

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

VEFA KURBAN

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ TARİHİ

SOVYET SOSYALİST
CUMHURİYETLER BİRLİĞİ TARİHİ

VEFA
KURBAN

**SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
TARİHİ
VEFA KURBAN**

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Editörler
Sahure Ergüzel
Zeynep Akarslan

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-7800-65-7
Yeditepe Yayınevi: 465
Araştırma-İnceleme: 351

1. Baskı: Ocak 2020

Sayfa Düzeni
Çelebi Şenel

Kapak Tasarımı
Yasin Çetin

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 45097)

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78

www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ TARİHİ

VEFA KURBAN

YEDİTEPE

DOÇ. DR. VEFA KURBAN

1975 yılında Bakü'de doğmuştur. 1992 yılında Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazanmış, mezun olduktan sonra yine Ege Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim dalında yüksek lisans ve doktorasını tamamlamıştır. 2015 yılında ise doçentlik belgesini almaya hak kazanmıştır. İzmir Ekonomi Üniversitesinde ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Halen Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışmaktadır. İyi derecede İngilizce ve Rusça bilmektedir.

Bakü'de Neriman Nerimanov ve Türkiye Politikası, Nobeller, Nobel Ödülü ve Bakü Petrolleri, Russian-Turkish Relations from the First World War to the Present isimli kitapları yayınlanmıştır. Bunun dışında Mahmut İsmailov'un *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan Tarihi*'ni ve *Charles Seignobos'un Rus Hükümeti: Rusya'nın Doğuşundan Çar II. Nikola'ya* kitaplarını Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

Hem Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Türkiye-Rusya sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkileri üzerine, hem de Türk tarihi ile ilgili pek çok makale ve çevirileri olup, ulusal ve uluslararası kongrelere katılmıştır. Evli ve iki çocuk sahibidir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	11
KISALTMALAR.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI VE RUSYA	15
I. Dünya Savaşı'nın Nedenleri ve Rusya'nın Hedefleri	15
Ortak Savunma İttifakları	16
Emperyalizm	18
Militarizm.....	18
Milliyetçilik.....	20
Savaşa Doğrudan Yol Açan Sebep:	
Arşidük Franz Ferdinand'a Suikast Düzenlenmesi	21
Rusya Savaşta	22
Savaş Ortamı ve 1917 Yılı Olayları.....	23
II. Nikolay'ın Tahttan Feragat Etmesi ve Monarşinin Düşmesi ...	46
Monarşi'nin Ortadan Kalmasının Ardından	
Rusya'daki Durum	50
Şubat Devrimi Sonrasında Rusya'daki Durum.....	53
Petrograd'daki Temmuz Hadiseleri.....	55
Kornilov Ayaklanması	59
1917 Buhranı	61
Kurucu Meclis	62
Toprak Meselesi	69
Barış Meselesi.....	70

Ekim Devrimi.....	71
1917 Ekim'inin Tarihi Açısından Değerlendirilmesi.....	75

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN KURULMASI.....	79
Sovyet Yönetiminin Aldığı İlk Kararlar	79
Kurucu Meclis ve Sonucu.....	81
Rusya'nın Savaştan Çekilişi ve Almanya ile	
Brest-Litovsk Barışı.....	83
Rusya'da İç Savaş	87
Askeri-Politik Güçler ve Hareketler	89
Savaş Komünizmi.....	98
Bolşeviklerin İç Savaşta Zafininin Sonuçları	102
Gençlik Teşkilatları.....	103
1920'lerin Başlarında Sosyo-Ekonomik ve Siyasî Kriz.....	105
NEP-e Geçiş	105
SSCB'nin Kurulması.....	118
Sovyetler Birliği Arması	122
Armanın Oluşturulması.....	123
İkinci Sürüm (1936–1946).....	125
Üçüncü Sürüm (1946–1956).....	126
Dördüncü ve Son Sürüm (1956–1991).....	127
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bayrağı.....	127
İ.V.Stalin Rejimi Ve İç Politikada Yönetim Kavga-ları.....	129
Dış Politika.....	132
Üçüncü Enternasyonal, Komintern	133
Sovyetlerin Komşu Ülkelerle Olan İlişkileri.....	136
Sovyetlerin İlk Yıllarında Kültür Meselesi.....	144
Din Karşıtı Kampanyalar	146
1930'larda Sovyetler Birliği'ndeki Yenilikler	156
SSCB'de Sanayileşme ve Tarım Sektöründeki Gelişmeler	159
Sovyet Toplumunun Karakteristiği.....	168
Sovyet Kültürü.....	171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI VE RUSYA.....	175
1930'larda SSCB'nin Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler.....	175
Versay Antlaşması.....	175
Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı.....	188
Saldırmazlık Paktı'nın Çiğnenmesi ve	
Almanya'nın SSCB'ye Saldırısı.....	200
Savaşın Gidişatında Yaşanan Köklü Değişim ve	
Hitler Almanya'sının Yenilgisi.....	208
Japonya'nın Mağlubiyeti.....	226
Savaşın Sonuçları ve Uzantıları	230

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ	235
II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Uluslararası Ortam.....	235
Savaş Sonrası Yıllarda SSCB (1945-1953)	237
Nükleer Silahlanma ve Nükleer Merkezli	
Çatışmanın Başlangıcı	254
II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin	
Ekonomik Gelişimi.....	258
Toplumsal-Politik ve Kültürel Hayat	262
Nikita Hruşov Dönemi (1953-1964).....	273
Toplumun Stalinizmden Arındırılması	288
N. S. Hruşov Dönemi Reformları	294
Dış Politika	301
SSCB'nin Manevi ve Kültürel Hayatında "Çözülme" Dönemi ...	321
N. C. Hruşov Döneminin Sonu.....	327
1960-1980'lerin Ortasında SSCB	329
Brejnev Dönemi (1964-1982)	329
1965 Yılı Ekonomi Reformu	340
Toplumun Ekonomik, Politik ve Sosyo - Kültürel	
Alanlardaki Kriz Göstergelerinin Fazlalaşması	348
Dış Siyaset.....	356
1960-1980 Arası Uluslararası Sistem	356
Din ve Kültür	368

BEŞİNCİ BÖLÜM

SSCB'NİN SONU	373
Sosyalizmin Sonuna Yaklaşılması.....	373
Yuri Andropov Dönemi	375
Konstantin Çernenko (1984-1985)	377
Mihail Gorbaçov (1985-1991)	380
Sovyetler Birliği 1985-1991 Yıllarında. Perestroyka.....	380
Perestroykanın Hedefi, Önkoşulları ve Etapları	380
Perestroyka ve Glasnost Sonrası Ekonomik Durum	385
Siyasî Sistemin Reformu, Politik ve Toplumsal Güçlerin Mücadelesi.....	396
Yeni Siyasî Düşünce ve Dış Politika	401
Berlin Duvarının Yıkılışı	404
Perestroyka Döneminde Kültür ve Sanat.....	407
Milletlerarası İlişkilerin Zora Girmesi.....	409
1991 Yılı Ağustos Darbesi. SSCB'nin Dağılması ve Perestroykanın Çöküşü	419
Kronolojik Tablo	433
BİBLİYOGRAFYA.....	445

ÖNSÖZ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği 1922-1991 yıllarında varlığını sürdüren bir devlettir. Ben de bu ülke sınırları içerisinde doğup, 17 yaşına kadar bu ülkede yaşadığım için bu çalışmanın benim açımdan ayrı bir önemi vardır.

Arşiv materyalleri, Sovyet basını, Sovyet kaynakları, yabancı basın ve yabancı araştırma ve kaynak eserleri inceleyerek yapmış olduğum bu çalışmanın araştırmacılar için faydalı olacağını umut ediyorum, herkese zevkli bir okuma diliyorum.

Çalışmayı hazırlarken her anlamda bana destek olan aileme, eşim Asif Kurban'a, oğlum Tural'a, kızım Tunay'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, bana tarihi sevdiren ortaokul ve lisedeki tarih Hocam Gülber Ceferova'ya, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi aldığım dönemlerde danışmanım olan kıymetli Hocam Prof.Dr. Tuncer Baykara'ya ve değerli eşi Şenay Baykara'ya minnettarım.

Kitabımın editörlüğünü yapan zarif ve kibar Sahure Ergüzel'e, Zeynep Akarslan'a, Yeditepe Yayınevi genel yayın yönetmeni Mustafa Karagüllüoğlu'na, sayfa düzenini yapan Çelebi Şenel'e, kapak tasarımını yapan Yasin Çetin'e ve diğer emeği geçen herkese teşekkür ederim.

28.05.2019

İzmir

GİRİŞ

SSCB, dünyanın en büyük ve tarihteki ilk sosyalist devletlerinden biriydi. Birlik, 1922-1991 yıllarında yaklaşık 70 yıl kadar varlığını sürdürmüştü. Rusya, Ukrayna, Belarus, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Litvanya, Letonya, Estonya, Moldova ve Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden, yani toplamda 15 cumhuriyetten oluşmuştu. Ülkenin başkenti Moskova, alanı 22.400 000 km² idi. 1991 yılındaki nüfusu 293 milyondur.

Sovyetler Birliği dünyanın en büyük fakat en kısa ömürlü devleti idi. Ülkede girişimcilik özgürlüğü yoktu, tam tersi baskıcı bir siyasî yapı mevcuttu. Sovyet Sosyalist sistemi çok büyük iddialarla ortaya çıkmıştı. Ancak büyük bir başarısızlıkla bitti. Geride ise tarihte başka bir örneği olmayan bir biçimde tam anlamıyla bir sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel yıkıntı bıraktı. Aslında glasnost ve perestroyka dönemlerinde çökmek üzere olan Sovyet sistemini yeniden kaldırmak için çaba harcanmıştı, ancak sistemin temelinden itibaren hatalı olduğundan dolayı bu çabalar sonuçsuz kaldı.

SSCB dağıldığında iki kutuplu dünya da sonlanmış ve birliği oluşturan sosyalist cumhuriyetler bağımsızlıklarına kavuşmuş ve dünya ile entegre olmuşlardır.

Bu eserde 1917 Devrimi'nden 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadarki süreci sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel boyutları ile ele alınmış, gerçeklere ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Kısaltmalar

AHC	-Azerbaycan Halk Cephesi
BDT	-Bağımsız Devletler Topluluğu
BEHBK	-Birleşik Evanjelik Hristiyan Baptistler Konseyi
BM	-Birleşmiş Milletler
CENTO	-(Central Treaty Organization – Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
DSK	-Devlet Savunma Komitesi
GKChP	-Gosudarstvennyy Komitet po Çrezvıçaynomu Polojeniyu (Devlet Olağanüstü Halk Komitesi)
Gosplan	-Gosudarstvennyy planoviy komitet (Devlet Planlama Komitesi)
Gossnab	-Gosudarstvennyy komitet po materialno-tehniçeskomu snabjeniyu (Devlet Tedarik Komitesi)
HEK	-Halk Eğitim Komitesi
KGB	-Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)
KP	-Komünist Parti
MYK	-Merkez Yürütme Komitesi
NATO	-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NEP	-Novaya Ekonomiçeskaya Politika (Yeni Ekonomik Politika)
RKP	-Rusya Komünist Partisi
RSFSR	-Rossiyskaya Sovetskaya Federativnaya Sotsialistiçeskaya Respublika (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti)
SEV	-Sovet Ekonomiçeskoy Vzaimopomoşı (Ekonomik Yardım Birliğı)
SNK	-Sovet Narodnıh Komissarov (Halk Komiserleri Sovyeti)
Sovinformburo	-Sovetskoe İnformatsionnoe Buro (Sovyet Enformasyon Bürosu)
Sovnarhoz	-Sovet Narodnogo Hozyaystva (Bölgesel Ekonomik Sovyeti)
SR	-Partiya sotcialistov-revoluyutcionerov (Sosyalist Devrimciler)
SSCB	-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
SSC	-Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
VCİK	-Vserossiyskiy Centralniy İspolnitelnyy Komitet (Rusya Merkezi İcra Komitesi)

BİRİNCİ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI VE RUSYA

I. Dünya Savaşı'nın Nedenleri ve Rusya'nın Hedefleri

Avrupa'da gerçekleşen sanayileşmeden sonra ortaya çıkan menfaat çatışması Avrupa'daki devletlerin iki kutuba ayrılmasına neden olmuş ve bu kutuplar İtilaf ve İttifak grupları şeklinde adlandırılmıştı.

I. Dünya Savaşı'nın asıl nedeni, sanayileşmiş ülkeler arasında dünyada öncelikle ekonomik daha sonra da siyasî gücü ele geçirme mücadelesiydi. Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya gibi devletler etraflarındaki bölgelerde nüfuz alanı elde etmeye, Avrupa ve Amerika kıtaları dışında sömürgeler edinmeye çalışıyorlar, fakat daha önce aralarında dünyayı paylaşmış olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın muhalefetiyle karşılaşıyorlardı.¹

“Tüm savaşlara son verecek olan savaş” olarak bilinen ve bahsi geçen bu iki kutup arasındaki I. Dünya Savaşı, Temmuz

1 Ercüment Kuran, “Birinci Dünya Savaşı”, *DİA*, Cilt 6, Ankara 1992, s.196.

1914 ve 11 Kasım 1918 tarihleri arasında yaşanmıştır. Bu savaş 17 milyondan fazla insanın hayatına mal olmuştur. Savaşın sebeplerinin neler olduğu çok karmaşık olduğu için, bugün hala tartışmaya açıktır ve üzerinde mutabakata varılamamıştır.² Genel olarak bu savaşın sebep ve sonuçları, Fransız İhtilali ve bir çeyrek yüzyıl süren ihtilal savaşlarının, müteakip yüzyıl içinde ortaya çıkardığı gelişmelerin devamlı ve tabii bir sonucu olmuştur.³ Tek tek savaşın özel nedenlerine de bakılacak olursa:

Ortak Savunma İttifakları

Büyük savaş çıkmadan önce dünyadaki ülkeler her zaman komşularıyla gelecekte kendilerini savaşa sürükleyebilecek ortak savunma anlaşmalarına imza atmıştır. Bu anlaşmalara göre, eğer bir ülkeye saldırıda bulunulursa, müttefik ülkeler bu ülkeyi korumakla yükümlüydü. I. Dünya Savaşı başlamadan önce, mevcut müttefikler aşağıdaki gibiydi:

- Rusya ve Sırbistan
- Almanya ve Avusturya-Macaristan
- Fransa ve Rusya
- İngiltere, Fransa ve Belçika
- Japonya ve İngiltere

Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilan ettiğinde, Rusya Sırbistan'ı savunmak için olaya müdahil olmuştu. Rusya'nın

2 Martin Kelly, "5 Key Causes of World War I" <https://www.thoughtco.com/causes-that-led-to-world-war-i-105515> (Erişim tarihi:15.02.2019).

3 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2:1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, 2000, s. 99.

seferberlik ilan ettiğini gören Almanya Rusya'ya savaş açmıştı.⁴ Fransa daha sonra Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı savaşa girmişti. Almanya ise Belçika'ya girerek Fransa'ya savaş açmış ve böylece İngiltere'yi de savaşa dâhil etmişti. Sonrasında Japonya, daha sonra ise, İtalya ve Birleşik Devletler de İtilaf Devletleri yanında savaşa girecekti.⁵

Bakıldığında Avrupa devletleri arasındaki anlaşmazlıkların temelini, İngiliz-Alman rekabetinin oluşturmasıyla birlikte, Rusya'nın bu anlaşmazlığın büyümesinde rolü büyüktü. Bunlardan en önemlisi, Rusya'nın İstanbul'u ve Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmek istemesi ve bu şekilde, daha Petro döneminde ortaya atılan "tarihi emeli" gerçekleştirmekti. Almanya'nın Türkiye'de nüfuzunun artması "İstanbul yolunun Berlin'den geçtiği" düşüncesini ortaya çıkarmıştı.⁶ Bunun için de öncelikle Almanya'nın, daha sonra da Osmanlı Devleti'nin uhdesinden gelinmesi gerekiyordu. Bilindiği gibi ülkelerin jeopolitik konumları her açıdan büyük önem taşımaktadır. Hem ülkelelerin savunma yapılanmaları hem dış politikalarının şekillenmesinde bu konumların etkisi büyüktür.⁷ Osmanlı Devleti de bu konumundan dolayı Rusya ile Almanya arasında çekişme bölgesi olmuş ve Rusya bu bölgede Alman üstünlüğünün olmasından dolayı rahatsızlık duymuştur.⁸

4 A.S. Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.315.

5 Martin Kelly, "5 Key Causes of World War I" <https://www.thoughtco.com/causes-that-led-to-world-war-i-105515> (Erişim tarihi:15.02.2019).

6 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s.411.

7 Burak Çınar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/73851>, (Erişim tarihi, 31.05.2019)...

8 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 411.

Emperyalizm

Emperyalizm, merkez ulusun çevre ulus üzerinde güce sahip olduğu ve aralarında çıkar anlaşmazlığı meydana getiren bir yol olarak tanımlanabilir.⁹

Bir başka deyişle, emperyalizm bir ülkenin kendi gücünü ve zenginliğini başka ülke topraklarını kendi kontrolü altına alıp hâkimiyet sağlayarak artırması anlamına gelir. I. Dünya Savaşı'ndan önce, birçok Avrupa ülkesi Afrika ve Asya'nın birkaç bölgesinde, bu konuyu bir çekişme noktası haline getirerek emperyalist hak iddia etme yarışlarına giriştiler. Bu bölgelerden sağlanacak ham maddeler dolayısıyla, bu toprakları hangi ülkenin sömürme hakkı olduğuna yönelik yaşanan çekişmeler ve gerginlikler doruk noktasına ulaşmıştı. Daha büyük imparatorluklar elde etmeye dair gittikçe artan yarış ve tutku dünyayı I. Dünya Savaşı'na iten cephelenmenin artmasına yol açmıştı.¹⁰

Militarizm

Militarizm kelimesi genellikle, ulusal veyahut uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde askeri araçların, askeri yöntemlerin tercih edilme eğilimini ifade etmek için kullanılmaktadır.¹¹

Dünya 20. yüzyıla girerken, ordu yarışları başlamıştı ve bu yarış öncelikle her ülkenin savaş gemilerinin sayısı ve artan ordu büyüklükleri üzerine dönüyordu. Ülkeler bu yüzden gittikçe daha çok genç erkek vatandaşını savaşa hazır olmaları

9 Galtung, Johan, "Emperyalizmin Yapısal Teorisi", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s. 25-46. s.30.

10 Martin Kelly, "5 Key Causes of World War I" <https://www.thoughtco.com/causes-that-led-to-world-war-i-105515> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

11 Salih Türedi, 2Mehmet Hanefi TOPAL "Militarizm ve Küreselleşme: MENA Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma" file:///C:/Users/EGE/Downloads/Militarism.pdf, erişim tarihi, 12.03.2019.

için yetiştirmeye başladı. 1906 yılında HMS Zırhlı İngiliz savaş gemisi ile başlayarak, savaş gemileri boyut, silah sayısı, hızı, ilerleme yöntemleri ve kaliteli zırh açısından büyümeye başladı. İngiliz zırhlı savaş gemisi kısa süre sonra Norveç Kraliyet Donanması ve Almanya Emperyal Donanması'nın gittikçe daha modern ve kuvvetli savaş gemileriyle rütbe atlaması sonucu üstünlüğü kaybetmişti.

1914'e gelindiğinde, Almanya neredeyse 100 adet savaş gemisine ve iki milyon eğitilmiş askere sahipti. Birleşik Krallık ve Almanya bu zaman zarfında donanmalarını oldukça genişlettiler. Özellikle Almanya ve Rusya'da, askeri teşkilatlanma kamu siyasetinde gittikçe daha büyük bir rol oynamaya başladı. Askeri yapılanmada yaşanan bu artış ülkelerin savaşa katılmasında etkin rol oynadı.¹²

Rusya'nın 1904-1905 Japonya yenilgisi ve 1905 İhtilali'nden sonra Fransız kredileri sayesinde kendisini toparlamayı başaran Rusya, bu kez silahlanmayı hızlandırmıştı. "Duma" bu anlamda hükümete tam anlamıyla destek verdi. Rus muhafazakarları, milliyetçileri ve liberal demokratları olan Kadetler hükümetin bu husustaki programını desteklediler. 1907-1913 yıllarında silahlanmaya 4 milyar ruble gibi çok büyük para harcandı. 1914 yılında ordunun teçhizat masrafı 975 milyon ruble tuttu. Bununla birlikte Rus donanmasının kuvvetlendirilmesi için de büyük masraflar harcandı. Ancak 1914 yılında I. Dünya Savaşı başladığında yeni gemilerden hiçbirisinin yapımı tamamlanmamıştı.¹³

12 Martin Kelly, "5 Key Causes of World War I" <https://www.thoughtco.com/causes-that-led-to-world-war-i-105515> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

13 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 411-412.

Milliyetçilik

Savaşın önemli nedenlerinden birisi de milliyetçiliktir. Milliyetçiliği tanımlamak gerekirse, öncelikle milletlerin ortaya çıkma veyahut gelişme sürecidir. İkincisi, bir millete ait olma duyarlılığı ya da farkındalığıdır. Üçüncüsü, bir milletin dili ve simgelerle temsilidir. Dördüncüsü, bir milleti temsil eden toplumsal ve siyasal harekettir. Beşincisi ise, hem genel hem de özel bir millet öğretisi veya ideolojisidir.¹⁴

Savaşın bahanesi büyük ölçüde Bosna Hersek'teki Slav halklarının artık daha fazla Avusturya-Macaristan'ın bir parçası olmak yerine, Sırbistan'ın bir parçası olmayı arzulamasından kaynaklanıyordu. Temelde milliyetçi ve etnik odaklı olan bu başkaldırı direk olarak Arşidük Ferdinand'ın öldürülmesine yol açmıştı. Fakat daha genel ölçüde, Avrupa'daki birçok ülkede yayılan milliyetçilik yalnızca savaşın patlak vermesinde değil, aynı zamanda savaşın Avrupa ve Asya boyunca yayılmasına da katkıda bulunmuştu. Her ülke kendi baskınlığını ve gücünü kanıtlamaya çalışırken, savaş daha karmaşık bir hal almış ve gittikçe uzamıştı.¹⁵

Yine Rusya'nın durumuna bakılırsa, Rusya, Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde yaşayan ve milli varlıklarını geliştirmiş olan Slav milletlerini korumaktı. Özellikle, Bosna ve Hersek'in Sırlara verilmesi ile büyük bir Yugoslavya devleti yaratmaktı. ("Yug" kelimesi Rusça'da "Güney" anlamına gelmektedir). Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tamamiyle ortadan kaldırılması Rusya'nın planları dahilinde

14 Temuçin F. Ertan, Orhan Örs, "Milliyetçiliğin Müphemleri: Milliyetçilik Nedir?", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/2270/23628.pdf>, Erişim tarihi 12.03.2019.

15 Martin Kelly, "5 Key Causes of World War I" <https://www.thoughtco.com/causes-that-led-to-world-war-i-105515> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

değildi, yalnız bu devlet, Çeklerin de Macarlar seviyesine çıkarılarak, Avusturya-Macaristan-Çekistan İmparatorluğu şeklini alacaktı. Bu planın tuttuğu takdirde bütün Slavlar Rus hegemonyası altına geçecekti.¹⁶

Savaşın Doğrudan Yol Açan Sebep: Arşidük Franz Ferdinand'a Suikast Düzenlenmesi

I. Dünya Savaşı'na doğrudan yol açan ve yukarıda bahsedilen olayların (müttefikler, emperyalizm, militarizm ve milliyetçilik) yaşanmasına sebep olan, Avusturya-Macaristan Arşidüğü Franz Ferdinand'ın öldürülmesiydi. Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan'a bağlanmasından 10 yıl sonra Avusturya karşıtı gösteriler düzenlenirken, Belgrad yönetimi güney Slavları birleştirmek amacıyla bu gösterileri destekledi. Sırbistan dışında, Balkanları arka bahçesi gibi gören Rusya vardı. 28 Haziran 1914 tarihinde, Türklerle Kosova Meydan Savaşı'nın yıldönümünde, "Birleşme veya Ölüm" örgütü üyesi, "Czarna rëka" ("Kara El" olarak da bilinen) Gavrilo Princip, tesadüfen Sarayevoda caddelerinden birinde yürürken, Slavları seven Avusturya-Macaristan veliahdı Franz Ferdinand eşinden 1,5 metre mesafede bulunduğu sırada, Browning marka silahına uzanıp ateş etmeye başladı.¹⁷

Bu suikast bu bölgeyi kontrolü altında tutan Avusturya-Macaristan'a karşı bir protestoydu. Sırbistan Bosna ve Hersek'i hâkimiyeti altına almak istiyordu. Ferdinand'ın öldürülmesi

16 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 411.

17 Danuta Chmielewska, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Galiçya'da Mücadele Eden Osmanlı Askerleri", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu 03-05 Kasım, 2014 Budapeşte, Ankara 2015, s. 165.

Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş açmasına sebep oldu. Rusya, müttefikini Sırbistan ile birlikte savunmak için seferberlik ilan edince, Almanya da Rusya'ya savaş açtı. Böylece, ortak savunma ittifakında yer alan tüm ülkelerin katılacağı savaş yayılmaya başladı.¹⁸

Şimdi bakıldığında ise Komünizm, Faşizm, Nazizm, Holokost, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Arap-İsrail çatışmasının kökenlerine inildiğinde, 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nda zincirlerinden boşanan güçlerle karşılaşıldığı anlaşılır.¹⁹

Rusya Savaşta

28 Temmuz 1914'te I. Dünya Savaşı başladı. Bu savaşa 38 ülke katılmıştı. Bu ülkelerin toplam nüfusu 1,5 milyardı. Bir tarafta İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan, Japonya, daha sonra İtalya, Romanya ve ABD, diğer tarafta ise Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan vardı.²⁰

30 Temmuz 1914'te Çar II. Nikola Harbiye Nazırına seferberlik emrini verince, Almanya 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya savaş ilan etti. Daha sonraki günlerde Almanya ve müttefiki Avusturya-Macaristan ile Rusya, İngiltere ve Fransa arasında savaş başladı.²¹

18 Martin Kelly, "5 Key Causes of World War I" <https://www.thoughtco.com/causes-that-led-to-world-war-i-105515> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

19 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den itibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 281-282.

20 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.315.

21 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 412.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rusya'da büyük bir patriotik heyecan yaşandı. "Duma"da 5 Bolşevik mebus hariç, bütün partiler savaş lehinde oy kullandılar.²²

Savaş Ortamı ve 1917 Yılı Olayları

Rusya da I. Dünya Savaşı'na girmiş ve 1917 yılına gelindiğinde savaşın getirdiği ağır problemler ile karşı karşıya kalmıştı. Monarşi ile yönetilen Rusya, emperyalist devletler zincirinin en zayıf halkasıydı. Gerçekten de ekonomik ve teknik bakımdan son derece geri olan ve tamamıyla çürümüş, feodal ve bürokratik bir rejimle yönetilen bu ülke, Almanya-Avusturya emperyalizmine karşı kendi kuvvetlerini örgütleyemeyecek, kendini savunamayacak duruma düşmüştü.²³

Rusya sadece Avrupa'yı değil, ama sonucunda Doğu Asya, Hindistan, Ortadoğu, Afrika, Kuzey Amerika ve Avusturalya'nın çeşitli bölgelerini etkileyecek olan bir savaşın içinde yer almıştı. Diğer nedenlerinin yanı sıra, savaştan önce yapılmış olan antlaşmaların, emperyal hırsların ve fırsatçılığın güdümlendiği ülkeler birer birer savaşa girmişlerdi. Avusturya ve Sırbistan'ı Almanya, Rusya, Belçika, Fransa ve İngiltere izlemişti. Onların ardından ise Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan, İttifak Devletleri; İtalya, Yunanistan, Çin, Japonya ve ABD, İtilaf Devletleri safında yer almışlardı.²⁴

I. Dünya Savaşı'nın ülke ekonomisine verdiği zararlar hayatın her bir alanında açıkça görülüyor, halkın çarlığa karşı

22 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 412.

23 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)* 2, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 514.

24 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 281.

aldığı tavrı, isyan kıvılcımına çevirmeye çalışan ihtilalci gruplar durmadan propaganda yürütüyorlardı. Ülkenin her tarafını grev dalgası bürümüştü. Sokaklara dökülen yüz binlerce insan savaşın derhal durmasını talep ediyordu. Fakat ne Çar Nikolay²⁵, ne de hükümet yetkilileri artan huzursuzluğa çare arıyordu.

Şubat ayının sonlarında sokak çatışmaları şiddetlenerek devam etmiş, ordunun bir kısmı da isyancılar tarafında yer alınca hükümet güçleri zor duruma düşmüştü.²⁶ Büyük bir devrimin alarmı çalmaya başlamıştı. Tam da bu süreçte yaşanacak olan Rus Devrimi, boyutları, yankıları ve sonuçları bakımından Fransız devrimini geride bırakan bir devrim olarak tarihe geçecektir.²⁷

Rusya'daki 1917 devrimi, Marks'ın dediği gibi, kapitalizmin olgunlaşarak meydana getirdiği çelişkilerden dolayı değil de tam tersine, ekonominin az gelişmesi, ülke ortamının istikrarsız ve sosyal ve politik ilişkilerinin hassas oluşundan dolayı gerçekleştirilmiştir. Bütün bu hususlar ise

25 Çar Nikolay Aleksandroviç Romanov (18.05.1868-17.07.1918)- son Rus İmparatoru. III.Aleksandr'ın büyük oğludur. Aleksandra Fedorovna ile evlidir. Döneminde Rusya-Japonya Savaşı, Birinci Dünya Harbi, "Kanlı Pazar", 1905-1907 yıllarında askeri-sahra mahkemeleri, Stolipin olayı ve diğer önemli olaylar gerçekleşmiştir. 1917 Şubat Devrimi sonucunda tahttan indirilmiştir. Petrograd işçilerinin zaferi sonrasında hapsedilip Tobolsk'a, Sosyalist Devrim sonrasında ise Yekaterinburg'a gönderilmiştir. Ural Vilayeti Sovyeti Riyaset Heyetinin kararı ile aile üyeleriyle birlikte kurşuna dizilerek idam edilmiştir. Kaynak: İoffe, G.Z. Krah Rossiyskoy monarhiçeskoy kontr-revolutsii, Moskova, 1977; Kasvinov M.K. Dvadsat tri stupeni vniz, Moskova, 1978.

26 Ramin Sadıkov, "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimine Giden Yol", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 29 Sayı: 48DOI: 10.1501/Tarar_0000000471, 2010, s. 101-108.

27 Marcel Liebman, *Rus İhtilali*, İstanbul, 1968, s. 5.

1905²⁸-1907 yılı devriminin çözemediği problemlerinden kaynaklanmıştır.²⁹

28 1905 yılında Rus hükümeti işçilerin memnuniyetsizliklerini giderme çabası olarak polis gözetiminde olmak ve sınırlı sayıda faaliyeti kapsamak suretiyle işçi sendikalarının oluşumuna izin vermeyi denedi. Bu çabalardan biri de Papaz Gapon tarafından St. Petersburg'ta Rus Fabrika İşçileri Meclisi'nin kurulmasıydı. İşçilerin daha etkili bir adım atılması yönünde yaptıkları baskı sonucunda Gapon ve meclis 1905 yılı, 9 Ocak Pazar günü büyük bir gösteri düzenledi. İşçiler dini semboller ve Nikolay portreleri taşıyarak şikâyetlerin dinlenip sorunların çözülmesini talep eden bir dilekçe sunmak amacıyla Kış Sarayı'na doğru yürüdü. Hükümet gösterinin engellenmesine karar verdi. Askeri birlikler ve polis güçleri çok sayıda erkeğin, kadının ve çocuğun da bulunduğu kalabalığa ateş ederek yüzlerce insanı yaraladı ve öldürdü. "Kanlı Pazar" Rusya'yı şok etti. Ülke çapında isyanlar ve gösteriler baş gösterdi; caydırıcı tedbirlerle ve hükümetin küçük tavizlerine rağmen bahar ve yaz ayları boyunca durmaksızın devam etti. İşçiler polisle çarpıştı ve çatıştı. Kırsal bölgelerde köylüler toprak sahiplerine ve hükümet yetkililerine saldırdı. Öğrenciler ve orta sınıf unsurlar vatandaşlık hakları, anayasal devlet ve sosyal réform talep etti. Silahlı kuvvetlerde ayaklanmalar ortaya çıktı. Bunlardan en önemlisi haziran ayında Potemkin kruvazöründe çıkan isyandır. Ekim ayında ortaya çıkan gencl bir isyan ülkede düzeni bozdu. Grev komiteleri ve siyasi forumların birleşimi olan Sovyet işçi meclisleri yaz ve sonbahar aylarında St. Petersburg ve Moskova dâhil olmak üzere birçok şehirde kurulmaya başlandı. Gencl itibarıyla, yine de aynı anda gerçekleşen çok sayıda isyan ortak liderlikten ve yönlendirmeden yoksundu. Sonsuz gibi görünen karışıklık dalgaları ile yüzleşen Nikolay'ın hükümeti uzlaşma ve aşırı güç kullanarak isyanları bastırma seçenekleri arasında gidip geldi. Sonunda Nikolay'ın danışmanları onu razı olabileceğinden çok daha kapsamlı tavizler vermeye ikna ettiler.

17 Ekim 1905'te Nikola genişletilmiş vatandaşlık hakları ve bir yasama meclisi yani Duma seçimini vadeden bir manifesto imzaladı. "Ekim Manifestosu" muhalefette bölünmelere yol açtı. Bazıları bunu yeni bir başlangıç olarak kabul etti, fakat diğerleri monarşi tamamen yıkılana kadar savaşılmaya yemin etti. Kırsal ve endüstriyel bölgelerde huzursuzluk Ekim'den sonra artış gösterdi ve buna daha geniş vatandaşlık hakları talep eden Rus olmayan azınlıkların protesto eylemleri de eklendi. Hükümet o noktada kontrolü ele geçirebileceğini düşünüyordu. Kasımda St. Petersburg Sovyet'ini kolayca tutukladı fakat Aralık ayında ancak yüzlerce insanın sokak çatışmalarında hayatını kaybetmesinden sonra Moskova'daki ve Moskova Sovyet'indeki devrimi bastırdı. Ordu müfrezeleri ülke çapında binlerce kişinin ölmesi ve on binlerce kişinin sürgün edilmesi ile birlikte isyancı köylüleri bastırdı. Aynı zamanda "Siyah yüzler" olarak bilinen sağ kanat grupları Rus olmayanlara ve radikallere saldırarak birçok şehirde Yahudilere karşı programlar uygulamaya koydu. 1906'da hükümet tedricen ülkede kontrolü ele geçirdi. 1905 devrimi karışık sonuçla-

Devrimin objektif nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralamak doğru olacaktır:

- I. Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan ekonomik zorluklar
- Yine aynı sebepten kaynaklanan büyük insani kayıplar
- Cephede yolunda gitmeyen durumlar
- İlk başta Çar tarafından, daha sonra Geçici Burjuva hükümeti tarafından yetersiz yönetim
- Çözölemeyen köylü meselesi (köylülerin toprakla temini meselesi)
- İşçilerin zor yaşam şartları
- Halkın neredeyse tamamının cahil durumda olması
- Adaletsiz milli politika³⁰

Bakıldığında 1905 devriminden sonra da isyanın temel nedenleri sürmekteydi. Bu nedenler arasında işçilerin memnuniyetsizlikleri, köylülerin huzursuzlukları, orta sınıfın insan hakları elde etme ve hükümette daha fazla söz sahibi olma arzuları ile hükümetin iktidarda kalma hırsı yer alır. Bu yüzden 1905'te yaşanan olaylara neden olan başka bir mesele de savaş ve askerlerin memnuniyetsizliği idi. Devrime neden olan tüm unsurlar tekrar gündemdedi.

ra yol açtı. Bu devrim sınırlı vatandaşlık hakları ve tüm kanunları onaylama hakkına sahip seçilmiş bir yasama meclisi dâhil olmak üzere siyasi sistemde temel değişikliklere neden oldu. Geleneksel otokrasi sona erse de Nikolay çok geniş yetkilerini muhafaza etti. Diğer taraftan, imparatorluk hükümeti 1905'te yapılan değişikliklerle yavaş yavaş etkisiz hale getirilirken tam parlamenter demokrasi talebi, toprakların köylülere dağıtılması, endüstriyel çalışanların yaşamlarında temel iyileşmeler ve diğer reformlar hayata geçirilmedi. Nikolay, sürekli siyasallaştırılmış işçilerden ve bazen hafif, bazen şiddetli biçimde toprak sahiplerini ve yetkilileri taciz ederek memnuniyetsizliklerini gösteren köylülerden oluşan hoşnutsuz bir nüfusa hükmediyordu. <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99056317.pdf>

29 Payps P., Russkaya Revolyutsiya, Moskova, 1994, s.73.

30 <http://chtooznachaet.ru/oktyabrskaya-revolyuciya-1917-goda-kratko.html>, (Erişim tarihi:16.07.2019).

Çar II.Nikolay'ın Petersburg'daki Ermitaj müzesinde bulunan portresi

Devrimin subjektif nedenleri olarak da:

- Bolşevik Parti'nin Rusya'da küçük, ama iyi organize olmuş, disiplinli gruplarının varlığı
- Belki V. İ. Lenin'in önderliği
- Aynı kapasiteye sahip birisinin karşı tarafta olmayışı
- Entelijansiyanın ideolojik atılımı: Ortodoksluk ve milliyetçilikten anarşizme ve terörün desteklenmesine kadar

- Savaşta Alman rakiplerinden birisi durumunda olan Rusya'yı zayıflatmak isteyen Alman diplomasisinin ve istihbaratının faaliyetleri
- Halkın pasifliği³¹

gibi durumları saymak mümkündür.

Birçok açıdan Rusya'nın başka bir devrimden kaçınmak için tüm şansı yeni yasama sisteminden kaynaklanmaktaydı. Bu sistem iyi işleseydi sadece büyüyen orta sınıfın siyasete katılım taleplerini karşılamakla kalmaz aynı zamanda belki de alt sınıfların daha baskın bazı sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluklarını ele alacak yeterlilikte bir hükümet de ortaya koyabilirdi. Bunlar büyük "keşke" senaryolarıydı. Bunların gerçekleşmesi sadece Duma'ya değil, öncelikle II. Nikolay'ın davranışına bağlıydı. Nikolay ve onun en yakın danışmanları devrim hengâmesini atlattıktan sonra Ekim Manifestosundan pişmanlık duydular.

Bazıları Nikolay'ın manifestoyu geçersiz kılmasını istedi, fakat o sözünden dönmek istemedi; zira bu bir onur meselesiydi. Bu yüzden Nikolay Duma seçimlerini başlattı ve yeni hükümetin yapısını belirleyen temel kanunları çıkarttı. Bu da Nikolay, bakanları, yasama meclisi, Duma'nın iki alt meclisi ve Danıştay arasında güç paylaşımını sağladı. Duma, herkesin olmasa da çoğunluğun katılımı ile seçildi. Danıştay'ın, çoğunluğun oyu ile seçilen Duma için muhafazakâr bir denetim mekanizması olması amaçlanıyordu. Danıştay üyelerinin yarısı Nikolay tarafından atanıyor ve diğer yarısı ise ruhban sınıfı veya varlıklı gruplar tarafından seçiliyordu. Bu düzenleme bir yıl önce belki de büyük coşkuyla karşılanacak olan 1905'ten sonra liberaller ve onların orta sınıf seçmenleri için ağır bir hayal kırıklığıydı. Onlara göre bu düzenlemenin en

31 <http://chtooznachaet.ru/oktyabrskaya-revolyuciya-1917-goda-kratko.html>, (Erişim tarihi: 16.07.2019).

önemli eksiği parlamento sorumluluğunun olmamasıydı; İngiliz geleneğindeki gibi hükümet ve Bakanlar Kurulunun yasama meclisinde çoğunluğa karşı olan sorumluluğunun olmamasıydı. Onun yerine Monarşi, Bakanlar Kurulu üyelerini atardı ve görevden alırdı, acil durum kararnameleri çıkarırdı. Keyfî olarak Duma'yı dağıtır ve genel olarak gizli polis dâhil olmak üzere hükümet mekanizmasında baskındı. Nikolay “otokrat” sıfatını muhafaza etti ve kendisini anayasal monarşi yerine bu şekilde düşünmeye devam etti. Tüm yeni kanunların onaylanması Duma'nın yetkisindeydi. Yine de Duma temel sosyal ve diğer sorunları çözmeye yönelik yeni kanunları yürürlüğe koyamadı, çünkü tüm yeni kanunlar muhafazakâr Danıştay'ın ve Nikolay'ın onayına tabiydi.³²

İlk iki Duma Nikolay ile siyasî erk yarışında oldu. İlk Duma seçimleri Kadet partisi öncülüğünde liberallerin oy çoğunluğu ile sonuçlanınca ikinci Duma seçimleri bakanlık sorumluluğunu da kapsayan hükümet yapısı kurmak için acil bir reform için harekete geçmeye karar verdi.³³

Nisan 1906'da Duma açıldığında Duma liderleri Nikolay hükümeti ile çok sayıda özel konu hakkında anlaşmazlığa düştüler; bilhassa da toprak reformu hususunda. Fakat bu anlaşmazlıkların altında yatan esas sorun güç dengesi sorunuydu. Temmuz ayında Nikolay monarşi yetkisini kullanarak Duma'yı lağvetti ve yeniden seçimler düzenledi. Nikolay ve danışmanları bu yeni seçimlerin 1905 karmaşasından uzaklaşarak daha muhafazakâr bir çoğunluk getirmesini umdular. İlk Duma'nın zayıf bir sol kanada benzer zayıf bir muhafazakâr kanadı vardı. İkinci Duma için yeni seçimler gerçekten de oy durumunu değiştirdi, ama hükümetin umduğu

32 <https://www.iletisim.com.tr/images/UserFiles/Documents/Gallery/rus-devrimi.pdf>.

33 <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99056317.pdf>.

şekilde değiştiremedi. Sosyalist partiler seçimlere tüm gücüyle girdi ve liberaller sayesinde etkileyici kazanımlar elde etti. Bu arada muhafazakârlar seçimleri kazanamadı. İkinci Duma ise siyasî olarak ilk defa sola yakındı.³⁴

1905'ten sonrasında kuvvet kullanılarak bastırılmış olan köylü hoşnutsuzlukları yeniden alevlendi. 1910-1914 yılları arasında sadece Rusya Avrupası'nda 17.000 kargaşa yaşandı. Hükümet, sanayi işçilerinin ve genel olarak şehirli alt sınıfların şikâyetleriyle ve problemlerle daha da az ilgilendi. 1910'da yeni bir endüstriyel büyüme hamlesi başladı. Bu, endüstriyel işgücünün hızlı bir şekilde büyümesine ve 1912'den itibaren endüstriyel gerilimlere sebebiyet verdi. 1912'de aşağı yukarı 200 grevci işçinin hayatını kaybettiği Lena Altın Madenleri olayından sonra kendinden daha emin bir grev ve işçi protestoları hareketi ortaya çıktı. Bu hareket, Temmuz 1914'te genel greve dönüştü. Bu grevler, ekonomik, sosyal ve politik protestoların bir karışımı gibiydi. İş uzlaşmazlıklarında devletin işverenin yanında olması, sanayi işçilerine ekonomik ve siyasî meselelerin bağlantılı olduğunu uzun zaman önce öğretmişti. Artık, koşullarının iyileşmesi genel hedefine ulaşmak için muhtemelen monarşinin devrilmesini de içeren bir siyasî rejim değişikliğinin şart olduğu yaygın bir fikirdi. 1912-1914 grev hareketi, sanayi işçilerinin politik açıdan radikalleşmesine ve devrimci partilerin daha radikal kanatlarına doğru bir yönelime neden olmuş gibidir. Grev hareketleri, Ağustos 1914'te savaşın çıkışıyla aniden kesilmişti.³⁵

1917 yılına gelindiğinde ise Rusya'daki devrimin en önemli nedenlerinin başında aşağıdakiler gelmekteydi: Ekonominin askeri anlamda yükü çok ağırdı. Daha savaş başlamadan 1916

34 <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99056317.pdf>; <https://www.iletisim.com.tr/images/UserFiles/Documents/Gallery/rus-devrimi.pdf>.

35 <https://www.iletisim.com.tr/images/UserFiles/Documents/Gallery/rus-devrimi.pdf>, (Erişim tarihi: 16.07.2019).

yılında bazı sanayi sektörlerinde bariz bir şekilde düşüş göze çarpmaktaydı. Örneğin, Dobass eyaletinde madenlerdeki üretim 1914 yılının ilk yarısında 960 pud iken, 1917'nin başlarında 470 puda kadar gerilemişti. Temel ihtiyaçların üretimi 1917 yılına gelindiğinde, 1911 yılına kıyasla %11,2 oranında düşüş gösteriyordu.³⁶

Tarım alanındaki sıkıntılar ve bu sıkıntıların giderilmesi için reform yolunun değil de devrim yolunun seçilmesi; I. Dünya Savaşı sırasında başlayan krizin savaşın bitiminden sonra da devam etmesi; 1917 yılı Şubat ayı öncesi ülkede milli, ekonomik, sosyal, siyasî ve manevi krizin yaşanmasına yönelik emarelerin varlığıdır.³⁷

Başkentte ucuz ekmek kıtlığı ve uzun kuyruklar, yetersiz gelir, enflasyon ortamında işçilerin işten çıkarılma gibi durumlar bir nevi, “kara gün” için para biriktiremeyişi, 12 saatlik çalışma temposu ve diğer nedenler ülkede huzursuzluk yaratıyordu.³⁸ Devrimin en önemli nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz I. Dünya Savaşıydı. Bu savaş ülkede yaşayan tüm halkları kapsayan krizin başlamasına, ekonomiye aşırı yüklenilmesinden doğan gerginliğe ve sosyo-politik ilişkilerin gerilmesine neden olmuştu.

Rusya'nın savaşta verdiği büyük kayıplar, ülke yönetimi otoritesinin düşmesine, toplumun kinlenmesine ve hayat şartlarının kötüleşmesine neden olmuştu. Bütün bunlar savaş karıştı hareketlere ve grevlere neden olmuş, sonucunda ise Şubat devrimi ile patlama yaşanmıştı.³⁹

36 ШУБИН А.В. ВЕЛИКАЯ РОССИЙСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ, 10 вопросов, Moskova, 2017, s. 6.

37 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 435.

38 ШУБИН А.В. ВЕЛИКАЯ РОССИЙСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ, 10 вопросов, Moskova, 2017, s. 7.

39 Payps R., *Russkaya Revolyutsiya*, Moskova, 1994, s.28-42.

Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na katılmaması konusunda ülkenin en yetenekli reform yanlıları olan S. Y. Vitte⁴⁰ ile P. A. Stolipin⁴¹

40 Kont S. Y. Vitte, Rus İmparatorluğu'nun son dönemlerinin en saygın ve yetenekli iki devlet adamından biriydi (diğeri Pyotr Stolipin) ve kişiliği ve kariyeri muhtemelen en renkli olan devlet adamıydı. 1849 yılında Tiflis'te (Gürcistan) soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Vitte, bir aristokrat için uygun olmadığı düşünölen bir mesleğe heves etti; çok başarılı bir öğrenci olduğu Novorossiysk Üniversitesi'nde teorik matematik profesörü olmak istedi. Bu hedefinden vazgeçme konusunda ikna edildi ve bunun yerine Rusya'da yeni gelişmekte bir alan olan demiryollarında yönetici olmak üzere eğitimine başladı. 1875 yılında, birçok kişinin hayatını kaybettiğı Odessa Demiryolu'ndaki kaza, kariyerini tehlikeye attı. Bu faciadan sorumlu tutuldu ve dört ay hapis cezasına çarptırıldı. Fakat aynı Odessa Demiryolu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında asker ve malzeme naklinde o kadar etkili oldu ki, Grandük Nikolay Nikolayeviç cezasını iki haftaya indirdi ve işe dönmesine izin verdi. Daha sonra kariyerinde başarıdan başarıya koştu. Maliye Bakanlığı bünyesindeki Demiryolu İşleri Müdürlüğüne getirildi, bu görevi on bir boyunca yürüttü ve bu sürede ilk sanayi patlamasını başlattı. 1903'te Çar II. Nikolay, onu Bakanlar Komitesi Başkanı olarak atadı ve burada başarı listesine iki büyük başarı daha ekledi: Japonya ile olan anlaşmazlığı sona erdiren barış antlaşmasını müzakere etmesi ve bu antlaşma sayesinde savaşı kaybeden taraf olan Rusya'nın nispeten zarar görmeden kurtulması; Çar II. Nikolay'ın muhalefete büyük imtiyazlar tanımasını sağlayarak 1905'in Ekim ayındaki genel grevin sonlandırması. Vitte, bir liberal değildi; aksine, otokrasi ilkesine inanıyordu ancak eski düzeni mümkün olduğunca korumak için bazı imtiyazların verilmesi gerektiğinin farkına varacak kadar da pragmatikti (otokratik bir hükümet). Bu düzene olan bağlılığı o kadar güçlüydü ki, düzenin sert yüzünü şahsen tecrübe etmeye razıydı. Vitte, karısı 1890'da öldüğünde, Yahudilikten Ortodoksluğa geçen, boşanmış bir kadın ile evlendi; bu her iki durum da kadını yüksek toplumda kabul edilemez kılmak için yeterliydi. Çar mahkemesi ve önde gelen birçok soylu büyük bir şaşkınlık yaşadı ve Vitte'nin karısı hiçbir zaman mahkemedeki herhangi bir sosyal törene davet edilmedi. Bu saygısızlığa rağmen Vitte ülkesine hizmet etmeye devam etti. https://oneworldpublications.com/media/preview_files/9781780743875.pdf (Erişim tarihi:01.03.2019).

41 Pyotr Arkadyeviç Stolipin (1862-1911), D.N.Şilov, Gosudarstvennie deyateli Rossiyskoy İmperii, Moskova, 2002, s. 690.

P.A.Stolipin, Grodno ve Saratov gubernatörlüğü yapmış, Mayıs 1906'da İçişleri Bakanlığı, daha sonra Başbakanlık yapmıştır. Birinci Duma'nın dağılmasını sağlamıştır. 22 Kasım 1906'da yayımlanan Çarlık Karamnamesi ile kendi reformlarını yürürlüğe koymuştur. Bu reformla birlikte, Zemstvolara gönderilecek temsilcileri seçme konusunda köylülere özgürlükler tanındı ve köylüler üzerindeki adli kısıtlamalar kaldırıldı. Bu reformun asıl amacı köy komünü sisteminin yerine özel mülkiyetigçermektir. Köylülere tasarruf için kendilerine

ülke yönetimini uyarmışlardı.⁴² Bilindiği üzere, 1907 yılında Hükümet, yeni atanmış İçişleri Bakanı Peter Stolipin'in önderliğinde sert adımlar atmıştı. Hükümet, Haziran'da Nikolay'a Duma'yı tekrar feshettirerek yeni seçim çağrısında bulunmuştu. Stolipin, seçim sistemini değiştirdi. Nüfusun çoğunluğunu fiilen oy kullanma hakkından yoksun bırakacak karmaşık, dolaylı ve eşit olmayan bir oylamayla büyük toprak sahipleri ve zenginlere orantısız bir kuvvet verdi. Duma'daki çoğunluğu artık nüfusun yüzde biri seçiyordu. Stolipin'in yarattığı Duma, muhafazakâr çoğunluğa sahip, değişimleri onaylamayan ve yönetimle iş birliği içinde bir Duma olma özellikleri taşıyordu. Duma'nın hâlâ bir miktar otoritesi vardı ama iktidar üzerindeki hâkimiyet ise Nikolay'da ve bakanlarındaydı. Duma'ya indirilen darbenin Rusya'daki devrim açısından aşağıdaki şekilde derin sonuçları oldu:

1. Rus toplumunun politik, sosyal ve ekonomik arzularının barışçıl yollardan ve ölçülü değişimle gerçekleşme ihtimali azaldı, yeni bir devrimin gerçekleşme olasılığı ise çarpıcı biçimde arttı.

2. Bu eylemler, Nikolay'ın kendini ne derece anayasal bir monark değil de hala bir otokrat olarak gördüğünü gözler önüne koydu. Bu şekilde de devrimin gerekliliği hakkındaki yaygın halk inancının canlı kalmasını sağladı.

3. Duma liderlerinin Şubat Devrimi'ndeki önemli rollerine rağmen, dönüştürülmüş Duma'nın temsiliyetten uzak tabiatı, Duma'nın Şubat Devrimi'nden sonra hükümet olarak liyakatsiz olduğu anlamına geliyordu.⁴³

ayrılan arazileri özel mülkiyet altına alına ve komünlerinden çıkma olanağı tanıdı. Ayrıca birbirinden kopuk arazi parçaları eken ailelerin bu parçalara denk düşecek toplu bir arazi edinmesini sağlayacak bir düzenleme getirdi ve mülkiyetin yalnız aile reisinin eline geçmesi öngörüldü. Karamame çerçevesinde varlıklı ve tutucu bir çiftçi sınıfı yaratmak üzere bir dizi önlem daha alındı. Alınan tüm önlemlere rağmen ülkedeki tarım buhranına çözüm bulunamamıştır. *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, C. IX, Bakü 1986, s. 42.

42 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 435.

43 <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99056317.pdf>.

Böylelikle, Rusya, belirsiz bir politik yola saptı. Nikolay yönetimi, otoritesine karşı kısa vadeli tehditleri ortadan kaldırmak üzere Duma'yı başarıyla manipüle etmiş olsa da, ekonomik ve sosyal problemleri azaltmakta başarılı değildi. Yönetim, köylü hoşnutsuzluğunu ortadan kaldırmak için yaratıcı bir çaba içine girdi. Stolipin, geleneksel müşterek toprak sahipliği ve şerit tipi ekim sistemini kaldırıp yerine her köylünün kendi arazisinin tüm mülkiyetine sahip olduğu bir sistem getirmeye çalıştı. Böylece, hem çok ihtiyaç duyulan tarım verimliliğinin artacağını hem de günün birinde monarşiye sosyal-politik taban oluşturacak müreffeh, muhafazakâr bir küçük çiftçi sınıfı yaratacağını umuyordu. 1911'de Stolipin'in ölümü ve 1914'te savaşın patlaması "Stolipin reformlarını" sekteye uğrattı ve köylülerin problemleri halledilmemiş olarak kaldı.⁴⁴

1911 yılında ölümünden önce P. A. Stolipin şöyle diyordu: "Savaş, Rusya'nın ve yönetimde olan ailenin sonunu getirir." Ancak Rusya'nın savaşa katılması sadece yönetimdeki ailenin ve siyasetçilerin kararı değildi. Ülke uluslararası ilişkilerin ve çelişkilerin içine çok derinine girmiş, tabii ki bunda kendi militarist ihtirasları da etkili olmuştu. Devletin yönetiminde bulunanlar, yürütülen militarist ve şoven bir siyaset ile savaşın yeni bir uluslararası kriz doğuracağını değil de, tam tersine, vatan savunması sloganları altında parçalanan çok uluslu bir toplumun birleşmesini umut etmişti. Bu arada da değişik sosyo - politik güçler savaşı kendi menfaatleri için kullanmayı hedeflemişlerdi. Hükümet savaşta yaşanacak galibiyetle ülke sınırlarının genişletileceğini ve ekonomik çıkarlarını da beraberinde getireceğini, monarşiyi de güçlendireceğini düşünmüştü. Liberal kanat batı demokrasisi ile birlikte Almanya'nın yenik düşeceğini, ülkedeki burjuvazi-demokrasi esasları

44 <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99056317.pdf>.

güçlendireceğini umut ediyordu. Radikal devrimciler savaş vasıtasıyla güzel bir geleceğin gelmesini umut ediyorlardı.⁴⁵

Rusya’da bazı sosyalist muhalifler de savaşın aleyhindeydiler. Sosyalistlerin endişesi Stolipin gibi, Romanovlar sülalesinin son bulacağı ile ilgili değildi, onlar “emperyalist bir savaşta proletarya sınıfının boş yere kan akıtmasının gereksiz olduğu” görüşünde idiler. Bu sefer Rusya’nın karşısındaki düşman Japonya gibi küçük bir devlet değil, savaşa mükemmel bir kumanda heyeti ile uzun zamandan beri hazırlanan Almanya idi.⁴⁶

Rusya’da 14 milyon kişi silah altına çağırılmıştı.⁴⁷ Savaş sonundaki kayıp sayısı 9 milyon 347 bin kişi idi.⁴⁸

Rusya’nın bu savaşta askeri harcamaları 826 milyon ruble idi. Askeri harcamalar bakımından ilk sırada 925 milyon ruble ile Almanya geliyordu.⁴⁹

1912 yılına ait 500 ruble

Игорь Николаевич Шапкин, Экономика России в годы Первой мировой войны <https://www.vestifinance.ru/articles/93399> (Erişim tarihi: 31.05.2019).

45 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 438.

46 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 421-422.

47 Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 423.

48 Россия в IПервой мировой войне (1914–1918), <http://oldru.com/kulagina/65.htm>, (Erişim tarihi, 31.05.2019).

49 Игорь Николаевич Шапкин, Экономика России в годы Первой мировой войны, <https://www.vestifinance.ru/articles/93399>, (Erişim tarihi:31.05.2019).

1917 yılında yaşanacak olan devrimin nedenleri arasında I. Dünya Savaşı ile birlikte diğer en önemli nedenlerden birisi de sosyal adaletsizlikti.⁵⁰ Bir diğer önemli sebep, Rusya'daki aydınlar ülkenin içinde bulunduğu sosyal huzursuzluğun bir yansıması olarak derin bir kaynaşma içindeydiler. Fransız ihtilali ile birlikte ortaya çıkan fikir akımları Rusya'da 1825'ten itibaren Çar idaresine karşı ayaklanmanın çıkmasına sebep olmuştur. Marksistler dahil bütün fikir akımları ya siyasî etkinliği olmayan akademik ve halktan kopuk durumdaydı yahut da grupların teşkil ettiği ve amaçları devlet adamlarını öldürmek olan terörist teşkilat halindeydi. Çarlığın bu zorba idaresi ve halkın isteklerinin dikkate alınmaması rejimin değil, muhaliflerin gücünün artmasına sebep oluyordu.⁵¹

Rusya, büyük bir savaşın yükünü ekonomik olarak ancak bir yıl taşıyabilecek durumdaydı. Sonrasında ise, temel gıda maddelerinin temin edilmesindeki güçlükler, cephelerdeki yenilgiler, savaş dışında kalan arazilerdeki yapılanmalarda bozulmalar, Rus toplumunda memnuniyetsizliğe ve hareketlenmelere sebep olmuştu.

Monarşinin çökmesi öncesinde Çar II. Nikolay, siyaseti kapalı ortamda sallanan sarkaca benzetmesiyle bilinir. Onun hedefi otokrasinin devamlılığının sürdürülmesinden ibaretti. Çar iki farklı yönden hem Sol'dan hem Sağ'dan gelen baskının etkisindeydi.⁵²

50 Ahmet Gündüz, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", Gazi Üniversitesi, *Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s. 2.

51 Ahmet Gündüz, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", Gazi Üniversitesi, *Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s. 2.

52 1917 God v sudbah Rossii i mira. Fevral'skaya revolyutsiya-ot novih istochnikov k novomu osmysleniyu, Moskova, 1998, s. 44-165.

Soldan Devlet Duma'sında ve sosyal kurumlarda, zemstvolarda⁵³, şehir Duma'larında, askeri-sanayi komitelerde yer edinen burjuva-liberal muhalefet baskı yapıyordu. Muhalefet anayasal monarşinin liberal yapısı ile sonuçlanacak reformların devamını istiyordu. Bununla beraber sinyalleri günden güne daha fazla güçlenen yeni halk hareketlenmelerinin önlemini de almayı düşünüyorlardı.

Sağdan Çar'ın anayasal düzenine karşı verdiği ödünlerinin, monarşinin ve devletin çökmesine neden olduğunu düşünen aşırı monarşistler baskı yapıyordu. Monarşistler anarşinin otokrasiye dönülmesinden yanaydılar. Çünkü otokrasinin anarşinin önüne set olacağını düşünmekteydiler.⁵⁴

Serfliğin kaldırılmasından üç yıl sonra, 1864 yılında, Çar hükümeti, Avrupa Rusyası'nın çoğu bölgesinde ilçelerdeki (uyezd) ve il düzeyindeki yerel yönetim kurumları olan zemstvoları kurdu. Bu yeni kurumların üyeleri seçildi, ancak seçim süreci, seçim kelimesinden anlaşılması gereken aksine demokratik değildi. Halk üç sınıfa veya iş grubuna bölündü: asiller, şehirli ve köylüler. Herbirinin zemstvolara gönderebileceği temsilci sayısı, her grubun sahip olduğu mülkün değerine bağlıydı. Ayrıca daha yüksek il zemstvolalarının delegelerini ilçe zemstvoları seçiyordu. Sonuç olarak, nüfusun küçük bir azınlığı olan asiller ve hükümet yetkilileri, özerk yönetim organlarında belirleyici bir rol oynadı. Öte yandan, yaptıkları bazı faaliyetlerden bahsetmek gerekirse zemstvolalar, yeni yolların inşasını başlatmakta ve bunları denetlemekte ve bunların

53 Zemstvo-Rusya'da 1864 yılında kurulan yerel yönetim organları, Ekim devriminden sonra Zemstvo'lar lağvedilmiştir. *ACE Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, Bakü, 1980, Cilt 4, s.310.

54 1917 God v sudbah Rossii i mira. Fevral'skaya revolyutsiya-ot novih istochnikov k novomu osmysleniyu, Moskova, 1998, s. 44-165.

bakımını sürdürmekte, yerel eğitim kurumlarını denetlemekte ve ekonomik kalkınmaya destek olmakta etkili olduklarını kanıtlamışlardı. Zamanla, zemstvolar, “üçüncü unsur” olarak adlandırılan ve yerel işlerde önemli bir etki yaratmaya başlayan doktorlar, bilimsel tarım uzmanları, öğretmenler ve mühendisleri içine alan sayısız uzman istihdam ettiler. Yirminci yüzyılın başlarında, sayısı yaklaşık yirmi bini bulan bu unsur bünyesindeki oldukça fazla sayıdaki insan, liberalizm ve sosyalizm için güçlü bir sempati gösterdi ve çoğunlukla solcu siyasî hareketlere katıldı. Zemstvolar, Bolşevikler 1917’nin sonlarına doğru iktidara gelene kadar etkinliklerini sürdürdü.⁵⁵

Bu dönemde yönetim için ciddi tehlike teşkil eden, sadece savaş karşıtı muhalif hareket değil, aynı zamanda, hükümete karşı muhalif karakter taşıyan işçi ve köylü hareketleriydi. Ancak, çarlık rejimi statükoyu sürdürmek ve minimal düzeyde değişiklik yapmak adına, farklı politik güçlerin arasında manevra yapıp duruyordu. Bu politikanın sonuçları parlak olmadı: tarafların hiçbirisi tatmin olmadı; bir tarafa verilen ödünler, diğer tarafı hareketlendiriyordu ve kısır döngü yaşanıyordu. Manevra alanı sürekli daralıyor, yönetim ise daha fazla izole duruma düşüyordu. Devrim patladığında ise otokratik yönetimin temeli kalmamıştı.⁵⁶

23 Şubat 1917 tarihinden itibaren ülkenin başkenti işçilerin mitinglerinin etkisinde kaldı. 25 Şubat’ta düzenlenen grev bütün şehri felç etti. Bu grev sosyalistler tarafından düzenlenmişti ve devrim niteliği taşıyordu.⁵⁷ 26 Şubat’tan itibaren Petrograd Garnizonu’nun işçilerin tarafına geçişi başlamış

55 https://oneworld-publications.com/media/preview_files/9781780743875.pdf (Erişim tarihi: 01.03.2019).

56 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 437.

57 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.329.

olup, 27 Şubat'ta yönetimde iki başlılık meydana gelmişti: IV. Devlet Duma'sının Geçici Komitesi ile Petro-Birliklerin Geçici İcra Komitesi.⁵⁸

Şubat sonuna doğru sokak çatışmalarının şiddetlenmesi ve ordunun bir kısmının isyancılar tarafında yer alması hükümet güçlerini zor durumda bırakmıştı. Silahlı kalabalık kısa zamanda devlete ait olan önemli binaları ele geçirerek bakanların bulunduğu Marinski Sarayı'nı kuşatmıştı. İşin ciddiyetini anlayan Çar II. Nikolay Petrograd'dan kaçmak zorunda kalmış, başkentten isyancıların eline geçmesiyle de devrim gerçekleşmişti. Ardından Geçici Hükümet kurulmuş⁵⁹ ve başkanlığa Prens Lvov⁶⁰ getirilmişti.⁶¹

Bazı tarihçiler bu yönetim kademelerinin organizasyonunda önemli rolün devrim (N. S. Çheidze, M. İ. Skobeleov) ve liberal (N. V. Nekrasov, A. İ. Guçkov, M. İ. Terechenko) kampların temsilcilerinden oluşan bir mason yapılanmasında olduğunu yazıyordu. İrtibat A. F. Kerenski vasıtası ile sağlanıyordu. Kerenski, Devlet Duma'sının Geçici Komitesinin üyesi ve Rus masonların yöneticilerindendi. Geçici Komite'nin yapılanmasında Kerenski, Nekrasov ve Konovalov isimli Masonlar

58 1917 God v sudbah Rossii i mira. Fevral'skaya revolyutsiya-ot novih istochnikov k novomu osmysleniyu, Moskova, 1998, s. 44-165.

59 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.331.

60 Georgi Yevgeneviç Lvov (1861-1925), Aristokrat bir aileden gelmektedir, Moskova Üniversitesinde hukuk eğitimi almıştır. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra 15 Mart 1917-7 Temmuz 1917 tarihleri arasında Geçici Hükümet'in Başkanı seçilmiştir. Kaynak: Polner T.İ. Jiznenniy put knyazya Georgiya Evgeneviça Lvova, Liçnost, Vzgl'yad. Usloviya Deyatel'nosti, Moskova, Russkiy Put, 2001.

61 Ramin Sadıkov, "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimine Giden Yol", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 29 Sayı: 48DOI: 10.1501/Tarar_0000000471, 2010, s. 101-108.

önemli yer tutmaktaydı ve bu Mason teşkilatı ülkenin şekillenmesini önemli ölçüde etkilediler.⁶²

Yükselen enflasyon oranı grevlere neden olmuştu. Çekilen ekonomik sıkıntının nedeni olarak da savaş ve otokratik yönetim olarak görülüyordu. Rusya'daki mücadeleyi ise sosyalistlerin “gerici” olarak gördükleri proleter kadınlar yükseltmişti. Gıda dağıtımdaki uzun kuyruklar vardı. Bundan dolayı kadınlar aç bir halde bu kuyruklarda uzun süre bekliyorlardı. 23 Şubat (8 Mart) Dünya Kadınlar Günü'nde Petrograd Sosyal Demokratları “hükümeti suçlu ilan eden” bir bildiri yayınladılar. “Hükümet savaşı başlattı ve şimdi de bitiremiyor. Ülkeyi mahvediyor, onun hatası yüzünden açlıktan ölüyorsunuz. Kapitalistler suçlu, zira savaş onların kar etmesi için devam ediyor. Onlara yüksek sesle “yeter” demenin zamanı geldi. Kahrolsun canı hükümet ve onun tüm hırsız ve katiller çetesi. Yaşasın barış!”⁶³

II. Nikolay

64

62 Avreh, A. Ya, *Mason i Revolyutsiya*, Moskova, 1990, https://scepsis.net/library/id_1672.html, (Erişim tarihi: 16.07.2019).

63 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 307.

64 <https://ria.ru/20131223/985834664.html>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

Aynı gün kadınların oluşturduğu büyük kalabalıklar ekmek kıtlığını protesto etti. Ülkede yaşanan huzursuzluk Vıborg kazasındaki fabrika işçilerini ve şehrin diğer ucundaki Putilov fabrikasında bir grevden sonra toplu bir şekilde işten atılmış olan işçileri harekete geçirdi. Halkın öfkesinin dışa vurmasını yıllardır bekleyen ve bunun için faaliyet gösteren aktivistler hareketi teşvik etti. Göstericiler Neva nehri geçmez polisle karşı karşıya kaldılar. Artık devrim başlamıştı.⁶⁵

2 Mart 1917 tarihinde Çar II. Nikolay tahttan feragat etti. Geçici Hükümet kuruldu.⁶⁶

3 Mart'ta ise henüz hiç kimse ondan emin olmasa da bin yıllık monarşi, dört yüz yıllık çarlık ve üç yüz yıllık Romanov Hanedanlığı çökmüştü.⁶⁷ Rusya'daki monarşi kâğıttan yapılmış bir ev gibi yıkılmış ve monarşiyi savunan da kimse olmamıştı. İç Savaş döneminde "beyaz hareketin"⁶⁸ başlarından hiçbirisi monarşi bayrağını kaldırma-

65 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 307.

66 Michael Sayers, Albert E. Kahn, *Sovyetlere Karşı Büyük Komplö, 1917-1947*, çev. İsmail Aydın, İstanbul, 1990, s. 15.

67 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 308.

68 Beyaz Hareket: 1917 ve 1923 yılları arasında siyasi yelpazenin her köşesinden gelen (aşırı sağ monarşistlerden daha daha aylar önce Bolşeviklerle çalışmış olan sosyalistlere kadar) Bolşevik yönetimi muhalifleri önemli mevkileri ele geçirerek birçok bölgeyi hâkimiyetleri altına aldılar.

Beyaz Hareket General Kornilov ve Alekseev komutasında Güney Rusya'da faaliyet gösteren Gönüllü Ordu, General Denikin liderliğindeki Güney Rusya Silahlı Kuvvetleri, Doğu Beyaz devrim-karşıtı ordu ve Amiral Kolchak önderliğindeki geçici Rusya hükümeti, Kuzey'de faaliyet gösteren General Iudenich komutasındaki Beyaz kuvvetler, Kuban Kazakları ve diğer küçük oluşumlardan oluşmaktaydı.

Beyaz Hareket farklı gündemler ve bağlılıklarla kendi içerisinde kopukluklar yaşarken Kızıl Ordu tarafından mağlubiyete uğratılmıştı. Çoğunlukla hareket

mıştı, “beyaz hareketin” savunucularının birçoğu devletin Yönetim Komitesi tarafından yeniden şekillendirilmesi gerektiğini düşünüyordu.⁶⁹

Devlet Duma’sının Geçici Komitesinin çok kısa bir süre yönetimde kalması Geçici Hükümet’in yönetime gelmesi ile sonuçlanmıştı. 3 Mart 1917 tarihinde yeni bir deklarasyon yayınlanmıştı. Bu deklarasyonda Duma ve Devlet Konseyi’nin yeni oluşumdaki yeri ile ilgili hiçbir ifade bulunmuyordu. Duma ve Devlet Konseyi unutulmuş gibiydi. Yönetim Kongresi’nin toplantıya çağırılması fikri ortaya atılmıştı. Geçici Hükümet, IV. Devlet Duma’sının feshini ve Devlet Birliği üyelerinin görevlerinin sonlandığını resmi olarak ancak 6 Ekim 1917 tarihinde ilan etti.⁷⁰

Geçici Hükümet ülkede yaşanan iktidar boşluğunu doldurmak için kendini meşru geçici iktidar ilan etmişti. Faaliyetlerini önce Tavrida Sarayı’nda ve son haftalarında da eski Çar’ın resmi ikametgahı ve günümüzde Ermitaj müzesi olan Kışlık Sarayı’nda sürdürecekti.⁷¹

Geçici Hükümetle birlikte işçi ve asker kökenli milletvekillerinden oluşan Petrograd Konseyinin de yönetimi devam ediyordu. Bu ise ülkede iki başlı yönetim anlamına geliyordu.⁷²

halinde olduklarından, sivillerden ve Rus halklar dışındaki halklardan destek kazanmaya çalışmak yerine onları savaş zulmü ve şovenist imperyal politiklar aracılığıyla kendilerinden uzaklaştırmışlardı. <https://www.bl.uk/russian-revolution/glossary#White%20Movement> (Erişim tarihi:06.02.2019).

69 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 438.

70 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 333.

71 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 309.

72 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 438.

Bu süreçte Bolşevizm hareketi ortaya çıktı. “Bolşevizm” Ağustos 1903’te Brüksel ve Londra’da düzenlenen Rus Sosyal Demokrat Parti’nin İkinci Kongresi’nde ortaya çıkan Rus Marksist hareketin adıdır. Parti, bir parti üyesinin nasıl tanımlanacağı konusunda küçük bir farklılık gibi görünen mesele nedeniyle bölündü. Vladimir Lenin, 1902’de yazdığı “Ne Yapılmalı?” isimli kitabında, son derece merkezi, seçkin ve hiyerarşik olarak yapılandırılmış bir siyasî parti oluşturma konusundaki kararlılığını dile getirmişti. Kongrede, “parti-nin programını kabul eden, partiyi maddi yollarla ve parti-nin örgütlerinden birine şahsen katılarak destekleyen” herkesin parti üyesi olabileceğini belirtti. Lenin, profesyonel devrimciler kadrosu oluşturmayı hedefliyordu. Ancak Julius Martov, bir parti üyesini “parti örgütlerinden birinin yönetimi altında partiyle düzenli olarak ve şahsen iştigal ederek” partiyi destekleyen herhangi biri olarak tanımlamak istedi. Bir başka deyişle, Martov ve destekçileri, bu hareketin işlerine ve yaklaşan devrime işçi sınıfının büyük ölçüde katılımını desteklediler. Her iki grubun da devrimci bir yol izlemesine rağmen, Menşeviklerin Bolşeviklerden daha ılımlı taktikler uygulama eğiliminde oldukları da belli oldu. Lenin’in tanımı yirmi üçe karşı yirmi sekiz oyla kabul edildi. Bu nedenle, onun grubu, “Çoğunluk” anlamına gelen “Bolşevik” adını kullanmaya başladı, “Azınlık” anlamına gelen “Menşevik” adı ise Martov taraftarlarının üzerine kaldı. Bu takma ad, Martov taraftarlarını, diğer konularda çoğunlukla Bolşeviklerle aynı fikirde olmuş olsalar dahi dezavantajlı hale getirdi. Her iki grup da Rusya’yı sosyalist bir devlete dönüştürmek için devrimci bir yol izlemeye devam etti ve aralarındaki bölünme 1912’ye kadar gerçekleşmedi. O zamanlarda

bile temel hedefleri aynı kalmaya devam etti, ancak Çarlık otokrasisine karşı sonradan meydana gelen mücadelede Menşevikler, Bolşeviklere göre yönetimi ele geçirip geçirmeme veya bunu yapacaklarsa ne zaman yapacakları konusunda ve Geçici Hükümet'in Ekim 1917'de çökmesinden sonra Rusya'ya uygulayacakları ekonomik ve siyasî politikalar konusunda daha ılımlı bir tavır sergiledi.⁷³

Vladimir Serov tarafından yapılan Lenin resmi

<https://opisanie-kartin.com/opisanie-kartiny-vladimira-serova-v-i-lenin-provozglashaet-sovetskuyu-vlast/>

Bu dönemde Bolşevikler hayli itibar kazanarak Petrograd'daki işçi varoşlarını ele geçirmeyi başardılar. Ardından

73 https://oneworld-publications.com/media/preview_files/9781780743875.pdf (Erişim tarihi:01.03.2019).

ordu içindeki propagandalara ağırlık verdiler. Hatta bunun için iki gazetenin yayınına başladılar. Bu gazeteler: “Soldatskaya Pravda”⁷⁴ ve “Okopnaya Pravda” gazeteleri idi.⁷⁵

Bu dönemde etkili olan gazetelerden bir diğeri “Sotsial Demokrat” gazetesi idi.⁷⁶

74 Soldatskaya Pravda (Askerin Gerçeği): Bolşevik günlük gazetesi, 15 (28) Nisan 1917 tarihinde R.S.D.L.P.(B.); Petrograd Komitesi Askeri Örgütü’nün organı olarak yayınlamaya başladı; 19 Mayıs 1917’den (1 Haziran) itibaren, Merkez Komitesi R.S.D.L.P. (B.) Askeri Örgütü’nün organı haline geldi; 1917 Temmuz olayları esnasında gazete Geçici Hükümet tarafından kapatıldı; Temmuz – Ekim 1917’den itibaren, Robochyi Soldat (İşçi ve Asker) ve Soldat (asker) isimleriyle yayımlanmaya başladı. Ekim devriminden sonra yayın eski adıyla varlığını sürdürdü ve Mart 1918 tarihine kadar yayınlamaya devam etti. <https://www.marxists.org/glossary/periodicals/s/o.htm> (Erişim tarihi:27.02.2019).

75 Ramin Sadıkov, “Şubat Devriminden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimine Giden Yol”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 29 Sayı: 48DOI: 10.1501/Tarar_0000000471, 2010, s. 101-108.

76 Menşevik Gürcü-dilinde yayınlanan gazete. Tiflis’te 7 Nisan- 13 Kasım 1905 tarihleri arasında yayınlandı. Toplamda 6 sayı yayınlandı. Baş editörü Noi Jordania, Gürcü Menşeviklerin lideriydi.

Yasadışı Rus gazetesi. R.S.D.L.P. Merkez Organı, Şubat 1908’den Ocak 1917’e kadar yayınlandı. Toplamda 58 sayı yayınlandı. İlk sayı Rusya’da yayınlanmış olsa da, diğer yayınlar yurt dışında ayarlandı, ilki Paris, ikincisi Cenevre’de çıktı. R.S.D.L.P. Merkezi komitesinin bir kararıyla, Yayın Kurulu Bolşevikler, Menşevikler ve Polonyalı Sosyal Demokrat temsilcilerinden oluşturuldu. Gazete çoğunlukla Lenin tarafından yönetildi (Lenin tarafından yazılmış seksen fazla makale ve paragraf gazetede yayınlandı). Lenin Yayın Kurulunda istikrarlı bir Bolşevik çizgisi olması için mücadele etti. Aralık 1911’den itibaren, Sosyal Demokrat’ın editörlüğü Lenin tarafından yürütüldü.

I. Dünya Savaşı’nın başında, bir yıl boyunca kapalı kaldıktan sonra, Lenin gazeteyi tekrar çalıştırmayı başardı. R.S.D.L.P.’nin Merkezi Komite manifestosunu içeren ve Lenin tarafından tasarlanan 33 numaralı cilt 19 Ekim (1 Kasım) 1914 tarihinde yayımlandı. Lenin’in Sosyal Demokrat’ta savaş boyunca yayımlanan makaleleri, Bolşevik Parti’nin savaş, barış ve devrimle ilgili strateji ve taktiklerin uygulanmasına, sosyal-şovenistlerin ihbar edilmesine ve dünya işçi hareketindeki uluslararası kuvvetleri bir araya getirilmesine yardımcı olmak adına önemli bir rol oynamıştı. <https://www.marxists.org/glossary/periodicals/s/o.htm> (Erişim tarihi:27.02.2019).

Geçici Hükümet 16 Haziran’da tüm cephede taarruz emrini verdi. Bu durum Savunma Bakanı Kerenski için adeta siyasî intihar oldu. Aslında hükümet bu son kararla Rus ordusunun uzun zamandır içine düştüğü bozgunlar zincirini kırmak ve İttifak devletlerini barışa zorlamak umudundaydı. Hatta Galiçya’dan gelen ilk haberler herkesi cesaretlendirmişti. Ne var ki birkaç gün sonra başlayan şiddetli bir Alman karşı saldırısı tüm umutların sönmesine neden oldu. Rus ordusu Galiçya’dan atıldı. Bazı kaynaklara göre, Rusya’nın buradaki asker kaybı 60 binden fazlaydı. Bozgunun sorumlusu ise Kerenski görülmekteydi.⁷⁷

II. Nikolay’ın Tahttan Feragat Etmesi ve Monarşinin Düşmesi

Rusya’da bir kısım rütbeli subaylarla ortaklaşa hareket eden burjuvazi bir saray darbesi planlamaktaydı. Esas amaç, Çar II. Nikola’yı tahttan indirip yerine kardeşini tahtta oturtmaktır. Bu planı İtilaf Devletleri de desteklemekteydi. 1916 yılının sonu ile 1917 yılının başlarında İngiltere’nin Petersburg Büyükelçisinin Çar’la yaptığı görüşmelerde ısrarla üzerinde durduğu bir husus vardı: Duma’da çoğunluğu temsil eden “ilerici bloğun taleplerini göz önünde bulundurması ve dikkate alması gerekti Rus İmparatoru’nun, yani burjuvazinin isteklerine boyun eğmesi gerekti.”⁷⁸

İtilaf Devletleri diplomasisi, Rusya’da zaferi kazanabilecek” çapta bir hükümetin kurulmasını sağlamak ve böylece

77 Ramin Sadikov, “Şubat Devriminden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimine Giden Yol”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 29 Sayı: 48DOI: 10.1501/Tarar_0000000471, 2010, s. 101-108.

78 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)* 2, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 514-515.

tek taraflı bir barış olasılığını ortadan kaldırmak amacındaydı. Batılı devletlerin bir meselesi daha vardı: Tepeden inme gelecek bir darbenin halk kitlelerindeki devrimci birikimi de saptırabileceği umudundaydılar. Ne var ki bütün bu hesaplar suya düşecekti, çünkü Çarlık rejimi bir halk ayaklanmasıyla devrilecekti.⁷⁹

İmparator II. Nikolay⁸⁰ 22 Şubat 1917 tarihinde Rus ordusunun karargâhının bulunduğu Çarskoe Selo'dan Mogilov'a gitmişti. 23 Şubat'ta ise Petrograd'da grev, yürüyüş ve mitingler başlamıştı.

Karargâhta ancak 27 Şubat'ta hareketlenmenin ne anlama geldiğini anlamışlardı. II. Nikolay karargâh yedek kuvvetlerinde bekletilen General - Adyutant N. İ. İvanov'u Petrograd askeri bölgesinin kumandanı olarak atadı ve ona geniş yetkiler verdi. İvanov, Georgiyevski garnizonu eşliğinde devrim hareketinin söndürülmesi amacıyla cepheden alınan askeri birliklerinin olduğu Çarskoe Selo'ya geldi.

1917 yılı 28 Şubat'ı 1 Mart'a bağlayan gece II. Nikolay Mogilov'u terk ederek, Çarskoe Selo'ya intikal etti. Ancak, gidecekleri yolun üzerindeki demiryolu istasyonlarının birkaçının devrim güçlerinin eline geçtiği haberini alır almaz, Kuzey cephesinin başkumandanı N. V. Ruzski'nin karargâhının bulunduğu Pskov şehrine yöneldi.⁸¹

O arada Mogilov'daki karargâh kumandanı general M. V. Alekseyev ve yanındakiler siyâsî pozisyonlarını değiştirip,

79 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)*-2, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 514-515.

80 II.Nikolay ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Bohanov, A.N., *II.Nikolay*, Moskova, 1997.

81 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 330.

devrimin silah zoruyla bertaraf edilmesi yerine, devrim rüzgarları sonucunda oluşan Devlet Duma'sının Geçici Komitesi ile anlaşma yolunu seçmişlerdi.

M. V. Alekseyev'in ricası üzerine N. V. Ruzski neredeyse 24 saat boyunca Çar'ı tahttan feragat etmesi için ikna etmeye çalıştı. Ancak ve ancak 2 Mart gecesi saat 1'de II. Nikolay bunu kabul etti. Karargâha N. İ. İvanov'un komutası altındaki ordu-
nun Petrograd'a gitmemesi emri verildi. Çar ve Duma arasında istenilen uzlaşma sağlanmış gibiydi. Fakat N. V. Ruzski ile IV. Devlet Duma'sının başkanı N.V. Rodzyanko arasında yapılan telefon görüşmesinden, devrimin ancak eğer Çar varisi Aleksi adına tahtından feragat ederse durdurulabileceği anlaşılmaktaydı.

Bu durumda General M. V. Alekseyev karargâh kumandanlarına yönelik emir telgrafını göndermeye karar verdi. Bu telgrafta "mevcut durum içerisinde başka bir seçeneğinin olmadığı" altını çizerek, Çar II. Nikolay'ın büyük Knyez Mihail Aleksandroviç naipliğinde oğlu Aleksi'ye tahtını devretme kararı hakkında kumandanların fikirlerini sordu.⁸²

Kumandanların çoğu bu kararı onayladılar. Bu arada Duma'nın gönderdiği A. İ. Guçkov ile V. V. Şulgin'in Pskov şehrine geldikleri haberi ulaştı. Çar'ın cevabı şöyle oldu: "Siz gelmeden önce...bütün sabah düşündüm ve Rusya'nın iyiliği, huzuru ve kurtuluşu için oğlum adına tahttan feragat edeceğime hazır olduğumu düşündüm, ancak kendi durumumu tekrar gözden geçirdiğimde onun hastalıklı olmasından ve onu yalnız bırakamayacağımdan dolayı hem kendim hem de onun için feragat etmem gerektiği kararına vardım."⁸³

82 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 439-440.

83 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 439-440.

2 Mart 1917 tarihinde II. Nikolay kardeşi Mihail adına kendisi ve oğlu için tahttan feragat ettiğine dair manifestoyu imzaladı.⁸⁴

Gatçina'da yaşayan ve her türlü devlet işlerine karışmaktan kaçınan büyük Knyez Mihail Aleksandroviç de 2 Mart 1917 tarihinde Petrograd'a geldikten sonra Devlet Duma'sının Geçici Hükümeti'nin yöneticileri ve Geçici Hükümetle yapılan toplantılardan sonra, tahttan feragat etti.⁸⁵

Şulgin'in hatıralarına bakılacak olursa, Rodzyanko Büyük Knez'in tahtı reddetmeden önce danıştığı son kişi idi. Kerenski ise gerçekleşmeyen İmparatorun elini sıktı ve "herkese onun ne kadar asil birisi olduğunu söyleyeceğini" belirtti. Eski Çar ise belgeyi gördükten sonra günlüğüne şöyle yazacaktı: "Kim Mişa'ya bu kadar kötü bir şey önerdi?" Romanovların 300 yıllık monarşisi neredeyse direnişsiz düştü. Birkaç gün içinde, Rusya dünyanın en özgür ülkesi haline geldi. Halk silahlıydı ve gücünün farkındaydı.⁸⁶

1613 yılında Mihail Fedoroviç ile başlayan hanedanlık Büyük Knez Mihail Aleksandroviç'in tahtı reddetmesiyle 3 Mart 1917 tarihinde son buldu. Bu şekilde Rusya'daki monarşinin varlığı da ortadan kalkmış oldu.⁸⁷

84 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 439-440.

85 İoffe G.Z., *Revolutsiya i Sudba Romanoviç*, Moskova, 1992, s. 47-153.

86 Отречение от престола Николая II (15 марта 1917), *İstoriya Rossii*, <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/otricheniye-ot-priestola-nikolaia-ii>, (Erişim tarihi: 18.07.2019).

87 ВУ СЕРГЕЙ С, 3/16 марта 1917г., с отречением от Престола Великого князя Михаила, завершилась история более чем 300-летнего царствования Дома Романовых, <http://klin-dcmianovo.ru/http://klin-demianovo.ru/novosti/60627/3-16-marta-1917g-s-otrencheniem-ot-prestola-velikogo-knyazya-mihaila-zavershilas-istoriya-bolee-chem-300-letnego-tsarstvovaniya-doma-romanoviyh/>, (Erişim tarihi: 18.07.2019).

Monarşi'nin Ortadan Kalmasının Ardından Rusya'daki Durum

Bilindiği üzere, Şubat olayları sırasında Rusya'da özgün bir siyasal rejim ortaya çıktı. Lenin bu durumu yönetimde "iki başlılık" veya "ikili iktidar" olarak değerlendirdi.⁸⁸ Bu durum bir anlamda Şubat Devriminin en önemli sonuçlarından birisi olarak da görülebilir.⁸⁹ Bu geleneksel bakış açısı daha Sovyet zamanlarından itibaren kalmıştır. V. İ. Lenin ikili iktidardan bahsederken, ilk olarak Burjuvazi yönetimi olan Geçici Hükümeti, ikinci olarak da işçi, köylü ve askerlerin yönetimini kastetmektedir.⁹⁰

91

Bazı tarihçilere göre, iki başlılık dönemi 1917 yılının Mart-Nisanına kadar devam etmiştir; yani, sosyalist parti

88 КОВАЛЕНКО Н.А., «ДВОЕВЛАСТИЕ» В РОССИИ В 1917 ГОДУ: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И ВЗГЛЯДЫ, *НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК МГТУ ГА серия История, философия, социология*, № 113, 2007, s. 19.

89 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013,s.331.

90 КОВАЛЕНКО Н.А., «ДВОЕВЛАСТИЕ» В РОССИИ В 1917 ГОДУ: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И ВЗГЛЯДЫ, *НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК МГТУ ГА серия История, философия, социология*, № 113, 2007, s. 19.

91 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 030100000249685113, Lenin, İskra (Kıvılcım) Gazetesi, Stalin ve devrimci grup.

temsilcilerinin (Menşevik⁹² ve SR'ler⁹³ (sosyal devrimciler) Geçici Hükümet'e dahil edilmesine kadar.⁹⁴ Diğer araştırmacıların düşüncesine göre ise (onların içinde Rus tarihçi G. A. Gerasimenko da yer almaktadır), Gerasimenko, yönetimde iki başlılığın sadece Petrograd şehrinde mevcut olduğunu, Rusya'nın diğer bölgelerinde ise yönetimde çok başlılığın olmadığını düşünüyordu. Çok başlılığın altında Rusya'nın

92 Menşevizm: Menşevikler 1903 yılında partinin ikinci kongresinde Bolşevik fraksiyonundan ayrılan Rus Sosyal Demokratik İşçi Partisi'nin (RSDİP) bir bölüntüsüydü. Küçük çaplı bir oylamanın ardından Lenin'in fraksiyonu çoğunluk olan "Bolşevikler" ve azınlık olanlar da "Menşevikler" olarak isimlendirildiler. <https://www.bl.uk/russian-revolution/glossary#White%20Movement> (Erişim tarihi: 06.02.2019).

93 Sosyal Devrimciler (SRs): Sosyalist Devrimci Parti veya Sosyalist Devrimcilerin Partisi (SR), erken 20. yüzyıl Rusya'sında da önemli bir siyasi partiydi ve Rus Devrimi'nde anahtar bir rol oynuyordu. Partinin ideolojisi Rusya'nın 1860-70'lerdeki Narodnik (halkçı) hareketinin felsefik temeline dayalıydı ve bu sebeple köyü sınıfını devrimci sınıf olarak görüyordu.

Parti 1902 yılında kurulmuştu ve birkaç parti üyesi Rusya'nın ulusal yasama organına seçilmesine rağmen, varlığı sürecince çoğunlukla yasadışı faaliyet göstermişti. Parti, önemli bir kısmı Bolşeviklerin toprak-istimlak programına karşı toprağın toplumsallaştırılması (bir tür yeniden dağıtılması) esasına dayanan demokratik ve tarım sosyalizmini teşvik ediyordu.

1905 devrimi bastırıldıktan sonra, Sosyal Devrimciler Muharebe Kuruluşa bir dizi terörist aktiviteler başlatarak hükümet görevlilerine suikast düzenlemekten sorumlu tutuldu. 1907-11 yılları arasında terörist saldırıların sebep olduğu ölümlerin (sivilleri de içererek) binli rakamlara ulaştığı tahmin ediliyor.

Şubat Devrimi'nden önce, birçok SR lideri sürgünde yurt dışında yaşadık fakat 1917 baharında Rusya siyasetinde aktif bir rol almak için geri döndü. Geçici Hükümet'e katıldılar ve aynı zamanda Sovyetler'de de aktiflerdi.

1917 boyunca parti yeniden sağ ve sol SR'ler olarak ayrıldı fakat Rusya Genelindeki Kurucu Meclis seçimlerinde oyların %40'ını kazanmayı başardılar. Meclis Bolşevikler tarafından dağıtılınca parti güç ve siyasi önem kaybetti. Sol SR'ler, sonrasında liderlerin idam edildiği, bazı parti üyelerinin Bolşevik partisine katıldığı ve geriye kalanların da birçok fraksiyona bölündüğü 1918 Temmuz ayaklanmasına kadar Bolşeviklerin müttefikleri olarak kaldılar. Parti 1922 yılında kapatıldı. Kaynak: <https://www.bl.uk/russian-revolution/glossary#White%20Movement> (Erişim tarihi: 06.02.2019).

94 Zlokazov G.İ., Menşevistsko-eserovskiy VTSİK Sovetov v 1917 godu. Moskova, 1997, s. 128.

Petrograd dışında kalan bölge ve ilçelerinde yer alan yönetim kademeleri anlaşılmaktadır. Onların içinde kendi kendine ve gelişigüzel düzenlenen yürütme komiteleri, 1917'nin Nisan ayında devrim öncesi valilik işlevselliği kazandırılan Geçici Hükümet komiserleri, işçi, asker ve köylü kökenli milletvekillerinden oluşan Birlikler, yerli Dumalar ve zemstvolar yer alıyordu.⁹⁵ Şubat devriminden sonra Rus devletinin en üst yönetim organı Geçici Hükümet oldu.⁹⁶

Genellikle Rus tarih kitaplarında Geçici Hükümet'in reform faaliyetlerinden bahsedilmemektedir. Tam tersine, "reformların hayata geçirilmemesi sebebiyle Bolşeviklerin yönetime geçişinin hızlandığı" şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Gerçekte ise işler daha karmaşıktı: 1917 yılında ülkedeki mevcut olan şiddetli ekonomik kriz ve askeri yağma koşullarında, önemli politik ve sosyo-ekonomik reformlar yolu ile eski monarşi rejiminden yeni demokrasi rejimine geçiş yolları denenmiştir. Dolayısıyla, Geçici Hükümet'in siyasetini tek taraflı değerlendirmemek gerekir; bu hükümetin çalışmasında belli ilerlemeler, ciddi hatalar da mevcuttu.

Geçiş döneminin başında ülkede değişen siyasî duruma göre mutlak değişen ve stabil olmayan Geçici Hükümet vardı. Yönetimde kaldıkları 8 ay içerisinde, 4 defa Bakanlar Kurulu değişikliği yapılmıştır. Bu değişime 1917 yılının siyasî krizleri neden olmuştur. Geçici Hükümetleri'nin ilki Duma fraksiyon temsilcilerinden (Kadetler ve Oktyabristler) ve bir sosyalist temsilciden (A. F. Kerenski) oluşmaktaydı. Bundan sonra

95 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 440-441.

96 Моисеев В.В., *История Государственного Управления России*, Moskova, 2014, s. 214.

yönetime koalisyon hükümetler geldi, Temmuz krizinden⁹⁷ sonra ise hükümetin başına A. F. Kerenski getirildi.⁹⁸

Şubat Devrimi Sonrasında Rusya'daki Durum

Şubat Devriminden sonra Rusya'da istikrarsızlık hüküm sürüyordu. Bu durum da farklı politik güçler arasındaki mücadeledenin daha da keskinleşmesine neden oluyordu. Ülkede baş gösteren politik, sosyo-ekonomik ve milli krizlerin genişlemesi devam etmekteydi, bu kriz ortamının sonucunda ise Bolşevikler 1917 Ekim ayında yönetimi ele geçirdiler.

Monarşinin yıkılması toplumdaki geleneksel muhafazakâr politik güçler olan Karayüzlüler (Çarlık Rusya'sının radikal monarşi antisemitist yanlıları) ve monarşistlerin etkisini yitirmişti. Onlar politik arenadan silindiler. Politikada kendi yerlerini Oktyabristler (Ekimciler) ve Progressistler de bulamadılar. Yönetime (1917 yılının Haziran ayına kadar) Kadetler partisi geldi. Kadetler 1917 Mart'ında gerçekleşen VII. Toplantısında kendilerinin sadece antimonarşist değil, aynı zamanda sosyalizm yanlısı olduklarını da ilan ettiler.⁹⁹

97 3 Temmuz'da I.Makineli tüfek alayının askerleri Geçici Hükümet aleyhinde bir gösteri düzenlemeye karar verdiler. Delegeler seçerek diğer alaylara, fabrikalara gönderdiler. İşçiler de askerler olumlu yanıt verince, aynı gece askerlerle birleşen 30 bin kadar Putilov fabrikası işçisi, çocukları ve eşlerini de yanlarına alarak Taurida Sarayı'na doğru yürümeye başladılar. Göstericilerin taşkınlık yapmaması için Bolşevik Partisi gösteriyi yönetmeği üstlendi. 4 Temmuz sabahı yaklaşık 500 bin kişilik bir kalabalık başkent sokaklarına döküldü. Lenin bir konuşma yaptı ve iktidarın Sovyetlere verilmesi gerektiğini söyledi. Kaynak: Ramin Sadıkov, "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimine Giden Yol", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 29 Sayı: 48 DOI: 10.1501/Tarar_0000000471, 2010, s. 101-108.

98 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 330-331.

99 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 443.

Şubat Devriminden sonra yönetimin üst kademesinde Menşevikler rol oynadılar. Teorik olarak Menşevikler, Rusya'nın öncelikle burjuvazinin, sonra da sınıflar koalisyonunun yönetiminde bulunması gereken uzun burjuva-demokrasi etabını geçmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bunun için, onlar Geçici Hükümeti destekliyor ve onu etki altında tutuyorlardı. Menşevik partisi homojen bir parti değildi. Parti içinde birçok grup ve eğilim vardı, ancak onların arasında en etkili olanı ise burjuvazi ile işbirliğinden yana olan ve zafere kadar savaşın devam etmesi gerektiğini savunan Menşeviklerdi.¹⁰⁰

SR'ler partisi, yani Sosyal Devrimciler de büyük ve etkin bir parti durumuna gelmişti. Sosyal Devrimcilerin hedefi seçimlerde Kurucu Meclis'te çoğunluk elde etmektir. Sosyal Devrimciler Geçici Hükümeti desteklediler ve Bolşeviklerin iktidarı ele geçirme yönündeki çağrılarını şiddetle kınadılar.¹⁰¹ Yani, onlar da Kader'lerle koalisyondan yanaydılar, Geçici Hükümet üyeleriydiler ve “sosyalizmin Rusya'da çok genç olduğundan, devletin yönetiminde tek başına kalmak istediğinde mutlaka fiyasko yaşayacağını” savunuyorlardı.

Bolşeviklerin politik görüşleri Rusya'daki diğer siyasî güçlerin görüşlerinden çok farklıydı. Onlar, özellikle V. İ. Lenin'in Nisan 1917'de Rusya'ya dönüşünden sonra, Geçici Hükümeti desteklemelerine karşın, yönetimi Sovyetlere vermekten yanaydılar. Bolşevikler Rusya'nın savaşa devam etmesine karşıydılar.

Bolşeviklerin düşüncesine göre, iki başlı yönetim koşullarında sürdürülen bu taktikle politik güçler arasındaki mücadele

100 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 443.

101 “Rusya Tarihi ile ilgili dersler”, “Лекции по Истории России”, История России XX век Политические партии России в 1917 г., https://histerl.ru/lectures/20_vek/politicheskie-partii-rossii-1917. https://histerl.ru/lectures/20_vek/politicheskie-partii-rossii-1917.htm.

keskinleşecekti ve Birlikteki güç dağılımında onların lehine değişmesine neden olacaktı. Gerçekten de özellikle yönetimde yaşanan krizler ve cephedeki yenilgilerin arka planında onların etkisi hızla artmaya başladı. Bunun sonucunda ise Petrograd'daki Temmuz olayları baş gösterdi.¹⁰²

Petrograd'daki Temmuz Hadiseleri

3-4 Temmuz 1917 tarihinde Petrograd'da yaşanan olaylar Rusya'da gerçekleşen devrimin gidişatında önemli rol oynamıştır. Bu olaylar hem Rus hem yabancı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. En başından itibaren birileri için bu olay Almanya'nın Genelkurmayı'nın etkisiyle gerçekleşen bir Bolşevik isyanıydı, diğerleri için ise bu Geçici Hükümet'in kızdırmış olduğu işçi ve askerlerin kendilerinin çıkardığı bir isyandı.¹⁰³ 3-4 Temmuz 1917'de Petrograd'da kitlesel yürüyüşler düzenlendi.¹⁰⁴ Bu yürüyüşlerde kullanılan pankartlar şöyleydi: "Savaşa Hayır", "Geçici Hükümet İstifa", "Bütün Güç Birliklere!". Bu yürüyüşler istikrarsızlık ve askeri çatışmalara neden oldu. Yüzlerce insan yaralandı veya öldürüldü. Geçici Hükümet ve Petrograd Birliklerinin işçi ve asker kökenli milletvekilleri Bolşevikleri suçladı.¹⁰⁵

4 Temmuz tarihindeki gösteriye 500 000 kadar işçi katıldı. 5 Temmuz'da çıkan gazetenin ilk sayfasında çok cesurca bir ifade vardı: "Lenin, Ganetsky ve K. Casuslar".¹⁰⁶

102 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 443.

103 Переверзев П. Н.: «Ленин, Ганецкий и К° — шпионы!» http://militera.lib.ru/research/sobolev_gl/06.html, (Erişim tarihi: 17.07.2019).

104 Raskolnikov, F.F., Kronshtat i Piter v 1917 godu. Moskova, 1990, s. 134-135.

105 Rabinoviç, A.E., Krovavie Dni, İyulskie Vosstanie 1917 goda v Petrograde, Moskova, 1992, s. 276.

106 Переверзев П. Н.: «Ленин, Ганецкий и К° — шпионы!» http://militera.lib.ru/research/sobolev_gl/06.html, (Erişim tarihi: 17.07.2019).

Geçici Hükümet Bolşevik yöneticilerinin (V. İ. Lenin ve G. E. Zinovyev) Alman ajanı olduklarını ilan ederek ve Geçici Hükümet'e karşı ayaklanma ile suçlayarak, yakalanmaları ve yargılanmalarına ilişkin karar aldı ve bu kararı halka duyurdu. V. İ. Lenin ve G. E. Zinovyev saklandılar.

V. İ. Lenin 10 Temmuz tarihli "Politik durum" isimli makalesinde "Temmuz olaylarının yönetimde iki başlılığın sonu olduğunu ve devrimin sulh yoluyla halledilecek kısmının bittiğini yazdı". Bolşeviklerin Almanya lehine ajanlık yaptıklarına ve "Alman paralarına" gelince ise, mesele şöyledi;

Birçok yabancı ve Rus tarihçilerin düşüncesine göre, devrim faaliyetinin I. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından finanse edilmesi bu günlerde tespit edilen 2 yolla yapıyordu. Birinci yol - V. İ. Lenin'in güvenilir adamları (Y. Ganeçki, M. Kozlovski, E. Sumenson, K. Radek) ve Alman istihbarat güçleri ile birlikte çalışan Aleksandr Parvus (A. L. Gelfand) vasıtasıyla idi. İşte bu yol D. A. Volkogonov'un "Lenin-politik portre" hatıratında yer almaktadır.¹⁰⁷ Bu husus A. Latışev'in "Açığa çıkmış Lenin"¹⁰⁸ isimli kitabında da vurgulanmıştır. Bu kitapta Alman Bankasının Bolşeviklere gönderdikleri paralarla ilgili bir belge yer almıştır. 16 Kasım 1917 tarihli bu belge Rus arşivlerinden Lenin'in emri üzerine alınmıştır.¹⁰⁹ Parvus, müttefikler arasında devrim niteliğindeki beşinci kolların kurulmasında kısmi olarak payı olmasıyla tanınan Alman büyükelçisi Hans Freiherr von Wangenheim ile yakınlaştı. Ardından Parvus, planını Baron von Wangenheim aracılığıyla Alman Genel Kurmay Başkanlığı'na sundu: Alman Hükümeti

107 Volkogonov D.A. Stalin.Politiceskiy portret, Moskova, 1997.

108 Латышев А. Г., Рассекреченный Ленин, Moskova, 1996.

109 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 443.

tarafından finanse edilen genel grevle Rusya'nın felç edilmesi (o sırada Alman hükümeti, Rusya ve müttefikleri ile savaş halindeydi). Von Wangenheim, Parvus'u Berlin'e gönderdi ve kendisi 6 Mart 1915'te bu şehre geldi. Ardından "Rusya'da büyük siyasî grev hazırlığı" başlıklı 20 sayfalık bir planı Alman Hükümeti'ne sundu.¹¹⁰

Parvus'un ayrıntılı planı, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik kesimini destekleyerek, çeşitli Rus bölgelerindeki etnik ayrılıkçıları teşvik ederek ve Çarlık rejimine karşı eleştirilerini savaş döneminde de devam ettiren çeşitli yazarları destekleyerek Rusya'nın bölünmesini öngörüyordu. Parvus, 1905'teki deneyimlerine dayanarak Rusya'nın I. Dünya Savaşı'nı kaybederek parçalanmasının sosyalist bir devrim gerçekleştirmenin en iyi yolu olduğu teorisini ortaya koydu.¹¹¹

Rus tarihçisi G. L. Sobolev ise bu konuyla ilgili biraz farklı düşünmektedir. Yazar, 2002'de yayımlanan "Alman Altınının Sırrı" isimli kitabında yerli ve yabancı kaynakların ayrıntılı bir şekilde taranması ile değişik bakış açılarına yer vermektedir.¹¹² Sobolev, Bolşeviklerin "altın Alman anahtarının" yabancı veya Rus kaynaklarında yer almadığını, öyle bir şey olsa dahi, tarihçilerin devam eden araştırmaları sonucunda bulabileceği belirtiyor.¹¹³

İkinci yol - 1917-1918 yıllarında Bolşeviklere para veren İsviçreli sosyal-demokrat olan Alman ve Avusturya ajanı Karl Moor vasıtasıyla. 1920'lerde bu paraların iadesi

110 <https://www.flickr.com/photos/22155693@N04/26077722940/>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

111 <https://www.flickr.com/photos/22155693@N04/26077722940/>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

112 Соболев Геннадий, *Тайна "немецкого золота"*, Neva, 2002.

113 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 443.

ile ilgili girişimlerde bulunulmuş ve 1926 yılında Moor'a 38.400 USD iade edilmiştir (200.000 İsviçre Frangına yakın), ki büyük ihtimalle bu paralar Alman Genel Kurmayına ait paralar idi.¹¹⁴

Burada cevaplanması gereken bir soru daha var: V. İ. Lenin ve Bolşevikler Alman ajanı mıydı? Esasında tabii ki hayır. Burada sadece Almanya'nın ve Bolşeviklerin menfaatlerinin aynı olmasından söz edilebilir. Her iki taraf da Çarlık Rusya'nın savaşta yenilmesini istemekteydi.

24 Temmuz 1917'de SR A. F. Kerenski başkanlığında Geçici Hükümet'in yeni koalisyonu yönetime başladı.¹¹⁵ Bu hükümet merkezîyetçi bir politika izleyerek, Şubat devriminden sonra keskinleşen problemleri çözmeye çalışmaktaydı. 12-14 Ağustos 1917'de Moskova'da düzenlenen toplantıda değişik siyasî güçler bir araya getirilmeye çalışıldıysa da, başarılı olunamadı. Bolşevikler boykot ilan ettiler, sağ güçler ve askerler güçlü bir figür olan general L.G.Kornilov'u öne sürdüler.¹¹⁶

Kerenski bir sosyalistti ve uzun müddet sürgünde kalmıştı. Bolşeviklerden daha farklı düşünüyordu. Hükümeti üçü sosyalist, ikisi liberal burjuva olmak üzere 5 partiden oluşan bir koalisyon kabinesi oluşturulmuştu. Kerenski, Başkomutan sıfatıyla 18 Eylül 1917'de Rusya'nın savaşta kaybettiği toprakları geri kazanmak amacıyla kanlı ve sonucu olmayan bir taarruz başlatmıştı. Askerler ise "Silahını al! Köyüne git! Sana ayrılan arazi parçasını gasp et!" tezine dayanan Sovyet propagandası ile savaşımayarak, kendileri için ayrılan asilzadelerin topraklarını

114 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 443.

115 Куксин Алексей, *История России*, Moskova, 2019.

116 Giatsintov Erast, *Zapiski Belogo Ofitsera*, Moskova, 1992, s. 238-239.

almak için geri dönmeye başlamışlardı. Düzenli ordu dağılmış, halk ise barış, toprak ve ekmek peşindeydi.¹¹⁷

Kornilov¹¹⁸ Ayaklanması

12 Ağustos'ta bütün devrim karşıtı güçlerin birleştirilmesi amacı ile Moskova'da Geçici Hükümet tarafından Duma toplandı. ABD Başkanı Wilson buraya tebrik telgrafi gönderdi. Bu telgrafta "bütün iç ve dış düşmanlara karşı" mücadelede "Rus hükümetine her tür maddi yardım" sağlanacağı vaat ediliyordu. Devamında ise ABD, Geçici Hükümet'e 100 milyon dolar borç verdi. Durumdan memnun olmayan Bolşevikler 400 bin kişinin katıldığı büyük miting yaptılar.

Moskova'daki toplantının sürdüğü dönemde Kornilov askeri dikta yönetimi kurmak için darbe girişimde bulunmak istiyordu ve bu amaçla cepheden Kazak alayını çağırarak istiyordu, ama Moskova'daki işçilerin mitingi bu planı bozdu.¹¹⁹

Devrimin bastırılması için askeri diktanın kurulması, devlet erkinin merkezde toplanması, cephenin dağılmasının önlenmesi ve savaşın devam ettirilmesini birçok siyasî güç talep etmekteydi. İlk olarak, devletin kontrolünde bulunan güçlerinin desteklenmesi için Petrograd'a ordunun girmesi ile ilgili Geçici Hükümet'in başı A. F. Kerenski ile Genekurmay Başkanı olan General L. G. Kornilov arasında bir anlaşma bulunmaktaydı. Ancak, bir süre sonra A. F. Kerenski bu anlaşmada kendisi için tehlike sezmiş olmalı, aynı zamanda General K. G. Kornilov da kendisini daha fazla öne çıkarmaya meyletmiş olmalı ki, bu anlaşma sağlanamadı. Kornilov planını

117 Nahide Şimşir, *Rus Devleti Tarihi*, İstanbul, 2010, s.163.

118 Lavr Georgiyeviç Kornilov (1870-1918), Rus Generali, *ACE Sovyet Ansiklopedisi*, C. 5, Bakü, 1981, s.518.

119 İoffe G.Z., *Semnadtsatıy Good: Lenin, Kerenskiy, Kornilov*, Moskova, 1995, s.70.

gerçekleştirmeyi kolaylaştırmak için 21 Ağustos'ta Riga'yı Almanlara teslim etti. Kornilov'un birliklerinde Rus üniformalı İngiliz ve Fransız subaylarının olduğu da bilinmektedir.¹²⁰

121

General Lavr Kornilov

Sonuçta, General orduyu Petrograd'a sokarak, bütün yönetimi talep etti. A.F.Kerenski bunu devrim karşıtı bir ayaklanma olarak değerlendirdi ve General Kornilov'u Genel Kurmay Başkanlığı görevinden azletti. Bunun için ise, Bolşevikler dahil bütün devrim güçlerinden yardım istedi.¹²²

Yabancı elçiler ise Kerenski ve Kornilov arasında arabuluculuk etmeye çalışılsa da başarılı olamadılar. Lenin ise o günlerde şunları yazıyordu: "Kerenski, Kornilov'dan tesadüfen küsmüş olan ve başka kornilovçularla ittifakta kalan kornilovçudur".¹²³

120 İ.B.Berhin, *İstoriya SSSR (1917-1937)*, Moskova, 1977, s. 31-34.

121 <https://ria.ru/20170315/1489199268.html#pv=g3D1489199268%2Fp%3D1489120446>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

122 İoffe G.Z., *Semnadtsaty Good: Lenin, Kerenskiy, Kornilov*, Moskova, 1995, s.73-89.

123 V.İ.Lenin, *Eserleri*, Cilt 26, s. 29.

Orduya karşı gelecek geniş bir cephe meydana geldi. Kornilov ayaklanmasının bertaraf edilmesi ülkenin güç dengelerinde değişiklikler meydana getirdi. Toplumda Bolşeviklerin etkileri yükseldi ve Sovyetlerin içi daha çok Bolşeviklerle dolmaya başladı. Bolşevikler aktif olarak yönetimin askeri yolla ele geçirilmesine hazırlanıyorlardı.¹²⁴

O dönemle ilgili tartışmalar hala devam etse de Kornilov'u destekleyenlerin bir bölümünün hükümeti devirmek, Kerenski'yi başbakanlıktan indirmek ve Kornilov'u askeri bir diktatör olarak iktidara getirmek istediği ortadadır. Ancak General bu şekilde bir komponun planlamasında yoktu. O, Petrograd'da orduda disiplini yeniden tesis edecek, savaşı yürütecek ve Bolşevikleri bastıracak bir yönetim istiyordu. Kerenski ise Kornilov'un bir darbe planlandığına inandığını ileri sürdü ve onu Başkomutanlıktan azletti o noktada Kornilov başkente birliklerini gönderdi. Demiryolu işçileri ve askerler birliklerin önünü kesti.¹²⁵ Sonuçta 30 Ağustos tarihinde Kornilov hapsedildi.¹²⁶

1917 Buhranı

1917 yılı yazın sonu-sonbaharın başında Rusya'da ülkenin gelişimi için farklı yollar, farklı alternatifler mevcuttu.

Bu alternatifleri Rus filozof N. A. Berdyayev çok güzel özetlemiştir. Onun düşüncesine göre, 1917 yılında Rusya'da liberal alternatif halk kitlelerinden destek görmemiştir. Şöyle yazıyordu: "Rusya'daki devrim liberal, burjuva devrimiydi. Bu devrim aynı zamanda Rus geleneklerine de uygun olmayan

124 Asher, Harvey. "The Kornilov Affair: A Reinterpretation." *Russian Review* (1970), s. 286-300.

125 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 321-322.

126 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.335.

özelliklere sahipti ve Rusya’da hâkim olan burjuvazi ideaları ile de örtüşmüyordu. Dolayısıyla bu devrim Rusya için bir ütopyaydı.”¹²⁷

Bununla birlikte, N. A. Berdyayev Rus devlet geleneklerinin korunması hususunda Bolşeviklerin rolünü de kabul etmekteydi. “Rus komünizminin tarihi ve manası”¹²⁸ isimli meşhur çalışmasında şöyle yazıyordu: “Halk kitleleri Rus devriminin kargaşasında organize olup, disipline edilmişti, bu ise komünizm ideası ve komünist semboller vasıtasıyla gerçekleştirilmişti. Bu, Rus devletinde komünizmin büyük başarısıdır. Rusya’da kitlesel anarşi tehlikesi vardı. Anarşik toplumsal çözümlene komünizm diktası ile son bulmuş, halkın itaat edebileceği sloganlar bulunabilmiştir.”¹²⁹

Geçici Hükümet yönetiminde bulunduğu dönemde Rusya için 1917’de önemli olan 3 esas meseleyi çözememiştir: toprak, barış ve Kurucu Meclis.

Kurucu Meclis

Çarlığın son yıllarında, birçok Rus diğer tüm reformların üzerinde bir siyasî reform arzuluyordu: haklarını ve çıkarlarını temsil edecek seçilmiş bir millet meclisi. Demokratik bir kurucu meclis rüyası reformistlerin ve aynı şekilde radikallerin de toparlanma noktası haline gelmişti. Geniş bir devrimci grup yelpazesi tarafından destekleniyordu. Oktobristler, Kadetler, SR’lar, Menşevikler hatta ılımlı Bolşevikler bile müstakbel bir kurucu meclisi destekliyordu. Rus haklı, görünüşte demokrasiyi ve özerk yönetimi sosyalizmi arzuladıklarından daha çok istiyorlardı. Rus Milli Meclisi’nin 1906 yılında kurulması, Çar’ın ihaneti ve Meclis’in Şubat Devrimi boyunca

127 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 446.

128 Н.А.Бердяев, *Истоки и смысл русского коммунизма*, Moskova, 1990.

129 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 446-448.

yaptığı liderlik sadece Kurucu Meclis'e olan açıklıklarını daha da perçinlemişti. 1917 karmaşasında, planlanan Kurucu Meclis gelecek için bir umut ışığı olmuştu fakat 1917 Bolşevik devrimi Kurucu Meclis ve onun yeni toplumdaki yeri hakkında akılda sorular yarattı. Bolşevikler Bolşevik olmayanların da sesinin yükseleceği bir seçilmiş milli meclisle güçlerini paylaşmak isteyecekler miydi? Bu sorular Ocak 1918'de Lenin yalnızca bir gün sonra Kurucu Meclis'i kapatınca hızlıca cevap bulmuş oldu. Rusya'nın demokratik hükümet umutları suya düşmüştü.¹³⁰

Bakıldığında, Kurucu Meclis'in üstün bir demokratik iktidar organı olarak toplanması tüm sosyalist partilerin talebiydi hem Bolşeviklerin hem de diğerlerinin. Seçmenlerin %90'ı sosyalist partileri desteklemekteydiler.¹³¹

Geçici Hükümet Mart 1917'de iki adet öncelikli işlev ile kurulmuştu: Kurucu Meclis için seçimleri organize etmek ve meclis işlevsel hale gelene kadar geçici bir hükümet sağlamak. Nitekim Geçici Hükümet'in seçimler için toplanması, aylar almıştı ama adil olmak gerekirse bu gecikmenin tek sorumlusu hükümet değildi. Rusya'nın evrensel oy kullanma hakkı ve gizli oy temelli ulusal seçimleri yürütecek bir seçim çerçevesi yoktu. Bu süreçlerin tam da imparatorluğun savaş ve kargaşalar arasında alt üst olduğu bir zamanda sil baştan yapılandırılması gerekiyordu. Mart 1917'de, hükümet üyeleri "mümkün olan en kısa zamanda" seçimleri organize edeceklerine söz verdiler fakat Mayıs ayına gelindiğinde çok az şey başarmıştı. Sonunda bir seçim komisyonu Haziran'da toplanmayı başarabildi. Bir sonraki ay, Alexander Kerenski seçimlerin Eylül

130 <https://alphahistory.com/russianrevolution/constituent-assembly/> (Erişim tarihi: 14.02.2019).

131 ВСЕРОССИЙСКОЕ УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ, https://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/VSEROSSISKOE_UCHREDITELNOE_SOBRANIE.html, (Erişim tarihi: 18.07.2019).

ayında gerçekleşeceğini duyurdu. Bu tarih daha sonra 25 Kasım'a kadar ertelendi çünkü il yönetimleri fiziksel olarak seçimleri yürütmeye hazırlıklı değillerdi.¹³²

25 Mayıs (7 Haziran) 1917'de Kurucu Meclis'e yapılacak olan seçimlerin uygulama şartlarını görüşmek üzere "özel komisyon"un ilk toplantısı gerçekleştirildi. Kokoşkin'in başkanlığını yaptığı bu görüşmeye çeşitli siyasî partilerin temsilcileri ve "inostransı" (yabancılar) olarak adlandırılan ve Rus uyruklu olmayan ulusal örgütlerin liderleri olarak kabul edilen şahıslar da katıldılar. Bunların arasında Ukraynalılar, Letonyalılar, Yahudiler, Moğol kökenli Buryatlar ve Müslümanların da temsilcileri vardı. Özel komisyon bir Nizamnameyle ilan edilince, Merkezi Müslüman şurası da olağanüstü toplanarak, 20 Temmuz'da Kazan'da bütün Rusya Müslümanlarının İkinci Genel Kurultayı'nı gerçekleştirmeyi ve bu meseleyi orada görüşmeyi kararlaştırdı.¹³³

Ancak olaylar beklendiği şekilde gelişmiyordu. 3 Temmuz'da komünistlerin ayaklanması patlak verdi ve (Lvov) hükümetinin düşeceği hakkında basında çeşitli haberler yayınlanmaya başladı. Bunun üzerine Merkezi Milli Şura, sokakta silahlı çatışmalar devam etmesine rağmen üyelerini alelacele yeniden bir araya getirdi. Uzun görüşmelerden sonra Geçici Hükümet'in birkaç Rus partisinden ibaret olan düzeninin doğal olmadığı ile ilgili bir kanaate varıldı. İleride Rusya'da federatif bir sistemin yerleşmesi öngörüldüğüne göre, Geçici Hükümet'e de Rusya'da sayıca büyük ulusların temsilcilerinin de katılması, bunun içinde Ruslar, Ukraynalılar ve Türk-Tatarların (Türk soyluların) temsilcilerinin bulunmasının uygun olacağı fikri üstünlük kazandı. Türk-Tatarlar için 2 bakanlık, bakan

132 <https://alphahistory.com/russianrevolution/constituent-assembly/> (Erişim tarihi: 14.02.2019).

133 Nadir Devlet, Millet ile Sovyet Arasında, 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi, İstanbul, 2011, s. 72-73.

yardımcılığı olarak da 3 makam talep edilecekti. Talep edilecek bakanlıklardan birisi Ziraat Bakanlığı idi. İkinci Bakanlık ise herhangi bir devlet bakanlığı olmalıydı. Aday olarak Ahmed Salih(ov) belirlendi. Bakan yardımcılıkları makamları ise Eğitim, İçişleri ve Maliye sahalarında olacaktı. Adaylardan birisi Azerbaycan Türkü, ikincisi Kazan Tatarı, üçüncüsü Kırım Tatarı olacaktı. Bu taleplerin bir protokole dökülüp Sadri Maksudi, İslam Şahahmedov ve Ayaz İshaki'den oluşan bir heyetler Başbakanı ve o dönemde hayli etkili olan Kerenski'ye gönderilmesine karar verildi.¹³⁴

4 veya 5 Temmuz günü heyet askerlerle kuşatılmış Kış Sarayı'na gitti, içeriye alındılar. Başbakan Lvov da heyeti kabul etti. Heyetle Başbakan arasında uzun süren bir görüşme oldu. Bunun üzerine heyet Tavrida Sarayı'na giderek Gürcü sosyal demokratlarının lideri Çiyahazde ile bir görüşme yaptı. Ancak o heyetin taleplerine sıcak bakmayınca, Köylü Şurası'nın başkanı Viktor Çernov'la da bir görüşme yapıldı ki, bu sırada Petrograd'da silahlı çatışmalar devam etmekteydi. İki gün sonra Komünistlerin ayaklanması bastırıldı. Lenin kaçtı, Knyez Lvov da Başbakanlıktan istifa etti. Yeni Başbakan Kerenski oldu. Ancak bu yeni hükümette de Türk-Tatarlara herhangi bir makam verilmedi. Anlaşılan Müslümanların şimdiye kadar fazla varlık göstermedikleri için yönetime alınmaları düşünülmüyordu.¹³⁵

Tüm bu gecikmeler hükümetin Kurucu Meclis'e "hile karıştırmak" ve meclisi iptal edebileceği ile ilgili komplo teorileri ve dedikodular bir yana, Geçici Hükümet'in git gide büyüyen kötü ününe katkıda bulundu. Bolşevik hareketin radikal kanadı ise Kerenski'yi seçimleri sabote etmekle suçlayarak ve

134 Nadir Devlet, *Millet ile Sovyet Arasında, 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, İstanbul, 2011, s. 72-73.

135 Nadir Devlet, *Millet ile Sovyet Arasında, 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, İstanbul, 2011, s. 72-73.

meclisi toplama sorumluluğunun Sovyetlere ait olması gerektiği konusunda ısrar ederek durumdan faydalanmaya çalışıyordu. Bolşevikler, belli başlı konularda yeterince kararlı davranılması şartıyla meclisi destekleyeceklerine dair kendi adlarına söz vermişlerdi. Bir Bolşevik raporuna göre: “Kurucu Meclis... toprak reformu savaş ve ulusun bütün varlığı ile ilgili sorulara karar vermelidir” deniyordu. “Kurucu Meclis tarihi yanlışları düzeltilmelidir ve işçi sınıfını sömürölmekten korumalıdır”. 27 Ekim’de, yönetimi ele geçirdikten yalnızca iki gün sonra, Lenin Kurucu Meclis için seçimlerin 12 Kasım’a çekileceği duyurdu. Fakat Bolşevik lider aynı zamanda seçilmiş bir meclise duyulacak gereğinden büyük bir inancın liberal-burjuvazi bir karşı devrim riskine yol açtığı konusunda uyarılarda bulunarak, meclisin “anayasal illüzyonları” hakkında da temkinli davranıyordu. Bir Bolşevik lider olan Volodarsky, meclisin sınıf çıkarları gözetmemesi durumunda ortaya çıkacak yeni bir devrimle tehdit etmişti:

[Kurucu Meclisin] Tüm sorunu devrimsel bir sınıf platformunda değerlendiriyoruz. Askerler ve köylüler devrimin yalnızca partimiz bir çoğunluğu güvence altına alırsa gerçekleştirebileceğini idrak etmelidirler. Kitleler parlamenter bir kretinizmden şimdiye dek hiç mağdur olmamıştır. Kurucu meclis halkın isteklerine karşı çıkacak olursa, yeni bir ayaklanma sorunu gün yüzüne çıkacaktır. Kurucu Meclise, ve aynı zamanda Sovyetlere karşı çıkacağımız bir durum ortaya çıkabilir.¹³⁶

Kurucu meclis seçimleri Kasım sonunda gerçekleşti. Fakat Bolşevik çoğunluk sağlanamadı. Toprak reformu ve köylülerin partisi olan Sosyalist Devrimciler, 715 koltuğun 370’ini kazanarak küçük çaplı bir çoğunluk elde ettiler. Buna karşın, Bolşevikler meclisin dörtte birinin biraz aşagısında kalarak 175

136 <https://alphahistory.com/russianrevolution/constituent-assembly/> (Erişim tarihi: 14.02.2019).

koltuk alabildiler. Oy dağılımları Bolşeviklerin seçim desteğinin açık bir resmini göstermekte. Onlar Petrograd (oyların yüzde 43'ünü kazandı) ve Moskova (oyların yüzde 46'sını kazandı) gibi sanayi şehirlerinde en popüler partiydi. Bolşevikler de askerler arasında, ordunun çoğu bölümünde oyların beşte üçünden fazlasını kazanarak iyi bir oy oranı elde etmişti. Nitekim ordu ve büyük sanayi şehirleri dışında, Bolşeviklere verilen destek gittikçe azalıyordu. Bazı kırsal ve taşra bölgelerinde, oy yüzdeleri iki basamaklı rakamlara bile ulaşamadı.¹³⁷

1917 Kurucu Meclis seçimleriyle ilgili veriler

Partiler	Aldıkları Oylar
Sosyalist Devrimciler	16.535.680
Bolşevikler	10.536.768
Kadetler	2.072.258
Menşevikler	1.433.909

Catherine Evtuliov, Richard Stites, 1800'den itibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler, (Çev.Ahmet Cevdet Aşkın), İstanbul, 2018, s. 330.

Sebepleri ne olursa olsun, bu seçim sonuçları Bolşeviklerin Kurucu Meclis'e karşı sergiledikleri tutumda bir eksen kaymasına sebep olmuştu. Haftalarca savunduktan sonra, Bolşevikler şimdi meclisin meşruluğunu sorgulamaya ve koltuklara seçilenlere saldırmaya başlamıştı. Lenin, meclisi temsili olmakla ve çarpık olmakla suçladı; SR partisinin dağıldığını ve bu sebeple çoğunluğu idare edemeyeceğini iddia etti. Seçim ve planlanan meclis toplama çağrısı (28 Kasım) arasındaki iki hafta Bolşeviklerin ne yapabileceği hakkında yapılan dedikodularla doluydu. Seçim komisyonu üyelerini tutukladılar ve onların yerine sadık bir Bolşevik ve ilerde ÇEKA lideri olacak olan Uritsky'yi getirdiler. Planlanan açılıştan günler önce,

¹³⁷ <https://alphahistory.com/russianrevolution/constituent-assembly/> (Erişim tarihi: 14.02.2019).

Bolşevikler Kronstadt'taki deniz kuvvetleri garnizonunu tetikte beklettiler. Ordunun meclisi zapt etmesi çok yakın ve muhtemel görünüyordu. 28 Kasım sabahı, Sovnarkom Kadet milletvekillerinin tutuklanmasını emretti ve meclisin ilk oturumunu "hazırlıksızlığa" atıfta bulunarak 1918 başlarına erteledi.

Kurucu meclis 5 Ocak 1918'de, Bolşevik kışkırtması ve Tavrida Sarayı dışında gerçekleşen oldukça büyük çaplı bir protestoya rağmen bir araya geldi. Meclisin birçok işlemi SR'lerin sağ kanadının baskınlığı altındaydı. Yapacakları ilk işlem ılımlı bir SR lideri ve Lenin ile yandaşlarının kuvvetli bir rakibi olan Victor Çernov'u başkan olarak seçmekti. Meclis aynı zamanda barış ve toprak üzerine verilen hükümlerin tasdik edilmesini de göz önünde bulundurdu; sonunda bu hükümleri onaylamayı reddetti ve bunların yerine SR politikalarını getirmekten yana oldular. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Bolşevikler ve sol SR'ler meclisi terk ettiler. Muhafızları toplantının kendi doğal haliyle dağılmadan sona erdirmemeleri hususunda ikaz eden Lenin de meclisi terk etti; bu konuyla yarın ilgilenecekti. Meclis şafaktan kısa bir süre önce nihayet dağıldı. Ertesi akşamüstü milletvekilleri Tavrida Sarayı'na döndükleri zaman, giriş kapıları Kızıl Muhafızlar tarafından kilitlenmiş ve önlerinde barikat kurmuş halde buldular. Meclisin Sovyet Kongresi'nin emri üzerine dağıtıldığı bilgisini aldılar. Aynı gün daha sonra yapılan bir konuşmada Lenin Sovyetlerin "tüm kuvvet ve hakları ele geçirdiklerini ve Kurucu Meclis'in sosyalist bir devlette artık daha fazla ihtiyaç duyulmayan burjuva topluluğuna ait siyasî ideallerinin en büyük aracı olduğunu" ifade etti.¹³⁸

138 <https://alphahistory.com/russianrevolution/constituent-assembly/> (Erişim tarihi: 14.02.2019).

Bolşevikler “Tüm güç Sovyetlere” sloganının öne sürdüler. Ve daha sonra elde ettikleri gücü de bu Sovyetlere dayanarak koruyabileceklerdi.¹³⁹

Kurucu meclisin kapanmasına kamunun verdiği tepki nispeten daha sönüktü. Devre dışı bırakılan bazı milletvekilleri Petrograd halkını ayaklanmaya ve meclisi savunmaya çağırdı fakat işçiler hükümeti Sovyetlerin ellerine bırakmak konusunda yeterince ikna olmuşa benziyordu. Köylüler de meclisin kaderi konusunda işçi sınıfından farksızdı. Pek azı Bolşeviklerin bu yolu seçmesine şaşırılmış görünüyordu, onlara göre asıl şaşırtıcı olan meclisi toplama çalışmalarına girişmeleriydi. Lenin’in hala bir Alman ajanı olarak kabul edildiği İngiltere ve Birleşmiş Devletler’de, Kurucu Meclis’in dağıtılması Berlin tarafından idare edilip yönetilmişti. Bu arada, dağıtılan meclisin birçok üyesi gizlice Petrograd banliyölerinde toplanarak meclisi hayatta tutmaya çalışıyordu fakat bu kısa bir süre çok tehlikeli bir hal almaya başladı ve yarıda kaldı. Rusya’nın demokratik bir hükümete geçme adına yaptığı ilk gerçek girişim tarihe karışmıştı- ve bununla birlikte Bolşevik diktatörlüğü yükselmışti.¹⁴⁰

Toprak Meselesi

Bu süreçte Rusya için kilit mesele toprak meselesiydi. 1860’ların reformları ve sonrakiler toprak sorununu çözemediler. Geçici Hükümet de bu konuda çalışmalar yapmıştı. V. M. Çernov Tarım Bakanı olarak 1917 yılının Mayıs-Ağustos aylarına kadar görevdeydi. O SR’lerin tarım reformunun yapılmasını

139 Созыв Учредительного собрания, 1 января 1918, *İstoriya Rossii*, <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/sozyv-uchreditelniogho-sobraniia>, (Erişim tarihi: 18.07.2019).

140 <https://alphahistory.com/russianrevolution/constituent-assembly/> (Erişim tarihi: 06.02.2019).

teklif etmişti ki, bu reform aslında toprakların devletleştirilmesi demekti.¹⁴¹

Benzer talepler köylü kökenli milletvekillerine yönelik yayımlanan 242 adet kararın içinde de yer almaktaydı.

Geçici Hükümet V. M. Çernov'la birlikte, sorunun Genel Kurul'da ele alınarak çözüm çalışmalarının yürütülmesi gerektiğini düşünmekteydi.

Muhalefetin baskısı üzerine V. M. Çernov istifa etmek zorunda kalmış, onun halefi C. L. Maslov ise, toprakların özel mülkiyetinin korunarak, toprak ağalarının bütün kullanım haklarının saklı kalması şartı ile toprakların kamulaştırılmasından ibaret başka bir çözüm önermişti. Bu ise toprağın devletleştirilmesinden vazgeçilmesi anlamına gelmekteydi.

Toprak sorunu yine çözümsüz kalmıştı. Bu fırsatı Bolşevikler çok parlak bir şekilde kullandılar. Onlar daha önce toprakla ilgili çıkarılan 242 adet kararı esas alarak, Sovyetlerin II. Genel Kongresi'nde Toprak Hakkında Kanunu kabul ettiler. Bu hamle ile Ekim 1917'de ülkenin kalan kısmının desteğini de almış oldular.¹⁴²

Barış Meselesi

1917 Rusya'sının diğer büyük sorunu barış meselesiydi, yani ülkenin daha fazla sürdüremeyeceği savaştan çıkma sorunuydu. Bunu birçok siyasî güç anlıyordu; hem Geçici Hükümet temsilcisi olanlar hem onu destekleyenler, hem de onların karşıtları, muhalif gruplar ve bilhassa Bolşevikler. Ancak, askeri destekçilere karşı olan maddi ve manevi-politik sorumluluklar daha güçlü idi. Bu da Geçici Hükümet'in politik arenadan silinişinin

141 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 448-449.

142 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 337.

birçok nedenlerinden birisiydi. 26 Ekim tarihinde Barış hakkında deklarasyon kabul edildi ve savaşılan ülkelere demokratik bir barış antlaşmasının imzalanması için çağrıda bulunuldu.¹⁴³

Ve bir önemli neden de genel kongrenin düzenlenmesi idi. Delegelerin seçimi Geçici Hükümet tarafından çeşitli nedenlerle ertelendi durdu ve hükümetin düşmesinden sonra ancak tamamlanabildi.

Bütün bu olaylar toplumsal huzurun sağlanmasına engel oluyordu.¹⁴⁴

Ekim Devrimi

Ülkenin esas sorunlarının çözülemediği, politik istikrarsızlığın ve toplumsal hayattaki krizin yaşandığı dönemde Bolşevikler ülke yönetimini silahla ele geçirmek için hazırlıklara başladılar.

1917 yılının Eylül sonu Ekim başlarında Finlandiya'da saklanan Bolşeviklerin başı V. İ. Lenin Petrograd'a döndü ve ayaklanma hazırlıklarını başlattı.¹⁴⁵

Halkta mevcut durumun ancak Birlikler tarafından değiştirilebileceği inancı yükseliyordu. 25 Ekim 1917 tarihli ayaklanma neredeyse bütün şehri kapsıyordu. Geçici Hükümet'in çalışmalarını sürdürdüğü sadece Kış Sarayı kalmıştı. Kış Sarayının ele geçirilmesi haberlerini beklerken, Merkez Komite-sinin kararına göre Bolşevik fraksiyonu Sovyetlerin II. Genel Kurul toplantısının açılışını geciktirdi. Açıktır ki, birliklerin eline bütün güçlerin geçmesi yönündeki bu kararın delegele-rin üzerinde çok büyük etkisi olmuştur.

143 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 337.

144 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 449.

145 Rabinoviç A., *Bolşeviki Prixydyat k Vlasti, Revolyutsiya v 1917 v Petrograde*, Moskova, 2003, s. 18-42.

Genel İcra Kongresi'nin Divan Başkan Vekili Menşevik F. İ. Dan saat 22:40'da kongrenin açılışını ilan etti.

Bolşevikler istediklerini elde ettiler ve Kongreyi ülkedeki yönetim değişikliğinden haberdar ettiler. İcra Kongresi'nin Divan Başkanlığı görevine, silahlı ayaklanmaya karşı çıkan, Bolşeviklerin diğer sosyalist partilerle birlikte çalışmasından yana olan L. B. Kamenev getirildi.¹⁴⁶ Gündem okundu: Genel Kurul toplantısı, savaş ve yönetim sorunları.

Kaçınılmaz iç savaşın önlenmesi ve yönetim sorununu İcra Kongresi'nin birinci meselesi olarak gören Menşevik-enternasyonalistlerin lideri Y. O. Martov'un konuşması büyük alkış

146 Kamenev, Leon (1883-1936)

RSDDL'nin kurucu üyesi, ve ayrılıktan sonra, bir Bolşevik ve Lenin'in eski bir dostu olmuştur. 1914 yılında sürgünden Pravda'yı düzeltmek için geri dönmüş fakat tutuklanmıştır; Şubat 1917 devriminde serbest bırakılmış ve Bolşevik Merkez Komitesine seçilmişti. Zinoviev ile birlikte, Kamenev Ekim devrimi için yapılan planlara karşı çıkmıştı. Bu karşı çıkışları, yapılan bir oylamada partinin çoğunluğu tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu yenilgiye, 18 Ekim tarihinde Novaya Zhizn'de (bir Menşevik günlük gazetesi) Bolşeviklerin hükümete karşı bir ayaklanma planı yürüttüğü ile ilgili bir yazı yazıp bunun talihsiz bir olay olduğu yönündeki görüşlerini ifade ederek karşılık vermişlerdi.

Devrimden sonraki gün, Kamenev İkinci Sovyetler Kongresi tarafından Merkezi Yönetim Kurulu başkanı olarak seçildi ve daha sonra da 1919 yılında komünist parti yönetim kurulunun (politburo) ilk üyelerinden biri oldu. 1923 yılında Kamenev Stalin ve Zinoviev'e Trotskyizm'e karşı üç kişilik yönetim (üçlü başkanlık) kurulması için katıldı. Üç yıl sonra, Kamenev 1926-1927 yıllarında sol muhalefetteki aşırı bürokratizmi yüzünden Stalinizm'e karşı Troçki ile bir blok oluşturdu.

Sonuç olarak, Kamenev Komünist partiden 1927 yılında dışlanmış oldu. Kamenev partiye geri kabul edilmek için izin diledi ve sonuç olarak 1928 yılında partiye yeniden kabul edildi. 1932 yılında Kamenev bir kez daha partiden atıldı fakat yine Stalin'e geri kabulü için yalvararak tekrar partiye katılma hakkını kazanmayı başardı. Üç sene sonunda, Kamenev Stalin'e suikast düzenlenmesi için gizli komplo kurma suçundan on yıl hapse mahkûm edildi. Moskova davalarının 1936'da başlaması esnasında, Kamenev bu kez Sovyet Devleti'ne ihanetten tekrar yargılandı ve vuruldu. Kaynak: <https://www.marxists.org/glossary/people/k/a.htm#kamenev> (Erişim tarihi: 27.02.2019).

kopardı. O, Bolşeviklerin diğer sosyalist partilerle birlikte kuracağı demokratik yönetimin gerekliliğini savundu. Martov'un fikrine sol SR'ler de katıldılar.

Bolşevikler adına L. D. Troçki'nin değerlendirilmesine göre, "en kadife, en barışsever konuşmacı-Bolşevik" olan A. V. Lunaçarski söz aldı.¹⁴⁷ Lunaçarski, Martov'un düşüncesine karşı Bolşeviklerin bir itirazının olmadığını belirtti. Böylelikle, koalisyonunda uyum ve karşılıklı adımların yolu açılmış oldu. Ancak, Menşevik ve sağ SR'ler adına söz alanlar, Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmelerini yargılayarak, beraber çalışamayacaklarını ilan ettiler. Geçici Hükümetle başlatılması düşünülen anlaşma fikrini kabul etmeyen sağ SR'ler, Menşevikler ve Bundistler (Bund-Rusya, Polonya ve Litvanya'da Yahudi İşçi Birliği) "Korkaklar!", "Halk Düşmanları!" sloganları eşliğinde Kongreyi terk ettiler.¹⁴⁸

Menşeviklerin ve SR'lerin kongreyi terk edişi Bolşeviklere karşı açık bir protestoydu ve bunun sonucu – bir iç savaş ve devrimin bertaraf edilmesi olabilirdi. Kongreyi terk edenler "Bolşeviklerin maceralarının" son bulacağından emindiler ve Bolşevikleri izole duruma düşürmek için her yolu deniyorlardı. Ancak, tam da tersi oldu: kongreyi terk ederek Bolşeviklerin yönetime el koymasına "yol açtılar".¹⁴⁹

12-14 Eylül 1917 tarihleri arasında Lenin Petrograd ve Moskova komitelerine "Bolşevikler iktidar olmalı" ve "Marksizm ve İsyan" adlı iki direktif yazdı. Hatta "Beklemek-İnkılap karşıtı bir cinayettir" dedi.¹⁵⁰

147 Anatoly Lunacharsky: Sovyet politikacı, yazar, çevirmen, eleştirmen ve sanat tarihçisi, Anatoly Lunacharsky 1917 Ekim İhtilalı'nın aktif bir katılımcısıydı. <https://russiapedia.rt.com/prominent-russians/politics-and-society/anatoly-lunacharsky/> (Erişim Tarihi, 11.02.2019).

148 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 452.

149 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 452.

150 V.İ.Lenin, Eserleri, Cilt 26, s. 6.

Kış Sarayı'nın önünde, 1917

1917 yılı 25 Ekim'den 26 Ekim'e bağlayan gece Kış Sarayının Bolşeviklerin eline geçtiği haberi geldi. Bolşevikler yönetimi ele geçirdiler ve Geçici Hükümet'in bakanları gözaltına alındılar.¹⁵² V. A. Antonov - Ovseyenko duyuru yaptı: "Petrograd Sovyeti Askeri devrim komitesi adından Geçici Hükümet devrilmiştir".

Kongrenin ikinci oturumunda 26 Ekim'de ilk kararlar kabul edildi:

Barış Kararı-Savaşan taraflara adil demokratik, toprak ve maddi talep içermeyen barış anlaşmasının imzalanması teklifi;

Toprak Kararı-Toprak ağalarının arazilerinin devletleştirilmesi; bu karar köylü taleplerinin karşılanmasına yönelikti.¹⁵³

Yönetim Kararı-Rusya Merkezi İcra Komitesinin (VCIK) ve Halk Komiserleri Sovyet'inin (SNK) seçimleri.

151 http://www.aif.ru/dontknows/file/oktyabrskaya_revolyuciya_1917_goda_hronika_sobytiy, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

152 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 336.

153 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 337.

Bunun dışında, kongre cepheye ve kazaklara (Don kazakları) yönelik yazılı müracaata ilişkin ve cephede infazın kaldırılmasına ilişkin karar kabul edildi.¹⁵⁴

27 Ekim 1917 tarihinde Sovyet Hükümeti, Halk Komiserleri Konseyi adı altında toplandı. Lenin başkanlığındaki Konsey’de, dış işlerinden sorumlu komiser olan Troçki, içişleri komiseri Aleksey Rykov ve ulusal azınlıklardan sorumlu olan İosif Cugaşvili veya daha iyi bilinen ismiyle Stalin gibi Bolşevik Parti’nin önde gelen isimleri bulunuyordu. Lenin parti ve hükümetin başkanı olarak, Rusya’da yeni rejimin en önemli ismi olarak tanınıyordu.¹⁵⁵

Sovyet hakimiyetini devirmek için ilk adım Kerenski tarafından atıldı. Kerenski, General Krasnov’un kazak birliklerini başkente yürüttü.¹⁵⁶ Birlikler 29 Ekim’de Petrograd’ın 20 verstlik mesafesine kadar ilerlediler. 30 Ekim’deki çatışmalarda Krasnov’un Kazak birlikleri mağlup oldular. Kerenski kaçtı, Krasnov ise hapsedildi.¹⁵⁷

1917 Ekim’inin Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

1917 olayları toplumda bugün dahi değişik değerlendirilmelere ve fikir ayrılıklara neden olmaktadır. Tarih biliminde de olaylara ilişkin değişik bakış açıları ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Amerikan tarihçi R. Payps “Russkaya Revolutsiya” adlı eserinde Ekim 1917’yi Bolşeviklerin isyan ve darbesi olarak

154 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 452.

155 Nicholas V. Riasanovsky, Mark D.Steinberg, Başlangıçtan Günümüze Rusya Tarihi, İstanbul, 2001, s.510..

156 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 337-338.

157 İ.B.Berhin, *İstoriya SSSR (1917-1937)*, Moskova, 1977, s.53.-54.

değerlendirilmektedir.¹⁵⁸ Ancak, birçok tarihçi bu olayı devrim olarak nitelendiriyorlar. Devrimler, darbeler gibi, birkaç darbeci tarafından gerçekleştirilmiyor. Devrim-tek taraflı veya tek yanlı irade değil, halkın kitlesel hareketidir. Devrimciler grubu halkın hedeflerini anlayabilir, onu kullanarak, belli bir şekilde yönlendirebilir.

Rus tarihçiler bu meseleye daha geniş bakıyorlar. Örneğin, P. V. Volobuyev Ekim Devrimi'ni dünya toplumlarına büyük etki etmiş, halkın sosyal ve anti-burjuva devrimi olarak değerlendiriyor.¹⁵⁹ V. P. Buldakov Ekim Devrimi'ni merkez Avrupa emperyalist ülkelerinin çözülmesi ve I. Dünya Savaşı'na da içine alan tüm Avrupa'yı sarsan sosyal sarsıntının bir parçası olarak değerlendiriyor.¹⁶⁰

Rus tarihçileri A. N. Bohanov, M. M. Gorinov ve V. P. Dmitriyenko ise "XX. Yüzyıl Rusya Tarihi"¹⁶¹ isimli kitapta devrimi karmaşık, çok katmanlı, çok yönlü bir tarihi olay gibi değerlendirmiştir.¹⁶²

Bu arada unutulmaması gereken bir de Türklerin yaşadıkları bölgeler var. Bolşeviklerin ortaya attıkları plan ve propagandalar arasında yer alan "her millet kendi mukadderatına kendisi hâkim olmalıdır" ilkesi, Rusya'da Bolşevizm'in kurulması aşamasında Rus olmayan milletlerin de sempatisini kazanmasına neden olmuştu. Özellikle, Türkistan Türklerinin

158 Ричард Пайпс, *Русская революция*. Книга 1. Агония старого режима. 1905 — 1917, Moskova, 2005, s. 80-90.

159 Волобуев, Павел Васильевич, *Выбор путей общественного развития: теория, история, современность*, Moskova, 1987, s. 247-250.

160 Булдаков В.П. *Красная смута. Природа и последствия революционного насилия*, Moskova, 2010, s.120-148.

161 Боханов А.Н., Гориннов М. М., Дмитриенко В. П., *История России XX век*, Москва, 2005.

162 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 449.

1916 isyanının neticelerini tam anlamıyla elde edemeden Çarlık Rusya'sının yıkılması, yerine kurulan Kerenski Hükümeti'nin, Rus olmayan milletlerin milli ve siyasî haklarını tanımaya pek yanaşmaması, buna karşılık da Lenin'in önderliğini yaptığı Bolşevikler bu fırsattan yararlanmayı bilmişlerdir.¹⁶³

İlber Ortaylı ise duruma şöyle bakmaktadır: “İhtilal nedir? İhtilal, Rusya'ya var olan, büyümekte olan endüstrileşmeyi daha da büyüterek getirdi. Bu endüstrileşme bugün problemlerden uzak değildir. İhtilal, Rusya'ya Rusça, Rus kültürünü getirdi. Hiçbir zaman gayr-i Rus milletler Rus kültürüne, Rus diline ihtilalden sonra olduğu kadar bağlı ve sahip değillerdir. Bunun böyle olduğunu belirtmekte büyük fayda vardır. Eğer Rusça hala beynelmilel bir dil ise bunu doğrudan doğruya eski Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin gayr-i Rus Türklerine muhtaçlığıdır. Çünkü bunlar dillerinin yapısı icabı Rusça'yı hem iyi telaffuz ediyorlar hem de çok iyi kullanıyorlar. Hiçbir Baltık devletinin entelektüel sınıfı, politikacı sınıfı Nazarbayev kadar, Aytmatov kadar, bu ülkelerin akademisyenleri ve yazarları kadar Rusçayı iyi kullanamıyor. Bu nedenle Rusça aslında bir yerde bu kitlelerin hizmet ettikleri kalkındırdıkları bir dildir. Puşkin, bu milletlerin istikbalde kendi şiirlerini okuyacağını, seveceğini bir kehanet hâlinde ortaya koymuştur, tamamen çok haklıdır.”¹⁶⁴

163 Sebahattin Şimşir, *Türk Dünyası Tarihi*, İstanbul, 2018, s. 196.

164 İlber Ortaylı, “Bolşevik İhtilaline Genel Bir Bakış”, 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası, Editörler: Yunus Koç ve Mikail Cengiz, Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2018, s.14.

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN KURULMASI

Sovyet Yönetiminin Aldığı İlk Kararlar

Bolşevikler yönetimi ele geçirdikten sonra ilk iş olarak yeni devletin yönetim sistemini oluşturmaya çalıştılar. Proletarya diktatörlüğünün organı olarak Sovyetler seçildi. Devletin diğer parçaları bu organlar tarafından kontrol edilmeli ve bu organlar vasıtasıyla direkt veya dolaylı olarak düzenlenmeliydi.

Bolşevik hükümet, yani, V. İ. Lenin başkanlığındaki Halk Komiserleri Sovyeti, ülkenin yürütme gücüydü. Sovyet Hükümetinin ilk kararları, yeni yönetimin desteklenmesi amacıyla işçi ve köylülerin taleplerinin karşılanması yönündeydi.

Ekim sonrası Sovyet yönetiminin kuruluşunun ilk ve zor yıllarında Bolşevikler sol SR'lerle işbirliğine gittiler. 17 Kasım 1917'de Halk Komiserleri Sovyetine (SNK)'na bu partinin üç temsilcisi girdi.¹⁶⁵

165 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 454-455.

Bolşeviklerle sol SR'lerin koalisyonu Mart 1918'e kadar devam etti. O tarihlerde sol SR'ler Almanya ile imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı protesto etmek amacıyla Sovyet hükümetinden çıktılar.¹⁶⁶

Lenin, Çar'ın imzaladığı gizli belgelerin yayınlanmasına büyük önem veriyordu ve şunları söylüyordu: "Gizli antlaşmaları yayınlamaya başladık ve devam da edeceğiz. Hiçbir saldırı ve hiçbir iftira, bizi bunu yapmaktan alıkoyamayacaktır. Sayın bay burjuvalar bu işe müthiş kızmaktadırlar; çünkü halk, kendisini niçin mezbahaya götürdüklerini görmüş oluyor. Ve bunlar şimdi ülkeyi yeni bir savaş olasılığıyla ürkütme çabasındadırlar; dediklerine bakılırsa bu savaşta Rusya tek başına kalacakmış. Ama barışı içtenlikle arzulayan bizler, burjuvazinin bize beslediği dinmez kinden korkup da yolumuzdan dönecek değiliz..."

Tüm ülkelerdeki devrimci işçiler sınıfıyla el ele çalışmalıyız, çalışabiliriz de. Sovyet hükümeti gizli antlaşmaları yayınlamak ve hangi ülkeden olurlarsa olsunlar tüm yöneticilerin birer haydut olduğunu ispatlamakla, işte bu yolu seçmiştir. Bizim gözümüzde işte propaganda budur. Bizim propagandamız boş sözlere değil, gerçek olgulara dayanmaktadır".¹⁶⁷

Sovyetlerin düşmanları tarafından harcanan tüm çabalara rağmen, yayınlanan belgeler halk kitlelerine ulaşabilmişti.

Daha sonra ise Sovyet hükümeti, eşitsizlik temeline dayanan ve Çarlık diplomasisinin gizlilik kuralları içinde imzalanmış olan bütün antlaşmaların hükümsüz olduğunu duyurmuştur. Yabancı toprak parçalarının Rusya tarafından ilhakını

166 Felshinskiy Yu., Krushenie mirovoy revolyutsii: Brestskiy Mir, Moskova, 1992, s.42.

167 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)-2*, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 526.

öngören bu antlaşmalar arasında Osmanlı İmparatorluğu ile İran'ın paylaşımına ilişkin olanlar ön sırayı kaplamaktaydı.¹⁶⁸

7 Aralık (24 Kasım) 1917 günü yapılan bu önemli bir açılama, Osmanlı İmparatorluğu ve İran topraklarını işgal altında tutan Rus kuvvetlerinin geri çekilmesiyle doğrulanmış oldu.¹⁶⁹

Kurucu Meclis ve Sonucu

Geçici Hükümet 25 Mart 1917 tarihli kararı ile Kurucu Meclis'in seçim tüzüğü'nün çalışmaları için özel bir toplantı düzenledi. Toplantı sonucunda yeterli derecede demokratik bir seçim kanunu hazırlandı, yaş hariç hiçbir sınırlama olmayacaktı, oylamalar gizli ve eşit şartlarda yapılacaktı.

Ancak, seçimler çeşitli nedenlerle sürekli erteleniyor, tarihler devamlı öteleniyordu. Seçim gününün tarihi önceden tarihi 17 Eylül olarak ilan edilmişken, 12 Kasım 1917'ye ertelendi. Bu arada, güç Bolşeviklerin eline geçti. Bolşevikler yönetimi ele geçirerek, birliklerin II. Rus Kongresi'nde toprak ve barış kararlarının kabul edilmesini sağladılar, çünkü bu kararlar Rusya sınırlarında yaşayan ulusların esas istekleriydi. Dolayısıyla, Bolşevikler Kurucu Meclis seçimlerinde çoğunluğu elde edemeyince, 6 Ocak 1918 tarihinde Kurucu Meclis'i feshettiler ve ülkedeki güçlerini muhafaza ettiler.¹⁷⁰

Kurucu Meclis'in feshi sonrasında Sovyet devletinin sağlamlaştırılması için Bolşevikler yeni adımlar attılar. 10 Ocak 1918'de Petrograd'da Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin ilan

168 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)*-2, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 526-527.

169 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)*-2, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s.527.

170 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.340.

edildiği III. İşçi ve Köylü Milletvekillerinin Kongresi yapıldı. Bu kongrede kabul edilenler:

- Kurucu Meclis tarafından reddedilen “Çalışanların ve Çalıştırılan Halkların Hakları Deklarasyonu”;
- Toprağın eşit kullanılması prensibini tesis eden “Toprağın Devletleştirilmesi” kanunu;
- “Rusya Cumhuriyeti’nin federal kurumları hakkında” kararı.¹⁷¹

Ayrıca, kongrede İşçi ve Köylülerin Geçici Hükümeti, “Rusya Sovyet Cumhuriyeti’nin İşçi ve Köylü Hükümeti” adını almış olup, Kurucu Meclis’in feshi hakkında karar alınmıştır.¹⁷²

Kongre, 10 Ocak 1918’de RSFSC’nin ilk Anayasası’nı onayladı.¹⁷³

Anayasa’nın ilk maddesinde:

“Rusya; İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri’nin oluşturduğu bir cumhuriyettir. Merkezde ve yerlerde tüm iktidar bu Sovyetlerin elindedir” yazıyordu.¹⁷⁴

Anayasanın ikinci maddesinde: “Rusya Sovyet Cumhuriyeti, özgür ulusların gönüllü birliği temelinde kurulmuş olan Ulusal Sovyet Cumhuriyetleri’nin federatif birliğidir” ifadeleri yer almaktadır.

Üçüncü madde ise “III. Tüm Rusya İşçi, Asker ve Köylü Sovyetleri Kongresi’nin temel amacının insanın insan tarafından sömürülmesine ve toplumun sınıflara bölünmüşlüğüne tamamen son vermek, sömürücülerin acımasızca ezilmesini ve

171 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 456-457.

172 Gimpelson E.G., *Formirovanie sovetskoy političeskoy sistemy*, Moskova, 1995, s.72-118.

173 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 341.

174 *1918 Sovyet Anayasası, İşçi Sınıfının İlk Anayasası*, Rusçadan çeviren: Fuat Sözeri, İstanbul, 2018, s.15.

aynı zamanda toplumun sosyalist biçimde örgütlenmesini sağlamak olduğu ifadeleri yer almaktadır.¹⁷⁵

Rusya'nın Savaşta Çekilişi ve Almanya ile Brest-Litovsk Barışı

1917 yılı Kasım ayında Bolşevikler Barış Deklarasyonu'nun gerçekleştirilmesi ile ilgili çalışmalara başladılar. Dış İşleri Halk Komiseri L. D. Troçki barışın demokratik bir şekilde sağlanması amacıyla savaşın bütün ülke başkanlarına müracaat etti. Ancak, bu müracaata cevap verenler sadece Alman bloğundaki ülke başkanları oldu.

Bolşevikler için meseleyi zorlaştıran konular; ilk olarak savaş ve barış konusu, dünya devrimi meselesi, devrim yoluyla sosyalizmin bütün dünyada galip gelmesi, burjuvazi ile yürütülen savaşta başka ülkelerin proletaryasına yardım edilmesi meselesi idi. İkinci mesele ise Bolşevikler bile kendi partilerinde bu konularda fikir birliğine varamamışlardı. V. İ. Lenin ekonomik kriz ve ordunun çözülme koşullarında Sovyetlerin yönetiminin sürdürülmesinin Almanya ile imzalanacak barış antlaşması ile sağlanması fikri üzerinde duruyordu. Başta N. İ. Buharin olmak üzere “Sol komünistler” tam karşıt görüşe sahiplerdi. Onlar devrim mücadelesinin sürdürülmesinin dünya devrimi ile sonuçlanacağını düşünüyorlardı.¹⁷⁶

L. D. Troçki ise aynı anda hem uzlaşmacı hem paradoksal bir pozisyona sahipti. Onun formülü şöyleydi: “Savaşı durduruyoruz, orduyu feshediyoruz, ancak barış antlaşmasını imzalamıyoruz.” Onun fikrine göre, Almanya savaşı büyük çapta sürdürülemez durumdaydı. Bununla birlikte, Avrupa işçilerinin devrim potansiyelini de fazla etkili buluyordu.

175 1918 Sovyet Anayasası, İşçi Sınıfının İlk Anayasası, Rusçadan Çeviren: Fuat Sözeri, İstanbul, 2018, s.16.

176 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 457.

Dolayısıyla, Bolşevik delegasyonu tarafından Brest-Litovsk'da başlatılan barış görüşmelerinde izlenilen taktik, görüşme işleminin süresinin uzatılması prensip üzerinde temellendirilmişti. Avrupa'da devrimin olması bekleniyordu. Ancak, bunlar ancak illüzyon derecesinde olan umutlardı.¹⁷⁷

28 Ocak 1918 tarihinde L. D. Troçki başkanlığındaki Sovyet delegasyonu barış antlaşmasında yer alan Almanların koşullarını kabul etmeyerek, Brest-Litovsk'u terk etmiştir.

Alman ordusu ise 18 Şubat 1918 tarihinde bütün Doğu Cephesi boyunca atağa geçip, ülkenin içlerine doğru ilerlemişti. 23 Şubat 1918 tarihinde Almanya Sovyet Rusya'ya daha ağır koşullu barış antlaşmasını içeren bir ültimatom gönderdi. V. İ. Lenin ise bu barış antlaşmasının kabul edilmesi hususunda parti kararının alınmasını inanılmaz çalışmalar sonucu elde etti.

Nihayet 3 Mart 1918 tarihinde Sovyet Rusya ile Alman-Avusturya bloğu arasında Brest-Litovsk'da barış antlaşması imzalandı. Rusya 1 milyon kilometre kare arazi kaybediyordu: Polonya, Baltık bölgesini, Finlandiya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve diğerleri. Ayrıca, Kars, Ardahan ve Batum şehirleri üzerindeki hakimiyetini de kaybediyordu. Antlaşma Sovyet Rusya'sının ordu ve donanmasını feshetmesini, Almanya lehine gümrük düzenlemelerinin yapılmasını ve masraflarının ödenmesini emrediyordu.¹⁷⁸

Brest-Litovsk Antlaşması Rusya'nın I. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya yenilmesini tasdik eden bir belgeydi.¹⁷⁹

177 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 457-459.

178 Felshtinskiy Yu., *Krushenie mirovoy revolyutsii: Brestskiy Mir*, Moskova, 1992, s.42.

179 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 459.

Brest-Litovsk Antlaşması'nın ilk sayfası

Kaynak: <http://www.mysshared.ru/slide/1277786/> (Erişim tarihi:28.05.2019).

Brest-Litovsk kapitalist ülkelerle yapılan ilk antlaşmaydı. Almanlarla ticaret imkânı sağlamasından dolayı sadece dış politika değil, iç politika açısından da çok kritik bir anlam taşıyordu. Aslında bu antlaşmayla Sovyetler soluk aldılar. İçerideki ayaklanma ile mücadele, ekonomiyi düzene sokma, orduyu yeniden oluşturma, bütün dünyada emperyalizmle mücadelede halk kitlelerinin pozisyonunu sağlamlaştırma imkânı da buldular. Lenin üç yıllık acılarla dolu böyle emperyalist bir savaştan bedel ya da haraç ödeyip ödememekten ziyade sadece kurulmuş olmanın bile büyük bir nimet olduğunu düşünüyordu. Ayrıca, Almanya, Avusturya ile diğer emperyalist devletler İngiltere, ABD ve Fransa grubu arasında zıtlasma bulunduğunu ve bu durumun iki tarafın da Sovyet Rusya üzerindeki baskısını azalttığı fikrine sahipti.¹⁸⁰

180 Umut Bekcan, "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", Ankara Üniversitesi, *SBF Dergisi*, Cilt 68, No:4, 2013, s. 79-80.

19 Aralık tarihli ve “baskı altında inleyen, kanları emilen emekçi Avrupa halklarına” çağrıda bulunan Sovyet Hükümeti, Brest-Litovsk’ta ateşkesin imzalandığını bildiriyor ve Rusya’daki Ekim Devrimi’nin böylece tüm ülkelerin emekçi halklarına barış yolunu açmış olduğunu da haber veriyordu. Ayrıca, Sovyet hükümeti bütün bu nota ve çağrılarında bir hususu daha kesinlikle açıklıyordu: Eğer müttefikler barış müzakerelerine katılmazlarsa, Sovyetler, İttifak devletleri ile tek başlarına müzakereye oturacaklardı.¹⁸¹

Rusya ile Dörtlü İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan) arasındaki genel barış antlaşması, on üç maddeden oluşuyordu. Antlaşmanın ilk maddesinde Rusya ile Almanya ve müttefikleri birbirleriyle savaşa son vermiş olduklarını ilan etmekteydiler. Daha sonrasında ise metinde şöyle bir madde yer alıyordu: “Rusya ordularını tamamıyla terhis edecektir, Rus savaş gemileri hemen Rus limanlarına geri dönecek ve genel barış antlaşmasının onaylanmasına kadar bu limanlarda demirli kalacaklar ve hemen silahtan arındırılacaklardır.”

Genel barış antlaşmasına göre, Sovyet Rusya Polonya’yı, Litvanya’yı, Kurlandiya’yı, Letonya’yı ve Estonya’yı elden çıkarmaktaydı. Ayrıca, Almanlar, barış antlaşmasının belirlediği sınırın doğusunda kalan ve antlaşmanın yapıldığı sırada Alman birliklerinin işgali altında bulunan bölgeleri de almaktaydılar. Yine antlaşmaya göre, Rusya, Kars, Ardahan ve Batum’u Osmanlı İmparatorluğu’nda bırakıyordu. Sovyet Rusya Ukrayna ve Finlandiya’yı bağımsız devletler olarak tanıırmaktaydı. Ayrıca, Sovyet Rusya, Ukrayna Merkez Rada’sı ile ikili bir antlaşma yapmayı ve Almanya ile Ukrayna arasında yapılmış olan barış antlaşmasını da geçerli sayıyordu.

181 Vladimir Potyeykin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)* -2, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 541.

Sovyet Rusya, Finlandiya ve Aland adalarında bulunan bütün askeri kuvvetlerini hemen geri çekmeyi ve Fin hükümeti aleyhinde girişmiş olduğu tüm propaganda etkinliğine hemen son vermeyi de üstleniyordu. Yine aynı şekilde antlaşmaya göre, Rusya bakımından büyük sakıncalarla dolu olan 1904 Alman-Rus ticaret antlaşması yeniden yürürlüğe giriyordu.¹⁸²

Rusya'da İç Savaş

İç savaş her zaman bir trajedidir. Rusya'da iç savaş XX. yüzyılın ilk 10 yılında başlatılan devrim olaylarının sonucunda meydana gelmişti.

İç savaş-toplum katmanları arasındaki derin sosyo-ekonomik, politik, milli ve psikolojik çelişkilerin olduğu bir savaştır.

Rusya'daki iç savaşın nedenleri arasında; hem toplumsal güç, hem mülk sahipliğini elinde tutan eski yönetici sınıfın karşı koyması, hem Kurucu Meclis'in feshedilmesi, hem Almanya ile imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması, hem Sovyet Hükümeti ile köylüler arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olan köydeki prodotryadların ve kombedlerin varlıklı köylülerden fazla tahılın zorla alınması gibi nedenler vardı. Toplumda daha önce olmayan ve genelde I. Dünya Savaşı döneminden kalan sorunların halledilmesi için güç ve asker kullanımının psikolojik etkileri de önemli idi.¹⁸³

Rusya'daki iç savaşta yabancı devletlerin de payı vardı. Bazı devletler ülkenin iç işlerine karışmaktaydılar. Söz konusu karışma yabancı devletlerin ülkedeki malvarlıklarının ve borçlarının iade edilmesi çalışmalarından ibaret olup, ayrıca,

182 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)*-2, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s.592-593..

183 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 459.

Bolşeviklerin hayatî öneminden sürekli bahsettiği devrimin dünyaya yayılmasına mâni olmasını da içeriyordu.

İç savaşın başlangıç tarihi konusunda şimdiye görüş birliğine varılamamıştır. En çok kabul gören tarihler ise 1917 Şubat, Temmuz, Ekim ve 1918 Mayıs-Haziran tarihleridir. Günümüz tarihçilerinden bazıları iç savaşın başlangıç tarihinin tespitinin mümkün olmadığını ve savaşa aşama aşama girildiğinin anlatımının daha faydalı olacağını düşünülmektedir.¹⁸⁴

Rus tarihçi Y. A. Polyakov, “Гражданская Война в России” kitabında¹⁸⁵ 1917-1922 yıllarındaki iç savaşı aşağıdaki şekilde evrelere ayırmıştır:

Şubat - Mart 1917- monarşinin yıkılması ve toplumun bölünmesi;

Mart - Ekim 1917- toplumdaki sosyo-politik zıtlıkların güçlenmesi. Ülkedeki barışın sağlanmasına yönelik Rus demokratlarının başarısız denemesi;

Ekim 1917 - Mart 1918- Geçici Hükümet’in zorla feshedilmesi ve toplumun yeniden bölünmesi;

Mart-Haziran 1918-terör, lokal askeri hareketler, “kızılar” ve “beyazlar” tarafından yerel ordu düzenlemeleri;

1918 yılı yazı – 1920 yılı sonları-organize ordular arasındaki kitlesel savaşlar, yabancı devletlerin ülkenin iç işlerine karışması;

1921-1922 – iç savaşın sönmesi, ülkenin sınırlarındaki askeri hareketler.¹⁸⁶

184 Юрий Александрович Поляков, *Гражданская война в России: перекресток мнений*, Moskova, 1994, s. 228.

185 Юрий Александрович Поляков, *Гражданская война в России: перекресток мнений*, Moskova, 1994, s. 228.

186 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 460-461.

Amerikalı tarihçi V. N. Browkin aşağıdaki etapları tespit etmiştir:

1918 – Rusya'nın çözülmesi; Bolşevikler ve sosyalistlerin savaşı (Menşevikler ve SR'ler); yabancı devletlerin ülkenin iç işlerine karışması, kombedlere karşı köylülerin çıkışı;

1919 – “beyazların” yılı; A. İ. Denikin, A. V. Kolçakov ve diğer orduların atakları; toprak sahipleri lehine fakir köylülerden toprak alınması tehlikesine karşı Bolşeviklerin köylüler tarafından desteklenmesi;

1920-1921 – “kızılar” ve “yeşiller” yılları; Bolşeviklerin iç savaşta galibiyetleri, serbest ticaretin başlatılması.¹⁸⁷

İç savaşın 1918 yılının bahar yaz aylarından başlatılması alışkanlığı devam etmekte olup, esas etaplar aşağıdaki gibidir:

Mayıs - Kasım 1918 – Sovyet yönetiminin “demokratik anti-devrimle” mücadelesi (Kurucu Meclis'in eski üyeleri, Menşevik ve SR'lerin temsilcileri ve diğerleri);

Kasım 1918 - Mart 1919 – ülkenin Güney Cephesi'ndeki önemli savaşlar (Kızıl Ordu-Denikin ordusu);

Mart 1919 - Mart 1920 – Doğu Cephesi'ndeki önemli savaşlar (Kızıl Ordu-Kolçak Ordusu);

Nisan - Kasım 1920 – Sovyet-Polonya savaşı; General Wrangel ordularının Kırım'da yenilmesi;

1921-1922 – İç savaşın Rusya sınırlarında bitişi.¹⁸⁸

Askeri-Politik Güçler ve Hareketler

İç savaş döneminde yaşanan önemli gelişmelerde yer alan aktörler:

Beyaz hareket: Rusya'nın güneyi Novoçerkask'ta Kasım 1917'de ortaya çıkmış bir harekettir. Ancak, subaylar

187 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 461.

188 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 461.

mücadelenin niteliğini doğru anlayamamışlardı ve halk için uygun olacak bir programın teklif edilmesinin önemini algılayamamışlardı. Yegâne meselelerinin Kızıl Ordu'yu yenerek dağıtmak olduğunu düşünmüşlerdi.

“Beyazlar” diğer anti-Bolşevik güçlerle birlikte hareket etmediler, işçi ve köylülere şüphe ile yanaştılar. Onların iç savaştaki tarihi yenilgisi büyük ölçüde yukarıda saydığımız nedenlerdendir.¹⁸⁹

“Kızılar (Bolşevikler)”: Onlar iç savaşın ve devrimin ayrılmaz olduklarını düşünüyor, dolayısıyla askeri birlikler kuruyor ve savaşa hazırlanıyorlardı. Önceden bu ordu Kızıl Gvardiya adıyla faaliyette bulunuyor, sonradan ise Kızıl Ordu'ya dönüşmüştür. 23 Nisan 1918 tarihinde çıkarılan kanun ile 18 ile 40 yaş arası gençlerin silahlaltına çağırılması kararlaştırılmıştır. Yine aynı tarihte subayların erler tarafından seçilmesi usulü de kaldırılmıştır. Çar ordusu subaylarından 23 bin kişi orduya alınmış ve komuta ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Ancak bu subaylara güvenilmediğinden de Komünizm ideolojisine sadık, cesur ve sabit fikirli kişiler siyasî komiser olarak atanmışlardır. 9 Mart 1918 tarihinde ülkenin müdafaası ile meşgul olmak üzere Yüksek Harp Şurası kurulmuştur. Troçki tarafından uygulanan ağır cezalar ile disiplin sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde oluşturulan Kızıl Ordu 1.5 milyon civarında bir rakama ulaşmıştır.¹⁹⁰

Güç, terör, toplumun bütün hayat katmanlarında yürütülen şiddetli merkezileşme sonucu Bolşevikler ağır bastılar.¹⁹¹

189 Bordyukov G.A., Uşakov A.İ., Çurakov V.Yu., Beloe delo: ideologiya, osnovi, rejimi vlasti, İstoriogrıçeskie oçerki, Moskova, 1998, s. 44-126.

190 Nahide Şimşir, Rus Devleti Tarihi, İstanbul, 2010, s.166.

191 Rabinoviç A., *Bolşeviki Prixodyat k Vlasti, Revolutsiya v 1917 v Petrograde*, Moskova, 2003, s. 43-62.

“Demokratik Karşı-Devrim”: Kurucu Meclis’in Bolşevikler tarafından feshedilmesi ile iç savaşın önlenme şansı kaybedilmişti. 1918 yılının baharındaki Çekoslovakya ayaklanması sonucu ve Rusya’daki Bolşevik karşıtı güçlerin hareketinin başlatılması sonucu açık bir muhalefet hareketi başlatılmıştı.

Samara şehrinde SR V. Volski başkanlığındaki Kurucu Meclis, Omsk şehrinde-P. Vologodski başkanlığındaki Geçici Sibirya hükümeti, Arhangelsk şehrinde-N.V.Çaykovski başkanlığındaki Kuzey Bölgesinin Üst Hükümeti vs. yaratılmıştı. 1918 yazında bu kurumların başkanları Bolşeviklerin son nefes verdiklerini ve Rusya’yı Bolşeviklerden ancak taşranın kurtarabileceğini düşünüyorlardı. Ancak, askeri yenilgiler sonucunda sosyalist olan Bolşevik karşıtları çok çabuk (1918’in sonbaharında) “demokratik karşı-devrimin” gündeminden çıkardılar.¹⁹²

“Yeşiller”: İç savaş döneminde hem “beyazlar” hem de “kı-zıllara” karşı çıkan köylü hareketi. Onlardan en önemlileri: N. İ. Makhno başkanlığındaki hareket (“Gulia-Pole Cumhuriyeti”nin kurucusudur) ve A. S. Antonov başkanlığındaki Tambov Bölgesinde baş gösteren köylü ayaklanması.¹⁹³

Makhno Hareketi: (Rusçada, *Makhnovshchina*), N.I.Makhno liderliğinde 1918’den 1921 yılına kadar Ukrayna’da yürütülen Sovyet karşıtı anarşist toprak sahibi zengin çiftçi köylü hareketi. Bu hareket küçük burjuva karşıtı devrimlerin aldığı birçok farklı şekillerden biriydi. Makhno hareketinin sosyal temeli, özellikle de zengin köylülerin (kulaklar) hatırı sayılır bir oranda olduğu ve 19. yüzyıl sonlarında önemli seviyede bir köylü sınıfı tabakalaşmasının görüldüğü Ukrayna’nın sol kıyılarında, özellikle

192 Buldakov V.P., Krasnaya smuta: Priroda i posledstviya revolyutsionnogo nasiliya, Moskova, 1997, s. 28.

193 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 465.

*Ekaterinoslav ve Kharkov vilayetlerinde, rahatı yerinde olan köylü sınıfının hareketiydi.*¹⁹⁴

Ülkede yaşanan ekonomik çöküş ve yeni devletin bu durumu engellemek için başvurduğu yöntemler, savaş ve terörün neden olduğu sıkıntılara bir de sefaleti ekledi. Yahudi karşıtı pogromları cezalandıran tek partizan lider Makhno idi.¹⁹⁵

*Makhno hareketi kuvvetlerini, maddi kaynaklarını ve liderlerinin birçoğunu Ekaterinoslav ve Kharkov vilayetlerinden karılıyordu fakat Makhnovshchina yerel bir hareket değildi; Dnestr'da Don Makhno kuşaklarına kadar, birçok ulusla birlikte muazzam bir araziye kapıyordu. Ekaterinoslav vilayetindeki küçük Guliaipole kasabası "sermayesi" haline gelmişti. Devrimin bölgedeki birçok geniş arazinin mülk gelirini sayesinde elde ettiği arazi sahipleri, yani refah seviyesi yüksek olan Ukrayna sol kıyı köylü tabakası, Makhno hareketinin siyasi yönü üzerinde belirleyici bir etkiye sahipti. Büyük arazi sahiplerinin geri getirilmesine bir tehdit oluşturacak durumlarda (Alman işgali ve Beyaz Muhafızlar), köylü kitlelerin nispeten büyük kısmı Makhno hareketine katıldı; Sovyet iktidarına karşı verilen mücadelede, Makhno yandaşları desteklerini kıyı şeridindeki refah seviyesi yüksek halktan çekmişlerdi. 1921'den itibaren, hareket sadece zengin köylüler tarafından destekleniyordu. Sınıftan ayrılanlar Makhno hareketi boyunca Makhno yandaşlarına yardıma koşmuştu- asker kaçakları, eski Beyaz Muhafız askerleri ve suçluları; son safhalarda bu öğeler galip gelmeye başlamıştı.*¹⁹⁶

194 http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement(Erişim tarihi:06.02.2019).

195 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 341.

196 http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement(Erişim tarihi:06.02.2019).

Makhno'nun birliklerinin boyutu büyük dalgalanmalar gösteriyordu fakat Makhno'nun yakın elit süvari sınıfından oluşan bir çekirdeği her zaman sabitti. Makhno'nun birlikleri temelde gönüllülük esası üzerinden görevlendiriliyordu fakat hareketin başarısı zirvedeyken bazı seferberlikler de olmuştu. Makhno'nun "ordusu" genişlerken, yapıları ve rakamsal güçleri henüz belirlenmemiş olmasına rağmen alaylar, bölükler ve hatta kolorduları ortaya çıkıyordu. Bu "ordu" aksiliklerle karşılaştığı zaman dağılıyor ve Makhno elit süvari birlikleriyle birlikte kaçıyor. Makhno'nun maşinegon atlı arabaları üzerinde gezen süvarileri ve gezici piyade birliklerinden oluşan birlikleri geniş ölçüde hareketliliğe sahipti, bazen 24 saatte 100 km kadar ilerleyebiliyorlardı. Yerel zengin köylülerin desteği sayesinde, iyi organize edilmiş gözcülük ve iletişim ağları vardı. Tek askeri teçhizat kaynağı düşmandan ele geçirilen alet edevattan oluşuyordu.¹⁹⁷

İdeolojiye gelince, Makhno hareketi "güçsüz bir devlet" ve "özgür Sovyetler" sloganlarını sahiplenmişti, bunlar uygulamada proleter devlete karşı bir mücadele anlamına geliyordu. Volin (Eikhenbaum), Arshinov (Marin), Baron, ve Gotman gibi Rus anarşist liderleri Makhno hareketi üzerine önemli bir rol oynamıştı. Makhno'nun kurmayı anarşistlerin büyük bir rol oynadığı askeri devrimci konsey denen bir konseyden oluşuyordu. Anarşistler düzenli bir propaganda çalışması yürütmeye çalıştılar ve Put k svobode, Golos makhnovtsa, ve Vol'nyi povstanets gazetelelerini yayınladılar.¹⁹⁸

197 http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement(Erişim tarihi:06.02.2019).

198 *İstoriya Rosii s Drevneyşix Vremen do 1991 goda*, cıst 3, Sovetskoe Vremya, 1917-1991, İvanovo, 2015, s.11.

Makhno hareketi 1918 baharında Ukrayna köylü sınıfının Avusturya-Alman işgalcilere karşı sürdürdüğü mücadelenin bir parçası olarak doğdu.¹⁹⁹

Nisan ayında, Makhno ve bir grup anarşist Guliaipole bölgesinde küçük bir müfreze birlik organize ettiler ve büyük arazi sahiplerinin mülklerine ve Hetman polisine bir dizi baskın düzenlediler. Kasım ayının başlarında birliği 500, Aralık ayına geldiğinde ise 20.000 kişilik bir boyuta ulaşmıştı. Kasım 1918'den Ocak 1919'a kadar, Makhno'nun adamları Avusturyalılar ve Almanlarla savaştılar ve sonra da Petliura'nın askeri birliklerine karşı mücadele verdiler. Şubat 1919'da, Makhno'nun birlikleri Sovyet Ukrayna'nın ikinci ve sonrasında da önce Zadneprousaia Tugayı ve sonra da Ukrayna'nın 7. Bölüğü olan on üçüncü ordusunun bir parçası haline geldiler. Marttan Mayıs ayına kadar ön cephenin Mariupol'-Volnovakha mıntıkasındaki Denikin kuvvetlerine karşı verilen mücadelede yer aldılar. Nitekim Sovyet komutasının emirlerini sabote ettiler, başlarına getirilen komiserleri uzaklaştırdılar ve bölgelerindeki fakirlerin komitelelerini ve yiyecek talep eden müfrez birliklerin etkinliklerini bastırdılar. Makhno'nun yandaşları tarafından Şubat ve Nisan aylarında düzenlenen "isyancı içiler ve köylülerin vekil kongreleri" Sovyet iktidarının politikalarına karşı çözümler benimsediler. Bu sırada Makhno hareketi Ukraynalı liderlerin toprak siyasetinde yapmış olduğu hataları (örneğin, büyük arazi sahiplerinin mülklerini bölmeyi reddetmek gibi) ve fazla tahılın tahsis edilmesi konusuylla ilgili olarak köylü sınıfının orta tabakasının yaşadığı tatminsizlikten avantaja çevirdi.²⁰⁰

199 http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement(Erişim tarihi:06.02.2019).

200 http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement(Erişim tarihi:06.02.2019).

Mayıs 1919'un sonlarına doğru, Makhno'nun tugayı Denikin kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılmıştı ve 29 Mayıs'ta Kızıl Ordu komutasına teslim olmayı reddederek, tek taraflı olarak önce cepheden çekilerek Guliaipole bölgesine doğru geri çekilip, Sovyet güçleriyle açık savaşa girmişti. 8 Haziran'da, Makhno ve yakın destekçileri kanun kaçağı olarak ilan edildiler. Dernik işgalı altında, Makhno'nun kuvvetleri Beyaz Muhafız birliklerine karşı savaşarak bir dizi başarılar elde etmişti. 1919 sonbaharında Makhno'nun Beyaz Muhafızlar tarafından saldırıya uğrayan Sovyet birliklerinin belli bir kısmının da katıldığı "Ukrayna Devrimci İsyancı Ordusu" rakamsal olarak gittikçe büyüyerek, 30.000- 35.000'e ulaşmıştı. Denikin Makhno'nun adamlarına karşı General Ia. A. Slashchov liderliğinde bir kolordu göndermek zorunda kalmıştı.

Ocak 1920'de Kızıl Ordu Makhno hareketi operasyon alanına girmiş ve Makhno birliklerindeki askerlerin çoğunluğu Kızıl Ordu askerlerine katılmış, bazıları ise evlerine geri dönmüştü. 8 Ocak'ta on dördüncü ordu komutası Makhno'nun kendi idaresi altında kalan birlikleri Kovel bölgesine transfer etmesini emretmişti fakat o bunu reddetti ve bir direniş başlattı. 1920 baharı ve yazında, Makhno Sovyet iktidarının aleyhine bir savaşa girdi, fakat Wrangel kuvvetlerinden gelen ve birlikte gerçekleştirecekleri birleşik operasyon tekliflerini de reddetti. Eylül'de Beyaz Muhafızlar Makhno bölgelerinin çoğunu işgal etmiş, bundan sonra da Makhno hareketi onlara karşı silahlı mücadeleye başlamıştı. Ekim ortasında Kharkov'da Makno temsilcileri ve güney ön cephesi komutanları arasında Wrangel'e karşı düzenlenecek birleşik operasyonlar için bir anlaşma imzalanmıştı.²⁰¹

201 http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement(Erişim tarihi:06.02.2019).

İç savaşta komünistlerle iki yıl kadar devam eden istikrarsız bir ittifak sonrasında Makhno'nun birlikleri Kasım 1920'de Komünistler tarafından ezilmeye başlamıştı.²⁰²

Makhno'nun süvari bölüğü, yaklaşık 2000 adamla birlikte Perekop bölgesine yönlendirildi fakat Beyaz Muhafızların yenilmesinden sonra, Makhno bir kez daha Sovyet kuvvetlerine teslim olmayı reddetmişti. M. V. Frunze'nin emriyle, Makhno hareketinin tasfiyesi 25 Kasım'da başlamıştı. 1 Aralık 1920'de, Makhno kuvvetlerinin Kırım grubu yok edilmişti. Kasım ve Aralık'ta güçlü Kızıl Ordu kuvvetleri Guliaipole-Sinelnikovo bölgesine Makhno hareketini bastırmak amacıyla operasyonlar düzenledi fakat Makhno'nun kendisi elit süvari birliğiyle birlikte kaçtı.²⁰³

1921 baharında, NEP'nin ortaya çıkmasıyla, Makhno hareketinin sosyal temeli önemli ölçüde küçüldü. Köylüleri soyarak hayatta kalan yalnızca birkaç küçük birlik Makhno'nun komutası altında kaldılar. Ukrayna'da Ukrayna SSR Halk Komiserleri Konseyi altında Haydutluk Karşısı Mücadele için Merkez Konferans oluşturulmuştu. Üyeler arasında M.V. Frunze, F. E. Dzerzhinskii, S. I. Gusev, ve M. K. Vladimirov de vardı. Askeri operasyonların genel idaresi M. V. Frunze ve R.P. Eiderman tarafından yürütülüyordu. Ukrayna Merkezi Yürütme Komitesi gönüllü olarak teslim olacaklar için genel af ilan etti.

Makhno tarafından idare edilen birlik, 1921 yılının bahar ve yaz ayları boyunca, 26 Ağustos'ta Lampol şehri yakınında Makhnowa'lar elli süvarisi ile birlikte Dnestr Nehri'ni boyunca kaçıp Romanyalı yetkililere teslim olmaya zorlanana kadar, Ukrayna

202 Catherine Evtuhov, Richard Stites, 1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 341.

203 http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement (Erişim tarihi:06.02.2019).

ve güney Rusya boyunca baskınlar düzenleyerek yıkımdan kaçmayı başarmıştı²⁰⁴.

Milli hareketler: İç savaşın önemli hareketlerinden birisi de milli hareketlerdir.

En etkilisi Ukrayna'da meydana gelmiştir. Şubat devriminden sonra Kiev'de Mart 1917'de Ukrayna'da milli iradeyi yansıtan Merkezi Rada yaratıldı. 1918 yılı Ocak ayında oluşum Avusturya-Almanya karargâhı ile anlaşma sağlamış ve bağımsızlığını ilan etti. Sonra Almanların desteği ile idare Getman P. P. Skoropadski'ye geçti (Nisan-Aralık 1918).²⁰⁵

1918 yılı Kasım ayında Ukrayna'da C. V. Petlyura başkanlığındaki Direktoriya yaratıldı. 1919 yılının Ocak ayında Direktoriya Sovyet Rusya'sına savaş ilan etti. Ancak, C. V. Petlyura hem Kızıl Ordu'ya hem de bölünmez Rusya için savaşan Denikin ordusuna karşı savaşmak zorunda kaldı. 1919 yılının Ekim ayında "beyazlar" ordusu Petlyurov ordusunu yerle bir etmiş, ancak, Bolşeviklerin elinde kalan Moskova'ya karşı gerçekleştirilen atakta ordu Bolşeviklere yenilmişti.

Eski Rus İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde milli hareketler daha başarılıydı.²⁰⁶

Tabii bu süreçte kapitalist devletler Sovyet Rusya'sına karşı olumsuz bir bakış açısına sahipti. Kendi açılarından da haklıydılar. Zira Avrupa'da bir devrimci dalgalanma söz konusuydu ve bunun sebebinin de Rusya'daki Şubat ve Ekim devrimi (en azından fikir kaynağı) olduğunu düşünüyorlardı.²⁰⁷

204 http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement (Erişim tarihi:06.02.2019). Ayrıca: Kubanin, M. Makhnovshchina. Leningrad, 1927; Trifonov, I. Ia. Klassy i klassovaia bor'ba v SSSR v nachale nepa (1921-1923), part 1. Leningrad, 1964; Semanov, S. N. "Makhnovshchina i ee krakh." *Voprosy istorii*, no. 9, 1966. kaynaklarına da bakılabilir.

205 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 467.

206 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 467.

207 Umut Bekcan, "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", Ankara Üniversitesi, *SBF Dergisi*, C. 68, No:4, 2013, s. 81.

Savaş Komünizmi²⁰⁸

1917 yılı Ekim ayından 1921 yılının bahar aylarına kadar Bolşeviklerin siyaseti 3 esas husus etrafında şekillenmişti:²⁰⁹

- Rus tarihi ve Rus gelenekleri
- I. Dünya Savaşı'nın olağandışı koşulları
- Sosyalist teoriler

Yönetimi ele geçiren Bolşevikler, sadece ülkenin dağılan ekonomik yapısını değil, devletin bölünmüş yapısını ve savaş dönemi sanayisini de miras olarak almışlardı. Ekmek tekeli cephede ve cephenin dışında kalan bölgelerde meydana gelen gıda kıtlığının giderilmesi tedbiri olarak 1916 yılında başlatılmıştı. Dolayısıyla, sonradan savaş komünizmi tedbirleri olarak bilinen bazı prensip ve yaptırımlar, 1918 yılının baharına kadar da kalmaya devam etmişti. Bu zamana kadar durum daha

208 Bu kavram 1918-1921 yıllarındaki Sivil Savaş boyunca Sovyet devlerinin sürdürdüğü iç siyaset kompleksini tasvir etmek için kullanılır. Bu politikalar sanayilerin, işletmelerin, bankalar ve hizmetlerin neredeyse tamamen ulusallaştırılması, özel perakende yasakları ve tarımda devlet tekelinin ortaya çıkmasıyla tanınır. Tarımda devlet tekeli ile birlikte Prodravzerstka- zorunlu olarak biriktirilmiş, tarımsal ürün- de geliyordu. Savaş zamanında alınan benzer politik tedbirler 1916 yılında Çar hükümeti ve 1917'de Geçici Hükümet tarafından da ortaya atılmıştı fakat sadece Bolşevikler Prodravzerstka'yı bir prensip olarak teşvik etmiş ve yok edici sonuçlarla aşırı uçlara taşımıştı.

Prodravzerstka birçok köylüye bir sonraki sezonda ekebilmek için neredeyse hiçbir şey bırakmamıştı. 1921 yılında çok kurak geçen bir yaz mevsiminden sonra, köylüler hem yeni bir ürün elde edememiş hem de acil durumlar için hiç tahılları kalmamıştı. Bunun sonucu olarak ölen kurbanların sayısının yaklaşık 5 milyon olduğu tahmin ediliyor.

Savaş komünizmi aynı zamanda ticaret-para ilişkilerinin yakında "maddi menfaatlerin" eşit dağılımı prensibi ile yer değiştireceği anlamına geliyordu. Bu, Bolşevik kuramcılarının birçoğuna göre, komünizmin üzerine inşa edilmesi gereken ideal prensipleri ile de uyumluydu.

Savaş komünizmi daha sonra Yeni Ekonomik Politika (NEP) ile yer değiştirdi. Kaynak: <https://www.bl.uk/russian-revolution/glossary#War%20Communism> (Erişim tarihi: 06.02.2019).

209 Pavlyuchenkov S.A. Voennyy komunizm v Rossii: vlast i massy. Moskova, 1997, s.36-42.

da kötüleşti, savaş ve açlığın sonuçları kendini göstermeye başladı. Ülkenin merkezi bölgeleri tahıl bölgelerinden ayrı kalmıştı ve 1918'in Mayıs ayında gıdada sıkıyönetiminin ve olağandışı tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştı. Bütün bunlar, kurulacak yeni toplumda mal-para ilişkilerinin olmadığı ve şehirle köy arasındaki direkt mal değişiminin olacağı bir nevi komün devlet olarak düşleyen sosyalist teorisinin “doktrinal sendrom”unun üstüne gelmişti.²¹⁰

211

1918 yılının ortalarına doğru aşağıdaki hususları içeren savaş komünizminin şekillenmesi yavaş yavaş tamamlanmıştı:

- Orta ve küçük ölçekli sanayi tesislerinin millileştirilmesi;
- Tahıl tekeli ve sonrasında tarımsal ürünlerin devlet adına ve devlet için üretilmesi;
- Ekonomik ilişkilerin millileştirilmesi ve özel ekonomik ilişkilerin yasaklanması;

210 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 468-471.

211 Владимир Иванов, “Политика военного коммунизма”, <https://histrf.ru/biblioteka/b/politika-voennogo-kommunizma>, (Erişim tarihi:22.04.2019).

- Gıda ve malların devletin merkezi karnelerle ve sınıflara göre dağıtımı;
- Herkesin çalışma zorunluluğunun başlatılması ve ordu prensibine göre organize edilmesi;
- Toprağın kiralınmasının ve tarımda işçi kullanılması-nın yasaklanması.²¹²

Tabii ki, bu tedbirlerden hepsi savaş komünizmi döneminde yerine getirilemedi. Örneğin, Bolşevikler tarafından serbest ticaretin yasaklanması bu kadim mübadele ilişkilerinin ne kadar hayati olduğunu göstermiştir: orada burada açılan kara borsalar ve “demiryolu kaçakçılığı” olarak adlandırılan olaylar meydana geldi. Bu kara borsaların bütün tip ve şekilleri değişim ve dağıtım ilişkilerinde çok köklü bir yer edinmişti. Onlarla rekabet halinde olan ticaret ve dağıtım kurumları ile kontrol organlarının mücadeleleri istenilen sonuçları vermemiştir.

Savaş komünizmi siyasetinin en derin ve negatif etkisi, toplumsal ve ekonomik gelişimi ile ilgili önemli metotların üzerinde olmuştur. Olağandışı durumlardan alınan güç ve kullanılan metotlar, toplum hayatının bütün taraflarının düzenlenmesi amacıyla belirleyici hale gelmişti. Uzun yıllarda geçerli olan savaş komünizmi döneminin sloganı şöyleydi: “Bolşeviklerin alamadıkları kale yoktur.”²¹³

Sovyet yönetiminin belli bir ekonomik siyaseti yoktu. Her aşama değişik yönelimlerin sentezi olarak öne çıkıyordu, dolayısıyla, değişik etaplarda yürütülen ekonomik tedbirlerin tek bir sistem içinde değerlendirilmemesi gerekmektedir. Bu hem savaş komünizmi döneminde hem NEP (1920’li yıllarda yürütülen Yeni Ekonomik Politika) döneminde, hem de resmi-komuta sisteminde de kendini göstermiştir.

212 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 468-471.

213 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 468.

Savaş komünizmi, bütünsel bir ekonomik program olarak görülemez. Daha çok sosyalist teorileri ile desteklenen acele, kaçınılmaz ve olağandışı tedbir olarak görülmesi lazım.

Kendisi gibi savaş komünizminin sonuçları da çelişkiliydi. Askeri-siyasî bakımından savaş komünizmi Bolşeviklerin iç savaşta galibiyetlerinin sağladığı ve yönetimde kalabilmelerinin nedeni olduğu için başarılıydı. Ancak, zafer kışla ruhunun yaşatılmasına, militarizm, zorbalığa ve teröre neden oluyordu. Ekonomik başarıları için bunlar yetersizdi. Savaş komünizminin ekonomik sonuçları ise oldukça azdı.²¹⁴

Bu dönemde kentlerdeki yiyecek sorunun çözülmesi, yiyecek temini en can sıkıcı sorunlardandı. Anlaşılan, Lenin'in yönetimi, Çarlık rejiminin ve Geçici Hükümet'in bu sorunun çözümü için geliştirdiği yöntemlerin çok ötesine geçmiş ve bir "gıda diktatörlüğü"nü yaratarak kırsal bölgelerden gıda ürünlerini zorla temin etmişti.²¹⁵

Sanayi üretimi 1913 yılına göre 7 kat, tarım üretimi ise %40 oranında azalma gösteriyordu. Kömür üretimi savaş öncesinin üçte biri seviyesindeydi. Demir üretimi savaş öncesi ile kıyaslandığında 1920 yılında 2 kat azalmıştı. Ulaşımda durum ağırdı: 31 demir yolu çalışamaz durumdaydı, buğday yüklü vagonlar yolda durmak zorundaydı. Fabrikalar yakıt, işçi ve hammadde yokluğundan durmuştu. Sadece Moskova'da 400 tesisten fazlası çalışmıyordu.²¹⁶

Kurulan Yoksul Köylü Komitelerine 1918 yılı Ağustos ayında erzaklara zorla el koyan Gıda Müfrezeleri eklendi. Silahlı işçiler ve Komünistler köyleri basıp evleri arıyor ve yedek

214 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 468.

215 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 340-341.

216 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 468.

tahıl, patates, inek, yenebilecek ne varsa alıyorlardı. Köylüler de bu duruma hırsla tepki gösterdiler ve gıda talebiyle gelenlerin binlercesini öldürdüler. Kimi yerlerde ise öldürdüklerinin karınlarını deşip içine tahıl koydular ve üzerlerine de “işte size yiyecek” şeklinde not bıraktılar.²¹⁷

Bu süreçte tarımda üretim 1913 yılına göre 1921 yılında % 60 oranında azalma göstermişti. Hayvancılıkta üretim ve hayvan sayısı azalmıştı. Ekim arazileri 1920 yılında % 25 azalmış, verimlilik % 43’e düşmüştü (1913 yılına göre). 1920 yılı tarımda verimsiz, 1921 yılı kurak geçmişti, Volga nehri boyunca, Kuzey Kafkasya’da, Ukrayna’nın bir kısmında açlık 5 milyon insanın hayatına mal olmuştu.²¹⁸

Bolşeviklerin İç Savaşta Zaferinin Sonuçları

Bolşeviklerin zaferi ile sonuçlanan iç savaş hem ülke için hem yenilenler hem de yenenler için dramatik bir sınav oldu.

Tarihçiler Sovyet yönetiminin zaferini nedenler silsilesine bağlanmaktadır. Esas faktör, ülke nüfusunun büyük kısmı olan köylülerin toprak taleplerinin Toprak Kanunu çerçevesinde yerine getirilmesinden dolayı Bolşeviklere destek verilmesiydi. Farklı nedenler de vardı: devlet ve ordu tarafından yapılan başarılı inşaatlar, Sovyet toplumunun bütün hayatını silahlı mücadelenin tahakkümü altına girmesi, Bolşevik düşmanlarının sıralarında askeri, manevi-politik ve sosyal birliğin olmamasıydı.²¹⁹

217 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800’den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 340-341.

218 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 471.

219 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 471.

İç savaş Rusya için çok ağır sonuçlar doğurmuştu. Bu savaştan daha çok ülke ekonomisi etkilenmişti. Sanayi üretimi çok azalmış, ulaşım felç olmuş, tarım krizdeydi.

Toplumun sosyal yapısında da önemli değişiklikler olmuştu. Eski orta sınıf sosyal katmanlar yok olmuştu. Ancak, işçi sınıfı da 2 kat azalmıştı. İşçi sınıfında sınıf değişimleri gözlemleniyordu. Esas sosyal sınıf olan köylüler tamamıyla fakirleşmekten kurtulmuş, ayakta kalmayı başarmıştı.

Kesin sayı belli olmamakla birlikte, iç savaş dönemindeki insan kaybı da çok fazlaydı. Değişik değerlendirmelere göre, savaş dönemindeki iki tarafın da kaybı, hem “beyaz” hem “kıızıl” terörden, açlık ve hastalıklardan olan ölümler ve ülkeyi terk edenlerle birlikte kayıp toplam 4 milyondan 18 milyona kadar olmuştu.²²⁰ 2 milyondan fazla insan ülkeyi terk etmişti.²²¹

Gençlik Teşkilatları

29 Ekim 1918 tarihinde Komünist Gençler Teşkilatı (Komünist Gençlik Birliği) olarak bilinen teşkilat kuruldu.²²² Teşkilat 1924 yılında V. İ. Lenin’in ölümünden sonra ona ithafen Lenin Komünist Gençler Teşkilatı olarak isim değiştirmiştir.²²³

Komünistler, Komünizmin geleceğini, Komünist Gençlik Birliği (Komsomol) teşkilâtına bağlamışlardır. Komsomol Teşkilatı, on dört ile yirmi üç yaş arasındaki hem erkek hem kızlardan oluşan gençlerin kurdukları bir teşkilattır. Bu teşkilatın altı milyon civarında üyesi bulunuyordu. Hem işçi hem

220 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 471.

221 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.352.

222 Владимир Иванов, Как создавался комсомол, <https://histrf.ru/biblioteka/b/kak-sozdavalsia-komsomol>

223 <https://lingvostranovedcheskiy.academic.u/249/%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%A1%D0%9E%D0%9C%D0%9E%D0%9B> (Erişim tarihi: 09.05.2019).

de köylü çocukları ile genç işçi ve köylüler Komsomol Teşkilatı'na üye olabiliyorlardı. Bunların dışında kalan çocuk ve gençler için birilerinin referans olmaları ve belirli bir tecrübeye sahip olmaları talep edilmekteydi.²²⁴

Vladimir İvanov, Komsomol Nasıl Kuruldu

Владимир Иванов, Как создавался комсомол. <https://hisirf.ru/biblioteka/b/kak-sozdaval-sia-komsomol>

Komsomol Teşkilatına üye olanlar tam anlamıyla bir Marksist eğitime tâbi tutulurlar, hem sivil hem de sosyal alanlarda çalıştırılırlardı. Komsomol Teşkilatı'nda Marksist felsefeye iyi bir şekilde hâkim olan ve başarı sağlayan gençler, Komünist Partisi teşkilâtının ilk kademelerine kabul edilirdi. Komsomol Teşkilatı kuruluşu ve yapısı itibariyle Komünist partiye benziyordu.

Komsomol Teşkilatı'nın dışında bir de Öncüler ve Oktobristler isimli iki gençlik teşkilâtı daha vardır. Oktobristler sekiz-on yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarından, öncüler

224 Ülker Gürkan, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/338/3464.pdf>, (Erişim tarihi: 09.05.2019).

ise on-on altı yaşlardaki kız ve erkek çocuklardan oluşan teşkilatlardı. Tabii ki bu teşkilattaki çocuklar da Komsomolcular gibi tam anlamıyla komünist terbiyesi alır ve bu şekilde de geleceğin gerçek komünistleri garanti edilmiş olurdu.²²⁵

1920'lerin Başlarında Sosyo-Ekonomik ve Siyasî Kriz NEP-e Geçiş

Askeri komünizm siyaseti iç savaşın bitmesinden sonra halkın ihtiyaçlarına cevap vermemeye başlamıştı.²²⁶

İç savaş döneminde toprak sahibi olan köylüler Bolşeviklere destek verdiler ve cephelerin kapanmasıyla birlikte yıldan yıla talebi yükselen *prodrazvorstka*'ya (yani, cephede savaşanlara verilmek üzere köylülerden zorunlu olarak alınan tarım ürünleri) karşı çıkmaya başlamışlardı. Bu hareketlenme ise, tarım arazilerinin azalmasına, verimliliğin düşmesine ve devlete yapılan buğday teslimatının azalmasına neden olmaktaydı.

Ülkede yer-yer köylülerin anti-sovyet gösterileri meydana geliyordu: Ukrayna'da, Sibiry'a'da, Orta Asya'da, Tambov, Voronej ve Saratov bölgelerinde. Bu ayaklanmaların toplumsal temelini *prodrazvorstka*'ya karşı olan köylüler oluşturmuyordu. 1921 yılı Mart ayında Kronstadt şehrinde denizciler tarafından düzenlenen ayaklanma, Sovyet Hükümetinin varlığını tehdit eden bir askeri, siyasî toplumsal kriz anlamına gelmekteydi.²²⁷

Kronstadt Ayaklanması, 1921'in başlarında Bolşevik karşıtı bir devrim kışkırtma girişimiydi. Ayaklanma, Petrograd'a birkaç mil uzaklıkta bir ada kalesi ve askeri karargâh olan

225 Ülker Gürkan, <http://dergiler.ankara.cdu.tr/dergiler/38/338/3464.pdf>, (Erişim tarihi: 09.05.2019).

226 Pavlyuçenkov S.A. *Voennyi komunizm v Rossii: vlast i massı*. Moskova, 1997, s.94-143.

227 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.354.

Kronstadt'ta şekillendi. Bolşevik ekonomi politikasının başarısızlığı, yiyecek kıtlığı ve giderek kötüleşen koşullar, Kronstadt isyanını tetikledi. Neredeyse üç yıl süren savaş komünizmi Rusya'da sıkıntı ve kıtlıklara neden olmuştu. Bolşeviklerin hububatlara el koymasıyla daha da kötüleşen kötü hasatlar hem kırsal hem de kentsel bölgelerde kıtlığa ve büyük acılara neden olmuştu. 1921 yılı itibariyle çoğu malın üretimi, I. Dünya Savaşı öncesindeki seviyelerin yarısından biraz daha azalmıştı. Hükümet kotaları ve fabrikalara müdahaleler, grevler, işgücü ihtilafı ve hammadde kıtlığı, üretimi engelledi. 1921 yılı başında gerçekleşen bir dizi grev ve şehirlerde yapılan gösteriler, rejim için endişe yarattı. Bunları Lenin'in hiç beklemediği bir darbe takip etti: askerlerin ve denizcilerin Kronstadt'taki ayaklanması.²²⁸

Kronstadt'taki askeri üs, şehri yukarıdan gören bir kaleyi içine alan Petrograd'ın hemen dışında yer alıyordu. Orada görevli askerlerin ve denizcilerin Bolşevik devriminin sadık destekçileri olduğu düşünülüyordu. Bütün Rusya'da korkusuz birlikler olarak nam salan bu birlikler 1905'teki huzursuzluk sırasında başkaldıran ilk askeri birliklerden biriydi; Kronstadt denizcileri ise, 1917'deki Ekim Devrimi'nde Kış Sarayı'nı tehdit etmek için Neva Nehri'ne açılan savaş gemisi Aurora'dan sorumluydu. Troçki, onları devrimin kahramanları, "kırmızılının en kırmızısı" olarak adlandırdı ve çoğu Rus, onların Bolşevik davasını yakından desteklediklerini düşünüyordu. Aslında Kronstadt askerleri başına buyruk davranmalarıyla ünlüydü; ideolojiden daha çok şartlara göre harekete geçiyorlardı. 1921 Şubat ayının sonlarında Bolşeviklerin siyasî baskısından ve savaş komünizminin getirdiği ekonomik sefaletten bıkmışlardı. Kronstadt'taki erkekler, evlerindent gelen mektuplardaki

228 <https://alphahistory.com/russianrevolution/kronstadt-rebellion/>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

acı ve yoksulluğu duyduktan sonra ve Petrograd'daki izinleri sırasında durumu kendi gözleriyle gördükten sonra harekete geçmeye karar verdiler.²²⁹

Bir dizi politik, ekonomik ve sosyal talep yayınlamadan önceki ilk hamleleri, bir Geçici Devrimci Komite kurmaktır. Bunların arasında ekonomik talepler vardı: savaş komünizminin katı koşullarının gevşetilmesi ve şehirlere sağlanan gıda arzı. Siyasî talepleri daha kapsamlıydı: tam ifade özgürlüğünün yeniden sağlanması, politika oluşturmada demokratik katılımın ve istişarenin artması, gözüaltındaki Bolşevik olmayan sosyalistlerin serbest bırakılması, vatandaşlık haklarının güven altına alınması ve en önemlisi de “komünist olmayan bir Sovyet halk” oluşturma. Belgelerinde Bolşevikleri “gaspçı” olarak nitelendirdiler ve yeni rejimin getirdiği koşulları “daha büyük kölelik”, “ahlaki kölelik”, “yeni serflik” ve çarlığın dayatmalarından daha kötü olarak nitelendirdiler. Kronstadtlılar, ilk başta işçileri temsil ettiğini iddia eden devrimi tekrar işçilerin kontrolüne bırakma çağrısında bulundu.

Gapon'un 1905'teki bildirisiyle bazı benzerlikler taşıyan bu belge, Bolşevik hiyerarşisini kızdırdı.²³⁰ Troçki, Kronstadt isyancılarını bastırmak için acil bir askeri müdahale örgütlemeye başladı. İsyancıların sayısı 15 binden fazla olduğu için büyük bir harekât olması gerekiyordu. Mevsim kış olduğu için Kronstadt kalesinin etrafındaki denizin üzerini kalın buz tabakası sarmıştı ve bu çözülmeden önce isyanı bastırmak önem arz ediyordu çünkü bu durum isyancıların Bolşevik hedeflerine karşı savaş gemileri kullanmasına olanak sağlayacaktı. Kızıl Ordu birliklerinin ilk dalgası sayıca azdı ve donanım açısından yetersizdi, bu yüzden Kronstadt'taki üstten açılan ateşle

229 <https://alphahistory.com/russianrevolution/kronstadt-rebellion/>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

230 *İstoriya Rossii XVIII-XX Vek, Russika, İllustrirovannaya Ensiklopediya*, Moskova, 2004, s.222.

püskürtüldü. Troçki, askeri birlik sayısını 60.000'e çıkardı, onları beyaz kamufraj ve ağır toplarla donattı ve neredeyse üç hafta boyunca kaleyi kuşatma altında tuttu. 17 Mart tarihinde savunmaları çöktü ve Kronstadt, Kızıl Ordu ve Çeka birimleri tarafından işgal edildi.²³¹

Binlerce isyancı buz tabakasının üzerinden kuzeye, yakınlardaki Finlandiya sınırına doğru kaçtı. Yaklaşık 2.000 kişi Bolşevik kuvvetler tarafından yakalandı, Petrograd dışındaki ormanlara götürüldü ve idam edildi. Troçki, Kronstadt personelinin kararsız ve güvenilmez olduğunu ima ederek güç kullanımını haklı çıkardı; 1917'den beri "kırmızılarının en kırmızısının" içine sızılmıştı ve yerine güvenilmez, sadakatsiz unsurlar yerleştirilmişti. Lenin, ayaklanmanın, karşı devrimci direnişçiler, yabancı ajanlar ve Rusya'nın düşmanları tarafından "kışkırtıldığını" ileri sürdü. Halka yapılan açıklama buydu, ama parti içinde, ne olduğu konusunda belirtilenden daha az fikir birliği ve daha fazla rahatsızlık vardı. Aleksandra Kollontay gibi bireyler parti liderlerinin davranışları konusundaki endişelerini dile getirdiler. Lenin, Kronstadt'taki olaylara açıkça tepki vermiş olabilir fakat onların etkilerini anlayabilecek kadar zekiydi: Bolşeviklerin şartları derhal yumuşatmaları gerekiyordu veya başka bir devrimi göze alacaklardı.²³²

Bu süreçte 2,5 bin denizci tutuklandı, binden fazla kişi öldü ve 2 binden fazla kişi yaralandı. 6-8 bin arası kişi Finlandiya'ya göç etti.²³³

1921 yılında V. İ. Lenin şöyle diyordu: "...biz en büyük, bence Sovyet Rusya'nın iç siyasî krizlerinin en büyüğünü yaşıyoruz. Bu iç siyasî kriz sadece köylülerin büyük kısmının

231 <https://alphahistory.com/russianrevolution/kronstadt-rebellion/>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

232 <https://alphahistory.com/russianrevolution/kronstadt-rebellion/>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

233 Орлов А.С., Георгиева Н.Г., Георгиев В.А., *Исторический словарь*. 2-е изд. М., 2012, с. 258-259.

değil, bir kısım işçilerin de memnuniyetsizliklerini açığa çıkarmıştır.”²³⁴

Böylelikle, *iç ekonomik, toplumsal ve siyasî ilişkilerin normalleşmesi amacıyla Yeni Ekonomik Siyasete geçiş (NEP) tüm ülkede baş gösteren memnuniyetsizlik ortamında gerçekleştirilmiştir.*²³⁵

Görünen o ki, Lenin NEP yolunu takip ederek Marksizmin prensiplerinden fedakarlıkta bulunuyordu.²³⁶

Bazı tarihçiler NEP dönemini (1921-1928) iç savaşın kanlı dehşeti ile daha da kanlı bir süreç olan Stalin yönetimi arasında kısa bir ara olarak kabul ediyorlar. Bakıldığında, 1920’ler Sovyetler Birliği tarihinde siyasal cambazlıklar, iktidar partisi içinde devam eden tartışmalar, yurtdışında devrimci maceracılık ve sanat, kadın-erkek ilişkileri, milliyetçi politika ve günlük yaşamdaki bir dizi yeni deneyimler ile bir hayli canlı bir dönemdi.²³⁷

Ağır kriz ortamında başlatılan NEP reformları tabii ki ortamın etkisinin izlerini taşıyordu. Reform ve kriz arasındaki bağlantı NEP siyasetinin gerçekleştirilme sürecinde sürekli ve baskın faktör halinde kendisini hissettiriyordu.

Başlangıçta NEP siyasetinin temelinde sosyalizm ve Pazar ekonomisi ile siyaset ile ekonomi arasındaki iki başlılık ve çelişki yer almıştı. İlk reformlar, ekonomideki toplumsallaştırılan devlet formlarının ve planlama döneminin ilk adımlarının sağlamlaştırılması, devlet kontrolünün arttırılmasına ve yönetilmesine, sanayinin merkezileşmesi, paydaş ilişkilerin genişletilmesi amacıyla atılmıştı. Bu yönlerin geliştirilmesi için, devlet

234 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 473.

235 Vinogradov, S.V., NEP: opit sozdaniya mnougoukladnoy ekonomiki, Moskova, 1996, s.8-25.

236 Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara, 1953, s.30.

237 Catherine Evtuhov, Richard Sütes, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar; Efsaneler, Olaylar; Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 351.

siyasalarının bütün gücü ve ideoloji tarafından sosyalizmin inşası konseptinin beslenilmesi çerçevesinde kullanılmıştı.²³⁸

Reformların ikinci aşamasında ise, pazar ekonomisi ve kapitalist ilişkileri harekete geçirilmişti. Bu amaçla, askeri komünizme göre daha yeni tip ilişkiler kümesi meydana gelmişti. Bu ilişkiler kümesi sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinin kökten yeniden düzenlenme illüzyonunun yaranmasına neden olmuştu. Bu etabın tamamlanabilmesi için pazar ilişkilerinin canlandırılmasına yönelik birkaç tedbir hayata geçirilmişti. Bunlardan bazıları: prodrazvorstka²³⁹ denilen uygulamadan gıda üzerine konulan vergiye geçişi, serbest ticaret ve özel sanayi teşebbüsüne izinler, devlet sanayi tesislerinin kiraya verilmesi, adil olmayan anlaşmalar, işgücü, malzeme ve toprağın köylüler tarafından kullanılmasına izin verilmesi.²⁴⁰

Bu yönde gerçekleştirilen reformların perspektifleri, kapsama alanı bakımından (esasen sadece küçük işletmeler alanında), zaman bakımından (uzun bir süre için, ancak sonsuza kadar değil), büyüme imkânı bakımından (proletarya diktatörlüğünün politik erkini kısıtlamaması) kısıtlıydı.

NEP siyasetini yakından inceleyelim. NEP'in ilk adımları Rusya Komünist Partisinin (RKP) Mart 1921 yılında gerçekleştirilen 10. Kongresi'nde atılmıştı.²⁴¹ Bu kongrede prodrazvorstkanın yerine gıdaya konulacak vergi sorunu masaya yatırılmıştı.

Kongrenin 7. gününde söz konusu konuyu aydınlatmak amacıyla V. İ. Lenin söz almıştı, onun görüşünü destekleyecek bir konuşmayı da A. D. Çuryupa yapmıştı. Lenin'in karşısında tarımı yeniden ayağa kaldırmak için atılacak yeni

238 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 473-474.

239 Polyakov Yu.A., *Perehod k NEPu i sovetskoe krestyanstvo*, Moskova, Nauka, 1967, s.512.

240 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 475.

241 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 354.

adımların hayata geçirilmesi gerekliliği için kongreyi ve partiyi ikna etme görevi duruyordu. Ancak, Lenin'in elinde önemli argümanlar vardı: başka vilayetlere yayılan köylülerin anti-bolşevik ayaklanmaları, dünyadaki devrim hareketinin sönmesi, Kronştad ayaklanması. Bu durumda, Lenin iki önemli argüman tespit etmişti:

1. "Diğer ülkelerde devrim başlamadan, Rusya'daki devrimi ancak köylülerle yapılacak anlaşma kurtarır".

2. "Hiçbir şeyin saklanmaması gerekiyor, tam tersine-her şeyi dosdoğru açıkça söylemek gerekiyor, bizimle köylüler arasında oluşan ilişkilerin köylülerce iyi karşılanmadığı, köylüler bu ilişkilerin bu şekliyle yürütülmesini istememektedirler ve daha fazla sürdürmeyeceklerdir".

10. Kongre'de Lenin'in savunduğu tez kabul edilmişti.²⁴²

Gıda vergisi 13 adet gıda ürünü, temel ve doğal hayvan besinlerinin üzerine konulmuştu. Vergi ödendikten sonra köylü elinde kalan ürünü kendisi kullanacaktı. Böylece, 1921 yılında Sovnarkom 240 milyon pud (1 pud=16,3804964 kg (Rus)) vergi toplanmasına karar vermişti-bu ise prodrazvostka olarak 1920 yılında alınan 423 milyon puddan 2 kat daha azdı. Bu vergi de varlıklı köylüden alınmaktaydı. Hükümetin köyde güvenini kazanan en fakir köylüler ve kolektif teşebbüsçüler bu vergiyi ödemekten muaflardı veya önemli ayrıcalıklara sahiptilerdi. Verginin miktarı köylüye önceden bildirilmekteydi, yani ekim döneminden önce. Böylelikle, köylü ekilecek olan araziye genişletme imkânına sahip olacaktı, ürün fazlasını ise daha sonradan serbest fiyattan pazarda satabilecekti.²⁴³

Gıda vergisinin konulması teklifleri bazı yöneticiler tarafından 1918 ve 1920 yıllarında da öne sürülmüştü. Ancak, o yıllardaki serbest pazar sloganları ile ve ticari ilişkiler

242 Vinogradov, S.V., NEP: Opit sozdaniya mnogoukladnoy ekonomiki, Moskova, 1996, s. 8-25.

243 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 475-476.

birbirleriyle bağdaştırılamamıştı. Söz konusu verginin konulmasıyla serbest ticaretin de yolu açılmış oluyordu. 1921 yılının Ağustos-Eylül aylarında, hükümet, serbest piyasadaki mal ve para değişimi ile serbest ticaretin genişletilmesine izin vermek zorunda kalmıştı. Ticaret köy ile kentin bağlantı noktasını oluşturmuştu. Serbest pazarın şekillenmesi için sanayinin canlanması ve üretimin çoğaltılması gerekiyordu. Bunun için ise, NEP'e geçiş döneminde orta ve küçük işletmelerin özelleştirilmesi gerekiyordu.²⁴⁴

“Bütün ülkelerin proleterleri birleşin”

Orak ve Çekiç-Kardeştir

Sovnarkom tarafından kabul edilen 17 Mayıs 1921 tarihli genelgede, kooperatif ve özel işletme şeklinde küçük esnaf işletmelerinin geliştirilmesine yönelik tedbirler ele alınmıştır.

9 Ağustos 1921’de SNK “Yeni ekonomi hayatının başlatılmasına yönelik teşvikler” adı altında genelge yayınladı ve bu

244 Gimnelson E.G., *NEP.Novaya Ekonomičeskaya Politika Lenina – Stalina. Problemy i Uroki (20-2 godı XX Veka)*, Moskova, 2004, s. 98-112.

245 НЭП кратко - Новая Экономическая Политика, <https://istoriarusi.ru/ссср/nep-kratko-novaja-econom-politika.html>, (Erişim tarihi:22.04.2019).

genelgede sanayi üretiminin NEP koşullarında gerçekleştirilmesine yönelik temel prensipler ele alındı. Sanayi üretiminin Devlet Planlama Komitesinin yönetimi altında ve tek gelişim planı çerçevesinde yürütülmesi teklif edilmişti. Milli sanayinin daha da küçülmesini önlemek için, üretimin yönetim kademelerinin yeniden düzenlenmesi ve aşırı merkezileşmesi hafifletilmişti. İşçilerin toplu olarak işe alımları durdurulmuş olup, tek-tek işe alım başlatılmıştı. Maddi teşvikler hayata geçirilerek, maaşlar üretim hacmine ve işçinin uzmanlığına göre değişiyordu. Devlet sanayi tesislerinin “kesin muhasebe kayıt” sistemine geçirilmesinin sonucunda, tesislerdeki üretim hakkında karar verme süreçleri değişti, bilhassa tek başlarına hammadde ve ürün satışı konusunda kendileri karar vermeye başlamışlardır. Şehirlerde özel ve tüzel kişilere, kooperatiflere ve toplu ticari oluşumlara, küçük sanayi tesis ve ticari işletmelerini açmaya ve kiralamaya izin verilmişti.

Daha sonra, 6 Ekim 1922’de, Toprak Kanunu yürürlüğe girdi. Köylüler arzu ettiklerinde köy topluluğundan çıkma ve istedikleri şekilde toprak işleme hakkına sahip oldular. Çok ufak miktarda olsa da, toprağın kiraya verilmesi ve kiralık işçi alımına izin verildi. Tek başına çalışan köylüler bütün tarım üretiminin %98,5’ni karşılıyorlardı.²⁴⁶ 1922 yılına doğru karne sistemi kaldırılmıştı. 1921 yılı baharına doğru bütün sanayi üretimi neredeyse NEP koşullarında şekillenmişti. Böylelikle, serbest pazar koşullarında, ülkede değişik üretim şekilleri meydana gelmişti: özel ve köylü teşebbüsleri, kooperatif, karışık, devlet ve teşvik bazlı işletmeler. Geniş bağımsız üretim işletmeler ağının gelişmesiyle birlikte, üretim, tüketim, tarım, kredi ve diğer kooperatif sistemler gelişmeye başlamıştı.²⁴⁷

246 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 355.

247 Gorinov, M.M., *NEP. poiski Putey Razvitiya*, Moskova, 1990, s. 44-87.

Ülke için NEP'in ilk etapta etkisi ülkenin maddi olarak iyileştirilmesi yönünde olmuştur. Savaş döneminde ülkenin maddi sistemi tamamen çökmüştü; çar dönemine ait para, Kerenski ve Sovyet hükümetleri tarafından basılan para ile birlikte tedavüle 2 bine yakın yerel para kupürleri ile para yerine geçen değerli kağıtlar vardı.

Para karmaşasına 1922-1924 yıllarında hayata geçirilen para reformu ile son verilmiştir. Sovyetler tarafından tedavüle sokulan ve etkisi gittikçe azalan kağıtlara paralel, finans sisteminin stabilizasyonunun sağlanması için çervonec olarak adlandırılan bir para birimi tedavüle sokuldu. Yeni para birimini öncelikle toptan satışlar için kullandılar. Bir çervonec 10 çar altınına eşitti, ancak altınla değişim sadece yabancılarla alışveriş yapıldığında mümkün olabiliyordu.²⁴⁸ Kanuna göre, çervonec para biriminin en az %25'i altın ve yabancı paraya tekabül ediyordu, geriye kalan kısmı ise dolaşımda olan gündelik malın alımına yarayan kısa süreli çeklere denk geliyordu. Pazarın hızlı gelişimi 1924'ün başlarına doğru bütçe eksikliğini ortadan kaldırmıştı. Sovyet para biriminin basılmasına ihtiyaç kalmamıştı. Perakende satışlarda yer alan bu paraların yerini çervonec parası ile direkt bağı olan hazine kağıtları (Ruble olarak) yer almıştı. Değişim şöyle gerçekleşiyordu: hazine kağıdının 1 Rublesi Sovyet paralarının 50 bini ile değiştiriliyordu. Artık ülkede Sovyet Rusya'sı ile ticari ilişkilerle bağlantılı olan batı pazarında konvertibl olan bir para birimi tedavüle girmişti.²⁴⁹

NEP dönemindeki ülkede baş gösteren ekonomik başarılar ortadaydı. 1922 yılının başına doğru ülkede sanayi üretimi artmış olup, nüfuzun karnı doymuş, üstü başı düzgün

248 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 356.

249 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 477.

hale gelmişti. Kooperatifler hızlı olmamakla birlikte, istikrarlı ve güvenle güçleniyorlardı. 1925 yılındaki tahıl üretimi 1909-1913 yıllarındaki ortalama yıllık üretim rakamlarına nazaran %10,7 oranında yükselmişti. 1927 yılında hayvancılıkta savaş öncesi yılların seviyesine gelinmişti. Bazı değerlendirilmelere göre, 1927 yılındaki gıda tüketimi devrim öncesi gıda tüketimini aşmıştı. Bu özellik köyde yaşayan nüfusu kapsıyordu. 1927-1928 yıllarında SSCB'deki üretim hacmi Rusya'nın 1913 yılındaki üretim seviyesine ulaşmıştı.²⁵⁰ Bununla birlikte, NEP döneminde birçok problem de ortaya çıkmaya başlamıştı. Onlardan birisi belli zaman aralıkları ile meydana gelen ekonomik krizlerdi-1923, 1925 ve 1927-1928.²⁵¹

1923 yılının sonbaharında satış krizi olarak adlandırılan bir kriz meydana geldi. Köyde yaşayan nüfus bütün ambar ve dükkanların depolarını tıklım tıklım dolduran, ancak köylülere pahalı gelen tüketim mallarına ulaşamıyordu. Bu durum köylülerde aynı tepkiyi yaratmıştı-vergi sistemi kapsamında köylüler de buğdayın devlet ambarlarına sevkiyatını geciktirmeye başlamışlardı. Sonuçta Bolşevikler para dengesini düzeltmeye mecbur kaldılar, sanayi mallarının fiyatları indirildi ve böylelikle pazar ilişkileri dengeye oturdu.

1925 ve 1927-1928 yıllarında baş gösteren buğday stoklarının yetersizliği de köy ve şehre karşı devletin yürüttüğü fiyat politikasının dengesizliğinden kaynaklanmıştı. Bolşevikler kriz dönemlerinden çıkışı ekonominin yönetim metotlarının düzenlenmesinde arıyordu.

1920'li yılların 2. yarısında Rus toplumunda değişik toplum katmanları tarafından NEP'le ilgili rahatsızlıklar dile

250 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 478.

251 Dmitrenko V.P., *Sovetskaya ekonomiçeskaya politika v pervie godı proletarskoy diktaturı*, Moskova, 1986, s. 228.

getirilmeye başlanmıştı.²⁵² Aslında savaş komünizminin başarısızlığa uğraması ve köylülerin tahıllarına el konulmasına karşılık şiddetli muhalefeti Lenin'i NEP politikasını uygulamaya sevk etmişti. Lenin'in son büyük icadı idi NEP. Bu bir nevi kapitalizm ile piyasanın uzlaştırılması politikası idi. Ancak 1922'de Lenin felç olup yatağa düşmüş ve 1924 yılında ise vefat etmişti.²⁵³

Yeni ekonomi politikası parti ve devlet yapısı tarafından istenmemekteydi. Bunun nedeni ise, söz konusu siyasetlerin yönlendirilmesine ihtiyaç duyulmaması idi. Para-mal ilişkileri konusunda uzmanlara, bilgi ve tecrübeye ihtiyaç duyuluyordu. Parti ve devletin çalışmasının sonuçlarının üretimin verimliliği ile karşılaştırılması gereksinimi doğuyordu. Ancak, bürokrasi bunun için yeterli teşviklere sahip değildi, çünkü verimlilik ile bağlantılı olmayan sosyal garantilere sahipti.

Bunun dışında, NEP objektif olarak yönetim kadrosu da dahil, işsizliğin yükselmesine neden oluyordu: 1924'ün Ocak ayında 1 milyon işsiz arasında 750 bin eski bürokrat da vardı. Bu problem çok sancılı olmaya başlamıştı ve ülkede sosyal anlaşmazlıklara neden olmaktaydı.²⁵⁴

Köylülerin NEP'e olan tepkisini iyi anlamak gerek. Evet, gıda vergisi köylüyü maddi olarak teşvik etmişti, ürün fazlalığının oluşmasına ve istediği fiyata satılmasına neden olmuştu. Ancak, aynı anda köylülerin farklı sınıflara bölünmesine de yol vermiş, köylülerin emeklerinin satışına izin verilmiş; bu da emek sömürüsüne neden olmuştu.

252 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 478.

253 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 351-352.

254 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 479.

Önceleri toplumsal yapı aynı derecede fakir olan köylülerin büyük bir kısmına destek veriyordu. NEP’le birlikte ise, toplumsal desteğe alışmış olanlar destekten yoksun bırakılmışlardı. Üretimle ilişkili olan köylülerin sayısı NEP döneminde hayli küçülmüştü. Fakirleşmiş köylüler yığınlar halinde şehirlere göçmeye başlamış ve proletarya içerisinde çözülmeye başlamıştı. Ülkede tahıl üreten zengin köylüler de – kulaklar²⁵⁵ – yüksek vergi ve tarım ile sanayi malların arasındaki makası çağrıştıran NEP politikasından memnun kalmamışlardı.²⁵⁶

İşçiler de NEP’e karşı isteksizlerdi. NEP’in verimlilik esaslı politikası işçi pozisyonlarına kadar inmiyordu-idari yollarla desteklenerek, yönetimle sınırlanmıştı. Bu nedenle, sonucundan işçiler herhangi bir teşvik almıyorlardı. Dahası, işletme çalışanlarının verimlilik konusundaki teşviki de sadece kâğıt üstünde kalmakta olup, muhasebe kayıtlarında yer almaktaydı. Üretimdeki bu sistem aslında sadece işletme müdürleri için fayda sağlıyordu. Bizzat üretim üzerinde NEP hissedilmiyordu, bu nedenle, işçiler söz konusu politikanın devam edilmesi için itici güç oluşturmazdılar. Bunun dışında, işçiler NEP koşullarının öyle veya böyle iş pozisyonlarının pazar ekonomisinden etkilenebileceğini, sonucunda ise onları bazı sosyal kazanımlarından yoksun bırakabileceğini anlamışlardı.²⁵⁷

Sonuçta; toplumun alt katmanları (fakirler, kiralık köylüler, işsizler, vasıfsız işçi ve memurlar) ile devletin üst katmanlarını oluşturan bürokrasi (parti ve devlet) NEP konusundaki fikirlerinde birleşmişlerdi. NEP’in kaderi belirlenmişti.²⁵⁸

255 Kulak: Rus dilinde “yumruk”. Rusya kırsallarında arazi sahiplerine verilen isim. <https://www.marxists.org/glossary/terms/k/u.htm>, (Erişim tarihi: 11.02.2019).

256 İvnitskiy, N.A.Kollektivizatsiya i raskulaçivanie (naçalı 30-x godov), Moskova, 1994, s.147-228.

257 Novikov, M.N., *İstoriçeskiy Opt NEPa:İdei i Realnost*, Moskova, 1997, s.23-76.

258 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 480.

SSCB'nin Kurulması

Bolşevik partinin iktidara gelmeden sahip olduğu esas program içeriğinde aşağıdakiler yer alıyordu;

- halkların eşitliği;
- halkların kendi geleceği ile ilgili söz hakkı; (ayrılma istekleri dahil)
- ayrılmayı arzu etmeyen halkların toprak otonomisi hakkı;
- proletarya enternasyonalizmi.²⁵⁹

Ekim 1917'den hemen sonra Sovyet ülkesinin federatif yapısı ile ilgili talep de bu programa ilave edilmişti. 1917 yılının sonunda bağımsızlık isteyen ve ayrılan ülkeler şunlardır: Finlandiya, 1918'de Polonya, 1919'da Letonya, Litvanya, Estonya.²⁶⁰

Sovyetler Birliği'nde Lenin, Marks'ın düşüncelerinin yeni yorumcusu, uygulayıcısı ve modern Komünizme şekil veren ilk adam olarak görülmektedir. Onun farklılığı, son derece akıllı ve zeki olmasından değil, Marksizme sarsılmaz bir inanışla, kuvvetli bir iradeyle bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Hiçbir zaman Marks'ın bağnaz inançları dışında düşünemezdi. Herhangi bir iddiayı, düşünceyi Marks ve Engels'in düşüncelerine uygunluğu oranında doğru olarak kabul ederdi. Ona göre, Proletarya Devleti bir "yarı – devlet" tir ve doğası gereği bir gün silinip gidecektir. Marks ve Engels'le mutabık olarak burjuva devletinin, sosyalist devletle yer değiştirmesinin, proletarya diktatörlüğünün tesisinin tekâmül ile değil yalnız ve yalnız ihtilâl ile mümkün olabileceğini belirtir, geçiş devresi devletinin diktatöryal karakteri üzerinde ısrar eder. Bu süreçte toplum ve devlet tarafından gerçekleştirilecek "çok sıkı

259 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 480.

260 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 628.

bir disiplin” ve “çok sıkı bir denetim”in gerekliliğine inanır. Ancak bu sayede kapitalistler, istismarcılar, zalimler ve insanlara baskı yapanlar yok edilebileceklerdir. Proletarya diktatörlüğü, geçiş devresi, kaçınılması mümkün olmayan şiddetli sınıf mücadelelerinin yaşanacağı ve burjuvazinin tamamen yok edileceği bir devre olacaktır. Ancak bundan sonra devlet, yeni bir demokrasiyi - burjuvaziye karşı proletaryanın ve zavallıların yeni bir usüldeki diktatörlüğünü- temsil edecektir.²⁶¹

Lenin’e göre proletarya devleti hem bir demokrasidir hem de değildir. O, “siyasî devlet şeklinden, devletsiz şekle geçişi” hazırlayan bir devlettir. Varlığı da zevalinin başlangıcını oluşturur. Proletarya devletinin kapitalist devletten farkı ise: Kapitalist devlet, bir sınıfın diğeri üzerinde baskısını oluşturan bir âlettir. Geçiş devresinde, baskı gereklidir. Fakat bu, istismar edilenler çoğunluğun, istismar edenler ekalliyeti üzerindeki baskısıdır ki, özel bir cihaz, özel bir makina durumunda bulunan devlettir ve geçiş halindedir. Lenin, milletlerarası bir komünist olup, dünya ihtilâlinin eninde sonunda kopacağına inanmaktaydı. Rusya’da kopan ihtilâlin, Rusya ile sınırlı kalmayacağını, bütün dünyayı peşinden sürükleyeceğini, hiçbir zaman milliyetçi ve barışçı bir karakter taşımayacağını iddia ederdi.²⁶²

İç Savaş döneminde ülke sınırlarında birçok devlet ve milliyet bazlı oluşum meydana gelmişti; cumhuriyet, komün, otonom bölgeler vs. Bununla birlikte, Bolşevikler gelecekte dünyaya yayılacak olan devrimin esası olan ve kendi ülkelerinde sosyalist toplumun inşası için tek ve güçlü devlete ihtiyaçları olduğunu anlıyorlardı.

261 Ülker Gürkan, “S.S.C.B. Siyasî Rejiminin Ana Hatları”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/338/3464.pdf>, (Erişim tarihi:08.05.2019).

262 Ülker Gürkan, “S.S.C.B. Siyasî Rejiminin Ana Hatları”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/338/3464.pdf>, (Erişim tarihi:08.05.2019).

Bunu destekleyecek olan özellikler aşağıdaki şekildedir: Sovyet Cumhuriyetleri arasında meydana gelen ortak üretim ilişkileri ve önceden oluşmuş iş paylaşımı, dış tehditlere karşı ortak güven yönelimi, devlet yapısının benzerliği ve cumhuriyetleri temsil eden parti temsilcilerinden oluşan tek bir parti olan Rusya Komünist Partisinin hükümetin başında yer alması.²⁶³

Finlandiya, Polonya, Letonya, Litvanya, Estonya'nın kaybı ile barışmış olan Bolşevikler, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kafkas cumhuriyetlerini de kaybetmek ve onların bağımsızlıklarına müsaade etmek istemiyorlardı. Nisan 1920'de Azerbaycan'da hakimiyet Kızıl Ordu'nun eline geçti. Aynı şekilde Ermenistan ve Gürcistan'da da Kızıl Ordu duruma el koydu.²⁶⁴

1920-1922 yıllarında eski Rus İmparatorluğu topraklarında oluşan bütün Sovyet Cumhuriyetleri (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Belarus, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan SSC, bir de Buhara, Harezmi ve Uzak Doğu Cumhuriyetleri) aralarında askeri, ekonomik ve diplomatik anlaşmalar imzaladılar.

1922 yılında cumhuriyetlerin birlik meselesi hayata geçirildi. Mart 1922'nde Kafkas Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti yaratıldı. Bu Cumhuriyet Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetlerinden oluşuyordu.²⁶⁵

1922 Ağustosunda RKP'nin Merkezi Komitesinin Politbürosu RSFSR ile diğer Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri ele alan V. V. Kuybişev yönetiminde bir komisyon oluşturmuştu. Bu komisyonda esas rolü halklarla ilgili işleri yürüten bakan, Nisan 1922'den itibaren ise RKP'nin Merkezi

263 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 481.

264 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s.628.

265 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 481.

Komitesinin Genel Sekreteri olan İ. V. Stalin üstlenmişti. O “RSFSC ile bağımsız Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler” konulu bir kanun taslağını komisyona sunmuş olup, bu taslağa göre Kafkas Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Belarus ve Ukrayna Cumhuriyetlerinin RSFSC’ye dahil edilmesi öngörülmüş olup, Buhara, Harezmi ve Uzak Doğu Cumhuriyetleri arasında ise mevcut olan anlaşmaların korunması planlanmıştır.²⁶⁶

İ. V. Stalin’in taslağı parti ve hükümette değişik etki yaratmıştı. 1922 yılının sonbaharında bu taslak V. İ. Lenin’e gönderildi. Lenin ise devletin yeni yapısı içerisinde aynı haklara sahip olan cumhuriyetler birliğinin kurulması şeklinde bir öneride bulundu. Ekim 1922’de Lenin’in planı Sovyetlerin bütün kademelerinde gerçekleştirilen kurullarında tartışıldı ve onay aldı.²⁶⁷ 30 Aralık 1922’de Sovyetlerin I. Kongresi’nde SSCB’nin kuruluşu ilan edildi, yeni devletin yönetim şekli ve yerel organların sorumluluklarının sınırları tespit edildi.²⁶⁸ 31 Ocak 1924’te SSCB Sovyetlerinin II. Kongresi’nde SSCB’nin ilk Anayasası kabul edildi.²⁶⁹

Kurucu cumhuriyetler, Lenin’in anlayışına göre, teorik olarak ayrılma hakkına sahipti. Pratikte ise bir cumhuriyet SSCB içine alındığında cumhuriyetin hiçbir lideri Sovyetler Birliği’nden ayrılma başvurusu yapmayı hayal bile etmiyordu. Lenin cumhuriyetlerde sadece yerel kolları olan tüm Sovyetler Birliği’ni yöneten birleşik bir Komünist Partisi’nde ısrarlıydı. Ancak milliyetlere haksız muamele yapılmasına da karşıydı. Ve

266 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 482.

267 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 361.

268 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 361.

269 Baybakov S.A., *İstoriya obrazovaniya SSSR: itogi i perspektivi izuçeniya*, Moskova, 1997, s. 180-228.

yerel kaygılara ve hassasiyetlere saygılı bir tutum içinde olunması için baskı yapıyordu.²⁷⁰

Belli olduğu üzere, SSCB'nin uygulama alanına koymuş olduğu rejim Marksizmdir. Marksizm, K. Marks ve F. Engels'in felsefi, iktisadî, siyasî ve sosyal sistemleridir. Marks, 19. yüzyıla hâkim olan, spiritualist felsefeye karşı Feuerbach ile başlayan maddiyatçı cereyanı işleyerek, geliştirmiştir. Marks, gerçekleşen her olayın altında gizli bulunan gerçek nedenlerin ortaya çıkarılması gereğine işaret eder. Tekniğin gelişmesiyle 19. yüzyıl Avrupa'sında, özellikle Fransa ve Almanya'daki işçilerin durumlarından edindiği intibalar, Marks'a sisteminin esasları konusunda ilham etmiştir. Hegel'in diyalektiği ile tecrübelerini birleştiren Marks, bilimsel Sosyalizmin, daha doğrusu komünizmin kurucusu olmuştur. F. Engels, Marks'ın fikir ve mesai arkadaşısıdır ve bilhassa Marks'ın fikirlerinin yorumcusudur. Marks'ın sustuğu birçok yerlerde Engels' in sesi duyulmaktadır. Marks'dan önce sosyalizm ile proletarya birbirinden tamamen ayrı iki konu iken, Marks'da bir ruh vücut gibi birleştirilmiş ve proletarya yepyeni bir ruha sahip olmuştur.²⁷¹

Sovyetler Birliği Arması

Sovyetler Birliği Arması (Государственный герб Советского Союза, (Gosudárstvennyy gerb Sovétskogo Soyúza) 1923 yılında kabul edildi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar kullanıldı. Teknik olarak bir arma değil de bir amblem olmasına rağmen, geleneksel hanedan arması kurallarına uymadığından, Rusça'da geleneksel bir arma için kullanılan

270 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 374-375.

271 Ülker Gürkan, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/338/3464.pdf>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).

kelime olan репб (gerb) ile adlandırılır. Bu arma, sosyalist hanelanlık armaları olarak bilinen tarzda oluşturulan ilk devlet armasıydı ve bu tarz Çin Halk Cumhuriyeti arması gibi diğer sosyalist ülkelerin armalarında da görüldü.²⁷²

273

Armanın Oluşturulması

1922 sonbaharında Sovyet Sembolleri Geliştirme Komisyonu Goznak'ta arma üzerinde çalışmaya başladı. Yine aynı günlerde, ilk Sovyet markalarının ve banknotlarının düzenlemeleri de yapılıyordu. 10 Ocak 1923'te SSCB Merkez Yürütme Komitesi Prezidyumu devlet arması ve bayrağının geliştirilmesi için bir komisyon kurdu. Aynı zamanda, MYK Birliğin devlet sembollerinin ana unsurlarını belirledi: güneş, orak ve çekik, "Bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!" sloganı.²⁷⁴

şubat 1923'te arma oluşturma emri Goznak'a devredildi. Goznak sanatçıları çeşitli çizimlerin yanı sıra DS Golyadkin, Ya.B. Dreyer, N.N. Kochury, V.D. Kupriyanov, P. Rumyantsev,

272 http://www.wikiwand.com/en/State_Emblem_of_the_Soviet_Union, (Erişim tarihi:14.05.2019).

273 <https://sovtime.ru/gerb>, (Erişim tarihi:14.05.2019).

274 <https://sovtime.ru/gerb>, (Erişim tarihi:14.05.2019).

AG Yakimchenko, I. Shadra isimli sanatçıların arma projelerinin eskizlerini sundu. Sanatçı K.I. Dunin-Borkovsky tarafından ilginç bir proje sunuldu. Kendisi, klasik hanedanlık armasına bağlı kalarak, SSCB'nin armasını bir orak ve çekiçle hanedan kalkını olarak tasarladı.²⁷⁵

Goznak'ın sanat ve yeniden üretim departmanı başkanı V. N. Adrianov'un projesi, Sovyetler Birliği'nin resmi olarak onaylanmış devlet armasının tasarımına çok yakındır. Dünya imgesinin arma içerisinde yer alması gerektiğini ifade etti. Bu dünya imgesi, Sovyetler Birliği'nin tüm dünya devletlerinin erişimine açık olduğu anlamına gelmelidir. 28 Haziran 1923'te, daha önce önerilen armanın tepesinde yer alması planlanan monogram olan "CCCP"yi (SSCB), kırmızı yıldızla değiştirdi.²⁷⁶

Önerilen başarılı armanın tasarımı Ivan Dubasov tarafından yeniden çizildi. İlk taslağında sloganlar, armanın alt kısmını kaplayan kırmızı kurdele üzerine yerleştirildi. Daha sonra kurdelenin katları üzerine sloganların 6 dilde yazılarak armaya eklenmesine karar verildi. Devlet armasının ilk sürümünün projesi 6 Temmuz 1923'te Merkez Yürütme Komitesi'nin 2. oturumunda kabul edildi ve bu sürüm aynı yıl 22 Eylül'de tamamlandı. Bu tasarım 1924 Sovyet Anayasası'nda düzeltildi. "SSCB Devlet Arması, güneş ışınları arasında gösterilen ve buğday kulaqlarıyla çerçevelenmiş bir dünya üzerine bir orak ve bir çekiç yerleştirilmesiyle ve "Dünyanın proleterleri, birleşin!" sloganının altı dilde - Rusça, Ukraynaca, Belarusça, Gürcüce, Ermenice, Azerbaycan Türkçesinde yazılmasıyla oluşturulmuştur. Armanın tepesinde beş köşeli bir yıldız yer alır."²⁷⁷

275 <https://sovtime.ru/gerb>, (Erişim tarihi: 14.05.2019)..

276 http://www.wikiwand.com/en/State_Emblem_of_the_Soviet_Union, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

277 http://www.wikiwand.com/en/State_Emblem_of_the_Soviet_Union, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

Arma, Vladimir Adrianov tarafından oluşturuldu ve Ivan Dubasov tarafından tamamlandı. 1929'da Tacikistan SSC'sinin kurulmasından sonra 1931'de armaya Tacikçe eklendi.

İkinci Sürüm (1936–1946)

1936 Sovyet Anayasası'na göre SSCB on bir cumhuriyetten oluşuyordu. Bu nedenle, yeni sürümün önceki sürümden en büyük farkı, üzerinde on bir dilde SSCB Devlet Sloganı yazan on bir şerit idi. Eklenen diller Türkmençe, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca ve Tacikçe'ydı.²⁷⁸

1936 Anayasası öncekilerden ilk olarak din adamları dahil tüm vatandaşlara eşit haklar tanınmasıyla farklılık göstermekteydi. Anayasanın 124. Maddesi vatandaşların vicdan hürriyetini temin etmek amacıyla SSCB içerisinde kiliselerin devletten ve okulların da kiliseden ayrıldığını vurgulamıştır. Anayasanın 124. maddesi aşağıdaki şekildedir:

“Vatandaşların vicdan özgürlüğünü sağlamak için SSCB’de kilise devletten ve okullar da kiliseden ayrılmıştır. Din ve inançlara ibadet özgürlüğü tanındığı gibi, din karşıtı propaganda yürütülmesine de olanak sağlamıştır.”

Yeni Anayasa inançlı kitlelerde biraz umuda neden olmuşsa da beklenen özgürlük sadece anayasanın hükmü olarak kalmıştır. Ayrıca, bu anayasada bireyin din seçme özgürlüğünden bahsedilirken herhangi bir dinin propagandasını yasaklamakta, diğer taraftan din karşıtı propagandayı güvence altına almaktadır. 1936 Anayasası öz itibarıyla o güne kadar yapılan Sovyet Anayasalarına nispetle daha demokratik bir görünüm sağlasa da tam anlamıyla uygulanmamıştır.²⁷⁹

278 http://www.great-country.ru/content/sssr/simb.php?page_cal=simb_gerb, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

279 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya’da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 141.

Anlaşıldığı üzere, anayasadaki değişikliklerle ruhban sınıfına karşı uygulanan baskı azalmamış, tam tersine daha da artmıştır. Bunun nedenlerinden birisi ise 1937 yılı nüfus sayımında halkın belirli bir bölümünün inançlı olduğunu belirtmesi olmuştur. Bu bilgi Stalin'in isteği doğrultusunda ortaya çıkarılmaya çalışılmıştı. Nüfus sayımı sonuçları Stalin'i hayal kırıklığına uğrattığı için sonuçların açıklanması yasaklanmıştı. Bu sonuçlar 1991 yılında gün yüzüne çıkartılabilmektedir. Sonuçlara göre, 16 yaşından yukarı olmak kaydıyla eğitimsiz insanların %67'si Ortodoks inancına mensup olduklarını beyan etmişlerdir. Eğitimli insanlarda ise bu oran %79,2'ye çıkmaktadır.²⁸⁰

Üçüncü Sürüm (1946–1956)

Haziran 1941'de Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı'na girmeden önce SSCB'deki cumhuriyetlerin sayısı Eylül 1939'dan sonra 16 oldu, fakat ancak savaştan sonra devlet arması bunu yansıtmak şeklinde değiştirildi. 26 Haziran 1946'daki SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu Kararı ile 16 kurucu cumhuriyetin tamamı arma üzerinde temsil edilmeye başlandı. SSCB Devlet Sloganı 16 dilde 16 şerit üzerine yazılmıştır. Azerbaycanca, Türkmençe, Özbekçe, Tacikçe, Kazakça, Kırgızca dillerindeki yazılar SSCB bünyesindeki bu dillerin Latin alfabesinden Kiril harflerine aktarılmasından dolayı güncellendi. Ayrıca yeni cumhuriyetlerden bazı diller de eklendi: Estonca, Letonca, Litvanca, Moldovaca ve Fince.²⁸¹

280 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 142-143.

281 http://www.great-country.ru/content/sssr/simb.php?page_cal=simb_gerb, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

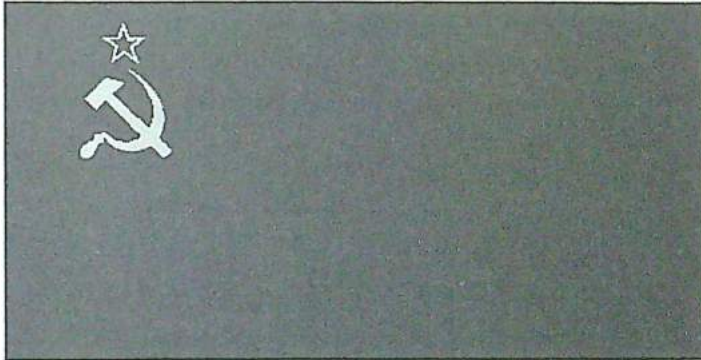
Dördüncü ve Son Sürüm (1956-1991)

1956'da, Karelo-Fin SSC'si Karelo-Fin ASSC'sine dönüştürüldü ve kısa süre sonra bu, SSCB devlet armasına yansıdı. SSCB Yüksek Sovyet Predizyumu'nun 12 Eylül 1956'da aldığı kararla, Fince SSCB Devlet Sloganını taşıyan şerit armadan çıkarıldı.

1 Nisan 1958'deki SSCB Yüksek Sovyet Predizyumu kararıyla Belarusça dilindeki yazı üzerinde ufak bir değişiklik yapıldı.²⁸²

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bayrağı

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği 31 Aralık 1922'de kuruldu. Sovyet anayasası, ulusal bayrağın tasarımını zorunlu kıldı ve bu bayrak, küçük değişikliklerle 31 Ocak 1924'ten Sovyetler Birliği'nin resmen dağıldığı tarih olan 31 Aralık 1991'e kadar yürürlükte kaldı.²⁸³

Bayrağın kırmızı rengi Sovyet halkının komünizm ve sosyalizm uğruna mücadelesini, orak ve çekiç ise işçi ve köylü sınıfının sarsılmaz birliğini simgelemektedir. SSCB bayrağının

282 http://www.wikiwand.com/en/State_Emblem_of_the_Soviet_Union, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

283 <https://sovtime.ru/gerb/flag>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

284 <https://sovtime.ru/gerb/flag>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

<https://www.britannica.com/topic/flag-of-Union-of-Soviet-Socialist-Republics>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

üzerindeki kırmızı beş köşeli yıldız, dünyanın beş kıtasında komünizm fikirlerinin son zaferinin bir sembolüdür.²⁸⁵

Eski Rusya İmparatorluğu'nda Milliyetler Temelinde Oluşumlar (1917-1924)

1917	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
1918	Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
1919	Başkir Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti; Beyaz Rusyalılar
1920	Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Uzak Doğu Cumhuriyeti Hiva Halk Cumhuriyeti Buhara Halk Cumhuriyeti Güney Osetya Özerk Bölgesi Tatar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Karelya Emekçiler Komünü Çuvaş Özerk Bölgesi Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Votinsk Özerk Bölgesi Kalmuk Özerk Bölgesi Mari Özerk Bölgesi
1921	Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Dağ Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Uzak Doğu Buryat Özerk Bölgesi Acarya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Komi Özerk Bölgesi Kabardin Özerk Bölgesi Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

285 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 373.

1922	Doğu Sibirya Buryat Özerk Bölgesi Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi Yakut Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Oïrot Özerk Bölgesi Çeçen Özerk Bölgesi
1924	Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Kara Kırgız Özerk Bölgesi

Kaynak: Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den itibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul. 2018, s. 375.

Sovyetler Birliği ile ilgili Terry Martin ise şöyle diyordu: “Sovyetler Birliği, dünyanın ilk pozitif ayrımcı imparatorluğudur. Rusya’nın yeni devrimci hükümeti, Avrupa’da birden çok etnik azınlıklarının millî bilincini sistematik biçimde teşvik ederek karşılık verilmesinde bir ilki temsil etmektedir”.²⁸⁶

Sovyetler eski devrin tüm unvan ve sınıflarını kaldıracak, kiliseyi devletten, okulları da kiliseden ayıracak, kadınlara medeni haklar açısından erkeklerle aynı seviyeye getirecek haklar verecek, medeni nikahı kabul edeceklerdi. Ayrıca, yazıda daha basit bir imla kullanılarak okuma yazmanın yaygınlaştırılması hedeflenecekti. Eskiden beri Rusya’da geçerli olan Jülien takvimi yerine, Grigoryen takvimi kabul edilecek, bütün bankalar devletleştirilecekti. Ülkede yüksek bir ekonomi meclisi kurulacak, inkılap karşıtı güçlerle mücadele için ÇEKA denilen özel bir teşkilat kurulacaktı.²⁸⁷

İ.V.Stalin Rejimi Ve İç Politikada Yönetim Kavgaları

Bolşevik Parti içindeki parti liderleri arasındaki güç savaşları daha V. İ. Lenin’in son yıllarında başlamıştı. Lenin 1922

286 Nahide Şimşir, *Rus Devleti Tarihi*, İstanbul, 2010, s. 165-166.

287 Taker, R., *Stalin, Put K Vlasti.1979-1929 Gg.*, Moskova, 1994, s.43.

yılının sonlarında hastalanınca fiili olarak devlet ve parti yönetiminden de çekilmişti. Ancak, sonradan onun siyasî mirası sayılacak bir takım mektup ve makale yazdırabilmişti. Anahtar yazısı ise “Kurula mektup” idi. Lenin bu yazısında Bolşeviklerin dağılma tehlikesine dikkat çekiyor, parti içindeki fraksiyonlara, bürokratikleşmeye dikkati çekiyor ve İ. V. Stalin, L. D. Troçki, G. E. Zinovyev, L. B. Kamenev, N. İ. Buharin ve G. L. Pyatakov gibi isimlerin karakteristik özelliklerini anlatıyordu: V. İ. Lenin’e göre, esas tehlike parti içindeki dağılmaya kadar gidebilecek L. D. Troçki ile V. İ. Stalin arasındaki kavgada idi. Lenin, büyük erki elinde tutan İ. V. Stalin’i tarafsız olarak değerlendirmiş, onun kabalığının, kaprislerinin ve eleştiriye karşı tahammülsüzlüğünün altını çizerek, kendisinin Rusya Komünist Partisi (RKP) Merkez Komitesi’nin genel sekreteri görevinden alınmasını teklif ediyordu. Lenin’in ölümünden sonra RKP’nin 13. Kongre’sinde (1924 Mayıs) delegelere söz konusu mektup okundu, ancak, İ. V. Stalin görevinden alınmadı.²⁸⁸

Daha Lenin hayatta iken parti içinde farklı görüşler vardı. Mart 1921’de gerçekleştirilen 10. Kongre’de bu farklı görüşlerin öne sürülmesi resmi olarak yasaklanmıştı, ancak fiili olarak bu tip oluşumlar varlıklarını devam ettirdiler ve Bolşevik Parti Merkez Komitesi Politbürosunda söz konusu görüşlerin de temsilcileri bulunuyordu. Tarihçiler aşağıda belirtilen 4 görüşten bahsetmektedir.

-Parti organına dayanan İ. V. Stalin’in görüşü;

-“Sol komünist” fraksiyonunun başında bulunan L. D. Troçki (K. B .Radek, G. L. Pyatakov, L. P. Serebryakov, N. N. Krestinski, A. A. İoffe, H. G. Rakovski ve diğerleri...)

288 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 483-484.

- Partinin Leningrad şubesinde sağlam pozisyonlara sahip olan G. E. Zinovyev ve L. B. Kamenev;

-Sonradan partinin “sağ kanadı” olmakla suçlanan Politbüro-
nun ılımlı üyeleri: N. İ. Buharin, A. İ. Rıkov, M. P. Tolski.

Bu görüşlerden dolayı parti içinde gerçekleşen savaş, hem liderlerinin kişisel ihtirasları, hem de ülkede ve dünyada partinin politik ve ekonomik ilişkilerine ait anlaşmazlıklarla ilgiliydi.²⁸⁹

İ. V. Stalin 1923-1924 yıllarında G. E. Zinovyev ile L. B. Kamenev ile birlikte parti içinde resmi olmayan bir üçlü yönetim grubunu oluşturmuştu.²⁹⁰ Aynı anda N. İ. Buharin’in grubu ile de ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Bu grupla birlikte V. İ. Lenin’in yerini almaya çalışan L. D. Troçki grubuna karşı çıkışlar yapıyorlardı.

Sonuç olarak L. D. Troçki diktatör olmakla suçlandı, 1925 yılı Ocak ayında ise Sovyet Devrim Komitesinin başkanı ve Askeri ve Denizcilik İşleri Bakanlığı görevinden alındı. Bu da onun kariyerinin sonunun başlangıcı oldu.²⁹¹

1925 yılının sonbaharında Stalin-Zinovyev-Kamenev üçlüsü dağıldı. Stalin’in yükselen siyasî gücünün karşısında G. E. Zinovyev ile L. B. Kamenev “yeni muhalefet” oluşturdular. Ancak, bu oluşum da Aralık 1925’teki Partinin 14. Genel Kongre’sinde yenilerek dağıldı.²⁹²

1926’da Troçki, Zinovyev ve Kamenev Stalin’le mücadele-
lenin sürdürülmesi için yeni bir blok oluşturdular. Ancak, bu oluşumun hayata geçirilmesi için artık çok geç idi; Stalin ve

289 Stalin ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Volkogonov D.A. Stalin. *Politiçeskiy portret*, Moskova, 1997.

290 Troçki ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Volkogonov, D.A., *Trotskiy. Politiçeskiy portret*, Moskova, 1997.

291 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 485.

292 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 030100000249685193.

yandaşlarının pozisyonları artık çok güçlenmişti ve “yeni muhalefet” de 1927 yılının sonunda yenilerek dağılmıştı. Bu bloğun bütün önderleri partiden ihraç edildiler. L. D. Troçki ise önce Almaata’ya gönderildi, 1929 yılında ise SSCB’den sürüldü. 1940 yılında Troçki Meksika’da bir Sovyet istihbarat ajanı tarafından öldürüldü.²⁹³

Sonunda, 1923-1930’lu yıllarda diğer muhalif gruplara karşı sürdürülen savaşta Stalin’e faal olarak yardım eden Buharin, Tomski ve Rıkov’a sıra gelmişti. Onların NEP’in bitmeye yaklaşan ve Sovyet toplumunun hızlandırılmış yeniden düzenleme zamanında, köydeki sorunların ve sosyalizmin inşasında kullanılan metot ve hızı konusundaki parti yaklaşımları hakkındaki düşünceleri Stalin’in düşüncelerinden farklılık gösteriyordu. Bu insanları sağcılıkla suçlayarak, partideki yönetim kadrolarından aldılar. Ülkede Stalin’in kişisel erki tesis edilerek, ileride kişilik kültüne dönüşen bir atmosfer doğdu.²⁹⁴

Dış Politika

Kapitalist devletlerin Sovyetleri tanımayı reddedişi “diplomatik dokunulmazlık” ilkesinin de yürürlükten kalkmasıyla neticelenmişti. Burjuva hükümetleri, yurtdışında bulunan Sovyet diplomatik temsilcilerini tutuklamaktaydılar. Bu hukuk dışı tedbirler karşısında Sovyet hükümeti de kendi ülkesinde bulunan müttefik diplomatların ülkelerine dönebilmeleri için gereken izni ertelemişti. Böylece Sovyet Rusya ile İtilaf Devletleri arasındaki diplomatik ilişkiler tamamen kesilmiş oldu.

Tarafsız ülkelerin Sovyet Rusya’daki diplomatik temsilcileri ise ülkelere dönebilmeleri için gerekli belgeleri hemen alabiliyorlardı. Ne var ki bu ülkeler de Sovyet Rusya ile olan

293 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 485.

294 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)* -3, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1979, s. 70.

diplomatik ilişkilerini keseceklerdir. 1918 yılı Kasım ayında İsviçre ve İspanya, Aralık ayında ise İsveç, Norveç ve Danimarka Sovyet Rusya ile olan ilişkilerini kesti. Almanya dışında Batı Avrupa ülkelerinin hiçbiri Sovyet diplomatik temsilcilerini tanımamaktaydı. Bu ülkelerin hükümetleri, Sovyet delegelerini tecrit etmekte, buna karşılık eski Rusya'nın eski Büyükelçileri ile sürdürdükleri diplomatik münasebetleri geçerli kabul etmekteydiler. Bu hükümetler, Sovyet Rusya'nın kanuni temsilcilerini ilk fırsatta başlarından atmaya çalışıyorlardı. Bu bağlamda İngiltere, İsveç ve Danimarka'daki Sovyet diplomatları hemen geri gönderilmişlerdi. 1918 yılında Sovyet Rusya'nın yurtdışında sadece iki diplomatı kalmıştı: Washington temsilcisi ve Berlin Büyükelçisi.²⁹⁵

1920'li yıllarda Sovyetlerin dış politikası çelişki ve ikilik yaratan iki karşıt hedeften ibaretti. Bir yandan Bolşevikler hala dünya devrimine inanıyor, dünya komünizm ve işçi hareketlerine yardım ediyorlardı ve bunun sonucunda da 1919 yılında 3. Enternasyonel (Komintern) yaratılmıştı. Diğer taraftan ise, dünya devrimi beklentisi boşa çıkmıştı ve Sovyetler yabancı ülkelerle devlet ve politik-ekonomik bazda normal ilişkileri geliştirilmek zorundaydılar. Bu arada da ülkenin kendini müdafaa kabiliyeti geliştiriliyor, ülkenin bütünlüğünü bozacak herhangi bir atak geri püskürtülüyordu.²⁹⁶

Üçüncü Enternasyonel, Komintern

Üçüncü uluslararası, aynı zamanda Komünist Enternasyonel da denilen, ikinci ismi Komintern olan, Ulusal Komünist Partileri Derneği 1919 yılında kuruldu. Dile getirilen amacı dünya devrimini teşvik etmek olmasına rağmen, Komintern daha çok uluslararası komünist hareketi üzerinde bir Sovyet kontrol organı olarak görevler üstlendi.

295 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 485.

296 <https://www.britannica.com/topic/Third-International>

Komintern İkinci Sosyalist Enternasyonal’da I. Dünya Savaşı meselesi üzerinde yaşanan üç-yönlü ayrılık sonrasında ortaya çıkmıştı. Enternasyonal’in “sağ” kanadını oluşturan sosyalist partilerin çoğunluğu, sosyalist amaçlarına karşı çok daha büyük bir düşman olarak gördüklerine karşı kendi ulusal hükümetlerinin savaş çabalarını desteklemeyi seçtiler. Enternasyonal’in “merkez” grubu sağ kanadın ulusalcılığını kınadı ve İkinci Enternasyonal’in dünya barışı bayrağı altında tekrar toplanmasını istedi. Vladimir Lenin’in yönettiği “sol” grubu hem milliyetçiliği hem de barışçılığı reddederek, bunun yerine ulusların savaşını uluslar ötesi bir sınıf mücadelesine dönüştürecek sosyalist akımı teşvik etti.²⁹⁷

1915 yılında Lenin askerler ve işçilere yönelik propaganda aracılığıyla “sivil savaş değil sivil barış” destekleyecek yeni bir Enternasyonal’in kurulmasını teklif etti. İki sene sonra, Lenin Rusya’daki Bolşevik yönetiminin ele geçirilmesine öncülük etti ve 1919 yılında, Komintern’in ilk kongresini özellikle ikinci Enternasyonal’i canlandırmaya yönelik olarak bir süredir devam eden merkezîyetçi çabaları baltalamak amacıyla Moskova’da toplanmaya çağırdı.

Bu ilk kongreye sadece o sıralarda Moskova’da bulunan 19 delege ve birkaç Rus olmayan komünist katıldı; fakat Moskova’da 1920 yılında gerçekleşen ikinci toplantıya 37 farklı ülkeden delegeler katılmıştı. Orada, Lenin Komünist Enternasyonal’a kabul için şart koşulacak yirmi bir noktayı öne sürdü. Komintern üyeliği için sunulan bu ön şartlara göre, tüm partiler yapılarını Sovyet modeli ile uyum içerisinde ve ılımlı sosyalist ve barışçılar saf dışı bırakacak şekilde belli başlı disiplin sınırları içerisinde oluşturmakla yükümlüydüler.²⁹⁸

297 <https://www.britannica.com/topic/Third-International>.

298 <https://www.britannica.com/topic/Third-International>.

Komintern'in idari yapısı Sovyet Komünist Partisi ile benzerlik gösteriyordu: Kongreler oturum halinde değilken idari bir komite harekete geçiyordu ve daha küçük çaplı bir başkanlık heyeti (presidium) de asıl yürütme organı olarak görev görüyordu. Gittikçe, güç kararları tüm Enternasyonal üye partileri üzerinde bağlayıcı olan bu üst organlarda toplanmaya başladı. Üstelik, Sovyetler Komintern üzerinde erkenden hakimiyet kurmuşlardı. Enternasyonal Sovyet girişimleriyle kurulmuştu, idare merkezleri Moskova'daydı, Sovyet parti yürütme organlarında orantısız temsil edilişin keyfini sürüyor ve yabancı komünistlerin birçoğu dünyanın ilk sosyalist devlerine karşı sadık olduklarını hissediyorlardı.²⁹⁹

Dünya devriminin çok yakın zamanda gerçekleşemeyeceğinin anlaşılması, 1921 yılında yeni bir Komintern siyasetinin işçi-sınıfı tarafından geniş çaplı bir destek görmesine yol açtı. İşçilerin "Birleşik cepheler"i var olan rejimler üzerinde "geçici talepler" oluşturmak için kurulmuştu. Bu siyasetten 1923 yılında Komintern'in sol kanadı geçici olarak kontrolü ele geçirdiği zaman vazgeçildi. Fakat Joseph Stalin'in partisinin sol kanadına saldırmaması, Komintern'in ilk başkanı olan Grigory Y. Zinoviyev'in 1926'da saf dışı bırakılması ve ılımlı sosyalizme tekrar yaklaşılmasına sebep oldu. Stalin'in partisinin sağ kanadına doğru hareket etmesi Komintern siyasetinde başka bir yola girilmesine yol açtı. 1928 yılında altıncı kongre Stalin tarafından ortaya atılan "aşırı solcu" bir siyaset benimsedi: bir kez daha, ılımlı sosyalistler ve sosyal demokratlar işçi sınıfının baş düşmanları olarak damgalanmıştı. Yükselen faşizm hareketinin yol açtığı tehlikeler göz ardı edilmişti. Almanya'da 1930'ların başlarında, komünistler saldırılarını sosyal demokratlar üzerinde yoğunlaştırdılar ve hatta Weimar Cumhuriyeti'ni yok etme konusunda daha az korktuğunu iddia ettikleri Nazilerle işbirliği yaptılar. Dünya devrimi, Stalin'in "tek

299 <https://www.britannica.com/topic/Third-International>.

Ülkede sosyalizmi inşa etmeye” odaklanmasına rağmen, bir kez daha yakın zaman içerisinde gerçekleşecek gibi görünmüyordu. Komintern’in 1935 yılında gerçekleşen yedinci ve son kongresinde, Sovyet ulusal menfaatleri yeni bir siyasi dönüş belirlemişti: Almanya’ya karşı potansiyel mttetiklerden fayda sağlamak için, devrime dair heves ve heyecan suya düşmüştü ve faşizmin bozguna uğratılması Komintern’in birincil amacı olarak ilan edildi. Artık komünistler faşizme karşı ılımlı sosyalist ve liberal gruplara “popüler cephelerde” katılmak üzereydi. O ana kadar Komintern Sovyet dış siyasetinin bir aracı olarak kullanılıyordu. Popüler cepheler programı Stalin’in Adolf Hitler ile 1939 yılında pakt imzalaması ile sonuçlandı. Fakat kısa zaman içerisinde Almanya ve Sovyetler Birliği savaşa girmişti ve 1943 yılında Stalin müttetik kuvvetleri arasında komünist darbesine dair korkuları yatıştırmak için resmi olarak Komintern’i feshetti. Sovyetler açısından bakıldığında, Moskova yabancı komünist partileri kontrol etme konusundaki yetenekleri konusunda hayli rahattılar ve her halkrda Komintern organizasyonunun büyük bir kısmı Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin Merkez Komitesi bünyesinde muhafaza edilmişti. 1947 yılında Stalin Kominform adında yeni bir uluslararası kontrol merkezi oluşturdu ve bu oluşum 1956 yılına kadar ayakta kaldı. Uluslararası komünist hareketi 1956 yılından sonra çöküntüye uğradı; üstelik bu durum diğer faktörlerle birlikte Sovyetler Birliği ve Çin arasında gelişen ayrılık sebebiyle baş göstermişti.³⁰⁰

Sovyetlerin Komşu lkelerle Olan İlişkileri

Sovyet Rusya’sının en önemli meselelerinden birisi, komşu ülkelerle ilişkilerin normalleşmesi idi. 1920 yılında Estonya, Litvanya, Letonya ve Finlandiya ile anlaşmalar imzalandı. 1921

300 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 485.

yılında Polonya ile Riga'da anlaşma imzalandı. Bunun sonucunda ülkenin batı sınırı güvence altına alındı. Aynı yıl ülkenin güneyindeki ülkelerle de antlaşmalar imzalandı-İran, Türkiye ve Afganistan.³⁰¹ Genç Sovyet Devleti için doğudaki komşularıyla olan ilişkileri çok büyük önem arz ediyordu.³⁰²

I. Dünya Savaşı'ndan önce Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin iyi olmadığı malumdur. Rusya kuvvetlenmeye başladığı günlerden itibaren gözlerini Osmanlı topraklarına dikmiş ve Boğazların kontrolünü ele geçirmek istemiştir. Rusya'nın amacına ulaşmak için takip ettiği iki buçuk asırlık dış politikasının Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında büyük payı vardır.³⁰³

Fakat Rusya'daki rejim değişikliği ile birlikte Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin şekli de değişmiş ve iki devlet arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Milli mücadele sırasında Rus devrimini bütün insanlığın sömürgeci devletlerin elinden kurtarılması yolunda bir hareket olarak gören Türk idarecileri bu devrimin ortak düşman karşısında kazandığı zaferi memnunlukla karşıladıklarını söylerken Sovyet devlet adamları da Türkiye'de kurulan yeni idarenin komünist rejimi benimseyeceğini umarak Ankara Hükümeti'ni desteklemişlerdir. Bu iki devlet arasında ortaya çıkan yakınlığın ilk tezahürü, "genişleme ve istila siyasetine karşı yaptıkları mücadelede dayanışma lüzumunu iki milletten birine karşı çıkacak güçlüklerin diğerinin durumunu da güçleştireceğini görerek aralarında her iki milletin karşılıklı menfaatine dayanan dostluk münasebetleri kurmak" için imzalanan Moskova Antlaşması'dır.³⁰⁴

301 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 383.

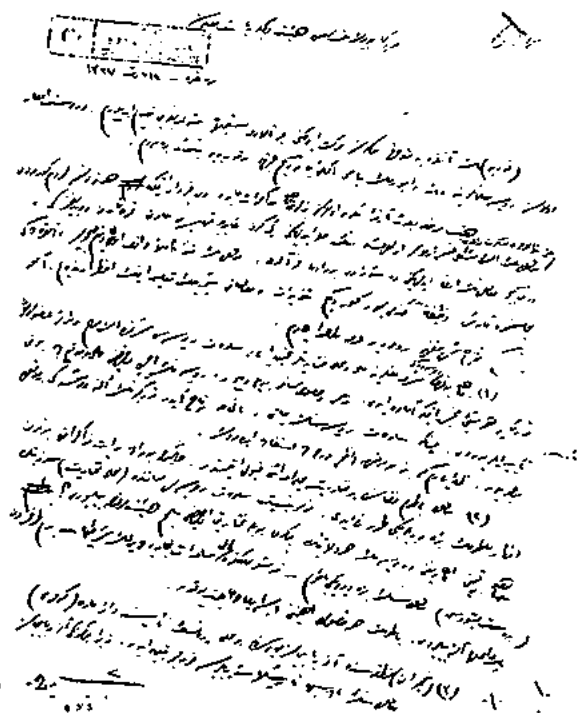
302 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 11-12.

303 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 11-12.

304 Gotthard, J., *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30Ekim 1918-11 Ekim 1922), Ankara, TTK, 1989, s.115.

Görüldüğü üzere, İstiklal Savaşı'nı yürüten Mustafa Kemal Paşa Nisan 1920'de Sovyet Hükümeti ile yardım için irtibata geçmişti. Sovyet Hükümeti de bu yardım çağrısına cevap verip, Türkiye ile diplomatik ilişkileri temin etmişti. 16 Mart 1921'de İngiltere ve Yunanistan ile savaşan Türkiye, Moskova'da Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetleri ile siyasi bir antlaşma imzalamıştı.³⁰⁵ Bu antlaşma Türkiye'nin politik durumunun sağlamaştırılmasına neden olmuş, bağımsızlık savaşının başarı ile sonuçlandırılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Moskova Antlaşması Türkiye ile büyük bir devlet arasında yapılan ilk eşit antlaşma idi.

306

305 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 03010000024767121.

306 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 03010000024767122

شماره ۱۱۷۶
 (۱) ...
 (۲) ...
 (۳) ...
 (۴) ...
 (۵) ...
 (۶) ...
 (۷) ...
 (۸) ...
 (۹) ...
 (۱۰) ...
 (۱۱) ...
 (۱۲) ...
 (۱۳) ...
 (۱۴) ...
 (۱۵) ...
 (۱۶) ...
 (۱۷) ...
 (۱۸) ...
 (۱۹) ...
 (۲۰) ...
 (۲۱) ...
 (۲۲) ...
 (۲۳) ...
 (۲۴) ...
 (۲۵) ...
 (۲۶) ...
 (۲۷) ...
 (۲۸) ...
 (۲۹) ...
 (۳۰) ...
 (۳۱) ...
 (۳۲) ...
 (۳۳) ...
 (۳۴) ...
 (۳۵) ...
 (۳۶) ...
 (۳۷) ...
 (۳۸) ...
 (۳۹) ...
 (۴۰) ...
 (۴۱) ...
 (۴۲) ...
 (۴۳) ...
 (۴۴) ...
 (۴۵) ...
 (۴۶) ...
 (۴۷) ...
 (۴۸) ...
 (۴۹) ...
 (۵۰) ...
 (۵۱) ...
 (۵۲) ...
 (۵۳) ...
 (۵۴) ...
 (۵۵) ...
 (۵۶) ...
 (۵۷) ...
 (۵۸) ...
 (۵۹) ...
 (۶۰) ...
 (۶۱) ...
 (۶۲) ...
 (۶۳) ...
 (۶۴) ...
 (۶۵) ...
 (۶۶) ...
 (۶۷) ...
 (۶۸) ...
 (۶۹) ...
 (۷۰) ...
 (۷۱) ...
 (۷۲) ...
 (۷۳) ...
 (۷۴) ...
 (۷۵) ...
 (۷۶) ...
 (۷۷) ...
 (۷۸) ...
 (۷۹) ...
 (۸۰) ...
 (۸۱) ...
 (۸۲) ...
 (۸۳) ...
 (۸۴) ...
 (۸۵) ...
 (۸۶) ...
 (۸۷) ...
 (۸۸) ...
 (۸۹) ...
 (۹۰) ...
 (۹۱) ...
 (۹۲) ...
 (۹۳) ...
 (۹۴) ...
 (۹۵) ...
 (۹۶) ...
 (۹۷) ...
 (۹۸) ...
 (۹۹) ...
 (۱۰۰) ...

307

16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Barış ve Dostluk Antlaşması'nın gerek Türkiye ve gerekse Rusya için büyük bir önemi vardı. Ankara'nın hayati derecede desteğe olan ihtiyacı söz konusuysa, Moskova'nın da Türkiye'nin Sovyet karşıtı bir gruba katılmasına fırsat tanımaması gerekiyordu.³⁰⁸

Sovyetler Birliği bu antlaşma ile 1878 Berlin Antlaşması'nın 58. maddesi gereğince, Rusya'ya bırakılan Kars ve Ardahan illerini Türkiye'ye iade etmiştir. Sovyetler Birliği ile

307 Potkhveriya, B. "1920-1930'lu Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, 12-14 Aralık, 1992, s. 190.

308 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 11-12.

Türkiye arasında kurulan bu yakınlık 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması ile daha da pekişecekti.³⁰⁹

Gelişmiş ülkelerle olan ilişkiler de yavaş da olsa normale dönüyordu. Mart 1921'de İngiltere ile ticari anlaşma imzalanmıştı. İngiltere için Rusya ile ticari ilişkilerin kurulması son derece büyük önem taşıyordu.³¹⁰ İngiltere ve daha sonra diğer ülkeler Sovyetleri tanımadan Sovyetlerle dış ilişkileri geliştirme yoluna koyulmuşlardı.

Bahar 1922'de (10 Nisan 19 Mayıs'a kadar) Cenova'da savaş sonrası Avrupa'nın ekonomik ve mali meselelerini konu alan bir uluslararası konferans düzenlenmiştir.³¹¹ Bu konferansa Sovyet Rusya'yı temsilen Dış İlişkiler Bakanı G.V.Çiçerin başkanlığında Rus delegasyonu dahil 29 ülke temsilcisi katılmıştır. Konferansta ele alınan esas konular, Rusya'da devletin eline geçen yabancı sermaye ve Geçici Hükümet ile Çar'ın borçları gibi konular idi.³¹²

Bu durum, yani, Çarlık zamanındaki borçların ilga ve yabancılara ait malların da müsadere edilmiş olması, Rusya'nın Batılı devletlerle siyasî ilişkiler kurmasına engel olan durumlardan biri idi. Bundan dolayı ticari münasebetleri başlattıkları halde Batılı devletler, Sovyet rejimini tanımaktan kaçınıyorlardı.³¹³

309 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 384.

310 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.384.

311 *Генуэзская конференция 1922. Материалы Генуэзской конференции (Подготовка, отчеты заседаний, работы комиссий, дипломатическая переписка и пр.)*, Moskova, 1922, *Документы внешней политики СССР*, cilt 5, s. 135, Moskova, 1961.

312 Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara, 1953, s. 31.

313 Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara, 1953, s. 31.

1921 yılının sonlarına doğru Sovyetler, ilgili devletlere nota göndererek Çarlık döneminden kalan borçları ödemeye kanunen mecbur olmadıklarını, fakat bu konuyu görüşmeye hazır olduklarını bildirmişlerdi. İngiltere Başbakanı Lloyd George uluslararası ticari ilişkilerin düzelmesini istiyordu ve işte bu yüzden Lloyd George'un ısrarı ile Sovyetler Birliği 1922 yılı Nisan ayında Cenova Konferansı'na davet edilmişti. ABD dışında Rusya'nın tüm alacaklıları bu konferanstaydı. Görüşmelerden bir sonuç çıkmadı, ancak görüşmeler sürerken Rus ve Alman delegeleri Cenova yakınlarında bulunan Rapallo şehrinde görüşme gerçekleştirdiler ve bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşmaya göre, Almanya Sovyetler Birliği'ni tanıyor ve karşılıklı olarak borçlar tasfiye ediliyordu.³¹⁴

Cenova görüşmelerinde Sovyet tarafı iç savaş ve yabancı işgal döneminde ülkeye verilen toprak bazında ve mali zararı tazmin etmek şartıyla bu borçları ödemeyi kabul etmişti; Bolşeviklerin hesaplarına göre bu zararlar borçlardan fazla idi. Bu müzakerelerden sonuç çıkmadı. Hatta bu konular 15 Haziran-22 Temmuz 1922 tarihleri arasında sonraki Lahey'deki düzenlenen uluslararası konferansta da ele alınmıştır.³¹⁵

Bu süreçte Batı diplomasisinin gözünde en büyük düşman Almanya değil, ekonomisini sosyalist temeller üzerinde oturtmaya çalışan Sovyet Rusya idi. 1922 yılının Nisan –Mayıs ve Haziran-Temmuz aylarında toplanan uluslararası Cenova ve Lahey konferanslarında, Sovyetlere karşı ortak bir cephe oluşturmayı denemişlerdi. Ancak Lenin diplomasisi anti Sovyet

314 Блинов М. Дипломатика и внешняя политика СССР в 1920-е годы <http://ist-konkurs.ru/raboty/2009/1175-diplomatika-i-vneshnyaya-politika-ss-sr-v-1920-e-gody>, (Erişim tarihi: 16.07.2019).

315 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)* -3, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1979, s. 76.

cepheyi parçalamayı ve Sovyet düşmanlarının saldırı planlarını boşa çıkarmayı başardı.³¹⁶

16 Nisan 1922’de Cenova’da gerçekleştirilen konferansta Sovyetler ve Almanya arasında diplomatik ilişkilerinin başlatılması yönünde imzalanan Rapallo Anlaşması³¹⁷ taraflar arasında daha sıkı bir askeri ve ekonomik işbirliğine dönüştürüldü.³¹⁸

1923 yılında Sovyetlerin dış arenadaki pozisyonu kötüleşmişti. 8 Mayıs 1923 tarihinde İngiliz hükümeti Sovyet hükümetine “Kerson ultimatomu” olarak bilinen bir nota göndermiştir. Bu notada SSCB doğuda İngilizlere karşı politika yürütmekle suçlanmıştır ve 10 gün içerisinde SSCB’nin bir dizi talebi yerine getirmesi istenmiştir. Sovyetler Birliği durumunu daha da gerginleştirmek istemediği için, talepleri yerine getirmiştir ve durum normale dönmüştür.³¹⁹

1924-1925 yıllarında SSCB bir dizi gelişmiş kapitalist ülke tarafından resmen tanınmıştır. 1924 yılında Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Norveç, İsveç, Avusturya, Yunanistan, Danimarka, Meksika gibi ülkelerle diplomatik ilişkiler başlatılmıştır.

Ocak 1925’te Sovyet-Japon işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Japonya Kuzey Sahalin adasında bulunan birliklerini geri çağırmıştır ve karşılığında da Sovyet hükümeti bazı talepleri yerine getirmiştir. Aynı yılın Şubat ayında SSCB ve Japonya arasında diplomatik ilişkiler başlamıştır.

Gelişmiş ülkelerin içinde Sovyetleri tanımayan sadece ABD kalmıştı.

316 Кобляков, И. К. *От Бреста до Рапалло. Очерки истории советско-германских отношений с 1918 по 1922 г.* Moskova, Gospolitizdat, 1954, s. 123-125.

317 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)* -3, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1979, s. 76.

318 Орлов А.С., Георгиева Н.Г., Георгиев В.А., *Исторический словарь. 2-е изд.* Moskova, 2012, s. 527-528.

319 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 487-488.

1927 yılında İngiltere ile yine ilişkiler kötüleşti. İngilizler Sovyet ticari ataşelik binalarında arama yaptılar ve arama sırasında bazı şüpheli belgeler bulduklarını açıkladılar. Bu süreçte İngiltere ile SSCB arasında her türlü diplomatik ve ticari ilişkiler kesildi. İkili ilişkiler ancak 1929 yılında normale döndü.³²⁰

SSCB proletarya enternasyonalizmi şiarlarıyla Çin'in iç işlerine müdahale edince iki ülke arasındaki ilişkiler bozuldu.³²¹ 1929 yılının yazında ise Çin ile SSCB arasında Doğu Demiryolu kaynaklı anlaşmazlık ortaya çıktı. Çin demiryolunu kontrol altına alarak bölgede bulunan Sovyet vatandaşlarını gözaltına alarak hapsedti. Ekim-Kasım 1929'de V. K. Blüher yönetimi altındaki Uzak-Doğu Ordusu Çin Doğu Demiryolu bölgesinde konuşlanan Çin birliklerini dağıttı. 22 Aralık 1929'da Habarovsk şehrinde SSCB ile Çin arasında Çin Doğu Demiryolu Hattı üzerindeki Sovyet hukuki haklarının geri verilmesi hakkında anlaşma imzalandı.³²²

1920'lerde SSCB'nin dış politikası, bazı ikili problemlerin dışında esasen aktif olarak gelişme göstermiştir.³²³

Genel olarak 1923-1929 yılları arasındaki dönemde Sovyetler Birliği'nin güç ve istikrarını fark eden devletler Sovyetleri tanımaya başlamışlardı. Dünya kamuoyunun baskısı bu devletleri bu şekilde davranmaya zorluyordu. Demokratik halk kitleneleri yeni savaşların kesinlikle önlenmesini ve barış çağrılarını

320 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 385.

321 SSCB dış politikası konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: Şişkin V.A., *Stanovlenie vneşney politiki poslrevolutsionnoy Rossii (1917-1930 godı) i kapitalistiçeskiy mir: ot revolyutsionnogo "zapadničestva" k "natsional-bolşevizmu"*, Moskova, 2002.

322 "Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций", вып. I-II, Moskova, 1928, s.17. "Международная политика РСФСР в 1922 г.", Moskova, s.30.

323 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)*-3, Çev.Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1979, s. 76.

özgü uluslararası işbirliği ortamının yeniden oluşturulmasını talep ediyorlardı. Nitekim kapitalist ülkeler hükümetleri de 1924 yılında SSCB'yi resmen tanımak zorunda kalmışlardı.³²⁴

Sovyetlerin İlk Yıllarında Kültür Meselesi

Bolşeviklerin kültür alanındaki girişimleri esasen birbiriyle bağlantılı olan iki hedefle ilişkiliydi.

Birinci mesele-sosyalist kültürün inşası amacıyla toplumun kültürel-ruhsal yapısı üzerindeki ideolojik kontrolün sağlanmasıydı. Bolşevikler kendilerini ateist ilan ettiler. Dini inanç üzerine cezai ve idari yaptırım uygulayarak baskı kurmaya başladılar. 1918 yılında dini, eğitimden ve devletten ayıran bir kanun yayınladılar. Bu süreçte kiliseler toplu olarak kapatıldı, din adamları hapse atılarak ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Açlıkla mücadele adı altında Merkezi Komite'nin 23 Şubat 1922 tarihli Genelgesine göre kiliselerden büyük miktarda değerli eşyaya el konuldu, Rus Ortodoks Kilisesi piskoposlarına karşı ise hukuki mücadeleye girişildi. Patrik Tihon hapsedildi.³²⁵

1918 yılı Şubat ayı itibariyle Patrik Tihon ülkenin durumundan dolayı üzüntülü olduğunu belirterek 2 adet bildiri yayınlamıştır. İlk bildiride yönetimin Almanya karşısında izlediği teslimiyetçi tutuma değinilmekte ve yönetim tarafından alınan kararlar eleştirilmekteydi. Nitekim 3 Mart 1918 tarihinde Almanya ile Brest Litovsk Antlaşması imzalanmış ve Rusya büyük ödünler vermişti. Patrik Tihon da bu antlaşmayı Rusya için yenilgi olarak görmüş ve bu durumun kabul edilemez olduğunu beyan etmişti. Patriğin bu bildirisini siyasete

324 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 377.

325 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 98-100.

müdahale olarak algılayan Bolşevikler kiliseyi hedef alan saldırılara hız vermiştir.³²⁶

İkinci mesele ise Çar II. Nikolay'ın 4 Temmuz 1918 tarihinde ailesi ile birlikte idam edilmesi olayı idi. Tihon, Bolşevik yönetimini Çar'ın katledilmesinden dolayı ağır bir dille eleştirmiştir. Patrik, ayrıca bu durumdan dolayı devrim karşıtı olarak algılanmaktan, hapse atılmaktan ve kurşuna dizilmekten de çekinmediğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Patrik Tihon'un Bolşeviklere yönelik eleştirileri hükümet kanadını rahatsız etmiş ve hükümet 25 Kasım 1918 tarihinde patrik ev hapsine mahkûm edilmiştir.³²⁷ Tüm ülkede din karşıtı propaganda yapılmaya başladı. 1925 yılında "Savaşçı Allahsızlar Birliği" adı altında bir teşkilat kuruldu. Komünist Parti toplumun dini hayatı üzerine tekeli kurmuş oldu.³²⁸ Din karşıtı mücadele sosyalizm uğruna mücadeleye dönüşmüştü.³²⁹

1922 yılında bütün basın ve yayını kontrol altında tutmak amacıyla Genel Edebiyat Komitesi kuruldu. Bu süreçte ülkeden beyin göçü gerçekleşti. Ağustos 1922'de Sovyetler Birliği'nden Sovyet yönetimini kabul etmeyen 160 bilim adamı ayrıldı. Onların arasında N. A. Berdyayev, S. N. Bulgakov, L. P. Karsavin, E. N. Trubeckoy, P. A. Sorokin, A. A. Kizevetter, S. L. Frank, N. O. Losski gibi önemli isimler de vardı. Bu olay tarihte "felsefe gemisi" olarak kaydedilmiştir.³³⁰

326 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 98-100.

327 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 488.

328 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 377.

329 "Felsefe gemisi", "Философский пароход", Источник: <https://vikent.ru/enc/1749/>, (Erişim tarihi:30.04.2019).

330 İppolitov, Sergey Sergeviç ; Karpenko, Sergey Vladimiroviç; Pilovar, Yefim İosifoviç Pivovarov "1920'lerin Başında İstanbul'a Rus Göçü, Sayıları, Maddi Durumları, Ülkelerine Geri Dönüşleri", Rusçadan çeviri: Dr. Elnur Ağayev Lefke Avrupa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/KKTC, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1 (3), s. 386.

1920-1922 yıllarında çok fazla antibolşevik Rus ülkeyi terk etmiştir. Onların büyük bir kısmı da Türkiye'ye yerleşmiştir. Bunların dışında Mayıs-Aralık 1921 döneminde müttefiklerin yardımıyla Bulgaristan ve Sırbistan'a 29 bin subay ve kazak taşındı. Aynı zamanda, 10 bin eski ordu mensubu, sivil-ler gibi diğer ülkelere yönlendirildi.³³¹

Kültür meseleleri A. V. Lunacharsky başkanlığındaki Halk Eğitim Komitesi (HEK) tarafından ve Bolşevik Parti Merkezi Komitesinin yönetimi altında gerçekleştiriyordu.³³²

Din Karşıtı Kampanyalar

Sovyetler Birliği dinin ortadan kaldırılmasını ideolojik bir hedef olarak kabul eden ilk devletti. Komünist rejim kilisenin mal varlığına el koydu, din ile dalga geçti, inananları taciz etmeye ve okullarda ateizm propagandası yapmaya başladı. Nitekim belli başlı dinlere yönelik eylemler devletin menfaatleri doğrultusunda kararlaştırılıyordu ve en organize dinler asla yasa dışı değildi.³³³

1920 ve 1930'lardaki din karşıtı kampanyanın asıl hedefi en çok inanan sayısına sahip olan Ortodoks kilisesiydi.³³⁴ Neredeyse tüm ruhban sınıfı ve inananlarının birçoğu vurularak öldürülmüş veya çalışma kamplarına gönderilmişti. Dini okullar kapatılmış ve kilise yayınlarına yasaklar getirilmişti. 1939'lara gelindiğinde, toplam 50,000'den fazla kiliseden sadece 500 tanesi ayakta kalabilmişti.³³⁵

331 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.390.

332 <https://www.loc.gov/exhibits/archives/anti.html>.

333 D.E.Furman, Религия, атеизм и перестройка, <http://dmitriyfurman.ru/wp-content/uploads/2012/04/На-пути-к-свободе-совести.pdf>, (Erişim tarihi:31.03.2019).

334 <https://www.loc.gov/exhibits/archives/anti.html>.

335 Fatma Tombak "20.Yüzyıl Sovyet Rusya'sında Din, İslamiyet ve Nüfus üzerine bir değerlendirme", *History Studies*, Volume 3/2, 2011, s.359-361.

Özellikle 1928 yılından sonra Sovyetlerin İslam’a yönelik politikaları da dikkat çekmeye başlar. Sovyet rejimi İslam dinini sadece dinsel değerleri ön planda tutan bir din olmaktan ziyade, siyaset ve adalet olgularını da kapsayan bir olgu içinde değerlendirerek, din üzerinde kurgulanan politikaları iki aşamada uygulama alanına girdirmişti. Birincisi, katı bir biçimde dinsizliği hedef alırken, ikincisi Müslüman azınlıkların benliklerini ifade eden “ulusal iradenin” ve “ulusal bilincin” yok edilmesi olarak belirlenmişti.³³⁶

Sovyet yönetimi din eğitimini yok ettiği gibi, camileri de yok etme çabaları içerisindeydi. Nitekim her caminin yanında yer alan medrese Sovyet yetkilileri tarafından kapatılıyordu.³³⁷

Nazi Almanya’sının 1941 yılında Sovyetler Birliği’ne saldırmasından sonra, Joseph Stalin savaş çalışmaları için vatanseverlerin desteğini yoğunlaştırmak amacıyla Rus Ortodoks Kilisesi’ni tekrar canlandırmıştı. 1957’ye gelindiğinde, yaklaşık 22,000 Rus Ortodoks kilisesi aktif hale gelmişti fakat 1959 yılında Nikita Hruşov Rus Ortodoks kilisesine karşı kendi kampanyasını başlattı ve yaklaşık 12,000 kilisenin kapatılmasını destekledi. 1985’te 7,000’den az kilise aktif kalabilmişti. Kilise hiyerarşisindekiler hapse atılmış veya saf dışı kalmaya zorlanmıştı, yerlerine söz dinleyen uysal bir ruhban sınıfı getirilmişti ve bu rahiplerin çoğunun KGB ile bağları mevcuttu.³³⁸

Diğer dinlere karşı sürdürülen kampanyalar belli başlı uluslarla, özellikle de Papa gibi yabancı bir dini otoriteyi tanıyorlarsa, yakın olarak ilişkiliydi. 1926 yılında, Roma Katolik Kilisesi’nin Sovyetler Birliği’nde hiç piskoposu kalmamıştı ve

336 Fatma Tombak “20.Yüzyıl Sovyet Rusya’sında Din, İslamiyet ve Nüfus üzerine bir değerlendirme”, *History Studies*, Volume 3/2, 2011, s.363.

337 <https://www.loc.gov/exhibits/archives/anti.html>.

338 <https://www.loc.gov/exhibits/archives/anti.html>.

1941'e gelindiğinde 1917 yılında çoğunlukla Litvanya'da var olan yaklaşık 1200 kiliseden sadece iki tanesi hala aktifti. Ukrayna Katolik kilisesi Ukrayna milliyetçiliği ile ilişkiliydi ve 1946 yılında zorla Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlanmıştı. Belarus ve Ukrayna'nın kendi aralarında özgür ama ruhsal olarak birbirlerine bağlı Ortodoks kiliseleri 1920'lerin sonunda ve tekrar 1944 yılında olmak üzere iki kez zapt edilmişti.

Yahudilik dinine karşı saldırılar Sovyetler dönemine özgü bir hale almıştı ve Yahudilik dininin organize olarak uygulanması neredeyse imkânsız bir hal almıştı. Protestan zümreleri ve diğer mezhepler de zulme uğruyordu. 1944 yılında hükümet tarafından kurulan Birleşik Evanjelik Hıristiyan Baptistler Konseyi (BEHBK)'nin eylemleri ibadet etmekle sınırlandırılmıştı ve dini eğitim ve yayım yapmakla alakalı birçok fırsatı reddetmişti. Pan-İslamik bir hareketten korkarak, Sovyet rejimi sistemik olarak İslam'ı 1941 yılına kadar şiddet kullanarak baskı altına almıştı. Aynı yıl Sovyetler Birliği'nin Naziler tarafından işgal edilmesi hükümetin Müslümanlar arasında ateizmi aktif olarak teşvik ederken aynı zamanda İslam'a yönelik resmi olarak tolerans gösterecek bir siyaset benimsemesine sebep oldu.³³⁹

Yönetim Sovyet gençliğinin dikkatini dini törenlerden sapdırmak için kent ritüelleri icat etti. Bunların içinde en popüler olanı süslü "düğün sarayları"nda yapılan resmi evlilik töreniydi. İlki 1959'da yapılan evlilik törenleri, topluma hem de Sovyet ciddiyetinin kazandırılmasını amaçlıyordu. Ayrıca gönüllü seferberlik kampanyaları da başlatılmıştı. 1954 yılında Bakir Topraklar projesi başlatılmıştı. Bu proje çerçevesinde

339 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 479.

Hruşov, Orta Asya ve çevresindeki bölgelerde daha önceleri tarım için elverişli olmayan arazileri ekebilir hale getirerek tarımsal üretimi arttırmaya kalkıştı. İlk üç yılda 640 binden fazla gönüllü o bölgelere gönderildi. Gönüllülerin yarısından fazlasını Komünist Gençler Birliği toplamış ve onları törenlerle bölgeye yollamıştı.³⁴⁰

SSCB’de kilise ve dini okulların tekrar aktif hale geldikleri döneme bakıldığında 1947 ile 1948 yıllarının oransal olarak daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu da kilisenin o dönemde devlet tarafından görevlendirilmiş evrensellik misyonu ile paralellik arz etmektedir. Fakat rakamlar 1949 yılından sonra Rus Ortodoks Kilisesine ait mabetlerin sayısında ciddi düşüşün yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu da artık kilisenin rejim için eskisi kadar önemli olmadığını ortaya koymaktadır.³⁴¹

Yıl	İşlevsel Kilise Sayısı	Kapatılmış Kilise Sayısı
1949	14421	133
1950	14273	132
1951	13867	126
1952	13740	231
1953	13508	133

Kaynak: Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya’da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 197-198.

Bunların dışında devletin ateistleştirme sürecinden Şamanizm de nasibini almıştır. Bu konuyu bir örnekle açıklamaya

340 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya’da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 197-198.

341 Muvaffak Duranlı, “Sovyet Sistemine Uygun Bir Karakter: “Kızıl Şaman””, 100.Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Editörler Yunus Koç ve Mikail Cengiz, Ankara, 2018, s. 793-801.

çalışırsak; Şair Platon Alekseyeviç Oyunskiy şaman inancına sahipti. Hatta eserlerindeki şaman karakteri onun soyadı ile bir bütünlük oluştuyordu. Oyunskiy'in 1925 yılında Yakutsk'da "Kızıl Şaman" adlı eserini yayınlamıştır. Bu eser farklı şekillerde eleştirilere neden olmuştu. Bu eleştiriler arasında G. Ergis Germogenov'un eleştirisi dikkat çekmektedir. Germogenov, "Kızıl Şaman"ı aşağıdaki şekilde tanımlamıştır: "“Kızıl Şaman” anlatı şiirinde konu halk mitolojisinden alınmıştır. Anlatı şiirde şaman devrimin peygamberi ve emekçilerin çıkarlarının savunucusu olarak gösterilmiştir. Devrimci düşüncüyü sözlü destanın arkaik formuna sokma girişimi tam bir başarısızlığa uğramıştır.”³⁴²

Muvaffak Duranlı, eserin kahramanı olan Kızıl Şaman karakterini Oyunskiy'in ikilemelerinin bir yansıması olarak takdim etmektedir. "Kendisi Şaman olsa da bir taraftan şamanlık sisteminin çökmesini isteyen Kızıl Şaman yeni kurulan sistemin temelinde yer alması gereken felsefeye de kuşkulu bir şekilde yaklaşmaktadır.”³⁴³

Duranlı eser hakkında şunları da söylemektedir: "Bu şiir bir yandan sözlü edebi geleneği, inanç unsurlarının yoğun bir kullanımını içermekte, diğer yandan ise yeni klasik şamanı yeni sisteme uygun hale getirme kaygısını içermektedir. Her kavramın "kızıl"a boyandığı bir sistem içinde şaman da "kızıl" olmalı, hayatını bu şekilde sürdürmelidir. Fakat ne kızıl ne de

342 Muvaffak Duranlı, "Sovyet Sistemine Uygun Bir Karakter: "Kızıl Şaman", 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Editörler Yunus Koç ve Mikail Cengiz, Ankara, 2018, s. 793-801.

343 Muvaffak Duranlı, "Sovyet Sistemine Uygun Bir Karakter: "Kızıl Şaman"", 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Editörler Yunus Koç ve Mikail Cengiz, Ankara, 2018, s. 793-801.

beyaz şaman yeni gelen sistem tarafından kabul görmemiş, her ikisi de tek tanrılı dinlerin temsilcileri gibi suçlanmışlardır.”³⁴⁴

Bolşeviklerin bir diğer önemli meselesi ise-bütün toplumun eğitim ve kültür seviyesinin yükseltilmesi meselesiydi.³⁴⁵ Sovyet yönetiminin ilk yıllarında halkın eğitimine ve özellikle cehaletin ortadan kaldırılmasına büyük önem verilmişti. 1917 yılında nüfuzun %60’ından fazlası okuryazar değildi. Aralık 1919’da Halk Eğitim Komitesi (HEK) tarafından “Rusya Federasyonu halkının cehaletinin ortadan kaldırılması hakkında” kanun yayımlanmış olup, bu kanuna göre 8-50 yaş arasındaki bütün insanların öğreniminin tamamlanması gerekmektedir.³⁴⁶ 1920 yılında Eğitim Komitesinin nezdinde cehaletin ortadan kaldırılması ile ilgili bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon bütün ülke kapsamında görülecek işleri yürütmek adına bir ağ kurulması ile ilgili işlemler gerçekleştiriyordu. 1923 yılında Sovyet devletinin önemli yöneticilerinden M. İ. Kalinin³⁴⁷ başkanlığında “Cehalet defol” adı altında bir cemiyet de kurulmuştu.³⁴⁸

Yeni Sovyet okulunun esasları Merkezi Komitenin 30 Eylül 1918 tarihli kararı ile yürürlüğe girmişti. Bu karar ile Rusya Federasyonu tek eğitim sistemine kavuşmuştu. Böylelikle iki

344 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Planenborg, G.Revolutsiya i kultura: kulturmie orientin v period mejdu Oktyabrskoy Revolyutsiei i epohoy stalinizma, Moskova, 2000.

345 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 393.

346 Mikhail Ivanovich Kalinin, (doğumu 7 Kasım, 1875, Verkhnyaya Troitsa, Tver vilayeti, Rusya- 3 Haziran 1946’da Moskova’da vefat etti), komünist lider ve devlet adamı, 1919 – 1946 yılları arası Sovyet devleri eski başkanı. <https://www.britannica.com/biography/Mikhail-Ivanovich-Kalinin> (Erişim tarihi: 11.02.2019).

347 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 393.

348 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 0301000002496851173.

aşamalı parasız 9 yıllık eğitim sistemi başlayacaktı: 8-13 yaş arası ve 13-17 yaş arası. Ancak, pratikte bu hayata geçirilememiştir. 1921 yılında ikinci dönem okulu ikiye bölünmüştü ve temel eğitim 7 yıl olmuştur. Meslek öğrenimine çok büyük önem verilmiştir.³⁴⁹ 7 yıllık fabrika okulları ve genç köylü okulları vardı.³⁵⁰ Sovyetler Birliği'nde daha çok teknik eğitime önem verilmiştir. Sosyal bilimlere yeterli kadar önem verilmemiştir. Okullarda daha çok siyasî ideolojik ve mesleki eğitime ağırlık verilmiştir.³⁵¹

Yükseköğrenim de değişime tabii tutulmuştur.³⁵² Yükseköğrenim kurumlarına 1918 yılında yeni kurallar girmeye başlamıştır. Bu kurallarla öğrenim parasızdı ve öğrenime azami olarak ulaşım kolaylaşmıştır. Okul kayıt sırasında ortaöğrenim diplomasına ihtiyaç duyulmuyordu ve giriş sınavı yoktu. Kaydı yapılan daha çok işçi ve köylülerdi. 1919 yılında yüksek öğrenim kurumlarının yanında işçi fakülteleri açılmıştı. Bu fakültelerde öğrenciler orta öğrenimdeki eksiklikleri tamamlayıp, yüksek öğrenime hazırlanıyorlardı. 1921 yılında yüksek öğrenim kurumları hakkında yeni kurallar getirilmiş olup, onların otonomisine son verilmiştir. Bu okulların yönetimi Eğitim Komitesi'ne bırakılmıştı. Tarih-filoloji ve hukuk fakülteleri

349 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 490.

350 İsmail Özsoy, "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler", *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Güz, 2009, s. 183.

351 Alexey M. Stolyarov, *Methodology for the Study of Political Historical Geography of Russia in the System of Higher Education*, https://www.researchgate.net/publication/276134442_Methodology_for_the_Study_of_Political_Historical_Geography_of_Russia_in_the_System_of_Higher_Education, (Erişim tarihi: 16.07.2019).

352 Sorokina M.Yu., *Otkrıtaja Stsena ili Dvuxsotletniy Yubiley Akademii Nauk, Napereleme Oteçestvennaya Nauka v kontse XIX-XX vv*, Vıp:3, Nestor-İstoriya, 2005, s.206-235.

kapatılıyor, onların yerlerine ise fen fakülteleri açılıyordu. Bütün bunlar ise eğitim seviyesinin yükselmesine engel oluyordu.

Sovyetler Birliği'nde bilim ve ilimle uğraşanların sayısı yükselmeye başlamıştır. 1927 yılında onların sayısı 25.000'i bulmuştur, yani bu sayı devrim öncesinin iki katına yükselmişti. 1925 yılında Bilimler Akademisinin 200. yıldönümü kutlamaları düzenlenmişti. Kutlamalar hem Leningrad hem de Moskova şehirlerinde on gün kadar sürmüştü: 5-14 Eylül 1925 tarihleri arasında.³⁵³ Bu Kurum SSCB Bilimler Akademisi adını alarak, ülkenin bilim konularında en yetkili organ kabul edilmişti.³⁵⁴

Tarımın geliştirilmesi için de önde giden bilim adamı N.İ. Vavilov'un başkanlığında V. İ. Lenin adına Sovyet Birlikleri Tarım Bilimleri Akademisi kurulmuştu.

Otomobil ve uçak teknolojilerinde 1920'li yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştı. 1923 yılında ülkede ilk olarak yerli traktör üretimine geçilmiştir. 1927 yılında ilk binek otomobil NAMİ-1'in testleri başlamıştı. A. N. Tupolyov'un mühendislik bürosunda ilk uçak ANT-1'in projesi hazırlanmıştı. İlk Sovyet askeri uçağı mühendis N. N. Polikarpov tarafından yapılmıştı.

SSCB'de dünyada isim yapan önemli bilim adamları çalışmaya devam ediyordu. İ. P. Pavlov 1925 yılında SSCB Bilimler Akademisi nezdinde kurulan Fizyoloji Enstitüsünün başına atanmıştı. V. İ. Vernadsky 1926 yılında biyosfer hakkındaki teorisini öne sürmüştü.³⁵⁵

353 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgicva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.394.

354 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 491.

355 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 491.

Güzel sanatları Bolşevikler toplumu şekillendirmeye yarayacak bir unsur olarak görmektelerdi. Bundan dolayı sanatsal faaliyetleri kontrol altına almışlardı. Ancak, yine de 1920’lerde devrim romantizmi ve komünizm idealleri çerçevesinde bir dereceye kadar sanatsal plüralizmden söz edilebilirdi.³⁵⁶

150’den fazla yazar kendi ismini duyurmuştu. Bunlardan V. A. Kaverin, A. A. Fadeyev, L. M. Leonov, M. A. Şolohov ve diğerler sayılabilir.

Edebiyat toplulukları kurulmuştu: “Serapionov kardeşler” (M. Zoşcenko, V. İvanov, M. Slonimski, V. Kaverin, 1920-1928), “Sanatın sol cephesi” (V. Mayakovski, N. Aseyev, 1922), “Proleterya yazarlarının Rusya Birliği” (buraya yazarların çoğu girmişti, 1925-1928).

Tiyatro çok hızlı geliyordu. Yeni tiyatro binaları yapılıyordu. N. Sac yönetimi altında dünyada ilk çocuk tiyatrosu (1921); Moskova Güzel Sanatlar Yüksekokulunun 3. Stüdyosu (Vahtangov adına tiyatro-1926 yılından itibaren); Devrim Tiyatrosu (şimdi Mayakovski adına tiyatro-1922); Genç İşçi Merkez Tiyatrosu (Lenkom-1927). 1920’de ilk Sovyet piyesler yazıldı: V.Bil-Belocherkovsky’nin “Fırtına”sı; K. Trenev’in “Büyük Aşk”,³⁵⁷ V. İvanov’un “Askeri tren 14-69”. Bu piyesler realizm geleneğine göre yazılmıştı. Tiyatro repertuarında ülkenin klasik eserleri de kendi önemini kaybetmemişti (A. Ostrovski, N. Gogol, A. Çehov, M. Gorki).³⁵⁸

Sinema ilk önce tarihsel devrim temalarını sessiz formatta geliştiriyordu. S. M. Eyzenşteyn tarafından “Potyomkin Askeri

356 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 395.

357 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 491.

358 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 491-492.

gemisi" (1925) ve "Ekim" (1927), V. Pudovkin tarafından "Anne" (1926) ve "Cengizhan'ın Torunu" (1929) filmleri çekilmişti. Bu önemli rejisörlerin filmleri ülkenin klasikleri arasında yer almıştı.

Resimde afiş formatının gelişimi gözlemleniyordu. Bu afişler biçim olarak bu tarihsel sürece uygundu ve propaganda aracı olarak kullanıyordu. O dönemlerin en meşhur afişi D. S. Moorun "Sen, gönüllü olarak orduya yazıldın mı?" isimli bir afişi.³⁵⁹

Eski ressam-peredvijnikler "Devrim Rusya'sı Ressamlar Birliği"nde toplanmışlardı. Onlar sanatlarını topluma yönelik eserlerde icra etmeye çalışıyorlardı. En bilinen eserleri şunlardır: B. V. İoanson'un "İşçi fakültesi geliyor" (1928) ve M. B. Grekov'un "Taçanka" (1923).³⁶⁰

Stankovist Topluluğu insan ve üretim ilişkilerini sanatta tasvir etmeye çalışıyordu. Onların yeniliği, ayırt edici sanatsal formlarına sahip olan, A. Deynekin'in "Yeni fabrikaların inşaatında" (1926), Y. Pimenov'un "Yarat ağır sanayi" (1927). "Dört sanat dalı" grubu ve Moskova Ressamlar Birliği birbirinden sanatsal tarzı ile ayrılan olgun ressamı birleştiriyordu. Bu birliğe giren K. Petrov-Vodkin, V. Favorski, A. Lentulov, R. Falk, P. Konçalovski, eski avangart biçimi kapsamında devrim gerçeğini anlamlandırmaya çalışıyorlardı.³⁶¹

359 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.394.

360 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 492.

361 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 473-493.

1920'lerin mimarisinde yeni bir biçim meydana gelmişti: "Sovyet konstrüktivizmi". Bu biçimin esasında sanatsal kompozisyon değil, değişik formlardan oluşan bir kompozisyon yatıyordu. Bu biçim ile çalışan Vesnin kardeşlerinin eserleri önemliydi. Onlar toplu inşaat projeleri hayata geçirmişlerdi. Konstrüktivizmin gelişimi en üst seviyesine 1930'larda ulaşmıştı.

Heykeltıraşlık çok ciddi biçimde devasa propaganda formunda geliyordu. K. Marks, F. Engels, V. İ. Lenin ve Fransız devrimcileri tasvir eden onlarca heykel yapılmıştı. Heykellerin birçoğu Ekim Devrimi'nin 10 yıllık dönemine yetiştirilmişti: "Proletarya silahı-taş" (heykeltıraş N. Şadr, 1927), "Ekim" (heykeltıraş A. Matveyev, 1927), "Köylü kızı" (heykeltıraş V. Muhina, 1927).³⁶²

1930'larda Sovyetler Birliği'ndeki Yenilikler

21 Mart 1921 tarihinde yürürlüğe giren ve 1929 yılına kadar sürdürülen NEP'in³⁶³ sonlandırılmasının nedeni 1927-1928 yıllarında yaşanan tahıl kriziydi. 1927 yılı Kasım ayında devlet organlarına tahıl teslimatında aniden azalma görüldü, Aralık ayında ise durum daha da kötüleşti. Ülke çok zor durumda kalmıştı. Daha 1927 yılında Stalin köylülerle kurulan "muhteşem ilişkilerden" bahsetmişti. Ocak ayında ise gerçekler artık kapatılamıyordu: tarım açısından verimli bir yıl olmasına rağmen köylüler devlete sadece 300 milyon pud (16 Kg) tahıl vermişlerdi (bir önceki seneden 130 milyon pud daha az). Bu durum ise tahıl ihracatını tehlikeye sokmuştu. Ülke, sanayileşmesi için gereken dövizden mahrum bırakılmıştı. Şehirle-

362 Menaf Turan, "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No: 3, s.307-332.

363 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 494.

rin tahıl ihtiyacı giderilemiyordu. Alım fiyatlarının yüksekliği, sanayi mallarının pahalı ve bulunamaz oluşu, tahıl teslim yerlerindeki sistemsizlik, köyde yayılan savaş haberleri durumu daha da kötüleştirmişti. Durumun farkında olan Stalin sosyalizme giden yolda meydana gelen sınıf kavgası tezini öne sürerek, NEP'in sonlandırılmasına çağrı yapmıştı.³⁶⁴

Meydana gelen durumun bertaraf edilmesi için Stalin ve onun yandaşları savaş döneminde uygulanan "prodrasvostka" tarzı acil ve sıra dışı metotlara başvurulmasına karar verdiler. Stalin Sibiry'a denetim için gitti. Parti Politbürosu'nun diğer üyeleri ise ülkenin diğer bölgelerine (Volga bölgesi, Ural ve Kuzey Kafkas) yola çıktılar. Tahılın toplanması için "operasyonel yetkili" olarak 30 bin komünist görevlendirildi. Onların görevleri; parti güvenini kaybetmiş olan köy birliklerinin ve parti temsilciliklerinin temizlenmesi, fakir köylülerin yardımı ile devletten saklanan tahıl fazlalığının bulunması, bütün parti güvenini yitirmiş kişilerin gözaltına alınması ve Mahkeme Kanunu'nun 107. maddesine göre "fiyatların yükselmesine neden olan" bütün kişilerin 3 yıl hapisle yargılaması. Bunun sonucunda bütün pazarlar kapanmaya başladı. Bu durum sadece varlıklı köylüleri değil, bütün köyde yaşayanları etkiledi. Tahıl fazlalıklarına el konulması ve yargılamalar da bu krizi daha da derinleştirdi. Buna cevaben köylüler tarım alanlarını küçülttüler.³⁶⁵

364 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 495.

365 SSCB'de Kollektivizasyon: Ortak kullanım veya bireysel köylü çiftliklerinin toplu çiftlikler halinde birleştirilmesi, Rus köylüsünün eski geleneklerine bir hakaretti. Nitekim bu olayın iyi tarafı, sanayileşmeyi hızlandırması ve yeni doğmuş Sovyet devletini ekonomik gelişme yoluna doğru itmesi olmuştu. https://www.rbth.com/multimedia/history/2017/08/25/collectivization-in-the-usr-how-the-russian-peasantry-was-smashed_828512 (Erişim tarihi: 06.02.2019); Aug 25 2017boris Egorov, Anastasiya Karagodina <https://www.Rbth.Com/>

1927-1928 yıllarındaki tahıl krizinden Stalin bir takım sonuçlar çıkarmıştı. 1928 yılının Mayıs ve Haziran aylarındaki konuşmalarında Stalin bunları dile getirdi. En önemli sonuç şöyleydi: ağırlık kooperatiflerden alınarak, köylerde “sosyalizmin temeli” olan kolhoz³⁶⁶ ve makine-traktör istasyonlarının (MTİ) kurulmasına verilecekti. Böylelikle NEP’in esas prensiplerinden birisi olan kooperatifçilik, yerini başka formlara bırakmalıydı. 1928 yılında Stalin artık NEP’e inanmıyordu ve onun kaldırılması hususunda hazırlıklar yapıyordu.

1928-1929 yıllarında ülkede tarım ile ilgili göstergeler çok düşüktü. Sadece varlıklı köylülere değil, diğer az varlıklı köylülere karşı da yapılan baskıya rağmen, ülkede 1928-1929 yıllarında özellikle kış aylarında bir önceki yılda toplanan tahıldan daha az tahıl toplanmıştı. Köylerde durum gergindi. Besi hayvanlarının sayısı azalmıştı. 1929 yılının Şubat ayında iç savaştan sonra kaldırılan gıda karneleri yeniden yürürlüğe girmişti. “Kapitalist üretim yeri” olarak görüldüğü için bütün küçük ölçekli işletmeler ve dükkanlar kapatılmıştı. Bunun sonucunda da yiyecek yokluğu bütün ülkeyi kaplamıştı.³⁶⁷

Stalin ve diğer yöneticilerin görüşüne göre, ekonomideki tüm güçlükler tarımdan kaynaklanıyordu, çünkü sanayideki büyüme göstergeleri iyiydi. Stalin’in düşüncesine göre, tarım sektöründeki tüm sıkıntılar krizin yegâne sorumlusuydu ve bundan dolayı da tarımın acilen ve radikal bir biçimde dönüştürülmesi gerekiyordu. Bu dönüşüm ise acil ve kararlı

Multimedia/History/2017/08/25/Collectivization-In-The-Ussr-How-The-Russian-Peasantry-Was-Smashed_828512 (Erişim tarihi: 06.02.2019).

366 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 495.

367 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 496.

kollektivizasyon demekti. Köylülerin köy topluluklarında birleştirilmesi ve böylelikle devletin özel kişilerin elindeki tahılların alımı işleminin kolaylaştırılması amaçlanmıştı.³⁶⁸

NEP döneminde sanayi ile bireysel tarım arasındaki ilişkinin çözümü için sanayinin gelişme hızı tarımdaki artışın büyüme hızına bağımlı kılınmıştı. Yani, NEP devlet eliyle sanayileşme ve köylülüğün kooperatifler içinde toplanmasına yönelik bir program olarak kabul ediliyordu.

NEP'ten sonra yani, planlı sanayileşme döneminde, ilkel birikime dayalı hızlı bir sanayileşme, köylülerin topraklarının ellerinden alınarak onların büyük makineleşmiş çiftliklere doldurulması ve böylece emek gücünün bir kısmının sanayiye aktararak tarım artığının kentsel nüfusa devredilmesine yönelik bir politika izlenmiştir.³⁶⁹

SSCB'de Sanayileşme ve Tarım Sektöründeki Gelişmeler

1920 yılının ortalarında ülke sanayisi savaştan önceki duruma gelerek, yeniden üretime geçilmişti. Ancak, Sovyetler Birliği dünyadaki gelişmiş ülkelerden sanayi bakımından geri kalmaya devam ediyordu. Bundan dolayı, sanayinin modernizasyonu önemli bir mesele olarak kalmaya devam ediyordu. Bu siyasetin adı ise “sosyalist sanayileşmesi” idi.

Genel olarak, sanayileşme kararının Komünist Partinin 1925 yılı Aralık ayındaki XIV. genel toplantısında kabul edildiği düşünülmektedir. Böylelikle, SSCB makine ve teçhizatı dışarıdan getiren ülke konumundan çıkıp makine imalatçısına

368 Menaf Turan, “SSCB’de Toprak Mülkiyeti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 66, No: 3, s. 307-332.

369 A.S.Orlov, V.A.Gcorgiev, N.G.Gcorgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 364.

dönüşecekti, bununla da ülkenin kapitalist ülkelere olan bağımlılığı sona erecek ve savunma kabiliyeti artacaktı.³⁷⁰

1928 yılının başlarına doğru birinci 5 yıllık plan konusunda iki hedef belirlenmişti-başlangıç ile optimal. Optimal plan başlangıç planını %20 oranında aşıyordu.

O zamana kadar bütün muhalefettekileri ortadan kaldıran Stalin ve onun yandaşları planın daha yüksek hedefleri olan optimal seçeneğini kabul ettiler. Bu plan Nisan 1929'da düzenlenen XIV. Parti Kongresi'nde ve daha sonra Sovyetlerin 1929 yılı Mayıs ayında düzenlenen V. Beşinci Genel Kurulu'nda onaylanmıştı.³⁷¹

Birinci Beş Yıllık Plan (1928-1932). Bu planın hedefleri 1 Ekim 1928 tarihinden itibaren gerçekleştirilmeye başlanmıştı. O dönemin sanayileşme özellikleri şöyleydi: sanayileşmedeki yüksek hız, yüksek hedefler, ağır sanayi tesislerinin öncelikli kurulması, maddi ihtiyaçlarının ülkenin içinden karşılanması.³⁷²

Bu beş yıllık dönemde 1500 sanayi tesisi kuruldu (Dnepr nehri üzerinde Elektrik Barajı, Magnitogorsk ve Kuznetsk metalürji tesisleri, Moskova ve Nijni Novgorod'daki araba üretim tesisleri vs.).³⁷³

1933 yılı Ocak ayında Stalin Birinci Beş Yıllık Planı'nın hedeflerinin 4 yıl ve 3 ay gibi bir zamanda yerine getirildiğini ilan etti. Bu durum uzun yıllar boyunca değişmeyen bir kural haline geldi. Ancak 1980'li yılların sonunda ülke ekonomistleri (ilk O.R.Latsis) birçok planın, hedefin gerçeklikten uzak

370 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 365.

371 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 365.

372 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 498.

373 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 498.

olduğunu ve sanayileşme hızının çok yüksek oluşu nedeniyle de yerine getirilmediğini tespit ettiler.³⁷⁴

İkinci Beş Yıllık Plan (1933-1937). Bu yıllarda da ağır sanayinin gelişimi hedefi öncelikli hedef olarak planlanmıştı. Toplam 4500 büyük milli tesis inşa edilmişti. Bunların arasında Ural-Kuznetsk metalürji tesisi, sanayi makineleri üreten Ural ve Kramator tesisleri vardı. Moskova'da 1935 yılında metronun ilk istasyonu açılmıştı.³⁷⁵

Emek verimliliğinin yükseltilmesi ile ilgili "Stahanov" adlı hareket başlatılmıştı.³⁷⁶ Ağustos 1935'te Donbas şehrindeki kömür işletmesinde çalışan Stahanov soyadlı maden işçisi bir günlük nöbeti sırasında günlük normunu 14,5 kez artırarak 102 ton kömür çıkarmayı başarmıştı. Bu rekor iş sahasının doğru düzenlenmesi ve maden çıkarmak için kullanılan aletin azami şekilde kullanılmasından kaynaklanmıştı. Propaganda olarak bu rekor Stalin ve Ordjonikidze vasıtasıyla bütün ülkede duyurulmuş oldu ve bundan sonra benzer rekor vakaları meydana gelmeye başladı. Ülkede İkinci Beş Yıllık Plan'ın 4 yıl 3 ay gibi kısa sürede yerine getirildiği ilan edildi.³⁷⁷ Halbuki bazı göstergeler (metalürji, tekstil ve kömür üretiminde vs.) planlananlardan gerideydi.³⁷⁸

Üçüncü Beş Yıllık Plan (1938-1942) Almanya'nın SSCB'ye savaş ilan etmesiyle ile tamamlanamamıştı.

374 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 366.

375 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Gcorgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 367.

376 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Gcorgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 366.

377 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 499.

378 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 499.

Bununla birlikte, gelecek savaş sinyallerinin karşısında başta savunma sanayi olmak üzere, ülke sanayisinin geliştirilmesi çabaları devam etmekteydi. Doğuda dublör-tesisler yer almakta, stratejik malzemelerin yedeklenmesi sağlanmaktaydı.

Neredeyse 13 yıl içinde ülkenin sanayisi hızlı bir şekilde geliştirilmiş olup, sağlam altyapı kurulumu tamamlanmış, ülkenin savunma kabiliyeti gelişmiş ve tam bağımsızlık kazanılmıştı.

Bu arada bütün bunların halk tarafından ödenen bedeli çok ağır oldu. İnanılmaz yoksulluk, düşük hayat standardı, siyasî baskılar ve yönetim sisteminde ağır ilerleyen bürokratik sistem oluştu.³⁷⁹

SSCB’de tarım alanında kollektivizasyona yönelik ilk kararların 1927 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen XV. Komünist Parti Genel Kurulunda kabul edildiği yazmaktadır.³⁸⁰ Ancak bu kurulda sadece kolhozlar³⁸¹ değil, kooperatifçiliğin diğer formları da ele alınmıştı. Bu kurulda varlıklı köylü “kulak”ların üzerine baskı yapılması konusu ele alınmıştı; ancak, onların sınıf olarak lağvedilmesi konuşulmamıştı. “Kulak”ların ekonomik yöntemlerle baskı altına alınması konuşulmuştu (vergilerin konulması, işçi alımı ve toprak kiralama şartları vs.). Ancak 1928-1929 yıllarında NEP’in tümünden kaldırılması ve tümünden bir kollektivizasyon kararları alınmıştı. Bundan dolayı, XV. Genel Kurulu’nun kararları hayata geçirilmişti. Stalin buna “üstten devrim”³⁸² adını vermişti.³⁸³

379 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.368.

380 Kolhoz-Kollektif üretim. ACE Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, Cilt 5, Bakü, 1981, s. 452.

381 ХАРИНГТОН Майкл, Революция сверху, http://ecsocman.hse.ru/data/658/903/1231/12-Majkl_Harington.pdf, (Erişim tarihi:16.07.2019).

382 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 500.

383 Сталин И. Год великого перелома, <https://petroleks.ru/stalin/12-1.php>, (Erişim tarihi:16.07.2019).

1928 yılından itibaren kolhozlar hızlı bir şekilde kurulmaya başlamıştı. 1929 yılında bütüncül kolektivizasyon sloganı ortaya atıldı, Stalin ise bu politikayı teori olarak 7 Kasım 1929 tarihli “Büyük Kırılma Döneminde” başlıklı yazısında ele almıştı.³⁸⁴ Bu makalesinde Stalin şöyle diyordu: “Açıktır ki, bizim genç büyük ölçekli sosyalist tarımımız (kolhoz ve sovhöz) çok büyük bir geleceğe sahiptir”.³⁸⁵ O, kolhozlara toplu olarak orta derecede varlıklı köylülerin gittiğini yazmıştı (halbuki bu kesim kolhozların sadece %6-7’sini oluşturuyordu).

Merkezi Komite’nin 5 Ocak 1930’da yayımlanan “Kollektivizasyon hızı ve kolhozların kurulmasına devletin yardımı” kararında³⁸⁶, ülkede gerçekleştirilecek kolektivizasyon tarihleri belirtilmişti. Kollektivizasyon sürecini Kuzey Kafkasya ile Volga nehri bölgesi 1931 yılının baharına doğru, Ukrayna, Ural ve Sibiry 1932 yılının baharına doğru, diğer bölgeler ise 1933 yılına doğru tamamlamak durumundaydı.³⁸⁷

Merkezi Komitenin 30 Ocak 1930 tarihindeki kararında “kulak”ların kaldırılması onaylanmıştı. Parti direktifleri yerinde hızlı bir şekilde hayata geçiriliyor, bu da kolhozların sayıca yükselmesine sebep oluyordu ve aynı anda baskıcı yöntemlere karşı köylülerin rahatsızlığını arttırıyordu. Tümüyle kolektivizasyon; “kulak”ların kaldırılması, haciz olayları, gözetimleri ve uzak bölgelere sürülme olarak algılanıyordu. Ülkede halkın rahatsızlığı yükseliyordu. Stalin geri adım atarak,

384 Сталин И. Год великого перелома, <https://petroleks.ru/stalin/12-1.php>, (Erişim tarihi: 16.07.2019).

385 Постановление ЦК ВКП(б) о темпе коллективизации и мерах помощи государства колхозному строительству. 5 января 1930 г., <http://istmat.info/node/30797>, (Erişim tarihi: 16.07.2019).

386 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.368.

387 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 501.

2 Mart 1930'da yazdığı bir yazıda; bütün sorumluluğu yerel yönetimlere atarak, kolhozların kurulumunda yaşanan aşırılıkları “başarı hastalığı” olarak nitelendirdi. Ancak, aslında köy ve köylülere karşı sürdürülen politikada hiçbir değişiklik yoktu.³⁸⁸

SSCB Merkezi Yürütme Komitesi ile Halk Komiserleri Sovyeti'nin 7 Ağustos 1932 tarihinde “Devlet işletmeleri ile kolhozların sermayesinin korunması ve toplumsal mal varlığının sağlamlaştırılması ve birleştirmesi” kararı yayımlanmıştır.³⁸⁹ Bu karar halkta “buğday kanunu” olarak anılmaya başlamıştı. Bu kanuna göre, büyük miktarda kolhoz veya toplumsal ürünlerin çalınması ölüm veya 10 yıllık sürgün ile cezalandırılıyordu. Pratikte bu kanun çalınma miktarı göz ardı edilerek uygulanıyordu.³⁹⁰

Kollektivizasyonun en trajik sonucu Ukrayna, Volga Nehri bölgesi, Kuzey Kafkasya, Güney Ural ve Kazakistan'da 1932-1933 yıllarında yaşanan açlık olmuştu. Daha sonra Stalin tarafından da kabul edilen, açlık sınırındaki kişi sayısı 25-30 milyon civarındaydı. Bu durum köylerdeki tahılın devlet tarafından haczi ve onun sanayileşme için yurtdışına satılmasından dolayı meydana gelmişti. Yaşanan durum Stalin hükümeti tarafından hem kendi halkından hem de bütün dünyadan saklanıyordu. Değişik verilere göre, o dönemde açlıktan ölenlerin sayısı 3 ile 5 milyon arasındaydı. Veriler dikkatli bir şekilde

388 Инструкция по применению постановления ЦИК и СНК СССР от 7 августа 1932 г. об охране имущества государственных предприятий, колхозов и кооперации и укреплении общественной (социалистической) собственности, <http://istmat.info/node/37802>, (Erişim tarihi:16.07.2019).

389 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 501-502.

390 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.369.

saklandığına göre, kesin rakamlara ulaşılammıştır. Kollektivizasyonu fiilen durdurmak gerekti.³⁹¹

Kollektivizasyon yeniden 1934'te başlatıldı. Bu etapta köylüler mercek altına alındılar. Yüksek miktarlarda devlet vergisi kondu. Böylelikle, köylü işletmelerinin birçoğu iflas etti. Köylüler için 2 çıkar yolu vardı: ya kolhoza gitmek ya da şehre göçüp sanayi tesislerinde çalışmak.³⁹²

Stalin, 1934 yılındaki Komünist Parti Kongresi'nde sosyalizmi devlet mülkiyeti olarak anladığını açıkça belirtiyordu ve raporunda şunları ifade ediyordu:

“Lenin, NEP'in kuruluşu sırasında ülkemizde 5 ekonomik toplumsal ekonomik biçimlenmenin unsurları bulunduğunu söylüyordu:

- 1.Ataerkil ekonomi (büyük bölümüyle doğal ekonomi)
- 2.Küçük meta ekonomisi (buğdayını satanlar arasında köylülerin çoğunluğu)
- 3.Özel kapitalist ekonomi
- 4.Devlet kapitalizmi
- 5.Sosyalizm

Lenin, bütün bu biçimlenmelerden nihai olarak sosyalist biçimlenmenin üstün geleceğini düşünüyordu. Bugün biz, 1,3, ve 4.biçimlenmelerin artık olmadığını; 2.toplumsal ekonomik biçimlenmenin ikincil planda mevzilere itildiğini; 5.toplumsal ekonomik biçimlenmenin, yani sosyalist biçimlenmenin tek başına egemen olduğunu; ulusal ekonominin tümünde

391 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 499-503.

392 Semih Yakın, *Sovyet Komünizmi*, Ankara, 2014, s. 17-18.

komutayı elinde tutan tek gücün bu biçimlenme olduğunu söyleyebiliriz”.³⁹³

Sovyetler Birliği’ndeki kolektivizasyon süreci diğer devletler tarafından da takip altındaydı. Bir Türk ajanının 04 Temmuz 1934 tarihinde verdiği bilgiler çok dikkat çekicidir: “Bolşevik Rusya hükümeti sanayileşmeye azim ve cehd eylemesine rağmen eskiden beri olduğu gibi ziraat memleketi olmaktan kurtulamadığı ve ziraat memleketi olan Rusya’nın aşağı tabaka halkının her sene ve bilhassa kendi itirafları veçhi ile bu sene yağmursuzluk dolayısıyla ziraattan layıkıyla istifade edilemeyeceği cihetle bu sene vahim surette açlık olacağını bildiriyor. Bundan başka Bolşevik Rusya sanayie ehemmiyet vermekle ve yeniden birçok fabrikalar tesis etmekle beraber daha ziyade ağır sanayie ve hususiyle harp eslihası³⁹⁴ yapan fabrikalar tesisine ehemmiyet vermekte olduğu ve bugün Rusya her an harp arifesinde vaziyette bulunduğu ve aksayı şarka³⁹⁵ boyunca tahşidat³⁹⁶ yapmakta olduğu ve aksayı şarka askerden maada kimsenin gitmesine müsaade etmediği ve en ufak hıyanet ve casusluk cürümleriyle yakalananların derhal idam edilecekleri ve bu misillu mahkûmların kardeşlerinin de 5-10 sene ağır hapse konacağını bildirir bir kanun neşretmiş olduklarını ayrıca bildirmektedir”.³⁹⁷

393 Esliha-silahlar.

394 Aksa-yı Şark-Uzakdoğu.

395 Tahşidat-yığınak,toplama.

396 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No:4900160911162.

397 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No:4900160911161.

Kuhterem Efendim,
Sovyet Rusya'nın dahili vaziyeti hakkında bir
ajanımızdan alınan yazının örneği ilişik olarak takdim
edildi. Bu vesile ile de hürretlerizi arz ve teyit e-
lerim ofendim.
K.

Dahiliye Vekili

5.1.19
111
9.10
Ruslar D.
K

2.7

01

398

Zamanla köylüler kolhoz sistemini kabul ettiler. 1937 yı-
lına doğru bireysel tarım işletmelerin sayısı neredeyse sıfıra
yaklaştı. II. 5 Yıllık planlamanın sonuna gelindiğinde 243'ün
üzerinde kolhoz oluşturulmuştu.

Sovyet tarihçilerinin birçoğu kolektivizasyonun ülke için
ağır sonuçlar doğurduğu fikrindedir. Köylülerin varlıklı kısmı
olan ve toprağı verimli bir şekilde işleyebilen "kulak"lar top-
lumsal katman olarak kaldırılmıştı, çiftliklerin %15'i "kulak"
işletmesi olarak damgalanarak lağvedilmişti. Halbuki 1929 yılı
nüfus sayımına göre onların oranı sadece %3 civarındaydı.

Köylüler topraktan ve toprağın işlenmesinden elde edilen mallardan uzaklaştırılmıştı. Tarımda verimlilik, besi hayvanların sayısı, kişi başına düşen gıda miktarı azalmıştı. 1928-1935 yılları arası ülkede gıda ürünleri karne ile dağıtılıyordu.

Kolhozlar bağımsızlıklarını yitirmişlerdi ve devletin bürokratik aparatının güçsüz ve haksız ilavesi haline getirilmişlerdi. Sovyet dönemindeki gıda sorunu ise insanların hayatlarında değişmeyen atribütü³⁹⁹ haline gelmişti.⁴⁰⁰

Sovyet Toplumunun Karakteristiği

Günümüz tarihçiliğinde 1930'lu yılların değerlendirilmesi değişik, bazen de çok çelişkili yapılmaktadır. Bazı tarihçiler kurulan düzenin Marksizm-Leninizm'in tam tersi ve gerçek sosyalizm ile hiçbir ilgisi olmayan bir düzen olduğunu söylemektedir. Diğerleri ise, tam tersi, 1930'lu yıllarda meydana gelen sistemin ütöpik bir program olan komünist teorinin organik bir biçimde hayata geçirilerek, sosyoekonomik ve siyasî olarak yeniden düzenlenmesi şeklinde olduğunu düşünmektedir.

SSCB'de kurulan sistem hakkındaki en yaygın düşünce ise, kurulan düzenin totaliter, bir düzen olduğu ile ilgilidir. 1930'lu yıllarda SSCB'de Sovyet toplumunun yönetimi ve sistemin işleyişinin en önemli özelliklerinden birisi devlet tarafından gerçekleştirilen baskılar olmuştur.⁴⁰¹ Modernizasyonun gerçekleştirilmesinde, iç ve dış politikada yaşanan bütün zorluk ve başarısızlıklar halkın yardımı ile devletin emniyet organları tarafından tutuklanan ve açık ve kapalı bir şekilde yargılanan sayısız düşmanın çalışmalarıyla izah ediliyordu. Stalin, Haziran 1928'de baskıların izahatı için sosyalizm yolunda

399 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 499-503.

400 Haustov, V. *Stalin, NKVD i Repressii 1936-1938 gg*, Moskova, 2009, s. 94-148.

401 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.504.

atılan adımlarda ülkedeki sınıflar arasındaki mücadele hızının yükseldiğine dair tezini ortaya atmıştı.⁴⁰²

İlk siyasî mahkeme “maden işi” olarak adlandırılan mahkeme idi. (Mayıs-Temmuz 1928). Yargılamalarda Donbas şehrinde 53 teknik eleman ve mühendis işe zarar vermekle suçlanmıştır ve yargılamalar sonucunda 5 kişi idam edilmiştir.

1930’lu yılların başında ise tanınmış bilim adamları N. D. Kondratyev ve A. B. Çayanov’un başında bulunduğu “Emek köylü partisi” kolektivizasyonun gerçekleştirilmesine mâni olmakla ve sabotaj yapmakla suçlandılar ve idam edildiler.

Smolnı’da 1 Aralık 1934’te Leningrad partisi bölümünün başında bulunan S. M. Kirov’un⁴⁰³ esrarengiz bir şekilde vurulması ile politik baskılar yeniden başlamıştı. Bu olayı Stalin farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Kendince, politik güvensizlik aşılayan bütün parti üyelerinin ortadan kaldırılmasına imkân vermişti.⁴⁰⁴

Ocak 1935’te “yeni muhalefet”in liderleri G. E. Zinovyev ile L. B. Kamenev’in ilk yargılanması başlatıldı. Ağustos 1936’da onlar ve yandaşları yeniden açık mahkemede yargılandılar. G. E. Zinovyev ve L. B. Kamenev, Kirov’un ölümü ve “troçkist-zinovyev terör merkezinin” kurulması ile suçlandılar. Yargılanan tüm 16 kişi idam edildi.⁴⁰⁵

1937’de Kızıl Ordu’da mahkemeler başlamıştı. M. N. Tuhaçevski, İ. E. Yakir ve diğer askeri kumandanlar özel askeri mahkemelerde yargılanarak, idam edildiler.

402 Kirov- (gerçek soyadı Kostrikov) Sergey Mironoviç (27.03.1886-01.12.1934). Komünist Parti üyesi, *ACE Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, Cilt 5, Bakı, 1981, s. 395-396.

403 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.504.

404 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.505.

405 Ярослав Шимов, “Две пули на память”, <https://www.svoboda.org/a/27943084.html>, (Erişim tarihi:22.04.2019).

Mart 1938'de Moskova'da "antisovyet sağ-troçkist blok"un yargılanması gerçekleşmişti. N. İ. Buharin, A. İ. Rıkov ve diğer parti çalışanları yargılanarak idam edildiler.

Stalin (solda), Aleksey Rıkov, Grigoriy Zinovyev ve Nikolay Buharin.
Üçü de 1936-1938 yıllarında idam edilmişlerdir.

Şimdiye kadar yargılanmaların gerçek sayıları bilinmiyor. Belgelere dayanan kesin sonuçlar elde edilememiştir. Stalin döneminde yargılananların takribi sayısı 3,7 ile 19,8 milyon kişi arasında değişiyor.

Paradoks ise korku ve baskı atmosferinde 5 Aralık 1936'da onaylanan SSCB Anayasası'nda Sovyet demokrasi, hak ve özgürlüklerin ilan edilmesi idi. Esasen bu Anayasa formal deklare bir belge idi. Bu belgede sözde demokratik düzenin arkasında güçlü baskı aparatı ve İ. V. Stalin'in sınırsız yetkisi ile totaliter devlet saklanıyordu.⁴⁰⁷

1930'lu yıllarda gerçekleştirilen Sovyet toplumunun hızlandırılmış modernizasyonunu sadece negatif olarak değerlendirmemek lazım. Ülkenin sanayileşmesi gerçekleştirilmiş, eğitim düzeyi yükselmiş, bilimde önemli başarılar elde edilmiş,

406 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 505-506.

407 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 0301000002496851136.

halkın sosyal açıdan korunmasına yönelik sistem kurulmuş ve en önemlisi II. Dünya Savaşı galibiyetle sonuçlanmıştı. Esasen o dönemde yeni Sovyet kültürü yaratılmıştı. Bu kültürü o dönemde yetkili olan ideoloji bütün insanlığın gelişim yolu olarak göstermeye çalışıyordu.⁴⁰⁸

Sovyet Kültürü

Sovyet toplumunun modernleştirilme çabaları kültür hayatını da büyük ölçüde etkilemişti. Stalin'in sınırsız kişisel yetkisi ve totaliter rejimin kurulması, kültürel işlevlerinin ünifikasyonuna neden oluyordu. Toplumun kültür hayatı üzerinde kontrol sıkılaştırılıyor, kültür alanında çalışanlara karşı baskı uygulanıyordu.

1930'lu yıllarda kültür alanında yeniden yapılanmaya gidildi. Daha önce yönetim işlevlerinin birçoğu ülkenin Eğitim Bakanlığı'nda idi. Ancak, 1929 yılında A. V. Lunaçarski'nin⁴⁰⁹ görevden alınmasından sonra önemli değişiklikler yapıldı. Yeni yönetim organları açıldı: sanatlarla ilgili Komite ve yüksek eğitimle ilgili Komite. Eğitim Bakanlığının nezdinde sadece halk eğitim sistemi kalmıştı.

Halk eğitimi cehaletin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalarına devam etmekteydi. 1920-1930'lu yıllarda sanayileşme ve kollektivizasyon⁴¹⁰ enerjisi eğitim sistemini de etkilemişti. "Bütün ülkede eğitime doğru kültür yolculuğu" başlatılmıştı. Eğitimsiz insanların sayımı yapılmış ve kültür ordusuna gönüllü başvuru başlatılmıştı. Büyük emeklerin sonucunda 1930'lu yılların sonuna doğru prensipte bu sorun çö-

408 Sovyet kültürü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Editör: K.V. Ostrovityanov, *Organizatsiya Nauki V Pervie Godı Sovetskoy Vlasti*, Leningrad, 1968.

409 İvnitskiy, N.A., *Kollektivizatsiya i raskulaçivanie (naçalo 30-x godov)*, Moskova, 1994.

410 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 506.

Ülkenin sanayi potansiyelinin geliştirilmesi yönünde önemli başarılar kazanılmıştı. 1931 yılında Moskova’da ilk TV yayımı başlatılmıştı. Moskova’nın ilk metrosu 1935 yılında faaliyete geçmişti. 1930’lu yılların sonunda yeni askeri araçlar yapılmıştı: T-34 tankları, İ-153 savaş uçağı ve diğerleri...⁴¹⁴

Fizik biliminde dünyada önemli buluşlar gerçekleştirildi (İ. Tamm ve İ. Frank). Sosyal bilimler Komünist Parti’nin baskısı altındaydı.

Resim sanatı Bolşevik sınıfsal ideoloji yönünde hızlı bir şekilde ünifikasyon ve tek yönlü geliştiriliyordu. Komünist Parti’nin Merkezi Komitesinin 23 Nisan 1932 tarihli “Edebiyat ve resim kurumlarının yeniden yapılandırılması” genelgesi yönlendirici olmuştu. Bu genelgeye göre çeşitli resim kuruluşları kaldırılmış ve tek sanatsal birlikler kurulmaya başlatılmıştı.⁴¹⁵

Ağustos 1934’te SSCB yazarların I. Kongresi yapılmıştı. Bu kongrede Yazarlar Birliği kurulmuş oldu, başına da M. Gorki getirilmişti.⁴¹⁶ Edebiyatta esas metot sosyalist realizm olarak kabul edilmişti. Bu metot diğer sanat dallarını da etkilemişti.

1936-1938’li yıllarda parti yönetimi inisiyatif ile sanatta formalizm ve natüralizme karşı savaş kampanyası başlatılmıştı. V. Meyerhold, V. Tatlin, A. Lentulov, A. Rodçenko ve diğerleri baskılara maruz kalmış, gözden düşürülmüşlerdi.⁴¹⁷

Sinemada devrimci değişimler yapılmıştı-sesli filmler yapılmıştı. İlk sesli film “Hayat turu” (rejisör N.Ekk, 1931) olmuştu. Sinemada en önemli konu Sovyet insanların yaşadığı, onların devrimdeki yeri (İ. Heyfeç’in “Baltık Milletvekili”),

414 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 509.

415 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 397.

416 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 509.

417 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 398.

sanayileşme (C. Gerasimov'un "Komsomolsk) ve kollektivizasyon (İ. Pıryev'in "Traktörcüler").

Mimaride 1930'lu yılların sonuna kadar konstrüktivizm baştaydı. Vesnin kardeşlerin projelerine göre Zil Kültür Sarayı (1934)⁴¹⁸ ve Dneproges (1932) inşa edilmişti. O dönemde Ohotnıy Ryad'da resmi bir bina inşa edilmişti (mimar V. Langman'ın projesi, 1936, şimdi orada Rusya Federasyonu Duma'sı faaliyet gösteriyor), Manejnı Meydanı'daki "Moskova" oteli (Savelyev, Stapran ve Şusyev mimarlarının projesi, 1935) ve diğerleri. Mimar A. V. Şusyev çok verimli çalışıyordu (1873-1949). Onun projelerine göre Lenin Mozolesi (1930), Moskvoreçkiy Köprüsü (1938) ve diğer yapılar inşa edilmişti.⁴¹⁹

Resim sanatında Lenin'e atfedilen resimler serisini İ. Brodski başlatmıştı. İlki "Lenin Smolni'de" tablosuydu (1930). Resim sanatında devrim teması baskındı. 1930'lu yılların sosyalist realizminin ressamı B. İoganson'du. Onun elinden "Kommünistlerin sorgusu" (1930), "Eski Ural fabrikasında" (1938) ve diğer tablolar çıkmıştı.

Heykel sanatında o dönemin sembolü V. Muhina'nın "İşçi ve kolhozdaki köylü kız" (1937) anıtı olmuştu.⁴²⁰

418 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.398.

419 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 506-510.

420 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 506-511.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI VE RUSYA

1930'larda SSCB'nin Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler

Sovyetler Birliği'nin 1930'lardaki uluslararası ilişkileri çelişkiler ve zorluklar içerisinde yürütülüyordu.

1929-1930'lu yıllarda baş gösteren ekonomik kriz gelişmiş ülkelerin arasında var olan rekabet ve çelişkileri daha da arttırmış, bu da Versay-Washington sisteminin bozulmasına ve Avrupa ile bütün dünyada güç dengesinin değişimine neden olmuştu.⁴²¹

Versay Antlaşması

I. Dünya Savaşı'nın sonunda, İtilaf Devletleri ve onlara bağlı güçler ile Almanya arasında 28 Haziran 1919'da Fransa'daki Versay Sarayı'nın Aynalar Galerisi'nde Almanya'nın yeni Dışişleri Bakanı Hermann Müller ile Adalet Bakanı Bell tarafından

421 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)* -3, Çev.Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1979, s.150.

imzalanan barış belgesi olan Versay Antlaşması, 10 Ocak 1920’de yürürlüğe girmişti.⁴²²

Alman hükümeti, 1918 Ekim ayında ABD Başkanı Woodrow Wilson’dan genel bir mütareke düzenlemesini istediğinde, Başkan’ın adil bir barışın temelini atmak için önceden hazırlamış olduğu On Dört Madde’yi de kabul ettiğini duyurmuş oldu. Fakat İtilaf Devletleri “Almanya’nın karadan, denizden ve havadan düzenlediği saldırılarla İtilaf Devletleri’nin sivil halkına ve onların mülklerine verdikleri zarar nedeniyle Almanya’dan tazminat” talebinde bulundu. Ayrıca, yeni toprak dağılımlarını kapsayan dokuz nokta, İngiltere, Fransa ve İtalya’nın, savaşın son yıllarında Yunanistan, Romanya ve birbiriyle yaptıkları gizli anlaşmalar nedeniyle karmaşık bir hal aldı.

Antlaşmanın taslağı, 1919 baharında yapılan ve Birleşik Krallık’tan David Lloyd George, Fransa’dan Georges Clemenceau, ABD’den Woodrow Wilson ve İtalya’dan Vittorio Orlando’nun oluşturduğu “Büyük Dörtlü” olarak bilinen devlet liderlerinin yön verdiği Paris Barış Konferansı esnasında oluşturuldu. Özellikle bunlardan ilk üçü önemli kararlar aldı. Mağlup olan devletlerin hiçbiri anlaşmanın şekillendirilmesinde söz sahibi değildi. İtilaf Devletleri’ne bağlı güçlerin bile sözleşmede sadece küçük bir rolü vardı. Alman delegeleri için durum oldubittiye getirildi. Şartların ağırlığı karşısında şaşkınlığa uğradılar ve ateşkes görüşmesi sırasında verilen güvenceler ile gerçek anlaşma arasındaki çelişkileri protesto ettiler. “Savaş suçu” hükmünü kabul etmek ve savaş tazminat şartları onlar için özellikle rahatsız ediciydi.⁴²³

Almanya’nın nüfusu ve toprakları antlaşma ile yaklaşık yüzde 10 azaltıldı. Almanya, batıda Fransa’ya Alsas ve Loren’i

422 <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>

423 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)* -3, Çev.Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1979, s.150.

1870 sınırları içinde geri verdi, ayrıca Ren ırmağı üzerindeki bütün köprüleri de bıraktı.⁴²⁴ Saarland 1935'e kadar Milletler Cemiyeti'nin denetimine bırakıldı. Kuzeyde, üç küçük bölge Belçika'ya verildi ve Schleswig'de bir halk oylaması yapıldıktan sonra kuzey Schleswig Danimarka'ya geri verildi. Doğuda, Polonya hayata döndürüldü ve eskiden çoğu Alman toprağı olan Batı Prusya ve Poznań (Posen) ile Baltık Denizi'ne giden bir "koridor" ve bir halk oylaması yapılmasının ardından Yukarı Silezya'nın bir kısmı Polonya'ya verildi. Gdańsk (Danzig) özgür bir şehir ilan edildi. Almanya'nın Çin, Pasifik Okyanusu ve Afrika'daki tüm denizaşırı kolonileri Birleşik Krallık, Fransa, Japonya ve diğer İtilaf devletleri tarafından ele geçirildi.⁴²⁵

Anlaşmadaki savaş suçu hükmü, Almanya'yı savaşta saldıran taraf olarak nitelendirdi ve sonuçta Almanya'yı İtilaf devletlerine savaşta yaşadıkları zarar ve ziyan nedeniyle tazminat ödemeye mahkûm etti. Almanların özellikle Fransa ve Belçika'da yol açtıkları zarar için tam olarak ne kadar tazminat ödeyeceğini hesaplamak antlaşma taslak halindeyken imkânsızdı fakat sivil halkın yaşadığı zararları değerlendiren bir komisyon, 1921'de bu miktarı 33 milyar \$ olarak belirlemiştir. Zamanın ekonomistleri, bu kadar büyük bir meblağın uluslararası finansı bozmadan asla toplanamayacağını açıklasalar da İtilaf Devletleri, Almanya'nın ödeme yapması konusunda ısrar etti ve antlaşma, Almanya'nın ödemelerinde geride kalması durumunda İtilaf Devletleri'nin cezai işlem uygulamasına izin verdi.⁴²⁶

Almanya'da askeri hizmet zorunluluğu kaldırılıyordu. Büyük dörtlü, özellikle de Clemenceau, Almanya'nın Avrupa'nın

424 <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>

425 <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>

426 Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan bugüne Diplomasi Tarihi)* -3, Çev.Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1979, s. 151.

geri kalanı için bir daha asla askeri tehdit oluşturmayacağından emin olmak istiyordu ve antlaşma, bu amacı garanti etmek için birtakım şartlar içeriyordu. Alman ordusu 100.000 asker ile sınırlandırıldı ve bu rakama sayıları dört bin olarak dondurulan subaylar da dahildi. Genel Kurmay kurumu tasfiye edildi; savaş donanması 6 zırhlı araç, 6 hafif kruvazör, 12 muhrip ve 12 torpidoya indiriliyordu, tank, denizaltı, uçak ve zehirli gaz üretimi yasaklandı; sadece belirlenmiş az sayıdaki fabrika silah veya mühimmat üretebiliyordu. Ren Nehri'nin batısı ve bu nehrin doğusundaki 50 km'ye kadar olan tüm Alman toprakları askerden arındırılmış bölge olacaktı. Almanya'nın zorunlu olarak silahsızlanmasıyla diğer ülkelerin de gönüllü olarak silahsızlanacağı umuluyordu. Antlaşmadaki askeri hükümlerin yürütümü, uluslararası nitelikte üç komisyon tarafından kontrol edilecekti.⁴²⁷

Antlaşma, üyelerin birbirlerinin bağımsızlığını ve bölgedeki bütünlüğünü güvence altına aldığı Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ni kapsıyordu. Savaş yoluna başvuran üyelere karşı ekonomik yaptırımlar uygulanacaktı. Bu cemiyet, manda altındaki toprakları, işgal altındaki Saar Havzası ve Danzig'i denetleyecek ve silahsızlanmayı artırmak için planlar hazırlayacaktı. Antlaşmayla ayrıca Daimî Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Çalışma Örgütü kuruldu. Versay Antlaşması'nın kendilerine "zorla kabul ettirildiğinden", On Dört Madde ruhunu ihlal ettiğinden ve ekonomilerini mahvedecek kabul edilemez fedakarlıklar talep ettiğinden şikayetçi olan Almanlar tarafından antlaşma şiddetle eleştirildi. İmzalandıktan sonraki yıllarda Versay Antlaşması, çoğunlukla Almanya'nın lehine gözden geçirildi ve düzenlendi. Adolf Hitler'in yükselişinden önce

427 <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>.

Almanya'ya sayısız imtiyaz tanındı ve 1938 itibariyle antlaşmanın yalnızca bölgesel yerleşim maddeleri geçerliliğini korudu.⁴²⁸

Pek çok tarihçi, sert bir antlaşmanın ve bunu takip eden hükümlerin ihmalkâr bir şekilde uygulanmasının 1930'lardaki Alman militarizminin yükselişinin önünü açtığını iddia ediyor. Almanların ödediği yüksek tazminatlar ve savaş suçu hükmü, Almanya'daki insanlarda derin bir nefret yarattı ve 1936'da Renanya Hitler tarafından yeniden askerileştirildiğinde, İtilaf devletleri onu durduracak hiçbir şey yapmadılar ve bu da gelecekteki Alman saldırganlığını teşvik etti.⁴²⁹

Almanya I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetinin rövanşını almaya çalışıyordu ve Versay Antlaşması'nın ülkeyi kötü durumda bırakan şartlarının değiştirilmesi ile ilgili çalışmalar yürütüyordu. Sonuçta, Almanya'nın, I. Dünya Savaşı'nı başlatan ülke olarak sömürge, sualtı filosu, tank birlikleri, savaş uçakları ve ağır silah bulundurma hakları elinden alınmıştı. Ülkede erkeklerin askere çağırma zorunluluğu kaldırılmıştı. Ren bölgesi savaş dışı bölge olarak ilan edilmişti. Almanya üçlü İtilaf ülkelerine savaş tazminatları ödüyordu. Bu şartları kabul etmek zorunda kalan ülke, Avrupa'da bir nevi istenmeyen, milli ve ekonomik menfaatlerinin kısıtlandığı bir devlet haline gelmişti.⁴³⁰

1933 yılında ülke yönetimine gelen Nasyonal-Sosyalist İşçi Partisi dünya barışının yeniden şekillendirilmesi çalışmalarına başlamıştı. Almanya Versay Antlaşması'nın şartlarını açıkça ihlal etmeye başlamıştı. Örneğin, ülkedeki askere alma işlemleri yeniden başlatılmış ve buna ne İngiltere ne Fransa ne de ABD ses çıkarmıştı. Gelişmiş ülkelerin suskunluğundan faydalanarak

428 <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>.

429 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 506-511.

430 *Mirovie Voynu XX Veka. Vtoraya Mirovaya Voina*, Cilt 3,4, Moskova, 2002.

Almanya yeniden silahlanma kısıtlamalarını 1933-1935 yıllarında kendiliğinden kaldırmıştı.⁴³¹

Faşist İtalya da dünyadaki barış şartlarının yeniden düzenlenmesi için savaşa katılmaya hazırlanıyordu. İtalya'nın esas talebi Afrika'daki sömürgelerin el değiştirilmesi şeklinde idi. Aynı yıllarda Asya'da tekel devlet konumuna erişmek isteyen Japonya da hareketlenmişti. Hedeflerin uyuşması ve rövanş isteği bu ülkeleri askeri birlik olmaya itmişti.

Ekim 1935'te Faşist İtalya savaş ilan etmeden Etiyopya'ya girmiş, ülkeyi yönetimi altına almıştı⁴³². 1936'da İtalya ve Almanya İspanya'daki faşistlere yardım etmiş, ülkedeki iç savaşa dahil olmuş, bu da ülkede faşist rejimin tesis edilmesine neden olmuştu.

“Büyük Asya” rüyasını besleyen Japonya, daha 1931-1932'lerde Mançurya'yı ilhak etti. Japonya'nın Mançurya'yı işgale başlaması üzerine Çin, Milletler Cemiyeti⁴³³'ne şikâyetle bulundu. Milletler Cemiyeti, 1933 Şubat ayına kadar bu mesele ile uğraştı. Lakin bu uğraşma üstünkörü oldu. Kimse Milletler Cemiyeti Pakti'nin 16. maddesine göre Japonya'yı saldırgan ilan edip sanksiyonların uygulamasına girişmeye cesaret edemedi. İkincisi Milletler Cemiyeti Konseyi'ne hâkim olan büyük devletler, kendileri Japonya'nın karşısına çıkmayı göze alamadıklarından Çin'le en fazla münasebetlere sahip bulunan Birleşik Amerika'yı öne sürmek istediler. Amerika da bunu fark ettiğinden “doğmuş olan bebeği” kucağına almamaya özellikle dikkat etti. Böylece Japonya'nın saldırganlığına karşı etkili bir tedbir almak mümkün olmadı. 27 Mart 1933'te Japonya

431 R. Ernest Dyupyui, Trevor Dyupyui, Vsemirnaya İstoriya Voyn, cilt4 (1925-1997), Moskova, 1998, s. 66-69.

432 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 511.

433 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım Yayınevi, 2000, s. 235.

Milletler Cemiyeti'nden çekildi.⁴³⁴ Japonya 1937'de ise Çin'e karşı savaş başlattı. Asya'da yeni bir dünya savaşının ilk merkezi böylece ortaya çıktı.

Almanya 1935 yılında Saar'ı geri vermiş, 1936 yılında Ren bölgesini askeri anlamda yeniden düzenleyerek 1938'de Avusturya'yı kendi ülke sınırları içerisine almıştı. 1936-1940 dönemindeki birlikte yürütülen askeri hareketlerinin koordine edilmesi ve hızlandırması amacıyla, İtalya, Almanya ve Japonya Nazi-militarist birliğinin kurulduğunu ilan etmişlerdi.

SSCB bu şartlarda yayılmacılık politikasının önünde durmak amacıyla birtakım adımlar atmak zorunda kalmıştı. 1934 yılında SSCB o zaman Milletler Cemiyeti adıyla bilinen Birleşmiş Milletler'e dahil olmuş, çok taraflı sistemin kurulması için mücadeleye girişmişti. Bu sistem, aralarında saldırmazlık antlaşmaları imzalayan, yayılma politikasının kurbanı haline gelen ülkelere yardım etmek ve saldırgan ülkeyi izole etmek amacıyla birleşen Avrupa ve Uzak Doğu ülkelerinin büyük bir bölümünü kapsamaktaydı.⁴³⁵

1930'ların ikinci yarısında SSCB 1935'te Fransa ve Çekoslovakya ile karşılıklı yardım, 1936 yılında Moğolistan'la ve 1937'de Çin'le saldırmazlık antlaşmaları imzaladı. SSCB Almanya'nın Versay Antlaşması'nı tek taraflı olarak bozmasını kınamış; Avusturya'nın ilhak edilmesinden sonra gelişmiş ülkelere saldırgan Almanya'yı durdurulması için bir takım adımlar atılması için teklifler getirmişti.

Ancak İngiltere ile Fransa görünürde barış yanlısı politika sürdürüyor, sessizce Almanya'yı SSCB ile savaşa doğru ittiriyorlardı. Bununla iki ülkenin zayıflamasını istiyorlardı. Böylelikle, o dönemde dünyada en önemli ülkelerden birisi olan

434 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 511.

435 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 511.

İngiltere ve onun güdümünde kalan Fransa büyük devlet statüsünün güçlendirilmesini hedeflemişlerdi.⁴³⁶

Bu süreçte Sovyetler Birliği'ni Almanya ile yakınlaştıran iktisadi ve siyasî düşünceler de vardı. Almanlar Sovyet memleketlerini Alman endüstrisi için bir istismar alanı olarak görüyorlardı. Sovyetlere makine satacaklar, teknik yardım sağlayacaklardı. Sovyet memleketlerine doğru ekonomik açıdan büyüyeceklerdi. Almanya ne zaman Batı devletlerinin baskısına uğrarsa doğuya dönerdi. Sovyet-Alman yakınlığı ise her zaman Batı için bir endişe konusu olmuştu. 1922 yılında Rapallo'da kurulan Sovyet-Alman dostluğu Fransa'yı çok kaygılandırmıştı. Lokarno Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Sovyetler Birliği Almanya ile 1926 yılı Nisan ayında Berlin'de saldırmazlık paktı imzalamıştı. Bu pakt daha sonra 1931 yılı Haziran ayında Moskova'da imzalanan bir protokol ile uzatılmıştı. Ancak 1931 yılından sonraki olaylar Sovyetler Birliği'nin dış politikasında önemli değişikliklere neden olmuştu. Bu olayların biri Japonya'nın Uzak Doğu'da Mançurya'ya karşı tecavüze geçmesi, diğeri de Almanya'da Nazi Partisi'nin ortaya çıkması. Bundan sonra Sovyetler Birliği'nin dış politikasında bu iki tehlikeye karşı korunmak meselesi önemli bir mesele haline gelmiştir.⁴³⁷

1933 yılı Ocak ayında Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte Sovyetler Birliği artık "revizyonist" gruptan tamamıyla ayrılmıştı. Radek, 1933 yılı Mayıs ayında şöyle diyordu: "Versailles Antlaşması'nın hükümlerini değiştirmeye kalkmak harbe varabilir".⁴³⁸

16 Kasım 1933'te Maksim Litvinov'un Roosevelt ile görüşmek üzere Beyaz Ev'e tarihi ziyareti gerçekleşti ve Sovyetler

436 Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara, 1953, s. 98.

437 Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Ankara, 1953, s. 99.

438 <https://histrf.ru/biblioteka/b/tolko-v-smiertelni-opasnosti-kak-ssha-priznava-li-sssr>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

Birliğı ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ilk diplomatik ilişkiler kuruldu.

18 Eylül 1934'te Sovyetler Birliğı Milletler Cemiyeti'ne da-
imî üye olarak kabul edildi.⁴³⁹

2 Mayıs 1935'te Sovyetler Birliğı ve Fransa arasında karşılıklı yardım antlaşması imzalandı. Ardından ise 16 Mayıs 1935'te Sov-
yetler Birliğı ve Çekoslovakya arasında karşılıklı yardım antlaş-
ması imzalandı. İsminden de belli olduğı üzere, bu üç ülkeden
birisi saldırıya uğrarsa, diğer taraf ona yardım edecekti. Sovyet-
ler Birliğı Çekoslovakya'ya, sadece Fransa tarafından da bir yar-
dım sağlanacağı durumda yardım sözünü vermişti.⁴⁴⁰

Litvinov ve Roosevelt

439 https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_ru&doku-ment=0020_fra&object=context&l=ru, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

440 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nı Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 17-18.

441 <https://www.prlib.ru/history/619549>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

Bu arada Akdeniz’de ortaya çıkan İtalyan tehlikesi sonunda Türk-İngiliz yakınlığı da kurulmuştu. Bunun sonucunda da Lozan’da tespit edilen Boğazlar rejiminin 1936 Temmuz’unda Montrö’de Türkiye’nin yararına daha uygun bir şekilde değiştirilmesi kararlaştırılmıştı. Türkiye Boğazları tahkim ve yabancı harp gemilerinin Boğazlardan geçişini sınırlamak istemiştir. Bu süreçte Milletler Cemiyeti’nin olası savaşları önlemek adına aldığı tedbirler yetersizdi. Bu durum, Boğazlar konusunda Milletler Cemiyeti garantisine güvenemeyen Türkiye’nin Boğazların güvenliğini sağlamak amacıyla girişimde bulunmasına neden olmuş ve Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesi’ni imzalayan devletlere verdiği 11 Nisan 1936 tarihli bir notayla bu sözleşmeyi değiştirmek üzere bir konferans toplanmasını istemiştir.⁴⁴²

Sovyetler Birliği esasen Boğazların tahkim edilmesinden yana gözükiyordu ve 1933 yılı Mart ayında toplanan Silahsızlanma Konferansı’nda Sovyet temsilcisi Türk heyetinin Boğazlar’la bağlantılı talebini onaylamıştır. Sovyetler Birliği 11 Nisan tarihli Türk notasına verdikleri yanıtta bu hususu vurgulayarak Boğazlar bölgesinde Türk hakimiyetinin tamamen desteklenmesinin ve hakimiyetin Boğazlarda barış ve huzurun korunması için bir şart olduğunu düşündüğünü belirtiyor ve Boğazlar rejiminin Türkiye’nin ve bu bölgelerdeki barış ve huzurun yararına uygun bir hale konulması için yapılacak görüşmelere katılmaya hazır olduğunu belirtiyordu.⁴⁴³

Ancak Sovyetler Birliği Montrö’deki görüşmelerde Boğazların tahkim edilmesi ile ilgili Türkiye ile aynı fikirde olmakla

442 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı’nın Başından Truman Doktrini’ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 18.

443 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı’nın Başından Truman Doktrini’ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 18.

beraber Boğazlardan geçecek harp gemilerinin tabi olacakları rejim konusunda ondan farklı görüşü savunmuştur. Türkiye Montrö'de Boğazlardan geçecek bütün yabancı harp gemilerinin tahdit edilmesini istemişti. Oysa Sovyetler Birliği yapılacak tahditlerin yalnız Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin harp gemilerine uygulanmasını, Karadeniz'e sahili olan devletlerin Boğazlardan tam bir serbestlik içinde geçmeleri gerektiğini belirtmiştir. Görüşmeler sırasında imzalanan sözleşmede Rus talebine uygun olarak Karadeniz'e sahili olan devletlerin harp gemileri ile sahili olmayan devletlerin harp gemileri arasında bir ayırım yapılmışsa da İngiltere'nin ısrarı üzerine sahil-dar devletlerin harp gemilerinin geçişi de bazı kayıt ve şartlara bağlanmıştır. Yine de Sovyetler Birliği Montrö Sözleşmesi'ni memnunlukla karşılamış ve bu sözleşmenin ortak barışı kuvvetlendireceği ümidini izhar etmiştir.⁴⁴⁴ Bu arada Batı'da ve Doğu'da yayılmacı politika devam ediyordu.⁴⁴⁵

Japonya göz koyduğu Mançurya'nın işgalinde iki devlet-ten çekinmekteydi: ABD ve Sovyetler Birliği. 1931 yılına gelindiğinde Sovyetler henüz Uzakdoğu'daki askeri hazırlıklarını tamamlamış değildi. ABD ise dünya ekonomik bunalımının yıkıcı etkilerini hafifletmekle meşguldü. Bu koşullardan yararlanan Japonya 1931'de Mançurya'nın işgaline başladı ve 1932 yılında bölgenin tümünü denetimi altına aldı.⁴⁴⁶ Mançurya'yı ele geçiren Japonya, ülkenin kolonizasyonuna devam ederek, askeri fabrika, havaalanları ve demir yolları inşa etmeye başlamıştı. SSCB'nin Uzak Doğu'daki sınırlarına askeri tehdit söz konusuydu. Japon hükümeti Mart 1938'de SSCB ve Mo-

444 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 511.

445 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 70.

446 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 660.

ğolistan Halk Cumhuriyeti topraklarına girmeyi planlarken, 1938’de bütün erkekleri askere çağırıldı.

1936-1939 yıllarında Japonya, SSCB ve Mançurya sınırlarında birçok girişimlerde bulundu.⁴⁴⁷ Japonya ile çatışmalar Haziran-Ağustos 1938’de Khasan gölü civarında⁴⁴⁸, Ağustos 1939’da işe Halhin-Gol nehrinde gerçekleştirildi. İki çatışmada da SSCB Japonları geri püskürttü, ancak Japonya ile muhtemel savaş aşıkardı ve birkaç yıl boyunca Uzak Doğu sınırlarında Sovyet birliklerinin önemli bir kısmı bırakılmıştı. Japonya’nın saldırganlığı muhtemel iki cepheli savaşın sinyallerini vermişti.⁴⁴⁹

Avrupa’daki durum da zorlaşmaya başlamıştı. Almanya saldırganlığına devam ederek, sınırlarını genişletiyordu. 29 Eylül 1938’de Münih’te toplanan Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa hükümetlerinin başları (A. Hitler, N. Chamberlain, B. Mussolini ve E. Daladye), Çekoslovakya’nın bölündüğünü ilan ettiler. Almanya Sudet bölgesini aldı.⁴⁵⁰ Hitler fabrikalara, haberleşme araçlarına, sınıra yakın binalara sahip olmuştu. Çekoslovakya ağır sanayisinin yarısının bulunduğu, nüfusunun 1/4’ünün yaşadığı yüzölçümünün de 1/5’ni kaybetmişti. Almanya’nın yeni sınırı Prag’ın 40 Km uzaklığından geçiyordu. Çekoslovakya temsilcileri Münih’e sadece imzalanan antlaşmanın şartlarının öğrenilmesi için çağrılmıştı. Münih’teki antlaşma Avrupa’daki dengeleri kökünden değiştirmiş, toplumun emniyeti bütünüyle ortadan kalkmıştı.⁴⁵¹

447 Khasanskiy Konflikt, “Voenno-istoričeskiy jurnal, No:7, 2013.

448 İstoriya Vtoroy Mirovoy Voynı, 1939-1945, Cilt 2, Moskova, 1974, s. 211-214.

449 S. Kretinin, Sudetskie nemtsı v 1918-1945 gg. Narod bez Rodini, Voronej, 2000.

450 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 514.

451 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 514.

15 Mart 1939'da Hitler'in askerleri Çekoslovakya'nın bütün topraklarını ele geçirdiler. Bu andan itibaren ülke bağımsızlığını kaybetmişti. İngiltere ve Fransa'nın bu olaydaki pozisyonları ise Alman saldırganlığının önünde hiçbir engel bırakmamıştı. Sovyet Hükümeti ise Çekoslovakya sorununun çözülmesinden ayrı tutulmuştu.

Bu durumda SSCB'nin 3 alternatif yolu kalmıştı: ya Fransa ve İngiltere ile askeri bir antlaşma yapacak, yalnız kalacak, ya da Almanya ile antlaşma yapacaktı.

En uygun olanı faşist Almanya'ya karşı Sovyet-İngiliz-Fransız karşılıklı yardım antlaşmasının yapılmasıydı. Bu antlaşma anti-faşist koalisyonunun yaranmasına ve Nazilerin durdurulmasına neden olabilirdi.⁴⁵²

11 Ağustos 1939'da Moskova'ya Hitler Almanyası'na karşı SSCB'nin de içinde bulunduğu bir birliğin yaratılması amacıyla İngiliz ve Fransız askeri temsilcileri geldiler. Ancak temsilcilerin hiçbirisi tutarlı davranmamıştı. İngiltere ve Fransa SSCB'ye karşı güvensizlik duygularını beslerken, sorumluluklar altına girmek istemiyordu. Stalin'in yönetimi ise, Almanya'nın İngiltere ve Fransa'ya karşı başlatılacak olan savaşın hemen bitmeyeceğini düşünerek, bekle gör politikasını sürdürmeye karar vermişti. Müzakereler çıkmaz bir hal almıştı. Planladığı hedeflerin önünde ciddi engel olabilir düşüncesiyle, İngiliz-Fransız-Sovyet müzakereleri Nazi Almanyası'nın endişelenmesine neden oluyordu. Almanya bu üç ülkenin birleşmesine karşı çalışmalar yürütüyordu.⁴⁵³

Stalin zaman ve alan kazanmanın Hitler'le doğrudan anlaşarak mümkün olabileceğine karar verdi. Aslında Mayıs

452 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 514.

453 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 03010000024968513, Not: Stalin'in 1939 yılında çekilmiş fotoğrafı.

ayının başında Batı ile ortak cephenin yandaşı olarak bilinen ve Yahudi asıllı olan Dışişleri Bakanı Litvinov'un yerine Molotov'un atanması ve Stalin'in 10 Mart'ta Batılıları bir Alman-Sovyet çatışmasını gerçekleştirmeye çalışmakla suçlaması, bu yönde belirtilirdi. Hitler de bir Batı-Sovyet yakınlaşmasından endişeleniyor ve bunu bozmak istiyordu. Hitler 20 Ağustos'ta Stalin'den Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'u kabul etmesini istedi.⁴⁵⁴

Aynı gün, yani, 20 Ağustos 1939'da Hitler Stalin'e saldırmazlık antlaşmasının imzalanması teklifini içeren bir telgraf gönderdi. Bu amaçla Almanya'nın Dışişleri Bakanı İ. Fon Ribbentrop 23 Ağustos 1939'da Moskova'ya geldi. İmzalanan Sovyet-Alman Saldırmazlık Antlaşması'nda karşılıklı saldırmazlık ve üçüncü bir ülke tarafından saldırılması halinde taraf tutulmayacağı imza altına alınmış oldu. SSCB ve Almanya kendilerine karşı olan diğer ülkelerin oluşturduğu birliklerde yer almayacakları koşulunu da antlaşmaya dahil ettiler. Aralarında oluşacak muhtemel anlaşmazlık ve sorunların barışçıl yollarla halledilmesi gerekiyordu. Bu antlaşmanın süresi 10 yıldır ve imzalandıktan sonra hemen yürürlüğe girmişti.⁴⁵⁵ Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesini duyan İngiliz ve Fransız askeri temsilcileri Moskova'daki müzakere-leri yarım bırakıp, ülkelerine geri döndüler.⁴⁵⁶

Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı

Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı, Alman-Sovyet Saldırmazlık Antlaşması, Hitler-Stalin Paktı, Molotov-Ribbentrop Paktı olarak

454 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 0301000002496851168 Not: Stalin ve Molotov bir arada.

455 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 515.

456 <https://www.britannica.com/event/German-Soviet-Nonaggression-Pact>

da bilinen bu Pakt (23 Ağustos 1939), Almanya ile Sovyetler Birliği arasında II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından yalnızca birkaç gün önce imzalanan ve Doğu Avrupa'yı Alman ve Sovyet etki alanlarına ayıran saldırmazlık paktıdır.

Sovyetler Birliği, Nazi Almanyası'na karşı İngiltere ve Fransa ile özellikle de Eylül 1938'de gerçekleşen Münih Konferansı zamanında, bir kolektif güvenlik anlaşmasına varmadı. 1939'ların başlarında Sovyetler, Doğu Avrupa'da Alman ordusunun ilerlemesine neredeyse tek başına direnme riskiyle karşı karşıya kaldı ve böylece bir politika değişikliği arayışına girdiler. 3 Mayıs 1939'da Sovyetler Birliği lideri Josef Stalin, Yahudi kökenli ve kolektif güvenlik taraftarı olan Dışişleri Bakanı Maksim Litvinov'u görevinden alıp, yerine zaman geçirmeden Nazi Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ile müzakerelere başlayan Vyacheslav Mihayloviç Molotov'u getirdi. Sovyetler, İngiltere ve Fransa ile de müzakerelere devam etti, ancak sonunda Stalin, Almanya ile anlaşmaya varmayı tercih etti. Bunu yaparak, Sovyetler Birliği'ni Almanya ile barış içinde tutmayı ve 1937'de Kızıl Ordu subaylarının tasfiye edilmesiyle ağır bir şekilde zayıflamış olan Sovyet ordu teşkilatını oluşturmak için zaman kazanmayı umuyordu. Batılı demokrasilerin, Adolf Hitler'e karşı koyma konusunda tereddüt etmesi ve Stalin'in Naziler lehine anlaşılamayan kişisel tercihi, Stalin'in nihai seçiminde rol oynadı. Hitler, bir saldırmazlık paktı istemekteydi çünkü böylece orduları neredeyse hiçbir büyük güç ile karşılaşmadan Polonya'yı işgal edebilirdi ve ardından Almanya, doğuda ikinci bir cephede Sovyetler Birliği ile aynı anda savaşmak zorunda kalmadan batıda Fransa ve İngiltere güçleriyle başa çıkabilirdi. Alman-Sovyet müzakerelerinin sonucunda Saldırmazlık Paktı, 23 Ağustos tarihinde

Moskova’da Stalin’in huzurunda Ribbentrop ve Molotov tarafından imzalandı.⁴⁵⁷

Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı’nın şartları kısaca şöyleydi: iki ülke, bağımsız olarak veya başka güçlerle birlikte, birbirlerine saldırmama konusunda anlaştılar; paktta yer alan diğer tarafa saldırabilecek üçüncü bir gücü desteklememek; ortak çıkarlarını ilgilendiren konular hakkında birbirleriyle istişare içinde kalmak; iki taraftan birini doğrudan veya dolaylı olarak tehdit eden herhangi bir güç grubuna katılmamak; ikisi arasındaki tüm farkları müzakere veya tahkim yoluyla çözmek. Pakt 10 yıl sürecek ve her iki taraf da paktın sona ermesinden 1 yıl önce fesih bildiriminde bulunmadıkça, bir 5 yıl boyunca daha otomatik olarak uzayacaktı.⁴⁵⁸

Bu saldırmazlık paktına yine aynı tarihte yani 23 Ağustos 1939’da Doğu Avrupa’nın tamamını Alman ve Sovyet etki alanlarına ayıran gizli bir protokol de eklenmişti. Narev, Vistül ve San nehirlerinin oluşturduğu hattın doğusunda kalan Polonya toprakları, Sovyet etki alanına girecekti. Protokol ayrıca, Litvanya, Letonya, Estonya ve Finlandiya’yı Sovyet etki alanına dahil etti ve ayrıca Besarabya’nın Romanya’dan ayrılması konusunu gündeme getirdi. Gizli bir ek protokol 28 Eylül 1939’da imzalandı. Litvanya sınırlarını netleştirdi. Polonya-Almanya sınırı da belirlendi ve Besarabya, Sovyet etki alanına katıldı. Üçüncü bir gizli protokolde 10 Ocak 1941’de Kont Friedrich Werner von Schulenberg ve Molotov tarafından imzalandı. Almanya, Sovyetlerin iki ülke tarafından kabul

457 <https://www.britannica.com/event/German-Soviet-Nonaggression-Pact>

458 <https://www.britannica.com/event/German-Soviet-Nonaggression-Pact>

edilen bir miktar ödemesi karşılığında Litvanya bölgelerine yönelik taleplerinden vazgeçti.⁴⁵⁹

Kamuoyuna açık bir şekilde yapılan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı, İngiltere ve Fransa'nın başkentlerinde şaşkınlığa yol açtı. 1 Eylül 1939'da Almanya Polonya'yı batıdan işgal ettikten sonra, Sovyet birlikleri 17 Eylül'de Polonya'yı doğudan işgal etti ve bundan iki gün sonra Brest Litovsk yakınlıklarında ilerlemekte olan Almanlarla bir araya geldiler. Polonya'nın paylaşılması 29 Eylül'de gerçekleşti ve Alman ve Sovyet topraklarını birbirinden ayıran hat Almanya'nın lehine değiştirildi ve doğuya Bug Nehri'ne taşındı. Sovyetler kısa bir süre sonra doğuda tekrar canlanan Alman saldırganlığı karşısında savunma hattı olarak etki alanlarını sağlamlaştırmaya çalıştı. Bu doğrultuda, Sovyetler Birliği 30 Kasım'da Finlandiya'ya saldırdı ve onları Mart 1940'ta Karelya Kıstağı'nı kendilerine teslim etmeye ve başka imtiyazlar vermeye zorladı. Baltık cumhuriyetleri olan Letonya, Latanya ve Estonya; Sovyetler Birliği topraklarına dahil edildi ve Ağustos 1940'ta Sovyet cumhuriyetleri olarak örgütlendiler. Saldırmazlık Paktı, 22 Haziran 1941'de, Nazi Almanyası'nın Batı ve Orta Avrupa'nın büyük bir kısmını işgal ettikten sonra, Barbarossa Harekâtı sırasında uyarıda bulunmadan Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine hükmünü yitirdi.⁴⁶⁰

Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra belirlenen Polonya ve Romanya'yla olan sınırları, 1939–41'deki Saldırmazlık Paktı ile belirlenen sınırlarla kabaca aynıydı. 1989 yılına kadar Sovyetler Birliği bu gizli protokollerin varlığını reddetmiştir çünkü bunlar Baltık devletlerinin isteksizce kendi

459 <https://www.britannica.com/event/German-Soviet-Nonaggression-Pact>

460 <https://www.britannica.com/event/German-Soviet-Nonaggression-Pact>

topraklarına katıldığıının kanıtı olarak kabul ediliyorlardı. Sovyet liderleri başlangıçta savaş öncesi sınırlarını geri almak istemiyorlardı ancak 1990'ların başında Sovyetler Birliği içerisinde meydana gelen değişimler, Sovyet liderlerinin Baltık devletlerinin 1991'deki bağımsızlık ilanlarıyla mücadele etmelerini neredeyse imkânsız hale getirdi.⁴⁶¹

Bu antlaşma ile birlikte SSCB ve Almanya'nın Avrupa'daki menfaatleriyle ilgili imzalanan gizli protokol, aslında SSCB'nin atacağı haksız adımlar için de bir temel oluşturmuştu. Protokol, Stalin'in emperyal ihtiraslarına ayna tutuyor. Sovyet ordusunun Baltık ülkelerinin, Polonya, Romanya ve hatta gelecekte Finlandiya topraklarına girmesine izin veriyordu. Almanya ile yakınlaşmayı merkeze alan politika Avrupa'daki bütün ülkeleri kapsayan emniyet sisteminin oluşturulması ile ilgili olan Sovyet politikasına karşıydı. Ancak, tarihçilerin çoğu Saldırmazlık Antlaşması'nın imzalanmasının o şartlarda ülkenin Batı'da ve Doğu'da muhtemel başlatılacak olan savaşın içine çekilmesinin önünde yegâne olanağının yaranmasına esas teşkil ettiğini düşünmektedirler. Bu değerlendirmeler tabii ki, uluslararası güveni zedeleyen gizli protokolün imzalanmasını kapsamamaktadır. Almanya imzalanan antlaşmaya Avrupa ülkelerini ilhak edinceye ve SSCB'ye saldırı hazırlıkları tamamlanıncaya kadar riayet etmeyi düşünüyordu. Bunu 1,5 yılda yapmıştı.⁴⁶² Rusya ise, bu zamanı Almanya kadar iyi kullanamamıştı. Almanya 1 Eylül 1939'de Polonya'nın topraklarına girerek II. Dünya Savaşı'nı başlatmıştı. Polonya'nın yenilgisi bu devletin Almanya ve Sovyetler Birliği arasında bölüşülmesine yol açtı. Bundan sonra ise Sovyetler Birliği de isteklerine boyun eğme-

461 Semiryaga M.İ. Taynı stalinskoy diplomatii. 1931-1941, Moskova, 1992, s. 28.

462 Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.149.

yen Finlandiya'ya saldırıyordu. Finlandiya da bu saldırılara karşı direnişini sürdüremeyince topraklarının bir bölümünü Sovyetler Birliği'ne bırakacaktı.⁴⁶³

3 Eylül 1939'da ise önce İngiltere ve aynı gün birkaç saat sonra Fransa Almanya'ya savaş ilan ettiler. Almanya'nın Polonya'ya saldırısında ne daha önce ultimatoma verilmiş ne de savaş ilanı yapılmıştı.⁴⁶⁴

Birkaç hafta içinde Almanya'nın askeri gücü karşısında Polonya ezilmişti. 3 Eylül 1939'da Almanya'ya karşı savaş ilan eden İngiltere ile Fransa, Almanya ile savaşa hazır olmadıklarını bahane ederek ve harekete geçmeyerek, Polonya'ya kayda değer yardım etmemişlerdi. Bu arada, İngiliz tarihçiler kendi askeri güçlerinin Almanya ordusundan üstün olduklarını, birleşik Polonya, Fransa ve İngiltere ordularının daha Eylül 1939'da Almanları ezebilecekleri vurguluyorlardı.⁴⁶⁵

Almanya-Polonya savaşı artık Sovyet sınırlarının hemen yakınında cereyan ediyordu. 17 Eylül 1939'da Alman ordusunun Varşova'yı aldığı sırada, Polonya yöneticilerinin de ülkeyi terk etmek istediği sırada, Sovyet Dışişleri Bakanı V. M. Molotov Polonya Devletinin yok olduğu hakkında radyoda şöyle sözler sarf etmişti: "...Sovyet Hükümeti Kızıl Ordu Genel Kurmayına ordunun Batı Ukrayna ve Belarus halklarının hayatlarının ve malvarlıklarının emniyet altına alınması için sınırı geçmesini emretmiştir."⁴⁶⁶

27-28 Eylül 1939'da Moskova'da devam eden müzakereler sırasında Almanya ve Sovyet tarafları *Dostluk ve Sınırlar*

463 Oral Sander, *Siyasi Tarih, 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 123-124.

464 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 516.

465 E.Kulikov, M.Myagkov, O. Rjeşevskiy, *Voyna 1941-1945*, Moskova, 2005.

466 Curzon Hattı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: R. F. Leslie, Antony Polonsky (1983). *The History of Poland Since 1863*, Cambridge University Press.

hakkındaki yeni antlaşmanın şartlarını masaya yatırmışlardı. Bu antlaşma 28 Eylül’de imzalanmıştı ve üç protokol de eklenmişti: biri özel, diğer ikisi gizli. Özel protokolde Sovyet ordusu tarafından alınan topraklarda yaşayan Alman halkının Almanya’ya göç edebilmesi meselesi yer almaktaydı, gizli protokollerde ise iki tarafın menfaatlerinin sınırları çizilmişti. Bu protokol “Curzon hattı” olarak bilinen, Narev, Batı Bug ve San nehirlerini takip eden, daha 1920 yılında en optimal olduğu İngiltere ve ABD tarafından kabul edilen Sovyet-Polonya sınır hattını içeriyordu⁴⁶⁷. 23 Ağustos 1939’da imzalanan gizli ilave protokolde bir takım düzeltmeler yapılmıştı: SSCB’nin menfaatleri listesine Litvanya, Almanya’nın menfaatleri listesine ise Polonya’nın Lüblin ve Varşova vilayetinin bir kısmı dahil edilmişti.⁴⁶⁸

İmza altına alınan antlaşma uluslararası hak normlarını kaba bir şekilde ihlal ediyordu. Bununla birlikte; eğer Saldırmazlık Antlaşması’nın zarureti konusunda tarihçilerin farklı değerlendirmeleri var ise de Dostluk ve Sınırlar Antlaşması hakkındaki tarihçilerin düşünceleri aynıdır: bu antlaşma bütünüyle yanlış bir antlaşmaydı, çünkü Reich’la dostluk ilişkilerini imza altına alınıyordu, halbuki SSCB’nin milli menfaatleri tarafsızlık şartlarının korunmasını emrediyor ve faşizm ile kaçınılmaz savaşa hazırlanılmasını gerektiriyordu.

Böylelikle, 23 Ağustos 1939’da imzalanan gizli protokole göre SSCB’nin menfaatleri arasına Letonya ve Estonya, Dostluk ve Sınırlar Hakkındaki Antlaşma’sına göre ise, Litvanya girmişti. 1939’un Eylül-Ekim aylarında Stalin yönetimi

467 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 628.

V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 661.

468 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 515-517.

Baltık ülkeleri ile Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre taraflar her türlü yardım yapacak, Baltık toprakları üzerinde askeri üs ve Sovyet birliklerinin konuşlanması dahil ki Sovyet dönemi öncesi Litvanya'nın Dışişleri Bakanı Y. Urbshanis'in söylediğinde göre, bu hususun ülke topraklarının Rusların eline geçmesi anlamına gelmemekteydi. Bu antlaşmanın imzalanması ile Stalin, Baltık ülkelerinin iç işleri ve devletin kurulum şekline müdahale etmeme prensibini ilan etmişti. Baltık ülkelerinin yöneticileri Sovyet ordusunun ülkelerinin içişlerine hiçbir şekilde karışmadıklarını belirtiyorlardı. Ancak, ülke topraklarında Sovyet ordusunun mevcudiyeti esasen sol akımların hareketlenmesine neden olmaktaydı.⁴⁶⁹

8 ay sonra (1940 yılı Haziran ayında) Baltık ülkelerinin topraklarına girme imkânı sunan, Batı'da askeri hareketlerin sonlanması ve Alman birliklerinin Doğu Prusya'da kümelenmesinin başında, Stalin hükümeti Latviya, Letonya ve Estonya'ya bölgede yeni Sovyet yanlısı hükümet kurulması ve ilave askeri birliklerin konuşlanması taleplerini içeren ultimatolar göndermişti. Ültimatolar 1939'larda imzalanan karşılıklı dostluk antlaşmasına zıt olmasına rağmen, SSCB'nin Dışişleri Bakanı Molotov'un demeci de manidardı: "Sonuç ne olursa olsun, Sovyet birlikleri sizin topraklara girecekler."⁴⁷⁰

Kremlin'in bu şekildeki baskısı Stalin'in dışişleri politikasının uluslararası hak normlarını kaba bir şekilde yok sayan bir nitelik taşımaktaydı. Baltık ülkelerinin topraklarına Sovyet ordu birliklerinin girmesi halk tarafından tepki ile karşılanmıştı.

469 Semiryaga M.İ. Tayni stalinskoy diplomatii. 1931-1941, Moskova, 1992, s.47-78.

470 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 517.

Bu şartlarda ülkelerde Sovyet sistemini kabul ederek, SSCB'ye kabul edilmesi başvurularında bulunan yeni halk hükümetlerinin kurulması başlamıştı. Ağustos 1940'ta bu cumhuriyetlerin Sovyetler Birliği'ne kabulü uluslararası cemiyet tarafından zorla ilhak olarak değerlendirilmişti. Bu olaylar sonucunda SSCB'nin İngiltere ve ABD ile ilişkileri bozulmuştu. Bu olayların ve Stalin'in siyasî baskısı ile sosyalizmin Stalin modelinin hızlı bir şekilde yürürlüğe sokulması neticesinde, Baltık ülkelerinde Sovyetlere karşı güvensizlik ve yıllarca süren iç politikadaki gerginlik meydana gelmişti.⁴⁷¹

Sovyet-Fin savaşı 105 gün sürmüştü-30 Kasım 1939'dan 13 Mart 1940'a kadar. Bu dönem içinde cereyan eden olaylar Rusya'nın tarihinde "beyaz leke" olarak kalmıştı. Ancak, bilhassa bu savaş Kızıl Ordu'nun zayıf yanlarını ve II. Dünya Savaşı öncesi SSCB'nin siyasî prestijini yerle bir etmişti.⁴⁷²

Bilindiği üzere, daha 1917'de Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olan Finlandiya bağımsızlığını kazanmış ve kapitalist sistemini seçmişti. 1920'de imzalanan Sovyet-Finlandiya Antlaşması'na göre, sınır Petrograd'ın 32 km ötesinden geçirilmiş olup, bu da şehrin tarihsel olarak kurulan savunma hattının bozulmasına neden olmuştu. Finlandiya ile olan sınır Sovyetlerin Batı sınırlarının 1/3'nü oluşturmuştu. Tarafların ikisi de 1934 yılında 11 yıllığına uzatılan Saldırmazlık ve Sorunların Sulh Yolu ile Çözülmesi Antlaşması'nı imzalamışlardı. 1930'ların ortalarından itibaren Finlandiya ile Almanya arasında başlayan siyasî ve askeri yakınlaşma

471 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 661-662.

472 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 518.

SSCB'nin kuzey-batı sınırlarının emniyeti hakkındaki kaygılara neden olmuştu.

1938-1939 yılları arasında iki ülke arasında hem Finlandiya'nın hem SSCB'nin kuzey-batı sınırlarının emniyeti konusunda müzakereler başlatılmıştı. Ancak, karşılıklı güvensizlik koşullarında bu müzakereler sonuçsuz kalmıştı. Finlandiya, bütün Batı gibi, 1930'larda Stalin hükümeti tarafından yürütülen sürgün siyasetini, dünya devrimi yönünde yapılan çalışmalarına anlam veremiyordu. 1939'da yürütülen Sovyet-Fin müzakereleri ise Fin hükümeti tarafından hiç anlaşılmamıştı.⁴⁷³

Stalin, Finlandiya'dan Karelya yarımadasını istiyordu. Bunun dışında, SSCB Hanko yarımadasının kiralanmasını, Sovyet-Fin sınırının 100 Km öteye çekilmesini ve bu yarımadada askeri hava ve deniz üslerinin inşa edilmesini istiyordu. Bu yarımadaya karşılık ise Finlandiya'ya Sovyet Karelyası'nda toprak teklif edilmişti. Finlandiya hükümeti bu teklifleri reddederek, bağımsız devletin hakkı olan toprak bütünlüğünü zedeleyen tekliflerin kabul edilmemesi gerektiğini savunuyordu. Politik ilişkiler gerginleşiyordu. Stalin Finlandiya ile savaşılacağını düşünüyordu.⁴⁷⁴

26 Kasım 1939'da Karelya geçidinde yer alan Maynila köyü civarında silah sesleri duyulmuştu. Bu olayla ilgili birçok soru hala cevaplanamamış durumdadır. Ancak tarihçilerin çoğu bu olayın nedenlerini Sovyet tarafına atfediyorlar. Sovyet hükümeti Finlandiya tarafından "...birliklerinin Karelya geçidindeki sınırlarından 20-25 km öteye çekilmesini ve benzer provokasyonların tekrarlanma olanağının ortadan kaldırılmasını"

473 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 518.

474 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 519.

istemişti. Bu notaya cevaben olayın Sovyet tarafından kaynaklandığından emin olan Finlandiya tarafı, Sovyet tarafına kendi birliklerini aynı mesafeye çekmesini istemişlerdi. Bu şartlarda savaş kaçınılmazdı.

29 Kasım 1939'da Finlandiya'daki Sovyetlerin diplomatik ve ticari temsilcileri geri çağırılmıştı. 30 Kasım 1939'da olayların bitmediği Sovyet-Finlandiya sınırında askeri hareket başlatılmıştı. Birkaç gün sonra Stalin'in kukla-devlet ve küçük "halkçı Finlandiya" devletinin kolay ilhak edilmesi planlarının suya düştüğü anlaşılmıştı. Sovyet birlikleri tarafından ele geçirilen Terniyoki şehrindeki Finli komünist O. Kuusinen tarafından kurulan Finlandiya Demokratik Cumhuriyeti ülkede hiçbir destek almamıştı. Sovyet birliklerinin üstünlüğüne rağmen savaş sertleşerek, uzama eğilimine girmişti. Finlandiyalılar bu savaşı "ülkelerinin tecavüze karşı demokrasi ve barış uğruna bağımsızlık ve hürriyet" savaşı olarak kabul etmişlerdi.⁴⁷⁵

Finlandiya topraklarındaki askeri hareketlerin geçtiği savaş sahnesi önceden hazırlanıyordu. Karelya yarımadasının üzerinde Finliler 10 binlerce kilometre göller ve bataklıklar arasında ülkenin derinliklerine uzanan "Mannergeym hattı" olarak adlandırılan savunma hattı inşa etmişlerdi. Uzmanların görüşlerine göre bu hat dünyadaki örneklerden olan; Almanların "Zigfrid" ve Fransızların "Majino hattı" gibi hatlarından hiç de eksik değildi.⁴⁷⁶

Fin ordusu çok iyi organize olmuştu, silahlanmış, disiplin edilmişlerdi ve Sovyet ordu birliklerinden farklı olarak kış şartlarında orman, bataklık ve yolun olmadığı arazilerde

475 Molotov'un 31.10.1939 tarihli raporu.

"Doklad Molotova ot 31.10.1939 o vneşney politike Pravitelstva na Vneşnednoy pyatoy sessi Verxovnogo Soveta SSSR".

476 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 519.

askeri hareketleri yürütmek için özellikle eğitilmişlerdi. Rus askerleri ilk saldırıda savunma hattının en önemli bölümünü geçememişlerdi. Stalin'in sadece Leningrad ordu birlikleri tarafından 9-12 gün içerisinde Finlandiya ordusunu mağlup etme umutları suya düşmüştü. "Az kanla, tek vuruşla" demecinin arkasında duran asker hayatları hiç mi hiç dikkate alınmıyordu.⁴⁷⁷

7 Kasım 1939'da S. K. Timoshenko yönetimi altında Kuzey-Doğu cephesi açılmıştı. İlave eğitim ve güçlendirilmiş savunma hatlarına yapılacak özel hareket hazırlıklarından sonra Sovyet birlikleri Şubat 1940'ta "Mannergeym hattı"nın kenarından dolaşıp Viborg şehrini ele geçirebilmişlerdi. Finlandiya hükümeti müzakere teklifini kabul etmişti. 12 Mart 1940'ta barış anlaşmaları sonuçlanmıştı⁴⁷⁸. Finlandiya daha önce ona teklif edilen şartları kabul etmek zorunda kalmıştı. Ülke Viborg başta olmakla bütün Karelya yarımadasını, Ladojskoye gölünün kuzeyini ve Kuolayarvi bölgesinin kuzeyinde kalan toprakları Sovyet birliklerine vermek zorunda kalmıştı. Peçenga limanı Finlandiya'ya geri verilmişti. Bunun dışında, Hanko Yarımadası'ndaki askeri üs SSCB'ye 30 yıllığına tahsis etmişti.⁴⁷⁹

Bununla birlikte, Sovyet-Finlandiya savaşının gidişatı Stalin'de büyük memnuniyetsizlik yaratmıştı. Başarısızlıkların sorumluluğu Savunma Bakanı Voroşilov'un üzerine yüklenmiş olup, yerine 1940'ta S.K.Timoşenko getirilmişti.⁴⁸⁰

477 *Mimiy dogovor mejdu Soyuzom Sovetskikh Sotsialističeskix Respublik i Finlyandskoy Respublikoy, statya III. Moskova, 12 Mart 1940.*

478 *Mimiy dogovor mejdu Soyuzom Sovetskikh Sotsialističeskix Respublik i Finlyandskoy Respublikoy, statya III. Moskova, 12 Mart 1940.*

479 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 663.

480 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 662.

Sovyetler Birliği uluslararası izolasyon şartlarında kalmıştı. Birleşmiş Milletlerin arabulucu olarak ateşkes çağrısını kabul etmeyen ÷lke, saldırgan ÷lke olarak 14 Aralık 1940 tarihinde bu kurumdan ihraç edilmişti. Birleşmiş Milletler Cemiyeti üyeleri olan ÷lkeler bu savaşta Finlandiya'nın yanında yer almışlardı.⁴⁸¹

Bu savaş sonucunda Sovyetler Birliği'nin sadece politik değil, askeri anlamda da prestiji düşüş göstermişti. 105 günlük savaş sonucunda Sovyet ordusu toplam 289.510 asker yitirmişti. Bu askerlerden 74 bini vurulmuş, 17 bini ise kayıptı. Kalanlar ise yaralı ve donmuştu (en şiddetli soğuklarda Sovyet askerleri kar botlarının olmadığından hafif bot ve ayaklarına sarılan bezlerle savaşıyorlardı). Finlandiya ise 23,5 bin asker yitirmişti, 43 binin üzerinde yaralı vardı.⁴⁸² Bu savaş Sovyet birliklerinin zayıflığını sergilemişti.

Stalin yönetimi Hitler tarafından 23 Ağustos 1939'da imzalanan Saldırmazlık Antlaşması'na bağlı kalınacağını düşünüyordu. Bunun dışında, Almanya'nın tarihten ders alarak iki cepheli savaşı yürütmeyeceğini varsayıyordu. Ancak, bu hesaplar tutmamıştı.⁴⁸³

Saldırmazlık Paktı'nın Çiğnenmesi ve Almanya'nın SSCB'ye Saldırısı

1940 yılı şubat ayında yaklaşan savaş tehlikesine karşı Balkan Antantı devletleri arasındaki dayanışma kuvvetlendirilmeye çalışıldı. Almanya ve İtalya'nın saldırı korkusu Balkan devletlerini

481 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 662.

482 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 520.

483 Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Türkiye İş Bankası K÷ltür Yayınları, Ankara, 1992, s.149.

çekingenliğe yöneltti. İtalya 10 Haziran 1940'ta Fransa'ya savaş açtı. İtalya'nın savaşa girmesi Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı ittifak antlaşması gereğince savaşa katılmasını gerektiriyordu. Türkiye ise kendini güvence altına almak için Sovyetler Birliği'nin nasıl davranacağını bilmek istiyordu. Yalnız Sovyetler Birliği'nden güven verici bir yanıt alamadı.⁴⁸⁴

Molotov, Sovyetler Birliği'nin Güneydoğu Avrupa politikası hakkında İtalya Büyükelçisi Rosso'ya yaptığı açıklamada, "Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yaptıktan sonra Sovyetler Birliği'ne karşı dostça olmayan davranışı güvensizlik yaratıyor. Türkiye, Boğazların tek hâkimi olduğunu iddia ederek Karadeniz'de Sovyetler Birliği'ne kendi şartlarını kabul ettirme eğilimi ve Sovyetler Birliği'ni Batum bölgesinde tehdit etmesi güvensizliği arttırıyor. Türkiye'nin diğer bölgelerine gelince Sovyetler Birliği İtalya'nın ve Almanya'nın menfaatlerini göz önüne alıyor ve bu konuda bir anlaşmaya varmaya hazırdır" diyor. Molotov'a göre, Sovyetler Birliği İtalya'nın Akdeniz'de öncelikli bir durumda olmasını, İtalya da Sovyetler Birliği'nin Karadeniz'de birinci kuvvet olduğunu göz önüne almalıydı.⁴⁸⁵

Bu durumda da Türkiye'nin üçlü ittifakın 2 numaralı protokolünü, yani kendisini Sovyetler Birliği ile çatışmaya götürecek hareketlere girişmeyeceği çekincesini ileri sürerek 26 Haziran 1940 tarihinde savaş dışı kalma kararını Büyük Millet Meclisi'nde Başbakan Refik Saydam açıkladı.⁴⁸⁶

484 Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.149.

485 Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.149.

486 *Velikaya Oteçestvennaya Voina, 1941-1945: Voennno-İstoriçeskie Oçerki*, Moskova, 1998, s.42-124.

22 Haziran 1941’de bir Pazar günü Alman birlikleri Saldırmazlık Antlaşması’nı çiğneyerek SSCB’nin bütün batı sınırları boyunca saldırıya geçti⁴⁸⁷

Wehrmacht’ın 190 tümeni karşıydı. Faşist propaganda “önleyici savaş” terimini yayarak, Sovyetler Birliği’ne saldırısını haklı çıkarmak istiyor; Alman birliklerinin önleyici karakterini savunarak, Stalin’in Almanya’ya saldırmasının planlandığı fikrini yayıyordu. Bu görüş Suvorov takma adı altında Rusya’dan kaçan eski Sovyet ajanı tarafından yayılmaktaydı.⁴⁸⁸ Büyük tirajla basılan kitaplarında savaşın sorumluluğu Hitler’den alınıp, Stalin’e yüklenilmeye çalışılmakta, Sovyetler Birliği’nin zaferi değersizleştirmeye çalışılıyordu.⁴⁸⁹

Almanya kendisine beklediğinden daha erken saldırdığında Sovyetler Birliği Türkiye’yi de yanına almak istedi.⁴⁹⁰ Daha 1940 yılında Hitler tarafından onaylanan Sovyetler Birliği’ne karşı harekât planında 3 birlik tarafından toplu saldırı planlanmış olup, Kızıl Ordu’nun esas birliklerinin ihatası ve imhası, Moskova’nın ele geçirilmesi ve Arhangelsk - Astrahan hattına kadar ülkenin derinliklerine kadar hızlı ilerlenilmesi planlanmıştı.

General Feldmareşal V.Leeba yönetimi altındaki “Kuzey” adlı ordu birlikleri tarafından Leningrad ve Kronştad şehirleri dahil Baltık topraklarının ve limanlarının ele geçirilmesi planlanmıştı. Leningrad’ın ele geçirilmesi için Finlandiya ordusu da çağırılmıştı. “Norveç” adlı Alman Birliği’nin Murmansk ve Polyarnıy’ı ele geçirmesi planlanmıştı. Esas merkezi Smolensk-Moskova hattına odaklanan General Feldmareşal F. Bock yönetimi altındaki “Merkez” adlı askeri birlikler Belarus

487 İsaev, A.V.Protiv Viktora Suvorova, Moskova, 2009.

488 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 520.

489 Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.161.

490 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 521.

topraklarına saldırmıştı. Kiev yönünde harekete geçen “Güney” adlı birliklerin hedefi Dnepr nehrinin sağ tarafındaki Kızıl Ordu birliklerinin imhası idi ve bu birliklere daha sonra doğuya doğru ilerleme emri verilmişti.⁴⁹¹

Almanya tarafından başlatılan bu savaşın amacı sadece toprakların ele geçirilmesi, SSCB’nin ülke olarak yok edilmesi değildi. Almanya aynı zamanda sivillerin ve ordunun da yok edilmesini amaçlamıştı. Örneğin, Alman askerlerinin hatıratlarında böyle yazılmıştı: “Bütün Rusları öldür; karşında bir kadın veya yaşlı, kız veya erkek çocuğu olursa bile fark etmez... sadece öldür.”⁴⁹² II. Dünya Savaşı 3 periyoda ayrılmaktadır:

Birinci periyod- 22 Haziran 1941-18 Kasım 1942⁴⁹³. Bu periyod Kızıl Ordu’nun stratejik savunması, Moskova yakınlardaki Alman birliklerinin yerle bir edilmesi ve yıldırım savaşı (Blitzkrieg) teorisinin çözülmesinden oluşmaktadır.⁴⁹⁴

İkinci periyod- 19 Kasım 1942 - 31 Aralık 1943. Bu periyod savaşta yaşanan köklü değişim karakteri taşımaktadır. 19 Kasım’dan itibaren Sovyet birliklerinin kontra atağı başlamıştır.

Üçüncü periyod- 1 Ocak 1944-9 Mayıs 1945. Faşist Alman bloğunun darmadağın edilerek, Almanya’nın kesin yenilmesi.

Dördüncü periyod- Japonya ile yaşanan savaşa ilişkin fikir birliği yoktur. Bazı tarihçiler bu savaşı II. Dünya Savaşı’nın dördüncü periyodu olarak adlandırmakta. 9 Ağustos-2 Eylül 1945’e kadar; diğer tarihçiler ise bu askeri hareketi bağımsız bir hareket olarak değerlendirmektedirler.⁴⁹⁵

491 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 521.

492 A.Yakovlev, *Rossiya XX vek. 1941 g. Dokumenti*, kitap 2.

493 Brezkun, S.T., *Kto proşlyapil načalo voyni, kotoraya stala Otcęstvennoy, Nezavisimoe voennoe obrazovanie*, 10.06.2011.

494 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 521.

495 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 665.

Savaşın ilk günlerinden itibaren cephede çok zor bir durum meydana gelmişti. Sınır birlikleri Almanlara karşı inanılmaz karşı koymaktaydı, ancak, büyük kayıplar vererek doğuya çekilmek zorunda kalmışlardı. Savaş halkta vatan-severlik duygularının patlamasına neden olmuştu ve halkın içinde herkesin kişisel işi haline gelmişti. Hemen 23 Haziran 1941’de askeri ön cephede savaşmak isteyen ve mutlak yakın zafere inanan gençler kuyruklar oluşturmuştu. 23 Haziran’da askeri birliklerin stratejik yönetim organı olan Genelkurmay oluşturulmuştu. 30 Haziran’da Komünist Parti Merkez Komitesinin Genel Sekreteri İ.V.Stalin’in yönetimi altında Devlet Savunma Komitesi (DSK) kurulmuştu. Bu komite devletin yönetimini elinde tutuyordu.⁴⁹⁶

Savaşın 1. periyodunun en önemli olayı, Kuzey ve Kuzey-Batı ordu birliklerinin Baltık donanmasının işbirliği ile kuzey-batı istikametinde gerçekleştirilen Leningrad Savunma operasyonu olmuştu (10 Temmuz-30 Eylül 1941). Almanlar Leningrad’ı ilk atakta ele geçirememişlerdi. Şehrin savunması Eylül sonundan itibaren 3 sene boyunca devam etmişti.

Alman ordusunun merkezi yöndeki hareketi ancak Smolensk şehrinin önünde durdurulabilmişti. Bu hareket sırasında Batı ve Merkez birliklerinin gerçekleştirdiği savunması ve hücumu sonucunda “Merkez” ordu birlikleri savunmaya geçmeye zorlanmıştı.⁴⁹⁷

Moskova yönündeki Alman birliklerinin ilerlemesini durdurmak amacıyla gerçekleştirilen Smolensk Savaşı (10 Temmuz’dan 10 Eylül’e kadar) Almanları planlanan Moskova yönündeki ilerlemeyi 2 ay süre ile ertelemeye mecbur bırakmıştı.

496 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 666.

497 Şevçuk V. Deystviya operativnih grup v Smolenskom Srajenii (10 İyulya-10 Sentyabrya 1941 g) Vij. No:12, 1979.

Smolensk Savaşı sırasında ilk defa Sovyet BM-13 seyyar füze rampası (“katyuşa”) kullanılmıştı.⁴⁹⁸

1941’in 7 Temmuz’dan 26 Eylül’e kadar Güney-Batı ve Güney cephe birlikleri Kiev savunma operasyonunu gerçekleştiriyorlardı. Stalin’in emrine göre “neyin pahasına olursa olsun” askerler Kiev’i savunmalıydı, ancak buna rağmen Sovyet birlikleri, Almanlar tarafından ihata edilip yok edildiler.⁴⁹⁹

1941 yılı yaz ve sonbahar aylarında oluşan durum felaket olarak adlandırılabilirdi. Kızıl Ordu’nun savunmasına rağmen, birlikler geri çekiliyorlardı. Bu geri çekilme operasyonu sırasında sadece ilk 3 hafta içerisinde sınır birliklere ait 850 bin asker, 3,5 bin uçak, tankların yarısı yok edilmişti. Temmuz’un ortasında Alman birlikleri, ülkenin 300-600 Km içerisine girebilmiş ve sadece 100 bin asker yitirmişti. Alman ordusu Litvanya, Letonya, Belarus’un bir kısmını, Ukrayna’nın nehrin sağ tarafındaki bölümünü ele geçirip, Leningrad yakınlarına gelebilmişti. Genelkurmay’ın değerlendirmelerine göre, savaşın ilk 6 ayındaki ordu kayıpları 5 milyon asker civarındaydı. 1941 yılında 3,5 milyon asker hapse atılmıştı. SSCB ordularının savaşın başındaki başarısızlığı ve yenilgileri bir sıra subjektif ve objektif nedenle açıklanabilir.⁵⁰⁰

Savaşın 1. periyodunda en önemli savaş 8 ay süren Moskova savaşı idi.⁵⁰¹ Savunma sırasında (1941’in 30 Eylül 5 Aralık tarihine kadar) G.K.Jukov’un komutasındaki Batı cephesi ordusu kendisini sayıca çok fazla olan Alman birlikleri ile uzun savaş

498 İsaev A.V., Ot Dubno do Rostova, 5. Bölüm, Yujny front pod udarom tankovoy gruppi, Moskova, 2004.

499 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 524.

500 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 401-402.

501 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 402.

vermişti. Bu savaşlar döneminde “Merkez” ordu birlikleri birkaç şehir ele geçirmiş (Kaluga, Kalinin, Klin, Maloyaroslaveç, Naro-Fominsk, Mojaysk, Volokalamsk vd.) ve cephenin bazı kısımlarında Moskova’ya 25-30 km’ye kadar yaklaşabilmişlerdi. Ancak, iki ay içinde Alman birlikleri oldukça bezdirilmiş ve güçleri azalmıştı. Sibiry ve Uzak Doğu’dan Moskova’ya intikal eden ordu birlikleri askeri arenadaki güç dengelerinin değişimine neden olmuşlardı. Kalinin, Batı ve Güney-Batı cephesindeki 5 Aralık 1941’de başlatılan karşı hareket sırasında 1942’nin Ocak ayına doğru Alman birlikleri Moskova’dan 100-250 Km öteye gerilemişlerdi.⁵⁰² Bu savaş sırasında yaşanan ilk zafer sivil halkın ve Kızıl Ordu’nun zafer ruhunu güçlendirmişti. Yıldırım savaş taktiğini hayata geçiremeyen Almanya, uzun ve bezdirici savaş tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.⁵⁰³

Moskova savaşında yaşanan başarısızlığa ve önemli asker zayıflamasına rağmen, Kızıl Ordu önünde koyduğu düşmanı tamamiyle bertaraf etme hedefine erişememişti. Üst Genelkurmay İdaresinin koyduğu hedef yüzünden bazı yönlerde Almanları geri püskürtme hareketlerinin gerçekleştirilerek, bütünsel bir stratejik savunma planı yürürlüğe koyulmuştu: Kırım yarımadasındaki 1942 Mayıs’ındaki ilerleme ve Harkov şehrinin yakınlarındaki askeri savaşlar başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Alman birliklerinin Kafkaslardaki ilerlemesinin durdurulması için 8 aylık savunmanın ardından Kerç ve 4 Temmuz 1942’de Sevastopol şehri düştü.⁵⁰⁴ Kızıl Ordu’nun başarısızlıklarının nedenleri arasında Avrupa’da ikinci bir cephenin olmaması, Almanya’nın güçlü askeri-ekonomik potansiyelinin zayıflamaması,

502 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 525.

503 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 402.

504 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 525.

Wehrmacht'ın esas askeri güçlerinin ilerleme yönlerinin Stalin tarafından yanlış hesaplanmasıydı.⁵⁰⁵

1942 yılının yazında stratejik olarak üstünlüğü ele geçiren Alman birlikleri Donbass, Kuban, Volga nehri bölgesini ve Kafkas'ı ele geçirerek, böylelikle kömür, petrol, gıda gibi ekonomik hammadde ile kendilerini temin ederek, Kızıl Ordu birliklerini yerle bir edip, yeniden Moskova'ya saldırı planını yürütme emri almışlardı. Kafkas yönündeki bu başarılarla rağmen Almanlar en önemli meseleyi çözmemişlerdi: Bakü petroleri. Eylül ayının sonlarına doğru Almanların Kafkasya saldırıları durdurulmuştu.⁵⁰⁶

Temmuz'da Alman birlikleri Don nehrinin yakınlarındaki büyük bölgeyi ele geçirdiler. 100 bin metrekare yüzölçümlü 2 milyonu aşan askerin çarpıştığı 200 gün ve gece devam eden Stalingrad Muharebeleri başlamıştı⁵⁰⁷. Bu muharebenin savunma amaçlı çarpışmaları 17 Temmuz 1942'de başlayıp, 18 Kasım 1942'de bitmişti. Bu zaman zarfında Almanlar şehri almak için birkaç deneme yaptıysa da geri püskürtüldüler. 62. ve 64. orduların güçleri ile her ev, her sokak savunuluyordu. Stalingrad savaşlarında Almanlar ileride kendine gelemeyecek bir hezimet yaşamışlardı. Almanların General Paulus komutasındaki 6. ordusu şehri bütünüyle ele geçirememişti. Stalingrad Muharebeleri sırasında Sovyet-Alman cephesi II. Dünya Savaşı'nın tek cephesi olmaya devam ediyordu. Bu cephede Almanların esas güçleri konsantre edilmişti.⁵⁰⁸

505 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 403.

506 Aleksey İsaev, Stalingrad. Trudnoe Naçalo, *Jurnal "Rodina"* No: 1/2013, s. 5-6.

507 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 525-526.

508 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.403.

28 Temmuz 1942’de İ. V. Stalin’in “Geriye bir adım atmak kendini ve vatani yok etmek demektir”⁵⁰⁹ şeklindeki 227 numaralı emri yayınlandı.⁵¹⁰ Bu emir ile bütün cephelerde korkaklık gösteren komutanların, erlerin ve siyasî temsilcilerin ceza birlikleri oluşturulmuştu. Panik ve düzensiz geri çekilmeleri önlemek amacıyla “dayanılmaz ordu birliklerinin arkasında” “korkakları ve panik yapanları yerinde öldürme” sorumluluğu verilen birlikler oluşturulmuştu. Bu karar günümüzde bile farklı şekillerde değerlendirilmektedir.⁵¹¹

Savaşın Gidişatında Yaşanan Köklü Değişim ve Hitler Almanyası’nın Yenilgisi⁵¹²

1942 yılının Kasım ayının ilk yarısında Stalingrad yakınlarında Sovyet ordularının büyük bir bölümü konuşlandırılmıştı. 19 Kasım 1942’de başlatılan büyük taarruzla Sovyetlerin Güney-Batı, Stalingrad ve Don orduları, Alman birliklerini yenilgiye uğrattılar. Güney-Batı orduları komutanı General-teğmen N. F. Vatutin, Stalingrad ordusu komutanı General-albay A. İ. Yeremenko, Don birlikleri komutanı ise K. K. Rokossovski idi. Almanların “Don” orduları komutanı ise General-feldmareşal E. Manstein idi. Alman ordularının hedefleri Stalingrad etrafındaki Sovyet ordularının ortadan kaldırılması yönündeydi. 23 Kasım 1942’de 330 binlik Alman birlikleri Güney-Batı ve Stalingrad Sovyet birlikleri tarafından kuşatıldılar. Direniş çabaları tükenen General-feldmareşal F. Paulus komutasındaki 6. Alman ordusundan kalanlar Führer’in emrini çiğneyerek 2 Şubat 1943’de Sovyetlere teslim oldular. Bu

509 A.N.Mertsalov, *Stalinizm i Voyna*, Moskova, 1994, s. 220.

510 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 526.

511 Samsonov, A.M. *Moskva, 1941 God: Ot Tragedii Porajeniy- K Velikoy Pobede*, Moskova, 1991.

512 Çuykov, V., *Srajenie Veka*, Moskova, 1975.

3 yıllık süreç içerisinde Stalingrad Alman ordularının en büyük hezimetini oldu.⁵¹³

1942 yılının sonları 1943 yılı başlarında Sovyet-Alman cephesinde gerçekleştirilen askeri hareketler sonucunda 1943 yılı Temmuz ayına kadar nispeten sakinlik meydana gelmişti. Taraflar karşılıklı yaz savaşlarına hazırlanıyorlardı. 1943 yılının Nisan ayı başlarına doğru cephe hattı batıya doğru kaymıştı. Bu hat nerdeyse Barents Denizi'nin sahilinden Oryol şehrine kadar iner, sonra ise doğuya doğru Kursk şehrinin önüne kadar dönerek, Taganrog şehrine kadar giderdi.⁵¹⁴

Almanya'da ilan edilen seferberlik ve ordunun yeni askeri teçhizatla donanmasının ardından ("Panter" ve "Kaplan" tankları, "Ferdinand" saldırı silahları, "Fokke-Vulf-190 A" savaş uçakları ve "Henkel" bombardıman uçakları) Hitler'in orduları "Kale" kod adlı saldırı planının gerçekleştirilmesine başlamıştı. Seçilmiş birliklerin başına tecrübeli komutanlar atanmıştı: General-feldmareşal G. Kluge ("Merkez" ordu birlikleri) ve General-feldmareşal E. Manstein ("Güney" ordu birlikleri). Hedef Kursk şehrinin önünde meydana gelen cephe çıkıntısını ortadan kaldırarak ve Donbas şehrine doğru ilerleyerek oradaki Sovyet birliklerini vurmak ve Moskova'yı ele geçirmektir. Sovyetler ise Almanları savunma hattında bezdirip, daha sonra saldırıya geçmeyi planlıyorlardı. Temmuz ayının başlarına doğru 2 operasyon planlanmıştı: Oryol şehrinin ve bölgesinin düşmandan arındırılması planı ("Kutuzov" planı) ve Belgrad ve Harkov şehirlerinin düşmandan kurtarılması planı ("Rumyantsev" planı).⁵¹⁵

513 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 527.

514 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 527.

515 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 669.

5 Temmuz 1943'de Alman birliklerinin güçlü bir bölümü Kursk bölgesinde saldırıya geçtiler. Saldırı ile ilgili bilgiye sahip olan Sovyet birlikleri Alman birliklerinin yönetimini bozan ve saldırısını 2,5-3 saate kadar geciktiren topçu hazırlıklarını gerçekleştirdiler.⁵¹⁶

Savunma amaçlı savaşları, Alman birliklerinden sayıca ve askeri teçhizat bakımından üstün olan Merkez (Komutan General-Teğmen K. K. Rokossovski), Voronej (Komutan General-Teğmen N. F. Vatutin) ve Step (Komutan General İ. S. Konev) orduları gerçekleştiriyordu. Bu savunma sonucunda Sovyet orduları Alman birliklerinin ilerlemesini durdurarak, operasyonun ikinci bölümüne geçmesi için şartların oluşmasının sağladılar: Orlov ve Belgrad-Harkov yönlerine doğru saldırılar.

12 Temmuz 1943'te Kurs muharebelerinin ikinci aşaması başladı⁵¹⁷ ve Prohorovka köyünün yakınlarında II. Dünya Savaşı'nın en büyük karşılıklı tank saldırıları gerçekleştirildi. Bu savaşta tarafların 1200 tankı kullanıldı. Sovyet pilotları o gün savaş alanının üzerinde 1299 uçuş gerçekleştirdiler. Savaşta kırılma yaşandı. 400 tankını kaybeden E. Manstein'in komutasındaki birlikler çekilmeye başladılar. Bu zamana kadar Alman birlikleri bu kadar kısa sürede çöküş yaşamamışlardı. Sovyet hava kuvvetleri hava hareketlerinde üstünlük kazanmıştı ve bunu savaşın sonuna kadar sürdürmüştü. 12 Temmuz 1943'teki "Kutuzov" ve 3-23 Ağustos'taki "Rumyantsev" operasyonları kapsamında Almanlar 500 bine yakın er ve subay, 1,5 bin tank, 3 binden fazla uçak kaybetmişti. Bu tarz çöküşten sonra Almanya artık kendine gelememişti. Orlov, Belgrad ve Harkov şehirleri Alman birliklerinden kurtarılmıştı.⁵¹⁸

516 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 669.

517 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 405.

518 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 528.

II. Dünya Savaşı'nda Almanlardan saldırı inisiyatifi keşin olarak elden alarak ve Alman birliklerini bütün cephe hattı boyunca savunmaya mecbur ederek, Sovyet orduları Dnyepir savaşıını kazandılar ve Kafkas cephesini Almanlardan arındırarak, Almanların eline geçen Sovyet topraklarının neredeyse 2/3'sini kurtardılar.

II. Dünya Savaşı'nın 3. Periyodu Ukrayna'nın nehrin sağ tarafında yer alan bölgesinin kurtarılması ile başlayan Korsun-Shevchenko operasyonu ile başlatılmıştı. Bu operasyon sırasında Sovyet orduları ülke sınırını geçerek, Romanya topraklarına ayakbastılar. Aynı zamanda kuzey-batı yönünde saldırıya geçilmiş olup, sonucunda Leningrad ile Novgorod şehirleri Almanlardan kurtarılmıştı. Mayıs'ta 4. Ukrayna birliklerinin güçleri sayesinde Kırım Almanlardan temizlenmişti.⁵¹⁹

1944 yılı başlarında müttefikler "Overlord" operasyonu ile Avrupa'daki ikinci cepheyi açtılar.⁵²⁰ Ana hedefleri Belçika ve Hollanda üzerinden Rur havzasında doğru ilerlemektir. Bunun için General D. Eisenhower komutasındaki İngiliz-Amerikan birlikleri 6 Temmuz 1944'te Normandiya sahiline indiler. Müttefiklerin güçleri hava birliklerinde 25 kat, tank bazında 20 kat fazla olmasına rağmen, müttefik güçler ağır muharebeler gerçekleştirilerek, ancak yazın sonuna doğru önemli başarılar elde edebilmişlerdi. "Overlord" II. Dünya Savaşı'nın en büyük deniz operasyonu olmuştu.⁵²¹

Büyük kayıplara rağmen Overlord operasyonu başarılı oldu ve Fransa'nın güneyinden gelen birliklerle 26 Ağustos'ta Paris'te birleşerek kent kurtarıldı. Eylül ayının sonlarına doğru ise Fransa ve Belçika'da Alman askeri kalmamıştı. Doğu'da ise aynı tarihlerde Sovyet ordusu Polonya ve Baltık ülkelerine

519 Michael Green & James D.Brown, War Stories of D-Day: Operation Overlord: June 6, 1944.

520 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.528.

521 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s.183.

girecekti. Eylül ayında Bulgaristan Kızıl Ordu tarafından işgal edildi. Romanya ve Finlandiya ise mütareke istediler.⁵²²

Bu arada, 23 Haziran-19 Eylül 1944 tarihine kadar Sovyet-Alman cephesinde “Bagration” adlı en kapsamlı askeri saldırı operasyonu başlatılmıştı. Bu operasyon sırasında “Merkez” ordu birlikleri bozguna uğratarak, Belarus, Litvanya ve Letonya’nın bir bölümü Alman birliklerinden temizlenmişti. Sovyet birlikleri Polonya topraklarına ayakbastılar. Hemen hemen aynı zamanlarda Moldova’nın ve Romanya’nın bir bölümünün kurtarılması ile sonuçlanan Yasso-Kişinyov operasyonu (20-29 Ağustos 1944) gerçekleştirilmişti. Haziran-Ağustos 1944’te gerçekleştirilen Lviv-Sandomir operasyonu sonucunda Batı Ukrayna ve Güney-Doğu Polonya, Eylül-Kasım ayları içinde ise Baltık ülkeleri kurtarılmıştı. Kızıl Ordu’nun saldırı nitelikli operasyonları neticesinde Alman birlikleri SSCB sınırlarından geri püskürtülmüştü. Avrupa ülkelerinin kurtarılması başlatılmıştı. Eylül 1944’de Romanya ve Bulgaristan, Ekim 1944’de Yugoslavya, Ekim 1944-Şubat 1945’de Macaristan kurtarılmıştı.⁵²³

Savaşın ilk günlerinden itibaren devletin bütün kaynaklarının seferber edilmesi için ülke hayatının savaşa yönelik temelden değişimi gerçekleştirilmişti. Bu hareketlenme programının esas sloganı ise “Her şey cephe için, her şey zafer için!” idi.⁵²⁴

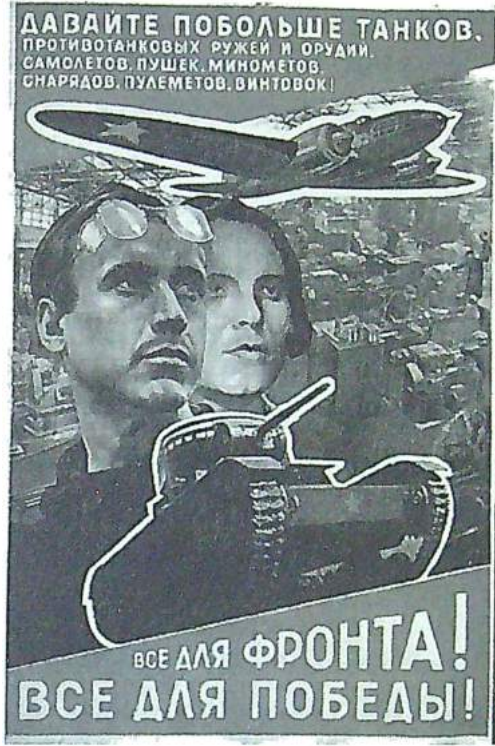
Sovyetler Birliği’nin ekonomik durumu, savaşın hemen başında daha önce 74,5 milyon insanın yaşadığı ve tarım ve sanayi ürünlerinin imal edildiği ülkenin 1,5 milyon metrekaresinin Almanların eline geçmesi ile zora girmişti. Savaş neredeyse

522 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.530.

523 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 530.

524 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 530.

1930'ların başlarındaki ekonomik güç ile devam ettirilmek zorunda kalmıştı.⁵²⁵

"Her şey cephe için her şey zafer için"

24 Haziran 1941'de N. M. Shvernik yönetimi altında Tahliye Kurulu oluşturuldu. Savaş öncesi tahliye planı savaş zamanındaki topluca tahliyeyi kapsamıyordu. Bu nedenle, değişik kademelerdeki yöneticilerin önünde hemen çözüme kavuşturulmayı bekleyen operasyonel hareketlere muhtaç meseleler duruyordu. Zaporozhye, Dnepropetrovsk, Kramatorsk, Har-kov ve Leningrad sanayi tesislerinin tahliyesi oldukça zor şart-larda gerçekleştirilmişti. Temmuz-Kasım 1941'de ülkenin doğu

525 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.530.

bölgelerine içinde 1360 askeri tesis olmak kaydıyla 1523 sanayi tesisi taşınmıştı. Bu tesisler Volga nehri civarı, Urallarda, Batı ve Doğu Sibirya'da, Kazakistan ve Orta Asya'da konuşlandırılmıştı. Rekor sürelerde bu tesisler imalata başlatılıyordu. Buna örnek olarak Magnitogorsk demir-döküm fabrikasında günde 1400 T kapasiteli 5 numaralı Avrupa'daki en büyük demir döküm fırınının kurulması gösterilebilir.⁵²⁶

Savaş önceki iş rejimi de değişmiş, iş süresi uzamış, mesai dışı iş zorunlu hale getirilip, izin kullanmak yasaklanmıştı. Çalışanların durumu oldukça zordu.

Sanayi tesislerinde ve kolхозlarda cephede savaşan erkeklerin yerlerini kadınlar, ergenlik çağındaki çocuklar ve yaşlılar almışlardı. 1944 yılında işçi sınıfının içinde 700 bin ergenlik çağındakiler dahil 18 yaşına kadar çocukların sayısı 2,5 milyona ulaşmıştı.⁵²⁷

Halk savunma amaçlı yapılar inşa ediyor, hastanelerde nöbet tutuyor, gönüllü olarak kan veriyordu. Zafer için büyük katkıyı Gulag Hapishanesi'nin mahkûmları yaptılar.⁵²⁸ Mahkûmlar madenlerde çalışıyor, mermi imal ediyor, askeri kıyafetler dikiyorlardı. Savaş döneminde arka planda çalışan 198 insan "Sosyalist Emek Kahramanı" unvanına, 16 milyon insan ise "1941-1945 yıllarındaki Büyük Vatan Savaşı'nda Gösterilen Emek" madalyasına layık görülmüştür. Bununla birlikte, geri planda yaşanan iş konusundaki toplumsal kahramanlıktan bahsederken, savaşın halkın sağlığını bozduğunu

526 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 530-531.

527 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremend o Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 670.

528 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 531-532.

göz ardı etmemek lazım. Kötü yaşam şartları, yetersiz beslenme, tıbbi hizmetlerin olmaması milyonların hayat normu haline gelmişti.⁵²⁹

Cephe dışında kalan halk cepheye silah, mühimmat, askeri vasıtalar, gıda ve kıyafet gönderiyordu. Sanayi alanında elde edilen başarılar Kasım 1942 tarihinde cephedeki güç dengesinin Sovyet askeri güçleri yönüne doğru değişmesine imkânlar sağlamıştı. Askeri mühimmatın imalat sayısının yükselmesi ürün kalitesinin iyileştirilmesini, makinaların, silahların ve atış sistemlerinin yeni çeşitlerinin yaratılmasına neden olmuştu. Böylece, orta seviyedeki T-34 tankı II. Dünya Savaşı'nda en iyisi olmaya devam etmişti. Bu tank Almanların tek tipli T-V ("Panter") tankından nitelikleri bakımından daha üstündü. 1943 yılı Sovyetlerin cephe dışında kalan insanların hayatı için köklü değişimin olduğu bir yıldı. Savaş boyunca uçakların taktik-teknik verileri iyileşiyordu. La-5, Yak-9 ve Yak-7 gibi daha gelişmiş savaş uçakları imal edilmişti. İmal edilen İl-2 saldırı uçağı "tank avcısı" olarak adlandırılmıştı ve Alman sanayisi bu tarz uçağın benzerini imal edememişti.⁵³⁰

Sovyet topraklarının Almanlardan arındırılmasında partizanların katkısı büyüktü. 1945 yılının bahar aylarında İngiliz-Amerikan birlikleri Elba nehrine doğru saldırıya geçmişlerdi. Berlin'i ele geçirmekte müttefiklerin önüne geçmeye çalışarak, Stalin Almanların güçlerini yok etmek, Berlin'i ele geçirmek ve müttefiklerin birlikleri ile Elba nehri bölgesinde birleştirmek şeklindeki hedefini koyarak, 1. Belarus, 2. Belarus ve 1. Ukrayna birliklerinin bir an evvel saldırıya geçmesi için diretiyordu. Hitler savaşta yenildiğini anlayarak, batı

529 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 532.

530 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.532-533.

cephesindeki güçlerini geri çekmek ve Kızıl Ordu'ya karşı birleştirmek emrini vermişti. 17 Nisan'da batı cephesi çökmüştü. Bundan önceki gün 1.Belarus ile 1.Ukrayna birlikleri Berlin yönünde saldırıya geçmişlerdi. Almanların umutsuzca savunması ve güçlü savunma yapıları Sovyet ordularının saldırısını geciktirmişti. 4 gün içinde Zeelov yüksekliklerini ele geçirerek, ancak 30 km ilerleye bilmişlerdi. 21 Nisan'da Berlin yakınındaki ilçeye girmişlerdi. 1.Belarus ve 1.Ukrayna birlikleri Berlin'in güneydoğu kısmında birleşerek, 25 Nisan'da şehri kuşattılar. İki parçaya bölünen Alman birlikleri şehrin içinde ve güney-doğu kısmında çarpışmaya devam ediyorlardı. Führer'in intiharına rağmen, Almanlar şehir için savaşmaya devam ediyorlardı. Ancak, saldırı sonucu Reichstag'ın ele geçirilmesinden sonra teslim olmaya başlamışlardı. "Bedeli ne olursa olsun" gerçekleştirilen Berlin operasyonu 2 Mayıs'ta büyük zayıyla sonuçlanmıştı. Müttefik birlikler Alman komutasının yenilgisini kabul etmişlerdi. 25 Nisan 1945'te Elba'daki meşhur müttefikler toplantısı gerçekleştirilmişti.⁵³¹

1945 yılı 8 Mayıs'ı 9 Mayıs'a bağlayan gece Almanya koşulsuz teslimiyet anlaşmasına imza atmıştı. Daha 1945'in Şubat ayında Kırım'da Almanya'nın 4 ayrı işgal bölümüne ayrılması konuşulmuştu. Almanya'nın kapitülasyon anlaşmasını imzalamasından sonra ülke pratikte varlığını durdurmuştu. Son olarak 9 Mayıs 1945 tarihinde ise Çekoslovakya'nın başkenti Prag da kurtarılmıştı ve II. Dünya Savaşı Avrupa ülkelerinin kurtarılması ile neticelenmişti. Sonuç olarak 9 Mayıs tarihi Sovyet halkı için zafer bayramıdır.⁵³²

531 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 407.

532 Potsdam Konferansı: Berlin yakınlarında düzenlenen Postdam Konferansı (17 Temmuz- 2 Ağustos 1945) devletin "üç büyük" başı tarafından gerçekleştirilen

Daha sonra ise Potsdam’da imzalanan anlaşmaya göre Almanya’nın tamamıyla silahsızlanması ve demilitarizasyonu, Nazi partisinin kapatılması, askeri sanıkların mahkûm edilmesi ve diğer önlemler öngörülüyordu.⁵³³

Almanya’nın SSCB’ye saldırısı ile uluslararası şartlar da değişmişti: Almanya’ya karşı yalnız başına karşı duran İngiltere’nin bir müttefiki olmuştu. Savaşın ilk günlerinde Almanya ile tavizsiz mücadeleden yana olan İngiltere’nin Başbakanı Winston Churchill Sovyetler Birliği’ne destek vermeye hazır olduklarını ilan etmişti. ABD de aynı desteği vermeye hazır olduğunu ilan etmişti. 1941 yılının yaz, sonbahar aylarında müttefik ülkelerin diplomatik olarak yaklaşma süreci başlamıştı. Hitler’e karşı ABD ve İngiltere tarafından oluşturulan Atlantik Bildirisi olan koalisyonunda ilk defa yer alan ülkelerin hedefleri belirlenmiş olup, Sovyetler Birliği de bu birliğe dahil olmuştu. 3 ülkenin insanî ve doğal kaynakları bakımından üstünlüğü söz konusuydu. İş bu kaynakların ne biçimde kullanılacağı meselesi ise bu ülkelerin isteği, kabiliyeti ve koordinasyonuna kalmıştı. ABD’nin resmi olarak Aralık 1941’de savaşa dahil edilmesi, dünya çapındaki güç dengesini etkilemiş

II. Dünya Savaşı toplantılarının sonuncusuydu. Amerikan Başkanı Harry S. Truman, İngiltere Başbakanı Winston Churchill (ve varisi Clement Attlee) ve Sovyet başbakanı Joseph Stalin’in başrollerde olduğu bu toplantıda yapılan konuşmalar bir Dışişleri Bakanları Konseyi ve Almanya’nın idaresi için merkezi bir Müttefikler Kontrol Konseyi. Liderler Almanya’nın ekonomisi, savaş suçlularının cezalandırılması, ülke sınırları ve savaş tazminatları konuları üzerinde birçok anlaşmaya vardılar. Önceleri konuşmalar daha çok savaş sonrası Avrupa üzerinde odaklansa da, “Üç Büyükler” aynı zamanda Japonya’dan “kayıtsız şartsız teslim olmasını” talep eden bir deklarasyon ilan ettiler.

Eric Foner and John A. Garraty, Editors, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. <https://www.history.com/topics/world-war-ii/potsdam-conference> (Erişim tarihi: 11.02.2019).

533 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 535.

olup, Hitler'e karşı koalisyon oluşturma çabalarının sonuçlandırılmasına neden olmuştu.⁵³⁴

ABD'nin savaşa girmesi ile iki devlet arasında yapılacak işbirliğini görüşmek için Churchill 22 Aralık 1941 tarihinde Washington'a gitmiştir ve Başkan Roosevelt'le yaptığı görüşmeden sonra 1 Ocak 1942'de 26 ülke Atlantik Bildirisi'nde yer alan hedef ve prensipleri onaylayarak, Birleşmiş Milletler Deklarasyonunu imzaladılar. Müttefik ülke hükümetleri Üçlü Pakt üyelerine karşı bütün kaynaklarını seferber etmeye hazır oldukları ile ilgili belgeyi ve düşmanla barış anlaşması imzalamamayı taahhüt etmişlerdi. Aynı zamanda da savaştan sonra kurulacak olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın da temelini atmış oldular.⁵³⁵

SSCB için zafer Almanya'nın savaş makinesinin bozguna uğratılması ve devasa toprakların düşmandan arındırılması demektir. Ülkelerin hedeflerinin farklı oluşundan, taraflar için zaferin süresi, yolu ve bedeli de farklılık gösteriyordu. Hitler'e karşı oluşturulan koalisyon özünde çelişkilerle doluydu. İngiltere ile ABD'nin Stalin rejiminin karşısında hissettikleri korku Hitler rejiminin karşısında hissettiklerinden daha az değildi (Winston Churchill "Nazizm komünizmin kötü versiyonudur" diye düşünüyordu) ve savaş sırasında SSCB'nin azami derecede zayıflamasını istiyorlardı.⁵³⁶

Hitler'e karşı oluşan koalisyondaki çelişkiler en iyi ikinci cephenin açılmasında kendini göstermişti. Tabii ülkelerin hiçbirisi iki cephede de savaşamayacaktı. Ancak, müttefikler için operasyon ülke topraklarının dışında gerçekleştirilecekti.

534 Fahir Arımaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2:1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, 2000, s. 382.

535 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 536.

536 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 536.

Ancak Sovyetler için durum daha farklıydı. İşte bu yüzden Stalin, savaşın en başında Avrupa’da ikinci bir cephenin açılması hususunda ısrar ederken ne Londra ne Washington buna yanaşmadılar. Ancak oluşan durumu ne Churchill ne Roosevelt göz ardı edemezlerdi. Nisan 1942’de Roosevelt Churchill’e şöyle yazmıştı: “Ruslar bugün bizim sizinle birlikte öldürdüğümüz Almanlardan ve yok ettiğimiz teçhizattan daha fazlasını yok ediyorlar”. 11 Haziran 1942’de “Saldırı karşısında yürüteceğimiz savaşta karşılıklı yardımlaşmanın prensipleri hakkında” adlı Sovyet-Amerikan anlaşması imzalanmıştı. İngiltere ile ABD ikinci cephenin 1942’de açılmasına ilişkin taahhütleri verdikten birkaç gün sonra bu süreyi tam bir yıl ileriye attılar. Sovyetler Birliği için en zor geçen 1942-1943 yılları içerisinde ikinci cephe açılmamıştı. Bu bütün Sovyet güçlerinin, kaynaklarının seferberliğine, milyonlarca insanın ölümüne mal olmuştu.⁵³⁷

18 Ekim-1 Kasım 1943 tarihleri arasında Moskova Konferansı yapılmıştır. Konferansta diğer konuların yanı sıra Türkiye’nin de bu savaşa girme meselesi ele alınmıştır. Stalin’e göre, Türkiye’nin savaşa girmekten kaçınması, İngiltere ve Amerikalıların Balkanları istila edecek duruma gelmeden Almanya’yı bu bölgede Sovyetler Birliği karşısında zayıf düşürmeme politikasına dayanmaktaydı. Sovyet basınında İngiltere ve Amerika tarafından kararlı bir şekilde Türkiye’ye verilen askeri malzemenin, Almanya’ya karşı kullanılmak üzere değil, savaş sonrasında Türkiye’yi Sovyetler Birliği karşısında güçlendirmek amacıyla gönderildiği şeklindeki propagandasına da rastlanmaktaydı.⁵³⁸

537 Nuri Karakaş, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Ankara, 2013, s. 74-75.

538 Tahran Konferansı, 1943: Tahran Konferansı Birleşik Devletler Başkanı Franklin Delano Roosevelt, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve Sovyetler

Kızıl Ordu'nun saldırıya geçmesi, Pasifik Okyanusu'nda Japonya ile gerçekleştirilen başarılı savaş ve İtalya'nın savaştan çıkmasından sonra birlikte yürütülecek hareketler konusunda anlaşmaya varılması gerekiyordu. 28 Kasım - 1 Aralık 1943 tarihinde Tahran'da Stalin, Churchill ve Roosevelt'in görüşmesi gerçekleştirilmişti.⁵³⁹ Churchill çıkartmayı Balkanlar'da teklif ediyor, Stalin ise Kuzey Fransa'da. Orası Almanya sınırına en yakın yoldu. F. Roosevelt Stalin'i haklı buluyordu, çünkü kendi ülkesi biran evvel bütün güçlerinin Japonya ile savaşa yönlendirilmesinden yanaydı. ABD ve İngiltere ikinci cephenin Kuzey Fransa'da açılması hususunda söz verdiler. İkinci cephenin 1944 yılı Mayıs ayından daha geç açılmaması hususunda uzlaşılmıştı.⁵⁴⁰

II. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Sovyetler Birliği Montrö rejiminden memnun olmadığını belli etmeye başlamıştı. Tahran Konferansı'nda Stalin rejimin değiştirilmesi ile ilgili talebini öne sürdü. Churchill, Sovyet savaş ve ticaret gemilerini açık denizlerde görmekten memnun olacağını belirtmiştir. Ancak bu konu Tahran Konferansı'nda bu kadarla kalmıştır ve hiçbir karara bağlanmamıştır.⁵⁴¹

Bu konferansta Sovyetler Birliği Avrupa'daki savaştan sonra Japonya ile yapılacak savaşta ABD'ye destek amacıyla yer alacağı hususundaki teklifi kabul etmişti. Savaşın sonuna doğru

Başkanı Joseph Stalin'in 28 Kasım- 1 Aralık 1943 tarihleri arasında Tahran, İran'da bir araya gelmesiyle gerçekleşmiş olan toplantıdır. <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/tehran-conf> (Erişim tarihi: 11.02.2019).

539 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 413.

540 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 44-45.

541 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 414.

koalisyon içinde savaşın bitirilmesi ve savaş sonrası barışın nasıl olacağı konusundaki çekişmeler büyümüştü. 4-11 Şubat 1945'te Kırım'da yeni bir görüşme düzenlenmişti.⁵⁴²

Montrö Boğazlar rejiminin değiştirilmesi konusu Yalta Konferansı'nda da gündeme getirilmiş, hatta bu mesele her üç devletin temsilcileri tarafından da kabul edilmiştir. Bu konferansta Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi hususunu ilk önce Stalin dile getirmiştir. Stalin bu değişikliklerin Türkiye'nin meşru menfaatlerine zarar vermeyecek, fakat Sovyetler Birliği'nin de menfaatlerine uygun olacak bir değişiklik olması gerektiğini belirtmiştir. Konu, Churchill'in teklifi üzerine Dışişleri Bakanlarının ilk yapacakları toplantıya havale edilmiş ve meselenin üzerinde daha fazla durulmamıştır.⁵⁴³

Kırım (Yalta) Konferansı

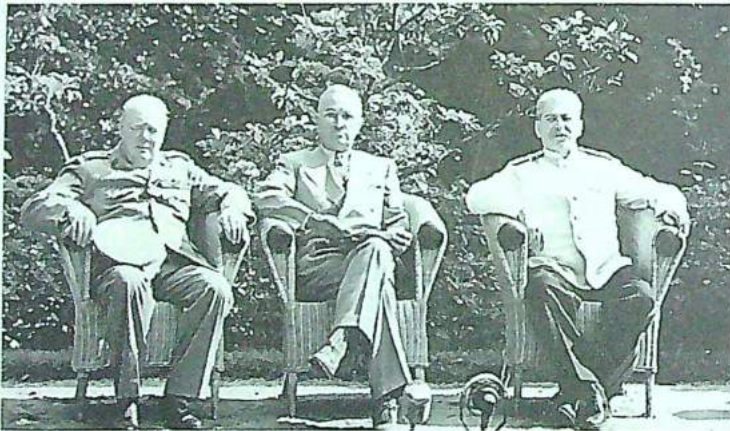
http://stat.mil.ru/winner_may/allied_troops/more.htm?id=12007251@cmsArticle (Erişim tarihi:28.05.2019).

542 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 46.

543 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 538.

Stalin müttefiklerden batıda yeni sınırının kabul edilmesini, Almanya'nın en geniş işgal bölgesinin kendisine verilmesini ve 1905 yılında Japonya tarafından işgal edilen toprakların iadesini talep etmişti. Bunun karşılığında ise Sovyetler Birliği Japonya ile Saldırmazlık Anlaşmasının feshedilmesini ve Kvantun ordusuna karşı saldırıya geçilmesini taahhüt ediyordu. Bu durum ise F. Roosevelt'in lehine olacaktı ki, Japonya ordusunun çabuk çözülmesi ve büyük ölçüde Amerika'nın insani kaynaklarına dokunulmaması ile sonuçlanacaktı. Konferansta Nazi sanıklarının mahkemede yargılanmasına ve dünya barışının desteklenmesine ve halkların emniyetinin sağlanması için yeni uluslararası örgütün, Birleşmiş Milletler'in kurulmasına karar verilmişti.⁵⁴⁴

"Büyük Üçlü"nün son görüşmesi 17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihinde gerçekleştirilen Potsdam Konferansı olmuştu. Bu konferansta Kırım'da alınan kararlar onaylanmıştı. Ancak, görüşmeler güç pozisyonu doğrultusunda ilerliyordu ve ileride "soğuk savaşın" başlamasına zemin hazırlayarak, birçok çelişkiyi de içerisinde barındırıyordu.⁵⁴⁵

Potsdam Konferansı

<https://ria.ru/20150717/1130473400.html> (Erişim tarihi:28.05.2019).

544 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 415.

545 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 538.

Japonya'nın teslimiyeti ve II. Dünya Savaşı'nın sonlanması ile koalisyon ülkelerinin askeri alandaki işbirliği de bitmişti.

İngiliz ve Amerikan tarafları Sovyetler Birliği'nin Almanya'yı yenmesi için elinden geleni yapmaya hazır olduğunu anlayarak, Ağustos 1941'de Sovyetlere ekonomik yardım teklifi götürmüşlerdi. 1941 yılının Ekim ayında ABD "Borç ve silahların kiraya verilmesi hakkında kanunu" gereğince 1 milyar dolar kredi açmıştı Sovyetler Birliğine. Uçak ve tankların teminini ise İngiltere üzerine almıştı.⁵⁴⁶

"Lend-liz hakkındaki kanun" uyarınca (bu kanun ABD Kongresi tarafından Mart 1941'de kabul edilmiş olup, bu kanuna göre ABD ülkesinin savunma menfaatlerinden dolayı başka ülkelere doğal kaynak ve silah yardımı yapacaktı) savaş döneminde Sovyetler Birliği toplamda ABD'den 14,7 bin uçak, 7 bin tank, 427 bin kamyon, gıda ve diğer ürünler almıştı. Bunun dışında Sovyetler Birliği'ne 2 milyon 599 ton petrol ürünü, 422 bin sahra telefonu, 15 milyondan fazla ayakkabı, 4,3 ton gıda gönderilmişti. Bu yardıma mukabil Sovyetler Birliği savaş döneminde ABD'ye 300 milyon ton krom cevheri, 32 bin ton manganez cevheri, büyük miktarda platin, altın ve kürk göndermişti. İngiltere'den savaşın başından 30 Nisan 1944'e kadar 3384 uçak, 4292 tank, 1188 tank da Kanada'dan temin edilmişti. Tarih literatüründe müttefik ülkelerden gelen mamullerin Sovyet sanayisinin imal ettiklerinin sadece %4'üne tekabül ediyor değerlendirilmesi mevcuttur. ABD ve İngiltere'nin birçok siyasî yöneticisi o yıllarda gönderilen yardımların çok az olduğu fikrine katılıyorlardı. Ancak, şüphesiz ki, o zor yıllarda Sovyetler Birliği için bu yardımlar sadece maddi değil, siyasî ve moral bakımından da anlam taşıyordu, ki o trajedi dolu aylarda Sovyetler Birliği Sovyet-Almanya cephesinde Almanların en önemli güçlerini üzerine

546 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 538-539.

çekmişti. Halbuki o yıllarda Sovyet sanayisi Kızıl Ordu'nun bütün ihtiyaçlarını karşılamaya muktedir durumda değildi.⁵⁴⁷

Sovyetler Birliğinde her zaman lend-liz kapsamında ülkelere müttefiklerin yaptıkları yardımlarının azlığı hakkında değerlendirmeler mevcuttu. Amerikan kaynakları ise müttefikler tarafından yapılan yardımın 11-12 milyar dolar olduğunu belirtmekte. Bu yardım konusu en üst düzeyde karşılıklı olarak oldukça sert dille yazılan birçok mektuba neden olmuştu. Müttefikler Sovyetler Birliği'ni "nankörlükle" suçluyorlardı, çünkü Sovyetlerin propagandasında yabancı yardımlardan hiç söz edilmiyordu. Buna karşın Sovyetler Birliği müttefiklerin verdikleri yardımı ikinci cepheyi açmamasına bağlıyorlardı. Örneğin, Rus askerler ikinci cephe adını Amerikalıların gönderdiği ve askerlerin beğendiği et konservesine vermişlerdi.⁵⁴⁸

Gerçekte ise, lend-liz'e göre gönderilen hazır mamul, yarı-hazır mamuller ve gıda oldukça önemli ekonomik destekti.⁵⁴⁹

8 Mayıs 1945 tarihinde saat 23:00'de Almanya kayıtsız şartsız teslimiyet belgesini imzaladı. Sovyetler Birliği'ni temsilen bu belgeyi Mareşal Jukov imzaladı.⁵⁵⁰ Almanya'nın tesli-

547 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 539.

548 *Rossiya İ SSSR V Voynax Xx Veka: Statistiçeskoe İssledovanie*, Moskova, 2001.

549 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 673.

550 Yalta Konferansı Soğuk Savaşın Habercisi Oluyor

Başkan Franklin D. Roosevelt, Başbakan Winston Churchill ve Sovyet lideri Joseph Stalin Almanya ve Japonya'ya karşı verilen müttefik savaş mücadelesini tartışmak için buluşup, rahatsız edici bazı diplomatik meseleleri rayına koymak için buluşmuşlardı. Konferansta bir dizi öncmlı karara varılmasına rağmen, Avrupa ile ilgili bazı meseleler hakkında- özellikle Polonya'nın kaderi hakkında- Birleşik Devletler, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında II. Dünya Savaşı esnasında gelişen büyük ittifakın dağılışını haber veriyor ve Soğuk Savaş'ın yaklaştığının sinyallerini veriyordu.

Rusya Kırımı'nın Yalta şehrinde 4-11 Şubat'ta buluşarak Roosevelt, Churchill ve Stalin konferansa kendi gündemleriyle geldiler. Stalin için, Rusya'ya

miyet belgesini imzalamasından sonra Hitler karşıtı koalisyon ülkeleri Almanya'nın bölünmesi ile ilgili olan Yalta planının⁵⁵¹

yapılacak savaş sonrası ekonomik yardım, Birleşik Devletler ve İngiltere'nin doğu Avrupa'daki Sovyet etki alanının tanınması ana hedeflerdi. Churchill'in aklında ilk sırada İngiltere İmparatorluğunun muhafaza edilmesi vardı fakat Almanya'nın savaş sonrası durumunu da açıklığa kavuşturmak istiyordu. Roosevelt'in amaçları ise Birleşmiş Milletlerin kurulması üzerine görüş birliğine varılması ve Hitler yenilgiye uğradığı anda Japonya'ya karşı savaşa girme üzerine Sovyetlerde anlaşmaya varılmasını içeriyordu. Hiçbiri Yalta'yı terk ederken tamamen tatmin olmuş değildi. Rusya için yapılacak finansal yardım üzerine kesin bir karara varılmamıştı. Almanya ile alakalı birçok mesele daha sonra tartışılmak üzere askıya alınmıştı. Birleşmiş Milletlerle alakalı olarak, Stalin 16 Sovyet cumhuriyetinin genel kurulda temsil edilmesini talep etti fakat sadece üçüne (bir bütün olarak Sovyetler Birliği, Belarus ve Ukrayna) razı olmak durumunda kaldı; fakat Sovyetler, Hitler Almanyası yenildikten ancak 90 gün sonra Japonya ile savaşa girmeyi kabul ettiler.

Soğuk Savaşı şekillendirecek olan Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki hasımlık (düşmanlık) ve güvensizliğin çok net bir şekilde görünür olması Polonya'nın savaş sonrası durumu konusunun çok ötesindeydi. Sovyet askeri birlikleri zaten Polonya'nın kontrolünü elinde tutuyordu, pro-komünist geçici bir hükümet kurulmuştu ve Stalin bu milletlerde Rusya'nın menfaatlerinin tanınması konusunda inatçıydı. Birleşik Devletler ve İngiltere sürgündeki Londra merkezi komünist karşıtı Polonyalı hükümetin Polonyalı halkı son derece temsil ettiğine inanıyordu. Son karar Polonya'da sadece "daha geniş çaplı" bir hükümet kurulmasını ilan etmişti. Polonya'nın geleceğini kararlaştırmak için yapılacak serbest seçim gelecekte bir tarihe ertelendi. Birçok Birleşik Devletler çalışanı Polonya'yı komünist bir geleceğe mahkûm eden bu anlaşmadan çok rahatsızlık duymuştu. Roosevelt ise o tarihlerde Sovyet ordusu Polonya'yı işgal ettiği için daha fazla yapacak bir şeyi olmadığını hissediyordu.

Soğuk Savaş Yalta Konferansını takip eden yıllarda gittikçe daha gerçek bir hal aldıkça, Roosevelt'in dış politikasına yapılan birçok eleştiri onu konferansta "ruhunu satmakla" ve safça Stalin'in yolunu açmakla suçladılar. Roosevelt'in başka bir şansı olup olmadığı ise şüpheli bir konu. Japonya'ya karşı açılan savaşta Rusya'nın yer almasını garanti atına almıştı (Rusya Japonya'ya 8 Ağustos 1845'te savaş ilan etmişti), Birleşmiş Devletlerin temel prensiplerini kurmuştu ve Polonya meselesini çözmek için mümkün olan her şeyi yapmıştı. II. Dünya Savaşı tüm şiddetiyle sürerken, öncelikli hedefi büyük itilafı sağlamaktı. Sorun yaratan siyasi meselelerin ertelenebileceğine ve savaştan sonra çözüme kavuşturulabileceğine inanıyordu. Maalesef, Roosevelt asla bu şansı yakalayamadı-konferansın sonlanmasından neredeyse tam olarak iki ay sonra, Roosevelt felç geçirip vefat etmişti. Kaynak: <https://www.history.com/this-day-in-history/yalta-conference-foreshadows-the-cold-war> (Erişim tarihi: 11.02.2019).

551 Soyuzniki i voyna 1941-1945, Moskova, 1995.

gerçekleştirilmesinden vazgeçtiler. Berlin'in dört işgal bölgesine ayrılmış olan kısımlarında devam eden hayatı müttefik ülkelerin genelkurmaylarından oluşan ortak bir idare yönetecekti. Potsdam'da Haziran 1945'te imzalanan yeni anlaşmaya göre, ülkenin bütünüyle silahsızlanması, demilitarizasyonu, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin kapatılması, askeri sanıkların mahkûm edilmesi, Almanya'nın yönetiminin demokratik yoldan yürütülmesi öngörülüyordu. Hitler'e karşı koalisyonda yer alan ülkeler daha tek hedef olan Nazizm ile savaşta birleşmişken, Almanya'nın bölünmesi yönüne doğru kaymaya başlamışlardı⁵⁵².

Savaş sonrası dünyada güçlerin kendi yeni yerlerini alması sırasında tarafsız olarak Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da yaygınlaşan komünizmle savaşta Almanya, Batı'nın müttefiki haline getirmişti. Bundan dolayı batılı ülkeler Alman ekonomisinin sağlamlaştırılmasına yönelik adımlar atmaya başladılar, bu da İngiltere ve Amerika işgal bölgelerinin birleşmesine neden olmuştu. Böylelikle eski müttefiklerin çelişkileri ve ihtirasları bütün halkın trajedisine yol açmıştı. Almanya'nın birleşmesi ancak 40 sene sonra mümkün olacaktı.⁵⁵³

Japonya'nın Mağlubiyeti

Almanya'nın koşulsuz yenilgisi II. Dünya Savaşı'nın sonlandırıldığı anlamı taşımıyordu. Müttefiklerin Uzak Doğu'daki önemli bir düşmanı yenmeleri gerekirdi. Uzakdoğu'da Japon İmparatorluğu'nun sonu yaklaşmaktaydı. General Mac Arthur'un ısrarı ile Filipinler'e saldırı ön plana alınmıştı. Burası elde edildikten sonra Çin'le doğrudan bağlantı sağlanacaktı. Filipinler

552 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 540-541.

553 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s.185-186.

Savaşı'nın sonunda Japonya büyük kayıplar vermişti ve bu kayıplardan sonra Japonya bir daha belini doğrultamamıştı.⁵⁵⁴

Kızıl Ordu'nun Japonya'ya karşı savaşıması konusu ilk defa Tahran Konferansı'nda ele alınmıştı. Kırım'da Şubat 1945'te W. Churchill, F. Roosevelt ve Stalin'in katılımıyla gerçekleştirilen ikinci görüşmede Sovyet tarafı Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimiyetinden 2-3 ay sonra Japonya ile savaşımaya rıza göstermişse de karşılığında birkaç talep ileri sürmüştü. Bu talepler de müttefikler tarafından kabul edilmişti. 3 ülke yöneticisi tarafından imzalanan anlaşma aşağıdaki şartları içeriyordu:

1. Moğolisan Halk Cumhuriyeti'nde statükonun devamı;
2. 1904 - 1905 yıllarında Rusya-Japonya savaşı sonucunda yaşanan mağlubiyet neticesinde Rusya'nın kaybettiği hakların iadesi:

a) Sahalin Yarımadası'nın güney kısmının ve yakınındaki adaların Sovyetler Birliğine iadesi;

b) Dayren (Dalnıy) ticari limanının uluslararasılaşması ve Port-Artur'un SSCB'nin sahil askeri üssü gibi yeniden kiralanması;

c) Doğu Çin ve Güney Mançurya demiryollarının işletilmesinden doğan menfaatin büyük kısmının Sovyetler Birliğine verilmek suretiyle Sovyet-Çin ortak şirketi tarafından işletilmesi;

3. Kuril Adaları'nın Sovyetler Birliğine verilmesi.

Yalta Anlaşması'nı imzalayan ABD, savaşta insani kayıpların önüne geçerek, Sovyetler Birliği ise daha önce Rusya tarafından kaybedilen ve Japonya'nın elinde bulunan bütün taşınmazların iadesini sağlayacaktı.⁵⁵⁵

554 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 540.

555 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 674.

Japonya'ya karşı yürütülecek olan savaşta ABD'nin menfaati o kadar büyüktü ki, Potsdam Konferansı sırasında Haziran 1945'te Stalin, Sovyetler Birliği'nin Japonya ile savaşa Ağustos'un ortalarına kadar girecekleri sözünü yinelemek zorunda kalmıştı.

Ağustos 1945'te Pasifik Okyanusu'nda yer alan Japonya'nın elindeki adalar, İngiliz ve Amerikan askeri birliklerince ele geçirilmişti. Böylelikle, Japonya'nın askeri deniz filosu güç kaybetmişti. Ancak, savaşın Japonya kıyılarına doğru yaklaşmasıyla birlikte, Japon birliklerinin savunması daha da artıyordu. Piyade birlikleri eskisi gibi müttefikler için korkutucu güç olmaya devam ediyordu. Amerika ve İngiltere Japonya ordusuna birleşmiş güçlerden oluşan bir saldırı planlamışlardı. Bu vuruş esnasında Amerikan uçak filosunun gücü Japonya kara ordusu olan Kvantun ordusuna yönelik Kızıl Ordu'nun harekâtına havadan destek verecekti.

Japonya tarafından 13 Nisan 1941'de imzalanan Saldırmazlık Anlaşması'nın defalarca delinmesi sonucunda, Sovyetler Birliği söz konusu anlaşmayı 5 Nisan 1945'te feshetti.

Müttefiklere karşı sorumluluk kapsamında uzak-doğu sınırlarının emniyeti hasebiyle Sovyetler Birliği 1945 yılının 8 Ağustos'u 9 Ağustosa bağlayan gece Japonya'ya karşı harekete geçerek, böylece Japonya'nın yenilmesinin yolunu açmıştı.⁵⁵⁶ Zabaykalski (komutan Mareşal R. Y. Malinovski), 1. Uzakdoğu (komutan Mareşal K. A. Mereçkov) ve 2. Uzakdoğu (komutan General M. A. Purkayev) ordularının birleşen darbeleri ile Kvantun ordusu parçalara bölünerek, yok edilmişti. Askeri harekâta, bu birliklere Amurskaya ve Pasifik okyanusunda konuşlanan filolar da katılmışlardı. Orduların tek elden

556 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.541.

yönetimini Mareşal A. M. Vasilevski gerçekleştirmişti. Sovyet ordusu ile birlikte Japonya'ya karşı Çin ve Moğolistan orduları da savaşıyordu. Daha 6 ve 9 Ağustos 1945'te savaşın stratejisi gerektirdiği için değil de daha çok savaş sonrası dünyada hakimiyetini kurmak amacıyla ABD ilk defa yeni ölümcül silahın denemesini yapmıştı.⁵⁵⁷

Japonya'yı dize getiren de bu atom bombası olmuştu.⁵⁵⁸

Potsdam Konferansı'nın açıldığı gün Amerikalılar New Mexico'da ilk atom bombası denemesini yapmışlar ve istedikleri sonucu almışlardı. Bu haber 24 Temmuz günü Truman tarafından özel bir konuşmada Stalin'e söylenmiş, lakin Stalin o zaman bu olayın önemini kavrayamamıştı. Gerçekten Amerikan uçakları 6 Ağustos 1945'te Hiroşima ve 9 Ağustos'ta da Nagazaki üzerine birer atom bombası atıldılar.⁵⁵⁹

Amerikan uçakları tarafından Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine yönelik gerçekleştirilen atom saldırısı sonucunda, 200 bine yakın sivil Japon ölmüş ve sakat kalmıştı. Bu olay Japonya'nın müttefik devletler ile teslimiyet belgesinin hemen imzalanmasına neden olmuştu. Birkaç gün zarfında Sovyet ordularının büyük çabalar ve kayıplar sonucunda Japonların direnişini kırılmış olup, Pasifikteki askeri hareketlerinin sonlanması çabuklaştırılmıştı. Amerikan askeri birlikleri 28 Ağustos 1945'te Japonya topraklarına ayakbastılar. 2 Eylül'de ise Tokyo körfezinde demirleyen "Missouri" Amerikan askeri gemisinde Japonya'nın koşulsuz teslimiyet belgesi imzalanmıştı. II.Dünya Savaşı bitmişti.⁵⁶⁰

557 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s.187.

558 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım Yayınevi, 2000, s.406.

559 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 540-541.

560 William H.McNeill, *Dünya Tarihi*, çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, 1998, s. 563.

Savaşın Sonuçları ve Uzantıları

Almanların bu savaşta direnişi Rus ve Amerikan birliklerinin Elbe ırmağı yakınında birbirleriyle karşılaştıkları 1945 yılı Nisan ayına kadar sürmüştü. Almanya'nın yenilgiye uğradığı kesin bir şekilde belli olunca, Hitler intihar etmiş, Alman Başkomutanlığı temsilcileri de teslim belgesini imzalamışlardı. Savaşı kazanan devletler de Alman hükümeti ile anlaşmayı kabul etmeyerek bu ülkeyi işgal kuvvetlerine ayırmışlardı. Her işgalci devlet de bu bölgelerde uygun gördüğü şekilde bir yerel yönetim kurmakta özgür kalmıştı. Tüm Almanya için ortak bir müttefik politikası saptama çabaları neticesiz kalmıştı. Sonuçta Almanya İngiliz, Amerika ve Fransız işgal bölgelerinden oluşan daha büyük batı parçasındaki Federal Alman Cumhuriyeti ve daha önce Rus işgal bölgesini oluşturan ve komünist yönetim altına giren doğu bölgesindeki daha küçük parçasında Demokratik Alman Cumhuriyeti olarak, ikiye bölünecekti.⁵⁶¹

II. Dünya Savaşı insanlık tarihinde en kanlı ve büyük çatışmaydı. Bu savaş dünya nüfusunun %80'nini içine çekmişti. Savaşın önemli sonucu totaliter rejimlerden birisi olan faşizmin yok edilmesi idi. Bu ise Hitler'e karşı koalisyonun çabalarının sonucuydu. Zafer SSCB'nin ve ABD'nin otoritelelerinin yükselmesine neden olmuştu ve onları dünyada süper güç konumuna yükseltmişti. İlk defa Nazizm uluslararası arenada mahkûm edilmişti. Ülkelerin demokratik gelişimine yönelik koşullar yaranmakla birlikte, sömürü sistemi de çözülmeye başlamıştı.

Savaş döneminde Hitler'e karşı koalisyon Birleşmiş Milletler Cemiyetine temel oluşturmuştu. Bu da kolektif güvenlik sisteminin yaranmasına neden olmuş, sonucunda uluslararası ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını ortaya çıkarmıştı.⁵⁶²

561 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 541-542.

562 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 541-542.

Nazi bloğunu yenmek pahalıya mal olmuştu. Savaşa katılan bütün ülkelerin yok edilen maddi değerlerinin dahil toplamı 316 milyar dolardan daha fazlasıydı, SSCB'nin kaybı ise bu miktarın %40'ı kadardı. Ancak, bir savaşın kayıplarından en önemlisi insanlardır. II. Dünya Savaşı'nda ölenlerin sayısı 55 milyon kişi olarak kabul edilmektedir.⁵⁶³ II. Dünya Savaşı Avrupa'da ve tüm dünyada her açıdan büyük yıkımlara yol açmıştı. Beş buçuk yıl devam eden savaşta ölenlerin 40 milyondan fazlası Avrupa'da hayatlarını kaybetmişlerdi. Can kaybı açısından ilk sırada Sovyetler Birliği gelmekteydi.⁵⁶⁴

SSCB'nin insan kaybı 27 milyondur.⁵⁶⁵ Bu kadar yüksek rakam Sovyetler Birliği'nin uzun süre tek başına en başta Sovyet nüfusunu imha etmesine yönelik savaşan Nazi ordusuna karşı savaşmak zorunda kalmasıyla izah edilebilir. SSCB'nin insani kayıpları savaşlarda ölenler, kaybolanlar, hastalıktan ve açlıktan, bombalanma sırasında ölenler, Alman ölüm kamp-larında işkence sonucunda öldürülenlerdir.⁵⁶⁶

Buna 4,3 milyon Polonyalı, 4,2 milyon Alman, 1,7 milyon Yugoslav, 600 bin Fransız, 410 bin İtalyan, 390 bin İngiliz ve sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte 6 milyon olarak tahmin edilen Yahudi, Çingene, Macar ve diğer halkların can kayıpları eklendiğinde ortaya korkunç bir manzara çıkmaktaydı. Bu tablo Avrupa'nın ekonomik, sosyal ve siyasî yapısını alt üst etmeye tek başına yeterliydi.⁵⁶⁷

Savaş, uzun yılların ürünü olan altyapıyı yok etmişti. Köprüler, yollar ve su kanallarının büyük bölümü zarar görmüştü. Zirai alanlar patlamamış mermiler veya mayınlarla doluydu.

563 Erhan Çağrı, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5517.pdf>

564 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 417.

565 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 543.

566 Erhan Çağrı, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5517.pdf>

567 Erhan Çağrı, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5517.pdf>

Fabrikaların çoğu yıkılmış, ayakta kalanlar ise kalifiye işgücü yokluğundan çalışamaz durumdaydı. Savaş insanların yerlerinden göç etmesine sebep olmuştu. Ülkeler mültecilerle dolup taşmaktaydı.⁵⁶⁸

Büyük insanî kayıplar ve maddi çöküş ülkenin demografik yapısını da değiştirmiş ve savaş sonrası ekonomide yaşanan zorluklara neden olmuştu, çalışabilecek insanlar üretimden çıkmış olup, üretimin biçimi değişmişti.

Savaş koşulları askeri sanatın ve askeri teçhizatın değişik türlerinin geliştirilmesine ihtiyaç doğurmuştu. Böylelikle, savaş sırasında havada fark edilemeyen ve imha edilemeyen “A-4” (“Fay-2”) roketlerinin seri üretimi başlamıştı. Bu ürünlerin üretimi ile roket sistemlerinin geliştirilmesi dönemi başlamış, sonucunda uzay teknolojileri geliştirilmişti.⁵⁶⁹

Amerikalılar II. Dünya Savaşı’nın sonunda kullanımı askeri füzelerle birlikte uygun olan atom silahlarını geliştirmiş ve kullanmışlardı. Füzenin atom silahı ile birleşmesi dünyadaki durumun değişmesine neden olmuştur. Atom füzelerinin kullanılması ile düşmanın bulunduğu topraklara mesafelerin önemsiz hale gelerek, tahrip gücü yüksek darbelerin vurulması mümkün hale gelmişti. 1940’ların sonunda SSCB’nin de ikinci atom silahları geliştirici ülke olarak dünya arenasına çıkması ile silahlanma daha da hızlanmıştı. Savaş sonrası dünyada bırakın düşmanı yenme konusu, birleşik barışçıl çabalarla dünyadaki bütün insan ve canlıların hayatta kalması söz konusudur. Savaş ve barış konusu global bir konu haline gelmiş durumundaydı. Savaşın en son aşamasında Kızıl Ordu tarafından Romanya, Bulgaristan, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Avusturya, Norveç, Danimarka, Çin, Kore

568 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 543.

569 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 544.

Almanlardan temizlenmişti. Avrupa'nın Ortaçağ şehirleri, mimari ve sanat abideleri yıkımlardan kurtarılmıştı.⁵⁷⁰

Avrupa 1945 yılında, 1918 yılında olduğu gibi yıkıntıya dönmüş durumdaydı. Büyük hava saldırıları, Alman ve diğer Avrupa şehirlerini yerle bir etmişti. Ulaştırma sistemleri büyük hasar görmüş, ekonomik alanda her yer felce uğramıştı. Yine de 1945 yılı sonrasında Avrupa'da, 1918 yılı sonrasında daha sarsıntısız bir derlenip toparlanma hareketi görülecekti. Bunun da en önemli nedeni savaştan çıkan tüm devletlerin normal koşullara kendiliğinden dönüşün artık sözkonusu olamayacağını anlamış olmalarıydı. Bunun da bir sonucu olarak, iki dünya savaşı sırasında ve 1930'ların depresyonuna karşı toplumsal ve ekonomik işleri yürütme yolunda geliştirilen yöntemler, savaş sonrasında Avrupa'nın yeniden kurulmasında kullanılacaktı.⁵⁷¹

Stalin baskısı altında ve oluşan koşullar nedeniyle Orta ve Doğu Avrupa'nın bazı ülkeleri sosyalizm modelini seçmiş olup, dünya kapitalist sistemine karşılık sosyalist sistemle yönetileceklerdi. Savaş sonrası birkaç on yıllık dönemde, bu sistemlerin karşılıklı olarak durması dünya gelişimini de şekillendirecekti.

Faşizm üzerinde elde edilen zafer Sovyetler Birliği için sadece uluslararası otoritenin sağlamlaştırılması ile bitmemiş, sınırlarının genişlemesini de beraberinde getirmişti: kuzeyde Peçenga, Kenigsberg ve Klaypedskaya bölgeleri, Karpat bölgesi, Sahalin yarımadasının güneyi, Kuril adaları.⁵⁷²

Savaştan sonra Sovyetler Birliği'nde totaliter rejim güçlenmeye başladı. Her ne kadar kurtuluş savaşı SSCB'nin demokrasiye

570 William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, 1998, s. 563-564.

571 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.545.

572 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 545.

doğru yolunu açmadıysa da Sovyet halkının faşizmi yenmek için verilen ödünler, sergilenen kahramanlıklar ve gösterilen yiğitlik o dönem yaşananlar zamanla farklı değerlendirmelere maruz kalsa dahi değersizleştirilemeyecektir.

II. Dünya Savaşı'nın en önemli dersi savaşın artık insanlar için bir siyaset aracı olamayacağının gösterilmesiydi. Açıktır ki, bir halkın güvenliği başka bir halkın güvenliği ile temin edilemez. Dünya ülkeleri uluslararası haklara ve normlara uymak zorundalar. Ve geleceğin önu görülemez olmaması için, sadece tek bir siyasetin - barış siyasetinin - hakim kılınması gerekmektedir.⁵⁷³

573 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 15.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ

II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Uluslararası Ortam

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası siyasal sistem ciddi bir yapısal değişim geçirmiştir. Savaşın bitmesiyle birlikte ortaya çıkan iki büyük gücün önderliğinde iki rakip bloğun oluşması ve bunlar arasındaki ilişkilerin de Soğuk Savaş şeklinde sürdürülmesi, yeni uluslararası sistemin en önemli özelliği olmuştur. 1945 yılı içerisinde “Üç Büyükler” arasında gerçekleştirilen Yalta ve Potsdam konferansları bu sistemin başlangıcını simgelemektedir.⁵⁷⁴

Yalta Konferansı, Amerikalı ve Doğu Avrupalı devlet adamlarının ve uzmanlarının Doğu Avrupa'nın komünizme “satılışı” olarak gördükleri meseleler üzerinde sert tartışmalara sahne olan bir konferanstı. Pek çok açıdan ise Yalta Konferansı, Doğu Avrupa'nın geleceğinin kaba hatlarıyla çizildiği Tahran Konferansı'na ayrıntılı bir dipnottu.⁵⁷⁵

574 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 455.

575 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.16.

1947 yılı başlarına kadar, Almanya'nın geleceği ile ilgili; İran, Türkiye ve Yunan İç Savaşı sorunlarında; Doğu ve Batı Avrupa ülkelerindeki hükümetlerin ortaya çıkışında ABD ile SSCB arasında nispeten kapalı bir biçimde oluşan kutuplaşma, esasen 1947 yılı 12 Mart tarihinde Truman Doktrini'nin ilanı ile ortaya çıkmıştır. Truman Doktrini'ni, savaş sonrasında Eski Dünya'daki güç dengesinde Sovyetler Birliği'nin rakipsiz kalması üzerine bu boşluğun ABD tarafından doldurulacağını ilanı anlamına gelmekteydi. Devamında yaşanan olaylarla birlikte bu kutuplaşma ve kutupların etrafında blokların ortaya çıkması süreci daha da ivme kazanmıştır. Yaklaşık 35 yıl kadar süren iki kutuplu sistemin, yani Soğuk Savaş döneminin ardından, tarafları bir nükleer savaşın eşiğine getiren Küba Krizi sonrasında bloklar arası münasebetlerde belirli bir yumuşama başlamış, sistem nispeten gevşemiştir.⁵⁷⁶

Bu dönemde, dünyada ve Avrupa'da yeni bir güç dağılımı ve bununla bağlantılı olan denge anlayışları ortaya çıkmaktaydı. Sovyetler Birliği artık eskisi gibi tek ülkede sosyalizm uygulaması nedeniyle içe dönük, tamamen düşman ülkelerle çevrili bir ülke değil; dünyanın iki büyük gücünden birisi, Avrupa'nın en büyük gücü, çevresinde kendi siyasal sistemine benzeyen ülkeler bulunan ve bunların sayısını arttırmak için de yoğun çaba harcayan bir bloğun önderi konumundaydı.⁵⁷⁷

Bu süreçte nükleer silahlara ilişkin gelişmeler büyük önem taşımıştır. 1945-1953 yılları arasında ABD'nin nükleer silahlar açısından belirgin bir üstünlüğü söz konusudur. Bu dönemin ilk yarısında (1945-1949) ABD nükleer güç yani atom bombası açısından bu silahlara sahip olmayan SSCB karşısında mutlak üstünlüğe, tekele sahipti. 1949 yılında ise Sovyetler

576 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.16.

577 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.16-17.

Birliği'nin de ilk atom bombasını patlatmasıyla birlikte bu durum değişti. Fakat bu değişimin devamında 1952 yılında, atom bombasına göre tahrip gücü çok daha yüksek olan hidrojen bombasını üreten ABD, Sovyetler Birliği karşısında bu defa da mukayeseli üstünlüğe sahip olmaktadır. Nihayet, 1953 yılında Sovyetler Birliği'nin de hidrojen bombasına sahip olmasıyla ABD'nin nükleer üstünlük dönemi son bulmuştur.⁵⁷⁸

Savaş Sonrası Yıllarda SSCB (1945-1953)

Sovyetler Birliği ve koalisyonun Hitler'i ve faşizmi yenmesi sonucunda uluslararası arenada ciddi değişikler ortaya çıkmıştı. Sovyetler Birliği'nin sınırları önemli derecede genişlemiş, Kaliningrad Bölgesi olarak adlandırılan Doğu Prusya, Sahalin adasının güneyi, Kuril adaları ve diğer bölgeler ülke sınırları içerisine katılmıştır. Faşizmi yenen ülke olarak SSCB'nin otoritesi yeniden yükselmiş ve bu ülke, büyük dünya devleti olarak algılanmaya başlamıştı. SSCB'nin etkisi daha çok Doğu Avrupa ve Çin'de hissediliyordu. 1940'ların ikinci yarısında bu ülkelerde komünist rejim kurulmuştu. Bu yönetim tarzının benimsenmesi daha çok Sovyet ordularının bu ülkelerin topraklarında konuşlanmasından ve SSCB'nin verdiği büyük maddi destekten dolayı olmaktadır.⁵⁷⁹

Savaştan sonra Sovyetler Birliği tutum değiştirmeye başlamıştı. Bu değişikliği gösteren olaylardan birisi Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye göndermiş olduğu 19 Mart 1945 tarihli notadır. Verildiği andan itibaren Türk dış politikasında büyük etkilere neden olan bu notada, Sovyet hükümetinin 7 Kasım 1945 tarihinde bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemek istemediğini

578 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 546.

579 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 51.

bildiriyor ve buna sebep olarak da bu antlaşmanın II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun bulunmadığı ve ciddi surette iyileştirilmesi gerektiği belirtiliyordu.⁵⁸⁰

4 Nisan 1945 tarihinde Ankara Hükümeti Sovyetler Birliği'ne gönderdiği cevabî notada, süresi sona ermekte olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması yerine her iki tarafın da bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi değişiklikleri içeren yeni bir anlaşma yapılması hususundaki Sovyet telkinlerinin uygun bulunduğu ve bunun için yapılacak tekliflerin büyük bir dikkat ve iyi niyetle tetkik edileceği söylenmektedir. Konuyla ilgili Amerikan Donanma Bakanı Forrestal bu notanın Sovyetler Birliği'nin genişleme amacını gösteren belirtilerden biri olduğunu söylerken, Harbiye Bakanı Stimson da Sovyetlerin bu tutumunun hürriyet, demokrasi ve bağımsızlık amacından kaynaklandığını vurgulamıştır.⁵⁸¹

II. Dünya Savaşı'ndaki eski müttefiklerin arasındaki ilişkiler zamanla bozulmaya başlamıştı. Taraflar birbirlerine güvenmemeye başlamışlardı. Örneğin, Stalin'in başkanlığında yapılan bir toplantıda S. M. Budonniy Kızıl Ordu'nun Elba nehri yakınlarında durmasının büyük hata olduğu ve kendi düşüncesine göre askeri anlamda zorlanmadan Batı Avrupa'ya devam etmek gerektiğini söylemişti.

Bu anlamda Amerikalılar da hiç de geri kalmıyorlardı. ABD Genelkurmaylar Komitesinde 1945 yılının sonbaharında bir memorandum kabul edilmişti. Bu memorandumda ABD'nin, SSCB'nin 20 şehrine atom saldırısı planlamış olup, bu saldırı ise "sadece Sovyet saldırısına karşılık değil, SSCB'nin ABD'ye

580 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 52.

581 V. V. Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 546.

saldırılması için yeterli sanayi ve bilimsel seviyesine geldiğinde gerçekleştirilmesi” gerektiği belirtilmiştir.⁵⁸²

Olaylar öyle gelişti ki, uluslararası politika büyük ölçüde Sovyet-Amerikan rekabetine uyum sağlamayı, sonra da bunu kısmen reddetmeyi konu edinecekti. Başta “Soğuk Savaş”, Avrupa’daki sınırların yeniden çizilmesi üzerinde odaklaşıyordu. Böylece, alttan alta, gene de “Almanya meselesi” ile ilgiliydi. Çünkü bu konunun çözüme kavuşturulması, 1945 yılının galip devletlerinin Avrupa üzerinde sahip olacakları nüfusun ölçüsünü belirleyecekti. Rusların 20. yüzyılın ilk yarısındaki Alman saldırganlığından öbür güçlerin hepsinden daha çok çektikleri kuşkusuzdu ve Ruslar, Stalin’in paranoya ölçüsüne varan güvenlik talebiyle güç kazanarak, yüzyılın ikinci yarısında aynı şeylerin tekrarına izin vermemeye kararlıydılar. Dünya Komünist devrimini desteklemek ikincil, ama bununla bağlantısız olmayan bir düşünceydi, çünkü eğer Marksçı düşünceyle yönetilen ve Moskova’nın kendilerine rehberlik etmesini bekleyen başka devletler yaratılabilirse, Rusya’nın politik ve stratejik konumunun güçlenme ihtimali çok yüksek olacaktı. Bu tür düşünceler 1945 sonrası dünyasında Rusya’nın politikasını, geçmişi yüzyıllar öncesine giden sıcak denizlere, limanlara ulaşma isteğinden herhalde çok daha fazla biçimlendiriyordu, ama çeşitli sorunların ayrıntılı çözümünü gene de açık bıraktı.⁵⁸³

ABD başbakanı G. Truman 5 Ocak 1946’de devlet sekreteri D. Birns’e şöyle yazıyordu: “Ruslara demir yumruğumuzu göstermemiz ve onlarla kesin bir dille konuşmamız lazım.

582 Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500’den 2000’e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)*, Çev. Birtane Karanakaççı, Ankara, 1998, s. 437-438.

583 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 547.

Benim düşünceme göre, bizim onlara hiçbir şekilde tolerans göstermememiz lazım.”⁵⁸⁴

Churchill, Amerikan şehri Fulton’daki Westminster kolejinde 5 Mart 1946’da “Demir perde” adlı konuşma yapmıştı. Bu konuşmada Churchill batılı ülkelere “totaliter komünizm ile mücadele etmeleri” için çağrı yapmıştı.⁵⁸⁵ Konuşmasında “Baltık’taki Stettin’den Adriyatik’teki Trieste’ye kadar Avrupa kıtası üzerine boydan boya demir bir perde inmektedir. Orta ve Doğu Avrupa’nın tüm başkentleri bu perdenin altında kalmaktadır. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş, Sofya, tüm bu ünlü kentler ve barındırdığı nüfuslar artık Sovyetlerin nüfuz alanındalar. O kadarla da kalmıyor, birçoğu doğrudan Moskova tarafından kontrol ediliyorlar, yönetiliyorlar” gibi ifadelerle de yer vermiştir.⁵⁸⁶

Moskova’da bu konuşma siyasî çağrı olarak kabul edilmişti. İ. V. Stalin Churchill’e “Pravda” gazetesinde şöyle cevap vermişti: “Aslında Churchill bu konuşma ile savaş borazanlığına soyunmuştur.” Bu süreçte taraflar arasındaki çekişmeler daha da keskinleşmiş ve böylece her iki tarafı da kuşatan “soğuk savaş”⁵⁸⁷ patlak vermişti.⁵⁸⁸

Sovyet-Amerikan ilişkilerinin soğuk bir döneme girdiği sırada, 7 Ağustos 1946 tarihinde Sovyetler Birliği Türkiye’ye bir nota daha göndermiştir. Sovyetlerin bu notası da Türk Boğazları konusundaydı. Sovyetler Birliği bu notayı Türkiye’nin

584 <http://history1900s.about.com/od/churchillwinston/a/Iron-Curtain.htm>, erişim tarihi, 07.03.2015.

585 <http://history1900s.about.com/od/churchillwinston/a/Iron-Curtain.htm>, erişim tarihi, 07.03.2015.

586 “Soğuk Savaş” Churchill’in 1946 yılı Mart ayında ABD’nin Fulton şehrindeki konuşması sırasında ilk defa ilan edilmiştir. *ACE Sovyet Ansiklopedisi*, cilt 8, Bakü, 1984, s. 567.

587 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 548.

588 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı’nın Başından Truman Doktrini’ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 77-79.

dışında, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve İngiltere'ye de göndermişlerdi. Bu nota Amerikan idarecilerini iki yol karşısında bırakmıştı:

-Sadece sert bir nota göndererek Sovyetler Birliği ile Türkiye'yi baş başa bırakmak,

-Kararlı bir tutum sergileyerek, sonuçları ne olursa olsun Türkiye'yi desteklemek.

Amerikan Dışişleri ve Donanma Bakanlıkları sonuçları ne olursa olsun Türkiye'yi desteklemeye karar vermişlerdi.⁵⁸⁹

Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson, 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notası ile ilgili yapılan görüşmeler sırasında, aslında bu notanın Boğazlar rejimini düzenlemekten daha ziyade Türkiye'yi Sovyet hakimiyeti altına sokmak maksadı taşıdığını savunmuştur.⁵⁹⁰

24 Eylül 1946 tarihinde Sovyetler Birliği Türkiye'ye yeni bir nota daha gönderdi. Boğazlarla ilgili rejimin yalnız Türkiye ile Karadeniz'e sahili olan diğer devletler tarafından kararlaştırılması ve Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortak savunulması konusundaki isteklerini yinelemiştir. Amerikan hükümeti bu durum karşısında Türkiye'nin yanında yer alarak Sovyetler Birliği'ne verdiği 9 Ekim 1946 tarihli notada Montrö Sözleşmesinin yalnız Karadeniz devletleri tarafından değiştirilemeyeceği ve Türkiye'nin Boğazların savunmasından başlıca mesul devlet olarak kalması gerektiği ile ilgili bakış açısını tekrarlamakta ve eğer Boğazlara yönelik herhangi bir saldırı ya da bir saldırı tehdidi olur ise bundan kaynaklanacak

589 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 79.

590 Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, Ankara, 1961, s. 82-85.

durumun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesini gerektireceğini bir kez daha belirtmiştir.⁵⁹¹

Sonraki süreçte “soğuk savaş” kapsamındaki çekişmelerin geliştirilmesi inisiyatifini ABD ele almıştı. Sovyetler Birliği'nin komünizm ideolojisini yaymaya çalışması ve Doğu Avrupa'da komünist uydu-devletler kurmaya başlaması Amerika'da büyük korkuya yol açmıştı. Bu sebeple 1947 yılından başlayarak Amerika dış politikasının esası komünizm ile mücadele olmuştur. Şubat 1947'de her yıl ABD Kongresi'ne gönderilen demeçte G. Truman Sovyet etkisinin önlenmesine yönelik bir takım çalışmaların yapılmasını teklif etmişti. Bu çalışmalar içerisinde; Avrupa'ya verilecek geniş ekonomik yardımlar, ABD yönetimi altında askeri-siyasî bloğun kurulması, Sovyet sınırları boyunca Amerikan askeri üslerinin açılması ve Doğu Avrupa'da yer alan ülkelerdeki siyasî muhalefet hareketlerine destek verilmesi gibi konular da vardı.⁵⁹²

Truman Doktrini'nin hızlanmasına sebep olan başlıca neden, Sovyetler'in güneye doğru yayılması ve Yunanistan'da komünist gerillalarla zayıf merkezi hükümet arasında başlayan iç savaştır.⁵⁹³

Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de kendi adıyla anılacak bu doktrini açıkladı. Truman'a göre ABD, komünizm ile silahlı mücadele veren ve komünist ülkelerin baskısı altında bulunan devletlere mali ve askeri yardım yapmalıydı (Burada kastedilen ülkeler Yunanistan ve Türkiye'dir). Bu amaçla Kongre'den 400 milyon dolar kullanma izni istedi. Kongre'nin 22 Mayıs 1947 tarihindeki bu isteğini kabul etmesi üzerine Türkiye'ye 100 milyon, Yunanistan'a ise 300 milyon dolar yardım

591 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 548.

592 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, s. 257-259.

593 Barış Ertem, Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 12, No. 21, 06/2009, s. 388.

yapıldı.⁵⁹⁴ Truman Doktrini, kendisinden sonra gelecek olan Marshall Planı'na öncülük etmiş ve doktrinin başarısı Marshall Planı'nın hazırlayıcısı olmuştu.⁵⁹⁵

Bu süreçte ABD'nin attığı önemli adımlardan birisi ise, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nin Genel Sekreteri D. Marshall tarafından ilan edilen ekonomik yardım politikasıydı. Bu yardım Nazi zulmünden mağdur olan ülkelere yapılacaktı. Buradaki paradoks ise, programın içine Sovyetler Birliği'nin girmemesiydi, sebebi ise SSCB'nin pozitif dış ekonomik verilere sahip olması şeklinde açıklanmıştı. Akademisyen Y. S. Varga "Marshall Planı'nın" analizi sonucunda, söz konusu programın Sovyetler Birliği için negatif sonuçları olabileceğini, bu sonuçların ise ekonomik değil, daha çok politik olacağını belirtmişti. Moskova Marshall programına itiraz etmiş, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de aynısını yapmaları yönünde onlara baskı uygulamıştı.⁵⁹⁶

Savaştan sonra Amerika'nın daha önceki gibi kendi kabuğuna çekilerek meydanı Sovyetlere bırakacağına kesin bir şekilde inanmış olan Moskova için Amerika'nın Truman Doktrini ve Marshall Planı şeklindeki tutumu bir sürpriz oldu. Bu durum Sovyetleri telaşlandırdı. Uydu ülkeler ve Moskova arasındaki bağı daha da kuvvetlendirmek, aynı zamanda komünist faaliyetleri tek merkezden sürdürebilmek için Sovyetler Birliği yeni tedbirlere başvurma kararı aldı.⁵⁹⁷

Kremlin tarafından "Marshall programına" karşı atılan adım Kominform'un kurulması şeklinde oldu. Bu teşkilat, Eylül 1947'de Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ve dünyada komünizm hareketinin kontrolünün arttırılması amacıyla

594 Ahmet Kuyaş, *Gençler İçin Çağdaş Tarih*, Epsilon Kitabevi, s. 297.

595 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 549.

596 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, Alkım Yayınevi, Ankara, 2000, s. 436-437.

597 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 549.

kurulmuştu. Kominform daha önce denenmiş olan “milli sosyalizm yollarını” kötüleyerek, sosyalizme giden yolun sadece Sovyet modelinde olduğunu ileri sürmüştü.⁵⁹⁸

Yayınlanan belgelere göre Kominform’un amaçları aşağıdaki şekildeydi:

- İşçilerin tek vatani olarak Sovyetler Birliği’nin savunulması
- ABD tarafından temsil edilen emperyalizme karşı mücadele
- Tüm dünyayı kapsayacak olan bir Sovyetler Cumhuriyeti’nin kurulması⁵⁹⁹

Bu arada Marshall önerisinde iki nokta göze çarpmaktaydı:

Birincisi Truman Doktrini’nden farklı olarak, ekonomik tamir üzerine vurgu yapılmaktaydı. Yeni politika açlık, fakirlik ve kaosla mücadeleye yönelmişti. Her hangi bir askeri yardım söz konusu edilmemekteydi.⁶⁰⁰

İkincisi ise ulusal düzeyden bölgesel düzeye çıkılmıştı. Tek tek ülkeler değil, bir bölge söz konusu edilmekteydi. Daha önce Türkiye ve Yunanistan örneğinde görüldüğü gibi tek tek ülkelerle yardım ilişkisine giren ABD bu politikasını değiştiriyordu. Öneride dikkati çeken son nokta ise bu girişimi engellemeye kalkışacak olan hükümetler, siyasal partiler ya da grupların Amerika’nın direnişiyle karşılaşacağını ifade edilmeydi. Bu sözler Sovyetler Birliği ve Batı Avrupa’daki Komünist partilere yönelik açık bir ihtar niteliği taşımaktaydı.⁶⁰¹

598 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, Alkım Yayınevi, Ankara, 2000, s. 437.

599 Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt: 51 Sayı: 1 DOI: 10.1501/SBF-der_0000001907 Yayın Tarihi: 1996, s. 279.

600 Çağrı Erhan, “Ortaya çıkışı ve uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt: 51 Sayı: 1 DOI: 10.1501/SBF-der_0000001907 Yayın Tarihi: 1996, s. 279.

601 Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500’den 2000’e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)*, Çev. Birtane Karanakçı, Ankara, 1998, s. 443-444.

Düşmanlığın boyutlarını tamamen ortaya çıkaran olay ise, 1948-1949 yıllarındaki Berlin bunalımı oldu. Washington ve Londra'daki yetkililer, Avrupa devletlerini, dominyonları ve Birleşik Devletleri, Rusya ile bir savaş halinde bir araya getirerek birlikte karşı koymanın yollarını bile tartışmaktaydılar. Amerikalılar – Marshall Planı'nda olduğu gibi – Avrupalıların önce askeri güvenlik tasarılarıyla ortaya çıkmalarını isterken, Birleşik Devletlerin Komünizm tehlikesini bu aşamada ne kadar ciddiye aldığı şüphe götürmezdi. Ülke içinde tüm özellikleriyle görülen “kızıl korkusu” ile ülke dışındaki daha sert eylemler birbirilerini tamamladı. Truman Mart 1948'de, zorunlu askerliğin yeniden getirilmesini kongreden talep ediyor ve bu istek aynı yıl Haziran ayında zorunlu Askerlik Yasasıyla gerçekleştiriliyordu. Sovyetlerin Berlin'e giden kara yollarını abluka altına almaları, bu hareketlere kuvvet kattı. Hava gücü çağına erişilmiş olması, Amerikalılara ve İngilizlere bunu izleyen on bir ay içinde Berlin'e uçakla malzeme göndererek Stalin'in blöfüne meydan okuma imkânı verse de kara yolu geçişi yeniden sağlanıncaya kadar kente zorla girecek bir askeri konvoy göndermek gerektiğini savunan pek çok kişi oldu. Böyle bir eylemin savaş için kışkırtıcı olmayacağını düşünmek zordur. Gerçekte olan ise Birleşik Devletlerin yeni bir anlaşma uyarınca, B-29 bombardıman uçaklarından oluşan bir filoyu, İngiliz hava alanlarına göndermesiydi; bu da onların işi ne kadar ciddiye aldıklarını gösteriyordu.⁶⁰²

1948'de Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler aniden kötüleşti. Bu ülkenin başındaki İ. B. Tito Balkanlarda liderlik kurması istemiyle Yugoslavya'nın yönetiminde Balkan federasyonu kurulması fikrini öne sürmüştü ve şahsi ihtiraslar ve otoritesi doğrultusunda Stalin'in yönetimine karşı çıkmaya başlamıştı. Haziran 1948'de Kominform Yugoslavya'nın

602 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 548.

Komünist Partisi hakkındaki durumu hakkındaki bir karar yayımlamıştı. Bu kararda parti yöneticileri Marksist-Leninist ideolojiden sapmakla suçlandılar. Sonra ise çekişmeler daha da derinleşerek, kopmuştu.⁶⁰³ Sovyetlerin Balkan coğrafyasındaki en güçlü kolu olarak kabul edilen Yugoslavya Moskova'dan kopmuş, 28 Haziran 1948'de Kominform'dan çıkarılmıştı.⁶⁰⁴

Yugoslavya'nın Sovyet blokundan kopması, Sovyetler Birliği için ağır bir darbe olmuştur. Yugoslavya bir dönem Sovyet Rusya'nın tehditlerine maruz kalmıştır. Ancak daha sonra ABD'nin Yugoslavya'ya ekonomik ve askeri yardımlarıyla birlikte bu tehditler son bulmuştur. Stalin'in vefatından sonra Sovyet-Yugoslavya münasebetlerinde yumuşama gözlemlenmişse de Moskova'nın çabalarına rağmen, Tito yeniden Sovyet bloğuna dönmemiştir.⁶⁰⁵

Bu süreçte “Marshall Planı’nı” reddeden Doğu Avrupa ülkeleri Ocak 1949’da Sovyetler Birliği’nin inisiyatifi ile kendilerinin yer aldığı uluslararası ekonomik bir birlik kurmuşlardı-Ekonomik Yardım Birliği (SEV – Sovet Ekonomiçeskoy Vzaimopomoşi). Bu birliğin esas hedefi – Sovyet bloğu ülkelerinin ekonomik bakımdan desteklenmesi ve ekonomik entegrasyonu. SEV’in bütün faaliyetleri plan-direktif prensiplerine dayandırılmış olup sosyalist kamptaki SSCB’nin politik liderliğinin kabulü ile şekillenmişti.⁶⁰⁶

1940’ların sonu 1960’ların başında SSCB ile ABD arasındaki çekişmeler Avrupa ve Asya’da yoğunlaşmıştı.

“Marshall Planı” kapsamında ABD’nin inisiyatifi ile 4 Nisan 1949’da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştu. Bu örgütün içine ABD, İngiltere, Fransa, Belçika,

603 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, Alkım Yayınevi, Ankara, 2000, s. 449-450.

604 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, Alkım Yayınevi, Ankara, 2000, s. 451.

605 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 549.

606 https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi:12.02.2019).

biriydi: Sovyet yayılcılığını engellemek, kıtada güçlü bir Kuzey Amerika varlığı ile Avrupa'daki milliyetçi militarizmin canlanmasını yasaklamak ve Avrupa siyasî entegrasyonunu desteklemek.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa şu anda hayal etmesi çok güç olacak bir biçimde ve ölçüde yıkım yaşamıştı. Yaklaşık 36,5 milyon Avrupalı çatışmada can vermişti, bunların 19 milyonu sivillerdi. Mülteci kampları ve insanların karneye bağlanması gündelik yaşamda alışılagentik bir hal almıştı. Bazı bölgelerde, yeni doğan dört bebekten biri ölüyordu. Milyonlarca yetim daha önce metropol olan şehirlerdeki boş mermi kovanları arasında geziyordu. Sadece Almanya'nın Hamburg şehrinde, yarım milyon insan evsiz kalmıştı. Ek olarak, Sovyetler Birliği tarafından yardım edilen Komünist devletler Avrupa genelinde seçilerek başa gelmiş hükümetleri tehdit ediyordu. Şubat 1948'de Çekoslovakya Komünist Partisi, gizlice Sovyetler Birliği tarafından destekleniyorken, ülkedeki demokratik olarak seçilip başa gelen hükümeti devirmişti. Daha sonra, Doğu Almanya'nın demokratik olarak derinleştirilmesine tepki olarak, Sovyetler Almanya başkentindeki hakimiyetlerini güçlendirmek iddiasıyla Müttefikler tarafından kontrol edilmekte olan Batı Berlin'i kuşattılar. Berlin hava nakliyesinin kahramanlık göstermesi müstakbel Müttefiklere belli bir ölçüde teselli vermişti fakat özelleştirme özgürlük ve istikrara karşı sıkı bir tehdit olarak varlığını sürdürüyordu.⁶⁰⁹

O zamana kadar Amerika Birleşik Devletleri genel siyaseti olan diplomatik izolasyona sırtını dönmüştü. ABD Marshall Planı ve diğer bazı yollar aracılığıyla sağlanan yardım bir dereceye kadar ekonomik istikrarı teşvik etmişti. Avrupalı devletlerin hala güvenlik konusunda güvenceye ihtiyaçları vardı

609 https://www.nato.int/cps/ic/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi: 13.02.2019).

fakat bunun için önce müzakere etmeye ve birbirleriyle ticaret yapmaya başlamaları gerekiyordu. Askeri işbirliği ve bunun birlikte getireceği güvenlik, ekonomik ve siyasî ilerleme ile birlikte paralel şekilde gelişmek zorundaydı. Akıllarda bu varken, birçok Batı Avrupa demokrasileri daha sonra 1954 yılında Batı Avrupa Birliği ismini alacak Batı Birliği'nin 1948 yılında kurulmasını da içerecek daha ileri seviyede bir askeri işbirliği ve kolektif savunma için birçok projeyi yürütmek üzere bir araya geldiler. Sonunda, Sovyet taarruzunu engelleyebilecek ve aynı zamanda Avrupa militarizminin canlanmasını önleyerek siyasî entegrasyon için zemin hazırlayabilecek tek şeyin gerçek anlamda bir siyasî transatlantik güvenlik anlaşması olduğuna karar kılınmıştı.⁶¹⁰

Bu doğrultuda, birçok tartışma ve görüşmenin ardından, 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Anlaşması imzalandı. Anlaşmanın ünlü 5. maddesi gereğince, yeni Müttefikler “kendilerinden sadece biri veya birden fazlasına karşı yapılacak herhangi bir silahlı saldırı... hepsine karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul edileceğine” karar verdiler ve böyle bir saldırıyı takiben, her bir müttefik karşılık olarak “gerekli görülen her türü tedbiri alarak gerekirse silahlı kuvvetlerin kullanılmasına başvuracaktı”. İlginç bir şekilde, bu anlaşmanın 2. ve 3. maddeleri saldırı tehdidiyle direk olarak alakalı olmayan önemli amaçlar içeriyordu. Madde 3 Müttefikler arasında askeri hazırlık için işbirliğinin temellerini atıyor ve Madde 2 de askeri olmayan konularda işbirliği kurabilmeleri için onlara açık kapı bırakıyordu.⁶¹¹

Kuzey Atlantik Anlaşması'nın imzalanması İttifak devletlerini yaratırken, bunların eylemlerini etkili bir şekilde koordine

610 https://www.nato.int/cps/ic/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi: 13.02.2019).

611 https://www.nato.int/cps/ic/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi: 13.02.2019).

edebilecek askeri bir yapı yaratamamıştı. Bu durum Sovyetlerin niyeti hakkında büyüyen endişelerin Sovyetlerin 1949 yılında bir atom bombası patlatması ve 1950 yılında Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle sonuçlandığı zaman değişmişti. Bunun İttifak devletleri üzerindeki etkisi dramatik boyutlardaydı. NATO yakın zamanda Versay yakınlarındaki Rocquencourt Paris banliyölerinde kurulan bir askeri merkez teşkilatı ile oldukça sağlam bir komuta sistemi elde etmişti. Buna Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı veya SHAPE deniyordu ve Birleşik Devletler Generali Dwight D. Eisenhower ilk Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı veya SACEUR olarak görev almıştı. Çok kısa bir zaman sonra, müttefik devletler Paris'te kalıcı bir sivil sekreterlik oluşturdu ve İngiltere'den Lord Ismay'ı NATO'nun ilk Genel Sekreteri olarak atadı.⁶¹²

Kissinger'in de vurguladığı gibi, "Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında NATO yeni bir çıkış noktasıydı. Artık uluslararası düzenin niteliği, çok sayıda devlet arasındaki sürekli değişen koalisyonlardan damıtılan geleneksel Avrupa güç dengesi değildi. Bunun yerine geçen denge, iki nükleer süper güç arasındaki denge haline gelmişti".⁶¹³

Amerika, NATO'nun tam üyesi olacaktı. Aslında stratejik amaç, Rus saldırısı halinde Kuzey Amerika'dan Avrupa'ya yardım sağlanmasıydı. NATO ilk yıllarında, kesin askerî hesaplardan çok, politik kaygıları yansıtmış ve Amerika, Avrupa dengesini korumayı kendisine görev edinen başlıca batılı "kanat" güç rolünü İngiltere'den devralırken, Amerika'nın diplomatik geleneklerinde meydana gelen tarihi değişikliğin simgesi olmuştu. Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin gözünde

612 Kissinger, Henry, *Dünya Düzeni*, Boyner Yayınları, Çev.Sinem Sultan Gül, İstanbul, 2014, s. 309.

613 Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)*, Çev. Birtane Karanakçı, Ankara, 1998, s. 444.

başlıca görev, Birleşik Devletler ve Kanada'yı Brüksel Paketi'ni imzalayanlarla birleştirmek ve karşılıklı destek vaadini Norveç ve İtalya gibi kendilerini güvensiz hisseden ülkeleri de kapsayacak biçimde genişletmekti. Aslında NATO Anlaşması'nın imzalandığı gün ABD ordusunun Avrupa'da ancak 100.000 askeri bulunuyordu. Batıya doğru yönelen bir Sovyet baskısına direnecek yerleşik tümen sayısı yalnızca on ikiydi; yedi Fransız, iki İngiliz, iki Amerikan, bir Belçika tümeni. Bu dönemde Rus kuvvetleri sayı ve yeterlik yönünden, Batı'da etrafı telaşa veren kimselerin iddia ettiklerinin yarısı kadar bile olmamalarına rağmen her iki bloktaki asker toplamları dengeşizliği huzur bozacak şekilde idi. Daha sonra da bu korkular, Komünistlerin Kuzey Almanya ovasına Kore Savaşı'nda Yalu'yu geçtikleri kadar hızla yayılabilecekleri düşüncesiyle arttı. Bu şu demekti ki, NATO stratejisi giderek daha büyük ölçüde bir Sovyet istilasına cevap olarak uzun menzilli Amerikan bombardıman uçaklarının yapacakları "çok geniş misilleme" esasına dayanırken büyük bir konvansiyonel ordu oluşturma zorunluluğu da vardı. Öte yandan bu durum Batılı "kanat" güçlerin üçünü de –Birleşik Devletler, Kanada ve İngiltere - Avrupa kıtası üzerindeki sürekli askeri yükümlülüklerle o derece bağlıyordu ki, bu ülkelerin 1930'lardaki strateji planlamacıları durumu görseler, şaşkınlık içinde kalırlardı.⁶¹⁴

Bu süreçte Almanya'daki işgal bölgelerindeki müttefik birliklerinin durumu da büyük bir problem halindeydi.⁶¹⁵ Almanya, Doğu ve Batı Almanya olarak iki bölgeye ayrılmıştı. Eylül 1949'da işgal altındaki Doğu Almanya'da Alman Federatif Cumhuriyeti, aynı yılın Ekim ayında Sovyet bölgesinde ise Alman Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştu.⁶¹⁶

614 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 549.

615 *İstoriya Vneshney Politiki SSSR (1945-1980)*, Moskova, 1981, s. 63-85

616 Güven Gürkan Öztan ve Tebessüm Öztan, "Militarizm ve Anti-komünizmin Kesiştiği Nokta: Kore Savaşı", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 123, 2012.

1950-1953 yıllarında Uzak Doğu’da Kuzey ve Güney bölgeleri arasındaki Kore Savaşı başlamıştı. Bu savaşta iki blok ilk defa karşı karşıya geliyordu. Soğuk savaş dönemindeki ilk sıcak çatışmalar Kore Savaşı sırasında yaşanmıştır. Sovyetler Birliği ve Çin, Kuzey Kore’ye politik, maddi ve insani yardımda bulunmuş, ABD ise Güney Kore’ye. Savaş değişken seyir izlemiştir. Sonuçta tarafların hiçbirisi kesin askeri zafer kazanamamıştır. Temmuz 1953’te Kore’de barış tesis edilmiş, ancak ülke şuana kadar varlığını sürdüren iki ülkeye bölünmüştür⁶¹⁷.

617 Varşova Paktı: Sovyetler Birliği ve onun Avrupa’daki yedi uydu devleti, Sovyetleri üye devletlerin silahlı kuvvetlerinin başına getiren ortak bir savunma birliği olan Varşova Paktı’nı ortaya çıkaran bir anlaşma imzaladı. Adını imzalandığı yer olan Varşova’dan alan Varşova Paktı’nın üyeleri Sovyetler Birliği, Arnavutluk, Polonya, Romanya, Macaristan, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Bulgaristan’dı. Anlaşma, herhangi bir üye devletin dış bir kuvvet tarafından saldırıya uğraması durumunda tüm üye devletleri savunmaya çağırıyordu ve Sovyetler Birliği Mareşali İvan S. Konev’in emri altında birleşmiş bir askeri komuta sistemi kurdu. Varşova Paktı’nı oluşturan anlaşmanın giriş kısmı, onun neden var olduğunu gösteriyordu. Bu kısım, şu konu etrafında döner: “Yeniden askerileştirilmekte olan Batı Almanya ve onun Kuzey Atlantik Bloğu’na dahil olması yeni bir savaş riskini artırmakta ve barış yanlısı devletlerin ulusal güvenliğini tehdit etmektedir.” Bu bölüm, ABD ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün (NATO) diğer üyeleri tarafından 9 Mayıs 1955’te alınan Batı Almanya’yı NATO’nun bir üyesi yapma ve bu devletin tekrar askerileştirilmesine izin verme kararına atıfta bulunmuştur. Sovyetler, bunu açık bir tehdit olarak gördüler ve buna Varşova Paktı ile cevap verdiler.

Varşova Paktı, 1991 yılına kadar varlığını sürdürdü. Arnavutluk 1962’de anlaşmadan ihraç edildi çünkü Rus lider Nikita Hruşov’un katı Marksist ortodoksiden çok fazla saptığına inanıyordu, ülke yardım ve ticaret için yüzünü komünist Çin’e döndü. 1990’da Doğu Almanya, Varşova Paktı’ndan çekildi ve Batı Almanya ile tekrar birleşti; birleşmiş olan Almanya daha sonra NATO üyesi oldu. Polonya ve Çekoslovakya gibi diğer doğu bloğu ülkelerinde komünist olmayan hükümetlerin 1990 ve 1991 yıllarındaki yükselişi, Varşova Paktı’nın gücünün etkin bir şekilde sona ermesini sağlamıştır. Mart 1991’de, anlaşmanın askeri ittifak bölümü feshedildi ve Temmuz 1991’de siyasi danışma organının son toplantısı gerçekleşti. <https://www.history.com/this-day-in-history/the-warsaw-pact-is-formed> (Erişim tarihi:21.02.2019).

Yardım ve güvenlik şemsiyesinin sağladığı yarar ile Batı Avrupa'daki siyasî istikrar gittikçe güçleniyordu ve savaş sonrası ekonomik mucize başlamıştı. Yeni Müttefikler İttifak devletlerine katıldı: Yunanistan ve Türkiye 1952'de, Batı Almanya ise 1955'te. Avrupa siyasî entegrasyonu ilk adımlarını tereddütle atıyordu. Batı Almanya'nın NATO'ya kabul edilmesine tepki olarak, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa bağımlı devletler 1955 yılında Varşova Paktı'nı⁶¹⁸ oluşturdular.

Avrupa, 1961 yılında inşa edilen Berlin Duvarı⁶¹⁹ ile simgelenen huzursuz bir bekleyişe girmişti. Bu süre boyunca, NATO "Saldırıya Topyekûn Mukabele (Misilleme)" stratejik doktrinini benimsemişti; buna göre Sovyetler Birliği saldırı gerçekleştirir ise, NATO nükleer silahlarla karşılık verecekti. Bu doktrinle ulaşılmak istenen şey, her iki tarafı da risk almaktan alıkoymaktı zira ne kadar küçük olursa olsun, herhangi bir saldırı tam bir nükleer alışverişe yol açacaktı. Aynı zamanda, "Topyekûn Mübadele" İttifak devletlerinin enerjilerini, büyük geleneksel orduları muhafaza etmek yerine ekonomik büyüme üzerine odaklanmalarını sağlamıştı. Müttefikler ayrıca sadece siyasî değil, askeri rolüyle ilişkili olarak da ilk

618 Berlin Duvarı: 13 Ağustos 1961'de, Alman Demokratik Cumhuriyeti Komünist hükümeti, (GDR veya Doğu Almanya) Doğu ve Batı Berlin arasında dikenli tel ve betondan oluşan "Antifascistischer Schutzwall" veya "antifaşist siper" inşa etmeye başladı. Berlin Duvarı'nın resmi amacı, Batılı "faşistlerin" Doğu Almanya'ya girmesini ve sosyalist devlete zarar vermesini engellemektir; ancak aslında Doğu'dan Batı'ya kitleler halindeki ilticaları önleme amacına hizmet etti. Berlin Duvarı, Doğu Alman Komünist Partisi başkanının GDR vatandaşlarının istedikleri zaman sınırı geçebileceklerini açıkladığı tarih olan 9 Kasım 1989'a kadar varlığını sürdürdü. O gece kendinden geçmiş kalabalıklar duvarı sardı. Bazıları özgürce Batı Berlin'e geçerken bazıları ise çekiç ve kazmalarla duvarı yıkmaya başladı. Günümüze kadar Berlin Duvarı, Soğuk Savaş'ın en güçlü ve dayanıklı sembolleri arasında yer almıştır. <https://www.history.com/topics/cold-war/berlin-wall> (Erişim tarihi:21.02.2019).

619 https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi:13.02.2019).

adımlarını atmıştı. Müttefiklerin kurulmasından itibaren, özellikle küçük müttefikler daha büyük çapta bir askeri olmayan işbirliği için müzakere ediyordu ve 1956 sonbaharında çıkan Suez Krizi bazı üyelerin bölünmesine yol açan siyasî istişarelerin eksikliğini açıkça ortaya koyuyordu. Ek olarak, Sovyetler Birliği'nin 1956 yılında Sputnik uydusunu fırlatması Müttefikleri daha da büyük çaplı bir bilimsel işbirliğine itmişti. Norveç, İtalya ve Kanada Dışişleri Bakanlarından oluşan Kuzey Atlantik Konseyine- "Üç akıllı adam" teslim edilen bir rapor- müttefikler arasında daha elle tutulur bir istişare ve bilimsel işbirliği önerisinde bulunmuştu ve rapordaki sonuçlar, diğer sonuçlara ek olarak, NATO Bilim Programının kurulmasına da yol açmıştı.⁶²⁰

Nükleer Silahlanma ve Nükleer Merkezli Çatışmanın Başlangıcı

1940'larda uluslararası ilişkileri belirleyecek önemli bir faktör haline gelen nükleer silahlar üretilmeye başlamıştı.

1942'de ABD Los-Alamos'ta Amerikan Nükleer Merkezi açılmıştı. Bu merkezde atom bombası üretimi çalışmaları yürütülüyordu. Projenin yönetimi atom fizikçisi R. Oppenheimer'e verilmişti. Onun yönetimi altında dönemin sadece ABD ve İngiltere'nin değil, Doğu Avrupa'nın en iyi beyinleri toplanmıştı. Nükleer silahlar üzerinde devasa bir çalışma grubu faaliyet gösteriyordu. İçlerinde Nobel Ödülüne aday 12 kişi de vardı. Maddi olarak hiçbir eksikleri yoktu.

1945'in yazına doğru Amerikalılar "Little Boy" ve "Fat Man" adlı iki nükleer bomba yapabilmişlerdi.⁶²¹ Birinci bomba

620 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Coster-Mullen, John, Atom Bombs: The Top Secret Inside Story of Little Boy and Fat Man. Waukesha, Wisconsin: J. Coster-Mullen, 2012, OCLC 298514167.

621 "Nagasaki, Savaşta Atılan Son Atom Bombasının Hikayesi", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150809_nagasaki, (Erişim tarihi: 26.11.2019)

2722 kg ağırlığında idi ve zenginleştirilmiş Uranüs-235 ihtiva ediyordu. “Fat Man” pluton-239 ihtiva ediyor, 13 Kiloton gücü ve 3175 kg ağırlığındaydı. Birinci deneme Alamogordo’da yer alan nükleer deneme poligonunda 16 Eylül 1945’de yapılmıştı ve Potsdam’daki ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa yöneticilerin yer aldığı görüşmeye denk getirilmişti. Daha önce belirttiğimiz gibi, 6 ve 9 Ağustos 1945’te her birisi 20 Kiloton gücünde iki atom bombası Japon şehirleri Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atılmıştı. Bu bombalar büyük insani kayıplarla sonuçlanmıştı; Hiroşima’da 140 binden fazla, Nagazaki’de ise 75 bin kişi hayatını kaybetmiş, şehirlerde muazzam yıkımlar meydana gelmişti.⁶²²

Nükleer silahların kullanılması askerî açıdan zaruri değildi. Ancak ABD yönetimi bunu politik hedefleri doğrultusunda yapmışlardı. ABD, SSCB’ye ve diğer ülkelere güç gösterisinde bulunmuştu. Atom bombasının kullanılmasının zarureti meselesi halen tartışma konusudur. Kimileri bu silahların kullanılmasının gerektiğini savunmaktadır. Kullanılmadığı takdirde savaşın en az bir yıl daha uzayabileceğini ve bu süre içerisinde de bir milyon Amerikan askerinin de ölebileceğini savunurlar. Kimileri ise eninde sonunda Japonya’nın teslim olacağını ve bu yüzden de bu silahların kullanılmasının yanlış olduğunu savunurlar.⁶²³

Sovyetlerin nükleer projesi de 1942’de başlamıştı. ABD ve Almanya’nın bu süper silaha sahip olma hedeflerinden haberdar edildiğinde, Stalin sadece bir cümle sarf etmişti: “Üretmek lazım”.⁶²⁴

622 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 187.

623 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 551.

624 <https://www.nytimes.com/1988/01/29/obituaries/klaus-fuchs-physicist-who-gave-atom-secrets-to-soviet-dies-at-76.html>

1943'ün baharında atom enerjisi çalışmalarının başına İ. V. Kurçatov tayin edilmişti. Savaş dönemi olduğu için bu çalışmalar ağır yürümüştü.

Sovyetler Birliği'nde atom silahları üzerindeki çalışmalar bir tesadüfle hızlanmıştı. Genç Alman teorisyen fizikçi Klaus Fuchs komünist idi. 1930'ların başlarında o Almanyadan göçüp, 1930'da İngiltere'ye yerleşmişti. Birkaç yıl sonra da İngiliz vatandaşlığını kabul etmişti. 1941 yılında Fuchs İngiltere'de nükleer silah üretimi üzerinde çalışan bir grupta yer almıştı. Sonradan bu çalışmaların savaşta müttefiki olan Sovyetler Birliği'nden gizli yürütüldüğünü öğrenerek, bu hususun kabul edilemez bir hata olduğunu düşündüğünden, Londra'daki Sovyetler Birliği'nin elçiliğinde çalışan Savunma Komitesinin temsilcilerine çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Kendisi ile daha sonra temasa geçen Sovyet gizli servis ajanlarına 1943-1946 yılları arasında Manhattan projesi üzerinde Los-Alamos'ta yürütülen çalışmaları sırasında atom silahının üretilmesi için elde edilen gerekli bilgileri sızdırmaya başlamıştı.⁶²⁵

Tabii ki ajanlar bu bilgilerin doğruluğu hakkında kuşku duymaktaydılar. Sovyet uzmanlar Fuchs'un verdiği bilgilerin doğruluğunu tasdik ettikten sonra, bu sonuçların tekrarlanması ise büyük hacimli titiz hesap ve araştırmalara ihtiyaç duyulduğundan, birinci atış olarak daha önce 1945'te Alamo-gordo'da atom silahının denendiği şemayı kullanmaya karar vermişlerdi. Sovyet bilim adamları geçici olarak kendilerinin üzerinde çalıştıkları ve daha verimli ve orijinal olan çalışmalarını durdurmaya karar vermişlerdi. Bu Sovyet bilim adamlarına Amerikalılarla aynı zamanlı başlangıç elde etme imkânını vermişti.

29 Ağustos 1949'de Kazakistan'daki Semipalatinsk poligonunda ilk Sovyet yapımı atom bombasının denemesi gerçekleştirilmişti.

625 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 551.

ABD'nin nükleer tekeli yerle bir edilip, iki dünya devletinin karşı durması ise füzyon odaklı karakter almıştı.⁶²⁶

Sovyetler Birliği için nükleer silah üreten bilim adamları akademisyenler İ. V. Kurçatov, Y. B. Hariton ve Y. B. Zeldoviç idi.

Hariton ilk başta şöyle diyordu: “Belli olduğu üzere biz Fuchs’tan gereken bilgileri aldık ve o bize ilk atom bombasının tanımını verdi ve biz de Amerika’ninkine benzer kendi silahımızı üreteceğiz”.⁶²⁷

Hayatının son yıllarında ise 1995 yılında Y. B. Hariton şöyle demiştir: “Çok güzel ilim ve mühendislik başarıların altına imza atmamın tatminiyle birlikte.... bugün daha olgun yaşımdayken aslında bu başarıların insanların korkunç şekilde ölmelerinden, bizim evimizin-Dünya’mızın tabiatına verilen büyük zarar ve yıkımlardan bizler de sorumluyuz... Umarım, bizden sonra gelenler kötülüğe neden olacak işler yapmayarak, daima dünyayı iyiliğe doğru götürecek işler yapmak için güce ve kararlılığa sahip olurlar.”⁶²⁸

II. Dünya Savaşı’nda Almanya ve Japonya’ya karşı sürdü-rülen hava akınlarının ayrıntılı bir tahlilini yapan İngiliz fizikçi Profesör Patrick M. S. Blackett bu bombardımanların beklenen sonucu vermediğinden hareketle üçüncü bir savaşta da Sovyetlere karşı atom silahları kullanılsa bile yerleşme ve sanayi merkezlerini hedef alan hava akınlarının kesin sonuca götürmeyeceği tezini savunmuştur. Blackett’e göre, atom silahı tek başına Sovyetlerin Avrupa’yı işgal etmesine karşı etkili bir çare olmayacak ve Amerikan fizikçilerinin iddia ettiklerinin

626 Vladimir Gubarev, “Zvezda Haritona”, <https://www.nkj.ru/archive/articles/1825/>.

627 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 552.

628 Ali L. Karaosmanoğlu, Nükleer Stratejinin İlk On Yılı, Cilt: 51 Sayı: 1 DOI: 10.1501/SBFder_0000001905 Yayın Tarihi: 1996 . s. 326-327.

aksine bir atom savaşı kısa sürede bitmeyecek, uzun sürecek ve kesin sonuç vermeyecektir.⁶²⁹

Baskın şekilde taarruz yaklaşımına ilk karşı çıkanlardan birisi Chicago Üniversitesinden Ekonomi Profesörü Jacob Viner olmuştur. Profesörün ilk atom bombasının Hiroşima üzerinde patlamasından sadece birkaç ay sonra yazdığı bir tebliğinde zamanına göre oldukça ileri görüşlü ve etkileyici fikirleri vardı. Viner atom bombasının şehirlere karşı kullanılacak bir silah olduğu varsayımından hareket ederek bu şekilde kullanılacak atom bombasının ilk darbeyi indirene hiçbir avantaj sağlamayacağı sonucuna varmaktadır. Çünkü saldırıya uğrayan taraf aynen mukabele edebilecektir. Öyleyse atom silahlarına sahip devletlerin çoğalması savaş tehlikesini arttırmayacak tam aksine daha istikrarlı bir ortamın doğmasına yol açacaktır.⁶³⁰

II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Ekonomik Gelişimi

Savaş ülkenin ekonomik potansiyelinin üçte birini yok etmişti. Fabrikaların, madenlerin, demir yollarının ve diğer sanayi tesislerinin büyük bir kısmı yerle bir edilmişti.

Kurtarma çalışmaları daha savaş bitmeden işgal altındaki toprakları Almanlardan temizledikten sonra başlamıştı. Ağustos 1943'te SSCB'nin Komünist Parti Merkez Komitesi ile Bakanlar Kurulu'nun "Alman işgalinden kurtarılan bölgelerdeki üretimin başlatılması hususunda acil yöntemler hakkında" özel bir karar yayımlamıştı. Savaşın sonuna doğru halkın inanılmaz çabaları sonucunda sanayinin bir kısmı ayağa kaldırılabilmişti.⁶³¹

629 Ali L. Karaosmanoğlu, Nükleer Stratejinin İlk On Yılı, Cilt: 51 Sayı: 1 DOI: 10.1501/SBFder_0000001905 Yayın Tarihi: 1996 , s. 327-328.

630 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 552-553.

631 M. Boytsov, İ. Hromova, *Poslevoennoe desyatiletie, 1945-1950*, Moskova, 1998.

Ancak, esas kurtarma çalışmaları savaşın bitiminden sonrakı dördüncü beş-yıllık plan (1946-1950) döneminde gerçekleştirilmiştir.

Sovyet ekonomik modelinin savaş dönemindeki ağır denemeden geçtiğini ve sadece kendisini aklamadığı, hatta en umutlu ekonomik modelin olduğu fikri yaygındı. İlk beş-yıllık planlar döneminde olduğu gibi, sanayinin geliştirilmesinde ağır sanayiye (makine sanayisine) ağırlık verilmişti. Hatta sanayinin bu kısmının yüzdesi savaş öncesi yüzdeden daha yüksekti. Örneğin, 1940'ta ağır sanayinin payı %61,2, 1945 yılında %74,9, 1946 yılında 65,9, 1950 yılında ise %70 oranında idi.⁶³²

Sanayi barış dönemi için yeniden yapılandırılıyor, sivil hayata yönelik ürünlerin payı yükseliyordu. Resmi kayıtlara göre savaş öncesi üretim seviyesine 1948'de ulaşılmıştır. Toplamda 6200 sanayi tesisi inşa edilmişti. Bunların içerisinde, Dnepir Hidroelektrik santrali, Zaparojçelik, Ust-Kamenogorsk kurşun-çinko üretim tesisi, Kolomensk ağır sanayi tesisi, Saratov-Moskova gaz borusu gibi devasa tesisler sayılabilir. Tarım üretimde savaş öncesi seviyesine dördüncü beş yıllık döneminde değil, ancak beşinci beş yıllık döneminde ulaşmıştır.

Bu arada, ülkede çok büyük sorun ve zorluklar yaşanmıştı. 1946'da bir sıra bölgede hem kuraklık hem de hükümetin tarımda izlenen geleneksel politikaları kaynaklı açlık meydana gelmişti. Kollektivizasyon döneminden itibaren kırsal bölge sanayinin gelişimi ve dolayısıyla dış politika sorunlarının çözümü için kaynak üreten bir saha gibi görülüyordu.

Resmi olarak devlet tarafından açlığın olduğu kabul edilmemişti. Hükümet ancak baskı-ceza yöntemlerini daha da sıkı hale getirmişti. 1946 yılının yaz ve sonbaharında hükümet iki önemli karar almıştı - "Buğdayın korunmasına, bozulmasının

632 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s.682.

ve çalınmasının önlenmesine yönelik yöntemler hakkında” ve “Devlet buğdayının korunmasının temin edilmesi” hakkında.⁶³³ Açlık sorununun en önemli çözümü buğdayın üretilmesi değil, onun kaydı ve kontrolüydü. Bu kararların sonucu kitlesel olarak yapılan bazı kolhoz ve diğer tarım sektöründe çalışan yöneticilerinin cezalandırılması şeklinde olmuştu.⁶³⁴

1946 yılında özellikle kırsal bölgelerde yaşanan kuraklığın yol açtığı kıtlık sonrasında ekmek kalitesi de düşmüş, açlık ülkede kol geziyordu. Tahminen 2 milyon insan bu süreçte açlıktan öldü ve milyonlarca insan da yetersiz beslenmenin sıkıntılarını yaşadı.⁶³⁵ Savaş ve onun sonuçları - halkın karneleyle yiyecek temini-ülkenin finans sistemini bozmuştu. Tüketici pazarında yaşanan kritik durum, ürünlerin direkt takası, ülkede yaşanan enflasyon ülke sanayisinin yeniden düzene sokulması çalışmalarını durdurma tehlikesini yaratmış olup, para reformunu ülkenin gündemine getirmişti.

Dönemin finans işlerinden sorumlu komiseri A. G. Zverev’in hatıralarına göre, bu reform hazırlıkları gizli ve titizlikle yürütülüyordu. Bu reform kapsamında karne sisteminin kaldırılması da planlanarak, böylelikle sadece ülke içinde değil, uluslararası arenada da Sovyet ekonomisinin ne kadar yolunda gittiği gösterilecekti.⁶³⁶

Savaş döneminde Sovyetler Birliği’nde fiziksel yıkım geriye sarsıcı bir manzara bırakmıştı. Yaklaşık 2 bin kasaba ve şehir, 70 bin köy, 100 bin kolektif çiftlik, 2 bin devlet çiftliği, 32 bin sanayi işletmesi ve ülkenin demiryolu ağının yarısı yok edildi. Yıkımın büyük bir bölümü kültürel alanlarda

633 V.F.Zima, Golog v SSSR 1946-1947 godov, proishojdenie i posledstviya, Moskova, 1996.

634 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800’den itibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s.465.

635 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 555.

636 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800’den itibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 464.

da yaşandı. Almanlar kültürel hazineleri yağmaladı, sanat müzelerini, sarayları ve diğerlerinin yanı sıra romancı Tolstoy ve besteci Çaykovski'nin 19. yüzyıldan kalan evlerini yakıp yıktı. 25 milyon evsiz insan yeni yapılacak konutları beklerken yeraltı sığınaklarında yaşamlarını zor şartlar altında sürdürdüler. 1947 yılına kadar devam eden karneyle gıda dağıtımı ve aşırı nüfus yaşamı korkunç hale getirdi.⁶³⁷

Stalin'in düşüncesine göre, Sovyetlerin, savaş döneminde ülkelerinde halkın gıda karnelerine göre paylaşılması uygulamasını, diğer ülkelerden (İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya) önce kaldırması gerekmektedir. Sonuçta, öyle de oldu. 16 Aralık 1947'den itibaren SSCB'de para reformu gerçekleştirilmeye başlamıştı - gıda ve sanayi mallarına uygulanan karneler kaldırıldılar. Tedavüle 1:10 nispetinde (10 eski ruble 1 yeni rubleye eşitlenmişti) (22 Aralık 1947'ye kadar) değiştirilmesi gereken yeni para bırakılmıştı. Birikim bankalarındaki bütün tasarruf ve hesaplardaki paralar 1:1 (3 bin rubleye kadar), 2:3 (3 bin rubleden 10 bin rubleye kadar) ve 1:2 (10 bin rubleden sonra) olarak değiştirilmişti.

Aynı anda, ekmek, un, makarna, bakliyat ve bira fiyatları indirilmişti. Ancak, bununla birlikte et, balık, tuz, şeker, votka, süt, yumurta, sebze, kumaş, ayakkabı ve kıyafet fiyatları aynı kalmıştı. Ülke çalışanlarının halkın hayat düzeyinin ne kadar da yükseldiğinin düşünebilmesini sağlamak amacıyla, bütün ülkede gösterime giren belgeselerde ürün dolu Moskova rafları gösteriliyordu. Ancak; para reformunun halkın tasarruflarının elinden alınmasına yönelik olduğu ve halkın tasarruflarının bir kısmının "yendiği" açıkta.⁶³⁸

Bu süreçte bir bölge düşmandan kurtarılır kurtarılmaz evlerin, çiftliklerin ve fabrikaların yeniden inşasına başlandı.

637 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 555.

638 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi. Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s.464.

Sanayinin yeniden tesis edilmesinde Alman fabrikalarının sökülerek Rusya ve Ukrayna'ya taşınması ve yeniden kurulmasının da kısmen yardımı oldu.⁶³⁹

Savaş sonrası ilk dönemindeki halkın hayatı maddi ve yaşam düzeyi bakımından kolay değildi. Bununla birlikte, halk moral bakımından oldukça umutluydu - savaş bitmiş, her yerde inşaat başlamış, geleceğe umutla bakılıyordu.

Ülkede 1947 yılındaki ortalama maaş aylık 5 bin rubleydi, 1950 yılında - 700 ruble (para reformundan sonra). Bu maaş yaklaşık olarak 1928 ve 1940 yıllarındaki seviyesine eşitti.⁶⁴⁰

Gıda ürünlerinin esas perakende fiyatları (ruble olarak) 1950 yılında aşağıdaki gibiydi: 1 kg 1; kalite ekmek-6-7; 1 kg şeker-13-16; 1 kg tereyağı-62-66; 1 kg et-28-32; 10 adet yumurta-10-11. Sanayi malları çok daha pahalıydı. Mesela, erkek botları-260-290 ruble, takım elbise ise-1500 rubleydi.

1949 yılından itibaren fiyatlar aşağıya doğru inmeye başlamıştı, ancak, halkın alım gücü oldukça düşüktü, bu da hayatın iyileşmesinin ve zenginliğin hayalini yaratıyordu. Halkın maddi gücü devletin mecbur tuttuğu değişik türevli hazine kağıdının alımı ve imzalanması ile kötüleşiyordu.⁶⁴¹

Toplumsal-Politik ve Kültürel Hayat

II. Dünya Savaşı döneminde devlet gücünün en üst organı olan Devlet Savunma Komitesi'nin kapatılmasından sonra tüm yetki Stalin'in tek başına başında bulunduğu SSCB Komünist Parti Merkezi Komitesi'nin elindeydi. Stalin aynı anda hem hükümetin hem Komünist Parti'nin başıydı. Savaştan sonra

639 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 555.

640 M. Boytsov, İ. Hromova, *Poslevoennoe desyatiletie, 1945-1950*, Moskova, 1998.

641 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s.468.

ülkede Stalin kültü zirveye ulaşmıştı. 1940'ların sonlarında Stalin'in anıtları SSCB'de, Varşova, Sofya ve Prag'daki meydanlarda çoğaldı. Ressamlar onun sosyalist halkların iyilik ve sevgi saçan bilge ve kutsal lideri olarak gösteren tablolar yaptılar ve setlerde Stalinci filmler savaş zamanının dahi bir lideri olarak onun rolünü mitleştirdi. Stalin soyut olarak orduyu yüceltti, ama korkusundan ve kininden dolayı yıldız komutanların kahramanlıklarını silikleştirdi.⁶⁴²

Sofya'da Stalin anıtı

642 <http://www.etoretro.ru/pic77744.htm>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

643 Lavrenti Beriia - Askeri Lider (1899–1953)

Hitler'in Heinrich Himmler ile kıyaslanan Lavrenti Beriia, Stalin'in Sovyetler Birliği'nin mareşali ve gizli polis teşkilatının acımasız başkanıydı.

Lavrenti Beriia, Mart 1899'da Gürcistan Cumhuriyeti'nde doğdu. Yeni Sovyetler Birliği'nin makamlarında, şiddetli yöntemleri ve Sovyet lideri Josef Stalin'ne yaptığı dalkavukluk sayesinde hızla yükseldi. NKVD başkanlığına atandı ve Stalin'in tasfiye ve gizli polis taktikleri hayalini gerçekleştirdi. Stalin, Hitler'in Gestapo başkanı Heinrich Himmler'in dengi olarak onu gururla tanıttı. Stalin'in ölümünden sonra, Beriia gücünü abarttı ve 23 Aralık 1953'te Hruşov' başını çektiği siyasi rakipleri tarafından öldürüldü. <https://www.biography.com/people/lavrentiy-beria-21345281> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

Partide ve hükümette en üst düzeydeki makamlarda diğer yöneticiler de bulunuyordu: G. M. Malenkov, N. A. Voznesenski, L. P. Beriya⁶⁴⁴, L. M. Kaganoviç, K. Y. Voroşilov gibi.⁶⁴⁵ Stalin saltanatının çeşitli aşamalarında öne çıkan konumlara bu isimleri yerleştirmişti, ancak varisi olarak asla bir isimden söz etmedi.⁶⁴⁶

Esasen ülkedeki bütün güç eskisi gibi sadece Stalin'in elinde toplanmıştı. Partinin yönetim organı olan Politbüro çok ender ve mutad olmayan toplantılar düzenliyordu. Örneğin, 1946 yılında 7 toplantı, 1952 yılında ise sadece 4 toplantı düzenlenmişti. Mutad işlerin yürütülmesi için Stalin değişen isimlerin yer aldığı "üçlü", "altılı", "yedili" grup sistemini yaratmıştı. Belli sorunların halledilebilmesi için Stalin ya Politbürodan, ya Organizasyon Bürosundan, ya parti Merkez Komitesinin sekreteryasından, ya da Bakanlar Kurulundan belli kişileri çağırarak, söz konusu sorunla ilgili kendi kararını bu kişilere tebliğ ediyordu. Bu durum, Stalin'in ölümüne kadar devam etti.⁶⁴⁷

Savaştan hemen sonra ülkede yeni baskılar dönemi başlamıştı. Öncelikle bu baskılar Stalin'in ülkede otoriter rejimin esası olan korku atmosferini yaratması ve savaşta kazanılan zafer sonrası ülkede meydana gelen özgürlük dalgasının yok edilmesi idi. Bu politika siyasî yönetimdeki mücadelenin bir unsuru olarak da kullanılıyordu.

SSCB'ye 1945 yılının yazından itibaren dönen esirlere karşı olan davranışlar rejimin sertleşmesinin göstergesiydi. Ülkesine dönen 2 milyon civarında askeri esirlerinden sadece %20'sinin evlerine dönmesine izin verilmişti. Esirlerden birçoğu kamplara

644 Jukov Yu.N. Tayını Kremlya, Stalin, Molotov, Beriya, Malenkov, Moskova, 2000.

645 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s.469.

646 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 556.

647 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 557-558.

ya da 5 yıllığına sürgüne gönderilmişti. Stalin askerlere güvenmiyordu, onları devletin emniyet organlarının kontrolü altında tutuyor ve onlara baskı uyguluyordu. 1946 yılında ilk olan “havacıların işiydi”. Havacılığa verdikleri zararlar için Hava Kuvvetleri Komutanı A. A. Novikov, Havacılık sanayisinin Halk Komiseri A. İ. Şahurin, Hava Mareşali S. A. Hud-yakov, Hava Kuvvetlerinin baş mühendisi A. K. Repin ve diğ-erleri mahkûm edilmişlerdi.⁶⁴⁸

1946-1948 yıllarında Mareşal Jukov gözden düşürülerek, bütün yönetim kademelerden azledilerek, önce Odessa, sonra da Ural Bölge Komutanı olarak sürülmüştü.⁶⁴⁹ Ona yakın olan bütün komutanlar da sürülmüştü. Onların arasında General-ler V. N. Gordov, F. T. Rıbalçenko, V. K. Telegin, eski Mareşal G. İ. Kulik gibi isimler de vardı.

650

Georgiy Jukov

648 <https://24smi.org/celebrity/3520-georgii-zhukov.html>,
(Erişim tarihi: 15.04.2019).

649 <https://24smi.org/celebrity/3520-georgii-zhukov.html>,
(Erişim tarihi: 15.04.2019).

650 <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/lieninghradskoie-dielo>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

1940'ların sonu 1950'lerin başında "Leningrad işi" adı altındaki bir dava açılmıştı. Bu dava Leningrad'da bir dizi RS-SFC'nin parti ve devlet yöneticilerine karşı açılan davadır.⁶⁵¹ Sorun G. M. Malenkov - L. P. Beriya grubu ile A. A. Jdanov - A. A. Kuznetsov - N. N. Voznesenski grubu arasındaki politik güç mücadelesinden kaynaklanıyordu. A. A. Kuznetsov ve N. A. Voznesenski'nin Stalin'in selefi ilan edilmelerine karşı bu mahkeme açılmıştı.

Birinci kurban Leningrad şehir parti komitesinin sekreteri Y. F. Kapustin olmuştu. 23 Temmuz 1949'da Emniyetten sorumlu Devlet Bakanı V. C. Abakumov'un kararı ile bu kişi savcının talimatı olmadan göz altına alınmış, İngiltere gizli servisiyle işbirliği yaptığı suçlamasıyla mahkûm edilmişti.

Sonradan göz altına alınanlar: Parti Merkez Komitesinin sekreteri A. A. Kuznetsov. Kuznetsov, savaş döneminde Leningrad'ın kahramanca savunmasının yöneticisi ve organizatörüydü; P. S. Popkov, Leningrad'ın Parti Şehir İcra Komitesinin Başkanı, 1946'dan itibaren ise Leningrad Bölge Komitesi ve Komünist Partinin Şehir İcra Komitesinin Birinci Sekreteri; N. A. Voznesenski, Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı, SSCB Devlet Planlama Komitesinin Başkanı, Politbüro üyesi, akademisyen; M. İ. Rodionov, Rusya Sovyet Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı; P. G. Lazutin, Leningrad İcra Komitesinin Başkanı.

Bütün bu kişiler vatana ihanetten yargılandılar. Bu suçlama ise, sanki parti ve devlet organlarının yürüttüğü işlerden sabote edilmesinden, Leningrad parti teşkilatının parti Merkez Komitesi ile mücadelesi için üs olarak kullanılmasından ve devlet planlarının kırmasından vs. ibaretti.

651 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 557-558.

Eylül 1950’de Leningrad’da SSCB Üst Mahkemesinin Askeri Kurulunun duruşması gerçekleştirilmişti. Bu duruşmada son sözü alan A. A. Kuznetsov şöyle demişti: “...mahkeme nasıl bir karar verirse versin, tarih bizi aklayacaktır.” Sanıklardan altısı (N.A.Voznesenski, A. A. Kuznetsov, P. S. Pokov, M. İ. Rodionov, Y. F. Kapustin, P. G. Lazutin) en üst cezaya, diğerleri ise değişik süreli hapis cezalarına çarptırılmıştı.⁶⁵² Ancak, bununla “Leningrad mahkemesi” bitmemişti. 1950-1952’lerde Leningrad’ın 200’den fazla parti ve Sovyet çalışanı ölüm ve uzun hapis cezalarına çarptırılmıştı.⁶⁵³ Toplamda ise 30 kişi bu dava dolayısıyla hayatını kaybetmişti.⁶⁵⁴

İ. V. Stalin’in ölümünden sonra 30 Nisan 1954’te SSCB’nin Üst Mahkemesi bu mahkeme sonucunda bütün mahkûm edilenlerin, bazılarının ölümünden sonra, aklanmasına karar vermişti.

1930’lardaki Stalin teröründen sonra yeni baskı dalgası başlamıştı. “Köksüz kozmopolitizmle mücadele” adı altında antisemitist hareketler başlatılmıştı. Yahudi kökenli entelijansiya temsilcilerinin hapse atılmaları ve ölümleri ile başlayan ölüm fırtınası birçok insanın hayatını tehdit etmeye başlamıştı.⁶⁵⁵

18 Kasım 1948’de Stalin gizli bir kararı imzaladı. Bu karara göre, Sovyetler Birliği’ne destek amacıyla değişik ülkelerin Yahudi topluluklarından savaş döneminde maddi yardım

652 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 557-558.

653 <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/lieninghradskoic-dielo>, (Erişim tarihi, 15.04.2019).

654 Kostırçenko, G. V. Stalin protiv “kosmopolitov”. Vlast i Evreyskaya intelligentsiya v SSSR, Moskova, 2010.

655 Артем Кречетников, “Сталин и евреи: 70 лет разгрома Еврейского антифашистского комитета”, <https://www.bbc.com/russian/features-46225286>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

toplayan Yahudi Anti faşizm komitesi kapatılmıştı.⁶⁵⁶ Bu komitede yer alanlar gözaltına alındıktan sonra 1952 yılının yazında SSCB Üst Mahkemesinin Askeri Komitesince mahkûm edildiler ve daha sonra öldürüldüler. Tanınmış aktör ve rejisör S. Mihoels esrarengiz bir şekilde öldü, P. Jemçuynaya hapisle mahkûm edilmişti.⁶⁵⁷ 125 kişi hakkında dava açıldı ve bunlardan 23'ü idam cezasına çarptırıldılar, 6 kişi ise hapis-hanede hayatını kaybetti.⁶⁵⁸

13 Ocak 1953'te haber ajansı TASS bir grup doktorun gözaltına alınma haberini duyurmuştu. Bir grup terörist doktorun "tedavi yoluyla Sovyetler Birliği'nin önderlerinin hayatlarını sona erdirme çalışmalarını yürüttüğü" ilan edilmişti. "Onların kurbanları A. A. Jdanov ve A. S. Şerbakov oldu... Bu terörist doktor grubunun yabancı ajan oldukları, yabancı devlete ruhlarını ve vücutlarını sattıkları, onların paralı kiralık ajan oldukları iddia edilmişti. Bu terörist grubun üyelerinden çoğu, M. Vovsi, B. Kogan, B. Feldamn, Y. Etinger ve diğerleri Amerikan gizli servisi tarafından satın alınmışlardı. Bu insanlar "Joint" adı altında faaliyet gösteren uluslararası Yahudi Milli - Burjuva Kurumu olan Amerikan gizli servisinin şubesince kiralanmışlardı. Terörist grubun diğer üyeleri (Vinogradov, Kogan, Yegorov) İngiliz gizli servisinin eski ajanlarıydılar."⁶⁵⁹

656 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 558-559.

657 Артем Кречетников, "Сталин и евреи: 70 лет разгрома Еврейского антифашистского комитета", <https://www.bbc.com/russian/features-46225286>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

658 Репортёр Я.Л., *Na Rubee Dvux Epok: Delo Vraçey 1953 Goda*, Moskova, 2003.

659 Арсений Замостьянов, "Медицинская трагедия: как «дело врачей» стало возможным, И почему кампания так быстро набирала обороты", <https://iz.ru/83168/arsenii-zamostianov/meditsinskaja-tragediia-kak-delo-vrachei-stalo-vozmozhnym>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

ПОДЛЫЕ ШПИОНЫ И УБИЙЦЫ ПОД МАСКОЙ ПРОФЕССОРОВ-ВРАЧЕЙ

Сегодня публикуется хроника ТАСС об аресте группы врачей-врагателей. Эта террористическая группа, раскрытая некоторым время тому назад органами государственной безопасности, ставила своей целью, путем враждебного лечения, сократить жизнь активным деятелям Советского Союза.

Следствием установлено, что участники террористической группы, используя свое положение врачей и злоупотребляя доверием больных, преднамеренно, злойски подрывали их здоровье, ставили им неправильные диагнозы, а затем губили больных неправильным лечением. Подпи-

дуривали о том, что наши ученые имеют и свою темную сторону, что они поражают у многих наших работников настроение благодушия и самоуспокоенности. Такого рода преступники должны быть строго наказаны. Поэтому у нас было бы много. Именно это роковое отношение наших людей и составляет читательскую ноту для злодейского предательства.

В СССР безразлично господствуют социалистические отношения. Советский народ одержал беспримерную и историческую победу в Великой Отечественной войне. В неслыханно короткий срок ликвидированы тяжёлые последствия войны. На всех

660

13 Ocak 1953 "Pravda" gazetesi

"Profesör-doktor kılıklı, ajanlar, katiller"

Bu haberden birkaç gün sonra 21 Ocak 1953 tarihli "Pravda" gazetesinde "Katil doktorların yakalanmasına hükümete verdiği destekten dolayı doktor L. F. Timaşuk'un Lenin adına madalyaya layık görüldüğüne dair" SSCB Üst Kurulu'nun Prezidyum'un Kararı yayımlanmıştı. L. F. Timaşuk isimli mütevazı doktora Stalin'in en "kirli gösterilerden" birinin "Doktorlar işinin" neredeyse en merkezinde yer aldığı belirtilmişti. Ağustos 1948'de Timaşuk üç mektup yazmıştı (birini Stalin'in Güvenlik şefi olan Moskova Emniyet Bürosunun Genel Güvenlik İdaresinin müdürü General Teğmen N. S. Vlasik'e, diğer iki tane mektup ise Devlet Güvenlik Organlarını denetleyen parti Merkez Komitesinin sekreteri A. A. Kuznetsov'a). Bu mektupta da, A. A. Jdanov'un hastalığı konusunda yanlış teşhis konduğunu belirtiyordu. O zamanlar mektuplar cevapsız kalmış ve 4 yıl arşivde tutulmuştu. Ancak 1952 yılının Ağustos ayında bu mektuplar

arşivden alınarak kullanılmış ve yeni ses getiren siyasî mahkemenin esası olmuştu.⁶⁶¹

5 Mart 1953'te Stalin vefat etti. Bir ay sonra hapse atılan doktorlar hapisten çıkıp beraat ettiler. Doktorlar serbest kaldıktan sonra L. F. Timaşuk'a verilen Lenin madalyasını iadesini istediler. Kadın çok üzülmüştü. Doktor L. F. Timaşuk 1964'te emekli oluncaya kadar Kremlin hastanesinde çalışmaya devam etmişti. Kimdi o? Ne olumlu ne de olumsuz kahramandı. Tesadüflerin etkisi ile o trajik dönemde sıkça olduğu gibi hem kurban hem de cellat oluvermişti.⁶⁶²

Sovyet toplumunun kültürel ve manevi hayatı her zaman hükümetin acımasız baskısı altındaydı. Savaş döneminde insanların ölümle burun buruna geldikleri zaman bu baskılar bir nebze olsun hafiflemişti. Ancak, 1946 yılından itibaren bu baskıların hayata geçirilmesi çalışmaları başlatılmıştı. Bu çalışmalar ise kültürün değişik alanlarda yapılan ideolojik taramalar şeklini almıştı.

Ağustos 1946'da Parti Merkez Komitesinin "Siyasî düşünce ve ideallerden uzak eserlerinden dolayı M.Zoşenko ve A.Ahmatova'yı acımasızca eleştiren "Zvezda" ve "Leningrad" dergileri hakkında" kararı yayımlanmıştır.

Edebiyat alanında çalışanlardan sonra sinema, tiyatro ve müzik alanında çalışanlar baskı görmeye başlamışlardı. 1946-1948 yıllarında parti şöyle kararlar almıştı: "Büyük Hayat" filmi hakkında", "Tiyatroların repertuarı ve bunların iyileştirilmesi çalışmaları", "V. Muradeli'nin "Büyük dostluk" isimli operası hakkında" ve "Sovyet müziğindeki yozlaşma belirtileri

661 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 558-559.

662 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 701.

hakkında”. Bu kararlarla sanatçılar düşük manevi ve sanatsal seviyeli sanat eserlerinden dolayı eleştirilmişti.

Ağustos 1948’de Sovyet genetik araştırmaları yapan kurumlar tamamıyla yerle bir edildiler, bilimin kendisi ise yasaklanmıştı. Bu ise, Stalin tarafından desteklenen agrobiyolog T. D. Lısenko’nun çabaları ile gerçekleştirilmişti. Bu kişi sonradan kendisinin olmadığı ispatlanacak olan sözüm ona ilmi başarılarını çok güzel bir şekilde tanıtıyordu.

Ekonomide kapitalist ekonomisinin savaş sonrası perspektiflerinin değerlendirmesini yapan kitabı için Dünya Ekonomisi Enstitüsü Müdürü akademisyen E. Varga eleştirilmişti.

Eksiksiz sayılan sadece Stalin’in eserleri olmuştu. Bilhassa onun en son kaleme aldığı “SSCB’de sosyalizmin ekonomik sorunları” isimli eser (1952). Bu eserde gerçeklikten uzak sosyalizmin inşa edildiği ve komünizme doğru yola çıkıldığı sonucu yer alıyordu. Ancak, ülkenin kültürel gelişmesi bu sert ideolojik baskılara rağmen devam ediyordu.

Halk eğitimi kapsamında esas problem zorunlu 7 yıllık eğitim hayatına geçilmesi meselesiydi ve bu 1949 - 1950’li yıllardan itibaren hayata geçirilmişti. Çalışma hayatından kopmadan gerçekleştirilen akşam ve açık öğretim yaygın hale getirilmişti.

O dönemde bilimde esas önem nükleer fiziğe ve bağlantılı bilimlere verilmişti, yarı iletkenlerin fiziği, biyofizik, kimyasal fizik, teorik matematikteki çalışmalar başarı ile yürütülüyordu.⁶⁶³

Sinema sektöründe filmlerin çekimi ve yayımı üzerinde gerçekleştirilen kontrol filmlerin çekiminin azalmasına neden olmuştu. 1945 yılında televizyonda gösterilen 45 filme

663 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 556-562.

karşılık, 1951 yılında onların sayısı sadece 9 adet olmuştı. Önemli yerleri “Pirogov” (rejisör G. Kozintsev), “Jukovski” ve “Admiral Nahimov” (rejisör V. Pedovkin) gibi tarihi-biyografik filmler tutuyordu.

Milli sinemanın şimdilerde klasikleri arasında yer alan filmler çekiliyordu. Bunlar: “Molodaya Gvardiya” (“Genç ordu” rejisör S. Gerasimov), “Selskaya uçitelnitsa” (“Köy öğretmeni” rejisör M. Donskoy), “Podvig Razvedçika” (“İstihbaratçının kahramanlığı” rejisör B. Barnet).

Müzik ve resim sanatları “formalizm ile mücadele” adı altında daimî hareketin içine çekilmişti. Bu da I. Ulusal Besteciler kurulunun toplantılarında 1948 yılında kurulan SSCB Güzel Sanatlar Akademisinin politikasında kendini göstermişti.

Sanatın idea bazlı yaratıcılığının olgunluğunun kesin göstergesinin sanatsal ürünlerinin üretiminden, özellikle de Stalin’in imgesinin yaratılmasından geçtiği kanısı yaygındı. Böylelikle, Stalin’in 70 yıllık jübilesine atfen 1949’da Tretyakov galerisinde “Güzel sanatlarda İ. V. Stalin” adlı sergi açılmıştı. Sanatçı entelijansiya bu yönde çalışmak zorunda kalmıştı.

Birçok araştırmacı Stalinizmin sistemli krizinden dolayı o dönemdeki kültürün zor durumda olduğunu belirtiyorlardı.⁶⁶⁴

“Stalinizmi “sosyalizmin tek ülkede kuruluşunu kösteklemeye çalışan bütün yöneticileri temizleme hareketi” ve “büyük tehlikelerle karşı karşıya kalan bir ülkede devrimle karşı-devrim arasındaki mücadelenin bir yansıması” olarak gören yaklaşımlar olmakla birlikte Stalinizmin, Alman Nazi diktatörlüğü kadar koyu bir diktatörlük ve bir polis devleti olduğuna dair inanç daha yaygındır. Ama yine de Carr’ın da ifade

664 Refik Turan, Azerbaycan’da Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Stalin ve Uygulamalarına Yaklaşım, *Bilgi*, Sayı: 67, Güz 2019. s. 273-294.

ettiği gibi Stalin devriminin nereye kadar Lenin devriminin devamı, nereye kadar Rusya'daki ve dünyadaki koşullara cevap bu devrimin tadil edilerek sürdürülmesi ve nereye kadar 1917 Ekiminin umutlarına ve amaçlarına ihanet olarak görülmesi gerektiği konusu hâlâ tartışmalıdır".⁶⁶⁵

Nikita Hruşov Dönemi (1953-1964)

5 Mart 1953'te Komünist Parti ve ülkeyi neredeyse tek başına yöneten Stalin vefat etmişti.⁶⁶⁶

Vyaçeslav Molotov, Nikolay Bulganin, Lazar Kaganoviç, Kliment Voroviç, Georgiy Malenkov, Nikolay Şvernik, Çu En-Lay, Lavrenti Beriya, Anastas Mikoyan, Nikita Hruşov ve diğerleri Stalin'in cenaze töreninde. Yıl 1953.

Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Rusya, daha önce yapmış olduğu hatayı düzeltmek ve bazı ülkelerle olan ilişkilerini

665 Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, s. 335.

666 Aleksandr Braterskiy, "Раскол элит по-советски Шесть десятилетий назад СССР потряс политический кризис", https://www.gazeta.ru/politics/2017/06/22_a_10733177.shtml, (Erişim tarihi, 28.05.2019).

667 Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK, Ankara, 1991, s.310.

düzeltilmek istiyordu. Bu ülkelerden birisi de Türkiye idi ve Sovyetler Türkiye ile olan ilişkilerini de düzene sokmak istiyordu.⁶⁶⁸ Bu dönemde Malenkov, Komünist Parti Genel Sekreteri, Başbakan Voroşilov Sovyet Şuraları Başkanı, Beriya, Molotov, Kaganoviç ve Bulganin de Başbakan yardımcılıklarına seçilmişlerdi. Yeni yönetimde Stalin yanlılarının yanı sıra, daha önce onunla anlaşmazlığa düşenlere de görev verilmişti. Bu değişiklikler, Sovyet politikasının Stalin'in çizgisinde devam ettirilmeyeceğinin ilk işaretleriydi. Sovyetlerin bu dönemde yaptıkları ilk işlerden birisi, 30 Mayıs 1953'te bir açıklamada bulunarak, daha önceki yönetimin Türkiye'ye verdiği notalardaki görüşlerin kendileri tarafından benimsenmediğini savunarak bir çeşit özür dilemek olmuştur.⁶⁶⁹ Bununla Sovyet Rusya, aynı zamanda Boğazlar üzerindeki hak iddialarından vazgeçildiğini de resmen açıklamıştır. Rus yetkililer bu çabalarla Türkiye'nin güvenini yeniden kazanmayı ümit etmişlerdir.⁶⁷⁰

668 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phocnix Yayınevi, Ankara, 2004, s.464-468.

669 Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, ss. 184-185.

670 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge no: 3001000061376171 Sovyet Rusya Hariciye Bakanı M. Molotof'un Türkiye Büyükelçisi'ne okunmuş ve tevdi edilmiş olan metin.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, 30 Mayıs 1953 tarihinde Sovyet Rusya Hariciye Nazırı Ekselans N. Molotof tarafından Türkiye'nin Büyük Elçisine okunmuş ve tevdi edilmiş olan, metni aşağıda münderîç beyanata ittıla kestoylenmiştir :

" Son zamanlarda Sovyetler Birliğinin komşu devletlerle münasebetleri meselesi ile meşgul olan Sovyet Hükûmeti, diğer meseleler arasında Sovyet-Türk münasebetlerinin durumuna da dikkat atfetmiştir.

Bilindiği gibi, 1925 tarihli Sovyet Türk Muahedesinin müddetinin sona ermesi ile alakalı olarak, Sovyet-Türk münasebetlerinin tanzimi meselesi bir kaç sene evvel iki devlet mümessillerinin resmi görüşmelerinde mevzu bahis edilmiştir. Bu görüşmelerde Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Türkiye'ye karşı bazı toprak iddiaları ve aynı vechile Sovyet Hükûmetinin , Sovyetler Birliği emniyetine Karadeniz Boğazları cihetinden gelebilecek tehdidin bertaraf edilmesine müteallik cülûhozoları da yer almış bulunuyordu . Türkiye Hükûmeti ve içtimalî mahafili bunları teessürle karşılamış ve bu da Sovyet-Türk münasebetleri üzerinde tesirini göstermekten halî kalmamıştı.

İyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış ve emniyetin tarsini namına Ermenistan ve Gürcistan Hükûmetleri Türkiye'ye karşı toprak iddialarından sarfınazar etmeği mümkün telâkki etmişlerdir . Boğazlar meselesinde Sovyet Hükûmeti bu mesele hakkındaki eski noktainazarını yeniden gözden geçirmiştir ve Sovyetler Birliğinin Boğazlar cihetindeki emniyetini Sovyetler Birliği için olduğu gibi Türkiye için de kabule şayan şartlar altında temin etmeği mümkün addetmektedir.

-2-

030	01			61	396	17

671

671 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge no: 3001000061376172 Sovyet Rusya Hariciye Bakanı M. Molotof'un Türkiye Büyükelçisi'ne okunmuş ve tevdi edilmiş olan metin.

Bu suretle , Sovyet Hükümeti Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı hiç bir toprak iddiasında olmadığını beyan eder . "

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti , Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı hiç bir toprak iddiasında bulunmadığını mübeyyin Sovyetler Birliği Hükümetinin yukarıda mezkûr beyanatını memnuniyetle kaydeder .

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bu beyanatta atfı yapılan iyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış (emniyetin) tarsini arzusunu Türkiye'nin daima beslediği ve beslemeye devam edeceği arsuya tamamen tekabül ettiğini beyan eder .

Buğazlar meselesinin , Sovyetlerce de malum olduğu veçhile , Montrö Mukavelesi ahkâmına tabi bulunduğunu Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bu münasebetle tebarüz ettirmek ister .

030	01			61	376	17

2

672

Sovyetler Birliği'nin Boğazların kontrolünü ele geçirmek isteklerine karşı Türkiye, kendisi ile dost olduğu takdirde Boğazları Sovyet Rusya aleyhinde kullanmayacağı yanıtını vermiştir. İşte Sovyetler Birliği'nin 1953'te yaptığı açıklama ile bu görüşü sonuna kadar kabul etmiş gözükmektedir. O tarihten itibaren de Sovyet Rusya, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi iddiasından vazgeçmiştir.⁶⁷³

Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan 13.06.1953 tarihli "New York Times" ve İngiltere'de yayınlanan 12.06.1963 tarihli "Yorkshire Post" gazeteleri de bu olaya yönelik "Yine Boğazlar meselesi" ve "Rusya Türkiye üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğini bildirdi" başlıklı haberler yayınlamışlardır.

"Karadeniz'i dış aleme bağlayan ve bugün için dünyanın en stratejik noktalarından bir tanesi olan Boğazlarla alakalı olarak Moskova'nın Türk Hükümetine yapmış olduğu teklifle, Sovyet sulh taarruzunda yeni bir cephe açılmış bulunmaktadır. Elimize bugüne kadar gelmiş olan malumata göre, Kremlin, Kars ve Ardahan hudut mıntıkalarında sık sık iddia etmekte olduğu haklardan feragat ederek, mezkûr bölge üzerinde Türk hakimiyetini tanıma teklifinde bulunmakta ve bunun için de Boğazlardan geçişi tanzim eden 1936 Montrö antlaşmasını yeniden gözden geçirerek beynelmilel bir konferansın toplanmasını şart koşmaktadır. Moskova şimdilik Boğazlar üzerinde üs kurmak hususunda eskiden yapmış olduğu teklifine hiç temas etmemekte ve geniş mikyasta beynelmilel bir konferansın toplanması talebinde bulunmakta yalnız Karadeniz'de sahili olan memleketlerle istişare edilmesine dair yine eski iddiasında ısrat etmektedir.

Bu vaziyet karşısında Sovyetlerin düşünce tarzını tespit etmek çok kolaydır. Moskova, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya

673 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 03001000010364552.

arasında gittikçe artan dostluk ve işbirliğinden kuşkulananmakta ve şunlar arasında müşterek askeri ve savunma tertiplerinin tevhidine mani olmak için çabalamaktadır. Daha umumi bir tabirle Moskova, Türkiye'yi NATO ile daha fazla işbirliği yapmak ve kendini ona bağlamaktansa, Sovyet politikasına uymak suretiyle çok daha fazla kazançlar sağlayacağına ikna etmek ümidinde bulunmaktadır.

Herkesçe malum olan bu parçalama siyasetinin muvaffak olacağına inanmak için elimizde hiçbir sebep yoktur. Türk hükümeti, Kars ve Ardahan üzerindeki Sovyet mütelabatını hiçbir zaman kabul etmedikten başka, Moskova tarafından yapılan bu son "hak teslimi" keyfiyetine de çok az kıymet verebilecek bir durumdadır. Türkler Boğazlarla alakadar Sovyet taleplerine eskiden beri o kadar şiddetle mukavemet etmişlerdir ki, Rusların bu taleplerin bazılarından vaz geçmeleri, Türklerin sebatkarlıklarının bir muvaffakiyeti olarak tezahür etmiştir. Sovyet siyasetine dönmek meselesine gelince, Ankara'daki devlet adamları Moskova'nın mazideki Türk aleyhtarı propagandası ve Rusların Türk toprakları üzerinde besledikleri emeller hakkında çok geniş bilgiye sahip oldukları gibi Nazi-Sovyet işbirliği sırasında Rus Dışişleri vekili Molotov tarafından Hitler rejimine yapılan Boğazlarla alakadar tekliften de haberdardırlar. Ankara'nın Rusya'ya karşı itimatsızlığı ve Türkiye üzerinde Moskof emellerinden haklı olarak duyduğu korku, asırlar boyunca tarihten alınan derslere istinat etmektedir. Moskova'dan gelen tatlı sesler, Türk tarihinin bu müthiş ikazlarını hükümsüz bırakacak kabiliyette değildir.⁶⁷⁴

BAŞBAKANLIK

Ankara, 29/6/1953

Bosun - Yayın ve Turizm Genel Md.

Dairesi: Büro Md.

Özel Sayı

Genel sayı

4649

Başvekalet

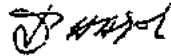
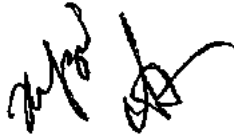
Ek :

Ekususi Kaleu Kucürüsüne

Amerika'da 13/6/1953 tarihli "New York Times" ve İngiltere'de 12/6/1953 tarihli "Yorkshire Post" gazetelerinde intişar eden (Gene bogazlar meselesi) ve (Rusya, Türkiye üzerindeki taleplerinden vaz geçtiğini bildir-di) başlığı altındaki makale tercümeleri ilişik olara taksim kılınmaktadır.

Sayın başvekilimizin yüksek bilgilerine arzına delaletinizi saygılarımla arz ve rica ederim.

Genel Müdür

(Dr. Halim Akyot)

KA

Verilen cevaplar: Daire ve şube adını yazınız:

030	01			103	655	5

-7-

675

675 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 03001000010364552

AMERICAN BASINIAN:

NEW YORK TIMES (New York, 13.6.1953)

17

GENE BOĞAZLAR İŞELENİŞİ

Karadenizi dağ alevine bağlayan ve bu :Un için dünyanın en stratejik noktalarından bir taneisi olan Boğazlarla alakalı olarak Moskova'nın Türk Hükümetine yapmış olduğu teklifle ,Sovyet sülh taarruzunda yeni bir cephe açılmış bulunmaktadır. Elimize bugüne kadar gelmiş olan malumata göre Kremlin ,Kars ve Ardahan hudut mntakalarında sık sık iddia etmekte olduğu haklardan feragat ederek,mekdûr bölge üzerinde Türk hakimiyetini tanıma teklifinde bulunmakta ve bunun için de Boğazlardan geçişi tanzim eden 1936 KontrBulaşmasını yeniden gözden geçirecek boynolmlil bir konferansın toplanmasını şart koşturmaktadır. Moskova ,şimdilik, Boğazlar üzerinde Un kurmak hususunda eskiden yapmış olduğu teklifine hiç temas etmemekte ve geniş mıkryasta boynolmlil bir konferansın toplanması talebinde bulunmakla yalnız Karadeniz'de c. sahili olan memleketlerle istişare edilmesine dair yine eski : iddiasından ric'at etmektedir.

Du vaziyet karşısında Sovyetlerin düşüncce tarzını tesbit etmek çok kolaydır. Bodihiidir ki, Moskova, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında gittikçe artan dostluk ve işbirliğinden kışkırlanmakta ve günler arasında müşterek askeri ve savunma tertiplerinin tevhidino nâni olmak için çabalanmaktadır. Daha uzadı bir tabirle Moskova, Türkiye'yi Nato ile daha fazla

./.

Verilen cevaplarda: Daha ve daha azı yazılmış

030	01			153	645	5

2

BAŞBAKANLIK

Basın - Yayın ve Turizm Genel Md.

Daire

Daire

Genel Md.

Genel Md.

İNGİLİZ MÜSTAHKEMİ:YORKSHIRE POST (Leeds, 12.6.1955)

13

RUSYA, TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ TALEPLERİNDEN
VAZ GEÇTİĞİNİ BİLDİRDİYazan: Christopher Forbes Adam

Bünyesinde mülkate nasıran ,Rusya'nın açmış olduğu sulh kampanyasının en son teşebbüsü ,Türkiye üzerindeki arazi taleplerinden ve Çanakkale Boğazına askeri bakımdan kontrol etmek arzusunun vaz geçmesidir.

Anladığımıza göre, bu Rus kararı,Türk hükûmetine bir kaç gün evvel bir nota halinde bildirilmişti.İngiliz Dışişleri Vekâleti bunu dün akşam ne teyid ,ne de tezkib etmemişse de ,Rusların bu Nota muhteviyatını İngiltere ,Fransa ve Amerika'ya da bildirdiği kabul edilmektedir.

Gelen haberlere göre,Türkiye'ye gönderilen Notanın esaslı dört noktası şunlardır:

1-Rusya ,1945 de Kara,Ardahan ve Artvin vilâyetleri üzerindeki iddialarından artık vaz geçmiştir.

2-Rusya'nın Çanakkale Boğazında askeri üsler kurmak üzere, kendisine Türkiye tarafından müsaade edilmesi hususunda harpten hemen sonra ileri sürdüğü taleplerden vaz geçilmiştir.

3-Rusya ötedenberi aleşkinde bulunduğu Çanakkale Boğazı seyrü sefer anlaşmasının tadilini müzakere etmeğe hazırdir.

/.

Verilen cevaplar: Daire ve diğer idareler

030	01			143	465	5

4

(2)

4-Rusya ,bugüne kadar gergin bulunan Sovyet-Türk münasebetlerinde iyiye doğru bir ilerleme kaydedilmesini memnuniyetle karşılayacaktır.

(Kars ve -röhan,1940 Türk-Rus harbine son veren Berlin Mubadelesi ile Türkiye tarafından Ruslara terk edilmiş ,fakat 1921 anlaşması ile tekrar Türkiye'ye iade alınmıştı.Gerek Kars ,gerekse Ardahan üzerinde her iki memleket de senelerdenberi hak iddia etmişlerdi. Bu yerler ,Orta Doğu'da bir yeni Alsace Lorraine teşkil ediyorlar.)

Türkiye ile Batı devletleri ,Sovyet taleplerini hiç bir zaman kabul etmedikleri için,Rusların yeni tekliflerinde bazı tavizatta bulundukları söylenemez. Rusya'nın bütün yaptığı gay ,İngilterenin de imza sahibi bulunduğu 1936 Montreux anlaşmasının yeniden güden geçirilmesi hususunda harpten sonra ileri sürdüğü tekliflerden rasmen vaz geçtiğini bildirmiş olmasıdır.

Rusya'nın bu hareketi ,yalnız Batı Avrupa için takip ettiği soğuk harp siyasetini yeniden güden geçirdiğini değil ,fakat aynı zamanda bu tadil edilmiş siyasetini Güney-Doğu Avrupa'ya da teşmil ettiğini ifade eder.

Doğu Almanya'ya yeni tanıdıkları imtiyazlar da nazarı itibarı alındığı zaman ,Rusların ,muhtemel Dört Büyükler toplantısı için Semini hazırlamakta oldukları görülür.

Din aleyhindeki propogandada bir gevşetme yapılması hususunda alınan kararlar,araziyi Sovyetleştirme hareketine son verilmesi ve mubacircıların Sovyet Bölgesine dönüşleri için yapılan müzakeratla ,muhakkak ki ,bazı maksatlar takip edilmektedir. Fakat,Batı devletlerinin resmi mekanları,Doğu Almanya'da nazım padesi ortadan kal-

030 01 103 255

5 -1.

-3-

diracak bir karar alınmadıkça , esaslı herhangi bir neticeye varılacağına inanmıyorlar. Çünkü husuların yapmış oldukları şeyler , Batılılara bir şey kazandırmış olmayacaktır.

Sovyetlerin Almanya'da taahhüdükleri hattı hareketinde esaslı iki sebebin mevcut olması ihtimali vardır.

1-Ekonomik durum o kadar fenadır ki ,Ruslar ,dahili siyasette biraz değişiklik yapmanın lüzumu olduğuna kanaat getirmişlerdir.

-2-Ruslar Cumhurbaşkanı Eisenhower'ın istediği gibi ,Batı ile anlaşmazlıklarına sözle değil ,fiiliyetle istata galeşiyorlar.

Beynelmilol Münaşeretlerdeki düğün zahiren biraz gevşektir. Bu da ,serbest teşebbüse aid küçük müesseselerin mali yardım ile teşvik edileceğine dair Doğu Almanya hükümetinin aldığı kararlardan anlaşılabilir.Ötün bunlar ,tıpkı Leninin 1920 senelerinde taktik bakımından muvakkat bir gerileme yapmış olması gibi aynı usulün şimdi Almanya'da dahi tatbik edilmekte olduğunu gösterir.

Şu farkla ki,Kromlin ,bunun beynelmilol sahada meydana getireceği tepkileri diplomatik takip etmektedir.Batı Almanya'da yapılması yekm olan seçimlerle ,Ruslar ,Dr. Adenauer'in durumunu sarsoak ve Avrupa müdafaa topluluğu anlaşmasının kurulmasına mani olmak istemektedirler. Bu şeyler ,Stalinin ölümünden sonra değişmiş değil; onlara yeni usuller ilâve edilmiştir.

Yiyecek darlığı ve bu yiyocüğün hatalı bir şekilde dağıtılması dolayısıyla halk arasında umumî bir memnuniyetsizliğin meydana geldiği Romanya,Çekoslovakya ve Macaristan'da da ekonomik durumu aynı şekilde hafiflettikleritedirde ,buna kimse hayret etmeyecektir.

030	01				103	645	5

6

-4-

Fakat doğu Almanya ve Avusturya'da yaptıkları tavizler ve şimdi Türkiye'ye gönderdikleri Nota ,henüz hakiki bir siyaset değişikliğini ifade etmez .Bununla beraber ,bu hareketler ,Rusyanın Doğu ile Batı arasındaki gergin münasebatın düzelmesini ve yüksek kademeler arasında müzakereler yapılmasını istediğini gösterir.

Ruslar ,bu hareketlerinin ,Beranda'da buluştuğuları zaman ,Cumhurbaşkanı Eisenhower'ı bir Dört Büyükler toplantısı için ilana etmek üzere Winston Churchill'e biraz daha cesaret vereceğini bildirilmektedirler.

030	01			103	155

681

Aslında, bu belgelerden de anlaşılacağı üzere, Soğuk Savaş'ın soğuk ortamında Batı Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmasından endişe duymakta, bunu da Sovyetler Birliği'nin Stalin döneminde Türkiye'ye yönelik uyguladığı politikaları hatırlatarak, Rusya'ya itimat edilmemesi gerektiğinin altını çizerek vurgulamaya çalışmaktadır.⁶⁸²

Stalin'in vefatının ardından Moskova'da kulislerde yaşanan çekişmelerden sonra parti-devlet hiyerarşisinde ilk yerleri alan kişilerin isimleri sıralanmıştır: SSCB Bakanlar Kurulu'nun birinci yardımcısı G. M. Malenkov; L. P. Beriya, Malenkov'un birinci yardımcısı ve aynı anda Devlet Güvenlik organlarını da kapsayan Ulusal İçişleri Bakanlığı Bakanı; N. S. Hruşov, Komünist Parti'nin Merkez Komitesi'nin ilk başta sekreteri, Eylül 1953'ünden sonra ise birinci sekreter.

L. P. Beriya hemen harekete geçerek, "Doktorlar mahkemesi"⁶⁸³ çerçevesinde hapse atılan doktorların aklanması, kamp-lardaki tutuklularının affı, parti organlarının endüstri ile alakalı meselelere beceriksizce karışmasının sınırlandırılması gibi bir takım görüşlerini öne sürmüştü.⁶⁸⁴ Polis şefi L. Beriya, 1941 yılında Politbüro Amirliği'ne üye seçilmişti.⁶⁸⁵ Ancak Kremlin'de L. P. Beriya'ya karşı Malenkov ve Hruşov tarafından tezgahlanan bir komplo söz konusuydu. 26 Haziran 1953'te Bakanlar Kurulunda Beriya, Mareşal Jukov ve diğer askerlerin vasıtasıyla tutuklanmıştı. 2-7 Temmuz 1953'de Moskova'da Komünist Parti Merkez Komitesinin Plenum'unda ele alınan en önemli konu da L. P. Beriya'nın parti ve devlete karşı yürüttüğü suç faaliyetleri hakkındaydı. Bu suçlamalar 1930-1940'lı

682 Raport Ya.L., *Na Rubee Dvux Epox: Delo Vraçey 1953 Goda*, Moskova, 2003.

683 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 564-565.

684 L.B.Schapiro, "Sovyet Komünist Partisinde 1939 ile 1952 arasındaki gelişmeler", Çev. F.Armaoğlu, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/360/3777.pdf>

685 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 689.

yıllarda olduğu gibi, Stalin tarzı siyasî suçlamalar havasında yapılmıştı. Beriya için İçişleri Bakanlığını parti ve hükümetin üstüne konumlandırılması, parti emekçilerinden en gözde olanları hakkında iftira materyallerinin hazırlanması, yabancı gizli servislerle yapılan işbirliği, ahlaki meseleler vs. gibi suçlamalar ileri sürülmüştü. L. P. Beriya bütün vazifelerinden azledilerek, Aralık 1953'te Devlet Güvenlik organlarında yer alan kendisine yakın çalışanlarla birlikte mahkûmiyetin en üst cezasına-ölüme çarptırılmış ve idam edilmişti.⁶⁸⁶ Bu suretle en sert rakiplerinden birinin tasfiyesine muvaffak olan Hruşov, bundan sonra parti teşkilatını Malenkov ve Beriya taraftarlarından da temizleyecektir.⁶⁸⁷ Ancak, hemen sonra eski işbirlikçi G. M. Malenkov ve N. S. Hruşov'un arasında güç odaklı kulis oyunları başlamıştı. Aralarında 1950'lerin toplumunda meydana gelen ekonomik, sosyo politik ve uluslararası sorunlarına bakışlarındaki farklılığından dolayı keskin anlaşmazlıklar çıkıyordu.⁶⁸⁸

Aslında Stalin'in en iyi eğitilmiş ve en genç "halefi" Malenkov, yabancı gözlemcilerin deyişiyle "diğer Sovyet liderlerle kıyaslandığında, daha batılı görüşlere sahip birisi" idi.⁶⁸⁹

Bu savaş 1955'te Hruşov'un zaferiyle bitmişti. Stalin'in yerine 1894 yılında Kurs yakınlarında yaşayan köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen, 1918 yılında iç savaşta Bolşevik saflarda savaşan, işçi okulunu bitirdikten sonra Moskova parti şefi Lazar Kaganoviç'in himayesine giren, 1930'larda parti örgütünün başına geçen, savaş sırasında partizan faaliyetleri koordine

686 L.B.Schapiro, "Sovyet Komünist Partisinde 1939 ile 1952 arasındaki gelişmeler", Çev. F.Armaoğlu, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/360/3777.pdf>

687 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 564-565.

688 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 690.

689 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 473-474.

eden, 1938-1949 yıllarında Ukrayna’da Komünist Parti’yi yöneten, 1949 yılında Moskova’ya çağrılan Hruşov geçecekti.⁶⁹⁰

Malenkov ise Bakanlar Kurulu Başkanı vazifesinden azledilerek, sanayinin gelişmesindeki payların saptırılmasından dolayı oportünist ilan edilmişti. Onun yerini daha “uysal” olan N. A. Bulganin almıştı. Sonradan Hruşov Stalin’in diğer arkadaşlarını (V. M. Molotov ve L. M. Kaganoviç) geriye atarak, gücünü pekiştirmiş ve 1958’de (N. A. Bulganin’in yerine) Bakanlar Kurulu Başkanı görevine parti lideri konumunu yitirmeden getirilmişti.⁶⁹¹

Toplumun Stalinizmden Arındırılması

Stalin’den sonra Lavrenti Beriia ve Vyacheslav Molotov ile müttefik olan Georgi Malenkov hem başbakan hem de parti lideri olmuştu. 14 Mart’ta yeni bir kişisel diktatörlüğün yükselişinden çekinen partinin üst kademeleri Hruşov’u parti şefi, diğerini Birinci Sekreter yaparak gücü böldü ve bir “kolektif liderlik” ya da bir komite tarafından yönetim politikasını ilan etti. Bu, Stalin’in tek adam yönetiminden dramatik bir dönüştü. Beriia tutuklandı, daha sonra da kurşuna dizilerek idam edildi. Bu ve güvenlik güçlerinden yirmiden fazla kişinin kurşuna dizilmesi Sovyet döneminin bilinen en üst düzey son siyasî infazıydı.⁶⁹²

Malenkov ve Hruşov’un iktidar ortaklığı sürecinde iki önemli gelişme yaşandı. Birisi, ülkenin önde gelen gazeteleri “İzvestiya” (“Haber” 1917 yılından bu tarafa Sovyetlerin yayın

690 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 690.

691 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800’den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s.474.

692 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800’den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 473-474.

organı ve Malenkov'un kontrolünde) ve Pravda ("Gerçek" ya da "Hakikat", 1912 yılından bu tarafa partinin yayın organı ve Hruşov'un kontrolünde), 1954 yılı Aralık ayında başlayan ve taraflar arasında açık bir şekilde rekabeti ortaya koyan söz düellosuydu. Gazetelerde görüş ayrılığı daha önceden nadir de olsa yaşanmıştı ve bazı vatandaşlar kendi aralarında ""Haber" de hakikat, "Hakikat" te haber yok" şeklinde şakalaşıyorlardı.⁶⁹³

Malenkov ve Hruşov

Malenkov tüketici yatırımlarının artırılması ve Batı ile gerilimin düşürülmesi gibi yeni bir yol izlerken, Hruşov daha sert bir yol izliyordu. Bu sürtüşme Merkezi Komite'nin Malenkov'u Başkanlık görevinden istifa ettirmesiyle sonuçlandı. Malenkov'un 1955 yenilgisinde yeni olan ise onun kurşuna dizilmemesi ve yüksek mevkileri elinde tutmasına izin verilmesiydi. Diğer önemli gelişme ise af yasasıydı. 1952 yılında üçte biri siyasî mahkûm olmak üzere nüfusu 2,5 milyon olarak

693 <https://sovtime.ru/rulers/malenkov/malenkov-khrushchev>, (Erişim tarihi: 16.04.2019).

694 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 473-474.

tahmin edilen mahkûm kamplarından siyasî olanlar kitleler halinde serbest bırakıldılar.⁶⁹⁵

Kuşkusuz Hruşov'un ilk reformist icraatı toplumun stalinizmin etkilerinden temizlenmesi yönündeydi. Hruşov ismi tarihi kahramanlıkla özdeşleşmişti: Stalin kültünün açıklanması, baskıcı rejiminin yok edilmesinin başlatılması, yüz binlerce suçsuz insanın kamplardan ve hapishanelerden serbest bırakılması, onların itibarlarının iadesinin sağlanması.⁶⁹⁶

1955 yılının sonunda Hruşov'un inisiyatifi ile parti Merkez Komitesinin sekreteri P. N. Pospelov'un başkanlığında 1930-1940 yıllarında yaşanan baskıların araştırılması ile ilgili özel bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyonun çalışmaları Hruşov'un 20 Şubat 1956'da gerçekleştirilen 20. Komünist Parti'nin Genel Kongresi'nde "Kişilik kültü ve onun sonuçları" konulu gizli raporun esaslarını oluşturmuştu.⁶⁹⁷ Hruşov'un gerçek nedenlerine ışık tutacak birkaç gerekçe bulunmaktadır. Ancak bu gerekçelerden en önemlisi; yapılanların Hruşov'un onun yönetiminde liderliğe ulaşma çabalarını kabul etmeyen ve kendisini lider olarak kabul etmeyen eski arkadaşlarına yönelik savaşta kullanılan aracın olduğu yönündedir. Bazı tarihçilerin ve yazarların görüşleri ise Hruşov'un kendi vicdanını rahatlatma çabaları içerisinde olduğu yönündedir.⁶⁹⁸

Komünist Partinin tarihi 20. Kongresi'nden 4 ay sonra, bütün ülke Stalin hakkında gerçekleri öğrenmişti. 30 Haziran 1956'da parti Merkez Komitesi "Kişilik kültürünün yok edilerek, etkilerinin silinmesi" hakkında karar yayımlamıştı. Bu karardan bazı cümleler aşağıda yer almaktadır:

695 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 427-428.

696 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 692.

697 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 565.

698 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 565-566.

“Sovyet sosyalizminin inşası döneminde nasıl oldu da Stalin’in kişilik kültü meydana geldi, bütün kötü sonuçları ile ülkeye yayıldı?

Bu meselenin çözümünde hem ülkenin sosyalizm inşası içinde bulunduğu objektif tarihi koşullarının analizi, hem de Stalin’in kişilik karakteri gibi subjektif koşulların analizi yapılmalıdır...

Uluslararası arenada ve ülkenin içinde bulunduğu zor durum sürekli sert disiplin, uyanık kalma, yönetimin keskin merkezileştirilmesi ihtiyacını doğurmuştu. Bu da, bazı demokrasi normlarının gelişimini negatif yönde etkilemişti. Bütün emperyalist dünya ile yürütülen mücadele Sovyetler Birliği’nin demok-rasisinde yaşanan bazı sınırlamalara neden olmuştu. Bu sınırlamalar ise kapitalist ablukada Sovyet halkı tarafından yürütülen sosyalizmin inşası ile izah ediliyordu...⁶⁹⁹

Başka yöneticilerle birlikte parti Merkez Komitesinin Genel Sekreteri vazifesinde uzun süre kalan Stalin, Lenin görüşlerinin hayata geçirilmesine yönelik etkin bir mücadele yürütüyordu. Stalin Marksizm-Leninizm’e bağlıydı ve Komünist Partinin troçkistler, sağ oportünistler, burjuva milliyetçileri, kapitalist ülkelerinin emellerine karşı yürüttüğü savaşı tek başına üstlenmişti. Bu siyasî ve ideolojik savaşta Stalin büyük otorite ve popülerite sahibi olmuştu. Ancak, bütün büyük kazanımlar haksız bir şekilde onun adı ile bağlantılıydı. Komünist Parti ve Sovyet ülkesince elde edilen başarılar ve Stalin’i övmeler onun ayaklarının yerden kesilmesine neden olmuştu. Stalin kişilik kültü işte bu koşullarda biçimlenmişti.

Stalin’in kişilik kültürünün biçimlenmesine daha Lenin tarafından belirtilen bazı negatif karakter yanları da neden olmuştu...”

Bu, kültür eleştirisiydi, onu yaratan sistemin değildi. Hruşov politik, ideolojik ve sosyal zihniyetinin eski kalıplarının dışına

699 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 565-568.

çıkamamıştı. Ancak, bu yönüyle bile, toplumun yaşamı bu durumdan oldukça fazla etkilenerek, değişime uğramıştı.⁷⁰⁰

Merkezi Komitede Stalin'in kişilik kültü meselesinin çözümü bazı siyasîlerin hoşuna gitmemişti, hatta Stalin'in "ölümünden sonra parti mahkemesi tarafından yargılanması" talepleri de vardı.⁷⁰¹

Hruşov, Komünist Parti'nin 20. Kongresi'nde yaptığı konuşmasında kapitalizm ile sosyalizm arasında bir savaşın kaçınılmaz olduğu ile ilgili görüşü reddetmiş, barış içinde bir arada yaşayarak rekabet edilebileceğini savunmuş ve sosyalizmin kapitalist ülkelere şiddet ve savaş olmaksızın girebileceğini öne sürmüştü. Hruşov, aynı zamanda ülkelerin sosyalizme SSCB'den farklı bir yöntemle ulaşabileceği yaklaşımını da ortaya koymuştu. Ancak "Barış içinde bir arada yaşama" doktrini altında bile Sovyetler Birliği uluslararası sistemi Batı kapitalizmini esas düşman olarak görmeye devam etmiştir. Hruşov yaklaşımı Sovyet anlayışına yeni bir yorum getirse de temel vurgunun halen sınıf çıkarlarına ve Marksist terminoloji ile işçi sınıfının dünya çapında zaferine yapıldığını göstermiştir.⁷⁰²

Stalinizm etkilerinin yok edilmesi ile ilgili sonuç ise Ekim 1961'de gerçekleştirilen Komünist Parti'nin 22. Genel Kongresi'nde ortaya konmuştur.⁷⁰³

Bu kongrede Stalin'in kişilik kültü konusu yeniden ele alınmış, ancak sadece Stalin'in naaşının mozolede alınarak, Kremlin duvarının yanına taşınması ile sonuca bağlanmıştır.⁷⁰⁴

700 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremn do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 692-693.

701 Mesut Hakkı Çaşın, Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, Ankara, 2016, s. 114.

702 http://istmat.info/files/uploads/52747/22_sczd._chast_1._1962.pdf

703 http://istmat.info/files/uploads/52747/22_sczd._chast_1._1962.pdf

704 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 565-569.

Toplumun ilk defa Stalin'in kişilik kültürünün etkilerinden arındırılması sonuçları aşağıdaki şekilde incelenebilir.

- ✓ Siyasî tutukluların serbest bırakılması ve rehabilite edilmesi süreci başlatılmıştı. Yüzbinlerce insan salıverilmişti. Ancak, insanların aklanması, özellikle de ölümden sonra, tam olarak gerçekleşmemişti. Buharin, Rıkov, Tomski ve diğerleri gibi önemli siyasî önderlerin bile itibarları iade edilmemişti;
- ✓ Sürülen ve baskı altına alınan halkların (Balkarlar, Karayaylar, İnguşlar, Çeçenler, Kalmuklar) hakları iade edilmişti. Bu halkların eski yaşadıkları yerlerine dönmelerine müsaade edilmişti. Ancak, Volga nehrinin yakınına yerleşen Almanlar ve Kırım Tatarları aklanmamıştı;
- ✓ İlk adım olarak, Stalin'in idari yöntemleri ve tümüyle totaliter sistem önemli darbe almıştı;
- ✓ Sovyet toplumunun demokrasi yönünde gelişmesine yönelik umutlar doğmuş, Stalin'a karşı yürütölen hareketin sonucunda "şestidesyatnik" nesli doğmuştu;

Ancak ne Hruşov ne de onun iş arkadaşları buna hazır değillerdi; onlar ölkede yaşanan sorunların Stalin tarzı çözölmesinden yanaydılar, ancak aynı anda da kişilik kültürü toplumsal olarak kınama kampanyasını yürütüyorlardı. Bu nedenle, bütün önem ve değeriinin yanı sıra, toplumun Stalin etkilerinden kurtarılması için yürütölen süreç çelişkili ve düzensiz olarak değeriendirilebilmektedir.⁷⁰⁵

705 A.N.Saharov, İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Mosko-va, 2016, s. 694.

N. S. Hruşov Dönemi Reformları

Stalin'in ölümünden sonra ekonomide reform kaçınılmaz ve gerekiyordu. 1950'lerin başlarında Sovyetler Birliği'nde özellikle tarım sektörü zor durumdaydı. Rus köyleri neredeyse açlık durumundaydı. Şehirler ise her zaman olduğu gibi köylerin sayesinde ayakta duruyordu.⁷⁰⁶

1947 yılı Şubat ayındaki Komünist Parti'nin Plenum'u sonrasında kolhozlar ne ekip biçecekleri ve ne kadar ekip biçecekleri konusunda bile karar verme yetkisine sahip değillerdi. Yalnızca Stalin'in vefatı sonrasında Malenkov ve Hruşov'un inisiyatifleriyle tarım sektörünün bu krizden kurtarılması yönünde ilk adım atılacaktı. Yüksek Sovyet'in toplantısında köylere yönelik sermaye artışına gidilmesine, et, süt, yün ve diğer tarım ürünlerinin fiyatlarının arttırılması hususunda teklifler verilmişti. Yine aynı şekilde 1953 yılı Eylül ayında kolhoz ve sovhozlara verilen serbestliklerin arttırılmasına yönelik tekliflerin üzerinde durulmuştu.⁷⁰⁷

Hruşov döneminde yapılan reformlar incelendiğinde daha çok ekonomi alanında reform yapıldığı anlaşılmaktadır. 1957 yılında sanayi reformu gerçekleştirilmişti. Tüm ülke bazındaki mevcut birleşik sanayi bakanlıkları kapatılmış, onların yerine sanayi tesislerinin yönetiminin gerçekleştirilmesi ve aralarında direkt irtibatın sağlanabilmesi için Ekonomi Sovyetleri (Sovnarhozlar) kurulmuştu. Bu uygulama ekonomide geçici bir iyileşme sağlamış, sanayi tesisleri arasındaki işbirliğine ve ihtisaslaşmaya neden olmuştu. Ancak, çok geçmeden keskin olarak merkezileşmiş planlı ekonomi şartlarında tesislerin yerelleşme-ayrılma çabaları gözlemlenmiş, bozulmalar meydana

706 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s. 695.

707 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 570.

gelmişti. 1962’de bu durum “Sovnarhozlar’ın” büyütülmesi ile düzeltilmek istenmişti. Her cumhuriyette ayrı ayrı “sovnarhozlar” ve SSCB Ekonomi Sovyeti, ayrıca her sanayi dalından sorumlu Devlet Komiteleri kurulmuştu. Ancak bu durum da istenilen etkiyi yaratmamıştı.⁷⁰⁸

Hruşov’un yönetimi 1950’lerin sonu 1960’ların başlarında aşağıda sıralanan negatif ekonomik sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştu:

- ✓ Sanayi girdilerinin yükselmesine ve kredilerin şişmesine, devlet bütçesinin imkânlarını aşmasına, sanayinin “A” grubunun (üretim araçlarının yapımı) kontrolsüz büyümesine;
- ✓ Kırsal bölgelerden gelen niteliksiz iş gücünün ve işçi pozisyonlarının yer değişiminin çoğalmasına;
- ✓ Ekonomik büyüme hızının hissedilir derecede düşmesine.⁷⁰⁹

Parti organlarının sanayi ve tarım olarak bölünmesi bu durumu daha da kötüleştirdi. Bu da anlaşmazlıkların çoğalmasına ve sonucunda da parti ve devlet bürokratları arasındaki memnuniyetsizliğe neden oldu.

Hruşov, kendisini her zaman tarım uzmanı olarak görmüş ve ekonominin bu dalına büyük önem atfederek, reformlar gerçekleştirmiş, yenilikler teklif etmiş, değişik seferberlikler yürütmüştü.

Hruşov’un on yıllık yönetimi zamanında genelde tarım alanında yapılan reform süreci 2 aşamaya bölünür:

1) 1953-1958 yılları arasındaki dönem daha aktif ve sonucu bakımından tatminkar bir süreçtir. Bu sürecin sonucunda

708 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 570.

709 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.571.

üretimi güçlendirmek ve kapasitesini arttırmak amacıyla kolhozlara büyük özerklik verilmiş ve verimlilik artışından elde edilen prim uygulaması hayata geçirilmişti.

Olumlu sonuçlar hemen görülmüş olup, Aralık 1958’de Hruşov tarımda gerçekleştirilen “büyük sıçrama” dan bahsedilmesine olanak sağlanmıştı.

2) 1950-1964 yılları arasındaki dönem tarım sektörü üzerindeki bürokratik baskıların artışı ile öne çıkmıştı.

Bir diğer reform, kolhozların büyük üretim tesisi haline getirilmesi amacıyla birleşmesine yönelikti. Bu reform aslında Stalin döneminde vazgeçilen tarım şehirciklerinin kurulması hedefi ve kırsal bölgelerin sosyal olarak yeniden düzenlenmesinin hızlandırılması anlamına gelmekteydi.⁷¹⁰

Bolşevik okulunun reformcusu olarak Hruşov maddi ve bilimsel olarak desteklenmeyen yönetim şekillerinin değişimi ile her şeyi halledebileceğine inanıyordu. Bu nedenle, yeni düzenlemeler değişik kampanyalar halinde yürütülüyordu. Örneğin bilinen “mısır” kampanyası kötü bitmiş ve bütün ülkede hububat üretiminin düşmesine neden olmuştu.⁷¹¹ Mısır buğdaydan sonra uzun bir müddet “tarlaların kraliçesi” ilan edilmişti, hatta bu yüzden Hruşov’a halk lakap da takmıştı “mısırcı”.⁷¹²

710 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s. 696.

711 <https://www.tvc.ru/news/show/id/66034>, Erişim tarihi:02.04.2019.

712 [296](https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D1%83%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA+%D0%A5%D1%80%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%B2&rlz=1CISQJL_trTR832TR832&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=-2OW3Vf5JO8fqM%253A%252CDM7XdL6Ncf0VyM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kQoHmzoV_uw_rtKBZh3NSUaFjIrpw&sa=X&ved=2ahUKEwjv5dHprLHhAhXIy4UKHRcSBPUQ9QEwAnoECAkQCA#imgsrc=-2OW3Vf5JO8fqM: (Erişim tarihi, 02.04.2019).</p></div><div data-bbox=)

1957 yılının baharında Hruşov “Et, süt ve yağ üretiminde ABD’ye yetiş ve onu geç” adlı sloganını ortaya atmıştı. Bu tarz sorunların çözümü ile ilgili gerçekten trajik olaylar yaşanıyordu. Komünist Parti Ryazan Bölge Komitesi’nin birinci sekreteri Larionov nitelikli bir kişiydi. Bu kişi ismini duyurmak amacıyla bölgedeki kolhoz işçilerinden devlete et üretimi taahhüdünün 4-5 kat yükseltileceği sözünü almıştı. İlk sene %100 artış gözlenmiştir. Ancak, bu bir yalandı. Çünkü hayvanlar komşu bölgeden alınıyordu ve bütün tesis, kurum ve okullar vergiye tabi tutulmuş durumdaydı ve insanların bu eti nereden temin edecekleri sorusu kimseyi ilgilendirmiyordu. Larionov Sosyalist Emek Kahramanı nişanını almıştı, ancak yaptıklarından herkesin haberi olduğunda intihar etmişti.⁷¹⁴ Ne yazık ki başka yolların izleneceği yerde mevcut sistemle üretim hacminin yükselmesi için gösterilen çabalar böylece hüsrana uğramıştı.⁷¹⁵

713 Praviteli Rossii, cilt 28, Elena Zubkova, *Perviy Sekretar TsK KPSS Nikita Sergeevich Xrushev*, (15 Aprelya 1894-11 Sentyabrya 1971), Moskova, 2015, s. 67.

714 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 571-572.

715 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 571-572.

Bu tarz kampanyalardan bir diğeri ise vatandaşların şahsi arazilerinin ellerinden alınarak sınırlandırılması ve yok edilmesine yönelik parti kararlarının hayata geçirilmesiyle uygulanıyordu. Bu kampanya ülke için ağır sonuçlar doğurmuştu. İnsanların gıda ile temini kötüleşmiş, vatandaşların memnuniyetsizliği artmaya başlamıştı.⁷¹⁶

Bu koşullarda devlet ilk defa buğday ithal etmeye başlamıştı. Bu durumun paradoksu ise, ülkede ortalama yıllık buğdayın üretiminin azalmadığı, tam tersi yükseldiği döneminde gerçekleştirildiğinde yatıyordu. Yıllık üretim ortalama olarak 1959-1964 yıllarında 129,3 milyon ton, 1949-1953 yıllarında ise 80,9 milyon tondur. Tarım konularında uzmanlaşmış tarihçiler bunu tüketim krizi ve demografik hareketler ile izah ediyorlar. Hem Hruşov'un tarım politikasındaki kişisel yanlışlar, hem objektif şehirleşme süreçleri ve toplumdaki bilim-teknik devrimlerinin etkileri sonucu insanlar köylerden şehirlere göç etmişlerdi (tarım ürünleri üreticilerinin sayısının azalması ve şehirdeki bu ürünleri tüketenlerin sayısının yükseltmesi).

1962'nin Haziran'ında ete %30, yağa da %25 zam gelmişti. Ülkede grev başlatılmıştı. Bunlardan en etkilisi kanlı bir şekilde sonuçlanan Novoçerkask şehrinde yaşanan olaydı. Üst parti-devlet organlarının kararı ile binlerce işçinin yer aldığı ayaklanma mermilerle bastırılmıştı (24 işçi ölmüş, 30'u yaralanmıştı, 105 işçi ise mahkûm edilmişti, içlerinde ölüm cezasına çarptırılan da vardı). Hruşov reformlarına Stalin tarzı olaylar eşlik ediyordu.

Pratikte parti propagandasının belirtildiği gibi, reformların kendi kendine toplumdaki iyileşmeyi sağlayacağı yönündeydi. Sosyalizmin SSCB'de bütünsel ve kesin zaferi sonucu komünizmin inşası evresine girdiği hakkında hayalperest bir sonuç açıklanmıştı. Komünist Partinin 22. Kongresi'nde (1961)

716 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 572.

Sovyet insanların artık komünizm evresinde yaşayacakları belirtilmişti.⁷¹⁷

718

Eksikliklere rağmen Hruşov'un hızlı reformları açıkça halkın hayat standardının yükselmesine yönelikti. Sanayi işçilerinin maaşları yükseliyordu. 1956 yılında işçileri fabrikalara bağlayan ve 1940'ta yürürlüğe giren kanun kaldırılmıştı. Bundan sonra fabrika işçisi, şubesini 2 hafta önce bildirmek koşuluyla yer değiştirebiliyordu. Haftalık mesai 48 saatten 46 saate indirilmişti, daha sonraları zorunlu mesai de kaldırılmıştı. Emekli maaşları 2 kat yükseltilmiş, emeklilik yaşı erkeklerde 60'a, kadınlarda 55'e indirilmişti. Ancak, köylüler bu haklardan mahrum bırakılmıştı. Onların emekli olma hakkı ancak 1964'te verilmişti ve emeklilik yaşı diğerlerine nazaran 5'er yıl daha yüksekti.⁷¹⁹

En önemli diğer sosyal yönelimli çaba ise, büyük inşaat programının başlatılmasıydı. Şimdi küçümseyerek "hruşobalar" olarak adlandırılan evlere 1950-1960 yıllarında tuvaletsiz eski barakalardan büyük sevinçle göç eden insanlar için, bu

717 <https://namednibook.ru/xxii-sezd-kpss-konununizm-i-antistaliniz.html> (Erişim tarihi:02.04.2019).

718 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 574.

719 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 569-575.

evler yeni ve bütün gerekli şartlara sahip ikamet yerleriydi. 1955'ten 1964'e kadar şehirdeki evler %80 oranında artış göstermişti, yani 54 milyon insan yeni evlere taşınmıştı (ülke nüfusunun her 4. vatandaşı).⁷²⁰

Sovyetler Birliği'nde konut yapımına nispeten büyük yatırımlar yapılmış olmasına rağmen, Sovyet tarihinde inşaat hedefine ancak iki defa ulaşılmıştır. Nüfusun %45'inin yaşamakta olduğu şehir dışında konut şartları ancak "ilkel" olarak nitelendirilebilirdi. Almanya'nın Giessen Üniversitesi profesörlerinden Karl Eugen Watekin bununla ilgili şöyle demiştir: "Modern uygarlığın teknik imkânları nadirdir., köylerden çoğunda henüz elektrik yoktur. Akarsu, kanalizasyon ve borulu gaz (havagazı) pek ender bulunur". Lehigh Üniversitesin profesörlerinden Donald D.Barry'nin işaret ettiği gibi: "Oldukça yeni binaların bile harap durumu, Sovyet basınında sürekli bir şikayet konusu olmaktadır". Başbakan Kosıgin, mesken sıkıntılarını 1966 yılında şöyle belirtmişti: "Bu en büyük sosyal problemlerden biridir. 65 milyon insan için yeni konutlar yapılmış olsa dahi, yine problem tümü ile çözülmüş olmayacaktır". Parti 1.Sekreteri Brejnev, 23. Kongre'ye "Büyük ölçüde inşaat yapıyoruz, fakat konut problemi yine son derece ciddi kalmaktadır" demişti. Tüm bunlara rağmen Birleşik Amerika Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Howard J.Samuels'in 7 Mayıs 1968'de bir demeçte şöyle konuşması çok ilginçti: "Sovyetler Birliği halk için ucuz konut inşaatında Birleşik Amerika'yı çok geçmiştir. Bu gidişle "teneke evler" sefaletini yenecek ilk büyük ülke olması beklenir!".⁷²¹

Bununla birlikte, bu yıllarda yürütülen sosyal politika ikilik ve çelişkilerle doluydu. Bir taraftan halkın hayat

720 John Barron, KGB Sovyet Gizli Casusluk Teşkilatının İç Yüzü, Sovyetler Dünya Düzenini ve Dünya Devletlerini Yıkma İçin Nasıl Çalışıyorlar, İstanbul, 1974, s. 208-209

721 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 569-575.

standardının yükseltilmesi için büyüklük bakımından küçümsemeyecek pratik yöntemlerle yürütülüyordu, diğer taraftan ise yürürlüğe giren uygulamalar eşitlikçi dağıtımı öngörüyordu. Bu uygulamalar daha sonra planlı ekonomi için ağır bir yük haline gelen çokça sosyal tüketim fonlarının kurulmasına neden olmuştu.⁷²²

Dış Politika

Soğuk Savaş döneminin 1954-1957’li yıllarında ABD’nin stratejik açıdan üstünlüğü bariz bir şekilde ortadaydı. Henüz uzun menzilli gönderme araçlarının var olmadığı bu dönemde çevreleme politikası ile SSCB’nin etrafına bu ülkeyi vurabilecek kısa ve orta menzilli füzeler yerleştirme imkânına sahip olan ABD, kendisine yönelik olarak bu imkândan yoksun olan Sovyetler Birliği karşısında stratejik açıdan bir nükleer üstünlüğe sahipti. Bu durum da 1957 yılında Sovyetler Birliği’nin “Sputnik”i uzaya fırlatarak ABD’yi doğrudan vurabilecek uzun menzilli füzelerle sahip olduğunu göstermesiyle sona ermiştir. 1958-1964 yılları arası ise iki ülke arasında tam bir nükleer silahlanma yarışının cereyan ettiği bir dönem olmuştur. Özellikle gönderme araçlarının miktar ve yeteneklerinde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda taraflar, nükleer caydırma mantığının garantisi durumundaki ikinci vuruş kapasitelerini karşılıklı olarak önemli ölçüde arttırmışlar ve güç dengesinde nispi bir istikrar ortamı yakalamışlardır.⁷²³

Hruşov tarafından yürütülen dış politika da çelişkili ve bazen spontane bir karakter alıyordu: barışçıl ortamda yaşam talebi ve devam eden “Soğuk Savaş” koşullarında emperyalizm

722 Faruk Sönmezoğlu, II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 17.

723 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 575-576.

güçleri ile savaş. Dış politikada belli oranda liberalizasyondan bahsetmek mümkündür.⁷²⁴

1955 yılında Stalin döneminde askıya alınan Yugoslavya ile ilişkiler başlatılmıştı. Hruşov, Yugoslavya'nın yeniden sosyalist kampa döneceğini ummuştı, ancak bu olmadı.⁷²⁵ Avusturya ile barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma sonucunda Avusturya'nın bağımsız olarak uluslararası statüsü sağlamlaştırılmış olup, topraklarından Sovyet ve diğer işgalci kuvvetler çıkarılmıştı.⁷²⁶

Batı Berlin'in *15 Mayıs 1955'te* NATO'ya katılması karşılığında sosyalist devletlerin askeri-politik birliği olan *Varşova Paktı* kurulmuştur.⁷²⁷

25 Ocak-18 Şubat 1954 tarihleri arasında Berlin'de İngiltere, ABD, Fransa ve SSCB arasında iki Almanya'nın birleştirilmesi ile ilgili görüşmelerden bir sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine 28 Eylül-3 Ekim 1954 tarihleri arasında Avrupa savunması için bir çözüm arayan dokuz devlet (Belçika, Kanada, ABD, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Federal Almanya ve İngiltere) Londra'da bir konferans düzenlediler. Yapılan görüşmelerden sonra İtalya ve Federal Almanya'nın Brüksel Anlaşması'na katılmaları için davet edilmeleri kararlaştırılmıştır. Bundan sonra 20-22 Ekim 1954'te Paris'te ABD, Fransa, Federal Almanya ve İngiltere temsilcileri bir araya gelerek dörtlü bir toplantı yaptılar. Bu toplantı sonucunda dokuz ülkenin almış olduğu kararlar onaylanarak Federal Almanya'daki işgal rejimine son veren protokolü kabul ettiler.

724 Fahir Armaoğlu, 20.yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım Yayınevi, 2000, s. 540.

725 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 576.

726 http://chnm.gmu.edu/1989/archive/files/The%20Warsaw%20Pact_d7223ac-de6.pdf, (Erişim tarihi, 02.04.2019).

727 Muharrem Gürkaynak, *İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Doktora Tezi, Ankara, 2004, s. 82-83.

23 Ekim 1954 tarihinde de Kuzey Atlantik Konseyi Londra ve Paris'te yapılan toplantıların kararlarını onaylayarak Federal Almanya Cumhuriyeti'ni NATO'ya katılmaya davet etti.⁷²⁸

Federal Almanya'nın NATO'ya resmen üye olmasından sonra Varşova Paktı'nın kurulmasına hız verildi. 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı kuruldu.⁷²⁹

Varşova Paktı: Varşova'da, sekiz sosyalist ülkenin imzaladığı "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile kurulan askeri ve siyasal birliktir. Antlaşmayı imzalayan ülkeler Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya ve SSCB'di. Anlaşma, daha önceleri SSCB ile Çekoslovakya (1943); Polonya (1945); Bulgaristan, Macaristan ve Romanya (1948) arasında imzalanan ikili anlaşmaları bütünlüyordu.

Anlaşmanın Maddeleri:

- Üyeler, ortak çıkarlarını ilgilendiren tüm sorunlarda birbirlerine danışacaklardır.
- Avrupa'da silahlı bir saldırı durumunda üyeler, tek tek ya da ortak bir biçimde kendilerini savunacaklardır.
- Birleşik Komutanlık kurulacaktır.
- Siyasal Danışma Komitesi kurulacaktır.
- Üyeler, bu anlaşmanın amaçlarıyla herhangi bir uluslararası bağlantıya girmeyecekler ve girişimlerde bulunmayacaklardır.
- Taraflar, birbirleriyle ekonomik ve kültürel ilişkilerini daha ileri boyutlara taşıyacak bir dostluk ruhu içinde davranacaklardır.

728 http://chnm.gmu.edu/1989/archive/files/The%20Warsaw%20Pact_d7223aed6.pdf (Erişim tarihi: 02.04.2019).

729 *Büyük Ansiklopedi*, Milliyet, 1990, C.15. s. 5699-5700.

- Bu sözleşme, toplumsal ve siyasal sistemleri göz önüne alınmaksızın tüm öteki devletlere açıktır.
- Antlaşma, 20 yıl geçerli olacaktır. Sürenin bitiminden bir yıl önce anlaşmayı sona erdirmeye isteğinin belirtilmemesi durumunda 10 yıl daha uzayacaktır.
- Varşova Paktı'nın en yüksek siyasal organı Siyasal Danışma Komitesi (CPC)' dir.
- Doğu ile Batı arasında ortak güvenlik sağlayan bir pakt yürürlüğe girince Varşova Paktı'nın kaldırılması göz önüne alınabilir.⁷³⁰

Peki, Varşova'nın tercih edilmesinin nedeni neydi? Çünkü Polonya, Rusya'nın ve daha sonra kurulan SSCB'nin işgal rotasının üzerinde bulunması nedeniyle jeostratejik öneme sahipti. Ayrıca, o günlerde Polonya Varşova Paktı üyesi olup en kalabalık Sovyet olmayan orduya sahip devlettir.⁷³¹

SSCB'nin dış politikası açısından 1956 yılı çok zor geçmişti. Komünist Parti'nin 20. Genel Kongresi'nden sonra Polonya ve Macaristan'da başlatılan Stalin etkilerini ortadan kaldırma çalışmaları anti Sovyet hareketlerin hız almasına neden olmuştu. Polonya'da barışçıl yöntemlerle bastırılan hareketler, Macaristan'da halkın ayaklanması, devreye askeri birliklerin girmesi ile bastırılmıştı.⁷³²

Avrupa'nın merkezindeki durum Almanya'nın ve Berlin'in ikiye bölünmesi ile gerginleşmişti. Batı Berlin ABD, İngiltere ve Fransa'nın yönetimi altındaydı. Doğu Berlin SSCB ve Doğu Alman Cumhuriyeti tarafından kontrol ediliyordu. Gerçekte

730 Muharrem Gürkaynak, *İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Ankara 2004, s. 82-83; Neil Fodor, *The Warsaw Treaty Organization: A Political and Organizational Analysis*, 1990, s.22-23.

731 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1-2, 1914-1995*, Alkım Yayınevi, 2000, s. 471-480.

732 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 576.

ise, bu iki askeri-politik muhalif blokların karşı durmasıydı. Sonuçta 1961'in Ağustos'unda SSCB ve Doğu Alman Cumhuriyeti Berlin duvarının inşası hakkında karar almışlardı. Bu duvar 1980'lerin sonuna kadar "soğuk savaşın" sembolü olarak kalmıştı.⁷³³

1950'li yılların sonundan itibaren SSCB ile Çin arasındaki ilişkiler kötüye gitmeye başlamıştı. Bu durum Stalin'in kişilik kültürünün eleştirisinin yapılmasından, dünyadaki komünizm hareketinde yaşanan birincilik mücadelesinden ve SSCB'nin nükleer silahlarının Çin'e verilmesine itiraz edilmesinden kaynaklanmıştı.⁷³⁴

Bu dönemin iki kutup arasındaki en önemli haberleri arasında Küba'da patlak veren iç harp meselesi ve Rusya'nın Castro'ya yardım edeceği haberidir.⁷³⁵

Anlaşıldığı üzere, 1960'larda, huzursuz ama istikrarlı mevcut durum değişmeye başlamıştı. Soğuk Savaş gerilimleri Sovyet başbakanı Hruşov ve Birleşik Devletler Başkanı John F. Kennedy'nin Küba'daki çatışmalara daha çok müdahalede bulunması ve Vietnam'daki Amerikan müdahalesi yüzünden tekrardan ateşlenmişti. Bu elverişsiz başlangıca rağmen, daha önce başlıca savunma temelli bir organizasyon olan şey, on yılın sonunda yeni bir fenomeni içinde barındırmaya başlamıştı: detant (uluslararası ilişkilerde rahatlama), diğer bir deyişle, mevcut durumun isteksiz bir şekilde kabul edilmesiyle Batı ve Doğu bloklarını arasındaki gerginliğin giderek yatışması.

Bu on yıl içerisinde, NATO ve SHAPE beklenmedik şekilde yeni bir merkeze taşındı. Mart 1956'da Fransa NATO'nun

733 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 576.

734 "Küba'da dahili harp patladı", 18.04.1961, Milliyet; "Rusya Castro'ya yardım edecek", 19.04.1961, Milliyet.

735 https://www.nato.int/cps/ic/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi: 13.02.2019).

entegre askeri kumanda yarısından çekileceğini açıkladı ve tüm müttefik karargâhlarının Fransa topraklarından çekilmesini talep etti. Casteau, Belçika'da Mart 1967'de yeni bir SHAPE Karargâhı kuruldu ve NATO karargâhı aynı yılın Ekim ayında Brüksel'e taşındı. Fransa, anlamlı bir biçimde, Müttefiklere dâhil olmaya devam etti ve savaş hallerinde müttefiklerinin yanında duracağını sürekli olarak vurguladı. Fransa ayrıca daha sonraki barış koruma operasyonları boyunca Müttefiklerin en değeri kuvvet sağlayıcıları arasında olduğunu da kanıtladı. Esneklik NATO'nun başarılarının en önemli unsuruydu ve Fransa'nın NATO entegre askeri kumanda sisteminden geri çekilmesi NATO'nun, Varşova Paktı'ndan farklı olarak, üyeler arası farklılık gösteren bakış açılarına uyum sağlayabildiğini gözler önüne sermişti.⁷³⁶ Bunun bir hatırlatıcı olarak, Ağustos

736 Prag Baharı: Rusya, özellikle bunu onaylamadı ve bunu durdurmaya çalıştı.

Brejnev Doktrini Sovyet politikasının sözlü tehditlerden açıkça fiziksel tehditlere dönüştüğü, SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) sınırları dışına çıkan her yeri işgal edeceğini söylediği andır ve çok kısa sürmesine rağmen, Çekoslovakya'nın (nispeten) özgürlük havasını soluduğu anlarda Prag Baharı döneminde ortaya çıkmıştır.

Brejnev bu konudaki görüşünü Brejnev Doktrini'ne dikkat çektiği bir konuşmasında şu şekilde beyan etmiştir:

“ her bir Komünist parti, sadece kendi halkına karşı değil, tüm sosyalist ülkelere, tüm Komünist hareketine karşı sorumludur. Kim bunu unutursa, sadece komünist partinin özgürlüğünü vurgularsa, tek taraflı olmuş olur. Dolayısıyla, uluslararası görevinden sapmış olur... Çekoslovakya kardeş halklarına karşı uluslararası (entemasyonalist) görevini yerine getirerek ve kendi sosyalist kazanımlarını da savunarak, SSCB ve diğer sosyalist devletler kararlı bir şekilde hareket etmek zorundaydı ve bu yüzden Çekoslovakya'daki anti-sosyalist kuvvetlere karşı hareket ettiler.”

Bu ifade Brejnev veya SSCB'nin kendileri tarafından değil Batı medyası tarafından kullanılmıştır. Prag baharı etkisiz hale getirilmişti ve Doğu Bloğu, daha önceki gibi üstü kapalı şekilde değil, bu sefer açıkça bir Sovyet saldırısı tehdidi altındaydı. Soğuk Savaş siyaseti devam ettikçe, Brejnev Doktrini tamamiyle başarılıydı- Rusya pes edene ve Soğuk Savaşa son verene kadar Doğu Bloğu'ndaki gidişatın yayılmasını önlemişti- zira Soğuk Savaşın bitmesinden sonra Doğu Avrupa tekrardan kendini gösterecekti. Kaynak: Robert Wilde, <https://www.thoughtco.com/the-brezhnev-doctrine-1221487> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

1968’de, Sovyetler Birliği Prag’da Prag Baharı⁷³⁷ olarak bilinen siyasî liberalleşme dönemine bir nokta koyacak olan Çekoslovakya işgalini başlattı. Macaristan’ın 1956 yılında işgal edilmesi ve Berlin’de 1956 yılında gerçekleşen askeri baskı gibi olaylar Sovyet eylemleri Brejnev Doktrini denen şeyi gözler önüne seriyordu: Doğu Avrupa bağımlı devletlerin kısa-vadeli kontrolü ve uzun-vadeli siyasî ve ekonomi reform arasında seçim yapmak durumunda kalan Sovyetler Birliği, kısa-vadeli kontrolü tercih edecekti. Bu siyaset ancak bir gün bir Sovyet liderin uzun-vadeli reformu tercih etmesi ile son bulabilirdi.

Uluslararası gerginliğin yatışması veya “detant”ın birçok yüzü vardı. Batı Almanya Şansölyesi Willy Brandt’ın Ostpolitik’i (Doğu Politikası) Avrupa’daki istikrarı Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ilişkileri geliştirerek teşvik etmeye uğraşıyordu. Birleşik Devletler Başkanı John F. Kennedy’nin “Esnek Yanıt” stratejisi Topyekûn Mübadele’nin barış ve tam nükleer değiş-tokuşa dair mutlak ikileminin yerine geçmeye çalışıyordu. Küba Füze Krizi’nin ardından benimsenen Esnek Yanıt stratejisi NATO’nun geleneksel savunma tutumunu herhangi bir çatışma esnasına tam nükleer değiş-tokuşsuz askeri yanıtlar önererek geliştiriyordu. Bu zaman zarfında ayrıca, 1967 yılının Aralık ayında Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel tarafından Kuzey Atlantik Konseyi’ne verilen “Müttefiklerin Gelecek Görevleri” başlıklı bir rapor, NATO’nun NATO ve Varşova Paktı ülkeleri arasındaki detant ve diyalogu teşvik edecek siyasî bir yolu olmasını tavsiye ediyordu. NATO’nun rolü sadece mevcut durumu muhafaza etmek değil, aynı zamanda değişmesine de yardımcı olmaktı.⁷³⁸

737 https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi: 13.02.2019).

738 Oğuzhan Ergün, “Siyasi Savaş ve Güvenlik Açığı”, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik *İzdiüşim Dergisi*, Cilt 3, Sayı4, s.96-131.

Anayasa hukukçularından Schmitt' e göre "Siyasal birlik dost düşman ayrımını belirleyen ve bu anlamda egemen olan bir birliktir" ve toplumun büyük kitleleri arasında yakın ve uzak ayrımı ile ilgili uyuşmazlık söz konusu olduğunda siyasi birlikler de uyuşmazlık içerisine girer.⁷³⁹

Harmel Raporu 1973 yılında Avrupa'da İşbirliği ve Güvenlik Konferansının toplanması için temellerin atılmasına yardımcı olmuştu. İki sene sonra, konferans Helsinki Nihai Anlaşmasının imzalanmasına yol açmıştı. Anlaşma taraflarını - Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı üyelerini- düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü bağlamında vatandaşlarının temel özgürlüklerine saygı duymaları konusunda bağlıyordu. Sovyet liderler kendi aralarında anlaşmanın bu maddelerini önemsemiyordu, Doğu Avrupa'da Sovyet rolünün Batı tarafından tanınmasına daha çok önem atfediyordu. Fakat nihayetinde, Sovyetler kendilerini kuvvetli ve potansiyel olarak tahrip edici (yıkıcı) fikirlere bağladıklarını öğreneceklerdi.⁷⁴⁰

Bu süreçte komünizm karşıtı ülkelerden birisi olan Türkiye'de ihtilal sonrası iktidara gelen hükümet komünizme karşı mücadelesiyle gündemi meşgul etmektedir. "Komünizme karşı mücadele açıldı" haberinin ardından devrim hükümetinin komünizme karşı şiddetli bir mücadeleye başladığından, okullarda öğrencilerin bu konularda bilgilendirileceğinden, tevkif edilenlerden bahsedilmektedir.⁷⁴¹

Bu dönemde Türkiye'de komünizmle mücadele sürerken, diğer taraftan da Rusya'nın durumu eleştiriliyor, komünizme özen duyulmaması arzulanıyordu. Cemal Gürsel, "Rusya sistemli bir plan içinde çalışarak işçilere ajanları vasıtasıyla iyi

739 https://www.nato.int/cps/ic/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi:13.02.2019).

740 "Komünizme karşı mücadele açıldı", 08.06.1961, Milliyet.

741 "Rusya'nın işçilere vaadleri kuru sözden ibarettir", 28.06.1961, Milliyet.

hayat şartları vadetmekte, fakat bunun tam tersini tatbik etmektedir” diyordu.⁷⁴²

Bu arada İkinci Rus feza adamı dünya etrafında dönüyor. Gazeteler 24 saat fezada kalacak olan Titov’un 11.turunu tamamladığı yazmaktadır.⁷⁴³ Daha sonraki günlerde de Türk ve dünya basınında bu tür haberler yayınlanmıştır. “Feza adamı 17 tur yapıp döndü. Vostok II’de tecrübe hayvanlarının bulunduğu da resmen Rusya tarafından açıklanmıştır” gibi haberler gündemi oluşturmaktadır⁷⁴⁴.

Ortadoğu bölgesinde ise karışıklıklar devam etmekteydi. Uzun süreli sessizlikten sonra Tass haber ajansı “Ortadoğu’da ölüm bölgesi kurmak istendiğini iddia etmiş ve bazı gizli vesikaları gazetecilere göstermiştir. Resmi Rus ajansı Tass, CENTO’nun çok gizli askeri planlarına ait olduğu iddia edilen bazı fotokopileri Moskova’daki muhabirlere göstermiş ve bu konuda bildiri yayınlamıştır.

Tass ajansı CENTO üyeleri olan Türkiye, İran, Pakistan, İngiltere ve Amerika’yı Ortadoğu’da bir “nükleer ölüm bölgesi” kurmayı planlamakla itham etmiştir.⁷⁴⁵ Bu haberden birkaç gün sonra “Rusya yeni bir atom bombası daha patlattı” haberi basını meşgul etmiştir. Amerikan Atom Enerjisi Komisyonu Sovyetlerin Orta Asya’da düşük takatte üç atom denemesi yaptığını açıklamıştır.⁷⁴⁶

Hruşov ise Dünya Silahsızlanma ve Barış Konferansı’ndaki konuşmasında, ABD’nin belirli çevrelerinin, Amerikan üslerinin

742 “İkinci Rus feza adamı dünya etrafında dönüyor”, 07.08.1961, Milliyet.

743 “Feza adamı 17 tur yaptı, döndü”, 08.08.1961, Milliyet.

744 “Rusya CENTO’yu itham ediyor”, 20.08.1961, Milliyet.

745 “Rusya yeni bir atom bombası daha patlattı”, 06.09.1961, Milliyet.

746 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri, 1960-1980*, Ankara, 2013, s. 34.

ve silahlı birliklerinin bulunduğu ülkeleri, özellikle de Türkiye'yi ve diğer ülkeleri tehdit altına soktuğunu vurguluyordu.⁷⁴⁷

Yine 31 Ekim 1961 tarihindeki haberler bütün dünyayı endişelendirmiştir. Haber Rusya'nın 50 milyon ton dinamit kudretindeki nükleer bombanın patlatılmasıyla ilgilidir. Bu bombanın takati Hiroşima'ya atılan bombanın 3000 misli kadar olduğu belirtilmiştir.⁷⁴⁸

Türkiye'nin Başbakanı İsmet İnönü 27 Aralık 1961 tarihinde Rus Büyükelçisi Nikita Rıjov'u makamında kabul etmiş ve kendisiyle yaklaşık 90 dakika görüşme yapmıştır. Talebin Rus Büyükelçisinden geldiği ve görüşmede Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in de bulunduğu belirtilmiştir.⁷⁴⁹

1962 yılı Ağustos ayında Rusya'dan bir feza haberi daha gelmiştir. "Ruslar fezaya bir adam daha attılar" başlıklı haberde dünya etrafını 88,5 dakikada dolaşan Rus pilot Nikolayev'den bahsedilmektedir.⁷⁵⁰ Bir sonraki günün haberi de feza ile ilgilidir. "Fezada iki adam var" başlıklı haberde iki feza pilotunun Nikolayev ve Popoviç'in birbirilerini gördüğü, her iki geminin yörüngesinin de aynı olduğu anlatılmaktadır.⁷⁵¹ 16 Ağustos 1962 tarihli gazetelerde iki feza adamının altı dakika arayla döndükleri haberi verilmektedir.⁷⁵²

1962 yılının sonlarına doğru Türk-Sovyet hududunun Iğdır kesiminde Sovyet hudut muhafızlarından Nikolayev'in Türkiye'ye iltica ettiği bildirilmiştir.⁷⁵³

747 "Ruslar korkunç bombayı patlattı", 31.10.1961, Milliyet.

748 "İnönü Rus elçisi ile bir görüşme yaptı", 28.12.1961, Milliyet.

749 "Ruslar fezaya bir adam daha attılar", 12.08.1962, Milliyet.

750 "Ruslar fezaya dün bir adam daha attı", 13.08.1962, Milliyet.

751 "İki feza adamı döndü", 16.08.1962, Milliyet.

752 "Bir Rus askeri iltica etti", 16.10.1962, Milliyet.

753 Владимир Врубель "Карибский кризис. Запустить ежа в штаны" <https://www.proza.ru/2013/08/14/808>, (Erişim tarihi: 03.04.2019).

1962'nin sonbaharında dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren Karayıp krizi baş vermişti. Sovyetler ABD'ye yönlendirilen nükleer savaş başlıklarının Küba'ya yerleştirilmesine karar vermişti. Küba'daki ayaklanma sonucunda yönetime Fidel Castro gelmişti ve ülkesinde sosyalizmin inşasına başlanacağını ilan ederek, SSCB'nin müttefiki olmuştu. Hruşov muhtemelen stratejik güç dengesini değiştirerek, ABD'yi yakın mesafeden vurabilecek nükleer silah sayısının yükseltilmesini hedeflemişti. "Amerikalıların pantolonlarına kirpi atalım"- demişti Hruşov.⁷⁵⁴ Bu cümle planlanan operasyonun hedefini açıklamıştı. Moskova nükleer-stratejik pozisyonunu sağlamlaştırıyordu, ancak düşmanın ne yapacağını öngörememişti.⁷⁵⁵

1961 yılından sonra Berlin ABD için ne ise Küba da Sovyetler Birliği için aynı şeydi. Bir taraftan önemli bir sembol, diğer taraftan ise bölgede tamamen gereksiz bir anahtar.⁷⁵⁶ Bundan sonraki süreçte yaşanan gelişmeler çok ilgi çekicidir. Sovyetler Birliği ile Amerika Başkanlarının buluşma haberi dünya basınında da yer almaktadır. Haberin başlığı "K" ile "K" bugün buluşuyor" şeklindedir. Kastedilen ise Kennedy ve Hruşov (Kruşçev) ikilisidir.⁷⁵⁷ Birkaç gün bütün dünya medyasını olduğu gibi, Türk medyasını da bu haber meşgul etmektedir. "Viyana Konferansı kapandı. "K"lar memnun ayrıldı" başlıklı haber de önemli haberler arasındadır.⁷⁵⁸

Amerika Birleşik Devletleri Küba'yı denizden askeri ablukaya aldılar. Savaş sadece iki ülkenin çabaları ile (Hruşov ve Kennedy) önlenmişti. Sovyetler Birliği nükleer başlıkları

754 Lcçuga, K.V tsentre buri: F Castro, N.S.Xruşov, D.Kennedy i paketniy krizis, Moskova, 1995.

755 Yuriy Jigalkin, Сергей Хрущев: «В карибском кризисе выиграл Кастро», <https://www.svoboda.org/a/24746096.html>, (Erişim tarihi, 03.04.2019).

756 "K ile K bugün buluşuyor", 03.06.1961, Milliyet; 04.06.1961, Milliyet.

757 05.06.1961, Milliyet.

758 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 577.

Küba'dan kaldırmıştı, ABD ise Küba'nın emniyetini garanti etmiş ve Türkiye'deki SSCB'ye yönlendirilen başlıkların kaldırılacağı sözünü vermişti. Karayıp anlaşmazlığı politik hedeflere nükleer silahlar ile ulaşmasının imkânsızlığını göstermişti ve politikacıların atom silah parçaları ve onların denemelerine başka türlü bakmalarını sağlamıştı.⁷⁵⁹

Küba krizi sırasında Türkiye'den gelen haberler de endişe vericidir. Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Türkiye'deki füze üsleri ile Küba'daki füze üsleri arasında benzetme yapan Moskova radyosunun ve bir kısım Avrupa basınının iddialarını şiddetli bir dille reddetmiştir. Erkin, *"Türkiye'deki üsler NATO'nundur. İkili anlaşmalarla tesis edilmiş değildir. Tamamıyla tedarüddir. Bu noktalar dikkate alınmadan yapılan benzetmeler sathi olur, eksik ve yanlış hükümlerden ibaret kalır"* demiştir.⁷⁶⁰ Sovyet Başbakanı Hruşov, Başkan Kennedy'ye gönderdiği bir mesajda Birleşik Amerika'nın kendi füzelelerini Türkiye'den çekmesi halinde, Rusya'nın da Küba'dan tarruz silahlarını geri çekeceğini bildirmiştir. Kennedy daha Hruşov'un mesajı eline geçmeden Sovyet Başbakanının Türkiye'deki üslerle ilgili teklifini reddetmiştir. Hruşov, Moskova radyosu tarafından yayınlanan mesajında Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve iç işlerine karışmamayı taahhüt etmeye hazır olduğunu söylemiş, ancak Birleşik Amerika'nın da Küba için bu tür taahhütte bulunmasını istemiştir.⁷⁶¹ İsmet İnönü Türkiye'deki üsler için yapılan Rus teklifi için "Hadi canım sen de!" diye cevap vermiştir. Daha sonraki haberler ise Rusya'nın Küba'daki üslerini söktüğü ile ilgilidir. Erkin ise Hruşov'un bu kararı için "fevkalade" yorumunu yapmıştır.⁷⁶²

759 "Amerika ve Rusya anlaşma yoluna girdi", 26.10.1962, Milliyet.

760 "Kruşçev Rusya'daki üsleri pazarlık konusu yapıyor", 28.10.1962, Milliyet.

761 "Rusya Küba'daki üslerini söküyor", 29.10.1962, Milliyet.

762 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 30100633897 Hruşov'un 12 Aralık 1962 tarihli nutkunda Türkiye ve Çin ile ilgili kısımlar.

SSCB Yüksek Şurası'nın 12 Aralık 1962 tarihli toplantısında Hruşov "Bugünkü milletlerarası durum ve Sovyetler Birliği'nin dış siyaseti" konulu nutuk vermiştir. 40 sayfalık bu nutukta özellikle hedeflerin barış, icat ve komünizm olduğunu vurgulamıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki ilişkiler incelendiğinde ilişkilerdeki gerginlik gözlerden kaçmamaktadır. Hruşov, "Sovyetlere karşı nükleer savaş açmak intihar demektir" ifadelerini kullanarak ABD'yi tehdit etmektedir.⁷⁶³ ABD ise bulduğu her fırsatta Sovyetler Birliği'nde yaşanan ekonomik buhranı dile getirerek aslında karşısındaki devletin yetersizliğini ortaya koymaya çalışmaktadır.⁷⁶⁴ Yine bu arada Sovyetler Birliği hakkında çıkan haberler de ilgi çekicidir. Bunlardan bir tanesi "Sovyet bilginleri kanserin başlıca sebebinin sigara olmadığı fikrinde" başlıklı haberdur.⁷⁶⁵

Soğuk Savaş döneminin tabii ki en önemli meselesi nükleer silahlanma idi. 23 Temmuz 1962 tarihinde Sovyetler Birliği yeniden nükleer denemelere başlayacağını duyurusunu yaptığında başta NATO olmakla, diğer kuruluş ve devletler de bu durumu tepki ile karşılamıştı.⁷⁶⁶ Durum böyle olunca Kennedy ve Hruşov'un yeniden bir araya gelme durumları konuşulmaya başlamıştı.⁷⁶⁷ Ancak süreç ikili "Zirve"nin gerçekleşmeyeceğini gösterdi.⁷⁶⁸

763 "Sovyet Rusya'da Zirai Buhran", Cumhuriyet gazetesi, 11.06.1962; "Moskova Ciddi İktisadi Problemler Karşısında", Cumhuriyet gazetesi, 12.06.1962.

764 "Sovyet bilginleri kanserin başlıca sebebinin sigara olmadığı fikrinde", Cumhuriyet gazetesi, 24.06.1962.

765 "Rusya yeniden nükleer denemelere başlayacağı dün resmen açıkladı", Cumhuriyet gazetesi, 23.06.1962.

766 "Kennedy ile Kruşev'in tekrar buluşmaları belirdi", Cumhuriyet gazetesi, 04.08.1962.

767 "U. Thant "Kruşev Amerika'ya gitmek niyetinde değil" dedi", Cumhuriyet gazetesi, 31.08.1962.

768 "Rus ordularına "Harbe hazır ol" emri verildi", Cumhuriyet gazetesi, 12.09.1962.

Görüldüğü üzere, 1960'larda ABD ile SSCB arasındaki en önemli meselelerden birisi de Küba meselesidir. Sovyetler yayınladıkları resmi tebliğde Amerika'nın Küba'ya tecavüzünün harbin başlangıcı olacağı şeklinde ifadeler kullanarak Hruşov tarafından da Rus ordularına harbe hazır olmaları ile ilgili talimatlar verilmiştir.⁷⁶⁹ ABD ise Küba'nın bir Sovyet üssü olmayacağı, buna müsaade etmeyeceğini her fırsatta dile getirmiştir.⁷⁷⁰

Tüm dünya Kennedy ile Hruşov'un tekrar bir araya gelip gelmeyeceğini merak ederken, Hruşov'un Kennedy'yi Moskova'ya davet ettiği şeklinde haberler çıkmaya başlamıştı.⁷⁷¹ Yalnız bu görüşme gerçekleşmedi ve bir taraftan Moskova hükümeti, diğer taraftan Amerika güvenlik konseyini acele toplantıya çağırdılar. Rus gemileri Küba yolunda ilerlerken Rus gemileri Küba'dan geri dönmez ve batırılırsa ne olacağı konuşulmaya başlandı.⁷⁷² Küba'da abluka hattında bekleyen Sovyet gemilerinden bazıları rotasını değiştirmeye başlarken, Hruşov da "Bir dünya savaşını önlemek için bütün imkânlarımızı kullanacağız" dedi.⁷⁷³

Hruşov Küba'da bulunan silahlı kuvvelerin geri çekilmesi ile ilgili emir verince⁷⁷⁴, Castro, Sovyetleri Marksizm ve Leninizm'e ihanetle suçladı.⁷⁷⁵ Sovyet tavizleri sonrasında ise Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki siyasî münasebetlerde yumu-

769 "Küba'nın bir Sovyet üssü haline gelmesine müsaade edilemez", 15.09.1962.

770 "Kruçef'in Kennedy'yi Moskova'ya davet ettiği ileri sürülüyor", Cumhuriyet gazetesi, 02.10.1962.

771 "Sovyet tepkisi yumuşak oldu", Cumhuriyet gazetesi, 24.10.1962.

772 "Küba'daki abluka hattında beklenen Sovyet gemilerinden bazıları rotalarını değiştirdiler", Cumhuriyet gazetesi, 25.10.1962.

773 "Kruçef Küba'daki tecavüzü Silahların geri çekilmesi için dün emir verdi", Cumhuriyet gazetesi, 29.10.1962.

774 "Castro Sovyetleri Marksizm - Leninizm'e ihanetle suçladı", Cumhuriyet gazetesi, 14.11.1962.

775 "Sovyet-Amerikan siyasî münasebetlerinde yumuşama görülüyor", Cumhuriyet gazetesi, 23.11.1962.

şama görüldü.⁷⁷⁶ Bu durum karşısında Kennedy ise Sovyetler ile Amerika'nın barış içerisinde yaşayabileceklerini vurguladı.⁷⁷⁷ 1963 yılının başlarında Sovyet Rusya'nın nükleer denemeler konusunda "yerinde teftiş" prensibini kabul ettiği açıklanmıştır. Rus Başbakanı Hruşov, Amerikan Başkanı Kennedy'ye göndermiş olduğu mektupta Rusya'da teftiş amaçlı üç istasyon kurulmasını kabul ettiğini açıklamıştır.⁷⁷⁸

Kriz sonucunda Hruşov stratejik açıdan değil de taktiksel anlamda iki başarı kazanmıştı: ABD Başkanı, Küba'ya saldırmayacağı ve mevcut yönetimi değiştirecek teşebbüste bulunmayacağı yönündeki devlet güvencesi, Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çıkarılacağına ilişkin de özel güvence vermişti. Bunun karşılığında ise Hruşov sadece görsel amaçlı stratejik değişiklikler uygulamaya koydu. Bu da Sovyetlerin uluslararası kamuoyunda ABD ile gerçekte bağdaşmayan ancak onun gücüne denk görüntüsünü vermesiydi. Dünya Sovyet gemilerinin geri döndüğünü görmüştü. Kafalardaki Sovyet askeri gücü hakkındaki düşünceler de değişmeye başlamıştı. Görünen o ki, Küba sorunda Sovyetler başarısız olmuşlardı. Füzelerin çıkarıldığı ile ilgili haberi Fidel Castro televizyondan öğrenmişti. Küba'yı fiziksel olarak savunan SSCB, bu tutumuyla onu tam anlamıyla siyasî açıdan mahvetmişti. Kremlin, müttefikleri olan Küba'yı sadece "temkinli olmak gerekir" diye teselli edebildi.⁷⁷⁹

Küba füze krizinden sonra, dünya genelinde silahsızlanmanın ve büyük devletlerarasındaki siyasî istişarelerin yapılması güncel hale geldi. Büyük devletler, kitle imha silahları

776 "Kennedy "Sovyetler ile Amerika barış içinde yaşayabilirler" dedi", Cumhuriyet gazetesi, 19.12.1962.

777 "Sovyetler kontrolü kabul etti", 22.01.1963, Milliyet.

778 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri*, 1960-1980, Ankara, 2013, s. 47.

779 <https://www.proza.ru/2013/08/14/808>, (Erişim tarihi:03.04.2019).

ile ilgili anlaşmazlıkların çözümünü gündeme getirdiler. 1963 yılında ABD ile SSCB nükleer denemelerin havada, uzayda ve denizlerde yasaklanması konusunda anlaşma imzaladılar. İkili ve uluslararası konularda görüş paylaşımında bulunmak için Amerikan ve Sovyet liderleri arasında “kırmızı telefon hattı” oluşturuldu.⁷⁸⁰ Bu dönemdeki Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Fahri Korutürk “Türkiye ile Rusya arasında iyi komşuluk münasebetleri faydalıdır. Dünya siyaseti tansiyonunu da düşürür” demişti. Moskova Büyükelçisinin İsmet İnönü ile yaklaşık 40 dakika kadar görüştüğü, daha öncesinde ise Cumhurbaşkanı Gürsel ve Dışişleri Bakanı Erkin ile de görüştüğü bilgisi basına yansımıştı.⁷⁸¹

Sovyetler Birliği bu süreçte boş durmuyor, dünyayı fezaya fırlattığı peyklerle etkilemeye çalışıyordu. Bununla ilgili bir haber hem Türkiye hem de basınında yer almaya devam ediyordu. “Vostok V” ismini taşıyan feza gemisi Yarbay Valeri Bykovski adlı bir kozmonotun idaresinde havalanmıştır.⁷⁸² Bykovski’nin ardından bayan bir kozmonot Valentine Tereşkova da fezaya uçmuştur.⁷⁸³ Daha sonraki Rusya ile ilgili haber de fezadaki çiftle ilgilidir. Feza çiftinin geri döndükleri haberi bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yankılanmıştır.⁷⁸⁴

Birleşik Amerika, İngiltere ve Sovyet Rusya nükleer silah denemelerini havada, dış feza ve su altında yasaklayan bir antlaşmayı 5 Ağustos 1963’te Moskova’da parafe etmiştir. Antlaşmanın Moskova’da Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko, Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Rusk ve İngiltere Dışişleri Bakanı

780 “İnönü Moskova elçimiz ile görüştü”, 17.04.1963, Milliyet gazetesi.

781 “Rusya fezaya bir adam daha attı”, 15.06.1963, Milliyet gazetesi.

782 “Feza çifti turlarına devam ediyor”, 19.06.1963, Milliyet gazetesi.

783 “Feza çifti dün yere indi”, 20.06.1963, Milliyet gazetesi.

784 “Ruslar Varşova Paktı devletleri ve NATO memleketleri arasında da anlaşma istiyor”, 26.07.1963, Milliyet; “Moskova Antlaşması bugün imza ediliyor”, 05.08.1963, Milliyet gazetesi.

Lord Home tarafından resmen imzalanacağı haberi de önemli haberler içerisinde yer almaktadır.⁷⁸⁵ Bu antlaşma kitlesel ölüm silahının kontrolü konusunda atılan önemli bir adımdı.⁷⁸⁶

1963 yılında Sovyet Rusya-Türkiye ilişkileri bakımından ele alındığında önemli bir hususun vurgulanması gerekmektedir. Rusya'nın Türkiye'nin Kuzey Irak'taki duruma müdahale ettiği iddiaları Türk Dışişleri Bakanlığınca reddedilmiş, durum Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Nikita Rıjov'a bildirilmiştir.⁷⁸⁷ Bu dönem Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi Kıbrıs sorunudur. 1960 yılı Ağustos ayında Kıbrıs bağımsızlığını ilan etmişti.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantör devletleri İngiltere, Türkiye ve Yunanistan idi. Bu durumu Kıbrıs adasında "İngiliz nüfuzuna vurulmuş olan bir darbe" şeklinde nitelendiren Sovyet yönetimi adada yaşanan olayları yakından takip ediyordu. Adada Türk vatandaşlarına karşı uygulanan baskı ve başlatılan takip Türkiye'yi endişelendiriyordu. Bu durum Kıbrıs sorununun, Ankara'nın dış politikasının en önemli meselelerinden biri olmasına neden olmuştu.⁷⁸⁸ Türkiye Başbakanı İsmet İnönü 5 Ocak 1964 tarihinde Hruşov'a bir mektup göndererek Adadaki durumu anlatmış ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta Yunanistanlı teröristlerin faaliyetlerine son verme niyetinde olduğunu da açık bir şekilde vurgulamıştır. Hruşov da 7 Şubat 1964 tarihinde İnönü'ye cevap mektubu göndererek Sovyetlerin Ada'ya yapılacak askerî harekâta karşı olduklarını belirterek, oluşan durumdan dolayı da Türkiye'yi suçlamıştır. Hruşov, Makarios'a da bir telgraf göndermiş ve "Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak

785 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 577.

786 "Rus notasına cevap verdik", 12.08.1963, Milliyet gazetesi.

787 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Ankara, 2013, s. 64.

788 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Ankara, 2013, s. 64-66.

bütünlüğünün korunması yolundaki girişimlerinden dolayı size başarılar diliyorum” demişti. Bu durum Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştu.⁷⁸⁹

Hruşov’un bu mektupları ise uluslararası diplomatik çevreler tarafından “kışkırtıcılık” olarak değerlendirilmişti.⁷⁹⁰ Ömer Sami Coşar’ın Kıbrıs’tan verdiği bilgilere göre de Yorgasis Rus elçisiyle görüşme yapmıştır ve Rum idareciler Rusya’dan silah yardımı istemiştir.⁷⁹¹ 10 Şubat 1964 tarihinde Sovyet lideri Hruşov, Amerika, İngiltere, Fransa, Türkiye ve Yunanistan’a nota göndermiştir. İngiltere Başbakanı Home “gayenin Kıbrıs’ta barışı sağlamak olduğunu” söyleyerek Rus notası için “mesnetsiz” demiştir.⁷⁹² Bu dönemdeki Rus-Yunan yakınlaşması da dünya basınının da gözünden kaçmamıştır. Üç kişilik Sovyet heyetinin Makarios’la görüştükleri ve Kıbrıs’a Rus uçak seferlerinin açıldığı haberi gazetelerde yer almıştır.⁷⁹³ 29 Şubat 1964 tarihli Milliyet’te ilk Rus uçağının Lefkoşa’ya indiği ve binlerce Rum tarafından karşılandığı, ayrıca Rusya’nın Makarios’a askeri yardım konusunda teminat verdiği anlaşılmaktadır.⁷⁹⁴

Türk Dışişleri Bakanı Erkin, Amerika’ya giderken “NATO’yu yıkmak mesuliyetini Türkiye üstüne alamaz” diye demec vermiştir. Ardından da Rusya’nın yardım teklifleri ile ilgili de “Sovyet Rusya’nın Makarios’a kayıtsız şartsız müzaheret vaat etmediğini, dolayısıyla Sovyet Rusya’nın Makarios

789 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Ankara, 2013, s. 64.

790 “Yorgacis Rus elçisiyle görüşme yaptı”, 31.01.1964, Milliyet gazetesi.

791 “Home, Rus notası için “mesnetsiz” dedi”, 10.02.1964, Milliyet gazetesi.

792 “Kıbrıs’a Rus uçak seferleri açılıyor”, 24.02.1964, Milliyet gazetesi.

793 “Rusya Makarios’a askeri yardım için teminat verdi”, 29.02.1964, Milliyet gazetesi.

794 “Erkin:Rusya Makarios’a şartsız yardım etmiyor”, 22.04.1964, Milliyet gazetesi.

ile olan ölçülü müzaheretini bizim ile de dostane münasebetler kurmasına mâni değildir” demiştir.⁷⁹⁵

05 Mayıs 1964 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde İsmet İnönü, Kıbrıs meselesinin Türkiye için milli bir dava olduğunu, Rusya ile münasebetlerde de Kıbrıs’ın ölçü olacağını vurgulamıştı.⁷⁹⁶

Kıbrıs, Akdeniz’in Küba’sı haline gelmişti.⁷⁹⁷ Böyle bir süreçte 07 Mayıs 1964 tarihinde Hruşov, kızı, damadı, oğlu ve Dışişleri Bakanı ile birlikte “Armenia” yolcu gemisi ile Türk Boğazlarından transit olarak geçmiştir. Ayrıca Sovyet Başbakanı Hruşov, İnönü’ye bir mesaj göndererek “Türkiye’ye refah ve saadet dilemiştir”.⁷⁹⁸ Sovyet yetkililer ise Hruşov’un seyahati hakkında bilgi vermemişlerdir.

Rumların Sovyet Bloku ile temaslarını arttırdıkları görülmüştür. Başpiskopos Makarios Güvenlik Konseyinde Rus vetosunu sağlamaya çalışmıştır.⁷⁹⁹ Sovyet Rusya’nın Ankara Büyükelçisi Nikita Rıjov 04 Ağustos 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüştür. Daha sonra Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’i de ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerle ilgili olarak açıklama yapan kaynak ekonomik alandaki işbirliğinin “Cam fabrikası örneği yeni yatırımlar” şeklinde olabileceğini açıklamıştır. İki ülke arasında ekonomik ve kültürel yakınlaşmayı sağlayacak adımların atılacağı belirtilmiştir.⁸⁰⁰ Yetkililer, Rusya’nın dış politikasının ana prensipleri içerisinde kalarak Makarios’u kışkırtan bir tavır takınmazsa Türk-Rus muna-

795 “İnönü Rusya ile münasebetlerde Kıbrıs’ın ölçü olacağını söyledi”, 06.05.1964, Milliyet gazetesi.

796 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Ankara, 2013, s.72.

797 “Kruşçev dün Boğaz’dan geçti”, 08.05.1964, Milliyet gazetesi.

798 “Rumlar Sovyet bloğu ile teması arttırdı”, 16.06.1964, Milliyet gazetesi.

799 “Türk-Rus münasebetlerinde yeni gelişme”, 05.08.1964, Milliyet gazetesi.

800 “Hükümet Sovyet teklifini inceliyor”, 06.08.1964, Milliyet gazetesi.

sebetlerinin gelişebileceğini de vurgulamıştır.⁸⁰¹ Başbakan İsmet İnönü, Sovyetler Birliği Başbakanı Hruşov'dan "Makarios üzerindeki nüfuzunu kullanarak cihan barışının korunmasını" istemiştir.⁸⁰²

Bu isteğe rağmen, Makarios tarafından yapılan askeri yardım talebine, Rusya TASS ajansı tarafından açıklama yaparak Kıbrıs'a silahlı bir müdahale olacağı takdirde Sovyetler Birliği'nin de seyirci kalmayacağını açıkladı.⁸⁰³ Bu haberler üzerine gazetelerde "Rus yardımından endişeliyiz" başlıklı yazılar yayınlandı.⁸⁰⁴ Sovyet Rusya'nın Ankara Maslahatgüzarı Voronin "Sovyet-Türk münasebetlerinde Lenin ve Atatürk zamanında olduğu gibi, hakiki iyi komşuluk seviyesine varılmasını samimi olarak istiyoruz" demiştir. Milliyet'e özel demeç veren Maslahatgüzar Sovyet-Türk iyi komşuluk münasebetlerinin kurulmasının Türkiye ve Sovyetler Birliği halklarının menfaatlerine uygun olacağını da belirtmiştir.⁸⁰⁵

30 Eylül 1964 tarihinde Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Rijov İsmet İnönü ile görüşmüştür. Görüşmede Dışişleri Bakanı Cemal Erkin de bulunmuştur. Büyükelçi Sovyet Rusya Başbakanı Hruşov'un şifahi bir mesajını İnönü'ye iletmıştır. Büyükelçi, Hruşov'un İnönü'ye selam ve saygılarını belirterek ziyaretin iyi niyet ziyareti olduğunu vurgulamış ve Rus hükümetinin Kıbrıs konusunda ileri bir görüş ileri sürmediğini de bildirmiştir.⁸⁰⁶

801 "Kruşçev'den Makarios'a baskı yapmasını istedik", 14.08.1964, Milliyet gazetesi.

802 "Makarios' Rusya yardım vaadetti", 16.08.1964, Milliyet gazetesi.

803 "Rus yardımından endişeliyiz", 20.08.1964, Milliyet gazetesi.

804 "Rusya daha sıkı bağlar istiyor", 23.09.1964, Milliyet gazetesi.

805 "İnönü Rus elçisiyle görüştü", 01.10.1964, Milliyet gazetesi.

806 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Ankara, 2013, s.86.

Aynı tarihte Rumlar da boş durmayarak Ada'nın Yunanistan ile birleştirilmesi için ABD ve SSCB'nin onayını almak istiyorlardı. ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk ile Washington'da görüşmeler yapan Kıbrıs Dışişleri Bakanı M. Kipriyanu, Moskova'ya gitmek istediğini ve Sovyetleri rahatsız etmek istemediğini bildirdi. Ada'nın Yunanistan ile birleştirilmesine ABD ve SSCB'nin onay verdiği takdirde Türkiye'nin herhangi bir askeri müdahalede bulunmaması konusunda garanti verip vermeyeceğini sordu.⁸⁰⁷ Bu ziyaret haberlerinin sonrasında Sovyet hükümetinin Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü korumak, hürriyetinin devamını sağlamak amacıyla bir anlaşma imzaladığı görülmüştür. Bu durum hem Rusya hem de Kıbrıs tarafından bildirilmiştir. Bildiride Hruşov, Kıbrıs'a karşı girişilen entrikalarda Makarios idaresini destekleyeceğini belirtmiştir.⁸⁰⁸

Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'ne Hasan Işık atanmıştır. Işık, "Münasebetleri azami seviyeye ulaştırmak için özel bir görevim var" şeklinde demeç vermiştir.⁸⁰⁹ ABD ve Batı ülkeleri, Türkiye'nin tüm talep ve çabalarına rağmen, 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale etmek için izin vermedi. Aslında bu dönemde müdahale için gerekli ortam da oluşmamıştı.⁸¹⁰

SSCB'nin Manevi ve Kültürel Hayatında "Çözülme" Dönemi⁸¹¹

Stalin sonrası dönemi insanların kafalarında manevi hayattaki ciddi değişikliklerin yaşandığı ve "çözülme" sembolü şeklinde iz

807 "Ruslar Kıbrıs'a uçaksavar topu ve güdümlü mermi veriyor", 02.10.1964, Milliyet gazetesi.

808 "Rus uzay gemisi yeryüzüne indi", 14.10.1964, Milliyet gazetesi.

809 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Ankara, 2013, s.90.

810 Aksyutin, Yu.V., Xruşovskaya, "Ottepel" i Obşestvenno Nastroyeniya v SSSR, Moskova, 2004.

811 <https://polka.academy/articles/514> (Erişim tarihi:02.04.2019).

bırakmıştı. Yazar Erinburg “Çözölme” eserinde uzun ve zorlu Stalin “kışından” sonra gelen dönemi bu şekilde adlandırmıştı.

Bu dönemde edebiyat ve güzel sanatlar üzerindeki ideolojik baskı hafiflemiş olup, topluma özgürlük hissi verilmişti. Yeni edebi eserler ortaya çıkmıştı. Sovyet toplumunun gerçekçi çelişkileri D. Granin’in “Arayanlar” ve “Fırtınaya karşı gidiyorum” romanlarında, V. Dudinçov’un “Sadece ekmek değil” romanında aksettirilmişti.

1962 yılında “Yenidünya” dergisinde Soljenitsin’in kaleme aldığı “İvan Denisoviç’in bir günü” adlı romanı yayımlanmıştı. Bu romanda ilk defa Stalin’in kamplarından olan Gulag mahkûmların hayatları anlatılıyordu. Bu hikâye Soljenitsin’i dünyaca ünlü yazar yapmıştı⁸¹².

“Çözölme” döneminde V. Astafyev, Ç. Aytmatov, G. Baklanov, Y. Bondaryov, V. Voynoviç, A. Voznesenski, Y. Yevtushenko ve diğer meşhur yazar ve şairlerin öne çıktığı görülmüştür.

Yeni sanatsal edebiyat dergileri yayımlanmaya başlamıştı: “Yunost” (Gençlik), “Molodaya Gvardiya” (Genç muhafızlar), “Moskova”, “Naş Sovremennik” (Bizim çağdaşlarımız), “İnost-rannaya Literatura” (Yabancı edebiyat).⁸¹³ Ancak, bununla birlikte, parti yönetimi bu süreci kontrol altında tutuluyor ve belli çerçevenin dışına çıkılmasına da izin vermiyordu. “Pasternak’ın işi” eseri devletin ve entelijansiyanın arasındaki ilişkilerin Stalin etkilerinden kurtarılması bakımından sınırları açıkça göstermişti. “Doktor Jivago” eserinden dolayı 1958’de Nobel ödülüne layık görülen yazar,⁸¹⁴ “Sovyetler Birliği Yazarlar

812 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 577.

813 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s.702.

814 <https://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-intro/15> (Erişim tarihi:03.04.2019).

Birliği”nden ihraç edilmiş ve gözden düşürölmüştü.⁸¹⁵ İdeolojik güvensizlik ve formalite yüzünden A. Voznesenski, D. Granin, V. Dudinçev, Y. Yevtuşenko, E. Neizvestniy, B. Okudjava, B. Bıkov, M. Huçiyev ve yaratıcı entelijansiyanın diğer önemli temsilcileri defalarca ideolojik baskılara maruz kalmışlardı.⁸¹⁶

Bilim alanında ise öncelikli olarak nükleer enerji ve roket yapımına dikkat ediliyordu. Atom enerjinin “barışçıl” amaçlarla kullanımı başlamıştı. 1954 yılında dünyada ilk olan Obninsk Nükleer Enerji Santrali hizmete girmiş, 3 yıl sonra ise nükleer enerjiyle çalışan buz kırıcı gemi “Lenin” suya indirilmişti. Uzak çalışmalar oldukça etkileyiciydi. 4 Ekim 1957’de Dünyanın ilk uydusunun başarılı bir şekilde fırlatılmasının haberi bütün dünyaya yayılmıştı. 12 Nisan 1961’de uzaya ilk olarak insan gitmişti. Dünya’yı 1 saat 48 dakika içinde çepeçevre dönen Y. A. Gagarin insanlığın uzaya yolunu açmıştı. Ülkenin uzay programı akademisyen C. P. Korolyov’un yönetimi altında yürütölüyordu.⁸¹⁷

1961 yılı 13 Nisan tarihli Türk gazetelerine de Rusya ile ilgili önemli bir haber yansımıştı. Haberin başlığı “Yıllardır süren yarış dün yeni bir safhaya girdi. “Fezaya ilk insan gitti ve döndü” şeklindeydi. Haberin içeriği 27 yaşındaki Gagarin’i taşıyan 4725 kilo ağırlığındaki Rus feza gemisinin dünya etrafındaki turunu 89 dakikada tamamlayıp geri döndüğünden bahsetmektedir. Rus pilotun “Gökyüzü çok karanlıktı” dediği haberlere aktarılan ince ayrıntılardandır.⁸¹⁸ Sonraki günlerde de bu çok önemli olay gazete kapaklarında yer almaktadır. Haberler genç pilotun Moskova’da törenlerle karşı-

815 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 578.

816 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 579.

817 “Fezaya ilk insan gitti ve döndü”, 13.04.1961, Milliyet gazetesi.

818 “Kruşçev feza adamını öptü”, 15.04.1961, Milliyet gazetesi; “Rusya’da aya gidecek gemiler hazırlanıyor”, 16.04.1961, Milliyet gazetesi.

landığını, Hruşov'un fezaya başka insanların da gönderileceğini vurguladığını, Gagarin'in Rusların en büyük ünvanı "Sovyetler Birliği Kahramanı" payesiyle taltif edildiğini de yazmaktadır.⁸¹⁹

820

Yuriy Gagarin

Türk yetkililer de olaya duyarsız kalmamışlar. Cemal Gürsel, "İnsanlığın fezayı fethedişini takdirle karşılamıştır" haberi de gazetelerin manşetlerinde yer almaktadır.⁸²¹

Bilim adamlarının fen bilimlerindeki önemli başarıları aslında tüm dünyada takdirle karşılanıyordu. 1956 yılında kimyada zincirleme reaksiyon teorisinin yaratılması için N. N. Semenov, 1958 yılında fizik bilimindeki başarılar için P. A. Çerenkov, İ. M. Frank ve İ. Y. Tamm, 1962 yılında yoğunlaştırılmış madde teorisinin yaratılması için (özellikle likit helyum) fizikçi L. D. Landau, 1964 yılında fizikte kuantum elektronuğu teorisinde yapılan esaslı çalışmalar için N. G. Basov ve A. M. Prohorov Nobel Ödüllerine layık görülmüşlerdi.⁸²²

Hruşov'un reformları eğitim alanına da sıçramıştı. Eğitim sistemindeki reform 1958 yılından itibaren gerçekleştirilmeye

819 <https://24smi.org/celebrity/1053-yuriy-gagarin.html> (Erişim tarihi:03.04.2019).

820 "Gürsel insanlığın fezayı fethedişini takdirle karşıladı", 17.04.1961, Milliyet gazetesi.

821 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 577-579-580.

822 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 577-581.

başlamıştı. Zorunlu yedi yıllık ve tamamlanmış on yıllık eğitimden sonra, sekiz yıllık politeknik zorunlu eğitim yürürlüğe girmişti. Gençler orta eğitimini işten kopmadan ya işçi okullarında, ya teknik eğitim veren teknikum adlı ve sekiz yıllık eğitimden sonra öğrenci alan okullarda, ya da üç yıllık işten ayrılmadan ve üretim teknikleri dersleri veren okullarda eğitim görüyorlardı. Yükseköğrenime devam etmek isteyenler için zorunlu iş stajı yürürlüğe girmişti. Bu reform, üretimi iş gücü ile doyurmuştu, ancak başka zor sosyal sorunlara neden olmuştu.

1964'ün Ağustos'unda eğitim alanında yapılan reformlarda bazı değişiklikler yapıldı ve Ortaöğretimin süreci yine on yıla çıkarıldı.⁸²³ Rus Ortodoks Kilisesi açısından Hruşov dönemi, Stalin yönetiminin kilise ve din sorununu kökten çözmek amacıyla uygulamaya koyduğu son baskı dönemi olarak bilinmektedir. Hruşov II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Stalin'in izlediği ılımlı din politikasını da eleştirmiştir. Hruşov'un bu tutumu Rus Ortodoks Kilisesine karşı yeni bir baskı politikasının önünün açılmasına neden olmuştur. 7 Temmuz 1954'te düzenlenen Sovyet Cumhuriyeti Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin toplantısında gençlerin kilise ve dini organizasyonlara karşı duyulan rağbetinin artması konusu gündeme gelmiştir. Bu toplantıda dinlere karşı acımasız bir mücadelenin başlatılması yönünde çağrı yapılmıştır. Aylık olarak yayınlanan Moskova Patrikliği Dergisi, Ortodoks Bülteni ve Kardeşlik Bültenlerinin etkisinin azaltılması için din karşıtı yayınların arttırılması kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararlar sonucu din karşıtı dergi ve broşürlerin yıllık baskısı, 800 bin nüshaya kadar çoğaltılmıştır.⁸²⁴

823 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 203-206.

824 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 203-206.

Hruşov yirmi yıl içerisinde ülkenin Komünizm düzenine geçeceği ile ilgili fikir öne sürerek, partililerin bu doğrultudaki faaliyetlerini hızlandırmalarını istemiştir. Bu anlamda Marks'ın Komünizme giden yol ateizmden geçer iddiasından yola çıkan Hruşov, dinin sosyal hayattan tamamen silinmesi gerektiğine inanmıştır. Marks'a göre din, maddi dayanaktan yoksun bırakıldığı takdirde kendi kendine yok olacaktır. Komünist Partisi içerisinde Stalinizm taraftarıyla ciddi mücadele içerisinde olan Hruşov, kendi politik çizgisini hâkim kılabilmek için toplumun tüm kesimlerinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu yüzden 1955'ten itibaren Hruşov'un kilise politikasında kısmen gevşeme yaşandığı gözlenmiştir. Bu süreçte kiliselerin kapatılması daha az yaşanırken, ruhban sayısında artış kaydedilmiştir. Yine 1955 yılı içerisinde gayri resmi de olsa 37 kilisenin açılmasına onay verilmiş ve 4 adet de yeni kilise yapılmıştır. Yine bu süreçte 1930'lu yıllardan beri tutuklu bulunan ve Sibiry'a sürgün edilen yüzlerce ruhban özgürlüğüne kavuşmuştur.⁸²⁵

1953-1963 yılları arasında Rus Ortodoks Kilisesinin kilise, manastır, ruhban ve kilise okulları sayısında ciddi değişiklik yaşandığını aşağıda tablodan görmek mümkündür:

Yıl	Kilise ve İbadet Evleri	Piskopos ve Rahip	Dini Akademi ve Kilise Okulları	Manastırlar
1953	13508	65 Piskopos 12089 Rahip	2 Dini Akademi 8 Kilise Okulları	60
1963	8580	73 Piskopos 7236 Rahip	2 Dini Akademi 5 Kilise Okulları	16

Kaynak: Şir Muhammed Duvalı, Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri, İstanbul, 2014, s.218.

825 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 581.

N. C. Hruşov Döneminin Sonu

Aslında, Hruşov reformlarının bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Öncelikle reformların karakteristik özelliklerini değerlendirecek olursak:

- ✓ Reformlar bürokratik yollarla yürütülüyordu, emir esasına dayalı bir sistem uygulanıyordu ve bunun dışına çıkılamazdı;
- ✓ Reformlar bazen çok hızlı yapılıyordu ve iyi bir şekilde düşünülmüş değillerdi, bu husus da durumu daha da karmaşık hale getiriyordu.

1964 yılına doğru Komünist Parti'nin farklı şubelerinden KGB'ye gelen haberlerde ve sıradan insanların üst parti ve devlet kurumlarına gönderdikleri mektuplarda ülkede memnuniyetsizliğin yükselmesinden bahsediyordu.

Bu tarz mektuplardan birisine bakılacak olursa:

"Nikita Sergeyeviç!

Halk size saygı duyuyor. Bundan dolayı ben Size müracaat ediyorum.

...Bizim devlet bazında önemli gelişmelerimiz var. Bizler Mart 1953'ten sonra meydana gelen değişiklere çok seviniyoruz. Ancak, şimdilik bizler hep gelecek için yaşıyoruz, kendimiz için değil.

Herkes anlıyor ki, sadece yaratıcı enerji ile yaşayamaz. Halkımızın hayat kalitesinin iyileştirilmesi şarttır. Bu sorunun çözümü daha fazla ertelenemez.

...İnsanlar kötü yaşıyorlar ve maneviyatları bizim hayrımıza değildir. Bütün ülke bazında gıda temini ile ilgili sorunlar yaşanıyor.

...Biz, Rusya olarak, eti Yeni Zelanda'dan ithal ediyoruz! Kolhozların durumuna, bazı kolhoz üyelerinin durumuna bir bakın-iflastalar.

...Gerçek seçimler yapaalım. Kitlelerin öne sürdüğü kişileri seçelim, yukarıdan gönderilen listedekileri değil...

Saygılarımla ve sizin halkımıza adanmışlığınız inancıyla.

*Öğretmen M.Nikolayeva.*⁸²⁶

Şehirdekiler gıda ürünlerinin fiyatlarının yükselmesinden ve temel gıda ürünlerinin kişi başına normlar haline getirilmesinden, köy halkı hayvancılık yapma yasağından ve ekilecek toprakların sınırlandırılmasından, inananlar kiliselerin kapanmasından, sanat entelijansiyası sürekli yapılan eleştirilerden ve ülkeden gönderilme tehditlerinden, askerler ordunun sürekli küçültülmesinden, parti, devlet organlarının bürokratları sürekli yerlerinin değişiminden ve düşünmeden yapılan düzenlemelerden şikayet ediyorlardı.

Hruşov'un yönetimden alınması en üst parti-devlet yöneticilerinin kurdukları komplo neticesinde gerçekleşmişti. Bu komploda en önemli rolü Parti Kontrol Komitesinin Başkanı ve Komünist Parti Merkez Komitesinin Başkanı A. N. Şelepın, KGB yöneticisi V. A. Semiçastnıy, Komünist Parti Merkez Komitesinin sekreteri M. A. Suslov ve diğerleri oynamışlardı.⁸²⁷

Hruşov'un 1964 yılı Eylül ayında tatilde bulunduğu dönemde komplocular onun görevden alınması için zemin hazırlamışlardı. Hruşov Parti Merkez Komitesinin plenumuna çağırılmıştı. Bu toplantıda komplocular Komünist Parti Merkez Komitesi'nin birinci sekreterinin görevinden istifa etmesini istemişlerdi. 14 Ekim 1964'te Hruşov görevden uzaklaştırılarak,⁸²⁸ yönetimde kalmak için herhangi bir mücadeleye de girişmemişti. Bu şekilde Komünist Parti'nin XX. Kongre'si

826 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 583.

827 <https://arzamas.academy/materials/665>, (Erişim tarihi:03.04.2019).

828 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s.709.

tamamlanmıştı.⁸²⁹ Bu işlem basit bir seçim sonucunda, gözaltına alınmadan ve baskı görmeden gerçekleştirilmişti ve bu durum, Hruşov'un on yıllık döneminin en önemli sonucu sayılmaktaydı. Stalin etkilerinden kurtulma süreci toplumu bir nebze olsun rahatlamıştı, ortam daha rahattı. Bu nedenle Hruşov'un istifası toplumda sükûnet ve hatta iyimserlikle karşılanmıştı.⁸³⁰

Bu durum Sovyetler Birliği'ndeki sessiz darbe olarak da nitelendirilebilir. CİA raporlarına göre, Hruşov'un yönetimden uzaklaştırılmasının nedenleri, Berlin ve Küba Krizlerindeki beceriksizliği, SSCB'nin ulusal güvenlik ve siyasî çıkarlarında uzun süreden beri kök salmış aşırı güçler arasındaki farklılıkların derinleşmesi ve Pekin'le anlaşmanın ertelenmesi neden olmuştu.⁸³¹

1960-1980'lerin Ortasında SSCB

15 Ekim 1964'te TASS haber ajansı "Yoldaş N. S. Hruşov'un Komünist Parti Merkez Komitesinin Birinci Sekreteri, Komünist Parti Merkez Komitesinin Prezidyum üyeliği ve SSCB Bakanlar Kurulu'nun Başkanı vazifelerinden yaş ve sağlık durumu nedenlerinden dolayı istifa etme isteğinin" bir gün önce gerçekleştirilen Komünist Parti Merkez Plenum'unda kabul edildiğini belirtmişti.⁸³²

Brejnev Dönemi (1964-1982)

Hruşov'un görevden ayrılmasını takiben 15 Ekim 1964'te Sovyetler Birliği'ndeki önemli bir değişiklik dünya basınında da yer almıştır. Türk basınında bu haber "Hruşov azledilmiş,

829 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 583.

830 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri, 1960-1980*, Ankara, 2013, s.99.

831 <https://arzamas.academy/materials/665>, Erişim tarihi:03.04.2019).

832 "Kruşçev azl edildi", 16.10.1964, Milliyet.

Başbakanlığa Aleksey Kosıgin, Parti sekreterliğine Leonid Brejnev getirilmiştir. Durum TASS ajansı tarafından duyurulmuştur” şeklinde yer almıştı.⁸³³

Sovyet Liderlerinden Nikita Hruşov’un en güvenilen varislerinden olan Leonid Brejnev, Yüksek Sovyet Başbakanlık Heyeti Başkanı (Devlet Başkanlığına eşdeğer) olarak seçilmişti. Bu, Brejnev’in Rusya’daki iktidara doğru yaptığı yolculukta attığı başka bir önemli adımdı ve bu yolculuğu daha sonra Sovyetler Birliği’nin kontrolünü 1964’te ele geçirdiği zaman tamamlayacaktı.⁸³⁴

Leonid Brejnev, Sovyetler Birliği’nin başarıları ile övünen, kıvanç duyan bir komünistti. Babası işçiydi. Kendisi de metal işçisiydi. 1906 yılında Ukrayna’da Kamenskoe kentinde doğmuştu. Tarım ve teknik enstitülerinde eğitim almış ve mühendis olmuştu. 1931 yılında Komünist Parti üyesi olmuş ve parti içinde yükselmeye başlamıştı. Brejnev Generalliğe kadar yükselmiş, II. Dünya Savaşı sırasında siyasî sorun çözücü olarak hizmet vermişti. 1950’lerde Hruşov’un Bakir Topraklar projesinde müdür olarak görev yapmış ve Kazakistan’da siyasî sermaye oluşturmuştu. Örgütlenme işinde çok başarılı olan Brejnev, 1957 yılında parti içinde üst düzeye tırmanmıştı ve 1964 yılında da Birinci Sekreter vazifesinde Hruşov’un koltuğuna oturmuştu.⁸³⁵

Brejnev 1940’lardan beri Hruşov için güvenilir bir iş arkadaşı olmuştu. Hruşov en alt basamaklardan en üst basamaklara doğru tırmanırken, çırağı olan Brejnev de onunla birlikte yükseliyordu. Stalin’in 1953 yılında vefat etmesinden sonra,

833 <https://www.history.com/this-day-in-history/Brezhnev-becomes-president-of-the-ussr>(Erişim tarihi.15.02.2019).

834 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800’den İibaren Rusya Tarihi, Halklar, Ef-saneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 493-494.

835 <https://www.history.com/this-day-in-history/Brezhnev-becomes-president-of-the-ussr> (Erişim tarihi.15.02.2019).

Hruşov sahip olduğu gücü hızlı bir şekilde artırarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri olmayı başarmıştı. Bu pozisyon Sovyetler Birliği'nde gücün gerçek koltuğu olarak görülüyordu çünkü birinci sekreter muazzam büyüklükteki Komünist Partisi teşhizatını Sovyetler Birliği çapında kontrol edebiliyordu. Başkanın pozisyonu (veya daha resmi şekliyle Yüksek Sovyet Başbakanlık Heyeti Başkanı) çoğunlukla sembolik bir pozisyondu. Başkan genellikle yabancı ziyaretçileri karşılıyor ve nispeten daha sıradan hükümet meseleleri ile meşgul oluyordu fakat siyaset yapmak her zaman birinci sekretere kalıyordu. Mayıs 1960'ta Hruşov Brejnev'i başkan pozisyonuna getirdi. Bu pozisyon gerçek güce olan yolda çok az şey ifade etse de Brejnev'e bir çok yabancı yüksek rütbeli kişiyle ve ziyaretçiyle iletişim içine girme ve dünya çapında Sovyet hükümeti temsilcisi olarak seyahat etmesi imkânlarını sağlamıştı. Brejnev tüm bu fırsatlardan olabildiğince faydalandı ve yakın zaman içerisinde sadece Hruşov'un bir kuklası olmak yerine, başlı başına etkili ve verimli bir yetkili olarak görülmeye başladı.⁸³⁶

1964'te, Hruşov görevden alındı ve Brejnev yeni birinci sekreter olarak göreve geldi. Brejnev bu pozisyonu 18 yıl boyunca, 1982 yılında vefat edinceye kadar elinde tutacaktı. Onun dönemi, yönetim açısından kesin bir esneklik ile göze çarpıyordu; Sovyet yönetim döngülerinde ihtiyaç duyulan istikrar, bazen Sovyet halkı içerisinde yaşanan keskin bir gerileme ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerde benimsenen katı bir tutum.⁸³⁷

Brejnev'in iktidara gelişinin ertesi günü Sovyetler Birliği Büyükelçileri vasıtasıyla "Sovyet dış politikasının değişmeyeceği"

836 https://life.ru/t/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8-D1%8F/1051774/bunt_viemykh_kto_i_kak_smieshchal_khrushchiova (Erişim tarihi: 03.04.2019).

837 "Moskova Batı'ya kesin talimat verdi", 17.10.1964, Milliyet gazetesi.

duyurulmuştur.⁸³⁸ Daha sonraki haberlerde ise Hruşov'un "Çin ihtilafında gaflar söylediğinden dolayı gözaltında tutulduğuna" dair haberler yayınlanmıştır.⁸³⁹ Olaydan iki gün sonra ise "Pravda" gazetesinde "partiye özgü olmayan hamasiliğin, acele sonuç almanın ve düşüncesizliğin, gerçeklikten uzak karar almanın ve hareketlerin, kendini beğenmişliğin ve boşboğazlığın, yönetim hevesliliğinin, bilim ve pratikte olanların göz ardı edilmesinin" kınandığı bir yazı yayımlanmıştı. Hruşov'un ismi bu yazıda zikredilmediyse de herkes kimin hakkında bahsedildiğini anlamıştı.⁸⁴⁰

Rusya ile ilgili dünya basınında bundan sonraki haber Hruşov'un Moskova'ya tutuklu halde getirilmesi haberidir. Ayrıca, Pravda gazetesinden alınan haberler Hruşov'un yaptığı hataları aksettirmektedir.⁸⁴¹ Aynı günkü haberlerde İktisadi Kurul'un toplandığı bilgisi verilmiş, Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki iktisadi tıkanıklığın sebepleri tartışılmış, Sovyetlerin Türkiye'ye 30 milyon borcu olduğu açıklamıştır.⁸⁴²

Artık Komünist Parti Merkez Komitesinin Birinci Sekreteri L. N. Brejnev, SSCB Bakanlar Kurulu'nun Başkanı ise A. N. Kosigin olmuştu. Yeni yönetim kendini göstermeye çalışarak, pozisyonunu sağlamlaştırmaya ve meydana gelen sorunların üstesinden gelmeye çalışmaktaydı. Çalışmalar, yönetimde ve tarımda hamasi kararların yeniden düzenlenmesi ile başlamıştı.⁸⁴³

Yeni Rus liderleri ilk çağrılarını "Atom denemelerinin sona ermesi için herkes mücadele etmelidir" şeklinde yaptılar.⁸⁴⁴ Tür-

838 "Kruşçef göz altında tutuluyor", 18.10.1964, Milliyet gazetesi.

839 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 585.

840 "Kruşçef'in yaptığı hatalar açıklanıyor", 22.10.1964, Milliyet gazetesi.

841 "Kruşçef'in yaptığı hatalar açıklanıyor", 22.10.1964, Milliyet gazetesi.

842 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 585.

843 "Yeni Rus liderleri ilk çağırısı yaptılar", 19.10.1964, Milliyet gazetesi.

844 "Erkin Moskova'da bekleniyor", 30.10.1964, Milliyet gazetesi.

kiye de bu süreçte Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Hatta 30 Ekim 1964 tarihinde Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, İlyuşin tipi özel bir uçakla Moskova'ya hareket etmişti.⁸⁴⁵ Görüşmelerin ilk gününde Erkin, Kıbrıs'ın "Milli davamız" olduğunu Gromiko'ya bildir-
diği Abdi İpekçi tarafından bildirilmiştir.⁸⁴⁶

Abdi İpekçi'nin anlattığına göre, Erkin, Kosigin ile de görüşmeler yapmış ve görüşmeler sırasında Kosigin "iki memleketin ayrı ayrı kamplarda olmasının Türk-Sovyet dostluğuna engel olmadığını" vurgulamıştır.⁸⁴⁷

Dışişleri Bakanı Erkin, Moskova'da SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Mikoyan ile de görüşmeler yapmış, "yurda başarılı sonuçlar ile döneceğiz" demiştir.⁸⁴⁸

Türk-Sovyet görüşmeleri bittikten sonra ve Kültür Anlaşması imzalandıktan sonra Türk gazeteciler ile görüşen Gromiko, "Her şeyi halletmiş değiliz. Fakat şunu kesinlikle söyleyebilirim ki, iki ülke arasında şimdi daha sıcak bir rüzgâr esmeye başlamıştır" demiştir.⁸⁴⁹ Moskova'daki temaslarını bitiren Erkin, Türkiye'ye dönmüştür ve Türk-Sovyet ticari ilişkilerinin geliştirileceğini vurgulamıştır. Abdi İpekçi ise bu görüşmeler ile ilgili aşağıdaki şekilde yorumda bulunmuştur: "Türk milletinin Sovyetlerle yakınlaşmayı samimiyetle benimsemesinde Moskova'nın Kıbrıs politikası çok önemli bir rol oynayacaktır. Türkiye bu davada Ruslardan anlayış ve destek görürse dostluğun gerçekleşmesi çok kolaylaşacaktır. Dün yayınlanan bildiride Kıbrıs'la ilgili paragraf böyle bir anlayış ve desteğin sağlandığına inandırıcı nitelikte değildir".⁸⁵⁰

845 "Moskova'da Kıbrıs işi görüşüldü", 01.11.1964, Milliyet gazetesi.

846 "Erkin Kosigin 'le görüştü", 04.11.1964, Milliyet gazetesi.

847 "Erkin dün Mikoyan ile görüştü", 05.11.1964, Milliyet gazetesi.

848 "Ruslar Kıbrıs anlaşmasını kabul etti", 06.11.1964, Milliyet gazetesi.

849 "Rusya Kıbrıs'ta Ayrı Cemaatler tezine katıldı", 07.11.1964, Milliyet gazetesi.

850 "Gürsel'le İnönü Rusya'ya çağrıldı", 13.11.1964, Milliyet gazetesi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Erkin, CHP Millet Meclisi Grup Yönetim Kurulu toplantısında üyelere Moskova gezisi hakkında bilgi vermiş ve “gerek Mikoyan’ın, ve gerekse Kosigin’in ısrarla Cumhurbaşkanı Gürsel’i ve Başbakan İnönü’yü Rusya’ya davet ettiklerini” açıklamıştır.⁸⁵¹

Abdi İpekçi “Rusya, Stalin çağına dönemez” başlıklı bir yazısında son on yıllık gelişmelerin bu dönüşü imkânsız kıldığını aktarmaktadır.⁸⁵²

Sovyet Dışışleri Bakanı Gromiko, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunduğu bir muhtıradan, Sovyetler Birliği’nin “ENOSİS”e karşı olduğunu bildirmiş ve “Adada yaşayan her iki toplumun meşru haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini” ifade etmiştir.⁸⁵³

Sovyet Rusya’nın Türkiye Büyükelçisi Nikita Rıjov, “Enosis’e hiçbir vakit yardım etmedik, etmeyeceğiz” demiştir. Ayrıca, “bir dünya savaşı çıktığı takdirde hiçbir devlet galip gelemez” demiştir.⁸⁵⁴

Sovyetler Birliği Yüksek Şurası’na mensup 10 kişilik heyet 04 Ocak 1965 tarihinde Ankara Esenboğa havaalanına inmiştir. Heyet Başkanı Nikolay Viktoroviç Podgornı hava alanının şeref salonunda Senato Başkanı Enver Aka ve Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen’le konuşma yapmıştır ve Türk Parlamento heyetini Rusya’ya davet edeceğini açıklamıştır. Podgornı, ziyaretlerin dostlukların başlangıcı olduğunu, asıl dostluğun da bundan sonra gelişeceğini vurgulamıştır.⁸⁵⁵ Daha sonra İnönü ile görüşen Podgornı Türk-Sovyet dostluğu için hiçbir set, hiçbir engel olmadığını vurgulamıştır. Podgornı Mil-

851 “Sovyetlerle iktisadi işbirliği hızlanacak”, 14.11.1964, Milliyet gazetesi.

852 “Rusya ENOSİS’e karşı olduğunu tekrarladı”, 08.12.1964, Milliyet gazetesi.

853 “Rıjov: Kıbrıs Türkiye’nin prestij meselesidir”, 22.12.1964, Milliyet gazetesi.

854 “Sovyet Parlamento heyeti dün geldi”, 05.01.1965, Milliyet gazetesi.

855 “N.Podgornı dün Meclis’te konuştu”, 06.01.1965, Milliyet gazetesi.

let Meclisi'nde bir konuşma yapmıştır. Senatör Köksal ve bazı AP milletvekilleri Podgorni'nın konuşmasına itiraz etmişlerdir. Heyet Başkanı konuşmasını bitirdikten sonra konuşmada komünizm propagandası yapıldığını ileri sürerek radyoda ve gazetelerde yayınlanmaması için bir önerge vermişse de bu önerge onaylanmamıştır.⁸⁵⁶

Sonraki haberlerden anlaşıldığına göre, Rus Heyeti sağlık sorunları yaşayan Cemal Gürsel'i Rusya'ya davet etmiş, hatta gelirse hastalığının tedavi edilebileceğini de belirtmiştir.⁸⁵⁷ Kıbrıs konusunda ise Rusya'nın Kıbrıs'ta Federatif bir sisteme taraftar olduğu, Makarios'un tutumunu tasvip etmedikleri anlaşılmaktadır.⁸⁵⁸

Milliyet gazetesi muhabiri Abdi İpekçi, İsmet İnönü ile Rus-Türk ilişkileri üzerine görüşme yapmıştır ve İnönü, iki devlet arasındaki ilişkilerin "iyi bir istikamete" yöneldiğini vurgulamıştır. "Bu politikaya karşı tereddüt göstermek için makul bir sebep olmadığını" da bildirmiştir.⁸⁵⁹

Sovyet heyeti ile yapılan ikinci resmi görüşmede Podgorni, Sovyetlerin Kıbrıs'ta toprak bütünlüğünün korunmasını istediğini, komünist Çin'in barışı bozacağını zannetmediğini de vurgulamıştır.⁸⁶⁰

856 Cemal Gürsel tedavi için Amerika'ya gitmeyi tercih etmiştir. Cemal Gürsel Walter Reed hastanesinde tedavi edilmiştir. "Gürsel tedavi için Amerika'ya gidiyor", 30.01.1966, Milliyet gazetesi. 30.01.1966, Milliyet; "Gürsel bugün gidiyor", 02.02.1966, Milliyet. 26.03.1966'da Cemal Gürsel Türkiye'ye geri getirilmiştir. "Amerika'da tedavi imkânı kalmadığına karar verildi, Gürsel getirildi", 26.03.1966, Milliyet. Cemal Gürsel 219 gün komada kaldıktan sonra hayatını kaybetmiştir. "Gürsel'i kaybettik", 15.09.1966, Milliyet.

857 "Rusya Kıbrıs'ta Federatif bir sisteme taraftar", 07.01.1965, Milliyet gazetesi.

858 "Rusya ile temasta tereddüde sebep yoktur", 08.01.1965, Milliyet gazetesi.

859 "İnönü Rus heyeti ile tekrar konuştu", 13.01.1965, Milliyet gazetesi.

860 "Rus Dışişleri Bakanı beklenen açıklamasını yaptı", 22.01.1965, Milliyet gazetesi.

Türkiye Rus Dışışleri Bakanlığı'ndan Kıbrıs konusunda resmî açıklama beklerken, Bakan Andrey Gromıko “Kıbrıs meselesini hal için tek sistemin federatif idare olabileceğini” vurgulamıştır. Gromıko, Sovyet hükümetinin resmi yayın organı olan “İzvestiya” gazetesine verdiği demeçte “Türk ve Rumların menfaatlerine uygun iki ayrı eyaletten kurulmuş tek ve bağımsız federal bir Kıbrıs hükümeti kurmanın mümkün olabileceğini” söylemiştir.⁸⁶¹

Gromıko'nun bu tutumu Yunan ve Kıbrıs siyasî çevrelerinde şiddetli tepkilere yol açmış, telaş uyandırmıştır.⁸⁶²

Bu arada Türkiye'deki Sümerbank fabrikalarında incelemeler yapan 9 kişilik Rus teknisyenler grubu, “Makineleri yenilemek lazım. Bunları size hiçbir masraf kapısı açmadan yenileyeceğiz. Göreceksiniz, üretim yüzde yirmi oranında artacak” demişlerdir.⁸⁶³

Türk Dışışleri Bakanı Hasan Işık, basın toplantısında yeni hükümetin dış politikasının ana hatlarını açıklamış, “Türkiye Amerika'dan bugüne kadar Kıbrıs işinde takip ettiği yoldan daha değişik bir yol tutmasını beklemektedir” demiştir. Işık, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin emrivakileri kabul etmeyeceğini de bildirmiş, Rusya ile iyi komşuluk münasebetlerinin devamı için iki tarafın da gayret sarf edeceğini tekrarlamıştır. Ayrıca, Rus yardımının alınabileceğini de vurgulamıştır.⁸⁶⁴

1965 yılının Mart ayında Moskova'da tarımda yaşanan sorunların ele alındığı Komünist Parti Merkez Komitesinin Plenum'u gerçekleştirilmişti. Bu konuyla ilgili esas konuşmacı olan Brejnev, tarımın çökmesine neden olan Hruşov'un

861 “Rusya'nın tutumu Atina'da telaş yarattı”, 23.01.1965, Milliyet gazetesi.

862 “Ruslar Sümerbank'a makine teklif ediyor”, 01.02.1965, Milliyet gazetesi.

863 “Rus yardımı alınabilir”, 10.03.1965, Milliyet gazetesi.

864 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 585-586.

düzenlemelerini sert bir dille eleştirmişti. Plenium sonucunda tarım sektörünü krizin içinden çıkaracak kararlar alınmıştı. Özellikle, maddi yardımlar üzerinde durulmuştu: köyün sosyal alanına (köyün sosyal altyapısı) yatırım yapılması, tarım ürünlerinin devlet tarafından alım fiyatlarının yükseltilmesi, planlamaya göre devlete verilen ürüne %50'lik prim ödenmesi, özel işlenecek toprak sahiplerine eski yasakların yumuşatılması gibi önlemler alınmıştı.⁸⁶⁵

Tarımdaki durum biraz iyileşmişti, ancak bu iyileşme uzun sürmemişti. Bu arada, TASS haber ajansının bildirdiğine göre, "Voshod 2" uzay gemisindeki kozmonotlardan Yarbay Aleksey Leonov, "boşluğa çıkış" denemesini başarı ile yapmıştır. Ajans, Leonov'un boşlukta 20 dakika kaldığını, ayrıca, kozmonotların dünya etrafında en az 13 tur yapacağını bildirmiştir.⁸⁶⁶

16 Mayıs 1965 tarihinde Ereğli Demir-Çelik tesisleri açılmıştır. Bir gün sonra ise Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko'nun 5 kişilik heyetle Türkiye'ye gelişi haberleri verilmiştir. Gromiko'nun bu gelişinin sebebinin Rusya ile imzalanan kültür anlaşması olduğu belirtilmiştir.⁸⁶⁷ Ayrıca, Türk hükümeti, Gromiko ile yapılan görüşmeler sırasında kredi talebinde bulunmuştur. Bu kredinin miktarı ve şekli konusunda ise açıklama yapılmamıştır.⁸⁶⁸ Gromiko ile Kıbrıs konusunda da görüşmeler yapılmıştır. Hasan Işık "Sovyetlerin Kıbrıs konusundaki görüşüne "müzahir tutumda" olduğunu söylemiştir. Gromiko, Kıbrıs'taki Rus silahları konusunda "Rusya'nın 30 Eylül anlaşmasından sonra Kıbrıs'a silah vermediğini", söylemiş, ancak

865 "Uzay adamı boşluğa çıktı", 19.03.1965, Milliyet gazetesi.

866 "Gromiko bugün geliyor", 17.05.1965, Milliyet gazetesi.

867 "Sovyetlerden kredi istedik", 20.05.1965, Milliyet gazetesi.

868 "Gromiko ile Kıbrıs işi görüşüldü", 21.05.1965, Milliyet gazetesi.

30 Eylül anlaşması içinde füzelerin bulunup bulunmadığına dair bir şey dememiştir.⁸⁶⁹

Sovyet Başbakanı Kosigin, Rusya'ya giden AKİS dergisi Başyazarı Metin Toker'e demec vermiştir. Demecinde: *“Türkiye ile dostluk için her şeyi yapmaya hazır bulunduğumuzu biliniz. Münasebetlerimiz eskiden olduğu gibi değil, eskisinden de iyi olacaktır. Başbakanınız Ürgüplü'yü Moskova'da ağırlamak bizim için müstesna bir zevk olacaktır”* demiştir. Kosigin ayrıca, ciddi olarak silahsızlanma istediklerini, NATO'yu bir tecavüz paktı olarak gördüklerini, NATO ile birlikte Varşova Paktı'nın da kaldırılmasını istediklerini belirtmiştir. Kosigin, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den hiçbir toprak talebi bulunmadığının da altını çizmiştir.⁸⁷⁰

09 Ağustos 1965 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü 8 günlük resmi ziyarette bulunmak üzere Moskova'ya gitmiştir. Ürgüplü, Moskova'da Kosigin tarafından karşılanmıştır. Rus hükümet organı olan “Pravda” bu ziyaret dolayısıyla bir makale yayınlamıştır. Makalede, Türkiye ile olan münasebetlerin iyi yola girmiş olduğu, uzak gören Türk siyaset adamlarının Mustafa Kemal ve Lenin dönemindeki dostluğu yeniden canlandırma yollarını aramakta oldukları hususunu vurgulanmıştır.⁸⁷¹

Ürgüplü daha sonra Kiev'e gitmiştir ve Kiev'de Ürgüplü'ye millî elbiseler giyen çocuklar buket vermişlerdir.⁸⁷² 16 Ağustos 1965 tarihinde Türk-Sovyet ortak bildirisi yayınlanmıştır. Bildiride görüşmelerin karşılıklı anlayış havası içinde cereyan ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, bildiride Kıbrıs meselesine de yer ve-

869 “Kosigin: Dostluk istiyoruz”, 01.07.1965, Milliyet gazetesi.

870 “Ürgüplü dün Sovyet liderleri ile görüştü”, 10.08.1965, Milliyet gazetesi.

871 “Petrol şirketleri indirimini kabul etti”, 14.08.1965, Milliyet gazetesi.

872 “Rusya bize sanayi aracı verecek”, 17.08.1965, Milliyet gazetesi.

rilmiş, tarafların Kıbrıs'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne saygı gösterilmek suretiyle ve Kıbrıs'taki iki milli cemaatin Türk ve Rumların kanuni haklarına riayet edilmesi ve iki milli cemaatin varlığını tanıma esası üzerine barış içinde yaşamalarını sağlayacak şekilde barışçıl yollarla halledilmesi gerektiği de vurgulanmıştır.⁸⁷³

Başbakan Ürgüplü, Türkiye'nin Sovyetlere tarım ürünleri, ayakkabı, buzdolabı, trikotaj satacağını açıklamıştır. Ürgüplü, ayrıca, Sovyetlerin Türkiye'de 9 fabrika ve tesis ile bir baraj yapacaklarını da açıklamıştır.⁸⁷⁴

Bu haberin yayınlanmasından bir gün sonra Sovyetlerin Türkiye'de kuracağı 9 fabrika arasında bulunan votka fabrikasının Kalkınma Planında yer almadığı belirtilmiştir. Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel Türk-Sovyet ticari ilişkilerinin görüşüldüğü kurul toplantısında bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında "Sovyetlerle ticari ilişkilerimizi üç misli, beş misli geliştirmek zorundayız" demiştir.⁸⁷⁵

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye vereceği temel sanayi tesisleriyle ilgili görüşmelerde bulunmak üzere 22 kişilik bir Sovyet heyeti 29 Eylül 1965 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Heyet Başkanı "*Türk Başbakan'ın Moskova'yı ziyareti sırasında 150 milyon dolarlık bir anlaşma yapılmıştı. Biz bu anlaşma çerçevesi içinde neler yapabileceğimizi görüşmeye geldik*" demiştir.⁸⁷⁶ 13 Kasım 1965'te Sovyetlerle protokoller imzalanmıştır.⁸⁷⁷

Türkiye'nin Dış İşleri Bakanlığı enformasyon müdürlüğü Sovyetler Birliği ile ilişkilere verdiği önemi dile getirerek,

873 "Ruslar bir baraj ile dokuz fabrika kuracak", 20.08.1965, Milliyet gazetesi.

874 "Votka fabrikası planda yok", 23.08.1965, Milliyet gazetesi.

875 "22 Kişilik Sovyet heyeti dün deldi", 30.09.1965, Milliyet gazetesi.

876 "Sovyetlerle tesisler için protokol imzalandı", 13.11.1965, Milliyet gazetesi.

877 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belge No: 0301006439812 Türkiye'nin Dış İşleri Bakanlığı enformasyon müdürlüğü'nün açıklaması.

Kosigin'in Türkiye'ye gerçekleştireceği ziyaretle ilgili açıklamalarda bulunmuş ve 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın Türk-Sovyet ilişkilerindeki müspet yolda gelişiminin temelini oluşturduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, 1961 yılında imzalanan Doğu Demiryolu Sözleşmesi'nin, 1962 yılında akdedilen SSCB-Türkiye arasındaki telli telefon irtibatı, Arpaçay nehri üzerinde müştereken bir baraj inşa edilmesi hususunda varılan mutabakat ve diğer önemli konular üzerinde durulmuştur.

Ayrıca Türkiye ile SSCB arasında iyi komşuluk zihniyeti içinde ilişkilerin devamlı surette gelişmesinin hem Türkiye'nin hem de Sovyetler Birliği'nin menfaatlerine uygun olacağı gibi, bölgenin ve dünya barışının tesisini kolaylaştıracağı yönündeki Büyük Millet Meclisi'nde açıklanan hükümet programında Türkiye'nin Sovyetler Birliği hakkındaki genel prensipleri duyurulmuştur.

1965 Yılı Ekonomi Reformu

1965 yılının sonbaharında Sovyetler Birliği'nde "Kosigin reformu"⁸⁷⁸ olarak adlandırılan reform hareketleri başlatıldı.⁸⁷⁹ Aslında bu reformun ön çalışmaları ve planlanması 1965 yılından çok daha önceleri başlatılmıştı.

Daha Hruşov döneminde gazete sayfalarında 1962 yılında ekonomist Liberman'ın "Plan, kar, prim" adı altında yayımlanan makaleleri ile ilgili tartışmalar başlamıştı. Liberman, üretim planlarının üretici tarafından düzenlenmesini, işçilerin maddi olarak teşvik edilmesi ile ilgili sorumluluğun fabrikalara verilmesini, işçilere ödenen primlerin üretim karlılığına

878 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dncy*, Moskova, 2016, s.716.

879 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.586.

bağlanmasını, daha önce ulaşılan sonuçlara göre planlama yapılmamasına ve diğer önlemleri teklif etmişti.⁸⁸⁰

Liberman kişisel özendiricilere ağırlık verilerek ve işletme düzeyinde maliyet muhasebesi sistemiyle “idari aygıtın sadeleştirilmesi ve iyileştirilmesi ve planlama yöntemlerinin basitleştirilmesinin” temin edilebileceğini belirtmektedir. Ona göre, işletmenin kısıtları daha fazla karar verme yetkisi, üstünlük ve özerklik verilerek aşılacaktı.⁸⁸¹

Açılan tartışmada ekonomi reformunun gerekliliğinin sık sık dile getirilmesinden, ekonomik gösterge olarak karın öneminden, ştırmovşçına (üretim planının bitmesine yakın fabrikada yoğun mesai dışı çalışmalar) olayının kaldırılmasından ve Sovyet ekonomisindeki diğer negatif göstergelerden bahsedilmişti.⁸⁸²

Liberman’ın kullandığı mefhumlar ile Stalin döneminde kullanılanlar arasındaki benzerlik, yönetim örgütlenmesi konusunda paralel görüşlere sahip oldukları görünümünü vermektedir. Liberman bir yerde Stalin’den örnek vererek: “Stalin, maliyet muhasebesinin personele tutumlu olmayı öğrettiğini söylemiştir. İşletme yönetimi, maliyet azaltmanın maddi olarak kazançlı olduğu bir sistem oluşturmalıdır”. Ne var ki Stalin döneminde özendiriciler işçi sınıfında siyasal liderlik yapacak bir kadro kuşağı yaratmaya odaklanmış ve üretim örgütlenmesinde yetki bu kadrolara bırakılmıştır. Liberman ise maliyet

880 Ali Somel, Reel Sosyalizmde Yönetim Sorunu: 1930’lu Ve 1960’lı Yıllarda Sovyetler Birliği Deneyimi, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/160190>, (Erişim tarihi:05.04.2019).

881 <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1346643>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).

882 Ali Somel, Reel Sosyalizmde Yönetim Sorunu: 1930’lu Ve 1960’lı Yıllarda Sovyetler Birliği Deneyimi, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/160190>, (Erişim tarihi:05.04.2019).

muhasbesi tekniğinin üstünlüklerinden yola çıkarak işletme düzeyine inisiyatif aktarma noktasına varmaktadır.⁸⁸³

SSCB Üst Kurulunun Anayasa Mahkemesi çerçevesinde 1962-1964 yıllarında A. N.Kosigin'in başkanlığında ekonomi sorunları ve ekonomi yönetimi üzere birkaç alt komisyon oluşturulmuştu. Bu alt komisyonlarında dünya ekonomisinin deneyim ve tecrübelerini esas alan çalışmalar gerçekleştirilmiş olup, reformun içeriği hazırlanmıştı.⁸⁸⁴

Nikita S. Hruşov 1964 yılının Ekim ayında görevden alındıktan sonra Aleksey N. Kosigin (1904–1980) Leonid Brejnev'le eş başkanlığın bir parçası olarak SSCB Bakanlar Konseyi'nin başkanı olmuştu. Aylar içinde bu yeni liderlik, Hruşov'un daha önce bölgesel *sovmarkhozy* (ekonomik konseyler) ile değiştirdiği sanayi bakanlığı yapısını eski haline getirdi. Gosplan, ekonomik planlamadaki ana rolünü yeniden kazandı.

1965'in Eylül ayında Kosigin, Harkovlu ekonomist Liberman'ın ve çoğu zaman birbiriyle çelişen çok sayıdaki ayrıntılı yönergeler yerine karlılığı gözetmek konusunda ısrarcı olan diğer pek çok sanayi ekonomistinin fikirlerinin bir kısmını yürürlüğe koyan kapsamlı bir planlama reformunu hayata geçirdi. Yani, Başbakan Kosigin'in önerisi üzerine Liberman'ın fikirleri ile uyumlu olan, teferruatlı bir şekilde reform yasaları çıkarıldı. Ademi merkezileşme, yalnızca üretimin yönetimiyle kısıtlanmış olan 1957 reformlarının tersine, gerçekte bizzat üretim ve bölüşüm süreciyle bağlantılıydı ve bu sebepten dolayı da siyasal bakımdan çok daha köklü neticelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Karar verme yetkisi basit bir şekilde

883 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 586.

884 Ali Somel, Reel Sosyalizmde Yönetim Sorunu: 1930'lu Ve 1960'lı Yıllarda Sovyetler Birliği Deneyimi, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/160190>, (Erişim tarihi:05.04.2019).

merkezi devlet organından yerel organa devredilmedi, fakat kısmen doğrudan üretim birimine –yani işletme yöneticisine- devredildi. “İşletme yöneticilerine, özellikle işletmede çalışanların tümünün sayısını belirlemek, çalışma temposunu sağlamak ve ücretlerin işletme içi bölüşümü ile kademelendirilmesi gibi dikkat çekici yeni iktidar yetkileri verildi.” 1958 yılında işyerlerini seçme hakkı elde etmiş olan işçilerden oluşturulan emek piyasası, işyeri yöneticisinin çalışacak kişi sayısı ile ilgili karar verme yetkisi elde etmesiyle işsizliği yapısal bir problem şeklinde bünyesinde taşımaya başladı.⁸⁸⁵

Kârlılık, bir süre boyunca planın amacına ulaştığının göstergelerinden birisiydi, ancak planlanan seviyelerle kıyaslanınca ana gösterge hala brüt çıktılardı (*valovaya produktsia*).⁸⁸⁶ Artık ikramiye oluşturma temel göstergesini oluşturmak için bu yönergeler, sermaye karlılığı -veya tüketim malları şirketleri için satış karlılığı- da dahil yedi tane olacaktı. İş gücünün kullanımını için dört standart gösterge yerine, sadece bir tane olacaktı: ücret fonu.⁸⁸⁷

Diğer zorunlu görevler satış (*realizatsiya*), ürün çeşitliliği, bütçeye yapılan ödemeler, merkezi yatırımlar, uygulamaya konacak yeni teknikler ve zorunlu tedarik görevleri olacaktı. Her ikisi de üretim kalitesini tehlikeye atan kötü şöhrete sahip “*valovaya produktsia*” ve maliyet azaltma hedefinden vazgeçilecekti. İşletmenin satışları artırmadaki başarısına ve kar oranına dayanarak ve plandaki diğer görevlerin yerine getirilmesi koşuluyla, dağıtılmamış karlar yeni yatırımlara, sosyal olanaklara

885 <https://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/72622/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F> (Erişim tarihi: 05.04.2019).

886 <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/kosygin-reforms> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

887 <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/kosygin-reforms> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

ve konutlara ve fazladan işçi primlerine yönlendirilecekti. Bu hüküm, işletmeyle iştigal edenler için maddi teşvikleri arttırmayı amaçlamaktaydı. Farklılaştırılmış ve oldukça karmaşık olmasına rağmen, bu normların istikrarlı olması bekleniyordu. Yüzde 6'lık yeni bir sermaye bedeli ödedikten sonra, net karların yarısından fazlası işletme fonlarına değil, genellikle devlete gitti. Yeni işletme toptan satış fiyatları, piyasa yetersizliğine değil, maliyetlere dayanarak da olsa 1967 yılı itibariyle açıklanmış olacaktı. Bu, zarar eden işletmeler için devlet yardımlarının sona ermesine yol açacaktı.⁸⁸⁸

Sovnarkom sisteminin bir avantajının devamı sağlanmıştı: Bölgesel sanayiler arası tedarik depoları, Devlet Tedarik Komitesi'nin (Gossnab) idaresi altında korunmuştur. Böylece toptan ticaret gelişecekti. Fiyat belirleme ve bilim ve teknoloji için başka birkaç devlet komitesi daha kuruldu. Teknolojik değişime duyulan ilgi; araştırma, teknoloji ve yeni ürünlerin tanıtılması arasında daha iyi bir bağlantı kurmayı amaçlayan bilim-üretim birliklerinin oluşturulması konusunda da kendini göstermiştir.⁸⁸⁹

Bu reformun yürütülmesi yeni yönetim sisteminin oluşturulması ile 1965 yılında başlatılmış olup, sonucunda sovnarhozlar (sanayi kurulu) kapatılarak, yerlerine Hruşov tarafından kapatılan merkezde toplanan Sanayi Bakanlıkları kurulmuştu. Yeni büyük devlet komiteleri (Devlet Fiyat Komitesi, Tedarik Komitesi, Bilim ve Teknik Devlet Komitesi) kurulmuş olup, parti organlarının sanayi ve tarım olarak ikiye bölünmesi kaldırılmıştı. Üretim yapan fabrikalar kısmi özerkliğe kavuşturulmuştu. Reformun esas hedefi ekonominin verimliliğini yükseltmek, gelişmesini hızlandırmak ve bu esasa dayanarak

888 <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/kosygin-reforms> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

889 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.587.

halkın yaşam kalitesini yükseltmekti. Genel olarak reformun özü yönetim şeması ile ekonomik (kar, fiyat, finans, insanların verimliliklerini yükseltmek için maddi olarak desteklenmesi ve diğer) çabaları bir yerde buluşturmaktı.⁸⁹⁰

Ekonomi reformunun esas fikri merkezden bütün sanayi ve tarımla ilgili sorunlarının çözülmesinin mümkün olmadığından dolayı bu sistemin değiştirilmesine doğan ihtiyaçtı. Geriye üstten emirle aşağıya verilen sadece 5 planlı gösterge kalmıştı: ürünün satış hacmi, imal edilen ürünlerin isimlendirilerek kayda geçilmesi, işçi maaşlarının bütçesi, kar ve verimlilik, bütçe ile ilişkiler.

1965 yılındaki ekonomik reformun esas özellikleri:

- ✓ Üretim yerlerinin kendi kendini yönetmeye yönlendirilmesi;
- ✓ Üretim yerlerinin imalat hacmine göre değil, satış ve karlılık verilerine göre değerlendirilmesi;
- ✓ Kârların bir kısmı ile (%10-12) ekonomik teşvik fonunun kurulması;
- ✓ Üreticiler arasında toptan ticaretin yaygınlaştırılması, yani her şeyin planlamasını yapan ve limit tayin eden devlet kurumlarının ortadan kaldırılması.⁸⁹¹

Bu reformun gerçekleştirilmesi ekonominin gelişmesine neden olmuştu. 1966-1970'li yılların resmi kayıtlarına göre, bir önceki beş-yıllık döneme göre üretim hacminin hızı, gayri safi milli hasıla, iş verimliliği yükselmişti. 1900 fabrika inşa edilmiş, üretim ülke bazında %50 artmış, makine üretimi %74 artmış, petrokimya sektörü ise %78 oranında gelişme göstermişti. Sekizinci beş yıllıkta Krasnoyarsk Hidroelektrik Santrali inşa edilmiş, Tumen bölgesinin petrol ve gaz arama çalışmaları

890 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 587-588.

891 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 588.

başlatılmış, Tolyatti şehrinde VAZ araba fabrikası üretime başlamış, bilim-teknik faaliyetleri alanında gelişme yaşanmıştı.⁸⁹²

893

Kosigin ve Hruşov

Ancak, çağdaş ekonomistler reformun yürütülme şeklini ve sonuçlarını değerlendirirken çok iyimser değillerdi. Onlar sadece resmi göstergelerle gerçekler arasındaki ciddi uyumsuzluğuna dikkat çekerek, istatistiksel verilerinin doğruluğuna şüpheyle yaklaşıyor, bir sıra neden yüzünden söz konusu reformun başarısızlığa mahkûm edildiğini de düşünüyorlar. Bu nedenlerden en önemlileri aşağıdakilerdir:

- ✓ Reformun kendisinde saklı kalan eksikler ve düzensizlik. Dünyada ve SSCB’de elde edilen tecrübelerle göre, merkezileştirilmiş ekonomi ancak kısa süreli sonuç vererek, zamanla kurumsal sistemin baskısı altında kalır.
- ✓ Reformun bütüncül olarak ele alınamaması.

892 “Stalinin sevimlisi, Xruşovun çakindiği, Brejnevin kısqandığı “GÜLMƏYƏN ADAM” <http://modern.az/az/news/140324#gsc.tab=0>, (Erişim tarihi:05.04.2019).

893 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 588-589.

- ✓ İşçilerin vasıfsız olması ve reformun yetersiz bir şekilde desteklenmesi. Tarım ve sanayi alanındaki yönetim kadrolarının zihniyetlerinin değişmemesi, üzerlerinde bulunan eski basmakalıpların etkisi, değişimden yana olanların yaratıcı cesaretlerinin ve inisiyatiflerinin yokluğu reform düşüncesinin yarım kalmasına ve başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmaktaydı;
- ✓ Parti yönetiminin reformu istememesi ve parti yöneticileri tarafından (L. İ. Brejnev, N. V. Podgorniy, Y. V. Andropov) ekonominin parti kontrolünden çıkması, reformun ise sosyalist düzenin tehlikeye atar korkusuyla sekteye uğratılması çalışmaları;
- ✓ Çekoslovakya’da 1968 yılında benzer yeniliklerin ülkedeki politik sistemin çöküşüne neden olduğundan, Sovyet yönetiminin söz konusu reformdan korkması.⁸⁹⁴

Daha düşünce seviyesinde düzensiz kalan reform böylelikle hayata geçirilememişti. Ülkenin ekonomik açıdan gelişmesindeki negatif yönelimleri kırılamamış olup, parti yönetiminin çabaları ise reformların yürütülmesini durdurma noktasına getirmişti. Ancak aynı anda, 1965 yılındaki bu reform hareketi sosyalist düzeninin reform yapma kabiliyetinin sınırlılığının da göstergesi niteliğindeydi.⁸⁹⁵

Anlaşılan çoğu uzman, Kosigin reformlarının uygulanabilir arzlar ile Parti kontrolündeki hükümetin talepleri arasında devam etmekte olan dengesizlikler, fiyatları serbest bırakma konusundaki isteksizlik ve herhangi bir radikal değişime karşı oluşan bürokratik direniş nedeniyle başarısız olduğuna inanıyordu. Ancak durumu iyileştirme çabaları ve denemeler 1982’ye kadar devam etti. Perestroyka, Kosigin reformlarının

894 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.586.

895 <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/kosygin-reforms> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

temel fikirlerinin çoğunu, çok farklı bir çözümle hayata geçirecekti: durumu tersine çevirme ve ekonomik durgunluktan ziyade kaos ve çöküş oldu.⁸⁹⁶

Toplumsal Ekonomik, Politik ve Sosyo - Kültürel Alanlardaki Kriz Göstergelerinin Fazlalaşması

“Kosigin reformunun” rafa kaldırılmasından sonra neredeyse her sene aynı tarz kararlar alınmakta olup, sonuçta ülke ekonomisi durgunluğa girmişti. Ülkenin ekonomik gelişmesinin esas göstergeleri kötüleşmeye başlamıştı. Bu süreç aşağıda yer alan tablodan da izlenebilmektedir.

Yıllar	1961-1965	1966-1970	1971-1975-	1976-1980	1981-1985
Milli gelirin yıllık yüzde olarak yükselmesi	6,5	7,7	5,7	4,2	3,5
Verimlilik artışı	6,3	6,8	4,6	3,4	3,0

V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.586.

Silahlanma askeri malzeme üretiminin yükselmesini talep ederek, ekonominin belli bir kısmının militarist amaçlarla reorganizasyonunu gerektirmişti. Ekonomistlerin değerlendirmeleri, silah harcamalarının milli gelirin %20'sine tekabül ettiği, ülkenin ağır sanayisinin büyük kısmının ise savaş sanayisinin taleplerini yerine getirdiği şeklindeydi.

Ülke bilim-teknik alanındaki gelişmelerde, özellikle de sivil hayatla alakalı konularda Batıdaki ülkelerden geri kalmaya başlamıştı. Halbuki resmi olarak SSCB, ABD, Japonya, İngiltere, Batı Almanya ve diğer ülkelerden daha fazla kayıtlı buluşlara sahipti. Ancak mevcut sistem kapsamında sosyalist ekonomide bu buluşlar kullanılamamışlardı.

⁸⁹⁶ V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 589-592.

Ekonomik gelişmelerin maden bazlı oluşu devam etmekteydi. 1960'ların ikinci yarısından itibaren daha önce görülmemiş büyüklükte Sibiry'a da petrol ve doğal gaz arama çalışmaları başlatılmış olup, yurtdışına ihracatına da önem verilmeye gayret ediliyordu. Bu da ülkeye petrol-dolar"ların akmasına neden olmuştu.

Tarımdaki durum kesinlikle iyileşmiyordu ve gıda ürünlerinin ithalat hacmi yükseliyordu. 1970'lerin sonunda tarım sektöründeki durum çok kötü bir hal almaya başlamıştı. Bundan dolayı, 1982 yılında radikal önlemler alınmıştı. Bu önlemlerden birisi de tarım-sanayi komplekslerinin kurulması yönündeydi. Aynı bölgede yer alan kolhozlar, sovhozlar, tarım ürünleri işletmeleri bölgesel tarım-sanayi komplekslerine dönüştürülmüştü. Bu dönüşüm sayesinde tarımdaki entegrasyonunun tamamlanması ve devasa gıda programının gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Ancak, tarım-sanayi kompleksleri kuruldukları günden itibaren işlevsel ve yaşayan bir ekonomi kurumu olamadılar.⁸⁹⁷

SSCB'nin 1965-1985 yıllarındaki politik durumu daha Stalin döneminde de olduğu gibi toplumdaki Komünist Parti'nin önderlik rolünün baskın olduğu siyasî bir sistem kapsamında sürüyordu. Parti-devlet kurumlarının baskıları bütün ülkeyi kapsıyor ve ülkenin idari-yönetimsel sisteminin çekirdeğini oluşturunuyordu.

Siyasî-ideolojik alanda gizli stalinizm hüküm sürmekteydi. 1960'ların sonlarında Komünist Parti Merkez Komitesinde çalışan meşhur gazeteci A. Y. Brovin Stalin yandaşlarının baskılarının yükseldiğini hatırlamaktadır. Bu soruna karşı L. İ. Brejnev'in bakışı karışıkta. Bir siyasetçi olarak Stalin'in bütünsel ve açık, daha doğrusu "yüksek sesle açık" itibarının iadesi mümkün olmamakla birlikte, ülkedeki durumu

897 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.591.

zorlaştırabileceği ve ülkenin dış arenadaki otoritesini zedeleyebileceğini anlamaktaydı. Ancak, Stalin döneminde şekillenen bir yönetici ve insan olarak, Stalin'e karşı sempati duyuyordu. Bu konuda hem Politbüro'da, hem Merkezi Komite'de yer alan ve onun hayatına benzer hayata sahip ve eski lideri aynı şekilde değerlendiren yöneticilerin desteklerine sahipti. Stalin'in ismi hem hatıratlarda hem değişik yazı ve kitaplarda daha sık görülmeye başlamıştı. Bu hatıratların kötü tarafı, hepsinin korumacı karakter taşımasıydı. 20. ve 21. Parti Kongresi kararlarından geri adımlar yavaş yavaş atılmaya başlamıştı.⁸⁹⁸

Ülkenin siyâsi gelişmesinin önemli adımlarından birisi de 1977 yılında SSCB Anayasasının kabulü olmuştur.⁸⁹⁹ Bu anayasa Brejnev Anayasası olarak da bilinir. Yeni Sovyet Anayasası'nda 1. Madde olan "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, ülkenin tüm uluslarından ve uyruklarından işçilerin, köylülerin ve aydınların irade ve çıkarlarını ifade eden tüm halkın sosyalist devletidir" maddesi ile başlar, 173. Madde olan "Değişiklik ... Yüce Sovyet'in kararıyla ... her bir meclisinin toplam milletvekili sayısının üçte ikisinden az olmamak kaydıyla oluşacak bir çoğunluk tarafından yapılacaktır" maddesi şeklinde devam eder.⁹⁰⁰

Brejnev açısından durumu değerlendirince insanların bir zamanlar "Stalin Anayasası"ndan bahsettikleri gibi "Brejnev Anayasası"nı konuşacakları bir zamanı hayal etmek şüphesiz keyiflidir. Stalin Anayasası, vaktinden sonra kabul görmüştür ve 1930'larda tanıtımı yapılırken bile büyük, sert bir muhalefete maruz kalmıştır. Anayasalar, duvardaki portreler kadar kolay değişmez, ancak değişimin nedenleri birbiriyle ilişkili olabilir.

898 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.589-592.

899 <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm>, (Erişim tarihi:05.04.2019).

900 <https://www.nytimes.com/1977/06/10/archives/the-brezhnev-constitution.html> (Erişim tarihi:21.02.2019).

Bu Anayasa'nın kabulü ile ilgili devletin de bazı nedenleri vardı. Sovyet Anayasası, akla gelebilecek tüm insan haklarının tüm Sovyet vatandaşlarına garanti edildiğinin kanıtı olarak pek çok uluslararası toplantıda tanıtılacaktı. 50. Madde "garanti altına alınmış şekilde ifade, basın, toplanma, toplantı, yürüyüş ve gösteri özgürlüğü" vaat etmekte. 54. Madde "kişinin dokunulmazlığının garantisini" vaat eder ve 56. Madde "vatandaşların mahremiyetinin ve onların yazışmalarının, telefon görüşmelerinin ve telgraf mesajlarının mahremiyetinin yasalarla korunacağını" ileri sürer. 39. Madde, "vatandaşlar tarafından kullanılan hak ve özgürlüklerin toplumun ve devletin çıkarlarına zarar vermemesi gerektiği" konusunda ciddi bir uyarı yapmaktadır ve bu hususta 6. Maddede Sovyetler Birliği Komünist Partisi görevlendirilmiştir.⁹⁰¹ Dolayısıyla, yeni Anayasanın Sovyet vatandaşlarının devletleriyle olan ilişkilerini değiştirmesini beklemenin bir nedeni yoktur. Özgürlükleri sadece ayrıcalıklar olarak yaşayacaklar ve sadece Brejnev ve onun halefleri onların kapsamını genişletebilecek. Brejnev, bir Stalin değil; fakat hiçbir anayasa da onu bir demokrate çeviremez. Bakıldığında, Komünist Partinin egemenliğini haklı gösteren doktrinleri ortaya koyan Marks ve Engels, teorilerinin çoğunu bir asırdan daha önce ileri sürmüş yabancıları; Lenin, 50 yılı aşkın süredir ölü ve bir şekilde zalim Stalin, Rus devriminin idealleriyle olan bağlantıları kopardı.⁹⁰²

Marks ve Lenin, devleti ancak işçi sınıfının kapitalist sömürücüleri baskı altına almak zorunda kaldığı sürece ihtiyaç duyulan bir baskı aracı olarak görebildi. Nihayetinde, devletin yitip gideceğini hayal ettiler. Fakat Sovyet devleti yıkılmaz ve yıkılmayacaktı. Eğer kanunla hükmetmek isteniyorsa, bu yasayla gerekçelendirilmelidir. Dolayısıyla bir başkası "Anayasa"yı

901 <https://www.nytimes.com/1977/06/10/archives/the-brezhnev-constitution.html> (Erişim tarihi:21.02.2019).

902 <https://www.nytimes.com/1977/06/10/archives/the-brezhnev-constitution.html>

dener. Bu anlamla Anayasa, İktidar sınıfının yetkilerini ve imtiyazlarını tanımlaması ve mantıklı kılması için iktidar sınıfı tarafından oluşturulmuş bir araçtır. Anayasanın teklif etmiş görüldüğü siyasî haklar Sovyet halkı tarafından gerçekten kullanılabilseydi, yöneticiler kesinlikle anayasayı tekrar yazmaya başlayacaklardı.⁹⁰³

Sovyetler Birliği'nde siyasî-idari ilişkilerinin işlevselliğinin ciddi sorunlarından birisi de “ihtiyarların iktidarı” idi. 1970’lerde üst düzey parti yöneticisinin ortalama yaşı 70 civarındaydı ve hastalık ile çeşitli rahatsızlıklara rağmen bu insanlar ülkenin kaderini yönlendirmeye çalışıyorlardı. Onların yegâne hedefleri kişisel erkin devamıydı, bunun için de Sovyet toplumunun bütün alanlarının konservasyonu sürdürülüyordu. Bu anlamda sonradan türeyen “durgunluk” terimi o dönemin durumunu aksettiriyordu. 1960’ların ortalarından itibaren toplumsal protesto ve muhalefet gösterimi olarak, ülkede mevcut sistemin ideoloji ve siyasetine karşı farklı düşüncelere sahip olan insanların hareketi başlamıştı. Bu hareket çok kalabalık olmamakla birlikte, milli, dini, hak savunucu ve başka karakterlere sahipti. Hak savunucuların ilk gösterisi Puşkin meydanında 5 Aralık 1965’te gerçekleştirilen A. Sinyavski ve Y. Daniel isimli yazarların gözaltına alınması ile ilgiliydi.⁹⁰⁴ Mahkeme açık bir şekilde yapıldı ve Sinyavski 7, Daniel ise 5 yıl hapse mahkûm edildiler, ancak onlar kendilerini galip olarak hissediyorlardı.⁹⁰⁵ Ayrıca, o gün Puşkin anıtının etrafında yaklaşık 200 kişi vardı. Polisler 20 kadar kişiyi önce alıkoydu, birkaç saat sonra da serbest bıraktı. Bunların büyük çoğunluğu öğrencilerdi ve bu öğrenciler, bir de

903 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 594.

904 L.M.Alekseeva, “Dvijenie za prava čeloveka”, <https://iphrras.ru/uplfile/ethics/biblio/N/8.html>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).

905 L.M.Alekseeva, “Dvijenie za prava čeloveka”, <https://iphrras.ru/uplfile/ethics/biblio/N/8.html>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).

meydanda olduğu tespit edilen diğerleriyle birlikte toplam 40 kişi üniversitelerinden atıldılar.⁹⁰⁶

1970 yılında A. D. Saharov, V. Ç. Çalidze, A. M. Tverdohlebov gibi yazarların inisiyatifleri ile SSCB’de İnsan Hakları Komitesi kurulmuştu.⁹⁰⁷ Bu hareket ya da komite değişik şekillerde tanımlanıyordu: “demokratik”, “liberal”, “sivil direniş”.⁹⁰⁸ İnsan Hakları Komitesi’ndeki yazarlara daha sonra A. İ. Soljenitçın, A. Galiç ve diğerleri de katılmıştı.

12 Mayıs 1976’da Akademik A. Saharov’un evinde Helsinki Anlaşmalarının kararlarını hayata geçirmek üzere Y. Orlov toplumsal bir grup kurmuştu.⁹⁰⁹ Bu grup SSCB’deki insan haklarının ihlallerini analiz ederek, bununla ilgili raporun Sovyet devlet organlarına ve Anlaşma taraflarına gönderiyordu. Bu grubun üyeleri E. Bonner, P. Grigorenko, A. Marçenko ve diğerleri idi.⁹¹⁰

Bu dönemde yönetim muhaliflere karşı uyguladığı baskılarını arttırmıştı. Bazıları (A. Soljenitçın, V. Bukovskiy, A. Galiç ve diğerleri) yurtdışına gönderilmiş, bazıları ise hapse atılmıştı (A. Marçenko, N. Şaranski ve diğerleri). Akademisyen A. D. Saharov’u toplumdan tecrit ederek 1980 yılında o dönemde kapalı olan Gorki (Nijni Novgorod) şehrine göndermişlerdi. Saharov orada 1986 yılına kadar kalmıştı. Aslında Saharov, hidrojen bombasının mucidi olarak bilinir, onun İnsan Hakları Komitesi’nin kurucularından birisi olduğu çoğu insan tarafından bilinmez. Ayrıca, bir de Saharov Nobel Barış Ödülü’ne de layık görülmüştür.⁹¹¹

906 Klayn E. Moskovskiy Komitet Prav Çeloveka, Moskova, 2004.

907 L.M.Aleksceva, “Dvi jenie za prava çeloveka”, <https://iphpras.ru/uplfile/ethics/biblio/N/8.html>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).

908 Orlov Yuriy Fedoroviç, <https://www.mhg.ru/orlov-yuriy-fedorovich>, (Erişim tarihi, 05.04.2019).

909 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 594.

910 <https://24smi.org/celebrity/7958-andrei-sakharov.html>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).

911 <https://24smi.org/celebrity/7958-andrei-sakharov.html>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).

Andrey Saharov

Muhalliflerin amacı, totaliter sisteminin çözülmesi ve ülkeye demokrasinin getirilmeye çalışılması şeklindeydi. Kriz yayılarak, toplumun sosyal ve manevi alanlarını da kapsamaya başlamıştı. Nüfusun sosyal yapısında ciddi değişiklikler meydana gelmişti. Yönetim kadrosundaki bir grup çalışan ayrıcalıklı yere sahipti. Tarihçilerin birçoğu bu grubu, diğer adı ile “partgosnomenklatura”yı, Sovyetler Birliği’nin “yönetici sınıfı” olarak adlandırıyorlardı. Savaş öncesi döneme göre bu sınıfın Sovyet toplumunun sosyal yapısındaki oranı 2,4 kat yükselmiş ve 1979 yılında %6 oranına ulaşmıştı. Maddi olarak bu sınıfa mensup olanlar en yüksek gelire sahip olup, değişik imtiyazlardan yararlanabiliyorlardı.⁹¹³

İşçiler sayıca en kalabalık gruptu (1979’da %60), ancak bu sınıfın yarısı ağır ve niteliksiz iş yerlerinde istihdam edilmişti. Maaşın dengeleyici karakteri onları olumsuz olarak etkiliyordu. Köy nüfusunun sayısı birkaç nedenden dolayı 3 kat azalmış

912 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.594.

913 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.594-595.

(1979'da %15) ve tarım sektöründe istihdam sorunu başlamıştı. Tarıma aktarılan maddi kaynaklar durumu kurtaracak nitelikte değildi. İnsanlar şehre yaşamak ve çalışmak için göç ediyorlardı ve köylere hasadı kaldırmak için zorunlu olarak genelde entelijansiya temsilcilerinden ve büro çalışanlarından oluşan grupları gönderiyorlardı. Bütün bunlar toplumda değişik sınıfların menfaatlerinin ayrışmasına neden olmaktaydı. Alkolizm, yozlaşma ve diğer asosyal olaylar birikerek patlamalara neden olmaktaydı. 1970'lerdeki tüketim devriminden itibaren ve Sovyet insanların tüketim ihtiyaçları karşılanamadığından dolayı ülkede ürün çeşitliliğinin azlığı meydana gelmişti.

Toplumda manevi yönelimlerin zayıflaması baş göstermeye başlamıştı. Tolumdaki bütün muhalif olgular ister dini, ister diğer özgürlükler konusunda, baskı altına alınıyordu. Bütün manevi olguların Marksist-Leninist ideolojisine uygun olması gerekiyordu. Ülke ve halk manevi kriz döneminden geçiyordu.⁹¹⁴

SSCB'de 100'den fazla millet ve halk yaşamaktaydı. Sayıca en fazla olanlar (1979 nüfus sayımına göre):

Ruslar	137.397
Ukraynalılar	42.347
Özbekler	12.456
Belaruslar	9.463
Kazaklar	6.556
Tatarlar	6.317
Azerbaycanlılar	5.477
Ermeniler	4.151
Gürcüler	3.571
Moldavalılar	2.968

914 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günüümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 205.

Tacikler	2.898
Litvanyalılar	2.851
Türkmenler	2.028
Almanlar	1.936
Kırgızlar	1.906
Yahudiler	1.811
Çuvaşlar	1.751
Dağıstan halkları	1.657
Letonlar	1.439
Başkurtlar	1.371
Moldovyalılar	1.192
Polonyalılar (lehler)	1.151
Estonlar	1.020

Kaynak: <http://www.buran.ru/html/soviet.htm> (Erişim tarihi:17.05.2019).

Dış Siyaset

1960-1980 Arası Uluslararası Sistem

Bu dönemdeki uluslararası sistem “gevşek iki kutuplu” şeklinde adlandırılmaktadır. Sistem esas olarak iki kutupluluğunu sürdürmekle beraber gevşemiş, bloklar varlıklarını korumakla beraber zayıflamış, ABD-SSCB rekabeti sürdürmekle beraber iki ülkenin üzerinde çıkar birliğine sahip oldukları bazı alanlar ortaya çıkmıştır. Her iki bloğun örgütlerinde de gevşemeler söz konusudur. Birleşmiş Milletler ve benzeri platformlarda sorunların ele alınışında ABD ve SSCB etrafında oluşan kümelenmeler sürmekle beraber, zaman zaman konudan konuya değişen farklı ittifak ilişkileri de görülebilmektedir. Giderek taraflar arasında egemen olan “Dehşet dengesi” (Balance of Terror) olgusu sonucunda gelişen nükleer denge anlayışı topyekûn

bir nükleer savaş tehlikesini azaltmış, buna karşılık bölgesel nitelikli sınırlı savaşlar ve gerilla savaşları önem kazanmıştır.⁹¹⁵

Bu dönemde Sovyet yönetimi dış siyaset konularında 3 önemli sorunun çözümüne odaklanmıştı.

1. *Sosyalist ülkeler kampının çözülme tehlikesinin bertaraf edilmesi ve bu ülkelerle siyasî, ekonomik ve askeri alanlarda yakın bağların kurulması.*

Batı'da "Brejnev doktrini"⁹¹⁶ adını almış bu dış siyaset hedefinin gerçekleştirilmesi sınırlı bağımsızlık doktrini kapsamında gerçekleştiriliyordu. Bu doktrin kapsamında sosyalizme karşı emperyalist güçler tarafından yapılacak olası saldırıya karşı bütün sosyalist ülkelerin birleşerek karşı konulması ve sosyalist kampın içinde bulunan zayıf halkaya (belli ülkelere) askeri yardım dahil dost yardımının verilmesiydi. Bu doktrin Çekoslovakya krizi döneminde Ağustos 1968'inde Varşova Paktı birliklerinin ülkenin topraklarına ayak bastıkları ve sosyalizme karşı ayaklanmayı kontrol altına alınarak, demokrasi oluşumlarının kurulmasının engellenmesi sırasında kullanılmıştı.⁹¹⁷

Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler ilk günden itibaren sağlam bir zemin üzerine oturtulmamıştı. Çin'in bir Bulgaristan, bir Çekoslovakya, bir Romanya gibi, Moskova'nın tam anlamıyla denetimi altına girmeyeceğini

915 Brejnev Doktrini: Brejnev Doktrini 1968 yılında çizilen, komünist düzenden ve Sovyet hâkimiyetinden uzaklaşan veya taviz veren herhangi bir Doğu Bloğu devletine Varşova Paktı birliklerinin (fakat Rus hâkimiyetinde) müdahalesini öngören Sovyet dış politikasıdır. Bahsi geçen Doğu Bloğu devletleri bunu Sovyet etki alanından ayrılmaya çalışarak veya kendisine Rusya tarafından dayatılan ufak parametreler dâhilinde kalmak yerine, daha ılımlı bir siyaset izleyerek yapabilirlerdi. Doktrin, ilk defa Çekoslovakya'daki Prag Baharı hareketine Sovyetlerin açıkça müdahale etmesiyle ortaya çıkmıştı. Robert Wilde, <https://www.thoughtco.com/the-brezhnev-doctrine-1221487> (Erişim tarihi:15.02.2019).

916 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.596-597.

917 Fahir Armaoğlu, *20.yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım Yayınevi, 2000, s.543-544.

Sovyet Rusya da ilk günden anlamıştı. Bu durum ise Sovyetler açısından her zaman muhtemel bir tehlikedir. Tabii ki, Sovyetler de ona göre davranmışlardır. Örneğin: Dostluk ve İşbirliği Antlaşması gereğince Sovyetlerin yapmaya başladıkları yardımları daima belirli bir ölçünün üzerine çıkmamıştır. Çünkü Çin Halk Cumhuriyeti'nin hızlı gelişimi, onun Moskova'nın kontrolünden çıkabileceği anlamına da gelmekteydi.⁹¹⁸

Çin'le ilişkilerde zorluklar yaşanıyordu. 1969 yılı Eylül ayında Kösigin, Pekin konferansından tatmin olmadan döndüğünde KGB, Victor Louis adıyla tanınan yalan haber yayma ajanı Vitali Yevgeneviç Lui kanalıyla bir yalan haber operasyonuna girişti ve bu haber dünya çapında yankılara sebep oldu. Londra'nın "Evening News" gazetesine gönderdiği bir haberde Louis, Sovyetler Birliği'nin Çin'e karşı bir nükleer taarruz tasarladığını belirtti. Buna paralel olarak Avrupa ve Amerika'daki Sovyet elçiliklerinde bulunan KGB subayları, etkili Amerikalılara böyle bir baskın taarruzunun düşünüldüğünü ima ettiler. Bu tehlikeli yalan haber operasyonu da taktik alanda başarılı, fakat sonuçta Sovyetler Birliği aleyhine gelişen komplolara bir örnektir. Ruslar Çin'i tehdit etmeden ve kendilerini savaş isteklisi göstermemeye çalışarak, sınır anlaşmazlıkları için tekrar pazarlığa girişmek konusunda baskı yaptılar. Halbuki bir süre sonra telaşa kapılan Çinliler, Amerika ile gizli görüşmelerde bulundular. Başkan Nixon Pekin'e gitti ve Çin ile Amerika arasında az çok bir yakınlaşma oldu. Hiç kuşkusuz Çin'i Amerika ile görüşmeye sürükleyen bir sürü faktör vardı, fakat ani bir Sovyet nükleer taarruzu korkusu bu faktörlerin önünde idi.⁹¹⁹

918 John Barron, *KGB Sovyet Gizli Casusluk Teşkilatının İç Yüzü, Sovyetler Dünya Düzenini ve Dünya Devletlerini Yıkma İçin Nasıl Çalışıyorlar*, İstanbul, 1974, s. 218-219.

919 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 596-597.

1960'ların sonunda Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki ilişkiler iyice çıkmaza girerek, sınır bölgesinde gerginliklere neden olmuştu. Bu gerginliklerden en ciddi olanı Mart 1969'da Uzak Doğu'da yer alan Damanskiy Adası'nda yaşanmıştı. Bu olay sırasında 150 Sovyet vatandaşı hayatını kaybetmişti. Bu olaylar SSCB'nin Sovyet - Çin sınır hattında oldukça kalabalık sınır birliklerini tutmasına neden olmuştu.⁹²⁰

2. Komünist, milli-özgürlükçü ve Sovyet yanlısı hareket ve rejimlerin desteklenmesi.

Brejnev yönetiminin uluslararası komünizm hareketlerinin birleşmesine yönelik çabaları vardı. Moskova'da komünist ve işçi partilerinin iki toplantısı yapılmıştı. Bu toplantıların hedefi kapitalist dünyaya karşı yürütülen sınıf kavgasında tek bir stratejinin oluşturulmasında yatmaktaydı. Ancak, dünyada yaşanan sosyalizm krizi, kapitalist ülkelerde komünist hareketinin cazibesini azaltmıştı. Bu 1980'lerin sonunda açıkça kendini göstermişti. Çünkü artık SSCB'nin ne verecek maddi desteği ne de kendini model gösterecek gücü kalmıştı.

Sovyetler Birliği kendi jeopolitik etkisini “üçüncü dünya” ülkelerine yaymaya çalışıyordu. Açıkça diktatör rejimleri olan Libya, Suriye, Irak, Etiyopya, Angola, Mozambik, Güney Yemen gibi ülkelere askeri ve ekonomik destekler verilerek, karşılığında bu ülkeler kendilerini sosyalizm ve Sovyet yanlısı olarak ilan ediyorlardı. Dünya siyaseti bağlamında böyle faaliyet “soğuk savaş” döneminde yürütülen iki dünya sisteminin daimî mücadelesi ve dünyadaki sosyalizm etkisinin büyümesi olarak kabul ediliyordu. Uluslararası komünist hareketi gibi bu olaylar da ileride birer illüzyon olarak çıkacaktır.⁹²¹

920 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.597.

921 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.597-598

3. “Uluslararası gerginliğin azalması” olarak adlandırılan Batı ile Doğu arasındaki ilişkilerinin normale dönmesi.⁹²²

Bu daha çok SSCB - ABD, Varşova Paktı - NATO gibi askeri blokların dengesine ve dünya siyasetçilerinin nükleer savaşın imkânsızlığının bilincinde olmasına dayandırılmıştı.

1970’lerin başında Sovyet yönetimi Barış Programını öne sürmüştü. Bu programda kitlesel imha silahlarının yasaklanması, nükleer silahların azaltılması, savaş odaklarının yok edilmesi ve dünyanın değişik yerlerindeki askeri çatışmaların sona erdirilmesi, Avrupa’da güvenliğin tesis edilmesi, devletlerarasındaki sorunların ancak barışçıl yollarla ve müzakereler yoluyla çözümü vardı.

Çözüm sürecinin esas diplomatik unsurlarından bazıları aşağıdaki gibidir:

- ✓ SSCB ve Batı Almanya arasında 1970’te imzalanan antlaşma ve ilişkilerin normal hale getirilmesi;
- ✓ Batı Berlin için 1971’de imzalanan dört taraflı antlaşma. Bu antlaşmaya göre Batı Berlin’in Doğu Berlin’in topraklarına yönelik talepleri geçersiz sayılmıştı;
- ✓ SSCB ile ABD arasındaki ilişkiler iyileşmişti. 1968’de imzalanan ve birçok ülkenin taraf olduğu antlaşmaya göre nükleer silahların çoğaltılması yasaklanmıştı. Bununla birlikte, SSCB ve ABD füzelere karşı savunma sistemlerinin sınırlandırılması antlaşmasını ve 2 adet stratejik saldırı sınırlandırılması antlaşması (1972’de SALT-1 ve 1979’da SALT-2) imzalamışlardı.⁹²³

Dönem içerisinde nükleer silahlarda sınırlı bir yayılma söz konusu olup bir tür silahların sınırlandırılması ve denetimi

922 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.598-599.

923 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 205.

sorunları sürekli olarak gündemde olmuştur. ABD ile SSCB arasında, silahların üretiminin sınırlandırılması açısından ilk önemli antlaşma SALT 1'dir. Topluca SALT 1 olarak da bilinen Anti-Balistik Füze sistemlerini Sınırlandıran Antlaşma (ABM Antlaşması), Stratejik saldırı Silahlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Belirli Önlemler Hakkında Geçici Antlaşma ve Protokol, 26 Mayıs 1972 tarihinde, ABD Başkanı Richard Nixon ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev tarafından Moskova'da imzalanmıştır.⁹²⁴

ABD ve SSCB'yi bu antlaşmaları imzalamaya iten nedenlerden birisi bu yolla güvenliklerini arttırdıklarına inanmaları, bir diğeri de kaynak tasarrufuydu. SALT I Antlaşma'nın Moskova'da imzalanmasından hemen sonra SALT II ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Konu, saldırı silahlarının sınırlandırılmasıydı. 1974 yılında Vladivostok'ta, ABD Başkanı Gerald Ford ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev arasında gerçekleştirilen zirve birçok sorunun çözümünü kolaylaştırdı. Nitekim 18 Haziran 1979 tarihinde ABD Başkanı Jimmy Carter ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev tarafından SALT II Antlaşması imzalandı.⁹²⁵

Podgorny, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki işbirliğini geliştirmek için “her şeyden önce, daha önce elde edilen bir anlayış temelinde stratejik saldırı silahlarının sınırlandırılması üzerine yapılan anlaşmanın yürürlüğe

924 From the archive, May 27, 1972: Nixon and Brezhnev sign historic arms treaty, <https://www.theguardian.com/theguardian/2013/may/27/nuclear-arms-pact-russia-usa-1972>, (Erişim tarihi, 08.04.2019).

925 By Christopher S. Wrenjan. 19, 1977.

Brezhnev Appeals To Carter On Arms, <https://www.nytimes.com/1977/01/19/archives/brezhnev-appeals-to-carter-on-arms-stresses-desire-for.html>, (Erişim tarihi:08.04.2019).

girmesinin en hızlı şekilde tamamlanmasının” gerekli olduğunu söyledi.⁹²⁶

Fakat antlaşma, gerek o sıralarda ABD Senatosu’nun yeterli desteği sağlayamayacağını anlaşılmaması gerekse Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi nedeniyle, Başkan Carter tarafından Kongre’den geri çekildi.⁹²⁷

- ✓ 1972-1975 yıllarında çok aşamalı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansları düzenlenmişti. Bu konferanslar sonucunda 1 Ağustos 1975’te Finlandiya’da Avrupa’nın 33 ülkesi, ABD ve Kanada’nın altına imza attığı Helsinki Sonuç Bildirgesi düzenlenmişti. Bu Bildirgede eşitlik prensipleri, sınırların dokunulmazlığı, içişlere karışılmaması, insan haklarının üstünlüğü, bilgi ve hareket özgürlüğü gibi olgular yer almıştı.

Ancak, son antlaşmalar Batı tarafından aktif bir şekilde desteklenen SSCB’deki iltica hareketliliğinin uluslararası temelini oluşturmuştu.⁹²⁸

Bu süreçte her iki blok içerisinde de blok liderliğine karşı olan merkezkaç eğilimler giderek artmış, özellikle Çin Halk Cumhuriyeti yavaş yavaş gerek ABD gerekse Sovyetler Birliği için rakip bir siyasî aynı zamanda askeri güç odağı olarak belirginleşmeye başlamıştır. Taraflar nükleer güçlerini caydırma için yeterli olan minimum düzeye indirme amacındadırlar. Böylece iki kutuplu sistemin yumuşama dönemine girdiği görülmüştür. 1 Ağustos 1975 tarihinde 35 ülke tarafından imzalanan Helsinki Nihai Senedi bu sürecin en belirgin bir simgesini oluşturmuştur.⁹²⁹

926 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 206.

927 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.598-599.

928 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 205.

929 Marçuk, N.İ. “*Neobyavlennaya” Voyna v Afganistane: Ofitsialnaya Versiya i Uroki Pravdi*, Moskova, 1993.

1970'lerin sonu – 1980'lerin başında çözüm süreci yeni uluslararası kriz ve çatışmaya yerini bırakmıştı. Bunun nedenleri şöyledir: Batı ile Doğu'nun arasındaki çatışmaların ve silahlanmanın devam etmesi, Sovyet birliklerinin Aralık 1979'da Afganistan'a girmesi bu uluslararası krizlerden bir tanesiydi.⁹³⁰

1979 yılında Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edilmesi ve 22-20 balistik füzelerin Avrupa'da Sovyetler tarafından konuşlandırılması mevcut huzurlu ortamın bozulmasına yol açmıştı. Sovyet konuşlandırmasına karşılık vermek için, Müttefikler Sovyetlerle müzakerelere devam ederken aynı zamanda nükleer kapasiteli Pershing II'yi ve Batı Avrupa'da karadan fırlatılan güdüm füzelerini mevzilendirmek için "ikili yol" kararını almışlardı. Mevzilendirme 1983'e kadar başlamamak üzere planlanmıştı. Bu süre içerisinde, müttefikler silahlara olan ihtiyacı gidermek için bir silahların kontrolü anlaşması imzalamayı umuyordu.⁹³¹

Bu yıllarda Sovyetler Birliği özellikle Balkanlarda ve Kafkasya'da konuşlandığı güçlerde ve Doğu Akdeniz'deki deniz gücünde büyük bir gelişme elde etmiştir. Bu durum genel düzlemdeki gelişmelere de bağlıydı. Farklı ülkelerde üsler elde eden SSCB uçak gemileri ve nükleer denizaltılarıyla dünya denizlerinde belirmeye başladı. 1979'da Afganistan'a girerek tüm Batı dünyasında endişeler yarattı. 1950'lerdeki yalnızlığından kurtulan SSCB anti-sömürgeci söylemi ile özellikle Bağlantısız ülkeler ile birçok konuda yakın bir işbirliği içerisindeydi.⁹³²

Buna karşılık, Vietnam'da uğranılan mağlubiyet ABD için büyük bir moral bozukluğu yarattı. Diğer taraftan, ABD 1971

930 https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi:13.02.2019).

931 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 205.

932 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 205.

yılında doları devalüe etmek zorunda kalınca, kendi dünya hakimiyetinin bir göstergesi sayılan Bretton Woods Sistemi çöktü. Zaten bir süredir Alman ve Japon ekonomilerinin yıpratıcı rekabeti altında bulunan ve büyüme oranı sıfıra yaklaşan ABD ekonomisi bu durumdan önemli ölçüde olumsuz anlamda etkilendi.⁹³³

1971 yılında Amerikan yönetimi, Sovyetler Birliği'nin ılımlılığını teşvik etmek için bazı önerileri içeren bir listeye Avrupa Güvenlik Konferansı'nın da eklenmesi kararını verdi. Dışişleri Bakanlığı Danışmanı Helmut Sonnenfeldt övünerek, doğru olarak açıkladığı gibi, bağlantı stratejisini kullandık: "Biz onu Alman-Sovyet anlaşması için, Berlin anlaşması için ve MBFR'İN (Karşılıklı Dengeli Kuvvet İndirimi) başlaması için tekrar tekrar sattık" diyordu.⁹³⁴

Jimmy Carter zamanındaki siyasî ve askeri gelişmeler ABD'nin dünyadaki konumunu iyice zayıflattı. Carter insan haklarına saygı temelinde bir ABD politikasını SSCB'yi sıkıştırmak için kullanmaya çalıştıysa da sonuç umduğu gibi olmadı. Bu çerçevede Carter ciddi insan hakları ihlalleri yapan müttefiklerinden eski desteği çekince bu rejimlerden bazıları devrildi, ilgili ülkeler ABD etki sahasından çıktı. İran'da Şah yönetiminin Humeyni önderliğindeki İslami muhalefet tarafından yıkılması bu türden örneklerdir.⁹³⁵

Bu dönemdeki genel manzaraya bakıldığında, daha önce nasıl Amerika 1965-1975 yılları arasında Vietnam'da tam bir bataklığa saplanmış ve ağır bir başarısızlıkla ve büyük güçlkle yakasını Vietnam'dan kurtarmış ise, Sovyetler de aynı şekilde

933 Kissinger, Henry, *Diplomasi*, Çev. İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, S.736

934 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 206.

935 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım Yayınevi, 2000, s. 895-897.

1979 Aralık ayından 1988 Nisan'ına kadar, yani yaklaşık dokuz yıllık bir macera ile Afganistan bataklığına batmışlardır. Bu savaşta Amerika Vietnam'ın intikamını Sovyetlerden Afganistan vasıtasıyla almaya çalışmıştı. Sovyetler Afganistan'ı işgale başlarken yaptıkları hesapların hataları ve yanlışlıklarını Fahir Armaoğlu aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

-Afgan halkının Sovyet kuvvetlerine karşı kitle halinde direniş göstermesi. Savaş süresince, kırsal alanın %70'i da-
ima Afgan direnişçilerinin, Afgan milliyetçilerinin kontrolü
altında kalmıştır.

- Sovyetler, Afganistan'ı işgal ederken Afgan ordusundan
da faydalanabileceklerini düşünmüşlerdi. Asker ve subaylar
ordudan kaçarak direnişçilere katıldıkları için 100 bin kişilik
Afgan ordusu, daha 1980 yılı sonunda 25-30 bin kişiye ka-
dar azalma göstermişti.

-Sovyet askerinin Afganistan'ın dağlık arazisini tanımama-
sına karşılık, milliyetçiler kendi topraklarını karış karış bili-
yorlardı. Ayrıca, bu arazi kara harekâtı için hiç uygun değildi.

- İlk başta Sovyetler işgali 50 bin kişilik bir birlikle gerçek-
leştirebileceklerini düşünmüşlerdi. Ancak bu sayıyı 150 bin ki-
şiye kadar arttırmalarına rağmen yine başarısız kalmışlardı.⁹³⁶

Sovyetlerin kara harekâtında başarı sağlayamayınca, tak-
tik değiştirdiler ve iki yeni yöneme baş vurdular:

- “insan yoğun” muharebeler yerine, “silah yoğun” yönte-
mini uyguladılar. Milliyetçilere karşı asker sayısı ile değil, her
türlü silahı yoğun bir şekilde kullanmak suretiyle saldırıları
gerçekleştirdiler.

- 1983 yılından sonra da kara harekâtı yerine, hava bom-
bardımanlarına ağırlık verdiler. Arazinin elverişsiz olması,

936 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım Yayınevi, 2000, s. 895-897.

direnişçi milliyetçilerin kuvvetini gizlemelerine imkân verdiği için hava bombardımanları da etkisiz kalmaya başladı.⁹³⁷

Bunun üzerine Sovyetler başka yöntemleri de denediler. Öncelikle milliyetçilere yardım ettiklerinden şüphelendikleri köyleri ve yerleşimleri, yani sivil halkı bombaladılar. Birleşmiş Milletlerin bir raporuna göre, bu bombardımanlarda, 1985 yılı Ocak-Eylül döneminde 32.755 kişi öldürülmüş ve pek çok maddi zarar ve kayıp meydana getirilmiştir.

Sovyetler 1984 yılından itibaren de kimyasal silahlar uygulamaya başladılar. Bu kimyasal silahların başında, “Sarı yağmur” (Yellow rain) ve “sıvı ateş” denen şok dalgaları meydana getirmek suretiyle insanları öldüren “sıvı bombalar” gelmekteydi. 1985 yılı Mart ayında SSCB Merkezi Komite Başkanlığı’na Mihail Gorbaçov’un gelmesinden sonra Moskova, Afganistan savaşının yürümeyeceğini kabul etmeye başladı. İki yola başvurdu.

- İlki 7-10 yaşlarındaki çocukların kitleler halinde ve 10 yıllık bir öğretim için Rusya’ya gönderilmeleridir. Böylece, “müstakbel” bir komünist kadronun hazırlanması planlanmaktaydı. Bunlar Afganistan’ın gelecekteki komünist kadrosunu teşkil edecekti.

-İkinci yol ise İslam Dininin kullanılması oldu. Bu şekilde Sovyetler halkın sempati ve desteği kazanmak istiyordu. “Diyaret İşleri Başkanlığı” kuruldu. Bütün okullara haftada 3 saat din dersi kondu. Bazı din adamları, komünist “devrim konseyi” üyeliğine kabul edildi. Kabil radyosu haftada bir saat İslami program yayınlamaya başladı. Camilere, Sovyet Rusya taraftarı imamlar yerleştirildi. Fakat tüm bu girişimler Sovyetleri Afganistan bataklığından kurtarmak için yetersiz kaldı.⁹³⁸

937 Fahir Arınoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım Yayınevi, 2000, s. 895-897.

938 C.Cem Oğuz, “Büyük Satranç Tahtası ve Rusya’da silahlı kuvvetlerin Modernizasyonu”, *Avrasya Dosyası*, Rusya, Özel Sayı, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 107.

Avrupa'ya orta menzilli Sovyet ve Amerikan füzelerin yerleştirilmesi, ABD tarafından stratejik savunma inisiyatifinin (yıldız savaşları) öne sürülmesi de diğer uluslararası krizlendirdi. Bilindiği üzere, ABD Başkanı Ronald Reagan 1982 yılının Temmuz ayında "Ulusal Uzay Programı"nı Mart 1983 tarihinde ise kamuoyunda "Yıldız Savaşları" olarak bilinen "Stratejik Savunma Girişimi"ni (*Strategic Defense Initiative*) başlattı. Yıldız savaşları projesine yeşil ışık yakan Ronald Reagan yönetiminin çok önemli bir beklentisi vardı. ABD, Leonid İliç Brejnev dönemindeki durağanlıktan ve Afganistan'da yürütülen savaşın doğurduğu ekonomik yükten zaten büyük darbe yemiş olan Sovyet ekonomisinin yeni bir silahlanma yarışını kaldıramayacağını: bu nedenle de Sovyet rejiminin er ya da geç masaya oturmak ve daha da önemlisi taviz vermek zorunda kalacağını biliyordu. Nitekim beklediği sonuçları da Mihail Sergeyeviç Gorbaçov'un iktidara gelişiyle birlikte aldı.⁹³⁹ Diğer bir neden ise, Sakalin adasında SSCB'nin hava sahasını 31 Ağustos'u 1 Eylül'e bağlayan gecede ihlal eden Güney Kore sivil uçağının vurulması sayılmaktadır. ABD Başkanı Reagan'ın Sovyetler Birliği'ni "kötülükler ülkesi" olarak ilan etmesi ile çatışma daha da derinleşmişti.⁹⁴⁰

Genel olarak bakılacak olursa, Brejnev anlayışının dış politikaya ilişkin öncelikleri üç temel noktada yoğunlaşmıştır: Bunlardan ilki, Dünya sosyalist kampındaki parçalanmaya engel olmak; İkincisi, Batı ile ilişkileri düzene sokmak ve son olarak da Üçüncü Dünya ülkelerindeki "dost rejimleri" ve hareketleri desteklemek. Sosyalist kamptaki parçalanmanın karşısının alınmasında öncelikli hedef Çin'in meydan okumasını durdurmak ve bu ülkenin sosyalist kamp içinde kalmasını

939 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.598-599.

940 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

sağlamaktı. Fakat bu hedefe ulaşılamadı ve Çin sosyalist kamp içinde alternatif cazibe merkezi olmayı sürdürdü. Sosyalist kampın dağılmasını önlemede ikinci boyut özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalist kamp içinde kalmasını sağlamak için “sınırlı egemenlik” yaklaşımının geliştirilmesi olmuştur. Bu yaklaşım sosyalist kampın birlikteliğinin ve üyelerin sıkı işbirliğinin her bir üyenin bağımsızlık ve egemenliğinin garantisi olduğunu ve bu anlamda güvenliğin kolektif bir mana taşıdığını savunmuştur. Yaklaşımına göre, herhangi bir nedenle üye ülkelerden herhangi biri bu garantiyi bozacak tutum ve davranış içine girerse, bu durum ortak güvenlik riski oluşturacağı için, diğer üyelerin-askeri güç kullanma dahil-müdahale hakkı oluşacaktı. Böylece sınırlı egemenlik yaklaşımı hiçbir ülkenin sosyalist kampın birlikteliğini bozacak davranışlarda bulunamayacağı konusu üzerinde durmakta ve gerektiğinde de diğerlerine müdahale etme hakkını meşrulaştırmaktaydı. Nitekim, Brejnev’in bu yaklaşımı sosyalist kampın bütünlüğünün gerektiğinde güç kullanarak sağlanması ve komşu ülkelerde Batı yanlısı rejimlerin kurulmasını önlemek anlayışına dayanırken, 1968 yılında Çekoslovakya’nın Başkenti Prag’a müdahalesi de bu politikanın uygulama alanı olmuştur.⁹⁴¹

Din ve Kültür

Brejnev döneminde ülkede din açısından bir yenilik yaşanmamıştır. Nitekim komünizmin din karşıtı ideolojisi ateizm olarak kalmıştır. 1966 yılına kadar devam eden Rus Kilisesi İşleri Şura ve Dini Kültür Konseyi oluşturulmuştur. Bu konseyin esas görevi, SSCB Anayasasını ve din-vicdan hürriyetini garanti altına alıp “kilisenin devletten ve okulların da kiliseden” ayrılmasını ön gören 23 Ocak 1918 tarihli deklarasyonunun

941 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya’da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s. 223-224.

ülke genelinde uygulamasını sağlamaktan ibaretti. Bununla birlikte konsey, dini organizasyonların faaliyetleri hakkında hükümet yetkililerine mütemadiyen rapor sunmakla da yükümlü kılınmıştı. Din İşleri Konseyi, dini dernek ve ibadet evlerinin kaydını tutmak veya gerektiğinde bunların kapatılması ya da dini derneklerin kaydının silinmesi yetkilere sahipti. Bu Konsey SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlıydı, ancak tüm direktifleri Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden alıyordu. Yeni düzenleme ile, dini kuruluşlara Konseyin bilgisi dahilinde faaliyetlerini yürütme imkânı tanınıyordu.⁹⁴²

Din İşleri Konseyi nihai yapısına 1980'li yılların ortalarında kavuşmuştur. Bu dönemden itibaren konseyin çatısı altında Ortodoks kiliselerle birlikte Müslümanlar, Budistler, Yahudiler, Protestan Kilisesi, Roma Katolik Kilisesi ve Ermeni Kiliseleri adı altında çeşitli bölümler de ilave edilmiştir. 1977 yılı SSCB Anayasası da bu konuyla ilgili: "SSCB vatandaşları din, ırk, milliyet ve cinsiyet gösterilmeksizin eşittir" demektedir.⁹⁴³

Sosyalizmin kültür hayatı çelişkiler ve sürecin belirsizliği gibi nitelikler taşıyordu. Her şeyden önce, kültür hayatı iki alana ayrılmıştı - hakim ideoloji kapsamında gelişen resmi Sovyet ve devlet tarafından sürekli baskı ve yasaklarla cebelleşen gayriresmi olan alan. Edebiyat ve güzel sanatlar dallarında gelişmesine izin verilen yegâne akım, sosyalist realizm akımı idi. Çok sert bir sansür uygulanıyordu.

1960'ların 2. yarısından itibaren en iyi milli edebiyat örneklerinin merkezi haline gelen dergi, A. T. Tvardovski yönetimi altındaki "Yeni Dünya" edebiyat dergisiydi. Dergi 1925 yılından yayınlanıyordu. Bu dergi için sürekli yürütülen sansür

942 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014, s.225-228.

943 <http://smolensklib.ru/sites/default/files/old%20str/tvardov/newworld.htm>, (Erişim tarihi:08.04.20199).

uygulamaları 9 Şubat 1970 yılında Tvardovski'nin genel redaktör vazifesinden ayrılmasına neden olmuştu.⁹⁴⁴

Sovyet realitesine muhalif kalan birkaç yazar (A. Soljenitçin, V. Maksimov, V. Voynoviç, İ. Brodski ve diğerleri) ya sınır dışı edildiler ya da kendileri ülkeyi terk ettiler. Sosyal içerikli eserler V. Astafyev, Ç. Aytmatov, B. Mojayev, S. Zalığın ve diğerlerinin kaleminden çıkıyordu.

Resmi ve gayri-resmi eserlerinin arasında dağlar kadar fark vardı. Kendi imkânları ile basılan yayınlar da geliyordu (V. Aksenov, A. Bitov, F. İskander ve diğerler yazarların eserlerinin yayınlandığı almanak "Metropol" 1978)⁹⁴⁵, alternatif resim sergileri (örneğin, 1974 yılında gerçekleştirilen ve hükümet tarafından buldozerlerle yıktırılan O. Çelkov, V. Nemuhin ve diğer öncü ressamların sergileri)⁹⁴⁶, gençlerin rock müzik hareketleri hayat bulmuştu. Teyp devrimi büyük bir hızla yayılmıştı (V. Visotski, B. Okudjava, A. Galiç ve diğer besteciler).

Ancak, resmi kültür kapsamında da çok nitelikli eserler meydana çıkabiliyordu. İ. Glazunov ve A. Şilov gibi ressamların sergileri sürekli ilgiyle karşılanıyordu.

Sinema sektöründe A. Tarkovski'nin ("Andre Rublov", "Solyaris" ve diğerleri), E. Ryazanov'un ("Otomobile dikkat et", "Kaderin ironisi veya sıhhatler olsun"), V. Şukşın'ın ("Kızıl kartopu"), V. Menşov'un ("Moskova göz yaşlarına inanmıyor" ve diğer) filmleri büyük ilgi görmüşlerdi. Tiyatro sanatında Moskova'da Y. Lyubimov'un yönetimi altındaki Taganka'daki tiyatro ve Leningrad'daki G. Tovstogonov'un Büyük Drama tiyatrosu çok sevilirdi. Halk eğitimi konusunda zorunlu orta

944 Rajendra A. Chitnis, *Literature in Post-Communist Russia and Eastern Europe. The Russian, Czeec and Slovakfiction of the Changes, 1988-1998*, London and New York, 2005, s. 6.

945 Художник и свобода: к 30-летию "бульдозерной" выставки, <https://www.svoboda.org/a/24199990.html>, (Erişim tarihi:08.04.2019).

946 <https://24smi.org/celebrity/7984-ilia-glazunov.html>, (Erişim tarihi:08.04.2019).

öğrenime geçiş çok önemliydi. Mesleki eğitim veren liseler hızlı bir şekilde geliyor ve 1960'lardan itibaren gençlere orta eğitim konusunda hizmet veriyordu. Yüksek eğitim ülkenin ihtiyacını karşılıyordu. 1969 yılında işçi fakülteleri yeniden açılmıştı. Bu fakülteler yüksekokullara hazırlık niteliği taşıyordu. Bütün öğrenim alanında eğitimin dijitalleşme seviyesi zayıftı. Bilimde durum stabilize olmuş ve bilimin gelişmesinin hızlandırılması en önemli mesele haline gelmişti. 1970'lerin sonundan itibaren bilim ve sanayinin değişik dallarını birleştirecek koordine kurullar oluşturulmaya başlanmıştı.⁹⁴⁷

Temel ve uygulamalı bilimlerde önemli sonuçlar elde edilmişti. 1978 yılında akademisyen P. L. Kapiça'ya fizik alanında elde edilen buluşlar için Nobel ödülü verilmişti.⁹⁴⁸

Uzayın keşfi devam ediyordu . Sosyal bilimler resmi Marksist-Leninist ideolojinin kısıkaçları içerisindeydi. Ancak, araştırmalar ve sonuçlarının birikim ve anlamlandırılması devam ediyordu. Çok ciltli yayınlar hazırlanarak yayımlanmıştı: 30 ciltlik "Büyük Sovyet Ansiklopedisi", 12 ciltlik "İkinci Dünya Savaşı'nın Tarihi", 12 ciltlik "SSCB'nin kadim zamandan bugüne kadar tarihi" 11 cilt yayımlanmıştı.⁹⁴⁹

947 http://stuki-druki.com/authors/Kapitza_Pyotr.php, (Erişim tarihi:08.04.2019).

948 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.599-601.

949 Natiq Abdullayev ve Fikret Elma, "Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi", *Journal of Qafqaz University*, Numbr: 26: 4, 2009, s.71-87.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SSCB’NİN SONU

Sosyalizmin Sonuna Yaklaşılması

1980’lere gelindiğinde Sovyetler Birliği tek ideoloji ve tek partili siyasî sisteme has politik sorunlara ilaveten ağırlaşan ekonomik ve toplumsal sorunlarla da yüzleşmek zorunda kalır. Gerçekte 1970’lere doğru şekillenen ve daha sonraları “durgunluk devri” olarak adlandırılan Brejnev dönemi siyasetinin söz konusu ekonomik ve toplumsal sorunların oluşmasına katkısı büyüktür. Brejnev dönemi siyaseti ise iki temel politikadan oluşur:

1. “Brejnev toplum sözleşmesi”
2. “Kadrolara güven” politikası

“Brejnev toplum sözleşmesinin” ekonomik sorunlara yol açmasının temel nedeni siyasal karar alma sürecinin dışında tutulan Sovyet insanının rejime olan desteğinin bir takım sosyal ve ekonomik politikalarla sağlanmak istemesidir. Bu politikalar bir taraftan Sovyet insanına istihdam garantisi tanırken, diğer taraftan ekonomide verimliliğin düşmesine, kaynakların israfına ve ekonomik daralmaya neden olur.⁹⁵⁰

950 Natiq Abdullayev ve Fikret Elma, “Sovyetler Birliği’nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi”, *Journal of Qafqaz University*, Number: 26: 4, 2009, s.71-87.

“Kadrolara güven” politikası ise önceki dönemlerden farklı olarak hem parti ve devlet bürokrasisini üst düzey karar alma sürecindeki katılımını etkinleştirmeyi, hem de Komünist Parti ve devlet bürokrasisini Stalin ve Hruşov dönemlerinde huzursuz eden idari ve cezai tedbirlere son verilmesini ön görür. “Kadrolara güven” politikası, siyasetin bürokratlar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisine göre şekillenmesine, informal ilişkilerin bütün ülkede yaygınlaşıp kayıt dışı ekonominin oluşmasına ve ülke çapında bir yolsuzluk ağının inşasına ve nihayet devlet ve parti bürokrasiyle iktisadi işletmelerde disiplinsizliğin kökleşmesine neden olur.⁹⁵¹

Brejnev’in 18 yıllık dönemine, Hruşov’unkinden daha büyük, fakat Stalin’inkinden daha az korkutucu olan bir kişilik kültü damga vurdu. Propagandacılar onu “Barışın ve toplumsal adaletin yılmaz şampiyonu” ve “Marksizm-Leninizm hazinesine zengin katkılar yapan” bir kişi olarak öne sürdü. Brejnev, asker olmamasına rağmen Mareşal apoletlerini taktı, büst ve portreler için poz verdi. Savaş dönemi anılarını “Küçük Toprak” adıyla yayınladı. “Küçük Toprak” ismini 1943 yılında Karadeniz’deki “Malaya Zemlya”da Brejnev’in rol aldığı bir kampanyadan almıştı. Malaya Zemlya Brejnev’e SSCB’nin en yüksek edebiyat ödülünü aldırılmıştı. Brejnev, pahalı arabalar ve lüks kalemlere düşkünlüğü ile akıllarda kaldı. Büyük reform çabalarına girmeden kolektif liderlikle ülkeyi yönetti, yapılan yolsuzluklara göz yumdu. Dönem dönem sert politikalar izlese de ne tüm Stalinist terör aygıtını yeniden kurdu, ne de Politbüro’dakilere tepeden baktı.⁹⁵²

951 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800’den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 496.

952 <http://autobuy.ru/page/1-1-i-b>, (Erişim tarihi:17.04.2019).

Yuri Andropov Dönemi⁹⁵³

Uzun yıllar görevde kalan Sovyet Lideri Leonid Brejnev'in ölümünün ardından, Yuri Andropov Sovyetler Birliğindeki Komünist Partinin yeni genel sekreteri olarak seçildi. Andropov için bu, Komünist parti hiyerarşisinde uzun ama istikrarlı bir ilerlemenin doruk noktasıydı. Rusya'da 1914 yılında Stavropol yakınlarında doğan Andropov'un ailesi demiryollarında çalışıyordu.⁹⁵⁴ Andropov 1930'larda Komünist Gençlik Teşkilatı'nda aktif bir katılımcıydı. II. Dünya Savaşı sırasında, Nazi hattında görev yapan bir grup gerilla savaşçısına önderlik etmişti. Çalışmaları Moskova'da birçok pozisyonun yolunu açmıştı ve 1954'te Sovyetlerin Macaristan elçisi olarak göreve getirilmişti. 1956 Macaristan krizi esnasında, Andropov güvenirliliğini kanıtladı. Macaristan Başbakanı Imre Nagy'e Sovyetlerin askeri amaçları konusunda yalan söyleyerek daha sonra Nagy'i Sovyet misillemelerine karşı güvende oldukları konusunda ikna etti. Sovyet tankları 1956 yılının Kasım ayında Budapeşte'ye girdi ve Nagy yakalanıp 1958 yılında idam edildi. Andropov'un Macaristan'daki çalışmaları onu tekrar Komünist Parti'de rütbelere arası yükseliş yaşamaya devam edeceği Moskova'ya getirmişti.⁹⁵⁵

1967 yılından 1982 yılına kadar Rusya'nın gizli polis kuvveti olan Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) başkanı olarak görev yaptı ve 1973 yılında Politbüro üyesi oldu.⁹⁵⁶ Andropov, Çekoslovakya'daki 1968 işgalini destekledi ve Andrey Saharov ve Aleksandr Solzhenitzyn gibi karşıt görüşlü muhalifler üze-

953 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 528.

954 <https://www.history.com/this-day-in-history/yuri-andropov-assumes-power-in-the-soviet-union>(Erişim tarihi: 21.02.2019).

955 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 528.

956 <https://www.history.com/this-day-in-history/yuri-andropov-assumes-power-in-the-soviet-union>(Erişim tarihi: 21.02.2019).

rindeki baskıyı seyretmekle yetindi. 1982’de, Brejnev ölümcül bir hastalığın pençesindeyken ve hızlı bir şekilde kötüye giderken, Andropov KGB’yi terk etti ve iktidar için yarışmaya başladı. Brejnev 10 Kasım 1982’de öldüğünde, Andropov iktidara gelmeye hazırды.⁹⁵⁷

12 Kasım 1982’de genel sekreter olarak göreve geldi. Buradaki görevi kısa sürdü fakat olaylarla doluydu. İçeride, dalgalanan Rusya ekonomisini tekrar canlandırmaya çalışıyordu ve Sovyet halkı arasında baş gösteren alkoliklik ve yozlaşmaya savaş açmıştı. Dış politikasında ise, Andropov Başkan Ronald Reagan’ın inatçı anti-komünist diplomasisine karşı mücadele ediyordu. Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler Sovyet pilotları Eylül 1983’te bir Kore yolcu uçağını vurduğu zaman oldukça gerilmişti. O yıl ilerleyen zamanlarda, Sovyet diplomatları Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler ve Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri ile ilgili müzakereleri yarıda kesti. Andropov 1983 yılının başlarından beri neredeyse onu elden ayaktan düşüren hastalıklardan muzdaripti ve 9 Şubat 1984’te hayata gözlerini yumdu.⁹⁵⁸

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da Andropov ismi, ülkenin sonuna doğru ilerleyen toplumsal sistemi rehabilite etme çabaları ile anılmaktadır. 1967 yılından 1982 yılına kadar Andropov KGB’nin başındaydı ve ülkenin durumunu herkesten daha iyi biliyordu. O disiplini sağlamak, yozlaşma ile mücadele etmek, yönetim kadrolarında önemli değişiklikler gerçekleştirmek gibi düzenlemeler yapmaya başlamıştı.⁹⁵⁹ Halk bu düzenlemeleri sevinçle karşılamış, ancak Andropov’un ömrü yetmemişti. Onun yönetimi ancak 15 ay gibi kısa bir zaman sürmüştü. Bununla birlikte, Andropov’un komünist sistem

957 <https://www.history.com/this-day-in-history/yuri-andropov-assumes-power-in-the-soviet-union>(Erişim tarihi: 21.02.2019).

958 Semanov, S., *Yuriy Andropov*, Moskova, 2003.

959 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.601-602.

çerçevesinde hareket ettiğinden, artık olağandışı baskı yöntemlerinin dışında sosyalizmin dağılmasını önlemenin mümkün görünmediğinin altının çizilmesi lazım.⁹⁶⁰

Konstantin Çernenko (1984-1985)

Genel Sekreter Brejnev 1980 yılında elden ayaktan düşmüştü fakat 1982 yılına kadar vefat etmedi. Sovyetler Birliği'nin başında aslında kimse yoktu ve bütün kararlar komite usulü kolektif (toplu) liderlik ile alınıyordu. 1982 yılında Brejnev'in yerine geçen Yuri Andropov da kötü sağlık koşulları altındaydı ve 1984 yılında öldü. Onun da yerine 13 Şubat 1984'te kendisinden daha yaşlı ve hasta olan Konstantin Çernenko gelmişti.

Aslında Andropov öldüğünde, ülkede bir süre tereddüt ve belirsizlik hakimdi. Daha genç kuşak parti liderleri “ellilikler”, üst mevkilere yükselmek için hazırlardı, ancak onlardan daha kıdemli olan Konstantin Çernenko lehine önleri kesilmişti.⁹⁶¹ Bu Sovyet genel sekreterinin biyografisi sayısız “boş leke” ile doluydu. Bu boşlukları Çernenko kendisi, resmi pozisyonunu kullanarak yaratmıştı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi Genel Sekreteri olarak 1960'lı yıllarda liderlerin biyografileri de dahil olmak üzere en önemli parti sırlarına erişim sağlamıştı. Arşivdeki belgelerle çalışma izni ile en sıkı sistemi eline geçiren Çernenko, kendi biyografisinin en yanlı ve kuşkulu olan sayfalarının sonsuza dek silindiğinde emin olmuştu.⁹⁶²

960 Catharine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın) İstanbul, 2018, s. 528.

961 <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/chernenko.htm> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

962 <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/chernenko.htm> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

Brejnev 1965 yılı yazında Merkezi Komite’de geniş çaplı değişiklikler yapmaya başladı ve Brejnev’in birçok yakın ortağı önemli departmanların komutasını ele almıştı. Özellikle iki departmanın – Genel Sekreterlik ve İçişleri Yönetimi. Merkezi Komite İçişlerinin yönetimine direk olarak dâhil olduğu üzere Brejnev’in bu olaylardaki etkisi oldukça açıktı. İçişlerinin Yönetimi’nde Georgiy Pavlov şef olarak yerini K.P. Çernyayev’e bıraktı. Konstantin Çernenko – Brejnev’in Yüksek Sovyet Başbakanlık Heyeti Sekreterliği ve Merkezi Komite Sekreterliğinde Brejnev’in şahsi karargâh personeli başkanı olarak 1960’dan beri hizmet ederek-resmen Temmuz 1965’te Genel Sekreterliğin başına geçti. 1970’lerde, Politburo (Komünist Parti Yönetim Kurulu) toplantılarına katılım, Politbüro üyeleri için, onları bundan muaf tutacak olan herhangi başka bir acil işleri olmadıkça zorunluydu. Tabii ki, Genel Sekreter Konstantin Çernenko veya vekillerinden biri toplantı tutanaklarını tutmak için Politburo sekreteri olarak toplantılarda hazır bulunuyordu.⁹⁶³

K. U. Çernenko’nun en nesnel özelliği akademisyen E. I. Çazov’a⁹⁶⁴ göre şöyleydi: “parti ve devletin başında yükselirken, Çernenko ülkenin lideri olarak rolünü dürüstçe gerçekleştirmeye çalıştı fakat gerekli yeteneğe, bilgi ve görüş derinliğine

963 Евгений Чазов, *Хоровод смерти. Брежнев, Андропов, Черненко...*, Moskova, 2014.

Evgeniy Çazov, yaklaşık 20 yıl kadar (1967-1986) SSCB Sağlık Bakanlığına bağlı 4. Merkez’in yöneticisiydi. Bu merkez Sovyetler Birliği tıst düzey yöneticilere hizmet veriyordu. Tam da bu dönemde birbirinin ardından üç Komünist Parti Merkezi Komite Başkanı vefat etmişti (Brejnev, Andropov ve Çernenko). E.İ.Çazov’un da görevi bu insanların sağlık durumları ve ölüm nedenlerini bilmektir: kitabında bu insanların nasıl öldükleri ve hayatlarının son günleri ile ilgili bilgi vermektedir.

964 <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/chernenko.htm> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

sahip olmaması ve karakterinden dolayı bu gerçekleşemedi. Her şeyden önemlisi, o ciddi şekilde hasta bir insandı.”⁹⁶⁵

10 Mart 1985’te Konstantin Ustinovich vefat etti.⁹⁶⁶ Çernenko, sadece 1 yıl 25 gün görevde kaldıktan sonra öldü ve Kremlin duvarının yanına gömülen son kişi oldu. Çernenko’nun ölümü beş yıllık bir dönemin sonunda gerçekleşmişti ve bu süreçte Brejnev Politbüro’sunun birçok üyesi ölmüştü (“muhteşem cenazeler dönemi”). Çernenko Genel Sekreter ünvanı alan tüm Sovyet liderlerinin en yaşlısıydı. Mikhail Gorbacov, Politbüro’nun bir sonraki jenerasyonunun bir temsilcisiydi ve ertesi gün bu pozisyona onun varisi olarak seçilmişti. “Genel sekreterlerin alacakaranlığı” Çernenko öldükten sonra zirveye ulaştı ve nispeten daha genç ve dinamik olan Mikhail Gorbacov başa geldi. Çernenko Gorbacov’a Politbüro’da önemli etki sağlayan yüksek parti pozisyonları verdi ve Gorbacov böylece başarı için verdiği mücadelede Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko’nun çok önemli desteğini almış oldu.⁹⁶⁷

Çernenko’nun anısı, yapılan dini törene göre ölümsüzleştirilmişti fakat bu olay alanda son örnekti. Çernenko’nun anısına Golyanovo’nun Moskova semtindeki Şarpovo ve Krasnoyarsk sokaklarına kendisinin adı verildi; 1988’de şehir tekrar eski tarihi ismini aldı ve Habarovsk olarak adlandırıldı (“Krasnoyarskaya” o zamanlarda yeni komşu sokağa verilen isimdi). Çernenko ve Penza’nın Cernonkovsky bölgesini, aynı zamanda Konstantin Ustinovich’in kısa süreli bölgesel ideoloji komitesi sekreterliği yaptığı Penza bölgesini yeniden adlandırma girişimi ise hayata geçirilemedi.

965 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s.724.

966 <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/chernenko.htm> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

967 <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/chernenko.htm> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

Konstantin Ustinovich'i yakından tanıyan insanların hatıralarına göre, o memleketini seven nazik ve gayretli bir adamdı.⁹⁶⁸

Y. V. Andropov'un yerini aldığı L. İ. Brejnev'in arkadaşı 73 yaşında ve ağır hasta idi.⁹⁶⁹ Bu olay yaşlı siyasetçilerin ülke yönetimini elden bırakmama isteğinin bir göstergesiydi. Yine Brejnev döneminin kötü adetleri tekrar canlandırılmıştı. Gelişmiş sosyalizmin ideolojik kampanyası başlatılmış, yozlaşma ve disiplinsizlik ile mücadele kaldırılmıştı. Ekonomik göstergeler kötüleşmiş, durum krize doğru gelişmeye başlamıştı. 10 Mart 1985'te Çernenko da vefat etmişti.⁹⁷⁰

Mihail Gorbacov (1985-1991)

Sovyetler Birliği 1985-1991 Yıllarında. Perestroyka Perestroykanın Hedefi, Önkoşulları ve Etapları⁹⁷¹

Gromiko SSCB'nin yeni Genel Sekreteri'ni şöyle takdim eder: "O her zaman partinin çizgisine uygun çözümler bulabilecek kabiliyette." İşte bu, yıllardır hayaletlerin egemen olduğu Pati örgütünün yüreğine su serpecektir. Ama o zamanlar Gorki'de sürgünde olan Andrey Saharov'un bir cümlesi yeni Gensek'e bambaşka ışık tutacaktır. Atama haberi geldiğinde karısı Elena Bonner'e şöyle der: "Onca yıldan sonra utanmayacağımız bir yöneticimiz oldu." Kısa bir süre sonra "KGB'lilere şunları der: "Ülke şanslı, uzun zamandan beri ilk kez akıllı bir yöneticimiz oldu." Gorbacov'un yakın çalışma arkadaşı olan Graçev bu sözleri aktararak şu yorumda bulunur: "Bana Hruşov'u hatırlatıyor ama onun yüksek öğrenim görmüş halini."⁹⁷²

968 Pribitkov V.V., *Çernenko*, Moskova, 2009.

969 "Krimskaya Pravda" gazetesi, 12 Mart 1985.

970 Şubin A.V., *Paradoksı Perestroyki. Upuşennıy Şans SSSR*. Moskova, 2005.

971 Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, *Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 19.

972 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 528-529.

Bakıldığında Komünist sisteme sadık olan ve gerçek anlamda ona inanan milyonların gözünde, sistemin belli güçlü yönleri vardı: örneğin, istikrar, 1979 yılına kadarki barış süreci, Büyük Güç olmanın getirmiş olduğu itibar ve bir dizi sosyal garanti. Ama bununla birlikte sistemin bir de korkutucu yönleri de vardı. Ülkede yaşanan karaborsacılık çürüten bir ekonomi gerçeğini ortaya çıkarıyordu. Karşı kültürler ve muhalefet olgusu. Şatafatlı ve şişkin siyasî yapı, lider kültürleri ve propaganda bombardımanı ile kötü yönetimin, yolsuzluğun, beceriksizliğin üstünü örtememişti. Rejimin Yahudilerle arasının açılması, Afganistan savaşı gibi olaylar. Tüm bu kusurları saklayan örtü Gorbaçov tarafından yırtılıp açılacaktı.⁹⁷³

1985 yılının Mart'ında Sovyetler Birliği'nin tümüyle yenilenmesi yönündeki kararı ve kulis arkasında devam eden yönetim kavgaları şartlarında ülke yönetimine M. S. Gorbaçov'un başkanlığında yeni siyasî kadro gelmişti.⁹⁷⁴

Toplumdan saklanan büyük bilgi kapasitesine sahip olan Komünist Parti Merkez Komitesinin Politbüro'su, ülkenin yavaş-yavaş krize girdiğini anlayarak, Gorbaçov'un da inisiyatifi ile ileride "perestroyka" olarak adlandırılacak (toplumun yeniden düzenlenmesi) kararını almıştı.⁹⁷⁵

1980'lerin sonunda, Mihail Gorbaçov'un açıklık ve reform politikaları; *glasnost* ve *perestroyka*; Sovyetler Birliği'nde beklenmedik bir bağımsızlık hareketi salgını ortaya çıkardı.⁹⁷⁶ İnsanlar teknik olarak aklından geçenleri söylemekte, gösteri yapmakta ve protesto etmekte özgürdü. Perestroyka, devletlerin liderlerinin kendi bölgelerinde daha fazla kontrol ve

973 Graçev, A.S., Gorbaçov, Moskova, 2001.

974 *Perestroyka: Desyat Let Spustya (Aprel 1985-Aprel 1995)*, Moskova, 1995.

975 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

976 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

nihayetinde Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını talep etmeleri için yol hazırladı⁹⁷⁷.

Perestroyka, Sovyetler Birliği'nin siyasî ve ekonomik sistemlerinin değiştirilmesi veya yeniden yapılandırılması anlamına gelir. Perestroyka, 1980'lerde iktidarda olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni yeniden oluşturmak amacı taşıyan bir siyasî hamle olarak görülüyordu. Bunu Gorbaçov'un glasnost politikaları takip etti. Daha fazla açıklık sağlandıkça herkes Komünist hükümetin değişime ya da yeniden yapılanmaya gerek duyduğunu fark etti. Perestroykanın ayrıca 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ve Doğu Almanya, Romanya ve Çekoslovakya gibi Doğu Avrupa'daki birçok ülkede devrimlerin başlamasının nedeni olduğuna inanılmaktadır. 1989 Aralık ayında Romanya halkı Romen Komünist Cumhurbaşkanı'na karşı isyan etti ve Cumhurbaşkanı idam edildi. Doğu Avrupa'daki daha fazla insanın temel hükümet yapılarında gerçek bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğunu fark etmesiyle, şiddetin boyutu hükümetlere karşı ayaklanma noktasına kadar geldi. Perestroykanın amacı başlangıçta sosyalizmin insanlar için daha faydalı olmasını sağlamaktı, ancak perestroyka, Sovyetler Birliği'nde zaten var olan siyasî, sosyal ve ekonomik gerilimleri daha da kötüleştirdi. Günümüzde bazı tarihçiler, bunun Sovyetler Birliği olarak bilinen ülkenin sonunu getirdiğine inanmaktadır.⁹⁷⁸

Mihail Gorbaçov, 1985'te Sovyetler Birliği'ndeki Sovyet Komünist Partisi'nin lideriydi. Komünizme inanıyordu fakat aynı zamanda mevcut hükümet sisteminin yalnızca Soğuk Savaş'ı sonlandırarak hayatta kalacağına inanıyordu. O zamanlarda Rusya, Afganistan'daki kazanma ihtimali olmayan bir savaşa,

977 <https://www.historycrunch.com/perestroika-and-glasnost.html#/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

978 <https://www.historycrunch.com/perestroika-and-glasnost.html#/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

ABD ile de Soğuk Savaş rekabetine girişmişti. Sovyetler Birliği, ülkenin yıllık bütçesinin yarısını ordusu için harcıyordu ve masrafları karşılayamıyordu. Hükümet sistemi, gizlilik ve bilgi sansürlemesi sayesinde hayatta kaldı. Halk, hükümetlerinin ne yaptığıyla ilgili gerçekleri bilmiyordu. Gorbaçov, değişimin gerekli olduğunu biliyordu fakat bunun hükümetin kendi problemlerini daha açık bir şekilde görüşüp tartışmadan gerçekleşmesi mümkün değildi. Gorbaçov, ifade özgürlüğünü tamamen uygulamaya koymaya çalışmıyordu ama hükümetine daha fazla açıklık ya da kendisinin “glasnost” olarak adlandırdığı şeye izin vermesini emretti.

Glasnost, veya açıklık, Sovyetler Birliği’nde güç kazandıkça, kontrolü elinde bulunduran hükümet organı olan Komünist parti, haber medyası üzerindeki kontrolünün bir kısmını kaybetti. Bu durum, önceleri daha kısıtlı olan habercilik anlayışı yüzünden bir kısmı yapılmayan haberlerin artan şekilde halkın dikkatine sunulmasına yol açtı. Bu; yetersiz konut, yiyecek kıtlığı, kirlilik, alkol bağımlılığı ve kadınlara az hak tanınması gibi konularda daha fazla bilginin haber yapılmasını içeriyordu. Glasnost, insanların geçmişi öğrenmelerini ve ülkelerinin inandırıldıkları kadar da iyi olmadığını öğrenmelerini sağlamıştır. Bu da insanlarda uzun yıllar boyunca ihanete uğramış hissi yarattı.⁹⁷⁹

Mihail Gorbaçov’un “glasnost” politikasının yorumu, İngilizce’de en iyi şekilde tek bir kelimeyle özetlenir: “openness (açıklık)”. “Glasnost” ifade özgürlüğü ile ilişkilendirilirken, bu politikanın temel amacı ülke yönetimini daha şeffaf ve halka açık yapmaktır.⁹⁸⁰ Önceleri SSCB’nin sosyalizm prensiplerinin iyileştirilmesi, Stalin etkilerinden kurtarılması, zor

979 <https://www.historycrunch.com/perestroika-and-glasnost.html#/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

980 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.604-605.

sosyoekonomik ve siyasî sorunlarının çözümünde Lenin yöntemlerinin kullanılması düşünülmüştü. Sisteme ikinci bir hayatın verilmesi ile tekrar çalışacağı umut edilmişti.

Perestroykanın bitiminde Şubat 1991’de M. S. Gorbaçov onun başlangıcını şöyle açıklıyordu: “Ancak, ilk bakışta her şeyin normal olduğu görülebiliyordu. 1970-1980’lerde bile işlerin bu şekilde yürütülemeyeceği belliydi. Verimlilik hızı 2 kat düşmüştü, sonra ise sıfıra yaklaşılmıştı. Gelişmiş ülkelere göre milli gelir birimine düşen elektrik, yakıt, metal harcamaları 1,5-2 kat daha fazlaydı. Maden bakımından zenginlik ve yeterli kadar işgücünün olması, petrol fiyatlarının yüksekliği, bunlar durumu kurtarıyordu. Sonradan işgücü yetismeye başlamıştı, madenler için ise devasa masraflar yapılarak ülkenin uzak bölgelerine gidilmesi gerekiyordu.

Başka nedenler de vardı. Bizim ekonomi ağır sanayi tesisleri ile fazladan doldurulmuş olup, tüketim ürünleri üreten tesisler çok azdı. Bizim ekonomi dünyanın en militarist ekonomilerindendi ve savunmaya harcanan paralar devasaydı. Bir de politik sürecini hatırlarsak- sanayide, bölgede, ülkede bir şeyler yapmak gerekiyordu diye hiç kimse doğru bir söz söyleyemiyordu. Hiç kimse işçi, köylü, entelijansiyanın ne düşündüğünü sormuyordu.”⁹⁸¹ Diğer bir deyişle, perestroyka toplumun bütün alanlarında görülen kriz belirtileri nedeniyle objektif ihtiyaçtan dolayı gerekli görülmüştü.

Bu dönemde Batı ile Sovyetler arasında yapılması ümit edilen anlaşmanın bir türlü olmaması, 1983 yılında mevzilelendirme başlayınca NATO üyelerinin kendi aralarında uyuşmazlık yaşamasına sebep oldu. Gorbaçov’un 1985 yılında Sovyet Başbakanı olarak yükselmesini takiben, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği 1987 yılında Orta Menzilli Nükleer

981 https://www.nato.int/cps/ic/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi: 13.02.2019).

Güç Anlaşması'nı (INF) imzaladılar ve tüm nükleer ve kara-
dan fırlatılan balistik ve orta menzilli kruz(cruise) füzelerini
bertaraf ettiler. Günümüzde bu, Soğuk Savaş'ın sona erme-
sinin ilk göstergesi olarak ele alınır. 1980'ler aynı zamanda
1955'ten beri NATO'ya ilk yeni üyenin katılımını da görmüş
oldu. 1982'de demokrasiye henüz yeni ulaşmış İspanya tran-
satlantik ittifaka katıldı.⁹⁸²

1980'lerin ortalarında, en önemli uluslararası gözlemciler
Sovyet Komünizminin Batı'ya karşı verdiği entelektüel savaşı
kaybettiğine inanıyordu. Karşıt görüşlüler Komünist rejimle-
rin ideolojik desteklerini parçalamıştı ki bu süreç geçmişe ba-
kıldığında Sovyetler Birliği'nin Helsinki Nihai Antlaşması'nda
belirtilen insan hakları kurallarına görünürdeki bağlılığı ile
desteklenen bir süreçti. 1980'lerin sonlarında, Polonya komü-
nist hükümeti eski bastırılmış bağımsız işçi sendikası "Soli-
darity" (dayanışma) ve onun lideri Lech Walesa ile müzakere
etmeye mecbur kaldı. Yakın zaman içerisinde, Doğu Avrupa
ve Sovyetler Birliği'ndeki demokratik aktivistler kendileri de
bu hakları talep etmeye başlayacaklardı.⁹⁸³

Perestrojka ve Glasnost Sonrası Ekonomik Durum

Ekonomi alanında Gorbaçov'un çok az başarı kaydettiğini söy-
lemek mümkündür. Kökleri Stalin dönemine dayanan, Brej-
nev döneminde de gündemde olan ekonomik sorunları Gor-
baçov miras olarak almıştı. Düşük bir şekilde seyreden büyüme
hızına "stagnasyon" deniliyordu. Devlet gelirlerinin çok bü-
yük bir oranı petrol ihracatından ve votka satışlarından sağ-
lanıyordu. Petrol ihracatı meselesi dünya fiyatlarına tabi bir

982 https://www.nato.int/cps/ic/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi:
13.02.2019).

983 Catherine Evtuhov, Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar,
Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s. 537.

durumdu. İkincisi ise, yani votka satışları meselesi hem sağ-
lığa hem de üretkenliğe zarar veren bir durumdu. Gorbaçov
bu süreçte hem çevresel hem de doğal felaketleri hafifletmek
üzere yeni harcama kalemleri oluşturacak ve üretim araçları-
nın önemli bir oranının devlet mülkiyetinde olmasına, tam is-
tihdama, hesaplı barınmaya, bedava sağlık hizmeti ile eğitime
ve gıda maddeleri ve ulaşımında devlet sübvansiyonlarına bağlı
kaldı. Bu bağlamda Gorbaçov, teknolojik anlamda modern-
leşme, işletme müdürlerinin daha çok teşvik edilmesi, işgücü-
nün üretkenliğinin arttırılması ve tarımsal ürünlerin çeşitlen-
dirilmesi yoluyla ekonomik reform uygulamaya çalıştı. 1986
yılında hızlı ekonomik büyüme politikasını ilan etti. Gor-
baçov'un yapmak istedikleri ve daha ileride yapacakları son
12. Beş Yıllık Plan'a (1986-1990) yansıyacaktı.⁹⁸⁴

Gorbaçov, glasnost ve perestroika süreçlerini başlattıktan
sonra olaylar onun kontrolünden çıktı. Romanya, Macaris-
tan, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Doğu Almanya hükümet-
leri, bu ülkelerde yaşayan halkların geçmişte yaşananlar hak-
kında daha fazla bilinçlenmesinden sonra kendi hükümetlerine
karşı ayaklanmaları sonucunda devrildi. Bu halk ayaklanma-
ları, Sovyetler Birliği'nde de yaşandı ve ülkenin dağılmasına
neden oldu. Estonya, Letonya, Litvanya, Belarus, Gürcistan,
Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi yeni
ülkeler kuruldu. SSCB'nin dağılma süreci günümüzde böyle
bilinir. Doğu Avrupa ülkelerinin komünist hükümetleri orta-
dan kayboldu ve SSCB içindeki devletler SSCB'den ayrılarak
kendi ülkelerini kurdular. SSCB içindeki birçok farklı etnik
grup (kültürlerini, tarihlerini ve dillerini temel alarak) kendi
ülkelerini oluşturdular. Ayrıca Doğu Almanya halkı, Sovyetler
Birliği'nin artık duvarı koruyamayacağını farkına vardıkten

984 <https://www.historycrunch.com/perestroika-and-glasnost.html#/> (Erişim tari-
hi: 21.02.2019).

sonra Berlin Duvarı'na saldırdı. Sonunda duvar yıkıldı ve Soğuk Savaş sona erdi. Özetle, glasnost ve perestroyka genellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının, Sovyet Bloğu ülkelerinin yıkılmasına ve Soğuk Savaş'ın sonlanmasına yol açan 1989'daki Doğu Avrupa'daki devrimlerin nedeni olarak görülür.⁹⁸⁵ Ülkenin bu şekildeki siyasî durumu ülke ekonomisini de etkiledi. Büyük olasılıkla, toplumun yeniden düzenlenmesine başlayan Gorbaçov'un bütün ve ayrıntılı bir programı yoktu. Bunun için, üretimdeki durumun bir an evvel iyileştirilmesi için ilk başta Sovyet emir-bürokratik bazlı sistemde geleneksel yöntemler kullanılmıştı.

Reforma yönelik ilk adımlar Komünist Parti Merkez Komitesinin 1985 yılındaki Nisan Plenumu'nda alınan kararlar olmuştu. Bu kararlar *ülkenin sosyal-ekonomik açılardan gelişmesinin hızlanmasına yönelik kararlar* olarak kabul edilmişti. Bu kararlarla sanayinin bilim-teknik bakımından yenilenmesi ve dünyada yaygın olan verimlilik düzeyine erişilmesi, ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi, bütün toplumsal ve politik enstitü sistemlerinin harekete geçirilmesi öngörülmüştü. Bütün ümitler bilim-teknik gelişmelerinin hızlandırılması üzerineydi. Ülkenin ağır sanayisine o dönemde devasa yatırım olan 10 milyar ruble ayrılmıştı. Perestroykanın organizatörleri hızlandırmanın öncelikli rezervini üretimin düzene sokulmasında, disiplin ve organizasyon seviyesinin yükseltilmesinde görüyorlardı. Üretimdeki ürün kalitesinin yükseltilmesi için büyük ölçekli tesislerde devlet kabul sistemini kurmuşlardı. Ancak, bu uygulama yine bürokratik strüktürlerden biri haline gelerek, personel sayısının fazlalaşmasına neden olmuş olup, ürünlerin kalitesini hiç etkilememişti.⁹⁸⁶

985 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 606-607.

986 <http://www.sovietwine.com/history/antialcogol.html>, (Erişim tarihi:08.04.2019).

1985 yılı Mayıs'ında tüm ülkede alkol karşıtı kampanya başlatılmıştı. Alkol ürünlerinin üretimi sert bir şekilde düşüş göstermiş, ülkenin güneyinde hektarlarca üzüm bağları bozulmuştu. Bunun sonucunda devlet bütçesine aktarılan kaynaklar ciddi şekilde azalmıştı. Bu kararın sosyal ve ekonomik yan-ları perestroykanın yürütülmesini en kötü şekilde etkilemişti.

26 Nisan 1986 yılında Ukrayna'daki Çernobil Santrali'nde nükleer patlama meydana gelir. Gorbaçov Politbüro'yu toplar. Tam bir soruşturma yapması için Rıjkov'u görevlendirip Çernobil'e gönderir. Yaklaşık üç hafta boyunca Sovyet yönetimi ülkeyi neredeyse sessizliğe gömer, halbuki patlamayı izleyen günlerde bir radyasyon bulutu İsveç'e ulaşmış ve Batı Avrupa'ya doğru ilerlemiştir. Batı medyası olaya el atar, doğrulanmamış ama çok kaygı verici haberleri dünyaya yayar. Batı radyolarını, Münih'ten yapılan yayınları, Amerika'nın sesini dinleyen Sovyet yurttaşları, bu haberleri korku içerisinde dinlerler. Bu süreçte Kremlin'in bekle gör politikasının ağır sonuçları ortaya çıkacaktır, öncelikle de olay yerinde ve santral çevresinde. Tahliyeler konusunda yapılan çalışmalar yetersiz kalır. Politbüro ilk bilgilerden tehlikenin Ukrayna için geçerli olduğu sonucunu çıkarır; oysa rüzgarlar radyoaktif kirliliği bu yanlış değerlendirme nedeniyle yaşayanların korkunç bir bedel ödeyeceği Belarusya'ya doğru yönlendirmiştir. Gorbaçov'un televizyondan yaptığı bir konuşmada ülkesine seslenip, bu kez hiçbir şeyi saklamadan Çernobil'de olup biteni kabullenmesi için felaketten neredeyse üç hafta sonrasını, 14 Mayıs'ı beklemek gerekecekti.⁹⁸⁷

Daha sonra anlaşılacağı üzere, Çernobil Nükleer Santralinde yaşanan kazanın ülke için ciddi sonuçları olmuştu: insanlar ölmüş, on binlerce insan, aynı zamanda Ukrayna, Belarus

987 <https://tass.ru/spec/chernobyl>, (Erişim tarihi:08.04.2019).

ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinin büyük kısmı radyoaktif maddelerden etkilenmişti.⁹⁸⁸

Gorbaçov anılarında şunları yazar: “Çernobil; glasnost’u, demokrasiyi ve açılımı zorlu bir sınava soktu.” Bakıldığında Sovyet sisteminin bütün noksanlarının-sorumsuzluk, gizlilik teamülü, çalışma ortamlarındaki ihmal, dikkatsizlik, hatta sarhoşluğun- bu dramın ortaya çıkmasında rolü vardı. Gorbaçov nihayetinde yalnızca Sovyet vatandaşlarına değil, dış dünyaya da gerçeği söyleme kararını vermiştir. Televizyondaki konuşmasından sonra devlet başkanlarını ve nükleer sorunlarla ilgili kurumları durumdan haberdar eder. Artık tüm dünya Sovyet sisteminin muazzam zaaflarını öğrenmişti; süper gücün teknolojik zaaflarını, yetersizliğini, bilgisizliğin yaygınlığını ve yönetimdeki karmaşayı.⁹⁸⁹

Çernobil’de yaşanan kaza ekonomik reform hareketlerini hızlandırdı.⁹⁹⁰ Bir süre sonra ekonomide herhangi bir iyileşmenin ve köklü değişikliklerin meydana gelmediği anlaşılmıştı. Bundan dolayı, ülkenin yönetim kadrosu ekonomiyi hareketlendirmek için yeni arayışlara girmişti: tesislere özerklik vermek, plan göstergelerini düşürmek, devlet-dışı sektör alanını genişletmek gibi.

Komünist Parti Merkez Komitesinin Haziran 1987’de gerçekleştirilen Plenum’unda ekonomi yönetiminin esas yönleri ile ilgili kararlar alınmıştı. Bir süre sonra, SSCB Üst Kurulunun toplantısında devlet tesisi (ortak kurum) hakkında kanun kabul edilmişti. Bakanlar Kurulu ise planlamanın, fiyat politikasının ve finans sisteminin yeniden düzenlenmesi hakkında

988 Helene Carrere D’Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, *Sovyet İmparatorluğu’nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 32-33.

989 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s.458.

990 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.608-609.

mevzuat çıkarmıştı. Radikal ekonomik reformun içine aşağıda yer alan tedbirler giriyordu:

- ✓ Sanayi tesislerinin devletin yönetiminden çıkarılıp, kendi kendini yönetmesi sistemine geçirilmesi;
- ✓ Ekonominin merkezileştirilmiş idaresinin radikal bir biçimde yeniden düzenlenmesi;
- ✓ Planlama sisteminin kökten değişikliği;
- ✓ Fiyat politikasının ve finans-kredi sisteminin reformu;
- ✓ Yeni yönetim ve idare sistemlerinin yaranması;
- ✓ Yönetim sisteminin demokratik temellere oturtulması, geliştirilmesi.⁹⁹¹

Üretim tesisleri resmî kurumlar tarafından tespit edilen hedef rakamlar üzerinden işletmesini kendince planlama ve diğer paydaş kurumlarla ilişkiler kurma olanağını elde etmişlerdi. Ancak bu tedbirler gerçek hayatta hiçbir zaman kullanılamadı. Merkezi kurumların değişik normların düzenlenmesi ile ilgili hakimiyeti devam ederek, “limit” bazlı tedarik sistemi hüküm sürmekte idi, toptan ticaret yoktu ve fiyat sisteminin reformu geciktiriliyordu.⁹⁹²

Ortalama nüfus yoğunluğu (Ocak 1987 verileri) 1 km²'ye 12,6 kişi; SSCB'nin Avrupa bölgesinde - 1 km²'ye 35 kişi, Asya bölgesinde km²'ye 4,2 kişi düşmektedir. Nüfusun en yoğun olduğu bölgeler – Avrupa bölgesinin merkezi, özellikle Oka ve Volga nehirlerinin arasında kalan bölge, Donbass şehrinin ve Ukrayna'nın nehrin sağ tarafına düşen bölgesi, Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Kafkasya'nın birçok bölgesi ve Orta Asya. Nüfusun en az yoğunlaştığı bölgeler ise – ülkenin kuzey ve kuzey-doğu bölgeleridir.

991 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 608-609.

992 <http://www.buran.ru/htm/soviet.htm>, (Erişim tarihi:15.05.2019).

Yıllara göre SSCB'nin genel nüfus bilgileri:

1913	159,2 milyon
1940	194,1 milyon
1959	208,8 milyon
1970	241,7 milyon
1979	262,4 milyon
1987	281,7 milyon

Kaynak: <http://www.buran.ru/html/soviet.htm> (Erişim tarihi:15.05.2019).

1987 yılına ait şehir ve köy, erkek ve kadın nüfus bilgileri:

Şehir nüfusu	%66
Köy nüfusu	%34
Erkekler - %47	Kadınlar - %53.

Kaynak: <http://www.buran.ru/html/soviet.htm> (Erişim tarihi:15.05.2019).

Nüfusu 1 milyonu aşan büyük şehirler (1987):

Moskova	8.815.000
Leningrad	4.948.000
Kiyev	2.544.000
Taşkent	2.124.000
Bakü	1.741.000
Kharkiv	1.587.000
Minsk	1.543.000
Gorki	1.425.000
Novosibirsk	1.423.000
Sverdlovsk	1.331.000
Kuybişev	1.280.000
Tiflis	1.194.000
Dnepropetrovsk	1.182.000
Yerevan	1.168.000

Odessa	1.141.000
Omsk	1.134.000
Çelyabinsk	1.119.000
Almatı	1.108.000
Ufa	1.092.000
Doneçk	1.090.00
Perm	1.075.000
Kazan	1.068.000
Rostov-na-Donu	1.004.000

<http://www.buran.ru/html/soviet.htm> (Erişim tarihi:15.05.2019)

1913 yılı ile kıyaslandığında 1987 yılında Sovyetler Birliği nüfusun sosyal yapısı tamamen değişmiştir. 1913’de işçi ve maaşlılar nüfusun %17, toprak sahibi köylüler ve kooperatif üyesi olmayan zanaatkarlar – %66,7’sini oluşturunuyordu. Burjuvazi, toprak sahipleri, esnaf ve zengin köylüler - %16,3; 1987’de ise işçi ve maaşlılar - %88, kolhoz köylüleri ve kooperatif üyeleri zanaatkarlar – yaklaşık %12 oranında idi. Ekonomide çalışan nüfusun 1986’da %38’i sanayi ve inşaat alanında, %19’u ise tarım ve orman ekonomisi alanında çalışanlardan oluşuyordu. Nüfus artış hızı %1,02 (1986).⁹⁹³

Özel teşebbüslerin geliştirilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştı. 1988 yılında kooperatif ve özel işletme hakkındaki kanunlar ürün ve hizmet üretimindeki özel işletmeleri yasal hale getirmişti. 1991 yılının baharına doğru halkın 7 milyona yakını (aktif nüfusun %5’i) kooperatiflerde çalışıyor, 1 milyon insan özel işletme kurmuştu. Ancak, bu faaliyetlerinin başlatılması ve geliştirilmesi hususunda büyük zorluklarla karşılaşmıştı. Toplum özel işletmelere düşmanlık taşıyor ve güvenmiyordu, alışılmamış yüksek fiyatlar rahatsızlık uyandırıyor,

993 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 609-611.

ekonominin bu sektöründe ilişkilerin kriminal bir renk alacağından korkuluyordu.⁹⁹⁴

1988 yılının sonunda N. İ. Rıjkov'un yönetimi altındaki hükümet daha önce öngörülen sosyalist ekonominin kurumsal yöntemlerle düzeltilme çabalarının bir yere getiremeyeceğini nihayet anlamıştı. Serbest pazar ekonomisine geçme zarureti anlaşılmıştı. 1990 yılında 2 ayrı serbest pazar ekonomisine geçiş yöntemi hazırlanmıştı. İlk program Rıjkov yönetimi altındaki hükümet tarafından, diğeri S. Şatalin ve G. A. Yavlinski gibi akademisyenlerin yönetimi altındaki bir grup ekonomist tarafından hazırlanmıştı.⁹⁹⁵

Rıjkov tarafından hazırlanan rapor SSCB'nin Üst Kuruluna 1990 yılının Mayıs'ında teslim edilmişti. Bu program hem sert kurumsal yöntemler hem ekonomi adımlarından oluşan bir kompleks program niteliğindeydi. Raporda özellikle fiyatların reformuna önem veriliyordu. Resmi yöntemlerle tüketim ürünlerinin fiyatlarının 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren, ekmek fiyatlarının ise 1 Temmuz 1990 tarihinden itibaren yükseltilmesi öngörülmüştü. Bu program 6 yıllık bir dönem kapsıyordu ve serbest pazar ekonomisinin esasları, fiyat seviyesinin kontrol edilebilirliği, serbest pazar mekanizmalarının etap bazında yürürlüğe sokulması gibi mühim meseleleri ihtiva ediyordu.⁹⁹⁶

O dönemde Üst Kurulun Başkanı vazifesinde bulunan B. N. Yeltsin ve etrafında toplanan radikal reformcular "500 gün" adında başka bir program hazırlamışlardı.⁹⁹⁷ Bu program kapsamında geçiş döneminde oluşturulan aşağıda yer alan

994 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 459.

995 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 609-611.

996 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 459.

997 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 610-611.

özellikler sayesinde serbest ekonomiye geçiş daha hızlı bir şekilde sağlanacaktı:

- ✓ Ekonomi kurumlarının (tesis, işletmeci) azami özgürlüğü;
- ✓ Özel mülkiyet dahil bütün mülkiyet haklarının eşitliğinden kaynaklanan işletmecinin üretim faaliyeti sonuçlarından bütünüyle sorumlu olması;
- ✓ En önemli faktör olarak üretim faaliyetinin desteklenerek üreticilerin rekabet etmeleri;
- ✓ Serbest fiyat politikası, çünkü serbest pazar koşullarının verimliliği ancak serbest pazar koşullarında oluşturulan fiyatların sayesinde arz ve talep dengesinde oluşabilmektedir;
- ✓ Serbest pazar dışı sektörler muhafaza edilerek (savunma, eğitim, sağlık, bilim, kültür), iş ve finans pazarlarının yaratılması;
- ✓ Milli ekonominin açık hale getirilerek, dünya üretim ilişkileri ile entegre hale getirilmesi;
- ✓ Vatandaşların yüksek dereceli sosyal savunma sisteminin yaratılması;
- ✓ Hükümetin bütün üretim alanlarından çekilmesi (spesifik alanlar hariç).⁹⁹⁸

Bu programda; serbest pazarın devlet ve toplum tarafından kontrole ihtiyacı olduğu belirtilerek, söz konusu kontrolün üretim kapasitesinin düzensizliği, mülkiyet ve sosyal farklılıklar, değişik bölgelerin gelişim farklılıkları gibi negatif sonuçlarının önlenmesi için gerekli olduğu belirtilmişti. Bu program iyi hazırlanmış ekonomik tedbirler içeren belge nitelikteydi. Ancak birçok yerli ve yabancı bilim adamı serbest pazar ekonomisine

998 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 459

geçiş hızından dolayı oldukça ütöpik bularak bu belgeye ihtiyatla davranmıştı.

Serbest pazar ekonomisine geçiş ile ilgili belgelerden ikisi de SSCB Üst Kurulunda müzakerelere açılmış olup, ancak hiçbirisi onaylanmamıştı. M. S. Gorbaçov, bu projelerin ikisinin de üzerinde daha fazla çalışarak, sonucunda ortak bir program hazırlanmasını söylemişti. Bu çalışmanın sonucunda “Ülke üretiminin düzenlenmesine ilişkin esas yöntemler ve serbest pazar ekonomisine geçiş” adı altında çok geniş bir belge hazırlanmıştı. Bu belge daha çok temenni şeklinde hazırlanmış olup, gerçek program biçimini alamamıştı. Bu arada, birlik cumhuriyetlerinden hiçbirisinin bu belgeyi kabul edemeyeceği açığa çıkmıştı.

Ekonomideki durumun kötüleşmesi devam ederek, hükümetin çaresizce serbest pazar ekonomisine geçiş yolları ararken ürün yetersizliği ve esas gıda ürünleri için karnelerin çıkarılması toplumda daha fazla memnuniyetsizliğin oluşmasına neden olmuştu. Ülkede grevler başlamıştı. 1989 yılının yazında bu grevler neredeyse ülkenin bütün kömür madenlerine sıçramıştı. Önce Kuzbass, sonra Doneçk madenlerinde 300 binden fazla madenci kendi hakları uğruna mücadele etmeye başlamışlardı. Önce daha çok ekonomik talepler öne sürülüyordu. Bu gelişmeler toplumun kutuplaşma sürecinin ve siyasî güçlerin mücadelesinin hızlandırılmasına neden olmuştu.⁹⁹⁹

Durumun bir nebze olsun düzeltilmesi için 1990’un sonunda Gorbaçov Bakanlar Kurulunun yeniden düzenlenmesi ve SSCB Prezidyumu nezdinde kurulacak Bakanlar Kabinesine ilişkin karar almıştı. Başbakan olarak V. S. Pavlov atanmıştı. Pavlov serbest Pazar ekonomisine geçişle ilgili “krizsiz” olarak adlandırılan kendi programını hazırlamıştı. Bu program içeriğinde mülkiyetin devletin uhdesinden alınarak özelleştirilmesi,

999 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 611-612.

kredi-finans sisteminin düzenlenmesi, yabancı yatırımın yaygınlaştırılması ve diğer tedbirler yer alıyordu. Ancak, bu program da sonradan başlayan hareketli politik olaylar yüzünden hayata geçirilememiştir.¹⁰⁰⁰

Siyasî Sistemin Reformu, Politik ve Toplumsal Güçlerin Mücadelesi

İlk yılların tecrübelerine dayanarak Gorbaçov ve arkadaşları ülkenin gelişmesinin politik reformlar olmadan gerçekleştirilemeyeceği sonucuna varmışlardır.

Perestroykanın en önemli kazanımı *glasnost* olmuştur. Glasnost politik reformun başladığı esas enstrüman vazifesini görmüştü. 1987'nin Ocak'ından itibaren Komünist Parti Merkez Komitesi'nin Plenum'un esas kararına dayanarak ülkenin politik sürecine demokratik öğeler katılmaya başlamıştı: parti sekreterlerinin seçimleri konusunda alternatif kişilerin öne sürülmesi, aynı zamanda tesis ve kurumların yöneticilerinin seçimleri, üretim sürecinde işçilerin rollerinin arttırılması.¹⁰⁰¹

Politik sistemle ilgili yapılan reform hareketlerinde gerçekleştirilen diğer önemli adım XIX. Parti Birlik Konferansı (28 Haziran - 2 Temmuz 1988) olmuştur. Bu konferansta 5000 delege bir araya getirildi. Konferansın gündemi etkileyicidir: bir hukuk devletinin oluşturulması, Parti ile devletin rollerinin ayrıştırılması, Halk Temsilcileri Kongresi tarafından bir devlet başkanının seçilmesi. Sovyetlerin tarihinde ilk defa çok sayıda temsilci Parti'nin denetimi dışında seçilecektir.¹⁰⁰²

1000 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 612.

1001 Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, *Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 49-50.

1002 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 456.

Bu konferansta alınan kararlar sonraki reformların gerçekleştirilmesi ve siyasî ve toplumsal hayata dair toplumsal faaliyetlerin ülke için yeni prensiplerinin getirilmesi için ivme kazandırmıştı.¹⁰⁰³

İlk olarak SSCB’de sivil toplum ve hukuk devletinin yaratılması hedefi ilan edilmişti. Önceleri Sovyetlerin zamanında kabul edilemez ve kesinlikle burjuva toplumuna aitmiş gibi kabul edilen bu olguların itibarlarının iadesi gerçekleştirilmişti. Ülkedeki demokrasi süreçlerinin öncelikli olarak Sovyetlerin hakimiyetlerinin canlandırılması, bütün endüstri ve sosyal-kültürel yetkilerinin sağlamlaştırılması ve parti diktasından kurtarılması düşünülüyordu. “Görev birliği”, Parti ve Sovyetlerdeki görevlerinin bir kişide temsil edilmesi sorunsalı vardı. Gorbaçov bunu inatla savunuyordu. Onun düşüncesine göre, bu uygulama neticesinde oldukça paradoksal bir şekilde hem Sovyetlerin rolü güçlenecek hem parti ve Sovyet organlarının taklidine son verilecekti. Ancak, perestroyka sürecinde baş gösteren olaylar bunun imkânsızlığını göstermişti.¹⁰⁰⁴

XIX. Konferansın kararları biran önce uygulamaya konmaya çalışıldı. Sovyetlerle sorumlulukların paylaşılması göz önüne alınarak Parti’nin yeniden örgütlenmesi, anayasa değişikliği ve Halk Vekilleri Kongresi’nin toplanması için hazırlık yapılması ki bu da seçimlerin sonbaharda yapılması ve yeni bir seçim yasasının hazırlanması demekti.¹⁰⁰⁵

1988 yılının sonunda gerçekleştirilen Parti Konferansının kararları yasalara geçirilmiş ve Anayasa’ya değişiklikler olarak kaydedilmişti. Bunu ülkenin siyasî sistemindeki ciddi değişikliklere neden olduğu Anayasal bir reform olarak da algılamak

1003 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 614.

1004 Helene Carrere D’Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, *Sovyet İmparatorluğu’nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 51-52.

1005 Helene Carrere D’Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, *Sovyet İmparatorluğu’nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s.52.

mümkündür. 1 Aralık 1988 tarihinde anayasayı gözden geçiren ve tamamlayan yasa yayımlanır. Yasa Sovyetleri, Halk Vekilleri Kongresi'ni, Yüksek Sovyet'i (12.kısım, 89-93 arası maddeler) ve seçim sisteminde yapılacak gerçek anlamdaki devrimi ele alır (13.kısım, 95-100 arası maddeler). Bu yeni sistem gizli oy kullanan tek dereceli kamu oylamasına dayanır.¹⁰⁰⁶

Siyasî amaçlı reformların esas yönleri aşağıdaki gibidir:

- ✓ Seçim kanununda yapılan değişiklikler ile seçim sürecinin demokratik yolla yapılması (seçimlerin alternatif yolla bölgesel ve cemiyetler adına yapılması);
- ✓ Ülkenin üst temsil erkinin iki seviye şeklinde düzenlenmesi - SSCB Halk Parlamenterleri Kongresi ve Kongre parlamenterlerinden seçilen Üst Kurul;
- ✓ Toplumsal cemiyetlerin devlet erkinin en üst yasama organlarında direkt temsili. Halk parlamenterleri kurulunda yer alacak 2250 parlamenterlerden 750'si Komünist Parti'den, komsomol, sendika ve diğer kamu kurumlarından seçiliyordu;
- ✓ SSCB Üst Kurulunun sürekli çalışan yasama organına dönüştürülmesi;
- ✓ Daha önce ülkede Sovyet siyasî sisteminde olmayan yeni yasaları denetleyen Anayasal Denetim Komitesi'nin kurulması. Bu kurumun sorumlulukları içerisine SSCB Anayasa'sının korunması ve yasal mevzuatın anayasal normları ile uyumlu hale getirilmesi giriyordu;
- ✓ Mart 1990'da toplumda Komünist Partinin yönetim ve yönlendirme rolünü yasal hale getiren Anayasa'nın 6. maddesinin iptal edilmesi ile Komünist Partinin tekel

1006 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 456.

hakkının yok edilmesi. Esasen, bu değişiklik çok partili sisteme geçişin yasal temelini oluşturmuştu;¹⁰⁰⁷

- ✓ SSCB Başbakanı pozisyonu yaratılarak, halk parlamenterlerinin 3. Kongresi tarafından M. S. Gorbaçov'un bu göreve getirilmesi;
- ✓ Üst yürütme yapısının değiştirilmesi. Hükümetin yeniden düzenlenmesi ve SSCB Başbakanına karşı sorumlu Bakanlar Kurulunun kurulması.¹⁰⁰⁸

Ülkedeki yeniden düzenlenme süreçlerinin derinleşmesi ile siyasî güçlerinin arasındaki güç kavgaları da daha şiddetli hale geliyordu.

1.Yönelim- “demokratik”, “Marksist” ve diğerleri. Komünist Partinin içindeki değişik platformlar arasındaki çekişmeler. Ancak, bu mücadelelerin en şiddetlileri Gorbaçov ve onun yandaşları ile perestroykanın ciddi sonuç vermediğini ve sosyalizm fikirlerinden uzaklaştırdığını düşünen parti-devlet organlarındaki üst kademedeki karşı görüşe sahip olanlar arasında sürüyordu.

2.Yönelim- Gorbaçov'un merkez hattı ile B. N. Yeltsin etrafında toplanan radikal demokratlar arasında süren mücadele. Zamanla ülkedeki ekonomik ve politik krizin derinleşmesi ile bu karşı durma merkezi konuma geçip, liberallerin (o zaman onlar demokrat olarak adlandırılıyordu) siyasî ağırlığının katlanarak artmaya başlamasıyla devam etmiştir.¹⁰⁰⁹

Ekonomik reformların gerçekleştirilmesinin Gorbaçov'un düşüncesine göre imkânsız olduğu siyasî sisteminin reformu, değişik sonuçlar doğurmuştu. Bu reform yerinde ve merkezde iktidarın zayıflamasına neden olmuştu (özellikle Komünist partinin devletin yönetiminden uzaklaştırılması sonrası). Ancak,

1007 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 614.

1008 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 615.

1009 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.616.

ayrılıkçı ve milliyetçi akımlar meydana gelmeye başlamış, toplumda sosyal gerginlik yükselmmişti. Halkın büyük bir kısmının yaşam seviyesi yükselmemiş, hatta düşmüştü. Çünkü siyasî sürecin gelişmesi ile politik reform ekonomik durumun iyileştirmesine değil, daha da kötüleşmesine neden olmuştu. Ancak, perestroykanın ve politik sisteminin reformlarının kesin sonuçlarından birisi totaliter sistemin ve onun simgelerinin parçalanması, bir diğeri siyasî, söylev ve vicdan özgürlüklerinin tesis edilmesi, aynı zamanda hukuk devletinin ve sivil toplum kuruluşlarının kurulmaya başlaması, sürekli parlamentonun kurulması şeklinde ortaya çıkmıştı.¹⁰¹⁰

Konferans sırasında alınan kararlar ve Aralık yasası Gorbaçov'un kendi bakış açısını benimsetmeyi başardığını ortaya koyar. Komünist Partisinin iktidarını Sovyetlere yönlendirmek. Alınan kararların uygulanması için Parti'nin üst yönetimini tanzim etmek gerekiyordu. 30 Aralık tarihinde Gorbaçov'un istemi ile genel kurulda yer alan kişilerin değiştirilmesi hususunda karar alınır. Değişikliğin ilk kurbanı ise Gromiko olacaktır.¹⁰¹¹

Dış İşleri Bakanı Gromiko, makamından edilip küçük düşmemek için kendi inisiyatifi ile yaşını ve yorgunluğunu esas göstererek emekliliğe ayrılmayı ister. Karşılığında kendisi için görkemli veda töreni düzenlenir. Ligaçev ise aylardan beri değişikliklere karşı olduğunu saklamamaktadır. 1988 yılında Politbüro'nun ideolojiden sorumlu işlerinin başındaki görevinden alınmış, kendisine tarımla ilgili bir görev verilmişti.¹⁰¹²

Gorbaçov ideoloji işleri için Yakovlev'i atamak istiyordu ancak muhafazakarlardan gelen eleştiriler sonucunda Yakovlev'i

1010 Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, *Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 52.

1011 Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, *Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 52.

1012 Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, *Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s.52.

uluslararası ilişkilerden sorumlu tutar. Aleksandr Yakovlev Kanada’da elçilik yapmıştı ve Kuzey Amerika ve bu bölgenin uluslararası uygulamalarına büyük bir aşinalık kazanmış birisiydi. Diğer taraftan karşıt görüşlüler ile aradaki dengeyi sağlayabileceğini düşündüğü Vladimir Medvedev’i ideolojiden sorumlu göreve getirir. Parti Başkanı Boris Pugo Parti Denetim Komitesinin başına getirilir, ancak aradan üç yıl geçtikten sonra darbe sırasında Gorbaçov bu atamadan dolayı pişman olur.¹⁰¹³

Yeni Siyasî Düşünce ve Dış Politika

Perestroyka yılları Sovyetler Birliği’nin dış politikasında pozitif anlamda gelişmelere neden oldu. Uluslararası arenada kendi ülkesinin güvenliğini diğer ülkelerin ve devletlerin de güvenliğini göz önünde bulundurduğu taktirde sağlamanın mümkün olabileceği artık anlaşılmıştı.¹⁰¹⁴ Ülkede süren yeniden düzenlemeler ve ağır ekonomik durum SSCB’nin dış politikasını ciddi olarak etkilemişti. Ülkenin dış politikası keskin karşı durmadan gerginliğin zayıflamasına ve eski düşman ülkelerle işbirliği ilişkilerinin kurulmasına kadar gelişme göstermişti. 1987 yılında “yeni siyasî düşünce” olarak adlandırılan dış siyaset konsepti yaranmıştı. Bu konsept iki sistemin karşı durmasından vazgeçmesini, dünyanın bütünlük ve bölünemez olduğu anlayışını, dış politika ilişkilerinde insani değerlerin sınıfsal ve ideolojik değerlerden üstünlüğünü kabul ediyordu.¹⁰¹⁵

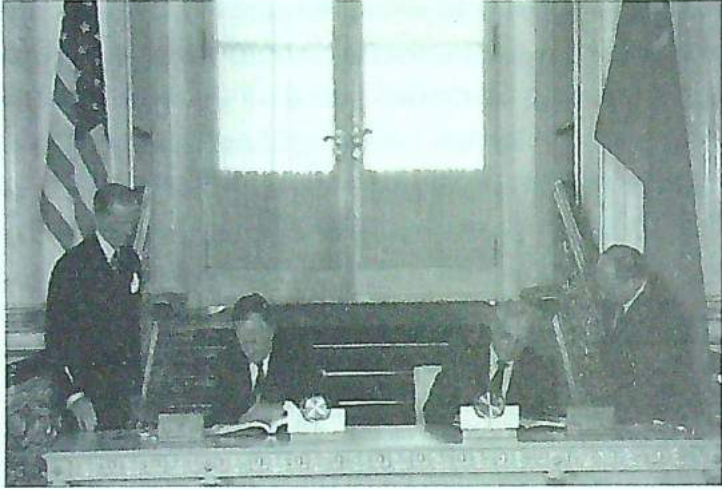
Batı ile Doğu, özellikle ABD ile ilişkilerin normale dönmesi süreci başlatılmıştı. SSCB ve ABD yönetimi arasındaki irtibat ciddi sonuçlar vermişti. 1987 yılında iki devlet arasında

1013 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina. *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 460.

1014 Sogrin V.V. *Političeskaya İstoriya Sovremennoy Rossii. 1985-2001:ot Gorbaçova do Putina*, Moskova, 2001.

1015 <https://cd-glezin.livejournal.com/861503.html> (Erişim tarihi:31.03.2019).

silah türlerinden birisinin, yakın ve uzak menzilli füzelerin imhası hakkında anlaşma imzalanmıştı.

1990 yılında SSCB Avrupa'daki birliklerini geri çekmeyi ve silahlarının büyük bir kısmını imha etmeyi kabul etmişti. 1991 yılının Temmuz'unda Moskova'da gerçekleştirilen Gorbaçov ile Bush'un görüşmeleri sırasında stratejik silahlanmanın sınırlandırılmasına ve azaltılmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştı.

Uluslararası ilişkilerin stabil haline gelmesi için SSCB birliklerinin Afganistan'dan çıkarılma kararı (son çıkış 15 Şubat 1989 tarihinde gerçekleştirilmişti) ve 1989 Mayıs'ında Pekin'e yapılan Gorbaçov'un ziyareti sonucunda Çin'le ilişkilerin normal hale gelmesi gibi gelişmelerin önemli etkileri olmuştu.

Sovyetler'deki yeni siyasî düşünce sistemi sosyalist ülkelere yönelik eski politikasından vazgeçmesi anlamına geliyordu (yani "Brejnev doktrininden" vazgeçmesi). 1989 yılında Varşova Paktı ülkelerinden Sovyet birliklerinin çıkışı başlatılmıştı. Bu da Sovyetlere karşı gösterilere neden olmuştu. Bir süre sonra bu ülkelerde yürütülen seçimler ve kadife devrimler

1016 <https://ed-glezin.livejournal.com/861503.html> (Erişim tarihi:31.03.2019).

sonucunda eski komünist rejimler değişmiş olup, Batı'ya yönelim başlatılmıştı. M. S. Gorbaçov ve E. A. Şevardnadze Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesine razı olmuş, ancak sonucunda hiçbir maddi veya jeopolitik imtiyaz elde edememişti. 1991 yılında resmi olarak eski sosyalist ülkelerin askeri-politik ve ekonomik yapıları tasfiye edilmişti-Varşova Paktı ve Ekonomik İşbirliği Örgütü.¹⁰¹⁷

Bu zamana kadar Varşova Paktı'ndaki devlet güdümlü ekonomiler parçalanmıştı. Sovyetler birliği ekonomisi üçte biri kadar olmasına rağmen savunma üzerine Birleşik Devletler'in üç katı kadar daha fazla harcama yapıyordu. Mihail Gorbaçov göreve komünist sisteme reform yapmak niyetiyle gelmişti. Doğu Almanya rejimi 1989'da çökmeye başladığı zaman, Sovyetler Birliği Brejnev Doktrini'ne ters düşerek duruma müdahale etmedi. Bu sefer, Sovyetler kısa-vadeli kontrol yerine kapasitelerinin çok ötesinde olan uzun-vadeli reformu seçerek, Varşova Paktının yıkılmasına yol açacak bir dizi olayı harekete geçirmiş oldular.¹⁰¹⁸

Soğuk Savaş'ın simgesi durumundaki Berlin Duvarı'nın inşası, bir zamanlar doğudan batıya mülteci akınını durdurmuştu ve Berlin'deki krizi de çözmüştü. Zaman geçtikçe Doğu Almanya yetkilileri derme çatma duvarı daha dayanıklı ve tırmanması daha zor hale getirdi. Yaklaşık 4 metre yüksekliğinde ve yaklaşık 1,5 metre genişliğindeki takviyeli betonun üstüne üzerine tırmanmayı neredeyse imkânsız hale getiren devasa bir boru yerleştirildi. Doğu Almanya tarafındaki duvarın arkasında "Ölüm Şeridi" olarak adlandırılan: yumuşak kumdan oluşan bir alan (ayak izlerini göstermek için), projektörler, saldırgan köpekler, ağırlığa duyarlı makinalı tüfekler

1017 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 618-619.

1018 <https://www.history.com/topics/cold-war/berlin-wall> (Erişim tarihi:21.02.2019).

ve kaçan birini gördüklerinde ateş etme izni olan devriye geçen askerler vardı.¹⁰¹⁹

Toplamda, Berlin Duvarı'nı üstünden, altından ya da çevresinden geçmeye çalışan en az 171 kişi öldürüldü. Yine de Doğu Almanya'dan kaçmak imkânsız değildi: 1961'den 1989'a kadar duvar yıkılana kadar, 5.000'den fazla Doğu Almanyalı (600 civarında sınır muhafızı dahil), duvara bitişik pencere-lerden atlayarak, dikenli tellerin üzerinden tırmanarak, sıcak hava balonlarıyla uçarak, kanalizasyonlarda sürünerek ve duvarın sağlam olmayan kısımlarından yüksek hızlarda arabayla geçerek sınırı geçmeyi başarmışlardır.¹⁰²⁰

Berlin Duvarının Yıkılışı

9 Kasım 1989'da, Doğu Avrupa'da Soğuk Savaş dinmeye başladığında, Doğu Berlin'in Komünist Parti sözcüsü, şehrinin Batı ile ilişkilerinde bir değişiklik olduğunu açıkladı. O gün gece yarısından itibaren, GDR vatandaşlarının ülke sınırlarını geçmekte özgür olduklarını söyledi. Doğu ve Batı Berlinliler, bira ve şampanya içerek "*Tor auf!*" ("Kapıyı aç!") sloganlarıyla duvara akın etti. Gece yarısı, kontrol noktalarında insan seli oluştu.¹⁰²¹

Doğu Berlin'den 2 milyondan fazla insan, bir gazetecinin daha sonra "dünya tarihindeki en büyük sokak partisi" olarak aktardığı kutlamaya katılmak için o hafta sonu Batı Berlin'i ziyaret etti. İnsanlar duvarı parçalamak için çekiç ve kazma kullandılar; "mauerspechte" ya da "duvar ağaçkakanları" olarak tanındılar; bu sırada vinçler ve buldozerler duvarı bölüm bölüm yıkıyordu. Kısa süre sonra duvar ortadan kalktı ve Berlin,

1019 <https://www.history.com/topics/cold-war/berlin-wall> (Erişim tarihi:21.02.2019).

1020 <https://www.history.com/topics/cold-war/berlin-wall> (Erişim tarihi:21.02.2019).

1021 <https://www.history.com/topics/cold-war/berlin-wall> (Erişim tarihi:21.02.2019).

1945'ten sonra ilk defa birleşti. Bir Berlinli duvardan kalan bir kısma spreyle "İşte bugün, savaş gerçekten bitti." yazdı.¹⁰²²

Berlin Duvarı'nın yıkılması açık pazarlar, demokrasi ve barışın olduğu yeni bir dönemin ilanı gibi gözüktüyordu ve Müttefikler, gaza getirilmiş göstericiler Doğu Avrupa Komünist hükümetlerini devirirken kuşkucu bir keyifle karşılık veriyorlardı. Fakat korkutucu belirsizlikler de mevcuttu. Birleşik bir Almanya tarafsız olacak mıydı? Önceki Sovyet cumhuriyetlerindeki nükleer silahlara ne olacaktı? Milliyetçilik bir kez daha Avrupa siyasetini lanetleyecek miydi? NATO için soru varoluşla ilgiliydi: Atlantik İttifakına artık gerek var mıydı?¹⁰²³

Doğu ve Batı Almanya'nın yeniden birleşmesi, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından neredeyse bir yıl sonra, 3 Ekim 1990'da resmîyet kazandı.¹⁰²⁴

Dış politika alanındaki yeni siyasî düşünce değişik sonuçlar vermişti. Bir taraftan silahlanma hızı kesilmiş, nükleer silah tehlikesi ise zayıflamıştı. Nükleer ve diğer silahların sayılarının azaltılması ve imhası süreci başlatılmış, "soğuk savaş" sona ermişti. Pek çok ülkede demokratik değişiklikler baş göstermişti. Diğer taraftan, bu siyaset sonucunda "soğuk savaşta" SSCB yenik düşmüş, sosyalizm sistemi bütün dünyada yıkılmış ve bütün bir XX.yy. boyunca var olan karşıt ikili siyasî sistem çökmüştü.¹⁰²⁵

Yalnız bu süreçte NATO hayatta kaldı, çünkü Sovyetler Birliği artık yokken, müttefiklerin iki diğer etki alanı, bahsedilmese de hala ayaktaydı: askeri milliyetçiliğin yükselişini engellemek ve Avrupa'da siyasî entegrasyon ve demokratikleşmeyi

1022 https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi:13.02.2019).

1023 <https://www.history.com/topics/cold-war/berlin-wall> (Erişim tarihi:21.02.2019).

1024 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.618-619.

1025 https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi: 21.02.2019).

teşvik edecek toplu güvenliğin temellerini atmak. “Avrupa” tanımını doğu tarafına pek fazla yayılamamıştı. Barış ve güvenliğin sağlamaştırılmasının başlamasından önce, Avrupa siyasetinin peşini bırakmayan bir sorun yeniden ortaya çıkmıştı. Fransa-Prusya Savaşı’ndan beri, Avrupa Birleşik Almanya ile özünde bir anlaşmaya varmak için çabalamıştı. Yeniden birleşmiş Almanya’nın Müttefiklere dahil edilmesi ikilemlerin en eski ve yıkıcı olanını tarihe gömüp unutulmuş gibi davranılmasını sağlamıştı.¹⁰²⁶

1949’da olduğu gibi 1991’de, NATO daha geniş bir pan-Avrupa güvenlik mimari için temel taşı niteliğindeydi. Aralık 1991’de, Müttefikler Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi’ni kurdular, 1997’de Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi olarak adlandırdılar. Bu forum müttefikleri Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Orta Asya komşuları ile ortak istişareler için bir araya getirmişti. Henüz özgürlüğüne yeni kavuşmuş bu ülkelerin veya yakında böyle anılacak olmaları üzerine “partnerlerin” birçoğu, kendi istikrarları, demokrasileri ve Avrupa entegrasyonu ile ilişkili arzuları için NATO’yla kurulacak bir ilişkiyi birinci derece önemli olarak görüyorlardı. İşbirliği güney tarafında da yayıldı. 1994’te müttefikler üye olmayan diğer altı Akdeniz ülkesiyle Akdeniz Diyalogunu kurdular: Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas, Tunus ve 2000 yılında bunlara katılacak olan Cezayir. Diyalog, Akdeniz bölgesinde daha iyi bir ortak anlayış çerçevesinde güvenlik ve istikrara katkıda bulunmayı hedefliyor.¹⁰²⁷

1026 https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi: 21.02.2019).

1027 D.E.Furman, Религия, атеизм и перестройка, <http://dmitriyfurman.ru/wp-content/uploads/2012/04/На-пути-к-свободе-совести.pdf>, (Erişim tarihi: 31.03.2019).

Perestroyka Döneminde Kültür ve Sanat

Perestroyka ülkenin radikal bir biçimde kültürel hayatının değişmesine neden olmuştu. Bütün manevi ve kültürel olaylar üzerindeki ideolojik kontrolün ve sansürün kalkması bu yöndeki esas etkiye sahipti. Toplumsal bilinç serbest kalmıştı. Glasnost denilen şeffaflık döneminde artık sosyalizmin eksiklerinden değil, bütün sistemin yanlışlığından bahsedilmeye başlanmıştı. Sansürü kaldıran “Basın Kanunu”, sistemin çöküşünü hızlandırmıştı.

Bununla birlikte, sansürün kaldırılması gibi SSCB’nin uluslararası ilişkilerinde yaşanan değişikliklerin de sonucunda Sovyet kültürel alanı Batı’nın kültürünün baskısı altında kalmış olup, bu baskı ve yayılma ile birlikte birçok negatif sonuç da kendisini göstermişti.

Perestroyka döneminde devletin ve başta Rus Ortodoks kilisesi olmak üzere dini kurumların arasındaki ilişkiler esaslı bir şekilde değişime uğramıştı. Ateizm baskısı ortadan kalkmış, vatandaşlar diledikleri dine inanma özgürlüğüne sahip olmuşlardı. Din-devlet ilişkileri normale dönmüştü.¹⁰²⁸

1984 yılında başlatılan milli eğitim reformu değişikliklere uğramıştı. 11 yıllık eğitim zorunlu hale getirilmişti. 1988 yılından itibaren genel eğitimin birleşik ve mesleğe dönük olmasından vazgeçilmiş, yeni demokratik ve hümanizm prensiplerine dayalı eğitim modeli kurulmuştu. Sovyet okullarının görünüşleri değişmiş, okullar üçe bölünmüştü (gimnazyum, lise, özel okullar). Eğitimin bütün aşamalarını yönetmek için (ilkokuldan yüksek eğitime kadar) Halk Eğitim Komitesi kurulmuştu. Ancak, bu Komite oldukça etkisiz devasa bürokrasi makinesiydi.¹⁰²⁹

1028 <https://sibac.info/studconf/social/xxvi/39775>, (Erişim tarihi:31.03.2019).

1029 <https://sites.google.com/site/sovetskayakultura/home/otecestvennaa-kultura-i-perestrojka>, (Erişim tarihi, 31.03.2019).

Politik ve Ekonomik durumun stabil olmamasından dolayı, Perestroyka sürecinde çeşitli bilim dallarında zor bir dönem yaşanmıştı. Bilimsel araştırmaların devlet tarafından desteklenmesi ve maaşların düşüklüğü ile sınırların açılması kitlesel olarak beyin göçüne neden olmuştu.¹⁰³⁰ Sözel bilimlerde kriz Marksist toplumbiliminde kendini göstermişti. Tarih bilimine büyüyen ilgi sevindirmişti. Bu süreçte tarihteki “beyaz lekeler” yok edilmeye çalışılıyordu. Bu mevzu basında oldukça önemli bir yer tutuyordu, ancak bazı mitlerin yerini başka mitler alıyordu. Toplumun tarih bilincinin biçimlenmesi zor ve çelişkili sürüyordu.

Görsel sanatlar üzerindeki baskı da kalkmıştı. Sanatçıların da yönetimle olan ilişkileri değişmişti. Okurların üzerine daha önce yasaklanan ve yayımlanmayan edebi eserler dökülmüştü (Rıbakov’un “Arbat’ın çocukları”, V. Dudinçev’in “Beyaz giysiler”, Y. Dombrovski’nin “Lüzumsuz eşya fakültesi”, A. Soljenitçin’in “Gulag takımadaları” ve diğerleri). 1980’lerin ikinci yarısından itibaren B. Pilnyak’ın, Y. Zamyatin’in, İ. Şmelyov’un, V. Hodaseviç’in, V. Nabokov’un, A. Platonov’un, V. Grossman’ın ve diğer yazarların kitapları piyasaya sürülmeye başlamıştı.

İzleyicinin dikkatine Sovyet döneminde rafa kaldırılan filmler dönmeye başlamıştı (A. German’ın “Yollarda kontrol”, E. Klimov’un “Agoni”, A. Arnoldov’un “Komiser” filmleri).

Toplumda stalinizm problemlerini ele alan ve alegori şeklinde ele alınan T. Abuladze’nin “Tövbe” (1987) filmi büyük yankı uyandırmıştı.¹⁰³¹

Bestecilik özgürlüğe kavuşmuştu. A. Şnitke, S. Gubaydulina ve diğer zamanın bestecilerinin eserleri seslendirilmeye

1030 <https://sites.google.com/site/sovetskayakultura/home/otecestvennaa-kultura-i-perestrojka>, (Erişim tarihi, 31.03.2019).

1031 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012,.

başlamıştı. Rock grupları da seyircileri ile buluşmuşlardı. Daha önceleri partinin kontrolünde olan sanat artık özgürlüğe kavuşmuş, zenginleşmiş ve gelişmeye başlamıştı.¹⁰³²

Milletlerarası İlişkilerin Zora Girmesi

1980’li yılların ortalarında SSCB, 15 Cumhuriyetten oluşuyordu: Beyaz Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Letonya, Litvanya, Estonya, Moldova ve Rusya. Ülke sınırları içerisinde 270 milyondan fazla nüfus (100’den fazla farklı milliyet ve halktan olmak üzere) yaşamaktaydı.¹⁰³³

Gorbaçov’un ortaya attığı söylemler, milli kimliğini yaşayamamış olan, özgürlükleri Rusya tarafından engellenmiş olan halklar hapishanesinde yankılanınca milliyetçilik sosyalizm ideolojisinin önüne geçmişti.¹⁰³⁴ Perestroyka reformları hızlı pozitif sonuçlar vermemişti. Ülkenin ekonomik durumu kötüleşmişti. Toplumsal hayatın demokratikleşmesi ve şeffaflığı ya daha önce farkına varılmayan ya da devlet tarafından baskı altında tutulan milliyetler arasındaki ilişkilerin sorunlarının açığa çıkmasına neden olmuştu.

Milletlerarası anlaşmazlık bazlı ilk kitlesel gösteri D. A. Kunayev’in Kazakistan’ın Komünist Parti Merkez Komitesinin 1.Sekreteri görevinden alınması ve yerine G. V. Kolbin’in getirilmesi nedeni ile Almatı’da olmuştu. Milli kadrolara saygı gösterilmesini talep eden göstericilere karşı kolluk güçleri karşılık vermişti.¹⁰³⁵

1032 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013, s. 463.

1033 Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Ankara, 2012, s. 125.

1034 https://rus.azattyq.org/a/zakash_kamalidcnov_1986_book_/24255023.html, (Erişim tarihi:31.03.2019).

1035 Thomas de Waal, *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and*

Ciddi milletlerarası sorunlar Kafkasya bölgesinde başlamıştı. 1988 yılında Azerbaycan toprağı olan, ancak Ermeniler tarafından işgal edilen Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan sınırlarına dahil edilmesi talep edilmişti. Bu talep iki cumhuriyet arasındaki askeri ve siyasî sorunun yaranmasına neden olmuştu. Azerbaycan'daki bağımsızlık mücadelesini etkileyen faktörler, 1980'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nde yaşanan ekonomik, siyasî ve sosyal sorunlar ve bunların Azerbaycan'a yansması, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik toprak iddiaları ve ulusal mücadelenin 1918-1920 dönemine dayanan tarihi mirasıdır.

Azerbaycan'ın bir parçası olan ve Ermenistan ile doğrudan bir sınırı olmayan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan'a birleştirilmesi teklifi ilk defa Kasım 1987'de Gorbaçov'un Fransa ziyareti sırasında kendisine eşlik eden Sovyetler Birliği Ekonomi Danışmanı Abel Aganbekyan'ın bir fikrinin medyaya yansması ile ortaya çıkmıştır.¹⁰³⁶ Daha sonra 13 Şubat 1988 tarihinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesindeki bazı idari kurumlara Ermenistan SSCB bayrağının asılması, bölgedeki Azerbaycanlı nüfusa baskı uygulanması ve Şubat ayında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Yönetim Kurulu'nun olağanüstü bir toplantı yaparak özerk bölgenin Ermenistan'a birleştirilmesi yönünde bir karar alması ile Azerbaycan'da geniş toplumsal tepkiler ortaya çıkmaya başladı.¹⁰³⁷ Bu

war, New York University Press, 2003, s. 20; Antero Leitzinger, *Caucasus and an Unholy Alliance*, Tummavuoren Kirijapaino, Vantaa (Finland), 1997. L'humanite, Mercredi, 18 Kasım 1987, s. 17'den aktaran Edalet Tahirzade, Meydan 4 Yıl 4 Ay 1. Cilt., Bakü, *Ay-Ulduz*, 1997, s. 16.

1036 Antero Leitzinger, *Caucasus and an Unholy Alliance*, Tummavuoren Kirijapaino, Vantaa (Finland), 1997. L'humanite, Mercredi, 18 Kasım 1987, s. 17'den aktaran Edalet Tahirzade, Meydan 4 Yıl 4 Ay Cilt 1, Bakü, *Ay-Ulduz*, 1997, s. 17.

1037 Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Ankara, 2012, s. 126.

anlamda Karabağ Savaşı'nın başlangıcını 13 Şubat 1988 olarak kabul etmek doğru olacaktır.¹⁰³⁸ Moskova'nın Ermeni taraftarı tutumuyla Azerbaycan'daki komünist idarenin Karabağ'daki olaylara gereken tepkiyi gösterememesi, Azerbaycan toplumunda siyasî mücadeleye ilgiyi artırmış ve Karabağ sorununun çözümünde ulusal mücadelenin gerekliliği inancını geliştiren önemli etkenler olmuştur.¹⁰³⁹

20 Şubat 1988 tarihinde Azerbaycanlı vekillerin katılımı olmadan gerçekleştirilen toplantıda, Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti, Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrıldığını ve Ermenistan'la birleştiğini duyurdu. Bu şekilde, bölgede Karabağ sorunu yarandı.¹⁰⁴⁰

Komünist yönetime karşı halkın açık biçimde tepkisini gösterdiği ilk toplumsal hareket Karabağ olayları nedeniyle gerçekleştirilmiş ve bu mitingde çoğunlukla Karabağ'ın savunulmasına ilişkin sloganlar atılmıştır.¹⁰⁴¹ Bu şekilde gündeme gelen Karabağ duyarlılığı daha sonra ülkede yüz binlerce insanın yer aldığı milli mücadele mitingleriyle Karabağ sorununa yeterince tepki göstermeyen yerel komünist yöneticilere karşı muhalefetin doğuşunun ve örgütlü biçime dönüşümünün temelini oluşturmuştur. Karabağ sorununun halkın gündemine girmesi zamanla kendiliğinden başlayan kitlesel

1038 *Bağımsızlıklarının Yirmiyedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Ahmet Ycsevi, Üniversitesi, Editörler: A.Ç.Yıldız, M.Yılmaz, Ankara 2018.

1039 Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Ankara, 2012, s. 126.

1040 Antero Leitzinger, *Caucasus and an Unholy Alliance*, Tunumavuoren Kirijapaino, Vantaa (Finland), 1997. L'humanite, Mercredi, 18 Kasım 1987, s. 17'den aktaran Edalet Tahirzade, Meydan 4 Yıl 4 Ay 1. Cilt., Bakü, Ay-Ulduz, 1997, s. 19.

1041 Bu konuda daha geniş bilgi ve değerlendirmeler için bakınız: Aydın Balayev, *Azerbaydjanskoe Natsionalnoe Dvijenie: Ot Musavata Do Narodnogo Fronta* (Musavat'tan Halk Cephesine Azerbaycan Ulusal Harekâtı), Bakü, Elm, 1992.

gösterileri düzenli bir şekilde sürdürecektir örgütlenme ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç 16 Haziran 1989'da Azerbaycan Halk Cephesi (AHC)'nin kurulması ve ulusal bağımsızlık mücadelesine önderlik etmesi ile giderilmiştir.¹⁰⁴²

Azerbaycan'da siyasî mücadeleyi etkileyen diğer bir önemli etken tarihi ulusal mücadele mirasıdır. Bu miras 20. yüzyılın başlarında filizlenerek 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyetini kuran Mehmet Emin Resulzade ve dava arkadaşlarının ulusal mücadele geleneğidir. Resulzade ve arkadaşlarının Müsavatçılık ("eşitlik") ideolojisi temeline dayanarak kurdukları Doğu'nun ilk demokratik cumhuriyeti sadece 23 ay (1918-1920) yaşamış, 27 Nisan 1920'de Bolşeviklerin Azerbaycan'ı işgali ile sona ermiştir.¹⁰⁴³ Müsavatçılık ideolojisi ve "Doğu halkları" arasında ilk demokratik devlet kurmuş olma özelliği Azerbaycan'da 1980'lerin sonundaki siyasî mücadeleye yön veren temel etkenlerden olmuştur. Yeni kurulan Azerbaycan Halk Cephesinin misyonunun belirlenmesinde Resulzade ve arkadaşlarının ulusal mücadele geleneğinde olgunlaşan fikirler önemli rol oynamış ve ulusal mücadelenin 1991'de Azerbaycan'ı bağımsızlığa götürmesinin ideolojik esaslarını oluşturmuştur.¹⁰⁴⁴

1988 yılında Ermenistan'dan ve Karabağ'dan Azerbaycan Türkleri zorla, baskı ve şiddet yoluyla yurtlarını terk edip Azerbaycan'a göç etmek zorunda kaldılar. Yılın sonunda 230 bin

1042 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti' ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız: *Yaqup Mahmudov, Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası*, İki Cilt, Bakı, Lider Neşriyyatı, 2004; Nesib Nesibli, *Azerbaycan Demokratik Respublikası*, Bakı, Elm 1990; Mirza Bala Mehmetzade, *Milli Azerbaycan Harekâtı*, Ankara, 1991. ve Cemil Hesenli, *Azerbaycan Tarihi: 1918-1920*, Ankara, 1998.

1043 AHC'nin misyonu için bakınız: Programa Narodnogo Fronta Azerbaydjana (AHC'nin Programı), 1989.

1044 Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Ankara, 2012, s. 126-127.

Türk Ermenistan'dan kovuldu. Türklere ait 185 köy ve kasabaya el konuldu. 31 bin ev, özel çiftlikler, 165 kolektif çiftlik ve şahsi emlak yağmalandı, gasp edildi. 214 kişi öldürüldü, 1154 kişi yaralandı, yüzlerce insan işkenceye maruz kaldı, kadınlar tecavüze uğradı. İlk mülteci akını 25 Ocak 1988 tarihinde Azerbaycan'a girdi. İkinci akın 18-23 Şubat 1988'de Azerbaycan'a giriş yaptı. Aynı günlerde Erivan'da gösteriler ve oturma eylemleri yapıyordu ve bu gösterilerde "Türksüz Ermenistan", "Ermenistan Türklerden Temizlenmelidir", "Ermenistan'da Ermeniler Yaşamalıdır", "Türklere Ölüm" şeklinde pankartlar açıldı. Bu gösterilerde Türklere karşı nefret duyguları pekiştiriliyordu ve hatta Zori Balayan açık bir şekilde Türklere karşı "soykırım" çağrısında da bulundu. Bu şekilde de uzun zamandan beri psikolojik olarak hazırlanan Ermeniler bu tezlerle kontrolden çıktılar ve Ermeniler Türk düşmanlığı ile alevlendiler.¹⁰⁴⁵

Sovyetler Birliği Komünist Parti Merkezi Komite Sekreteri Gorbaçov ise bu yapılanlar karşısında ses çıkarmadı.

Ermenistan ise bu süreçte hızla silahlandı ve daha sonra Ermenistan milli ordusunun çekirdeğini oluşturacak olan koruma birliklerini kurdular. 1988-1989 yıllarında Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri yapılan işkence ve baskılara dayanamayıp evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte 200 binden fazla insan göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁴⁶

Azerbaycan'da bağımsızlığa giden süreç kolay olmamıştır. Ülke genelindeki ve özellikle de başkent Bakü'deki gösterilerin giderek radikalleşmesi, 31 Aralık 1989'da ve Ocak 1990

1045 Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Ankara, 2012, s. 128-133.

1046 Fırat Mollaer, "Azerbaycan'da Demokrasi ve Geleceği Üzerine Bazı Gözlemler", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/301121>, (Erişim tarihi, 24.05.2019).

başlarında Güney ve Kuzey olmak üzere iki Azerbaycan arasındaki sınırların göstericiler tarafından yıkılması sonrasında, 20 Ocak 1990'da SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un emriyle Sovyet orduları Bakü'ye girmiş ve büyük bir katliam yapmıştır.¹⁰⁴⁷

20 Ocak katliamında 131 kişi öldürüldü. Hiçbir uyarı yapılmadan tanklar silahsız insanların üzerine yürüdü, bunun sonucunda 117'si Azerbaycan Türkü, 6 Rus, 3 Yahudi, 3 Tatar olmak üzere insanlar öldürüldü, 744 kişi yaralandı, 400 kişi tutuklandı, 4 kişi de bulunamadı.¹⁰⁴⁸ Bu olay dünya basınında "Azerbaycan kan gölü" şeklinde yer aldı.¹⁰⁴⁹

Sovyet ordularının Bakü'de gerçekleştirdiği katliamlar bağımsızlık hareketlerini başlangıçta biraz zayıflatsa da, bir süre sonra gösteriler yeniden başlamış, SSCB'nin varlığına son vuruş karakteri taşıyan 19-21 Ağustos 1991 tarihli başarısız Moskova darbesinin ardından 30 Ağustos 1991'de Bağımsızlık Bildirisi Azerbaycan parlâmentosu tarafından onaylanmıştır. Azerbaycan'da bunun öncesinde ve sonrasında da bağımsızlığa yönelik yasal zeminde adımlar atılmıştır. Bunlar 23 Eylül 1989 tarihli Egemenlik Yasası, 25 Mayıs 1991 tarihli Ekonomik Bağımsızlık Yasası, 18 Ekim 1991 tarihli Azerbaycan bağımsızlığına ilişkin Anayasa Kanununun kabulü ve 29 Aralık 1991 tarihli referandumdur.^{1050,1051}

1047 Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Ankara, 2012, s. 138.

1048 "Azerbaycan Kan Gölü", *Milliyet*, 21.01.1990.

1049 Aslanlı, Araz (2002). "Azerbaycan'da İç Siyasi Gelişmeler ve Demokrasi Sorunu". *Stratejik Analiz*, Eylül, Sayı 29.

1050 Tüm bu yasaların tam metni için bakınız: *Azerbaycan Cumhuriyeti Yasalar Toplusu*, I Cilt, Bakü, Hukuk Edebiyatı, 2001.

1051 A. Gencehan Babiş, Azerbaycan Türklerinin Kan ve Karanfile Yazılan Kahramanlık Destanı: "20 Yanvar" <http://turksam.org/azerbaycan-turklerinin-kan-ve-karanfile-yazilan-kahramanlik-destani-20-yanvar>, (Erişim tarihi: 09.04.2019).

Karabağ sorunu hala çözüme kavuşmamıştır.

23 Ağustos'ta gerçekleştirilen son komünist darbeden sonra Yeltsin'in tankların üzerine çıkmasıyla darbenin başarısızlıkla sonuçlandığı kesinleşmişti. Bunun ardından Türkmenistan egemenliğini ilan etmiş ve 26 Ekim 1991'de yapılan halkoylamasında bu kez, %93'lük bir oranla bağımsızlık için oy kullanılmıştır. Bunun üzerine 27 Ekim 1991 tarihinde Türkmenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkmenistan Komünist Partisi'nin başında olan Saparmurat Atayevîç Niyazov da devlet başkanı olmuştur.¹⁰⁵³

1988 yılından itibaren Latviya, Letonya, Estonya'da önceleri perestroyka lehine gösteriler yapan milli cepheler yaratılmıştı. Ancak, daha sonra bu oluşumlar bağımsızlık hareketlerine dönüşüp, SSCB'den ayrılmanın savunulmasına kadar gitmişti. 8 Nisan 1989'de Tiflis'te trajik olaylar yaşanmıştı. Milliyetçi grupların düzenlendiği gösterinin ordu tarafından

1052 Yıldırım, Erdoğan (2012). "Türkmenistan: Aşiretten Ulusal Birliğe", cd. Aydın Gün&Balın, Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri, Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2012; Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Türk Cumhuriyetleri, Ahmet Yesevi, Üniversitesi, Editörler: A.Ç.Yıldız, M.Yılmaz., Ankara, 2018.

1053 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney*, Moskova, 2016, s.733.

dağıtılması süresinde birçok kişi yaralanmış, 19 kişi ise ölmüştü. Bu tarz etnik kökenli gösteriler Orta Asya'da – Özbekistan ve Kırgızistan'da da meydana gelmişti.¹⁰⁵⁴

1990 yılından itibaren ülkede ayrılıkçı gösterilerin geçidi yaşanmıştı. Cumhuriyetlerin birçoğu ayrılma kararlarını almıştı. Bu sürece Rusya'nın katkısı da vardı. 12 Haziran 1990 tarihinde RSFSR Halk Parlamenterlerinin 1. Kongresi gerçekleştirilmişti.¹⁰⁵⁵ 13 oya karşı 907 oyla Devlet Egemenliği Hakkında Deklarasyon kabul edilmişti. Günlerimizde bu tarih Rusya Federasyonu'nun milli bayramıdır. Milli hareketlerin liderleri ülkelerinin refahlarının ancak Sovyetler Birliği'nden çıktıktan sonra mümkün olduğu yönünde yüksek sesli söylemlerde bulunuyorlardı. Bu şartlarda ülke yönetimi Sovyetler Birliği'nde yer alan cumhuriyetlere geniş haklar tanıyan ve merkez ile bu cumhuriyetler arasında akılcı denge ön gören yeni anlaşmanın üzerinde çalışmaya karar vermişti.¹⁰⁵⁶

Aralık 1990'da Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze istifa etti. Bu, Gorbaçov için büyük bir darbe ve utanç kaynağı oldu, çünkü Şevardnadze, istifasını Halk Vekilleri Kongresi'nin 2.000 üyesi önünde verdi. Şevardnadze aniden veya bir hevesle istifa etmedi. Birkaç ay boyunca endişelerini sesli olarak dile getirmişti:

“Tekrar o kötü geçmişe doğru ilerliyoruz. Gericiler güç kazanıyor. Reformcular gözden kayboldu. Bir diktatörlük rejimi yolda. Hiç kimse bu diktatörlüğün neye benzeyeceğini, ne tür bir diktatörün iktidara geleceğini ve nasıl bir düzenin tesis edileceğini bilmiyor”.¹⁰⁵⁷

1054 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s.734.

1055 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 625.

1056 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi:21.02.2019).

1057 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi:21.02.2019).

Aralık 1990'da Gorbaçov, Boris Pugo'yu İçişleri Bakanı olarak atadı. Pugo, Letonyalıydı ve Riga'daki KGB teşkilatının başkanıydı. Derhal, Sovyetler Birliği'nden Mart 1990'da bağımsızlığını ilan etmiş olan Litvanya'ya karşı eylem çağrısında bulundu. Moskova, Litvanya'ya ekonomik abluka uygulayarak yanıt verdi. 20 Ocak 1991'de, giderek daha fazla huzursuzluğa yol açan Sovyet birlikleri, Riga'da Letonyalılarla çarpıştı. Beş gösterici öldürüldü ve bu, binlerce kişinin hükümeti aktif olarak protesto etmesine yol açtı.¹⁰⁵⁸

Moskova ile cumhuriyetler arasındaki sorunlar devam etmekteydi. 1991 yılının Ocak ayında Letonya'daki durum aniden kötüleşmişti. Letonya'da bağımsızlık olgusu yasaya geçirilmeye başlanılmıştı. M. S. Gorbaçov'un siyasî ultimatomu ve sorunların askeri güç vasıtasıyla çözülme çabaları ordunun Vilnüs'un halkı ile karşılaşması sonucunda 13 kişiden fazla insan ölmüştü.¹⁰⁵⁹ Bu olaylar hem ülkede hem dünyada geniş yankı bulmuş, başta M. S. Gorbaçov olmak üzere ülke üst yönetimini zor duruma sokmuştu.¹⁰⁶⁰

Bu dönemde, Boris Yeltsin bir Komünistti ve Rusya Halk Vekilleri Kongresi'nin başkanıydı. Yeltsin, reformları hızlandırmak isteyenlerden biriydi ve bağımsız bir Rusya'nın kurulması için çağrıda bulundu. Yeltsin, ideallerini anlatmak ve destek almak için Moskova'da bir miting düzenleyeceğini açıkladı. Pugo, bunu Gorbaçov'un otoritesine doğrudan bir meydan okuma olarak gördü ve Yeltsin'i yalnızca Kremlin'e saldırmak isteyen bir Neo-Bolşevik olmakla suçladı. Gorbaçov, mitingi yasaklayarak tepkisini gösterdi ve tüm medya organlarına tekrar devlet sansürü uyguladı.¹⁰⁶¹

1058 <https://www.rferl.org/a/lithuania-trial-1991-soviet-crackdown/27514558.html>, (Erişim tarihi:09.04.2019).

1059 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.625.

1060 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

1061 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

28 Mart 1991’de Yeltsin’in mitingi planlandığı gibi gitti; binlerce kişi mitinge katıldı. Gorbaçov, askeri birliklerine olaysız geçen bu mitingi takip ve kontrol etmeleri emrini vermişti. Bu, Gorbaçov için kritik bir andı. İktidarda kalması için Yeltsin ile olumlu bir ilişki kurması gerektiğinin farkına vardı. Haziran ayı itibariyle Gorbaçov’un en iyi danışmanlarının çoğu giderek kaygılanıyordu. Çoğu tehlikeyi sezmişti ve Gorbaçov’u kendi hükümeti içinden kendisine karşı yapılmak üzere olan bir komplo konusunda uyardı. Gorbaçov, kimsenin kendisine saldırarak cesareti olmadığına inandığı için uyarılara kulak asmadı.¹⁰⁶²

15 Mart 1991 tarihinde SSCB’nin varlığını sürdürülmesi veya sürdürülmemesine dair referandum geçirilmişti.¹⁰⁶³ Oy-
ların %76’sı Birliğin kalmasına yönelikti. 6 cumhuriyet (Letonya, Latviya, Estonya, Ermenistan, Gürcistan, Moldova) referandumu boykot ettiler. Aynı anda RSFSR’in Başkanı görevinin kabul edilmesine yönelik referandum da gerçekleştirilmişti (%70 “evet” demişti). Rusya’nın ilk başkanlık seçimleri 12 Haziran 1991 tarihinde gerçekleştirilmişti. Bu seçimler sonucu %57,3 oyla B. N. Yeltsin seçilmişti.¹⁰⁶⁴

12 Haziran 1991’de Boris Yeltsin, Rusya’nın kendisini özgür ve bağımsız bir devlet ilan etmesinden tam bir yıl sonra Rusya Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı seçilecek ve 10 Temmuz’da resmi olarak göreve başlayacaktı.

Bu dönemde Gorbaçov, reform girişimleri nedeniyle uluslararası toplum tarafından değer görse de kendi ülkesinde pek sevilmiyordu. Gorbaçov’un beş yıllık görev süresi çok sayıda

1062 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s.734.

1063 Gorbaçov-Yeltsin:1500 Dney Politicheskogo Protivostoyaniya, Moskova, 1992.

1064 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

vaatten ve başarısız reform girişimlerinden oluşuyordu. Gerçekte, gayri safi milli hasıla kabaca %10 oranında düştü ve malların maliyeti %50'den fazla oranda arttı. Çok hoşnutsuz bir halkla ve neredeyse hiç işlevsel olmayan bir hükümetle karşı karşıya olan Gorbaçov, Moskova'dan ayrıldı ve tatil yapmak ve 19 Ağustos'ta imzalanacak olan Yeni Birlik Anlaşması'nın son rötuşlarını yapmak için Kırım'a gitti.¹⁰⁶⁵

Nisan 1991'da Moskova yakınlarındaki Novoogaryovo devlet rezidansında SSCB'nin bütünlüğünün muhafazası koşulları ile ilgili M. S. Gorbaçov ve 9 ülke yöneticisi ("9+1") müzakerelerde bulunmuşlardı. Müzakereler çok çetindi. Ancak, M. S. Gorbaçov'un Birlik ülkelerine verdiği ciddi tavizler sonucu, Temmuz 1991'in sonuna doğru oldukça çelişkili koşullar içeren yeni Birlik Anlaşması hazırlanmıştı. Bağımsız Cumhuriyetlerin Birlik'teki varlığı konfederasyon şartlarında öngörülmüştü.¹⁰⁶⁶ Anlaşmanın imzalanma töreni 20 Ağustos 1991 tarihinde olacaktı.¹⁰⁶⁷

1991 Yılı Ağustos Darbesi. SSCB'nin Dağılması ve Perestroykanın Çöküşü

18 Ağustos

Gorbaçov'un Kırım'daki kır evinde huzurlu bir Pazar ve akşamüstüydü. Kapısı çalındığında birlik anlaşması üzerinde çalışıyordu ve üst düzey bir KGB subayı olan Yuri Plekhanov'un geldiği kendisine söylendi. Plekhanov ile birlikte Gorbaçov'un kurmay başkanı Valeriy Boldin de oradaydı. Boldin, Gorbaçov tarafından yetkilendirilmemiş bir komite olan Devlet Olağanüstü Hal Komitesi'ni (Rusça'da GKChP) temsil ettiğini açıkladı.

1065 Çeşko S.V.Raspad Sovetskogo Soyuza. *Etropolitiçeskiy Analiz*, Moskova, 1996.

1066 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s.624.

1067 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl ilan eden bildiriği imzalaması istendi, aksi halde komite başkanı, Sovyet Devlet Başkanı Yardımcısı Gennadiy Yanayev ülkenin kontrolünü ele geçirecekti. Gorbaçov bunu reddetti ve Boldin, ülkenin nükleer cephanesinin bütün fırlatma kodlarını içinde bulunduran cumhurbaşkanına ait evrak çantası yani *kara kutu* ile birlikte oradan ayrıldı.

Bu GKChP komplo grubu, *Sekizli Çete* olarak biliniyordu. Hemen Moskova, Leningrad ve Baltıklara askeri birlikler gönderdiler. Ancak yapmayı düşünmedikleri önemli bir şey, Boris Yeltsin'i tutuklamaktı.¹⁰⁶⁸

19 Ağustos

Sekizli Çetesini, varlıklarını halka bildirdi. Yanayev, *ciddi sağlık sorunlarının* Gorbaçov'un cumhurbaşkanı olarak görev yapmasını engellediğini belirterek hükümetin kontrolünü ele geçirdiğini bildirdi. Yanayev, "*Yıllardan beri Gorbaçov çok yoruldu ve sağlığına kavuşması için biraz zamana ihtiyacı var*" diye açıklamada bulundu. Çete, devlet haber ajansı TASS aracılığıyla tüm gösterilerin ve grevlerin artık yasadışı olduğunu ve medyanın devlet kontrolüne alındığını açıkladı. Günün ilerleyen saatlerinde, Devlet Olağanüstü Hal Komitesi komplocuları televizyonda kendilerini gösterdiler. Huzursuz ve hazırlıksız görünüyorlardı. Ancak bir şey açıktı; Yanayev yeni bir diktatörlük kurmayı hedefliyordu.

Bu esnada, Gorbaçov ve ailesi Kırım'daki kır evlerinde tutuk olarak tutuluyordu. Tüm telefon hatları ve dış dünyayla olan diğer iletişim yolları kesilmişti. Aslında, yaklaşık 72 saat boyunca dış dünyada Gorbaçov'un nerede olduğunu ve hatta hayatta olup olmadığı bilinmiyordu. Sonuçta, bu durum yönetimi ele geçirmek ve darbeyi bastırma şerefine nail olmak için Yeltsin'e harika bir fırsat çıkardı.

¹⁰⁶⁸ <http://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Tarih: 21.02.2019).

Moskova'nın hemen dışındaki kır evinde bulunan Yeltsin, aceleyle Beyaz Saray'a (parlamento binası) gitti. Burada dünyanın her yeriyle telefon görüşmeleri yaptı. Sonunda Yeltsin, Rus halkının onunla ya da onun *haydut çetesi* ile hiçbir işi olmadığını söylemek için Yanayev'i aradı. İşte bu noktada Yeltsin, en çok aklımızda kalan şeyi yaptı. Darbeyi protesto etmek için toplanan 20.000 kadar vatandaşın arasına karıştı ve bir tankın üzerine çıktı. Bu etkileyici tavrıyla, Yeltsin darbeyi anayasaya aykırı ilan etti ve genel bir grev çağrısında bulundu. Birlikleri darbe komplocularından uzaklaştırmak için Yeltsin şunları söyledi:

"Halkımıza bir yemin ettiniz ve silahlarınızı halkımıza çeviremezsiniz.

Kendisini devlet olağanüstü hâl komitesi olarak adlandıran bir grup insanın eylemleriyle ilgili olarak size sesleniyorum:

1. Bu komitenin kurulması anayasanın ihlali olarak değerlendirilmeli ve bunu organize eden kişilerin eylemleri bir devrim, aynı zamanda bir devlet suçu olarak kabul edilmelidir. 2. Bu sözde olağanüstü hâl komitesinin aldığı tüm kararlar kanuna aykırı olarak değerlendirilmelidir ve Rusya Cumhuriyeti topraklarında geçersizdir. Rusya Cumhuriyeti topraklarında, Cumhurbaşkanı, Yüce Sovyet'in ve Bakanlar Konseyi başkanının yasal gücü, Rus Cumhuriyeti'nin iktidar ve idaresindeki tüm devlet ve yerel organları yürürlüktedir.

3. Söz konusu komitenin kararlarını yerine getiren yetkililerin eylemleri, Rusya Cumhuriyeti'nin ceza kanununu uyarınca ele alınacak ve bu eylemlerin yasal takibi yapılacaktır. İşbu kararname imzalandığı andan itibaren yürürlüktedir.

Rusya Cumhurbaşkanı Yeltsin Kararnamesi: 18:49, 19 Ağustos 1991"

Kısa süre sonra 100.000'den fazla kişi Yeltsin'e destek vermek üzere bir araya geldi. Birçoğu Stalin dönemini ve dünya

savaşlarını yaşamış olan ve başka bir diktatöre tahammül etmeye razı olmayan yaşlı kişilerdi. Gün bitmeden birliklerin birçoğu Yeltsin'in yanında yer aldı ve onu ve Beyaz Saray'ı korudular. Benzer protestolar Leningrad'da da (günümüzde St. Petersburg) gerçekleşti.¹⁰⁶⁹

20 Ağustos

Öğlen itibariyle 150.000'i aşkın vatandaş, darbeyi protesto etmek için Moskova'da toplanmıştı. Leningrad'da yaklaşık 250.000 protestocu Sekizli Çete'yi onaylamadıklarını dile getirdi. Olağanüstü Hal Komitesi, Moskova'da sokağa çıkma yasağı uygulamayı denedi. Fakat bu yasak, dikkate alınmadı. Birden her biri *darbe gribi* olarak anılan hastalığa yakalanıp evlerinde saklandı. Yeltsin, Beyaz Saray'ın balkonundan konuşma yaptı ve bu savaş demokrasinin diktatörlüğe karşı savaş olarak tanımladı. Bu kadar dramatik olayın ortasında, bazı ilginç olaylar yaşandı. Sürgünde bir çellist olan Mstislav Rostropoviç, parlamento binasında konser vermek üzere Paris'ten geldi. Darbe girişimi ile mücadele edenlerin zinde kalmalarını sağlamak için yemekler getirildi.

On binlerce protestocu, caddelerden ve parlamento binasının çevresinden ayrılmadı ve tankları ve hala Yanayev ile onun çetesine sadık kalan birlikleri püskürttü. Bu karışıklıkta sadece üç protestocunun öldürülmüş olması şaşırtıcıdır.¹⁰⁷⁰

21 Ağustos

Darbeyi planlayanlar, halkın iradesinin kendilerine karşı olduğunu ve birliklerin aldıkları emirleri uygulamaya gönüllü olmadıklarını ve saldırmayacaklarını anladıklarında darbe kesin bir şekilde ve daha fazla karışıklığa yol açmadan sonlandı. Darbenin başındakilerin ülkeden kaçmaya çalıştıkları

1069 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

1070 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

duyuruldu. Aslında bunlardan ikisi Kırım'a Gorbaçov'a kendilerini açıklamak üzere gittiler fakat Gorbaçov onları görmeyi reddetti. Ertesi günün sabahında Yeltsin, Gorbaçov ve ailesinin güvenli bir şekilde Moskova'ya dönmesini sağladı.¹⁰⁷¹

Sözde Devlet Olağanüstü Hal Komitesi'nin sekiz üyesi tutuklandı.¹⁰⁷² Bunlar:

- Gennadiy Yanayev, Sovyet Başbakan Yardımcısı; bugün bir emeklilik fonu danışmanı
- Vladimir Kryuçkov, KGB Başkanı; daha sonra hatıralarını yazdı
- Dimitri Yazov, Sovyet Savunma Bakanı; silah ihracatı yapan bir firma için danışmanlık yaptı.
- Valentin Pavlov, Sovyet Başbakanı; bir banker
- Oleg Baklanov, Sovyet Savunma Konseyi üyeliği yaptı
- Vasily Starodubtsev, Sovyet Parlamentosu üyeliği yaptı
- Alexander Tizyakov, devlet işletmelerinin, sanayi yapısının, taşımacılığının ve iletişiminin başkanlığını yaptı.

Sekizinci üye İçişleri Bakanı Boris Pugo, tutuklanmamak için kendini vurmuştur.

Sonrasında ise Gorbaçov, üzerinde çalıştığı Birlik Anlaşması ile ademi merkezietçi bir şekilde de olsa birliği bir arada tutmayı ummuştu. SBKP bünyesindeki çok sayıdaki tutucu insana göre Gorbaçov'un hazırladığı anlaşma çok ileri gidecek devletlerin hükümetlerine çok fazla yetki verdi. 19 Ağustos 1991 darbe girişimi, Gorbaçov ve bazı cumhuriyet liderlerinin Gorbaçov'un yeni Birlik Anlaşması'nı imzalayacakları günden yalnızca bir gün önce gerçekleşmişti. Gorbaçov, Moskova'ya döndüğünde bu Ağustos olayları hiç yaşanmamış ve

1071 A.S.Orlov, V.A.Georgiev, N.G.Georgieva, T.A.Sivoxina, *İstoriyu Rossii*, Moskova, 2013, s.466.

1072 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

kendisi ve arkadaşlarının olaylar üzerinde hiç etkisi yokmuş gibi davrandı.¹⁰⁷³

Yeniden iktidara geldiğinde Gorbaçov, SBKP'yi tutuculardan temizleyeceğinin sözünü verdi. Genel Sekreterlik görevinden istifa etti, fakat Sovyetler Birliği Cumhurbaşkanı olmaya devam etti. Ağustos ayının sonunda Yeltsin, Komünist Parti'yi dağıtan bir kararname çıkardı. Gorbaçov, Komünist Parti yönetimine son verdiğini duyurarak aynı yolu izledi. Merkez Komitesi lağvedildi, partinin ve KGB'nin tüm mallarına hükümet tarafından el konuldu.

Darbenin başarısız olması, beraberinde tüm-birlik kurumlarının çöküşünü de getirdi. Yeltsin, merkezi yayın kurumunun, kilit rol oynayan ekonomi bakanlıklarının ve kurumlarının kontrolünü ele geçirdi ve Kasım ayında SBKP ile Rus Komünist Partisi'ni kapattı. Aralık 1991 itibariyle tüm cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmişti ve yeni bir Birlik Anlaşması'na dair müzakereler yeniden başlamıştı.¹⁰⁷⁴

Eylül ayında hem Sovyetler Birliği hem de ABD, Baltık cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıdı.

Moskova'ya dönüşünü takip eden birkaç ay boyunca Gorbaçov ve yardımcıları, merkezi kurumlarda tekrar istikrar ve meşruiyet sağlamak için beyhude çalışmalarda bulundular. Yine de Kasım ayında yedi cumhuriyet, Bağımsız Devletler Birliği adıyla yeni bir ittifak kurmayı amaçlayan yeni bir Birlik Anlaşması imzalamaya razı oldu.

Gerçek şuydu ki, SBKP'nin yokluğunda Sovyetler Birliği'ni bir arada tutmanın imkânı yoktu. Yeltsin'e göre Rusya'nın başka bir birliğe dahil olması mantıksızdı çünkü Rusya

1073 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

1074 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

kaçınılmaz olarak diğer cumhuriyetlerin giderek artan ekonomik sıkıntıları karşısında sorumluluk hissedecekti.¹⁰⁷⁵

Sonuç olarak, Gorbaçov'un perestroykanın son yıllarındaki siyasetinden memnun kalmayan parti ve devletin üst kademe-deki yöneticilerinin bir kısmı, yaklaşan yeni Birlik anlaşma-sının imzalanmasını hem egemen devlete hem de 20 Ağustos 1991 tarihinden sonra yapılacak ciddi kadro değişikliklerine iliş-kin bilgiye sahip olduklarından şahsen kendilerine karşı bir tehlike olarak algılamışlardı.¹⁰⁷⁶ Ülkede olağanüstü halin baş-latılması ile hareketli hazırlıklar başlatılmıştı. Kırım'da dinle-nen Gorbaçov, kendi rezidansında Foros'ta tecrit edilmişti. 19 Ağustos 1991tarihininin gecesinde Olağanüstü Hal Komitesi (OHK) oluşturulmuştu. Bu Komite'ye SSCB Başkan Yardım-cısı G. İ. Yanayev, Başbakan V. S. Pavlov, Savunma Bakanı D. T. Yazov, KGB Başkanı V. A. Kruçkov, İçişleri Bakanı B. K. Pugo ve diğer yöneticiler üyeydi. Onlar ülkede düzen ku-racaklarını ve Birliğin dağılmasını önleyeceklerini ilan etmiş-lerdi. Moskova'ya ordu birlikleri girdiler.

RSFSR yönetimi OHK'nin hareketlerini devlete karşı darbe olarak değerlendirmiş olup, kararlarını yasadışı olarak ilan et-mişti. Rusya'nın Başkanı B. N. Yeltsin'in çağrısı ile binlerce Moskova sakini cumhuriyetin Üst Kurulunun binasının sa-vunmasında durdular. Darbeciler Rusya'nın liderlerinin gö-zaltına alınması hususunda ve "Beyaz Evin" ele geçirilmesi hususunda emir vermeye karar veremediler ve hiçbir şey yap-mamaya devam ettiler.

21 Ağustos

21 Ağustos 1991 tarihinde Rusya'nın Başkan Yardımcısı A. V. Ruçkiy başkanlığında bir grup parlamenter Kırımı gidip,

1075 Vyazemskiy, V.V., *SSSR-Rossiya: Ot M.S.Gorbaçova Do V.V.Putina*, Mosko-va, 2003.

1076 Michael Mandelbaum, "Coup de Grace: The End of the Soviet Union", *For-eign Affairs*, Vol.71, No 1, America and The World 1991-1992, Council of Foreign Relations, s. 164.

Gorbaçov'u tecritten kurtardılar. Aynı gün Gorbaçov Moskova'ya döndü, OHK üyeleri ise gözaltına alındılar. Ağustos darbesi hüsrarla bitti.

Ağustos Darbesinden sonra General Sergey Akhromeyev Kremlin'deki ofisinde intihar etti.¹⁰⁷⁷ Gorbaçov'un askeri danışmanı bıraktığı intihar mektubunda "Uğruna çalıştığım her şey yıkıldı, yok oldu" diyordu. ¹⁰⁷⁸

"Vatanım yok olurken yaşamıyorum. Vatanımla birlikte hayatımın anlamı olarak gördüğüm her şey yok oluyor. Yaşım ve geçmişim bana bu hayattan ayrılma hakkı veriyor. Sonuna kadar mücadele ettim. Akhromeev, 24 Ağustos 1991." ¹⁰⁷⁹

Sergey Fedoroviç Akhromeev 1983.Foto: РИА Новости/ Yuriy Abramoçkin¹⁰⁸⁰

1077 Efkan Canşen, "Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na Doğru Değişimin Yan Etkileri", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 2011, sayı 24, s. 79-88.

1078 http://www.aif.ru/society/history/ne_mogu_zhit_kogda_gibnet_otchestvo_posledniy_boy_marshalla_ahromeeva, (Erişim tarihi:09.04.2019).

1079 http://www.aif.ru/society/history/ne_mogu_zhit_kogda_gibnet_otchestvo_posledniy_boy_marshalla_ahromeeva, (Erişim tarihi:09.04.2019).

1080 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 625.

Ağustos olayları ile ilgili farklı şekillerde değerlendirmeler de mevcuttur. Bunlardan birisine göre, bütün olağanüstü kararlar M. S. Gorbaçov'un bilgisi doğrultusunda alınmış olup, ülkede düzenin sağlanması için gerekli tedbirlerin onun Moskova'daki yokluğunda gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Ancak, Rusya hükümetinin ve darbecilere karşı çıkan Moskova sakinlerinin hareketleri dikkate alınmıyordu. M. S. Gorbaçov'un ülkedeki yönetimi ele geçirme çabaları Birlik üyesi cumhuriyetlerin yöneticilerinin direnci ile karşılaşmıştı. Darbecilerin çabaları ile merkezi hükümet zafiyete düşürülmüştü. Moskova'da Yeltsin kendini ev sahibi olarak hissediyordu. Devletin iktidarının en üst organı-SSCB Halk komiserleri 5 Eylül 1991'de kendi feshini ilan etmiş ve bütün görev ve sorumluluklarının Birlik Cumhuriyetlerinin yöneticilerinin Birliği olarak Devlet Kuruluna devretmişti. Birleşik devletin başı olarak M. S. Gorbaçov fazlalık kalmıştı.¹⁰⁸¹

Bir başka görüşe göre ise, Gorbaçov, Rusya'da ikinci bir devrimi zihninde canlandırmış olabilir, ancak hiçbir zaman bir darbe düşünmedi. Şubat 1990'da cumhurbaşkanı seçildikten sonra birçok insan başka bir diktatörlüğün başlamasından korkuyordu. Aslında Gorbaçov'un eylemleri perestroyka politikalarına aykırı görünüyordu. Ekim ayındaki meclis oturumunda Gorbaçov, merkezi Sovyet ekonomisini takip eden iki yıl içerisinde piyasa ekonomisine taşıyacak *500 Gün Planı* olarak adlandırılan plana da karşı çıktı. Her zaman *uskoreniye* (ivme) taraftarı olan Gorbaçov işleri yavaşlatıyor gibiydi. Birçok kişi cesaretini kaybettiğini veya artık cumhurbaşkanı olduğu için geri adım attığını iddia ediyordu. Her durum karşısında, ne tarafta yer aldığı ya da sonra ne yapacağı belli olmuyordu.¹⁰⁸²

1081 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi:21.02.2019).

1082 <https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi:21.02.2019).

Ağustos 1991 darbesi, yakın Rus tarihinde bir dönüm noktasıydı. Bu, SSCB'nin son demlerinin ve Sovyet sonrası yeni bir dönemin başlangıcı anlamına geliyordu.¹⁰⁸³

8 Aralık 1991'de Minsk yakınlarında Belovejskaya Pusşa'da Rusya'nın (B. N. Yeltsin), Ukrayna'nın (L. M. Kravçuk) ve Belarus'un (S. S. Şuşkeviç) yöneticileri 1922 yılında imzalanan Birlik Anlaşmasının feshedildiğini, SSCB'nin dağıldığını ve Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) kurulduğunu ilan etmişlerdi.¹⁰⁸⁴ Beyan aşağıdaki şekildedir: "Bizler, daha sonra Yüksek Akit taraflar olarak anılacak Belarus, Rusya Federasyonu ve Ukrayna Cumhuriyeti, 1922 yılında Birlik Antlaşması'nı imzalayan ve SSCB'nin kurucusu olan devletler, SSCB'nin bir uluslararası hukuk öznesi ve jeopolitik gerçeklik olarak varlığının sona erdiğini beyan ediyoruz."¹⁰⁸⁵ 25 Aralık 1991'de M. S. Gorbaçov SSCB Başkanı görevinden istifa etmişti. Bu da perestroikanın sonu anlamına geliyordu.¹⁰⁸⁶

Koca bir ülkeyi ve 1917 Devrimi'nden bu yana dünyanın tanıdığı bir uluslararası hukuk öznesini ortadan kaldıran bu beyanın ardından birinci madde aşağıdaki şekildedir: "Yüksek Akit Taraflar Bağımsız Devletler Topluluğunu kurarlar." "Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Kuruluş Antlaşması" başlıklı bu metin sırasıyla Belarus, Yüksek Sovyeti Başkanı S. Şuşkiyeviç, RSFSR Başkanı Boris Yeltsin, Ukrayna Cumhurbaşkanı L. Kravçuk tarafından imzalanmıştır. Aynı günün tarihini taşıyan, aynı isimlerin aynı sırada imzaladığı bir "Belarus, RSFSR, Ukrayna Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Bildirisi "Bağımsız Devletler

1083 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s.735.

1084 Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 169.

1085 A.N.Saharov, *İstoriya Rossii*, S Drevneyshih Vremen do Nashih Dney, Moskova, 2016, s.735.

1086 Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991)*, Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 169-170.

Topluluğu'nun "bu antlaşmanın amaçlarına ve ilkelerine katılan –SSCB üyeleri ve diğer devletler-bütün devletlere açık olduğunu belirtir. "Taraflar eski SSCB'nin taraf olduğu antlaşma ve antlaşmalardan doğan uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesini garanti ederler ve nükleer silahların denetiminde birlik sağlayacak ve yayılmasını engelleyeceklerdir."¹⁰⁸⁷

Görünen o ki, Ağustos darbesinin sonuçlarından birisi de cumhuriyetlerin Birlik anlaşmasının imzalanmasından vazgeçmeleri, SSCB'nin dağılması ve perestroykanın hüsranı olmuştu.¹⁰⁸⁸

Belovejskaya Anlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Yeltsin, Bush'u arayarak: "“Gospodin” Cumhurbaşkanı, artık Sovyetler Birliği dağılmıştır” bilgisini vermiştir.¹⁰⁸⁹

Ağustos 1991'de gerçekleşen Moskova darbesi sonrasındaki gelişmeler ile beklenenlerden farklı bir şekilde hızlanan olaylar sonucu SSCB dağılmıştı. Bu dağılma, 1936 Anayasası ile belirlenmiş olan ve dağılışına kadar genellikle sınırları pek değişmemiş olan 15 cumhuriyetin bağımsızlığını ilan etmesi sonucu gerçekleşmiştir.¹⁰⁹⁰

Perestroykanın bu sonucu ne kadar kaçınılmaz ve doğaldı?

Bu sorunun değişik cevapları vardır. Birileri cumhuriyetlerinin üretim bakımından izole edilmesi ve milli ve ayrılıkçı eğimlerini tetikleyen Sovyet ekonomik sisteminin performans düşüklüğünün altını çiziyor; diğerleri ise, siyasî sistemin önemini vurgulayarak, Birliğe üye cumhuriyetleri bir tek ülke haline getiren totaliter rejimin çekirdeği olan Komünist Partinin

1087 V.V.Kirillov, *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012, s. 625.

1088 <https://politics-80-90.livejournal.com/336771.html>, (Erişim tarihi:31.03.2019).

1089 Alaaddin Yalçınkaya, Rus Reapolitiğinin Ertelelediği Sorun: Kırım, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 8, Kış, 2005, s.99-113.

1090 <https://teachron.livejournal.com/tag/Паданне%20СССР>, (Erişim tarihi:31.03.2019).

tekelinin ortadan kaldırılması ve totaliter rejimin çökmesine dikkat çekiyorlardı.¹⁰⁹¹

SSCB Nüfus Bilgileri (1913-1991)

Yıllar	Nüfus (mln)
1913	159,2
1940	194,1
1950	178,5
1959	208,8
1970	241,7
1977	257,9
1989	286,7
1991	293

Kaynak: <http://cccp-15.narod.ru/naselen.htm> (Erişim tarihi:10.05.2019).

Bununla birlikte, farklı bir değerlendirme de mevcuttur. Bu değerlendirmeye göre, SSCB'nin dağılması merkez (M. S. Gorbacov) ile Rusya (B. N. Yeltsin) arasında güç kavgası yüzünden gerçekleştirilmişti. Bu görüşe göre de ilk adım Rusya Federasyonu'nun devlet egemenliği hakkında Deklarasyonun (12 Haziran 1990) (Декларация о государственном суверенитете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики от 12 июня 1990 г.) kabulü ile atılmıştı.¹⁰⁹² Bu adımla devletin dağılmasına yön verilmişti. Bu görüşe göre, 8 Aralık 1991 tarihindeki Belovejskaya Anlaşmaları gereğince Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya yöneticilerinin görüşmeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması ve SSCB'nin

1091 <http://constitution.garant.ru/act/base/10200087/>, (Erişim tarihi 13.03.2015).

1092 Период распада: последний декабрь Союза. 8 декабря 1991 года, Подробнее на РБК: <https://www.rbc.ru/politics/08/12/2016/583574769a794717039ee13e>, Erişim tarihi: 31.03.2019.

mevcudiyetinin sonlandırılması kararı alındı.¹⁰⁹³ Bu ise merkezi hükümetin ve sonuçta perestroykanın siyasî olarak yenilgisi anlamına geliyordu. Büyük ülke bu şekilde dağılmıştı.

1094

Tarih halen daha perestroykanın sonuçları hakkında açık ve net bir değerlendirme yapamamaktadır. Bu durum tarihçilerin, siyasî analistlerin, o dönemin aktörlerinin siyasî duruşları, siyasî bakış açıları ile de ilgilidir. Sosyalizmin yenilenmesi ve onun Stalin bozukluklarından arındırılması gibi perestroykanın başında öngörülen hedefler analiz edilirse, tabii ki perestroyka başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Sosyalizm çökmüş, Sovyetler Birliği dağılmıştı.¹⁰⁹⁵

Sovyetler Birliği'nin yerine ise Henry Kissinger'in de dediği gibi: "Sanki bir doğa kanunuymuş gibi, her yüzyılda tüm uluslararası sistemi kendi değerlerine göre yeniden biçimlendirecek kuvvet, irade ve entelektüel ve moral güce sahip olan bir ülke ortaya çıkmaktadır".¹⁰⁹⁶

1093 <https://www.svoboda.org/a/27384450.html>, (Erişim tarihi 13.03.2015).

1094 Çeşko S.V.Raspad Sovetskogo Soyuza. *Etnopolitiçeskiy Analiz*, Moskova, 1996.

1095 Kissinger, Henry, *Diplomasi*, Çev. İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 9.

1096 Prof.Dr. İsmail Özsoy, "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler", <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873311.pdf> 8Erişim tarihi:08.05.2019).

Dünyanın en geniş coğrafyasına ve çok zengin doğal kaynaklara sahip olan Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalist sistem, çok ağır sosyal ve ekonomik bedellere karşılık sadece ağır sanayide ve sosyal güvenlik sisteminde başarı sağlayabilmiştir. Bununla birlikte, sosyalist sistemde işsizliğin olmadığı iddiasını ispat etme gayretiyle, zamanla ortaya çıkan aşırı istihdam, yeni teknolojilerin ortaya çıkarılamayışı veya yine işsizlik korkusuyla yeni teknolojilerin ithal edilmesinden kaçınılması, işletme yönetim ve organizasyonunda başarısızlık ekonomik durgunluğa neden olmuştur. Büyüme hızındaki sözde artışa rağmen kalitesiz mal üretimi mal stoklarını arttırmıştır. Dev bir ekonominin merkezî planlamayla yönlendirilmesi başarılı olmamış, ekonomide arz-talep dengesizlikleri ortaya çıkmıştır. ABD ile girişilen silahlanma yarışı ekonomik yatırımları olumsuz yönde etkilemiş, tarım sektöründe ve tüketim malları üretiminde yetersiz kalmıştır. Böylece sosyalizm, sanayi toplumu aşamasında iken, verimliliğin ön plana çıktığı dünya şartlarında tıkanıp kalmış; uzay yarışlarına katılan bir imparatorluğun insanları, dünya standartlarında ortalama bir hayat seviyesinden bile yoksun kalmışlardır. Sonuçta, Sovyet sosyalist sistemi, ekonominin arz ve talep gibi karşı konulamaz güçleriyle savaşmanın bedelini ona yenik düşerek ödemiştir.¹⁰⁹⁷

Dünyaya egemen olan iki süper güçten birisi olan ve uluslararası düzeyde ancak Amerikan gücünün boy ölçüşebildiği bir nüfuza sahip olan o dev SSCB, yetmiş yıllık ömrünün sonunda bir anda ya da birkaç saatte yok olmuştu.

Genel olarak bakıldığında ise, bu negatif faktörlerin dışında perestroykanın pozitif sonuçları da vardı. Bunlardan bazıları, silahlanma hızının kesilmesi, büyük devletler arasındaki askeri zıtlıkların bitmesi, politik özgürlüklerin elde edilmeleri ve diğerleri...

1097 Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991), Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015, s. 170.

Kronolojik Tablo

Ağustos 1903	“Bolşevizm” hareketinin Brüksel ve Londra’da düzenlenen Rus Sosyal Demokrat Parti’nin İkinci Kongresi’nde ortaya çıkışı
1905-1907	Rusya’da ilk burjuva-demokratik devrimi
9 Ocak 1905	“Kanlı Pazar”
Şubat 1905	Mukden muharebesinde Rus ordusunun yenilgisi
Mayıs 1905	Tsushima deniz savaşında Rus donanmasının yenilgisi
Mayıs- Temmuz 1905	İvanovo-Voskresensk şehrinde işçilerin genel grevi
Haziran 1905	“Potyomkin” zıhlısında isyan
Temmuz- Ağustos 1905	Köylü birliğinin kurulması
Ağustos 1905	Japonya-Rusya arasında imzalanan Portsmouth Barış Antlaşması
Ekim 1905	Bütün Rusya’da genel siyasî grev
Ekim 1905	Kadetler Partisi’nin kurulması
17 Ekim 1905	“Devlet düzeninin geliştirilmesi” manifestosunun yayımlanması
Kasım 1905	“Rus halkı birliği”nin kurulması
Kasım 1905	“Köylü satın-alma bedellerinin kaldırılması” kararnamesinin yayımlanması
Kasım 1905	“17 Ekim Birliği” partisinin kurulması
Aralık 1905	Moskova ve diğer şehirlerde silahlı ayaklanmalar
Aralık 1905	“Devlet Duma’sına seçim kurallarının değişikliği hakkında” kararnamenin yayımlanması
Şubat 1906	Devlet Danışma Şurasının Devlet Duma’sının üst kanun yapıcı kurumuna dönüştürülmesi
Nisan 1906	“Rusya İmparatorluğu’nun Esas Devlet Kanunları”nın yayımlanması

Nisan- Temmuz 1906	1. Devlet Duma'sının faaliyeti
Temmuz 1906	Sveaborg ve Kronshtadt'ta ayaklanmalar
9 Kasım 1906	Toprak reformunun başlangıcı-köylülerin ortaklıktan ayrılması ve paylarına düşen toprağın hal sahibinin adına kaydedilmesi hakkında kararnamenin yürürlüğe girmesi
Şubat-Haziran 1907	2. Devlet Duma'sının faaliyeti
3 Haziran 1907	2. Devlet Duma'sının kapanması ve yeni seçim kanununun kabulü
Ağustos 1907	İran, Afganistan ve Tibet'teki etki bölgelerinin ayrılması hakkında Rus-İngiliz anlaşması
1907-1912	3. Devlet Duma'sının faaliyeti
1908	Bosna'da kriz
1908	"Mikail Başmelek Birliği"'nin kurulması
Haziran 1910	"Köylerde toprak sahipliği hakkında bazı kararnamelere ilave ve değişiklik hakkında" kanunun kabulü
1911	Stolipin'in ölümü
4 Nisan 1912	Lena nehrinde işçilerin katli
1912	Gelişim partisinin kurulması
1912-1914	G. Y. Sedov'un Kuzey Kutbuna gidilmesi
Kasım 1912-Şubat 1917	4. Devlet Duma'sının faaliyeti
19 Temmuz 1914-3 Mart 1918	Rusya'nın I. Dünya Savaşı'nda yer alması
15(28) Haziran 1914	Sarayevo şehrinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun varisi Arşedük Franz Ferdinand'ın öldürülmesi
Ağustos 1914	Rus ordusunun Doğu Prusya operasyonu
Ağustos-Eylül 1914	Rus ordusunun Galiciya operasyonu

Şubat-Mart 1915	Rus ordusunun Karpatlar operasyonu
Mayıs-Temmuz 1915	Askeri-sanayi komitelerinin kurulması
Ağustos 1915	Gelişim bloğunun kurulması
Ağustos-Ekim 1915	Alman ordularının Wilen operasyonu ve Svençzyan'da ilerlemesi sonucunda Rus ordusunun geri çekilmesi
Ekim 1915	Kafkasya cephesinin açılması
Mayıs 1916	Rus ordusunun Güney-Batı cephesinde "Brusilov hücumu"
22 Şubat 1917	İmparator II. Nikolay Rus Ordusunun karargâhının bulunduğu Çarskoe Selo'dan Mogilov'a gidişi
23 Şubat 1917	Petrograd'da kadın ve erkek işçilerinin yürüyüşü
25 Şubat 1917	Petrograd şehrinde genel siyâsî grev
27 Şubat 1917	Devlet Duma'nın Geçici Komitesi ile Petrograd İşçi ve Asker vekilleri birliğinin kurulması
1917 yılı 28 Şubat'ı 1 Mart'a bağlayan gece	II.Nikolay'ın Mogilov'u terk ederek, Çarskoe Selo'ya gidişi
2 Mart 1917	Çar 2. Nikola'nın istifası. Geçici Hükümet'in kurulması
2 Mart 1917	II. Nikolay kardeşi Mihail adına kendisi ve oğlu için tahttan feragat ettiğine dair manifestoyu imzalaması
3 Mart 1917	Büyük Prens Michail Aleksandroviçin istifası, Geçici Hükümet'in deklarasyonun yayımlanması
3 Mart 1917	Rusya'daki monarşinin varlığının ortadan kalkması
Mayıs 1917	I. Koalisyon Geçici Hükümeti'nin kurulması
Haziran 1917	Rusya İşçi ve Asker vekillerinin 1. Genel Kongresi
Haziran-Ağustos 1917	I. Dünya Savaşı'nda Rus ordusunun son operasyonları; Galiciya operasyonlarının başarısızlığı, Riga şehrinin teslimi ve Moonzunds takımadalarının savunması
3-4 Temmuz 1917	Petrograd'da kitlesel yürüyüşlerin düzenlenmesi
Temmuz 1917	2. Koalisyon Geçici Hükümeti'nin kurulması

8 Temmuz 1917	Geçici Hükümet'in Bolşevik hareketin yöneticilerinin (V. İ. Lenin ve G. E. Zinovyev) Alman ajanı olduklarını ilan ederek ve Geçici Hükümet'e karşı ayaklanma ile suçlayarak, yakalanmaları ve yargılanmalarına ilişkin kararın alınması
24 Temmuz 1917	SR A. F. Kerenski başkanlığında Geçici Hükümet'in yeni koalisyonunun yönetime başlaması
Ağustos 1917	Devlet istişare toplantısının Moskova'da düzenlenmesi
Ağustos 1917	Kornilov ayaklanması
1 Eylül 1917	Rusya'nın Cumhuriyet olarak ilanı
Eylül 1917	Müdürlüğün faaliyeti
Eylül 1917	Petrograd şehrinde Rusya Demokratik Kongresi
12-14 Eylül 1917	Lenin'in Petrograd ve Moskova komitelerine "Bolşevikler iktidar olmalı" ve "Marksizm ve İsyan" adlı iki direktifi yazması
25 Eylül 1917	3. Koalisyon Geçici Hükümet'in kurulması
25 Ekim 1917	Petrograd şehrinde silahlı ayaklanma sonucu Geçici Hükümet'in devrilmesi
25-26 Ekim 1917	Rusya İşçi ve asker vekillerinin 2. Kongresi. Barış hakkında kanun ile toprak kanununun kabulü
25 Ekim-3 Kasım 1917	Moskova'da Sovyet hakimiyetinin kurulması
27 Ekim 1917	Sovyet Hükümeti'nin, Halk Komiserleri Konseyi adı altında toplanması
2 Kasım 1917	"Rusya halklarının hakları deklarasyonu"nun kabulü
14 Kasım 1917	"İşçi Kontrolü Tüzüğü"nün kabulü
17 Kasım 1917	Halk Komiserleri Sovyetine (SNK)'na bu partinin üç temsilcisinin girmesi (A. L. Kolegayev, İ. Z. Şternberg, P. P. Proşyan).
7 Aralık 1917	"Devrime karşı hareketlerle mücadele ile ilgili olağanüstü komisyonun" kurulması

7 Aralık (24 Kasım) 1917	Osmanlı İmparatorluğu ve İran topraklarını işgal altında tutan Rus kuvvetlerinin geri çekilmesiyle doğrulanmış olması
6-7 Ocak 1918	Kurucu meclisin kapatılması
10-18 Ocak 1918	"İşçi ve sömürülen milletlerin hakları deklarasyonu"nun 3. İşçi, köylü ve asker vekillerin Rusya Kongresi'nde kabulü
10 Ocak 1918	Kongre'nin, RSFSC'nin ilk anayasasını onaylaması
26 Ocak 1918	1 (14) 1918 tarihinden itibaren yeni (Gregoryan) takvimine geçiş hakkında kanunun kabulü
28 Ocak 1918	L. D. Troçki başkanlığındaki Sovyet delegasyonunun barış antlaşmasında yer alan Almanların koşullarını kabul etmeyerek, Brest-Litovsk'u terk etmesi
9 Şubat 1918	"Toprağın kamulaştırılması" kanununun kabulü
23 Şubat 1918	Almanya'nın Sovyet Rusya'ya ağır koşullu barış antlaşmasını içeren bir ulti-matom göndermesi
3 Mart 1918	Almanya ve müttefikleri ile Sovyet Rusya'sı arasında Brest Barış Antlaşması'nın imzalanması
28 Haziran 1918	Sanayinin devletleştirilmesi kanununun kabulü
4-10 Temmuz 1918	5. Rusya Sovyetleri Kongresi'nde RSFSR Anayasasının kabulü
Kasım 1918	Ukrayna'da C. V. Petlyura başkanlığındaki Direktoriya'nın yaratılması
Aralık 1918- Ocak 1920	Sovyet hükümetinin A.V. Kolçak ordusuna karşı mücadelesi
11 Ocak 1919	Köylülerin kendi ihtiyaçlarından fazla buğdayın zorunlu olarak devlete teslim edilmesi ile ilgili kararın kabulü
Temmuz 1919-Mart 1920	Sovyet hükümetinin A. İ. Denikin komutasında Birleşmiş Güney Ordularına karşı mücadelesi
10 Ocak 1920	Versay Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi

Ocak 1920	İtilaf devletlerinin Sovyet Rusya'nın ablukasının kaldırılması
Nisan-Ekim 1920	Sovyet-Polonya savaşı
Nisan-Kasım 1920	General P. N. Vrangel'in ordusuna karşı Sovyetler hükümetinin mücadelesi
Kasım 1920	RSFSR toprakları üzerinde (Avrupa ve Sibirya) iç savaşın bitmesi
Şubat-Mart 1921	Kronştadt'da asker ve denizcilerin kalkışması. Petrograd işçilerinin grevi
Mart 1921	Polonya ve RSFSR arasında Riga Barış Antlaşması'nın imzalanması
Mart 1921	Yeni Ekonomi Programına geçişi hakkında Rusya Komünist Partisinin 10. Kongresi'nde alınan kararı
16 Mart 1921	Ankara Hükümeti ile Moskova Antlaşması'nın imzalanması
Nisan-Mayıs 1922	Cenova konferansı
Nisan 1922	Almanya RSFSR arasında imzalanan Rapallo antlaşması
17 Mayıs 1921	Sovnarkom tarafından genelgenin kabul edilmesi
9 Ağustos 1921	SNK "Yeni ekonomi hayatının başlatılmasına yönelik teşvikler" adı altında genelgenin yayınlanması
6 Ekim 1922	Toprak Kanunu'nun yürürlüğe girmesi
Aralık 1922	I. Sovyetlerin ilk Kongresi; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulması
30 Aralık 1922	Sovyetlerin I. Kongresi'nde SSCB'nin kuruluşunun ilan edilmesi, yeni devletin yönetim şekli ve yerel organların sorumluluklarının sınırlarının tespit edilmesi
31 Ocak 1924	SSCB Sovyetlerinin II. Kongresi'nde SSCB'nin ilk anayasasının kabul edilmesi
Ocak 1924	Sovyetlerin 2. Kongresi'nde SSCB Anayasasının kabulü
1924	Bir kısım Avrupa devletlerin SSCB'nin resmi olarak tanınması

Aralık 1925	Birleşmiş Komünist Partinin 14. Kongresi. SSCB'nin sanayileşmesi hakkında kararının kabulü
Aralık 1927	Birleşmiş Komünist Partinin 15. Kongresi. SSCB'nin tarımın merkezileştirilmesi hakkında kararının kabulü
Ekim 1928-Aralık 1932	SSCB ekonomisinin geliştirilmesine ilişkin ilk 5-yıllık plan
22 Aralık 1929	Habarovsk şehrinde SSCB ile Çin arasında Çin Doğu Demiryolu Hattı üzerindeki Sovyet hukuki haklarının geri verilmesi hakkında anlaşmanın imzalanması
1930	SSCB'de tarımın ortaklaştırılması
27 Mart 1933	Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi
1933-1937	SSCB ekonomisinin geliştirilmesine ilişkin ikinci 5-yıllık plan
1934	SSCB'nin BM'ye girişi
Ağustos 1934	SSCB yazarların I. Kurultayı'nın yapılması
1936	8. Olağanışı Birleşmiş Birlikler Kongresi'nde SSCB'nin ikinci anayasasının kabulü
1938-1939	Hasan gölü ve Halhin-Gol nehrinde Rus-Japon silahlı karşılaşmaları
15 Mart 1939	Hitler'in askerlerinin Çekoslovakya'nın bütün topraklarını ele geçirmesi
23 Ağustos 1939	Sovyet-Alman Saldırmazlık Antlaşmasının imzalanması
1 Eylül 1939	Almanya'nın Polonya'yı işgali-I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı
3 Eylül 1939	İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi
17 Eylül 1939	Sovyet ordusunun Doğu Polonya topraklarına girmesi (Batı Ukrayna ve Batı Belarus)
28 Eylül 1939	Alman-Sovyet "Dostluk ve sınırlar" antlaşması
Kasım 1939-Mart 1949	Sovyet-Finlandiya savaşı
Haziran-Temmuz 1940	Sovyet ordularının Besarabya, Litvanya, Letonya ve Estonya'ya girişi

22 Haziran 1941-9 Mayıs 1945	Alman birlikleri Saldırmazlık Antlaşması'nı çiğneyerek SSCB'nin bütün batı sınırları boyunca saldırıya geçmesi
Temmuz 1941-Ekim 1941	Hitler'e karşı koalisyon kurulması-İngiltere, SSCB ve Amerika arasında birkaç antlaşmanın imzalanması
Ekim-Aralık 1941	Moskova savaşları
1 Ocak 1942	Almanya ve müttefiklerine karşı Birleşmiş Milletler deklarasyonunun imzalanması
Kasım 1942-Şubat 1943	Stalingrad savaşı
28 Temmuz 1942	İ.V.Stalin'in "Geriye bir adım atmak kendini ve vatani yökctmek demektir" şeklindeki 227 numaralı emrinin yayınlanması
Temmuz- Ağustos 1943	Kursk savaşı
Ağustos 1943	"Almanlardan temizlenen bölgelerde ekonominin yeniden geliştirilmesi hakkında acil adımlar" kararının yürürlüğe girmesi
Kasım-Aralık 1943	SSCB, İngiltere ve Amerika hükümet yetkililerinin Tahran'da konferansı
Ocak 1944	Leningrad ablukasının sonuna kadar kaldırılması
1944	SSCB topraklarının Alman faşist ordusundan temizlenmesi
23 Haziran - 19 Eylül 1944	Sovyet-Alman cephesinde "Bagration" adlı en kapsamlı askeri saldırı operasyonunun başlatılması
Şubat 1945	SSCB, İngiltere ve Amerika hükümet yetkililerinin Yalta'da konferansı
Nisan-Mayıs 1945	Berlin savaşları
8 Mayıs 1945	Almanya'nın teslimiyeti hakkında antlaşması
9 Mayıs 1945	Sovyetler Birliği'nin Almanya'yı yenmesinin Zafer Günü

Haziran 1945	Uluslararası San-Francisco Konferansı. BM tüzüğünün imzalanması
Temmuz-Ağustos 1945	SSCB, İngiltere ve Amerika hükümet yetkililerinin Potsdam'da konferansı
Ağustos-2 Eylül 1945	Japonya'nın yenilgisi. Büyük Kurtuluş ve II. Dünya Savaşı'nın bitmesi
Kasım 1945-Ekim 1946	Nürnberg mahkemeleri
1946-1950	SSCB ekonomisinin yeniden kurulması ve geliştirilmesine ilişkin 4. beş yıllık plan
5 Mart 1946	Churchill'in Amerikan şehri Fulton'daki Westminster kolejinde "Demir perde" adlı konuşması
12 Mart 1947	Başkan Truman'ın, Kongre'de kendi adıyla anılacak doktrini açıklaması
Aralık 1947	Para reformu ve bütün erzak ve sanayi mamulleri karnelerinin iptali
Ocak 1949	Ekonomik İşbirliği Birliğinin (EİB) kurulması
4 Nisan 1949	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulması
Ağustos 1949	Nükleer bombanın SSCB tarafından denenmesi
1951-1955	SSCB ekonomisinin geliştirilmesine ilişkin 5. beş yıllık plan
Ekim 1952	Birleşmiş Komünist Partinin (BKP) 19. Kongresi'nde parti adının Sovyetler Birliği Komünist Partisi olarak değiştirilmesi
5 Mart 1953	Stalin vefatı
Eylül 1953	Sovyetler Birliği Komünist Parti Merkez Komitesinin toplantısında "SSCB'nin tarımın geliştirilmesi hakkında kararlar"ın kabulü
1954	SSCB'nin dünyada ilk sanayi nükleer istasyonun devreye girmesi
Mayıs 1955	Varşova'da sosyalist ülkeler arasında dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma hakkında antlaşmanın imzalanması (Varşova Pakı)

Şubat 1956	Sovyetler Birliği Komünist Partinin 20. Kongresi. N.S. Hruşov'un "Kişi kültü ve sonuçları" bildirisi
Haziran 1956	Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin "Kişi kültü ve sonuçlarının kaldırılması" kararı
Ekim-Kasım 1956	Varşova Paktı üye ülke ordularının Macaristan'a girişi
Mayıs 1957	Sanayi ve inşaat sektörü yönetim düzeninin geliştirilmesi hakkında SSCB Yüksek Şurasının Kanunu
Ekim 1957	SSCB'den dünyada ilk yapay uydusunun fırlatılması
1959-1965	SSCB ekonomisinin geliştirilmesine ilişkin yedi yıllık planın kabulü
12 Nisan 1961	Dünyada ilk insanın uzaya gidişi (Y. A. Gagarin)
Ekim 1961	Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 22. Kongresi. Partinin yeni programının kabulü-komünizm inşası programı
Haziran 1962	Novoçerkassk elektrik lokomotif fabrikasında işçilerin grevi; grevdeki işçilerin katledilmesi
Ekim 1963	Atmosferde, uzayda ve suyun altında nükleer silah denemelerin yasaklanması hakkında İngiltere, SSCB ve Amerika arasında imzalanan Moskova antlaşması
Ekim 1963	Karayiplerde (roket) krizi
30 Eylül 1964	Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Rijov'un İsmet İnönü ile görüşmesi
Ekim 1964	N. S. Hruşov'un bütün görevlerinden alınması
Mart 1965	"SSCB tarımının geliştirilmesi hakkında acil atılacak adımlar hakkında" Komünist Parti Merkez Komitesi kararı
Eylül 1965	"Sanayi yönetiminin iyileştirilmesi, planlamanın geliştirilmesi ve sanayi üretiminin ekonomik teşviklerinin güçlendirilmesi hakkında" Komünist Parti Merkez Komitesinin kararı
1966-1970	SSCB'nin ekonomisinin geliştirilmesinin 8. beş yıllık planı
Ağustos 1968	Varşova Paktı üye ülke ordularının Çekoslovakya'ya girişi

1971-1975	SSCB'nin ekonomisinin geliştirilmesinin 9. beş yıllık planı
1972	SSCB ve ABD arasında OSB-1 antlaşmasının imzalanması
1975	Avrupa güvenliği ve işbirliği konularında Helsinki toplantısı
1976-1980	SSCB'nin ekonomisinin geliştirilmesinin 10. beş yıllık planı
Ekim 1977	SSCB'nin üçüncü anayasasının kabulü
1979-1989	"İlan edilmeyen" Afganistan savaşı
1981-1985	SSCB'nin ekonomisinin geliştirilmesinin 11. beş yıllık planı
Mart 1985	M. S. Gorbaçov'un Komünist Parti Merkez Komitesinin Genel Sekreteri görevine seçilmesi
1986-1990	SSCB'nin ekonomisinin geliştirilmesinin 12. beş yıllık planı
Aralık 1987	SSCB ve Amerika arasında orta ve kısa menzilli roketlerin imhası hakkında antlaşmanın imzalanması
Haziran 1988	19. Birleşmiş Parti Kongresi. Politik sistemin reform kararı
Mayıs-Haziran 1989	SSCB milletvekillerinin 1. Kongresi
Temmuz 1989	Fergana'da (Özbekistan) halklar arasında çıkan anlaşmazlık
19-20 Ocak	Bakü katliamı (20 Yanvar)
Mart 1990	SSCB 3. Milletvekili Kongresi'nde M. S. Gorbaçov'un SSCB başkanı olarak seçilmesi
12 Haziran 1990	Rusya Federasyonu Sovyet Cumhuriyeti'nin devlet olarak bağımsızlığı hakkında deklarasyonun kabulü
3 Ekim 1990	Doğu ve Batı Almanya'nın yeniden birleşmesi, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından neredeyse bir yıl sonra, resmîyet kazanması
Ocak 1991	Politik parti ve teşkilatların resmi olarak kayıt zamanının başlangıcı

Bahar 1991	Ekonomik İşbirliği ve Organizasyonuna ilişkin Varşova Paktının kapanması
Nisan 1991	SSCB başkanı ile diğer dokuz cumhuriyet yöneticilerin yeni Birlik Antlaşması'nın nasıl olacağı ile ilgili Novo-Ogoryovo'da müzakerelerinin başlaması
12 Haziran 1991	Genel seçim sonucu Rusya Federasyonu'nun başkanı olarak B. N. Yeltsin'in seçilmesi
Temmuz 1991	Stratejik hücum silahlanmasının sınırlandırılması hakkında SSCB ve Amerika arasında antlaşmanın imzalanması
19-21 Ağustos 1991	Moskova'da hükümete karşı ayaklanma
8 Aralık 1991	Belovejsk antlaşması, Rusya, Ukrayna ve Belarus yöneticilerinin SSCB'nin dağılması ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulması hakkında kararının alınması
25 Aralık 1991	M. S. Gorbaçov'un SSCB başkanı görevinden alınması
Ocak 1992	Rusya Federasyonu'nda radikal ekonomik reformunun başlangıcı
26 Şubat 1992	Hocalı soykırımı
Ekim 1992	BDT üye devletlerin Amerika ile imzalanan, sahalarında kalan kısa ve orta menzilli roketlerin kaldırılması hakkında antlaşmaya dahil edilmesi

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi No: 03001000010364551, 03001000010364552, 03001000010364553, 03001000010364554, 03001000010364555, 03001000010364556, 03001000010364557, 03010000024767121, 03010000024767122, 030100000249685113-0301000002496851136, 0301000002496851168, 0301000002496851173, 03010000024968513, 03010000024968519, 030100000249685193, 0301006439812, 3001000061376171, 100633897, 4900160911161, 4900160911162.

Araştırma Eserler

Adriyanov, V., *İ.Kosıgin*, Moskova, 2003.

Aksyutin, Yu.V.Xruşovskaya “Ottepel” İ Obşestvennie Nastroeniya V SSSR, Moskova, 2004.

Albayrak Mustafa, *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Armaoğlu Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, (Cilt 1-2:1914-1995)*, Alkım Yayınevi, Ankara, 2000.

Astahov Mihail Viktoroviç, *Problemi İstorii Sotsialnoy Revolutsii V Rossii 1917-1939*, Samara, 2000.

Attar Aygün, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Ankara, 2012.

Avreh, A.Ya, *Masoni İ Revolyutsiya*, Moskova, 1990.

Azerbaycan Cumhuriyeti Yasalar Toplusı, Cilt I, Bakü, Hukuk Edebiyatı, 2001.

Bağımsızlıklarının Yirmiyedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri, Ahmet Yesevi, Üniversitesi, Editörler: A.Ç.Yıldız, M.Yılmaz,, Ankara, 2018.

Balayev Aydın, *Azerbaydjanskoe Natsionalnoe Dvijenie: Ot Musavata Do Narodnogo Fronta*, Bakü, Elm, 1992.

Barron John, *KGB Sovyet Gizli Casusluk Teşkilatının İç Yüzü, Sovyetler Dünya Düzenini ve Dünya Devletlerini Yıkma İçin Nasıl Çalışıyorlar*, İstanbul, 1974.

- Baybakov S.A. *İstoriya Obrazovaniya SSSR: İtogi İ Perspektivi İzuçeniya*, Moskova, 1997.
- Behrin İ.B., *İstoriya SSSR (1917-1937)*, Moskova, 1977.
- Bezimenskiy L., A., *Hitler İ Stalin Pered Sxvatkoy*, Moskova, Veçe Yayınları 2000.
- Bohanov, A.N., *II.Nikolay*, Moskova, 1997.
- Borduykov G.A., Uşakov A.İ., Çurakov V. Yu., *Beloe Delo: İdeologiya, Osnovi, Rejimi Vlasti, İstoriogrıfıçeskie Oçerki*, Moskova, 1998.
- Boytsov M., İ. Hromova, *Poslevoennoe Desyatiletie, 1945-1950*, Moskova, 1998.
- Buldakov V.P., *Krasnaya Smuta: Priroda İ Posledstviya Revolyutsionnogo Nasiliya*, Moskova, 1997.
- Çaşın Mesut Hakkı, Derman Giray Saynur, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, Ankara, 2016.
- Coster-Mullen, John, *Atom Bombs: The Top Secret Inside Story Of Little Boy And Fat Man. Waukesha, Wisconsin: J. Coster-Mullen*, 2012.,
- Çeşko S.V., *Raspad Sovetskogo Soyuza, Etnopolitiçeskiy Analiz*, Moskova, 1996.
- Çuykov, V. *Srajenie Veka*, Moskova, 1975.
- Devlet Nadir, *Millet İle Sovyet Arasında, 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, İstanbul, 2011.
- Dmitrenko V.P., *Sovetskaya Ekonomıçeskaya Politika V Pervie Godı Proletarskoy Diktaturı*, Moskova, 1986.
- Dualı Şir Muhammed, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, 2014.
- Dyupyui R. Ernest, Dyupyui Trevor, *Vsemirnaya İstoriya Voyn*, Cilt 4 (1925-1997), Moskova, 1998.
- Edalet Tahirzade, Meydan: 4 il 4 ay. Bakı, "Ay-Ulduz" nəşriyyatı, Bakü, 1997.
- Esmer Ahmet Şükrü, *Siyasî Tarih (1919-1939)*, Ankara, 1953.
- Evtuhov Catherine, Stites Richard, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çev.Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018.
- Felshtinskiy Yu., *Krushenie Mirovoy Revolyutsii: Brestskiy Mir*, Moskova, 1992.
- Giatsintov Erast, *Zapiski Belogo Ofitsera*, Moskova, 1992.
- Gimnelson E.G., *Nep.Novaya Ekonomıçeskaya Politika Lenina – Stalina.Problemi İ Uroki (20-2 Godı Xx Veka)*, Moskova, 2004.
- Gorbaçov-Yeltsin, *1500 Dney Politıçeskogo Protivostoyaniya*, Moskova, 1992.
- Gorinov, M.M.*Nep:Poiski Putey Razvitiya*, Moskova, 1990.
- Gotthard, J., *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922) Ankara, TTK Yayınları, 1989.
- Graçev, A.S., *Gorbaçov*, Moskova, 2001.

- Grajdanskaya Voyna V Rossii, Perekrestok Mneniy*, Moskova, 1994.
- Green Michael & Brown James D., *War Stories Of D-Day: Operation Overlord: June 6, 1944*.
- Gürün Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- Haustov, V. *Stalin, Nkvd İ Repressii 1936-1938 Gg*, Moskova, 2009.
- Helene Carrere D'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl (1985-1991), Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, 2015.
- Hesenli Cemil, *Azerbaycan Tarihi: 1918-1920*, Ankara, 1998.
- İoffe G.Z., *Revolutsiya İ Sudba Romanovih*, Moskova, 1992.
- İoffe G.Z., *Semnadtsaty Good: Lenin, Kerenskiy, Kornilov*, Moskova, 1995.
- İoffe, G.Z. *Krah Rossiyskoy Monarhiçeskoj Kontrrevolutsii*, Moskova, 1977.
- İsaev A.V., *Ot Dubno Do Rostova, Yujniy Front Pod Udarom Tankovoy Gruppi*, Moskova, 2004.
- İsaev, A.V., *Protiv Viktora Suvorova*, Moskova, 2009.
- İstoriya A. V., *Politiki SSSR (1945-1980)*, Moskova, 1981.
- İstoriya Vtoroy, *Mirovoy Voynı, 1939-1945*, Cilt 2, Moskova, 1974.
- İstoriya Rosii s Drevneyşix Vremen do 1991 goda, çast 3, *Sovetskoe Vremya, 1917-1991*, İvanovo, 2015.
- İvnitskiy, N.A., *Kollektivizatsiya İ Raskulaçivanie (Naçalı 30-X Godov)*, Moskova, 1994.
- Jukov Yu.N., *Taymı Kremlya, Stalin, Molotov, Beriya, Malenkov*, Moskova, 2000.
- Karakaş Nuri, *Türk-Amerikan Siyasî İlişkileri (1939-1952)*, Ankara, 2013.
- Kasvinov M.K., *Dvadsat Tri Stupeni Vniz*, Moskova, 1978.
- Kennedy Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)*, Çev. Birtane Karanakçı, Ankara, 1998.
- Kirillov V.V., *İstoriya Rossii*, Moskova, 2012.
- Kissinger, Henry, *Diplomasi*, Çev. İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- Kissinger, Henry, *Dünya Düzeni*, Boyner Yayınları, Çev. Sinem Sultan Gül, İstanbul, 2014.
- Klayn E., *Moskovskiy Komitet Prav Çeloveka*, Moskova, 2004.
- Kostırçenko, G.V. *Stalin Protiv "Kosmopolitov". Vlast İ Evreyskaya İntelligentsiya V SSSR*, Moskova, 2010.
- Kretinin S., *Sudetskie Nemtsı V 1918-1945 Gg. Narod Bez Rodini*, Voronej, 2000.
- Krivopalov Oleg, *Zapiski Sovetskogo Ofitsera, Na Rubeje Epox Veliçie Rodini v Vaşix Slavnıx Delax*, Dnepropetrovsk, 2011.
- Kubanin, M., *Makhnovshchina*. Leningrad, 1927.

- Kulkov E., M.Myagkov, O. Rjeşevskiy, *Voyna 1941-1945*, Moskova, 2005.
- Kurat Akdes Nimet, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK, Ankara, 2010.
- Kuyaş Ahmet, *Gençler İçin Çağdaş Tarih*, Epsilon Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Law, David A., *Russian Civilization. Ardent Media*, 1975.
- Leçuga, K.V *Tsentre Buri: F Castro, N.S.Xruşov. D.Kennedy İ Paketnıy Kri-zis*, Moskova, 1995.
- Leitzinger Antero, *Caucasus And An Unholy Alliance, Tummavuoren Kirijapaino*, Vantaa (Finland), 1997.
- Leslie R. F., Antony Polonsky, *The History Of Poland Since 1863*. Cambridge University Press, 1983.
- Liebman Marcel, *Rus İhtilali*, İstanbul, 1968.
- Mahmudov Yaqup, *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası*, Bakı, Lider Neşriyyatı, 2004.
- Marçuk, N.İ. "Neobyavlenneya" *Voyna V Afganistane: Ofitsialnaya Versiya İ Uroki Pravdı*, Moskova, 1993.
- Mcneill William H., *Dünya Tarihi*, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, 1998.
- Mehmetzade Mirza Bala, *Milli Azərbaycan Harekâtı*, Ankara, 1991.
- Mertsalov A.N., *Stalinizm İ Voyna*, Moskova, 1994.
- Mirovie Voynı Xx Veka. Vtoraya Mirovaya Voyna*, Cilt 3,4, Moskova, 2002.
- Mleçin, L.M. Yuriy Andropov, *Poslednyaya Nadejda Rejima*, Moskova, 2008.
- Nesibli Nesib, *Azərbaycan Demokratik Respublikası*, Bakı, Elm 1990.
- Nicholas V. Riasanovsky, Mark D.Steinberg, *Başlangıçtan Günümüze Rusya Tarihi*, İstanbul, 2001.
- Novikov, M.N.*İstoriçeskiy Opıt Nepa:İdei İ Realnost*, Moskova, 1997.
- Orlov A.S., Georgiev V.A., Georgieva N.G., Sivoxina T.A., *İstoriya Rossii*, Moskova, 2013.
- Орлов А.С., Георгиева Н.Г., Георгиев В.А. *Исторический словарь*. 2-е изд. Moskova., 2012.
- Ostrovityanov K.V., *Organizatsiya Nauki V Pervie Godı Sovetskoy Vlasti*, Leningrad, 1968.
- Pavlyuçenkov S.A., *Voenmy Komünizm V Rossii: Vlast İ Massı*, Moskova, 1997.
- Payps P.*Russkaya Revolutsiya*, Moskova, 1994.
- Perestroyka: Desyat Let Spustya (Aprel 1985-Aprel 1995)*, Moskova, 1995.
- Planenborg, G., *Revolutsiya İ Kultura: Kulturnie Orientirı V Period Mejdu Oktyabrskoy Revolutsiey İ Epohoy Stalinizma*, Moskova, 2000.
- Polner T.İ., *Jiznennıy Put Knyazyı Georgiya Evgeneviça Lvova, Liçnost, Vzglyadı. Usloviya Deyatelnosti*, Moskova, Russkiy Put, 2001.

- Polyakov Yu.A., *Perehod K Nepu İ Sovetskoe Krestyanstvo*, Moskova, Nauka, 1967.
- Potymkin Vladimir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)* - 2, Çev. Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978.
- Potymkin Vladimir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi)* -3, Çev. Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1979.
- Pribitkov V.V. *Çernenko*, Moskova, 2009.
- Qasımlı Musa, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri*, 1960-1980, Ankara, 2013.
- Rabinoviç A., *Bolşeviki Prişodyat K Vlasti, Revolyutsiya V 1917 V Petrograde*, Moskova, 2003.
- Rabinoviç, A.E., *İyulskie Vosstanie 1917 Goda V Petrograde*, Moskova, 1992.
- Rajendra A. Chitnis, *Literature İn Post-Communist Russia And Eastern Europe, The Russian, Czeec And Slovakişion Of The Changes, 1988-1998*, London And New York, 2005.
- Rapoport Ya.L. *Na Rubee Dvux Epox: Delo Vraşey 1953 Goda*, Moskova, 2003.
- Raskolnikov, F.F., *Kronshtat İ Piter V 1917 Godu*, Moskova, 1990.
- Rossiya İ SSSR V Voynax Xx Veka: *Statistişeskie İssledovanie*, Moskova, 2001.
- Saharov A.N., *İstoriya Rossii, S Drevneyşih Vremen Do Nashih Dney*, Moskova, 2016.
- Samsonov, A.M. *Moskva, 1941 God: Ot Tragedii Porajeniy- K Velikoy Pobede*, Moskova, 1991.
- Sander Oral, *Siyasî Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.
- Sayers Michael, Albert E. Kahn, *Sovyetlere Karşı Büyük Komplo, 1917-1947*, Çev. İsmail Aydın, İstanbul, 1990.
- Semanov, S., *Yuriy Andropov*, Moskova, 2003.
- Semiryaga M.İ., *Tayın Stalinskoy Diplomatii. 1931-1941*, Moskova, 1992.
- Sogrin V.V. *Politişeskaya İstoriya Sovremennoy Rossii. 1985-2001: Ot Gorbaşova Do Putina*, Moskova, 2001.
- Soyuzniki İ., *Voyna 1941-1945*, Moskova, 1995.
- Sönmezoglu Faruk, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- Şilov D.N., *Gosudarstvennie Deyateli Rossiyskoy İmperii*, Moskova, 2002.
- Şimşir Nahide, *Rus Devleti Tarihi*, İstanbul, 2010.
- Sebahattin Şimşir, *Türk Dünyası Tarihi*, İstanbul, 2018.

- Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.
- Şişkin, V.A., *Stanovlenie Vneşney Politiki Poslerevolutsionnoy Rossii (1917-1930 Godu) İ Kapitalistiçeskiy Mir: Ot Revolyutsionnogo "Zapadniçestva" K "Natsional-Bolşevizmu"*, Moskova, 2002.
- Şlapentoh, Vladimir, *Soviet Intellectuals And Political Power: The Post-Stalin Era*, I.B. Tauris, 1990.
- Şubin A.V., *Paradoksı Perestroyki.Upuşennıy Şans SSSR*. Moskova, 2005.
- Taker, R.Stalin, *Put K Vlasti.1979-1929 Gg.*, Moskova, 1994.
- Trifonov N.A., *A.V.Lımaçarskiy İ Sovetskaya Literatura*, Moskova, 1974.
- Trifonov, I. la., *Klassy İ Klassovaia Bor'ba V SSSR V Nachale Neka (1921-1923)*, Part 1. Leningrad,1964.
- Ülman Haluk, *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebeleri*, Ankara, 1961.
- Velikaya Oteçestvennaya Voyna, 1941-1945: Voennno-İstoriçeskie Oçerki, Moskova, 1998.
- Vinogradov, S.V., *Nep: Opıt Sozdaniya Mnogoukladnoy Ekonomiki*, Moskova, 1996.
- Volkogonov D.A., *Stalin, Politicēskiy Portret*, Moskova, 1997.
- Volkogonov, D.A., *Trotskiy.Politicēskiy Portret*, Moskova, 1997.
- Vyazemskiy,V.V., *SSSR-Rossiya: Ot M.S.Gorbaçova Do V.V.Putina*, Moskova, 2003.
- Waal Thomas De, *Black Garden: Armenia And Azerbaijan Through Peace And War*, New York University Press, 2003.
- Yakın Semih, *Sovyet Komünizmi*, Ankara, 2014.
- Yıldırım, Erdoğan "Türkmenistan: Aşiretten Ulusal Birliğe", Ed. Aydın Gün&Balım, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri, Türk Dilli Halklar – Türkiye İle İlişkiler*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2012.
- Zima V.F., *Golog V SSSR 1946-1947 Godov, Proishojdenie İ Posledstviya*, Moskova, 1996.
- Zlokazov G.İ., *Menşevistsko-Eserovskiy Vtsik Sovetov V 1917 Godu*, Moskova, 1997.
- Волюбуев Л.В. 1917 год в судьбах России и мира : Февральская революция : от новых источников к новому осмыслению, Moskova, 1997.
- Чазов Евгений, Хоровод Смертей. Брежнев, Андропов, Черненко..., Moskova, 2014.
- Соболев Геннадий, Тайна "немецкого золота", Neva, 2002.
- Н.А.Бердяев, Истоки и смысл русского коммунизма, Moskova, 1990.

Ричард Пайпс, Русская революция. Книга 1. Агония старого режима. 1905 — 1917, Moskova, 2005.

Волобуев, Павел Васильевич, *Выбор путей общественного развития: теория, история, современность*, Moskova, 1987.

Булдаков В.П. *Красная смута. Природа и последствия революционного насилия*, Moskova, 2010.

Боханов А.Н., Горинев М. М., Дмитриенко В. П., *История России XX век*, Moskova, 2005.

Юрий Александрович Поляков, *Гражданская война в России: перекресток мнений*, Moskova, 1994.

Генуэзская конференция 1922. Материалы Генуэзской конференции (Подготовка, отчеты заседаний, работы комиссий, дипломатическая переписка и пр.), Moskova, 1922, Документы внешней политики СССР, cilt 5, s. 135, Moskova, 1961.

Кобляков, И. К. *От Бреста до Рапалло. Очерки истории советско-германских отношений с 1918 по 1922 г.* Moskova, Gospolitizdat, 1954.

“Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций”, вып. I-II, Moskova, 1928, s.17. “Международная политика РСФСР в 1922 г.

Орлов А.С., Георгиева Н.Г., Георгиев В.А. *Исторический словарь*, 2-е изд. Moskova, 2012.

ШУБИН А.В., *ВЕЛИКАЯ РОССИЙСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ, 10 вопросов*, Moskova, 2017.

Монсеев В.В., *История Гогусарственного Управления России*, Moskova, 2014.

Латышев А. Г., *Рассекреченный Ленин*, Moskova, 1996.

Куксин Алексей, *История России*, Moskova, 2019.

1918 Sovyet Anayasası, *İşçi Sınıfının İlk Anayasası*, Rusçadan Çev. Fuat Sözeri, İstanbul, 2018.

Makaleler ve Tezler

Ahmet Gündüz, “1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları”, Gazi Üniversitesi, *Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s. 1-12.

Alaaddin Yalçinkaya, Rus Reapolitiğinin Ertelediği Sorun, *Kırım, Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 8, Kış, 2005, s.99-113.

Aleksey İsaev, Stalingrad. Trudnoe Naçalo. *Jurnal “Rodina”* No: 1/2013, s. 31-36.

Asher, Harvey. “The Kornilov Affair: A Reinterpretation.” *Russian Review* 1970, s. 286-300.

Araz Arslanlı, “Azerbaycan’da İç Siyasî Gelişmeler ve Demokrasi Sorunu”. *Stratejik Analiz*, Eylül, Sayı 29. 2002.

- Barış Ertem, Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 12, No. 21, 06/2009.
- C.Cem Oğuz, “Büyük Satranç Tahtası ve Rusya’da silahlı kuvvetlerin Modernizasyonu”, *Avrasya Dosyası*, Rusya, Özel Sayı, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s.107.
- Çağatay Benhür, “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, s. 325-337.
- Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt: 51 Sayı: 1 DOI: 10.1501/SBFder_0000001907 Yayın Tarihi: 1996.
- Danuta Chmielowska, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Galiçya’da Mücadele Eden Osmanlı Askerleri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu 03-05 Kasım*, 2014 Budapeşte, Ankara – 2015, s. 21-22.
- Efkan Canşen, “Sovyetler Birliği’nden Rusya Federasyonuna Doğru Değişimin Yan Etkileri”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 2011, Sayı 24, s.79-88.
- İppolitov, Sergey Sergeevich; Karpenko, Sergey Vladimiroviç; Pilovar, Yefim İosifoviç Pivovar, “1920’lerin Başında İstanbul’a Rus Göçü, Sayıları, Maddi Durumları, Ülkelerine Geri Dönüşleri”, Rusçadan Çev. Dr. Elnur Ağayev Lefke Avrupa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/ KKTC, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1 (3), 386-397.
- İsmail Özsoy, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler”, *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Güz, 2009, s. 163-194.
- Karamanoğlu, Ali L, Nükleer Stratejinin İlk On Yılı, Cilt: 51 Sayı: 1 DOI: 10.1501/SBFder_0000001905 Yayın Tarihi: 1996 , s.327-328.
- Khasanskiy Konflikt, *Voenno-istoričeskiy Jurnal*, No:7, 2013.
- Menaf Turan, “SSCB’de Toprak Mülkiyeti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No: 3, s.307-332.
- Michael Mandelbaum, “Coup de Grace: The End of the Soviet Union”, *Foreign Affairs*, Vol.71, No 1, America and The World 1991-1992, *Council of Foreign Relations*.
- Mirnyy dogovor mejdu Soyuzom Sovetskih Sotsialističeskih Respublik i Finlyandskoy Respublikoy, *statya III*. Moskova, 12 Mart 1940.
- Muharrem Gürkaynak, *İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa’da Savunma ve Güvenlik*, Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Muvaffak Duranlı “Sovyet Sistemine Uygun Bir Karakter: “Kızıl Şaman”, 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Editörler Yunus Koç ve Mikail Cengiz, Ankara, 2018, s. 793-801.

- Natig Abdullayev ve Fikret Elma, “Sovyetler Birliği’nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi”, *Journal of Qafqaz University*, Number: 26: 4, 2009, s.71-87.
- Oğuzhan Ergün, “Siyasi Savaş ve Güvenlik Açığı”, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik *İzdişim Dergisi*, cilt 3, Sayı 4, s. 96-131.
- Ortaylı, İlber, “Bolşevik İhtilaline Genel Bir Bakış”, 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası, Editörler: Yunus Koç ve Mikail Cengiz, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*, Ankara, 2018, s.14.
- Potskhveriya, B. “1920-1930’lu Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, 12-14 Aralık, 1992.
- Praviteli Rossii, cilt 28, Elena Zubkova, *Perviy Sekretar TsK KPSS Nikita Sergeyevich Xrushev*, (15 Aprelya 1894-11 Sentyabrya 1971), Moskova, 2015.
- Ramin Sadıkov, “Şubat Devriminden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimine Giden Yol”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 29 Sayı: 48DOI: 10.1501/Tarar_0000000471, 2010, s. 101-108.
- Türedi, Salih 2Mehmet Hanefi TOPAL “Militarizm ve Küreselleşme: MENA Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma” file:///C:/Users/EGE/Downloads/Militarism.pdf, Erişim tarihi: 12.03.2019.
- Semanov, S. N. “Makhnovshchina i ee krakh.” *Voprosy istorii*, no. 9, 1966.
- Turan, Refik, “Azerbaycan’da Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Stalin ve Uygulamalarına Yaklaşım”, *Bilig*, S. 67, Güz 2019, s. 273-294.
- Umut Bekcan, “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925”, Ankara Üniversitesi, *SBF Dergisi*, Cilt 68, No:4, 2013, s. 73-102.
- Güven Gürkan Öztan ve Tebessüm Öztan, “Militarizm ve Anti-komünizmin Kesiştiği Nokta: Kore Savaşı”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 123, 2012, s. 232-257.
- КОВАЛЕНКО Н.А., «ДВОЕВЛАСТИЕ» В РОССИИ В 1917 ГОДУ: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И ВЗГЛЯДЫ, *НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК МГТУ ГА серия История, философия, социология*, № 113, 2007.

Sürelî Yayınlar

- “Ruslar Sümerbanka makine teklif ediyor”, 01.02.1965, Milliyet gazetesi.
- “Kosıgin: Dostluk istiyoruz”, 01.07.1965, Milliyet gazetesi.
- “İnönü Rus elçisiyle görüştü”, 01.10.1964, Milliyet gazetesi.
- “Moskova’da Kıbrıs işi görüşüldü”, 01.11.1964, Milliyet gazetesi.
- “Gürsel bugün gidiyor”, 02.02.1966, Milliyet gazetesi.
- “Ruslar Kıbrıs’a uçaksavar topu ve güdümlü mermi veriyor”, 02.10.1964, Milliyet gazetesi.

- “K ile K bugün buluşuyor”, 03.06.1961, Milliyet gazetesi.
- “Kennedy ve Kruşçev’in eşleri ayrı ayrı gezdi”, 04.06.1961, Milliyet gazetesi.
- “Erkin Kösigin’le görüştü”, 04.11.1964, Milliyet gazetesi.
- “Sovyet Parlamento heyeti dün geldi”, 05.01.1965, Milliyet gazetesi.
- “Kennedy ve Kruşçev bütün meselelerde temas kurmak konusunda anlaştılar”, 05.06.1961, Milliyet gazetesi.
- “Moskova antlaşması bugün imza ediliyor”, 05.08.1963, Milliyet gazetesi.
- “Türk-Rus münasebetlerinde yeni gelişme”, 05.08.1964, Milliyet gazetesi.
- “Erkin dün Mikoyan ile görüştü”, 05.11.1964, Milliyet gazetesi.
- “N.Podgornı dün Meclis’te konuştu”, 06.01.1965, Milliyet gazetesi.
- “İnönü Rusya ile münasebetlerde Kıbrıs’ın ölçü olacağını söyledi”, 06.05.1964, Milliyet gazetesi.
- “Hükümet Sovyet teklifini inceliyor”, 06.08.1964, Milliyet gazetesi.
- “Rusya yeni bir atom bombası daha patlattı”, 06.09.1961, Milliyet gazetesi.
- “Ruslar Kıbrıs anlaşmasını kabul etti”, 06.11.1964, Milliyet gazetesi.
- “Rusya Kıbrıs’ta Federatif bir sisteme taraftar”, 07.01.1965, Milliyet gazetesi.
- “İkinci Rus feza adamı dünya etrafında dönüyor”, 07.08.1961, Milliyet gazetesi.
- “Rusya Kıbrıs’ta Ayrı Cemaatler tezine katıldı”, 07.11.1964, Milliyet gazetesi.
- “Rusya ile temasta tereddüde sebep yoktur”, 08.01.1965, Milliyet gazetesi.
- “Kruşçev dün Boğaz’dan geçti”, 08.05.1964, Milliyet gazetesi.
- “Komünizme karşı mücadele açıldı”, 08.06.1961, Milliyet gazetesi.
- “Feza adamı 17 tur yaptı, döndü”, 08.08.1961, Milliyet gazetesi.
- “Rusya ENOSİS’e karşı olduğunu tekrarladı”, 08.12.1964, Milliyet gazetesi.
- “Home, Rus notası için “mesnetsiz” dedi”, 10.02.1964, Milliyet gazetesi.
- “Rus yardımı alınabilir”, 10.03.1965, Milliyet gazetesi.
- “Ürgüplü dün Sovyet liderleri ile görüştü”, 10.08.1965, Milliyet gazetesi.
- “Ruslar fezaya bir adam daha attılar”, 12.08.1962, Milliyet gazetesi.
- “Rus notasına cevap verdik”, 12.08.1963, Milliyet gazetesi.
- “İnönü Rus heyeti ile tekrar konuştu”, 13.01.1965, Milliyet gazetesi.
- “Fezaya ilk insan gitti ve döndü”, 13.04.1961, Milliyet gazetesi.
- “Ruslar fezaya dün bir adam daha attı”, 13.08.1962, Milliyet gazetesi.
- “Gürsel’le İnönü Rusya’ya çağrıldı”, 13.11.1964, Milliyet gazetesi.
- “Sovyetlerle tesisler için protokol imzalandı”, 13.11.1965, Milliyet gazetesi.
- “Kruşçev’den Makarios’a baskı yapmasını istedik”, 14.08.1964, Milliyet gazetesi.
- “Petrol şirketleri indirimi kabul etti”, 14.08.1965, Milliyet gazetesi.
- “Rus uzay gemisi yeryüzüne indi”, 14.10.1964, Milliyet gazetesi.

“Sovyetlerle iktisadi işbirliği hızlanacak”, 14.11.1964, Milliyet gazetesi.

“Kruşçev feza adamını öptü”, 15.04.1961, Milliyet gazetesi

“Rusya fezaya bir adam daha attı”, 15.06.1963, Milliyet gazetesi.

“Gürsel’i kaybettik”, 15.09.1966, Milliyet gazetesi.

“Rusya’da aya gidecek gemiler hazırlanıyor”, 16.04.1961, Milliyet gazetesi.

“Rumlar Sovyet bloğu ile teması arttırdı”, 16.06.1964, Milliyet gazetesi.

“İki feza adamı döndü”, 16.08.1962, Milliyet gazetesi.

“Makarios’ Rusya yardım vaadetti”, 16.08.1964, Milliyet gazetesi.

“Bir Rus askeri iltica etti”, 16.10.1962, Milliyet gazetesi.

“Kruşçev azl edildi”, 16.10.1964, Milliyet gazetesi.

“Gürsel insanlığın fezayı fethedişini takdirle karşıladı”, 17.04.1961, Milliyet gazetesi.

“İnönü Moskova elçimiz ile görüştü”, 17.04.1963, Milliyet gazetesi.

“Gromiko bugün geliyor”, 17.05.1965, Milliyet gazetesi.

“Rusya bize sanayi aracı verecek”, 17.08.1965, Milliyet gazetesi.

“Moskova Batı’ya kesin talimat verdi”, 17.10.1964, Milliyet gazetesi.

“Küba’da dahili harp patladı”, 18.04.1961, Milliyet gazetesi.

“Rusya Castro’ya yardım edecek”, 19.04.1961, Milliyet gazetesi.

“Kruşçef göz altında tutuluyor”, 18.10.1964, Milliyet gazetesi.

“Uzay adamı boşluğa çıktı”, 19.03.1965, Milliyet gazetesi.

“Feza çifti turlarına devam ediyor”, 19.06.1963, Milliyet gazetesi.

“Yeni Rus liderleri ilk çağrışı yaptılar”, 19.10.1964, Milliyet gazetesi.

“Sovyetlerden kredi istedik”, 20.05.1965, Milliyet gazetesi.

“Feza çifti dün yere indi”, 20.06.1963, Milliyet gazetesi.

“Rusya CENTO’yu itham ediyor”, 20.08.1961, Milliyet gazetesi.

“Rus yardımından endişeliyiz”, 20.08.1964, Milliyet gazetesi.

“Ruslar bir baraj ile dokuz fabrika kuracak”, 20.08.1965, Milliyet gazetesi.

“Votka fabrikası planda yok”, 23.08.1965, Milliyet gazetesi.

“Gromiko ile Kıbrıs işi görüşüldü”, 21.05.1965, Milliyet gazetesi.

“Sovyetler kontrolü kabul etti”, 22.01.1963, Milliyet gazetesi.

“Rus Dışişleri Bakanı beklenen açıklamasını yaptı”, 22.01.1965, Milliyet gazetesi.

“Erkin: Rusya Makarios’a şartsız yardım etmiyor”, 22.04.1964, Milliyet gazetesi

“Kruşçef’in yaptığı hatalar açıklanıyor”, 22.10.1964, Milliyet gazetesi.

“Rijov: Kıbrıs Türkiye’nin prestij meselesidir”, 22.12.1964, Milliyet gazetesi.

“Rusya’nın tutumu Atina’da telaş yarattı”, 23.01.1965, Milliyet gazetesi.

- “Rusya daha sıkı bağlar istiyor”, 23.09.1964, Milliyet gazetesi.
- “Kıbrıs’a Rus uçak seferleri açılıyor”, 24.02.1964, Milliyet gazetesi.
- “Amerika’da tedavi imkânı kalmadığına karar verildi, Gürsel getirildi”, 26.03.1966, Milliyet gazetesi.
- “Nükleer anlaşma parafe edildi”, 26.07.1963, Milliyet gazetesi.
- “Amerika ve Rusya anlaşma yoluna girdi”, 26.10.1962, Milliyet gazetesi.
- “Rusya’nın işçilere vaatleri kuru sözden ibarettir”, 28.06.1961, Milliyet gazetesi.
- “Kruşçev Rusya’daki üsleri pazarlık konusu yapıyor”, 28.10.1962, Milliyet gazetesi.
- “İnönü Rus elçisi ile bir görüşme yaptı”, 28.12.1961, Milliyet gazetesi.
- “Rusya Makarios’a askeri yardım için teminat verdi”, 29.02.1964, Milliyet gazetesi.
- “Rusya Küba’daki üslerini söküyor”, 29.10.1962, Milliyet gazetesi.
- “Gürsel tedavi için Amerika’ya gidiyor”, 30.01.1966, Milliyet gazetesi.
- “22 Kişilik Sovyet heyeti dün deldi”, 30.09.1965, Milliyet gazetesi.
- “Erkin Moskova’da bekleniyor”, 30.10.1964, Milliyet gazetesi.
- “Yorgacis Rus elçisiyle görüşme yaptı”, 31.01.1964, Milliyet gazetesi.
- “Ruslar korkunç bombayı patlattı”, 31.10.1961, Milliyet gazetesi.
- “Sovyet Başbakanı Bulgaristan’da Batılıları Tehdit Etti”, Cumhuriyet gazetesi, 21.05.1962.
- “Sovyet Rusya’da Zirai Buhran”, Cumhuriyet gazetesi, 11.06.1962; “Moskova Ciddi İktisadi Problemler Karşısında”, Cumhuriyet gazetesi, 12.06.1962.
- “Sovyet bilginleri kanserin başlıca sebebinin sigara olmadığı fikrinde”, Cumhuriyet gazetesi, 24.06.1962.
- “Rusya yeniden nükleer denemelere başlayacağı dün resmen açıkladı”, Cumhuriyet gazetesi, 23.06.1962.
- “Kennedy ile Kruşçev’in tekrar buluşmaları belirdi”, Cumhuriyet gazetesi, 04.08.1962.
- “U. Thant “Kruşçev Amerika’ya gitmek niyetinde değil” dedi”, Cumhuriyet gazetesi, 31.08.1962.
- “Rus ordularına “Harbe hazır ol” emri verildi”, Cumhuriyet gazetesi, 12.09.1962.
- “Küba’nın bir Sovyet üssü haline gelmesine müsaade edilemez”, 15.09.1962.
- “Kruşçev’in Kennedy’yi Moskova’ya davet ettiği ileri sürülüyor”, Cumhuriyet gazetesi, 02.10.1962.
- “Sovyet tepkisi yumuşak oldu”, Cumhuriyet gazetesi, 24.10.1962.
- “Küba’daki abluka hattında beklenen Sovyet gemilerinden bazıları rotalarını değiştirdiler”, Cumhuriyet gazetesi, 25.10.1962.

“Kruçef Küba’daki tecavüzi silahların geri çekilmesi için dün emir verdi”, Cumhuriyet gazetesi, 29.10.1962.

“Castro Sovyetleri Marksizm - Leninizm’e ihanetle suçladı”, Cumhuriyet gazetesi, 14.11.1962.

“Sovyet-Amerikan siyasî münasebetlerinde yumuşama görülmüyor”, Cumhuriyet gazetesi, 23.11.1962.

“Kennedy “Sovyetler ile Amerika barış içinde yaşayabilirler” dedi”, Cumhuriyet gazetesi, 19.12.1962.

“Azerbaycan Kan Gölü”, Milliyet, 21.01.1990.

12.03.1985. “Kırmskaya Pravda” gazetesi.

13.01. 1953 “Pravda” gazetesi.

Ansiklopediler

ACE Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, Bakü, 1980.

ACE Sovyet Ansiklopedisi, Cilt 8, Bakü, 1984,

ACE Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, Cilt 5, Bakü, 1981.

Büyük Ansiklopedi, Milliyet, 1990. Cilt 15..

İstoriya Rossii XVIII-XX Vek, Russika, İllustrirovannaya Ensiklopediya, Moskova, 2004.

İnternet Kaynakları

<http://www.buran.ru/htm/soviet.htm> (Erişim tarihi:17.05.2019).

Экономика России в годы Первой мировой войны, <https://www.vestifinance.ru/articles/93399>, (Erişim tarihi: 31.05.2019).

Россия в Первой мировой войне (1914–1918), <http://oldru.com/kulagina/65.htm>, (Erişim tarihi:31.05.2019).

Burak Çınar, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü”, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/73851>, (Erişim tarihi: 31.05.2019).

<https://www.flickr.com/photos/22155693@N04/26077722940>, (Erişim tarihi:14.05.2019).

<https://ria.ru/20131223/985834664.html>, (Erişim tarihi:14.05.2019).

<https://ria.ru/20170315/1489199268.html#pv=g%3D1489199268%2Fp%3D1489120446>, (Erişim tarihi: 14.05.2019).

http://www.aif.ru/dontknows/file/oktyabrskaya_revolyuciya_1917_goda_hronika_sobytiy, (Erişim tarihi:14.05.2019).

“Stalinin sevimlisi, Xruşovun çəkindişi, Brejnevın qısquandığı “GÜL-MƏYƏN ADAM” <http://modern.az/az/news/140324#gsc.tab=0>, (Erişim tarihi:05.04.2019).

- “Философский пароход”, Источник: <https://vikent.ru/enc/1749/>, (Erişim tarihi:30.04.2019).
- A. Gencehan Babiş, Azerbaycan Türklerinin Kan ve Karanfile Yazılan Kahramanlık Destanı: “20 Yanvar”
- Арсений Замостьянов, “Медицинская трагедия: как «дело врачей» стало возможным, И почему кампания так быстро набирала обороты”, <https://iz.ru/833168/arsenii-zamostianov/meditsinskaia-tragediia-kak-delo-v-rachei-stalo-vozmozhnym>, (Erişim tarihi:15.04.2019).
- Артем Кречетников, “Сталин и евреи: 70 лет разгрома Еврейского антифашистского комитета”, <https://www.bbc.com/russian/features-46225286>, (Erişim tarihi:15.04.2019).
- Владимир Врубель” Карибский кризис. Запустить ежа в штаны” <https://www.proza.ru/2013/08/14/808>, (Erişim tarihi: 03.04.2019).
- Владимир Иванов, “Политика военного коммунизма”, <https://histrf.ru/biblioteka/b/politika-voennogho-kommunizma>, (Erişim tarihi:22.04.2019).
- Владимир Иванов, Как создавался комсомол, <https://histrf.ru/biblioteka/b/kak-sozdavalsia-komsomol>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).
- Отстранение Хрущева от власти, <https://www.examen.ru/add/manual/school-subjects/social-sciences/history/istoriya-rossii/sovetskij-soyuz-v-sere-dine-1950-x-nachale-1960-x-gg/otstranenie-xrushheva-ot-vlasti/> (Erişim tarihi: 03.04.2019).
- Периодраспада: последний декабрь Союза. 8 декабря 1991 года, Подробнее на РБК: <https://www.rbc.ru/politics/08/12/2016/583574769a794717039ee13e>, (Erişim tarihi: 31.03.2019).
- Художник и свобода: к 30-летию “бульдозерной” выставки, <https://www.svoboda.org/a/24199990.html>, (Erişim tarihi:08.04.2019).
- Ярослав Шимов, “Две пули на память”, <https://www.svoboda.org/a/27943084.html>, (Erişim tarihi:22.04.2019).
- Çağrı, Erhan, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5517.pdf>, (Erişim tarihi:15.02.2019).
- Ercüment Kuran, “Birinci Dünya Savaşı”, Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/birinci-dunya-savasiTürkiye>, (Erişim tarihi: 19.04.2019).
- Eric Foner and John A. Garraty, Editors. Copyright © 1991 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. <https://www.history.com/topics/world-war-ii/potsdam-conference> (Erişim tarihi: 11.02.2019).
- Ertan, Temuçin F. , Örs Orhan , “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir? ”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/2270/23628.pdf>, (Erişim Tarihi: 2.03.2019).

- Fatma TOMBAK, "20.Yüzyıl Sovyet Rusya'sında Din, İslamiyet ve Nüfus üzerine bir değerlendirme", History Studies, Volume 3/2, 2011, s.359-361.
- From the archive, May 27, 1972: Nixon and Brezhnev sign historic arms treaty, <https://www.theguardian.com/theguardian/2013/may/27/nuclear-arms-pact-russia-usa-1972>, (Erişim tarihi: 08.04.2019).
- L.B.Schapiro, "Sovyet Komünist Partisinde 1939 ile 1952 arasındaki gelişmeler", Çev. F.Armaoğlu, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/360/3777.pdf>, (Erişim tarihi: 09.05.2019).
- L.B.Schapiro, "Sovyet Komünist Partisinde 1939 ile 1952 arasındaki gelişmeler", Çev. F.Armaoğlu, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/360/3777.pdf>, (Erişim tarihi:15.02.2019).
- L.M.Alekseeva, "Dvijenie za prava čeloveka", <https://iphiras.ru/uplfile/ethics/biblio/N/8.html>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).
- Somel, Ali, Reel Sosyalizmde Yönetim Sorunu: 1930'lu Ve 1960'lı Yıllarda Sovyetler Birliği Deneyimi, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/160190>, (Erişim tarihi:05.04.2019).
- Wilde, <https://www.thoughtco.com/the-brezhnev-doctrine-1221487> (Erişim tarihi:15.02.2019).
- Vladimir Gubarev, "Zvezda Haritona", <https://www.nkj.ru/archive/articles/1825/>, (Erişim tarihi:15.02.2019)
- Ülker Gürkan, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/338/3464.pdf>, (Erişim tarihi: 09.05.2019).
- Robert Wilde, <https://www.thoughtco.com/the-brezhnev-doctrine-1221487> (Erişim tarihi:15.02.2019).
- Orlov Yuriy Fedoroviç, <https://www.mhg.ru/orlov-yuriy-fedorovich>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).
- Özsoy, İsmail "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler", <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873311.pdf> (Erişim tarihi:08.05.2019).
- Yuriy Jigalkin, Сергей Хрущев: «В карибском кризисе выиграл Кастро», <https://www.svoboda.org/a/24746096.html>, (Erişim tarihi: 03.04.2019).
- <http://autobuy.ru/page/l-l-i-b>, (Erişim tarihi:17.04.2019).
- <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99056317.pdf>
- http://chnm.gmu.edu/1989/archive/files/The%20Warsaw%20Pact_d7223aede6.pdf, (Erişim tarihi: 02.04.2019).
- <http://constitution.garant.ru/act/base/10200087/>, (Erişim tarihi 13.03.2015).
- http://greatsovietencyclopedia.wikia.com/wiki/Makhno_Movement(Erişim tarihi:06.02.2019).
- <http://history1900s.about.com/od/churchillwinston/a/Iron-Curtain.htm>, Erişim tarihi: 07.03.2015.

http://istmat.info/files/uploads/52747/22_sezd._chast_1._1962.pdf

<http://smolensklbib.ru/sites/default/files/old%20str/tvardov/newworld.htm>, (Erişim tarihi:08.04.2019).

http://stuki-druki.com/authors/Kapitza_Pyotr.php, (Erişim tarihi:08.04.2019).

<http://turksam.org/azerbaycan-turklerinin-kan-ve-karanfillc-yazilan-kahramanlik-destani-20-yanvar>, (Erişim tarihi:09.04.2019).

http://www.aif.ru/society/history/ne_mogu_zhit_kogda_gibnet_otechestvo_posledniy_boy_marshalla_ahromeeva, (Erişim tarihi:09.04.2019).

http://www.aif.ru/society/history/ne_mogu_zhit_kogda_gibnet_otechestvo_posledniy_boy_marshalla_ahromeeva, (Erişim tarihi:09.04.2019).

<http://www.etoretro.ru/pic77744.htm>, (Erişim tarihi:15.04.2019).

<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnstl977.htm>, (Erişim tarihi:05.04.2019).

<http://www.sovietwine.com/history/antialcogol.html>, (Erişim tarihi:08.04.2019).

<https://24smi.org/celebrity/1053-yurij-gagarin.html> (Erişim tarihi:03.04.2019).

<https://alphahistory.com/russianrevolution/constituent-assembly/> (Erişim tarihi: 14.02.2019).

<https://arzamas.academy/materials/665>, (Erişim tarihi:03.04.2019).

<https://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/72622/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F> (Erişim tarihi:05.04.2019).

<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1346643>, (Erişim tarihi: 05.04.2019).

<https://ed-glezin.livejournal.com/861503.html> (Erişim tarihi:31.03.2019).

<https://ed-glezin.livejournal.com/861503.html> (Erişim tarihi:31.03.2019).

<https://history.state.gov/milestones/1937-1945/tehran-conf> (Erişim tarihi: 11.02.2019).

<https://histrf.ru/biblioteka/b/tolko-v-smiertielnoi-opasnosti-kak-ssha-priznavali-sssr>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

<https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/lieninghradskoie-dielo>, (Erişim tarihi:15.04.2019).

<https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/lieninghradskoie-dielo>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

<https://istoriarusi.ru/cccp/nep-kratko-novaja-econom-politika.html>, (Erişim tarihi:22.04.2019).

https://life.ru/t/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F/1051774/bunt_viernykh_kto_i_kak_smieshchal_khrushchiov (Erişim tarihi: 03.04.2019).

<https://lingvostranovedcheskiy.academic.ru/249/%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%A1%D0%9E%D0%9C%D0%9E%D0%9B> (Erişim tarihi: 09.05.2019).

<https://namednibook.ru/xxii-sezd-kpss-kommunizm-i-antistaliniz.html> (Erişim tarihi:02.04.2019).

https://oneworld-publications.com/media/preview_files/9781780743875.pdf (Erişim tarihi: 01.03.2019).

<https://politics-80-90.livejournal.com/336771.html>, (Erişim tarihi:31.03.2019).

<https://polka.academy/articles/514> (Erişim tarihi:02.04.2019).

https://rus.azattyq.org/a/zakash_kamalidenov_1986_book_/24255023.html, (Erişim tarihi:31.03.2019).

<https://russianlife.com/stories/online/august-coup-attempt/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

<https://russiapedia.rt.com/prominent-russians/politics-and-society/anatoly-lunacharsky/> (Erişim tarihi: 11.02.2019).

<https://sibac.info/studconf/social/xxvi/39775>, (Erişim tarihi:31.03.2019).

<https://sites.google.com/site/sovetskayakultura/home/otecestvennaa-kultura-i-perestrojka>, (Erişim tarihi: 31.03.2019).

<https://sites.google.com/site/sovetskayakultura/home/otecestvennaa-kultura-i-perestrojka>, (Erişim tarihi: 31.03.2019).

<https://sovtime.ru/rulers/malenkov/malenkov-khrushchev>, (Erişim tarihi:16.04.2019).

<https://tass.ru/spec/chernobyl>, (Erişim tarihi:08.04.2019).

<https://teachron.livejournal.com/tag/Pacnaa%20CCCP>, (Erişim tarihi:31.03.2019).

https://www.l000dokumente.de/index.html?c=dokument_ru&dokument=0020_fra&object=context&l=ru, (Erişim tarihi:15.04.2019).

<https://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-intro/15> (Erişim tarihi:03.04.2019).

<https://www.biography.com/people/lavrentiy-beria-21345281> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

<https://www.bl.uk/russian-revolution/glossary#War%20Communism> (Erişim tarihi: 06.02.2019).

<https://www.britannica.com/biography/Mikhail-Ivanovich-Kalinin> (Erişim tarihi: 11.02.2019).

<https://www.britannica.com/event/German-Soviet-Nonaggression-Pact>, (Erişim tarihi: 09.05.2019).

<https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>, (Erişim tarihi: 09.05.2019).

<https://www.britannica.com/topic/Third-International>, (Erişim tarihi: 09.05.2019).

<https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/kosygin-reforms> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

<https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/chernenko.htm> (Erişim tarihi: 15.02.2019).

<https://www.history.com/this-day-in-history/Brezhnev-becomes-president-of-the-usr>(Erişim tarihi:15.02.2019).

<https://www.history.com/this-day-in-history/the-warsaw-pact-is-formed> (Erişim tarihi:21.02.2019).

<https://www.history.com/this-day-in-history/yalta-conference-foreshadows-the-cold-war> (Erişim tarihi: 11.02.2019).

<https://www.history.com/this-day-in-history/yuri-andropov-assumes-power-in-the-soviet-union>(Erişim tarihi: 21.02.2019).

<https://www.history.com/topics/cold-war/berlin-wall> (Erişim tarihi:21.02.2019).

<https://www.historycrunch.com/perestroika-and-glasnost.html#/> (Erişim tarihi: 21.02.2019).

<https://www.iletisim.com.tr/images/UserFiles/Documents/Gallery/rus-devrimi.pdf>, (Erişim tarihi: 21.02.2019).

<https://www.loc.gov/exhibits/archives/anti.html>, (Erişim tarihi: 21.02.2019).

<https://www.marxists.org/glossary/people/k/a.htm#kamenev> (Erişim tarihi: 27.02.2019).

<https://www.marxists.org/glossary/periodicals/s/o.htm> (Erişim tarihi:27.02.2019).

<https://www.marxists.org/glossary/terms/k/u.htm>, (Erişim tarihi: 11.02.2019).

https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi:12.02.2019).

<https://www.nytimes.com/1977/06/10/archives/the-brezhnev-constitution.html> (Erişim tarihi:21.02.2019).

<https://www.nytimes.com/1988/01/29/obituaries/klaus-fuchs-physicist-who-gave-atom-secrets-to-soviet-dies-at-76.html>, (Erişim tarihi: 21.02.2019).

<https://www.prilib.ru/history/619549>, (Erişim tarihi:15.04.2019).

<https://www.proza.ru/2013/08/14/808>, (Erişim tarihi:03.04.2019).

https://www.rbth.com/multimedia/history/2017/08/25/collectivization-in-the-ussr-how-the-russian-peasantry-was-smashed_828512 (Erişim tarihi: 06.02.2019)

AUG 25 2017Boris Egorov Anastasiya Karagodina https://www.rbth.com/multimedia/history/2017/08/25/collectivization-in-the-ussr-how-the-russian-peasantry-was-smashed_828512 (Erişim tarihi: 06.02.2019).

<https://www.rferl.org/a/lithuania-trial-1991-soviet-crackdown/27514558.html>, (Erişim tarihi:09.04.2019).

<https://www.svoboda.org/a/27384450.html>, (Erişim tarihi 13.03.2015).

<https://www.thoughtco.com/causes-that-led-to-world-war-i-105515> (Erişim tarihi:15.02.2019).

<https://www.tvc.ru/news/show/id/66034>, (Erişim tarihi:02.04.2019).

- [https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/36BC4F83BD9E-4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical_overview_of_the_League_of_Nations.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/36BC4F83BD9E-4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical_overview_of_the_League_of_Nations.pdf) (Erişim tarihi:01.03.2019).
- https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm (Erişim tarihi:13.02.2019).
- Brezhnev Appeals To Carter On Arms, <https://www.nytimes.com/1977/01/19/archives/brezhnev-appeals-to-carter-on-arms-stresses-desire-for.html>, (Erişim tarihi:08.04.2019).
- D.E.Furman, Религия, атеизм и перестройка, <http://dmitriyfurman.ru/wp-content/uploads/2012/04/На-пути-к-свободе-совести.pdf>, (Erişim tarihi:31.03.2019).
- Deystviya operativnih grup v Smolenskom Srajenii (10 İyulya-10 Sentyabrya 1941 g) Vij. No:12, 1979, <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/smolenskoie-srazhienie-1>, (Erişim tarihi:09.05.2019).
- <http://cccp-15.narod.ru/naselen.htm>, (Erişim tarihi:10.05.2019).
- Владимир Иванов, Как создавался комсомол, <https://histrf.ru/biblioteka/b/kak-sozdavalsia-komsomol>, (Erişim tarihi:10.05.2019).
- <https://alphahistory.com/russianrevolution/kronstadt-rebellion/>, (Erişim tarihi:14.05.2019).
- Aleksandr Braterskiy, “Раскол элит по-советски Шесть десятилетий назад СССР потряс политический кризис”, https://www.gazeta.ru/politics/2017/06/22_a_10733177.shtml, (Erişim tarihi: 28.05.2019).
- <http://www.myshared.ru/slide/1277786/> (Erişim tarihi:28.05.2019).
- Potsdam Konferansı: <https://ria.ru/20150717/1130473400.html>, (Erişim tarihi:28.05.2019).
- Kırım (Yalta) Konferansı: http://stat.mil.ru/winner_may/allied_troops/more.htm?id=12007251@cmsArticle (Erişim tarihi:28.05.2019).
- Блинов М. Дипломатика и внешняя политика СССР в 1920-е годы <http://ist-konkurs.ru/raboty/2009/1175-diplomatika-i-vneshnyaya-politika-ssr-v-1920-e-gody>, (Erişim tarihi:16.07.2019).
- Alexey M. Stolyarov, Methodology for the Study of Political Historical Geography of Russia in the System of Higher Education, https://www.researchgate.net/publication/276134442_Methodology_for_the_Study_of_Political_Historical_Geography_of_Russia_in_the_System_of_Higher_Education. (Erişim tarihi:16.07.2019).
- Movsovic M.İ., Technical and Vocational Education in the USSR, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001302>, (Erişim tarihi: 16.07.2019).
- Sorokina M.Yu., Otkritaja Stsena ili Dvuxsotletniy Yubiley Akademii Nauk, Na pereleme Otçestvennaya Nauka v kontse XIX-XX vv. Vıp:3, Nestor-İstoriya, 2005, s.206-235.

- ХАРИНГТОН Майкл, Революция сверху, http://ecsocman.hse.ru/data/658/903/1231/12-Majkl_HARINGTON.pdf, (Erişim tarihi:16.07.2019).
- Сталин И. Год великого перелома, <https://petroleks.ru/stalin/12-1.php>, (Erişim tarihi:16.07.2019).
- Постановление ЦК ВКП(б) о темпе коллективизации и мерах помощи государства колхозному строительству. 5 января 1930 г., <http://istmat.info/node/30797>, (Erişim tarihi:16.07.2019).
- Инструкция по применению постановления ЦИК и СНК СССР от 7 августа 1932 г. об охране имущества государственных предприятий, колхозов и кооперации и укреплении общественной (социалистической) собственности, <http://istmat.info/node/37802>, (Erişim tarihi:16.07.2019).
- <http://chtooznachaet.ru/oktyabrskaya-revolyuciya-1917-goda-kratko.html>, (Erişim tarihi:16.07.2019).
- Avreh, A.Ya, Masoni i Revolyutsiya, Moskova, 1990, https://sceptsis.net/library/id_1672.html, (Erişim tarihi:16.07.2019).
- Отречение от престола Николая II (15 марта 1917), İstoriya Rossii, <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/otriechniie-ot-priestola-nikolaia-ii>, (Erişim tarihi: 18.07.2019).
- “Лекции по Истории России”, История России XX век Политические партии России в 1917 г., https://histerl.ru/lectures/20_vek/politicheskie-partii-rossii-1917.htm
- Переверзев П. Н.: «Ленин, Ганецкий и К° — шпионы!» http://militera.lib.ru/research/sobolev_gl/06.html, (Erişim tarihi:17.07.2019).
- ВУ СЕРГЕЙ С, 3/16 марта 1917г., с отречением от Престола Великого князя Михаила, завершилась история более чем 300-летнего царствования Дома Романовых, <http://klin-demianovo.ru/http://klin-demianovo.ru/novosti/60627/3-16-marta-1917g-s-otrecheniem-ot-prestola-velikogo-knyazya-mihaila-zavershilas-istoriya-bolee-chem-300-letnego-tsarstvovaniya-doma-romanovyih/>, (Erişim tarihi: 18.07.2019).
- ВСЕРОССИЙСКОЕ УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ, https://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/VSEROSSISKOE_UCHREDITELNOE_SOBRANIE.html, (Erişim tarihi: 18.07.2019).
- Созыв Учредительного собрания, 1 января 1918, İstoriya Rossii, <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/sozyv-uchreditelnogho-sobraniia>, (Erişim tarihi: 18.07.2019).
- “Nagasaki, Savaşta Atılan Son Atom Bombasının Hikayesi”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150809_nagasaki (Erişim Tarihi:26.11.2019).

VEFA KURBAN

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ TARİHİ

I. Dünya Savaşı bazı imparatorlukların sonunu getirmiştir. Bunlardan birisi de Çarlık Rusya'sıdır. Çarlık Rusya'sının sonu diğer imparatorluklardan biraz daha farklı olmuştur. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra 70 yıl kadar dünyadaki uluslararası dengeleri etkileyecek olan önemli bir olay meydana gelmiş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur. Bu Birlik, on beş cumhuriyetten oluşuyordu ve dağıldığı 1991 yılında nüfusu 293 milyonu.

II. Dünya Savaşı sonrasında karşısına büyük devletleri alan SSCB iki kutuplu bir dünyanın oluşumuna neden oldu ve bu süreç kutuplar arasında Soğuk Savaş'la devam etti. Ancak Batı'daki gelişmelere ayak uyduramayan tarihin ilk sosyalist devletlerinden biri olan SSCB, 1991 yılında dağıldı ve tarihin en büyük fakat en kısa ömürlü devletlerinden birisi oldu.

Elinizdeki bu kitapta, SSCB'nin 70 yıllık serüvenindeki önemli olayları ele alınmıştır. 1917 Ekim Devrimi ve sonrasında yaşananlar, SSCB'nin kuruluşu, yeni kurulan devletin dış ve iç politikaları, Stalin rejimi, yönetim kavgaları, Komintern, Sovyet kültürü, II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki süreçte yükselen Generaller, ülkede yaşanan iç kavgalar, Sovyet-Alman ilişkileri, Soğuk Savaş sonrası oluşan uluslararası ortam, savaş sonrasında Sovyet ekonomisi ve SSCB'nin son dönemleri ele alınmıştır.

 yeditepeyayinevi.com

 / yeditepekitap

 / yeditepekitap

 / yeditepeyayinevi

YEDİTEPE